Vampirin Kültür Tarihi

Gülay Er Pasin

AYRINTI

GÜLAY ER PASİN

1975 yılında Bursa'da doğdu. Bursa Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans öğrenimi gördü. Alan değiştirerek aynı üniversitenin İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. Halen aynı bölümde Sinema Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmakta; Sinemada Türler, Film Estetiği ve Psikolojisi, Film Çözümlemeleri dersleri vermektedir. Editörlüğünü de yaptığı *Sihirli Ayna: Yeniden Çevrim Film İncelemeleri* (Derin Yayınları, 2011) isimli kitapta "Yeniden Çevrim Filmlerin Tanımlanması" ve "Sahte Cennete Veda" başlıklı iki çalışması yayımlandı. "William Blake'in Ölüm Yürüyüşü: Dead Man" çalışması, *Flanör Düşünce* (der. Hüseyin Köse, Ayrıntı Yayınları, 2012) isimli kitapta yayımlandı.

Ayrıntı: 689
İnceleme Dizisi: 245

Vampirin Kültür Tarihi
Gülay Er Pasin

Yayıma Hazırlayan
Songül Kırgezen

© 2013, Gülay Er Pasin

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
Peter Barritt / SuperStock / Getty Images Turkey

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2013*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-722-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Vampirin Kültür Tarihi

Gülay Er Pasin

İNCELEME DİZİSİ

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◢ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◢ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◢ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◢ DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. Insel* ◢ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◢ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◢ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◢ BARBARLIK/*M. Henry* ◢ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◢ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◢ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* ◢ GÜLME/*H. Bergson* ◢ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. Brown* ◢ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◢ AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◢ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◢ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◢ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ◢ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◢ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◢ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◢ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◢ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◢ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◢ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◢ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◢ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◢ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◢ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◢ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◢ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◢ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◢ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◢ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◢ POSTMODERN ETİK/*Z. Bauman* ◢ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* ◢ ÇÖKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◢ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◢ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◢ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◢ KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* ◢ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◢ 21.YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.:J. Purkis & J. Bowen* ◢ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◢ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◢ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◢ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◢ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◢ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◢ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◢ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Netcalfe* ◢ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◢ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◢ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◢ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◢ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◢ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◢ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◢ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◢ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◢ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◢ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◢ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◢ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◢ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◢ DUYGUÖTESİ TOPLUM/*S. Mestrovic* ◢ EDEBİYAT OLARAK HAYAT/*A. Nehamas* ◢ İMAJ/*K. Robins* ◢ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◢ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◢ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◢ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◢ KREŞTEKİ YABANI/*A. Phillips* ◢ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* ◢ TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* ◢ FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* ◢ ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* ◢ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN SİYASET FELSEFESİ/*T. May* ◢ ATEİZM/*R. Le Poidevin* ◢ AŞK İLİŞKİLERİ/●*F. Kernberg* ◢ POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◢ ÖLÜMLÜLÜK, ÖLÜMSÜZLÜK VE DİĞER HAYAT STRATEJİLERİ/*Z. Bauman* ◢ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Leledakis* ◢ BÜYÜSÜ BOZULMUŞ DÜNYAYI BÜYÜLEMEK/*G. Ritzer* ◢ KAHKAHANIN ZAFERİ/*B. Sanders* ◢ EDEBİYATIN YARATILIŞI/*F. Dupont* ◢ PARÇALANMIŞ HAYAT/*Z. Bauman* ◢ KÜLTÜREL BELLEK/*J. Assmann* ◢ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Vološinov* ◢ MARX'IN HAYALETLERİ/*J. Derrida* ◢ ERDEM PEŞİNDE/*A. MacIntyre* ◢ DEVLETİN YENİDEN ÜRETİMİ/*J. Stevens* ◢ ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLİMLER FELSEFESİ/*B. Fay* ◢ KARNAVALDAN ROMANA/*M. Bakhtin* ◢ PİYASA/*J. O'Neill* ◢ ANNE: MELEK Mİ,YOSMA MI?/*E.V.Welldon* ◢ KUTSAL İNSAN/*G. Agamben* ◢ BİLİNÇALTINDA DEVLET/*R. Lourau* ◢ YAŞADIĞIMIZ SEFALET/*A. Gorz* ◢ YAŞAMA SANATI FELSEFESİ/*A. Nehamas* ◢ KORKU KÜLTÜRÜ/*F. Furedi* ◢ EĞİTİMDE ETİK/*F. Haynes* ◢ DUYGUSAL YAŞANTI/*D. Lupton* ◢ ELEŞTİREL TEORİ/*R. Geuss* ◢ AKTİVİSTİN EL KİTABI/*R. Shaw* ◢ KARAKTER AŞINMASI/*R. Sennett* ◢ MODERNLİK VE MÜPHEMLİK/*Z. Bauman* ◢ NİETZSCHE: BİR AHLÂK KARŞITININ ETİĞİ/*P. Berkowitz* ◢ KÜLTÜR, KİMLİK VE SİYASET/*Nafiz Tok* ◢ AYDINLANMIŞ ANARŞİ/*M. Kaufmann* ◢ MODA VE GÜNDEMLERİ/*D. Crane* ◢ BİLİM ETİĞİ/*D. Resnik* ◢ CEHENNEMİN TARİHİ/*A.K. Turner* ◢ ÖZGÜRLÜKLE KALKINMA/*A. Sen* ◢ KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR/*J. Tomlinson* ◢ SİYASAL İKTİSADIN ABC'Sİ/*R. Hahnel* ◢ ERKEN ÇÖKEN KARANLIK/*K.R. Jamison* ◢ MARXVE MAHDUMLARI/*J. Derrida* ◢ ADALETTUTKUSU/*R.C.Solomon* ◢ HACKER ETİĞİ/*P.Himanen* ◢ KÜLTÜR YORUMLARI/*Terry Eagleton* ◢ HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ/*P Singer* ◢ MODERNLİĞİN SOSYOLOJİSİ/*P Wagner* ◢ DOĞRUYU SÖYLEMEK/*M. Foucault* ◢ SAYGI/*R. Sennett* ◢ KURBANSAL SUNU/*M. Başaran* ◢ FOUCAULT'NUN ÖZGÜRLÜK SERÜVENİ/*J.W. Bernauer* ◢ DELEUZE & GUATTARI/*P Goodchild* ◢ İKTİDARIN PSİŞİK YAŞAMI/*J. Butler* ◢ ÇİKOLATANIN GERÇEK TARİHİ/*S.D. Coe & M.D. Coe* ◢ DEVRİMİN ZAMANI/*A. Negri* ◢ GEZEGENGESEL ÜTOPYA TARİHİ/*A. Mattelart* ◢ GÖÇ, KÜLTÜR, KİMLİK/*I. Chambers* ◢ ATEŞ VE SÖZ/*G.M. Ramirez* ◢ MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK/*E.J. Hobsbawm* ◢ HOMO LUDENS/*J. Huizinga* ◢ MODERN DÜŞÜNCEDE KÖTÜLÜK/*S. Neiman* ◢ ÖLÜMVE ZAMAN/*F. Lévinas* ◢ GÖRÜNÜR DÜNYANIN EŞİĞİ/*K. Silverman* ◢ BAKUNIN'DEN LACAN'A/*S. Newman* ◢ ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER/*J. Le Goff* ◢ HAYAL KIRIKLIĞI/*Ian Craib* ◢ HAKİKAT VE HAKİKATLİLİK/*B. Williams* ◢ RUHUN YENİ HASTALIKLARI/*J. Kristeva* ◢ ŞİRKET/*J. Bakan* ◢ ALTKÜLTÜR/*C. Jenks* ◢ BİR AİLE CİNAYETİ/*M. Foucault* ◢ YENİ KAPİTALİZMİN KÜLTÜRÜ/*Richard Sennett* ◢ DİNİN GELECEĞİ/*Santiago Zabala* ◢ ZANAATKÂR/*Richard Sennett* ◢ MELEZLİĞE ÖVGÜ/*Michel Bourse* ◢ SERMAYE VE DİL/*Christian Marazzi* ◢ SAVAŞ OYUNLARI/*Roger Stahl* ◢ BİR İDEA OLARAK KOMÜNİZM/*Alain Badiou & Slavoj Žižek* ◢ NİHİLİZM/*Bülent Diken* ◢ MADDESİZ/André Gorz ◢ BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ/M. Foucault ◢ TÜKETİM TOPLUMU, NEVROTİK KÜLTÜR ve DÖVÜŞ KULÜBÜ/H. Övünç Ongur ◢ ANTİKAPİTALİZM/*Jeremy Gilbert* ◢ ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR/*Anne Thébaud-Mony* ◢ BERABER/*Richard Sennett* ◢ HAYATIN ANLAMI/*Terry Eagleton* ◢ DUYURU/*Michael Hardt-Antonio Negri* ◢ KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?/*Arif Dirlik* ◢ İSYAN PAZARLANIYOR/*Joseph Heath&Andrew Potter*

Kardeşim Burcu'ya

İçindekiler

Giriş 11

1
Ölüm Algısı

Doğal Ölüm ya da Büyüyle Ölüm 21
İlkel İnsanda Beden, Ruh ve Ölüm İlişkisi 26
Yaşam İlkesi: Kemik, Kan, Böbrek Yağı 29
Yaşam İlkesi Olarak Ruh: 38
Dışsal Ruh ve Ölümden Sakınmak 38
Bulaşıcı Ölüm ve Yeni Ölüden Duyulan Korku 41
Ölülerle Kurulan İlişkiler ve Atalar Kültü 52

2
Ölümsüzlüğün Peşine Düşen İnsan

Ölümsüzlük Formülleri 57
Kutsal Mekânlar 62

Simya ve Benzeri Yöntemlerle Ölümsüzlük 65
Zincifre (kırmızı cıva sülfür):..... 70
Wei Po-yang..... 70
Ölümsüzlüğün Söylenceleri 77
Ölümsüz Kılınan Tanrı..... 78
Tufan, Vaftiz 86
Tanrısal Öz..... 94

3

Yeniden Doğum

Sembolik Olarak Yeniden Doğum 106
Erginlenme Törenleri..... 106
Şamanizm ve Yeniden Doğumun Kazanımları..... 120
Bereket Kültü ve Yeni Yıl İlişkisi 127
Bağlamında Yeniden Doğum 127
Yeraltına İnen Tanrı 129
Gizem Tapımlarında Yer Alınış Olan 138
Hieros Gamos Ritüeli ve Bereket Kültü 138
Döngüsel Zaman Anlayışı ve Kurban 155

4

Ölümlü İnsan

Ölümlülüğün Söylenceleri 162
Ölümlülüğünü Kabullenen Gılgamış..... 168
Atalar Kültünden Rahip-Krala 171
ve İmparatora Üstlenilen Ölümsüzlük 171

5

Ruhun Ölümsüzlüğü ve Öte Dünya İnancı

Geri Dönen Ölüler..... 182
Öte Dünya Tasarımları ve 189
Ölülerin Dünyası Olarak Yeraltı..... 189
Yeraltı, Mezar ve Toprak Ana, Ana Tanrıça..... 207

6

Kötü Ruhlar, Dirilen Ölüler

Farklı Kültürlerde Dirilen Ölüler ve Vampir 226
Vampirin Özellikleri 235
Vampir Salgınları ve Ortaçağ..... 249
Tarihe Geçmiş Mahkeme Tutanaklarında 251
Kan İçici İnsanlar..... 251

Ölüm Kol Geziyor 260
Hıristiyan mısın Şeytanın Hizmetkârı mı? 272

7
Vampir Karakterinin Oluşumunda

Esinlenilen Tarihi Kişilikler 278
Vlad Tepeş 279
Erzsébet Bathory 296

8
Vampirin Sanat Hayatı

Vampirin Edebiyatından Birkaç Örnek 319
Sinemada Temel Teşkil Eden Edebi Eserler 328
Varney the Vampire *328*
Polidori: *The Vampyre* *329*
Joseph Sheridan Le Fanu: *Carmilla* *334*
Bram Stoker 344
Anne Rice 351
Vampirler Sinemada 357
Öncüler, Farklılık Yaratanlar ve Popüler Uyarlamalar 359
Türe Tutkun Düşük Bütçeli Filmler: 382
Fantezinin Sınırlarında 382
Teknoloji ve Aksiyonla Yoğrulmuş Kâr Amaçlı Filmler 409
Farklı Ülke Sinemalarından Örnekler 422

Sonsöz 441

Kaynakça 454

Dizin 470

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Giovanni Scognamillo yayınlanmamış kitapları dahil olmak üzere kütüphanesini bana açtı; Umut Uçkunkaya ise, film arşivini paylaştı. Hayatımda büyük yeri olan dostlukları ve yanı sıra bu cömertlikleri için müteşekkirim. Duygu Özsoy ve Birsen Özsoy'a çalışmanın yayınlanması konusundaki teşvikleri için teşekkür ediyorum. Her zaman yanımda olan Ayşe Kalay'a ayrıca teşekkür ederim. Abdullah Yılmaz'a ve Songül Kırgezen'e hem detaylara gösterdikleri özen hem de bana tanıdıkları serbesti için teşekkür borçluyum. Sümer Pasin'e tüm çalışma süresince sabırla destek olduğu için minnettarım. Ama en çok, annem Vildan Er'in bana inancı olmasaydı yapamazdım, özellikle ona teşekkür borçluyum.

Giriş

Vampir, öldükten sonra kendi bedeninde dirilen ve yaşantısına devam edebilmek için canlıların yaşam gücününe muhtaç olan bir yaşayan-ölüdür. Bence vampirin en kısa ve net tanımı budur. Başkalarının kanını emerek canlıların arasındaki yaşantısını sürdürebilen vampir, genellikle, sermayenin varlığını korumak için işgücüne muhtaç olması nedeniyle emeğin metalaşması bakımından kapitalist ekonominin çelişkili yönüne ilişkin eleştirisinde vampir metaforunu kullanan Marx'a atıfla anılmıştır. Özellikle Christopher Lee'yle özdeşleşmiş olan Hammer yapımı vampir filmlerinde kasabanın üzerine düşen işte bu vampirin gölgesidir. Köylünün kanıyla şatosunda yaşayan barondur. Vampirin sermayenin, iktidarın, gücün metaforu

olarak kullanımı halen yoğun olarak devam ediyor. Vampir, geceleri mezarından çıkarak köydekilerin kanını emen, bir köyün tamamını vampire dönüştürebilen bir gece yaratığı ya da emlak satın alarak İngiltere'yi istilaya gelen ötekidir aynı zamanda.

Halk kültüründeki geceleri mezarından çıkarak canlılara musallat olan canavar edebiyat ve daha sonra da sinema, çizgi roman gibi alanların etkisiyle hemen değişir, Polidori'nin Lord Ruthven'inden başlayarak. Yine de vampire damgasını vuran, Stoker'ın *Dracula*'sı olmuştur. Giderek artan bir ilgiyle filmlerde, dizilerde ve çok satan romanlarda, animelerde ve çizgi romanlarda baş köşeye oturan vampirin teknolojik gelişmelerden nasibini almasıyla pek çok çeşitlemesi karşımıza çıkıyor. Diğer yandan, vampir, çevresinin söylenceler, yakıştırmalar, mitoloji ve dine dayanan köken açıklamarıyla örülmesiyle de her dönem ilgi odağı olmayı sürdürmüştür.

Vampirlikle ilişkilendirilen varlıkların inanç temelli olması elbette rastlantı değil. Örneğin popüler bir dayanak olarak Cain sıklıkla anılır, kendi adağı kabul edilmeyince kıskançlıkla kardeşini öldürdüğü için tanrı tarafından cezalandırılan Havva'nın oğlu...Yehova, Cain'i *yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşamakla* cezalandırırsa da onu görenlerin zarar vermemesi için alnına bir nişan koyarak korumaya alır. Bu anlatının en mantıklı açıklamasını Samuel Henry Hooke, Cain'in kardeşini öldürmesini, Sümer mitolojisinden Dumuzi- Enkidu gibi bir çoban-çiftçi ikilisine dayandırır ve toprağın bereketini arttırmak için işlenen bir ritüel cinayet olarak yapar. Yehova'nın Tekvin'de yer alan "Ve sen şimdi toprak tarafından lanet edildin, o toprak kş kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı" sözlerinden Hooke bu cinayetin "toprağı kurban kanıyla ıslatarak verimli kılmayı (döllemeyi) amaçlayan komünal bir ritüel" olduğunu yazar. Bu tarz ritüellere yaygın rastlandığı gibi mevsim döngülerinden yola çıkılarak yapılan çeşitli törenlerde de kurbanı öldürenin toplumdan sürülmesi, bir ritüel kaçıştır. Hatta Samuel Hooke İbrani Kefaret Günü ritüelinde de benzer bir öldürme ve kaçış

olduğunu belirtir.[1] Elbette bu sürgün, arınma için gerekli olan bir durum olarak görülmüştür. Cain'in alnındaki nişan da bunu doğrular niteliktedir.

İnanca dayanarak köken açıklaması getirilen en ünlü örneklerden biri de dişi vampirin Lilith'e dek götürülmesidir. Popüler kültürde Lilith aynı zamanda psişik vampir olarak görülüyor. Psişik vampirliğin Lilith'e[2] dayandırılması, çevresi Sefer ha-Zohar, Alphabet of Ben Sira ve Babil Talmud'una dayanarak feminist söylemlerle örülmüş, yılan ve cinsellikle beraber anılmasıyla çekici hale getirilmişse de oldukça tartışmalı bir konudur. *Alphabet of Ben Sira*'da Adem'den tanrının ağza alınmaması gereken adını söyleyerek dünyadan kaçan Lilith'in kendisini geri dönmeye ikna etmek için gelen meleklerle yaptığı anlaşma yer alır. Geri dönmeyince her gün yüz çocuğu öldürülür; ama Lilith bunu kabul eder. Her gün yüz çocuğunun ölümüne karşılık yeni doğan bebekler üzerinde gücü olacak; ama bu üç meleğin adının yazılı olduğu bir tılsım varsa bu gücü geçersiz olacaktır. Lilith'in uyuyan erkeklerle birlikte olduğu, hatta Samael'in hadımlığı yüzünden böyle hamile kalabildiği düşüncesi, psişik vampirle birlikte anılmasına yol açmıştır. Böylece hem yeni doğan bebekleri öldürebilen hem de erkekleri uyku sırasında baştan çıkaran şeytani bir varlık olarak tanımlanmış olan Lilith'in

1. Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002.

2. Lilith'in kimliği, kutsal kitaplara birbiriyle tutarlı açıklamalar getirilme çabasıyla tanımlanmıştır. Tevrat'ta, Tekvin 1. Bap: "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı." Tekvin'in 2. Babındaysa Adem'in kaburgasından dişinin yaratıldığını okuruz ve bu dişinin Havva olduğu, ilk eşininse Lilith olduğu öne sürülmüştür. Lilith'e Gılgamış'ta huluppu ağacının gövdesine yuva yapan bir varlık olarak rastlarız, biri ağacın dallarına yuva yapan bir kuş, öbürü de köklerine yuvalanan bir yılandır. Zohar'da her şeyde iyilik ve kötülük; erkek ve dişi ilkelerinin içkin olduğu söylenir. Lilith dişi yönü temsil eder. Eşi Samael'dir. Lilith'in Shabbat'ta etkin olduğu görülür. Zohar'da ve gece yaratığı olarak tanımlandığı Talmud'da erkekler, uyurken Lilith tarafından baştan çıkarılabileceğinden ona karşı uyarılır ve Lilith'in psişik vampirin mitik kaynağı olarak gösterilmesindeki temel etken de budur. Tevrat'ta, Yeşaya'da anıldığı ileri sürülse de 34. Bap Lilith'e ilişkin açık bir bilgi vermez, hatta pek çok çevirisinde Lilith adı geçmez bile. (Tevrat; Babylonian Talmud; The Zohar, Michael Laitman, 2007, Laitman Kabbalah Publishers; http://www.sacred-texts.com; http://www.hermetics.org; Sergius Kodera, Disreputable Bodies: Magic, Medicine, and Gender in Renaissance Natural Philosophy, Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2010)

uyuyan bir erkeğin enerjisini soğurmamasına karşın vampirlikle ilişkilendirilmesinde erkeklere yapılan onun eline düşenin kurtulamayacağı uyarısı etkili.

Tevrat'ta Tekvin bölümünde der ki: "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı." (Bap 1) "Ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı ve onun burnuna hayat nefesi üfledi; ve adam yaşayan can oldu. (...) Ve Rab Allah adamın üzerinde derin uyku getirdi ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı; ve Rab Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik, ve etimden ettir; buna Nisa denilecek; çünkü o İnsandan alındı." (Bap 2) Buna dayanılarak ilk eşinin Lilith olduğu ve Adem'le eşit yaratıldığı fikrini çekici bulmakla kalmamış insanlar, Lilith'in Adem'le sevişirken altta olmayı kabul etmediğini de eklemişler. Yine popüler yaklaşımlarda sık anılan Yeşaya bölümündeyse Lilith'le doğrudan ilişkili bir konu olmadığı gibi kimi çevirilerde adı da anılmaz. Uykusunda erekte olan erkeklerin boşalmasından ötürü "tohum hırsızı" olarak anılan Lilith'in eline bir süredir feminizmin bayrağı tutuşturulmuş durumda. Tohum hırsızlığıyla tek suçlanan Lilith değil, Flavius Philostratus'un kitabında, Tyanalı Apollonius'un Menippus'u bir *lamiae*yla evlenmekten kurtardığı anlatılır.[3] Lilith, lamiae ya da empusa, hepsi erkekleri uykusunda baştan çıkaran, yeni doğmuş bebekleri öldüren varlıklar olarak şekillenerek önce kötülükle, öte dünya, şeytan ve vampirlikle ilişkilendirilmiş dişiler. İbrani kültüründe geçen Lilith'i Sümer mitolojisine bağlama çabaları da cabası. Önde gelen kanıt olarak *Gılgamış Destanı* gösterilir. Gılgamış'taysa huluppu ağacının gövdesine üç varlık yuvalarını yapmıştır, dallarına Anzu kuşu, gövdesine Lilith, köklerine de yılan yuva yapar. Gılgamış huluppu ağacından bir *pukku*, bir *mikku* ve İnanna için bir taht yapar. Yılanı öldürür, Anzu kuşu uçarak kaçar, esmer

3 http://livius.org, James B. Twitchell, The Living Dead: A Study of the Vampire in Romantic Literature, Duke University Press, USA, 1981.

genç kız olarak tanımlanan Lilith de evini terk ederek uzaklara gider.

Vampir üzerine tartışmalar sadece din, sanat alanında fantastikte yapılmadı; bazı bilimsel açıklamalar da vampire ve vampirliğe gösterilen ilgiye katkıda bulundu. Vampir çeşitli hastalıklarla ve durumlarla ilişkilendirildi, *porphyria* hastalığı gibi ya da kan ve cinsellik ilişkisinin kurulduğu *haemosexuality*[4] gibi. Hatta Stoker'ın çocukluğunda hastanede kendisinden kan alınmasının yarattığı travmadan da dem vurulmuştur vampirin haemoseksüel olarak tanımlanmasında.[5]

Vampir öncelikle edebiyatın vazgeçilmez bir karakteri oldu, ardından sinemanın. Sümer mitolojisi, Ölü Deniz Parşömenleri ve Tevrat okuması bile, din ve mitolojinin nasıl iç içe geçtiğini ve bugün bazı unsurları, kişilikleri, kuralları kavrayışımıza giden yolda nasıl değiştiğini görmeye yeterlidir. Bugün popüler kültürde kabul gören vampir, pek çok ortak özelliği paylaşmakla birlikte diğer yaşayan ölülerden de hortlaklardan ve biçim değiştirenlerden de belirgin olarak ayrılıyor. Ne hortlak gibi bedensiz ne zombi gibi bilinçsiz ve iradesiz ne de kurt adam gibi özgür iradesinin dışında biçim değiştirmeye mahkum... Bram Stoker'ın *Dracula*'sının tartışma götürmez etkisiyle vampirin genel niteliklerinde ortak paydada buluşuldu ve zamanla bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de kapsayarak bu niteliklerin kimileri değişime uğradı, örneğin artık vampirler güneşte yürüyebiliyor.

Halk kültüründeki köylere musallat olan, yaşayanları vampire dönüştüren ya da ölümlerine sebep olan iğrenç yaratık bugün cinsel çekiciliği olan, insandan daha üstün nitelikli, ölümsüzlüğüyle güçlü bir arzu nesnesine dönüşmüş durumda. Bunda Anne Rice gibi yazarların etkisi elbette çoktur; ama vampirin sinema ve son dönemde de dizilerdeki temsili en büyük paya sahip.

Vampirin geçirdiği değişim değil de vampir fikrinin oluşumu nasıl gerçekleşti dediğimizde vampirin bu renkli dün-

4 *Vampirizm*, Christopher Frayling. Çev. Elif Ersavcı. Varlık Yayınları. İstanbul. 2009.

5 *Introduction Bram Stoker's Dracula: Sucking Through the Century, 1897-1997*. Carol Margaret Davison, Dundurn Press. Toronto, 1997.

yasından insanoğlunun vampirlikle ilgili düşüncelerinin nasıl şekillendiğine dönmek gerek. Vampirin yolunu adım adım izleyebilmek için ilk tanıma dönelim, "öldükten sonra kendi bedeninde dirilen ve yaşantısına devam edebilmek için canlıların yaşam gücününe muhtaç olan bir yaşayan-ölü" tanımlamasını bileşenlerine ayırdığımızda halen kafalarımızı meşgul eden temalarla karşılaşırız: ölüm, öte dünya, ölümsüzlük, ruh gibi.

İnsanoğlunun kendi ölümlülüğü karşısında geliştirdiği yaşam stratejilerinden çoğu inanç temellidir, cevabını bulamayacağını bildiği bir sistemin içinde olma yazgısı insanlığın en eski kördüğümü olmuştur. Bilmemeyi kabullenemeyen insan, ölümlülüğüyle baş etme çabasına girmiş, ölüm ve ölüm ötesine dair sorularına yanıt aramışsa da bu, insanı ancak kendi kurgusu olan inanç sistemlerine getirmiştir. Erken tarihte bile agnostisizme kapısını kapatan insanlığın tutunduğu dal, ruh inancı ve ruhunun biricik ve ölümsüz olduğu düşüncesidir. İnsanoğlunun evrendeki varlığını anlamlandırma çabası ve ölüm korkusu, ruh, öte dünya, yeniden doğum gibi inançlarını şekillendirmiştir. Bir yandan ölümsüzlük formülleri ve söylenceleri inşa ederken diğer yandan da ölümden sonra ruhun yaşadığı inancıyla çeşitli kültler yaratmıştır. Söz konusu ritüel, masal, söylence ve inançlar hemen her kültürde karşımıza çıkıyor. Bunların hepsi, ruhun biricikliğine ve ölümsüzlüğüne inanmak için kurgulanan ve halen inanç sistemlerinde ve farklı geleneklerde gördüğümüz kültürel yapılar: dışsal ruh, bulaşıcı ölüm inancı, atalar kültü, ölümsüzlük formülleri ve erginlenme, Şamanizm, yeni yıl bayramları, bereket kültüyle ilişkili olan yeniden doğum gibi.

Evrendeki varlığını ölümlülüğüyle anlamlandırmaya çalışan insanın, ruhunun akıbeti için öte dünyaları itinayla tasarlarken gündelik yaşantısında ölüye karşı hem korku hem saygı beslendiği görülür. İnsan özellikle ölen yakınına karşı geliştirdiği bu karşıt-değerli duygusundan kaynaklanan bir suçluluk duygusuna da kapılmaktadır. Sonuçtaysa ölü, çeşitli güçlerle donatılmıştır. Yeni ölmüş birinin cesedinden korku duyulurken ölünün ruhuna adeta tanrısallıktan paye verilir. Her ikisinin de sebebi,

ölenin ruhunun artık yaşayanların dünyasını etkileme gücünün olmasıdır. İnsanoğlu, ölümünün üzerinden zaman geçtikten sonra, ölen akrabasını yüceltmekte, ona tanrısallık atfetmekteyken yeni ölen birinden derhal uzaklaşmak, ölümün izlerini silmek istemiş ve ölünün ruhundan korunmak için çeşitli önlemler almıştır. Ölen kişinin öncelikle en yakınları olmak üzere, yaşayanları yanına çekeceğinden korku duyulmuştur. Bu korkunun temelinde bedenin çürüyeceğini birlikte ruhun ölümsüz olduğu inancı yer alır. Pek çok kültürde ölenin ruhunun yeni vatanına selametle ulaşması için gerçekleştirilen ritüeller vardır. Aynı zamanda yeni ölünün kendilerine ulaşmaması için de alınan önlemler.

Ölümün bulaşıcılığı düşüncesi, ölenin hortlayarak intikam alacağı korkusu, eşini yanına çekmek istemesinden duyulan dehşet, ölen kötü biriyse, öldükten sonra ruhunun yapabilecekleriden korkmak... Hepsinin temelinde, ruhun ölümsüz olduğu inancı ve ölenin hortlamasından duyulan korku yer alır. Bu durumun çeşitli inançlarda önemli bir yeri olmuş, inanca dayalı pratiklerin detaylanarak örülmesine yol açmıştır. Ölümün üzerinden zaman geçtikten, insanın ölüye karşı geliştirdiği karşıt-değerli duygu geçtikten sonra ölü, zaman zaman kendisine başvurulan kutsal bir ruh, ailenin koruyucu atası olarak saygı görmüş ve anılmıştır. Özetle, ölü atalara kutsallık atfedilirken yeni ölüden dehşetle korkulmuştur. Ölmekle tanrısalın alanına girmiş olan, kutsal ve gizemli güçleri taşıyan oluvermiş, ürünün bereketinden sorumlu olduğu kadar ailenin atası olarak kendisine sunularda bulunulmuştur. Zaman içinde ölümün bilgisine erişmiş kişiye danışma, ondan öte dünyaya ve insanın bilmediği konulara dair bilgi almaya dönüşmüş, korku türünün ölü ve ölüm ötesiyle yakın ilişkisinin temelleri atılmıştır, ölülerin hortlamasıyla kurgulanan varlıklara, hatta ruhları ele geçirilerek işgücünden yararlanılan zombilere varacaktır bu durum zamanla.

Vampir karakteri, ait olduğu korku türünün ötesine geçerek başlı başına varlık gösterir durumda. Vampirliği şekillendiren tarihsel olaylar söz konusu olduğunda ortaçağ ön plana çıkar.

Özellikle salgın hastalıklar, tıp alanında yetersiz bilgi düzeyinde oluş, açlık, Vlad Tepeş ve Erzsébet Bathory gibi kişiler vampirin kurgulanışına katkıda bulunmuştur. Mitolojiden tarihe kadar çeşitli alanların katkısıyla gelişen vampir sonunda edebiyat, çizgi roman, sinema, bilgisayar oyunu ve televizyon dizisi alanlarında vazgeçilmez bir karakter oldu. Bu süreçte nitelikleri değişmiş, kimi zaman metafor niteliğini kaybetmiştir. Hatta kimi sanatsal yapıtlarda fantastik bir karakter bile değildir artık.

Vampir, öldükten sonra dirilendir, yaşayan ölüdür ve doğaüstü güçleri vardır. Zamanın tanıklığına yazgılı trajik bir karakterdir. İnsan olarak ölmüş, vampir olarak dirilmiştir. Yaşayanların dünyasında olmakla birlikte varlığı başka yasaların güdümündedir. Doğanın sunduğu besinlerle değil, canlıların kanıyla beslenen bir gece yaratığıdır. Kendisinden korku duyulan canavarı öldürmek için başvurulan yöntemler daha çok dine dayanır. İlginç olan, sanki ruhunu kendi benliğinden başka bir kötülük ele geçirmiş gibi vampir olarak öldürüldüğünde insan olarak ruhunun huzura kavuşacağı düşüncesidir. Örneğin Stoker'ın Lucy karakteri gibi, bir ata vampirin etkisine girmekle özgür iradesinden mahrum kalması bu düşüncenin açıklaması olarak getiriliyor. Ölüm ve cinsellik donatısıyla cezbedici vampir, dönüşmüş olmasına koşut, yaşam verme yeteneğinden de yoksundur. Geç tarihli yapıtlarda kendi türünden bir aile edinmesiyse dramatiktir. İnsanoğlu, inancı ve teknolojiyi ölümlülüğüyle ilgili konulardaki çabasında kimi zaman bir arayış yolu kimi zaman bunu amaçladığı bir yöntem olarak kullanmıştır. Bilimsel gelişme ve teknolojik ilerleme, elbette zaman içinde vampirin yer aldığı sanatsal yapıtların içeriğini etkilemiş, vampirin kimliği üzerinde söz sahibi olabilmiştir. Sonucunda, bugün vampirlik ölünün dirilmesinden çok, sebebi bilinmeyen şekilde virütik bir durum ya da vampir, canlıların dünyasında bir tür olarak da sunulabilmekte. Zamanla, topluma karışan, varlığını meşru kılma çabasına giren, tanıklık ettiği tarihin ahlaki tutumunu belirlediği ya da bu kadar uzun bir tarihe tanıklık etmenin nihilizme sürüklediği ama her koşulda insan yaşantısının hatıralarıyla

yaşayan, hiç ölmemiş bir insan gibi ölüm ötesinin bilgisinden yoksun, tanrının varlığını sorgulayan vampirlerle karşılaştık.

Bu kitapta, böyle bir karakterin kurgulanmasının yolunu açan inanç ve kültür pratikleri araştırılarak, ölüm korkusu, öte dünya tasarımları, yeniden doğum, ölümsüzlük düşü, ruhun ölümsüzlüğü gibi temaların kültür tarihinde nasıl şekillendiği incelendi ve tarihteki derin izler bırakmış olan travmatik olayların, niteliklerinden ötürü popülerliğini her zaman koruyan vampirin kurgusuna katkısı da göz ardı edilmeksizin ölümle ilişkili sorulardan vampir düşüncesine nasıl varıldığı anlamaya çalışıldı. Vampirin nitelikleriyle ilişkili pratiklere ve inançlara bakılarak vampire giden yolun kültür tarihindeki izi sürüldü.

Özetle bu kitap, disiplinlerarası bir yaklaşımla, insanın ölümlülüğüne karşı çaresizce çabalayarak geliştirdiği inanç sistemlerinde ruhun ölümsüzlüğü ve biricikliği fikrine tutunmaya çalışarak vampir karakterini nasıl geliştirdiğini inceleme amacını güdüyor. Ama kesin olan, vampirin sadece korku türünün bir canavar karakteri olmadığı, insanlığın arzuları ve korkuları üzerine inşa edilmiş bir yansıması olduğudur.

1
Ölüm Algısı

Ölüm, varlığın son bulması mıdır, bedenin sonlanması mıdır, varlığın bilinen dünyada son bulması ve başka bir evrene, dünyaya, boyuta göçmesi midir, gibi sorular insanoğlu tarafından her daim sorulan ve cevabını bulamadığı sorulardır. Ayrımsız her bireyin başına gelecek bu kaçınılmazı, ölümü, başına geleceğini bilirken göz ardı etmesi mümkün değildir. Ancak ölüme dair tasarımlar, inançlar da tarih boyu aynı kalmamış, yaşanılan çağa, kültüre göre değişim göstermiştir, uygarlıkların zaman içinde bilgilenmesi kadar bireylerin bilgiye erişimi de etkili olmuştur. İlkel insanın bu konuyu nasıl algıladığını incelemiş olan Levy-Bruhl'ün aşağıdaki sözleri çok genel ama net olarak özetlemektedir bakışı:

"Genelde ilkel insan, öldükten sonra bir yaşam olduğuna inanmaktadır. Ona göre insan ölünce canlıların dünyasındaki varlığı sona ermekte ancak yok olmamaktadır. Yalnızca bu dünyadan, bir başkasına geçerek oradaki yeni koşullara uyarak belli bir süre yaşamaktadır."[1]

Tasarımlarsa, değişmektedir. Gerek insanın bedenine ve ruhuna dair gerek ölümden sonra varolan kişilik unsurunun neliğine dair gerek ölen kişilerle kurulan ilişkilere ve ölüm sonrası yaşamın koşullarına dair... Genel olarak bu konularda ayrımların ve tanımların yapılması, yaşamın ve insanı oluşturan bileşenlerin ölümle tanımlanmasıyladır. Hemen her kültürde, ruhun öldükten sonra başka bir hayatta varlığını sürdürdüğüne inanılmıştır.

Doğal Ölüm ya da Büyüyle Ölüm

Yaşamın uzunluğu tarih boyu değişmiştir, altın çağdaki yaşam süreleri bir yana, günümüzde, tarihindeki bilinen en uzun ömre sahiptir insan. Ölümün gündelik yaşam dahilinde sayılması, ölüme dair konuların göz önündeliği, ölümle her gün yüz yüze gelerek yaşamak... Ölümün doğallığından ziyade ölümü doğal sayabilmek için ölümle ilişkili nesne ve eylemlerle iç içe bir yaşantı sürmek yeterli midir? Ya da ölüme ve insan varlığındaki mihenk taşı olmasına, sonrasında insana ne olduğuna ilişkin soruları hiç şüphesiz yanıtlayabilecek yeterlilikte olmak mı gereklidir... Ne ilkel insanlar ne de bugünün varlığını siber-aleme taşırmış teknoloji bağımlısı insanı ölümün doğallığını kabullenebilmiştir. Kendini sonlu bir varlık olarak görmek istememiştir. Uzakdoğuda bile zaman döngüsel, anlayamayacağımız uzunluktaki sürelerde olsa da devirler halinde düşünülmüştür. Ölüme sebep bulmak gereklidir. Hangi eylem ya da durum, ne sebep olursa olsun ölüm nasıl doğal kabul edilebilir ki! Bu noktada sebepler, bulunmuş bahanelerdir. Ölümün bahaneleri, varlığın tamamen sonlandığını düşündürecek denli umutsuz değildir. Bunun net bir göstergesi, ölümlülüğün

1. Lucien Lévy-Bruhl, *L'ama Primitive* 1927/1964, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yay., 2006.

suçunun tanrıya yüklenmemesidir. Son kertede yaygın olarak düşünülen, ölen kişinin yok olmadığı, varlığını başka bir kipte sürdürdüğüdür. Bu yargıya ulaşmanın yöntemleri değişmektedir, tasarılar farklıdır; ancak kendisine yönelinen umut aynıdır. Tüm çaba, birey olarak yok oluş korkusunun, ölümle bireysel bilincin yitirilmesi düşüncesinin bertaraf edilmesi için.

Avcı kabileler öldürerek ve ölümle burun buruna, Campbell'in deyişiyle "*doğal ölümün organik deneyimini bilmezler.*"[2] Avcı kabile, hayvanla giriştiği ölme-öldürme savaşında böyle yaşarken genel olarak ilkel insanlar öldürülme halinde ölümü doğal karşılarlar, savaşta öldürmek ve öldürülmek sık karşılaştıkları bir durumdur. Savaşta öldürülen kişi, gözlerinin önünde vurulup ölmektedir. Anında ölüm getirdiği için, önüne geçilemez bir durum olduğu için belki, öldürülme halindeki ölümü doğal kabul etmişlerdir. Hastalığı ise büyüye bağlamışlar ve karşı büyüyle bu olumsuz durumu giderebileceklerini düşünmüşlerdir. Asıl sebebin ortadan kaldırılmasıyla. Hatta kimileri öldüren mızrağın büyülü olduğunu düşünmeye dek vardırmıştır büyüye olan inancını.

İlkel insanlara göre ölüm doğal bir olgu olmayıp grup için uğursuzluk simgesi, felaket habercisidir, ilkellerin çoğuna göre ölümün gerçekleşmesi doğaüstü bir gücün etkisindendir.[3] Marcel Mauss, Avustralya ve Maori, Malayo-Polinezya ve Yeni Zelanda uygarlıklarını incelemiştir. Bu iki uygarlıktaki bireylerin hiçbir fiziksel rahatsızlıkları yokken kendisine büyü yapıldığına ya da ölümcül bir hata yaptığına, günah işlediğine inanmaları fiziksel olarak da ölmelerine neden olur. Pek çok etnografide yerlilerin fiziksel dayanıklılıkları bilinmekle birlikte Avustralyalılar diğerlerinden ayrılır. Burada, doğum yapan kadın hemen işlerine geri döner, koldaki bir kırık hafifçe bağlansa da kısa zamanda iyileşir, hatta cezalandırma yöntemlerinden biri kaba ete kılıç saplamaktır. Ancak eğer kişi yaralandığı mızrağın büyülü olduğuna inanıyorsa iyileşme imkânı yoktur. Diğerleri

2. Joseph Campbell, *Primitive Mythology*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, 2001.
3. Levy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yay., 2006.

Avustralyalılar kadar dayanıklı olmasalar da hastalıklara karşı oldukça dirençlidir, yaralar hızla iyileşir. Ayrıca bir de Malayo-Polinezyalıların da Yeni Zelandalıların da sıklıkla yaşadığı "panik" durumu, bu grubun seçilmesine nedendir.

Avustralyalılar sadece cinayet ya da yaralanma sonucu gerçekleşen ölümü "doğal ölüm" olarak görürler. Diğer ölümler büyü nedenlidir, çok daha seyrek olarak da dini sebebi olabilir. İkinci durumda, ölüme sebep olan günah, genellikle toteme yönelik tabunun çiğnenmesiyle ilgilidir. Örneğin, genç bir Wakelbure totem hayvanının etinden yediğinde hastalanır ve o hayvanın çığlıklarıyla ölür, hayvanın ruhu içine girmiştir. Marcel Mauss, burada toplumsal ahlakın son derece etkin bir rol oynadığını düşünür, Ona göre bu tarz ölümlerde toplumsal yasaklar ve toplumdaki yaşlıların korkutmaları söz konusudur. Kendisine büyü yapıldığına inanan kişi bir yandan toplumun dayattığı ahlaki baskı altına girmiştir, diyerek bir açıklama getirmeye çalışır büyü nedenli ölüm konusuna. Örnekler üzerinden ele alındığında ne kadar basit şekilde geliştiği *net olarak görülecektir* bu ölümlerin: Bourna Adası'nda kendisine büyü yapıldığı için ertesi gün öleceğini söyleyen bir kişi, ertesi gün ölmüştür; acımasız olduğu için yakında öleceği söylenerek azarlanan bir hizmetçi kadın, bu sözlerin etkisinde kalarak bir aydan kısa sürede ölmüştür; belirli bir günde öleceğini söyleyerek gerçekten söylediği gün ölenler vardır.

Avustralyalılar gibi Maorilerin de güçlü bir yapısı vardır; onlar da büyü ya da günah nedeniyle öleceklerine inandıklarında ölürler. Toteme yönelik tabunun çiğnenmesinden ötürü gerçekleşen ölüm, yine toplumsal telkin ve inanç tabanlıdır ve özellikle Samoa Adaları'nda görülmüştür: Yenilen totem hayvanı kendisini yiyen kişinin içinde hareket halindedir ve içten içe o kişiyi yer. Büyü sebebiyle ölüm versiyonunda da bir ruh kişinin ruhunu yiyip bitirir. Buna inanan bir şef iki gün sonra öleceğini söyleyip ölmüştür. Günah sebebiyle ölümün çok yaygın olduğu yerse Maori ülkesidir. Şöyle ki *"Bizler günahkârız, öleceğiz"* sözleri, onların atasözüdür. Burada günah ve büyü kavramları iç içedir, birbirinin nedeni ya da sonucudur.

"Hızlı Bir Biçimde Sonuca Götüren Ölümcül Melankoli" başlığını taşıyan teorisinde Dr. Goldie, thanatomani ve "ölme isteği" kavramlarını kullanmış; ölümcül melankolinin nasıl gerçekten ölüme yol açtığını incelemiştir. Maorilerin zihinsel yapısının dengeden yoksun olduğunu ve yapay bir korkunun son derece etkili olabileceğini, bilinç yapılarının değişken olduğunu belirtmiştir. Kötü tanrıların ve kötü ruhların gücünden korkan, batıl inançları çok güçlü ve yaşamı koruma içgüdüsü çok zayıf bir halktır Maoriler. Derin depresyon ve pasifik histerisi bütün adalarda görülmektedir. Dr. Goldie, ölüm sürecinin nasıl işlediğini şöyle açıklamıştır: Kişi öleceğine inandığında girdiği şokla sinir sistemi paretik hale gelir ve bu felce karşı hiçbir direnç göstermez, suçluluk psikolojisiyle kendi içine kapanır, dış dünyayla ilgisini tamamen keser, bedeni yaşamsal işlevlerini yerine getiremez olur, istemsiz kaslar uyuşur ve kalp durma noktasına gelir, bağışıklık sistemi çöker ve ölür.[4]

Melanezyalılar için, sağlıklı olmak normal olandır, doğal bir durumdur. Yaşlılığın getirdiği zayıflığı bilirler ve ölümün doğal nedeni sayılan zehirlenme, yaralanma gibi durumları da. Bu durumlar için bazı açıklamalar da yapmışlardır, örneğin yaşlılar yemek borusu tıkandığı için ölür. Bu anlaşılır, doğal nedenli ölümlerden başka, büyü kaynaklı ölümler oldukça geniş yer tutar. Hatta Melanezyalılara göre ölüler dünyasına gidişin iki ayrı yolu vardır: doğal ölümle ölenler için ve büyüyle ölenler için.[5]

Melanezyalılardan daha gelişmiş olan Polinezyalı topluluklarda ise doğal ölüm anlayışı yok gibidir, yani ruh zarar gördüğünde yaşam sona erer. Bazı tanrıların sadece insan ruhuyla beslendiğine inanır ve tanrılara, "insan yiyen tanrılar" anlamında *Atua kai tangala* derler. En ufak bir suç, günah yüzünden tanrılar ruhu yemeye başlayabilir ve kişi ölür.[6] Yaşam ilkesi olan unsur ruhtur, tanrılar tarafından yenilerek yok edildiğinde de kişi ölür. Kişinin ölüm sebebi olarak bunun gösterilmesi, Polinezyalı topluluklarda doğal ölüm olgusunun geçerli olmadığını

4. Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., 2006.
5. Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yay., 1990.
6. Lucien Lévy-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yay., 2006.

gösteriyor, insanın varlığını ve ölümünü bu şekilde açıklamaları hem beden-ruh anlayışlarını hem ölüme bir açıklama getirme ihtiyacı içine girmiş olduklarını ve ölümü açıklamak için tanrılar karşısında kendilerini nasıl konumlandırdıklarını hem de ruh inançlarını göstermektedir.

Bunlara komşu sayılan Dobu Adası'nda[7] kızamık, verem gibi bildikleri hastalıklar hariç ölümler çoğunlukla hastalık büyüsüne bağlanmıştır. Bir hastalığın büyüsünü taşıyan, bu hastalığı iyileştiren büyüyü taşıyordur. Dobu Adası'nda yaşayanlar hangi hastalıkta kime gideceğini, yani hastalık büyüsünü taşıyanı bilmektedirler. Büyüsünü, büyü yaptığı kişinin dışkısına ya da asma dallarına okur ve bunu o kişinin geçeceği yola koyar ve geçerken buna değip değmediğini görmek için bir yere saklanarak bekler. Büyüyü okur, hastalığın son evresini kafasında canlandırır ve sanki çok acı çekiyormuş gibi hareketler yapar, kendini yere atarak kıvranır. Bundan sonra yola koyduğu sarmaşıktan, asma dalından bir parça koparır, solmaya bırakır, büyü yaptığı kişi ölüme hazır olduğunda da bunu ocağa atarak yakar.

Büyük büyücülerin çok güçlü bir kaynağı, *vada*ya, sahiptir ve karşısında kimse dayanamaz Bu kişiler, büyü için kendini hazır hissettiğinde beden ısısını arttırmak için çok miktarda zencefil çiğner, cinsel ilişki kurmaz, büyüyü yutmamak için deniz suyu içer. Bundan sonra sessizce kurbanına yaklaşır ve bir anda karşısına çıkarak büyücü çığlığını atar ve beddua etmeye başlar. Yere yığılan kurbanının hiç şansı kalmamıştır. Ruth Benedict, ilk elden aldığı bu bilgilere ek olarak, güvenilir bulduğu yerliden büyücünün bir de Şamanizme benzer bir ritüel dinlemiş, kitabında aktarmıştır. Buna göre büyücü tılsımlı kireç bıçağıyla kurbanının organlarını çıkartır ve yara izi bırakmadan kesiği kapatırmış. Büyücü yere yığılan kişiye üç kez adını sorar, adam büyücüyü tanıyamaz ve adını söyleyemezse büyünün tuttuğuna inanırlarmış. Sonunda kurban koşarak gider. Ancak bundan

7. Dobu Adası, Yeni Gine'nin güneyine denk gelen d'Entrecasteaux Takımadaları'ndadır, kuzeybatı Melanezya bölgesinin en güneyindeki topluluklardandır. Malinowski'nin incelediği, kuzeylerinde bulunan Melanezya'daki Troibrandlılarla deniz yoluyla ticaret yaparlar; ancak birbirlerinden oldukça farklı kültürlerdir.

sonra yemek yiyemez, idrarını tutamaz, bağırsakları bozulur ve adım adım ölüme yaklaşır.[8] Büyü yapılan kişinin aklını yitirmek üzere olduğunu öğreniyoruz.

Ölümden kurtulmak için, büyü nedeniyle öleceğine inanıldığında karşı büyünün bulunması, ruhun bedeni terk etmesi durumunda kaçan ruhun bulunarak bedene geri getirilmesi gereklidir. Bunlar çok yaygın inançlardır. Örneğin Şaman yeraltına inerek ve gökyüzüne çıkarak hastalığın sebebini ya da kaçmış/kaçırılmış olan ruhu arar. İnançla gelen ölüme Goldie'nin yukarıda belirtilen açıklaması yabana atılır gibi değildir, bir kez daha bunun yaşanan kültürle uyumlu olduğunu görmekteyiz. Özetle, bilincin fizyoloji üzerindeki denetiminden söz ediyoruz. Başka bir deyişle, bireyin gerçeklik algısının fiziksel gerçekliğini etkilemesinden.

İlkel İnsanda Beden, Ruh ve Ölüm İlişkisi

İnsanın, ruh olarak isimlendirilmiş olan yönü farklı görünümlere bürünmekle kalmaz, uygarlığa göre yapısal ve nicel olarak da değişir. Kimi yerde insanın üç ruhu vardır, kimi yerde tek, kimi yerde öldükten sonra mezarda bedene yarı bağlı durumda varolmaya devam eden bir ruhu ve öte dünyaya giden bir ruhu daha vardır, pek çok yerde ölen kişilerin ruhları için iki evren geçişlidir ve burada kendilerine sunulan sunulardan yararlanırlar, zaman zaman, özellikle bayram gibi belirli zamanlarda, evlerine dönerler. Bu noktada öncelikle, örnekler üzerinden ruh tasarımlarının kültürlere göre nasıl değişiklik gösterdiğine bakmak gerek.

Frazer farklı kültürlerin ruh tasarımını örnekleyerek anlatmıştır,[9] bunlarda ortak olan özellik bedenden ayrı bir ya da daha çok ruha olan inanç, ruhun biçim, yapı gibi özelliklerinin de tasarlanması ve genellikle ruhun kişinin bedenine benzemesi ya da çok küçük ve görünmez olmasıdır. Ruh bedenden farklı

8. Ruth Benedict, *Kültür Kalıpları*, Çev. Nilgün Şarman, Payel Yay., 2003.
9. Sir James George Frazer, *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yay., 2004.

zamanlarda ayrılabilir, uyurken ya da gündüz uyanıkken ancak tümden yokluğu ölüm demektir.

Ruhun, ağız, burun gibi bedendeki açıklıklardan dışarı çıktığı düşünüldüğünden Celebes'te hasta birinin burnuna, göbeğine, ayaklarına balık oltaları takılır. Amaç, kaçmaya çalışan ruhun bunlara takılıp uzaklaşamamasıdır. Markiz Adaları'nda ve Yeni Kaledonyalılarda ruhunun dışarı çıkmasını önlemek için hasta, ölmek üzere olan kişinin ağzının ve burnunun kapatılması gelenektir.[10] Benzeri uygulamalar ve hapşırmaya karşı önlem almak, kaçan ruhun çağrılması, yakalama formülleri gibi konular hemen tüm toplumlarda varolmuştur, günümüzde de günlük yaşamdaki espriler ya da özdeyişler yoluyla izi sürülebilmektedir.

Avustralya'daki Wurun-jeri kabilesinden bir adamın ruhu, uyanıkken, bedeninden ayrılır ve adam bu nedenle ölmek üzeredir. Büyücü hekim ruhu takip eder ve "onu tam günbatımı alevine, ölülerin ruhları güneşin dinlenmeye gittiği yeraltı dünyasına girip çıkarlarken dışarıya vuran ışığa, dalmak üzereyken" yakalar. Büyücü-hekim, ruhu adamın içine sokunca adam canlanmıştır.[11] Ölmenin ve canlanmanın koşulu ruhun bedende bulunması ya da bedenden tamamen ayrılmasıdır. Kesin bir yargıya varmamız mümkün değildir; ancak inancın ya da telkinin etkisi hissedilebimektedir bu örnekte. Ayrıca başka genelgeçer inanç unsurları da belirgindir: Ölülerin ruhları yeraltı dünyasına gider, güneş geceleri "dinlenmek için" yeraltı dünyasına gitmektedir.

Ölülerin ruhlarının yeraltı dünyasına gittiği ve güneşin de geceleri ölüleri aydınlattığı inancına sıklıkla rastlanır. Özellikle güneşe ilahi özellikler atfedildiğinde, ölümün ülkesinde de hükmü vardır. Büyücü hekim ya da Şaman, ruhu geri getirebilir, çok yerde görülmüş bir inançtır bu. Hatta kimilerine göre bedenden ayrılan ruh geri çağrılır, kişinin ismiyle seslenilerek bedene geri dönmesi istenir.

10. A.g.e., s.172, 173.
11. A.g.e., s. 178.

Bedenden ayrı kalan ruh bu durumdan etkilenmez, güç kaybetmez hatta ruh başka bir yerde, kişide, hayvanda yaşamaya devam eder. Beden, ruhun içinde barındığı bir şeydir, daha fazlası değil. Oysa ruh en küçük bir zarara uğradığında beden de bundan etkilenir, ruh yok edildiğinde beden de ölür. Gerek masallarda gerek mitolojideki dönüşüm hikâyelerinde ve kimi zaman da içinde cin, ifrit gibi korku unsuru olan varlıkların geçtiği anlatılarda bedenden ayrı olan ruha sıklıkla rastlanmaktadır.

İnsanın gölgesinin ve yansımasının da varlığını oluşturan unsurlardan olduğu düşünülmüştür. İnsanın ruhu ve gölgesi birbiriyle ilişkili görülmüştür. Gölgemizin, bizden ayrı bir varlığı yoktur, o bizim bir parçamızdır, ruhumuzla ilişkilidir ve gücü günün farklı zamanlarında başka başkadır, güneşe göre değişir, en kısa olduğu öğlen saatleri, en güçsüz olduğu zamandır. Kişinin gölgesinin zarar görmesi tehlikelidir. Aynı durum kişinin sudaki ya da aynadaki yansıması için de geçerlidir. Bunlar insanın varlığını oluşturan unsurlar olduğundan, gölgesine ya da yansımasına zarar vermekle kişinin bedenine zarar vermek aynı şeydir. İlkellerin fotoğrafa ya da filme verdikleri tepkinin temelinde bu inançlar vardır.

Çin'de tabutun kapağı kapatılırken ve tabut mezara indirilirken gölgeleri tabuta ya da mezarın içine düşmesin diye geri kaçılır. Orada bulunan kişiler, tabutu taşıyanlar ve mezar kazanlar gölgelerini kumaşla bellerine bağlarlar. Basutolara göre timsahlar, yansımasını su altına çekerek bir insanı öldürebilirler. Hindistan'da ve Yunanistan'da yansımaya bakmamak gerektiğine ilişkin atasözleri vardır ve Yunanistan'da su cinlerinin kişinin yansımasını suyun altına çekmesinden ve insanın ruhsuz kalıp ölmesinden korkulmuştur.[12] Gölgenin kişinin varlığını oluşturan unsurlardan biri olarak görülmesindeki mantık özetle aşağıdaki gibi işlemektedir:

> "Gölgenin, kaybedildiğinde sakatlık ya da ölüm getirecek kadar insan yaşamıyla sıkı ilişkili olarak görüldüğü yerlerde, onun küçülmesinin de, sahibinin yaşam gücünde buna eşit bir azalmayı göstereceği için,

12. A.g.e., s. 193-199.

endişeyle ve korkuyla karşılanacağını beklemek doğaldır. Ekvator yakınında iki ada olan Amboina ve Uliase'de öğleyin yere çok az gölge düşer ya da hiç düşmez, bunun için de gün ortasında evden dışarı çıkmamak bir kuraldır; çünkü çıkılırsa insanın ruhunun gölgesini kaybedeceği varsayılır."[13]

Kişinin temel uzantısı olarak gölgesi, yansıması, kan, böbrek yağı, ruh gibi farklı yakıştırmalar gözlemlenmiştir. Ancak kastedilen anlama bakıldığında bunlar arasında bir birlik olduğu görülür. İnsanın varlığı için farklı unsurlar öngörülmüş olsa da vazgeçilmez olan, yokluğu ölüm getiren yaşam ilkesidir. Yokluğunda kişinin, bedenin de yok olduğu, yaşam ilkesi olarak ruh ve türevleri... Buna göre, beden ve uzantılarının töz birliği yaşamak demek.

Lévy-Bruhl insan varlığını oluşturan unsurlara ilişkin pek çok örneklemden sonra aktardığı metinlerden bazı sonuçlara varmıştır:

1. İnsana gizemli bir şekilde bağlı bir varlık ya da nesne olan bir "ikinci ben".
2. Kişinin birlikte yaşayıp, öldüğü bu varlık ya da nesneyle olan gizemli dayanışması.
3. Bu varlık ya da nesnenin *atai, tamaniu, niniai, nunuai, nunu* yani gölge, yansıma, imge, akis, ikiz şeklindeki tanımlanması.[14]

Kişinin temel uzantısı olarak gölgesi, yansıması, kan, böbrek-yağı, ruh gibi farklı yakıştırmalar gözlemlenmiştir. Ancak kastedilen anlama bakıldığında bir birlik olduğu görülür.

Yaşam İlkesi: Kemik, Kan, Böbrek Yağı

Yaşam ilkesi, bir yönüyle yukarıda tanımlanmıştır: Yokluğunda insanın bedensel ve ruhsal varlığının son bulduğu ilke. Yaşam ilkesi, pek çok kültürde bulunur, ruh en çok görülendir. Farklı unsurlara bu niteliğin atfedildiği de görülür, bundan aşağıda

13. A.g.e., s. 196.
14. Lucien Lévy-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, s. 149.

daha detaylı bahsedeceğim. Yaşam ilkesinin diğer önemli bir niteliği, yokluğunda yaşamın son bulmasının yanı sıra, kendisinden yaşam türeyen unsur olmasıdır. Yaşam ilkesinin bu niteliği avcı mitolojisinde çok net görülür.

Aşağıda yer alan örnekte, Mircea Eliade, Natuf kültüründeki biçimi üzerinden yaşam ilkesi, bunun bedenle ve insanın varlığıyla ilişkisini en anlaşılır şekilde açıklamıştır:

> "Paleolitik Natuf kültüründe iki mezar biçimi biliniyordu (a- bütün bedenin kıvrılmış bir duruşta toprağa verilmesi; b- kafataslarının gömülmesi) ve bunlar neolitik çağda da devam edecekti. Einan'da gömülü bulunan iskeletler hakkında cenaze töreni sırasında bir insan kurban edildiği varsayıldı; ama bu ritüelin anlamı bilinmemektedir. Kafatasları yığınına gelince, Natuf'ta ortaya çıkarılan bu buluntular Bavyera'daki Offnet'te ve Württenburg'daki Hohlenstern mağarasında keşfedilen yığınlarla karşılaştırıldı: Bu kafataslarının hepsi (belki de kelle avcıları veya yamyamlar tarafından) katledilmiş bireylere aitti.
> Her iki durumda da büyüsel-dinsel bir davranışın söz konusu olduğu söylenebilir; çünkü kafa (başka bir deyişle beyin) 'ruhun' bulunduğu yer olarak görülüyordu. Düşler ve esrime veya yarı-esrime deneyimleri sayesinde, modern dillerde 'ruh', 'tin', 'nefes', 'can', 'ikiz', vb terimlerle anılan, bedenden bağımsız bir unsurun varlığı anlaşılmıştı. Bu 'tinsel' unsur (başka türlü adlandırılamaz; çünkü yalnızca imge, görü, 'hayalet,' vb tarzında algılanabiliyordu) bütün bedende vardı; bir anlamda bedenin 'ikizi'ni oluşturuyordu. Ama 'ruh' ya da 'tin'in bulunduğu yer olarak beynin seçilmesi, önemli sonuçlara yol açtı: Bir yandan kurbanın beynini yiyerek onun 'tinsel' unsurunun da özümsendiğine inanılıyordu; diğer yandan kafatası bir güç kaynağı olarak tapım nesnesine dönüşmüştü."[15]

Burada varlığı oluşturan bedenden başka bir unsurun daha olduğu inancı kapsamında farklı bir kültürde ve paleolitik dönemde ruh anlayışını ve bedenle ilişkisinin nasıl kurulduğunu görmekteyiz. Ayrıca öldürme, av da denilebilir, eyleminde kurbanla kurulan ilişkiyi ve bunun ölüm ritüellerinde ve kutsalın alanına giren edimlerdeki görünümünü görmekteyiz.

15. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, C.: I, Çev. Ali Berktay, Kabalcı Yay., 2003.

Böbrek yağı: Viktorya'da yaşayan Avustralyalı aşiretlere göre büyüyle yaşam ilkesi bedenden alınırsa o kişi hastalanır, hatta ölür. Onlara göre hastalığın sebebi bedenden böbreklerin ve böbrek yağının alınmış olmasıdır; ancak bir başkasınınkilerle ikame edilmesi durumunda kişi yaşayabilir. Yaşam ilkesi olarak gördükleri böbrek ve böbrek yağını yemek insanın gücünü arttırır. Düşmanlarını, onun yaşam ilkesini almadan öldürmezler.

Böbrek yağının bedene girip çıkması için fiziksel olarak bir işlem yapılmasına gerek yoktur. Bu yağ gizemli bir şekilde alınır ve böbrek yağı alınan kişi ölür. Böbrek yağının alınması sonucu oluşan sebeplerle ölümün dışında, sadece öldürülmekle ölüneceğini düşünürler. Başka bir deyişle öldürülmek dışında kalan tüm ölüm sebepleri temelde böbrek yağının alınması sonucu gerçekleşir.

Biri böbrek yağının alındığını söylediğinde bu aynı zamanda öleceğinin haberidir, büyücü hekim derhal uçarak çalan kişiyi bulur ve geri döner, ölüm döşeğindeki adamı sarsar, göğüs boşluğunu ovalar, tedavi eder... Tedavi bittiğinde böbrek yağı yerine konulmuştur, yerli kalkıp piposunu yakar. Brough Smyteh'den Lévy-Bruhl'un aktardığına göre, bu inancı taşıyan kişi öldürdüğü kişinin bedenini keserek böbrek yağını alır, bunu saklar ve zaman zaman bu yağla kendi bedenini ovar ki öldürdüğü kişinin yani bu yağın sahibi olan ölünün fiziksel ve ahlaki nitelikleri kendisine geçsin.[16]

Büyücü hekimin böbrek yağını araması ve bulup bedene geri getirdiğinde kişinin iyileşmesi çok bildik bir durumdur, sadece burada büyücü hekimin aradığı ve bedene geri soktuğu ruh değil böbrek yağıdır.

Ruh ve yaşam ilkesi kimi zaman birbirine karıştırılmaktadır, özellikle günümüzdeki kullanımında. Bedende ruhun yeri olarak görülen unsurdan bahsedilmektedir. Ele alınan toplum modern bir toplumsa yaşam ilkesi deyişi pek kullanılmaz ve ruh kelimesi tanıma dahil edilir, her ne kadar ruh tanımları çok değişiyorsa da. Ruhun bedende özellikli olarak bulunduğu yer

16. A.g.e., s. 132-134.

kimi toplumda kafa, kimisinde beyin, kalp, iskelet, kafatası ya da kan olabilmektedir. Düşmanının gücünün bulunduğu bu unsuru barındırmak ve/veya ölen yakınına ait olan bu unsuru korumak pek çok yerde gözlemlenir.

Yaşam ilkesiyle ruhun bulunduğu unsur aynı şey midir yoksa nitelikleri benzer midir? Nitelik bakımından örtüşen yanları vardır. Yaşam ilkesi olan böbrek yağıyla bedenini ovan ilkel insan, böbrek yağını aldığı düşmanının gücünü elde etmek için yapar bunu. Yaşam ilkesinin yokluğunda kişi ölürken diğer anlayışta ruhun bulunduğu unsur bedende saklı kalmalıdır yeniden doğabilmesi için. Yaşam ilkesi ruh olmaktadır bu durumda. Kişinin, öldürdüğü düşmanının gücünü elde etmek için yaşam ilkesini barındıran unsuru bedeninde muhafaza etmesi gerekmektedir.

Kan: Kanın ruhun, canın bulunduğu yer olarak görülmesi çok eski bir düşüncedir. Neolitik mezarlarda buluntulanan iskeletlerin ve kemiklerin üzerine dökülen kırmızı boyanın kanı temsil ettiği uzun zamandır bilinmektedir. Ölünün mezara yüzü doğuya, yani güneşin doğduğu yere bakacak şekilde yatırılması, kendisinden çok korkuluyorsa kollarının ve bacaklarının hareket edemeyeceği biçimde bağlanması, yeniden doğumla ilintili taşların ve deniz kabuklarının yanına bırakılması pek çok coğrafyada gözlemlenmiş ortak uygulamalardır. Bunların içinde yeniden doğuş umuduyla kanı temsil eden kırmızı boyanın kullanılması da vardır. Kan unsuru, varlığın sürerliği konusunda avcı kabilelerden neolitik mezar kültürüne, kurban sunumundan, günümüzde de varlığını sürdüren inanç sistemlerine önemini korumuştur.

Orta Asya'da kana yönelik olarak farklı bir inanç vardır. Kan dökmeden infaz etmek ya da kurban etmek önemli olmuştur. Cengiz Han'ın ölüme mahkûm ettiği kankardeşi Camuha ondan kendisini kanını dökmeden öldürmesini istemiştir. Cengiz Han da söz verir: "Seni kansız bir şekilde öldüreceğim." Camuha, eğer böyle öldürülürse torununun torununa dek korunabileceğini ve onlara ebediyen duacı olacağını söylemiştir.

Altay toplumlarında geçerli olan kan tabusu, boğma yöntemini kullanan İskitlere kadar gitmektedir. Cengiz Han Moğollara hayvanların göğsünü yarıp kalbini sökmelerini söylemiş, boğazlarının kesilmesini yasaklamıştır. Daha acısız bir ölüm olduğunu savundukları bu yöntemde göğsün açılması ve kalbin alınması işlemi kan akıtmadan yapılmıştır. Kandaki gücün korunması, ölenin varlığıyla geride kalanları koruması, onlar için dua edebilmesi için gereklidir.[17]

Mezarlardaki balballar bu anlayışın öbür dünyaya da taşındığına, öldürdüklerini öbür dünyada maiyetine katmak ya da hizmetine almak anlayışına işaret eder. Taştan bedenlerin, balbal taştandır, sonsuza dek dayanacak bir bedeni gösterdiği ve hemen her zaman bu anlamda kullanılmış olduğu bilinmektedir. Kanın akıtılmaması belki de kutsal olan gücün başka bir varlığa karışmaması için, ölenin gücünün kanın aktığına aktarılması tekinsiz olarak görüldüğü için gerekli görülmüş olabilir.

Kanın yaşamın özü olarak görülmesi en eski mitlerde de karşımıza çıkıyor. Ortadoğu kökenli inançlarda kan fenomenine sıkça rastlanır. Örneğin eski Mısır mitolojisinde kan, gök tanrıçası Nuth'un her sabah güneş tanrısı Re'yi doğurmasına eşlik eden tan kızıllığı olarak yorumlanmaktadır. Tan kızıllığı, Re'nin doğumu sırasında akan kan olarak görülmüştür. Mezopotamya'ya bakılırsa kanın yaşam için ne kadar önemli bir yeri olduğu görülür. Babil yaratılış mitosu *Enuma Eliş*'te insan, tanrının kanından yaratılmıştır. Marduk, insanın yaratılması için, Ti'âmat'a bağlı olanlardan birinin kurban edilmesini ister. Tanrı Kingu'nun kurban edilmesine karar verilir. "Bağladılar Kingu'yu, Ea'nın önünde tuttular; ceza verdiler ona, keserek kanını(n ana damarlarını). *Kanından yarattılar insan soyunu*" (Tablet VI).[18] Enuma Eliş'in genelinde varlıkların özünün başka bir varlıktan ya da doğrudan tanrıdan gelmesi söz konusudur. Evren de Ti'âmat'ın öldürülerek bedeninden yerin ve göğün yaratılmasıyla varlık kazanmıştır.

17. Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yay., 1999.
18. Ökten, H. Kaan, *Muallakta Var Olmak: İnsanın Halleri Üzerine*, Agora Kitaplığı, 2006.

Tek tanrılı dinlerde kan dökmek, hem kurbanda hem de eti için öldürülen hayvanın kanı, üzerinde durulan bir noktadır ve insanlara ne yapması gerektiği açıkça bildirilmiştir. Tevrat'ta belki de eski ilahlara tapmalarının ve onların peşi sıra giderek zina yapmalarının yasaklandığı kadar sık yer almaktadır kan dökmek ki eski ilahlar, her bahiste yer bulmuştur kendisine. Bunun son derece sarih anlatıldığı bir bölüm aşağıdadır. Tanrı Levililer'de Musa'ya talimat vermektedir:

> "Ve İsrail evinden yahut kendi aralarında misafir olan gariplerden her kim bir çeşit kan yerse, ben kan yiyen cana karşı döneceğim ve onu kavminin arasından atacağım. Çünkü etin canı kandadır ve ben onu mezbah üzerinde canlarınıza kefaret etmek için size verdim; çünkü candan ötürü kefaret eden kandır. Bunun için İsrail oğullarına dedim: Sizden hiçbir can kan yemiyecek ve aranızda misafir olan garip kan yemiyecek. Ve İsrail oğullarından ve aranızda misafir olan gariplerden her kim yenilir bir hayvan ve yahut kuş avlarsa, onun kanını akıtacak ve onu toprakla örtecektir.
> Çünkü her etin canına gelince, onun kanı canıdır; bunun için İsrail oğullarına dedim: Hiçbir çeşit etin kanını yemiyeceksiniz; çünkü her çeşit etin canı onun kanıdır; onu her yiyen atılacaktır. Ve yerli olsun yahut garip olsun, kendiliğinden ölmüş yahut canavar paralamış hayvanın leşini yiyen her can, esvabını yıkayacak, suda yıkanacak, akşama kadar murdar olacak; o zaman tahir olacaktır. Ve eğer onları yıkamaz ve bedenini yıkamazsa, o zaman günahını taşıyacaktır."[19] (Levililer 17: 10-16)

Burada canın ikamet yeri olarak kan gösterilmektedir. Bu sebeple kan yemek yasaklanmış, Tanrı kan yiyene karşı olacağını bildirmiştir. Hatta insanlardan da kan yiyen kişiyi kavimlerinden atmalarını istemiştir. Ölü bir hayvanı yiyen kişi için çözüm, arınmaktır.

İskelet, kemikler: Yaşam ilkesinin ya da kandakine benzer kutsal gücün bedende bulunduğu varsayılan diğer bir unsur da kemik, iskelettir. Bu inancın belki en doğru anlatımı "hayvanla-

19. *Tevrat*, Levililer 17; s. 10-16.

rın efendisi" üzerinden yapılabilir ki buradaki amaç bir bakıma kandaki gücün korunması ve varlığın devamlılığının sağlanmasıdır, aynı bedende, aynı türün başka örneklerinde ya da farklı bir varlık kipinde. Avcı mitleri, özellikle de Aynulardaki ayıya duyulan inanç bu mantığı daha net şekilde anlamamızı sağlayabilir.

Bu konuda varlığın, bu örnekte tür olarak, devamlılığının sağlanmasıyla ilgili bir diğer örnek de Karaayak Kızılderililerinin buffalo avında bulunabilir. Aslında, kaygı en temel yaşamsal ihtiyaçla ilgilidir. Buffaloların varlığı devam etsin ki bir sonraki yıl aç kalmasınlar. Açlık korkusu, üreme, bereket ve bunun sağlanması için gerçekleştirilen ritüeller bir kez de bu örnekle karşımıza çıkmaktadır. Montana Karaayak Kızılderilileri buffalo avcılığıyla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Sürüleri uçurumdan aşağıya atlayacakları şekilde yöneltmek başlıca yöntemdir bu avda. Campbell'ın İlkel Mitoloji kitabında yer aldığı şekliyle, efsaneye göre bir dönem buffalo avlayamazlar; çünkü hayvanlar uçuruma kadar gelip aşağıya atlamak yerine yan yollardan vadiye iniyorlarmış. İnsanlar aç kalmışlar. Bir sabah erken saatte su almaya giden bir kadın, sürüyü otlarken görüp atlarlarsa içlerinden biriyle evleneceğini bağırarak söyler. Buffalolar bu sözleri ciddiye alırlar ve uçurumdan atlamaya başlarlar. Ve bir boğa da gelip kadını alır götürür. Babası kızını aramaya çıkar, yorulup bir çamur birikintisi yanına oturduğunda güzel bir saksağan görür ve kuştan yardım etmesini, kızını görürse birikintinin orada beklediğini söylemesini ister. Saksağan yaşlı adamın dediğini yerine getirir. Bu sırada boğa da uyanmıştır ve kadından kendisine su getirmesini ister. Kadın böylece babasının yanına gidebilmiştir. Ona hemen kaçamayacağını, boğanın uyumasını beklemek gerektiğini söyler, yanına aldığı boynuza su doldurup geri döner. Ama boğa kokudan etrafta bir insan olduğunu anlar. Öyle bir böğürür ki tüm buffalolar toplanır ve adamı bulup öldürürler. Kadın babası için ağladığındaysa boğa kendilerinin tüm akrabalarının, halklarının insanlar tarafından öldürüldüğünü hatırlatır ama kadına bir şans daha verir ve babasını hayata döndürebilirse onları bırakacağını söyler.

Bunun üzerine kadın saksağandan çamur birikintisi içinde babasına ait bir parça bulup getirmesini ister. Kuş çamuru karıştırır ve bir omurga parçasıyla döner. Kadın elbisesiyle kemiğin üstünü örtüp şarkı söyler, kaldırınca babasının ölü gibi yattığını görür ve tekrar üstünü örtüp şarkı söyler ve kaldırdığında babası nefes almaktadır. Babası ayağa kalkar ve boğa da sürüdekilere, "insanların kutsal güçleri çok fazla" der, gitmeden önce onlara danslarını ve şarkılarını öğreteceğini, bunu unutmamalarını söyler. Buffalolar dans eder ve şarkı söyler, sonunda boğa bunu halklarına öğretmelerini ister. Çünkü babasının yaşama dönmesi gibi öldürdükleri buffaloların yaşama dönmesi için gereken büyüsel araçlarıdır bunlar.[20] Türün varlığının tükenmemesi için alınan önlem gibi görünüyor buffalo dansı, buffaloların nitelikleriyle yaşama dönebilmeleri için uygulanan ritüel. Söylencede insan ve buffalo farklı yöntemlerle, her biri kendine özgü yöntemle yaşama dönüyor. İnsanın yaşama dönmesi kemiği üzerinden gerçekleşmiştir. Bedenin, yaşamın özünü içeren bir unsurunun varlığı ve gerçekleştirilen ritüel yoluyla. Bu unsur, kemiktir. Buffaloların danslarını öğretmesinde bir nokta daha var üzerinde durulması gereken, o da her avın kutsal olduğu ve avcının avıyla kurduğu ilişkide her avın kurban olarak nitelenebileceği iması.

Güney Fransa'daki Trois Fréres adındaki paleolitik mağaralarda buffalo dansçısının resimleri bulunmuş ve MÖ 30000 yıllarına tarihlenmiştir.[21] Av mitolojisinin tarihsel olarak ne kadar geriye gittiğini göstermektedir bu mağaralar. Campbell, bu söylencedeki boğanın "hayvan efendi", yani "hayvan arketipi" olduğunu belirtmiştir. Hayvan efendi, *"türünün ortaya çıktığı ilke veya diyarın özünün ifadesidir", "zaman dışı ve yok olmayandır"* ve buffalolar onun isteği üzerine uçurumdan atlamıştır. Yani etlerini gönüllü olarak insana sunmuştur sürü, yani kurban olmuştur.[22] Daha sonra hayvan efendi bunu avda sağlayacak olan yöntemi insana öğretir. Ahlaklı bir tutum benimsemesini ister

20. Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 305-308.
21. A.g.e., s. 309-311.
22. A.g.e., s. 314,315.

insandan, kendisinden yararlandığı evrene saygılı olmasını ve yararlanırken ona kalıcı bir zarar vermemesini. Bunu kendi türünün devamlılığı için de yapmalıdır. Yoksa gördüğümüz gibi buffalolar uçurumdan atlamaz ve insan aç kalır.

Orta Asya'da kan akıtmadan öldürmekle koşut olan sebebi Campbell buffalo dansının gerekliliğini açıklarken çok güzel biçimde ifade etmiştir: "*Buffalo dansı doğru biçimde yapıldığında, kesilen hayvanların yalnızca etlerini vermelerini, özlerini, canlarını vermemelerini sağlar.*"[23] Bunun sebebi, tekrar yaşama dönmelerinin amaçlanmasıdır. Çok yerde rastlanılan bu inanca göre, hayvanların efendisi, insanların beslenmek için gerektiği kadar avlanıp avlanmadığını denetlemektedir bir yandan. Hayvanın kemiklerinden yeniden doğacağına duyulan inançtan ötürü hayvanın eti yenirken, kemiklerinin parçalanması yasaklanmıştır.[24] Bu inanç uzun süre mitoloji ya da inanç alanında devam etmiştir, günümüzde de edebi eserlerde halen karşımıza çıkmaktadır. Zaman içinde kaydedilen bilimsel ve teknolojik ilerlemeler bu gibi düşüncelerin yok olmasını sağlamamıştır. Aksine, gen haritası gibi unsurlardan, DNA yapısının biricikliğinden yazınsal ve görsel-işitsel alandaki yapıtlarda özellikle korkuyla iç içe olan polisiye türünde, bilimkurguda yararlanılmıştır. Bir anlamda, teknolojideki ilerleme, gördüğümüz ilksel korku ve isteklerin güncel sanattaki sunumuna olduğu kadar eserin içeriğine de hizmet eder.

Hayvanların kemiklerinin kırılmaması, iskeletin saklanması gibi uygulamalara Sibirya, Orta Asya ve Anadolu'da başvurulmuştur. Jean-Paul Roux, kemiklerin yok olmasının o hayvanın ya da insanın toprakla bağının kaybolması demek olduğundan bunun dirilmeyi engellemesi anlamına geldiğini söyler. Buna göre kurban hayvanlarının ve kendisinden kurtulmak istenilen kişinin kemikleri yakılmaktadır. Parçanın bütünü ikame etmesi düşüncesinden yararlanarak ve canın asıl bulunduğu yerin baş olduğu da düşünülerek kafatasına yönelinmiştir. Özellikle yont-

23. A.g.e., s. 316.
24. Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, s. 21-29.

mataş çağı geleneği olarak kafatası, içki içmek için kupa olarak kullanılmıştır.[25] Kafatasını kupa olarak kullanmayı değişik uygarlıklarda görebilmekteyiz. İster kafatası tapımı olsun ister kupa koleksiyonları, temel düşünce bu kemiklerin canın, ruhun ikamet yeri olmasından gelen gücüdür. İnsanoğlu bu tür inançlarının doğrultusunda ölenin kemiklerini saklamak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir; çünkü yeniden doğmasına imkân verecek olan, kemiktir.

Yeniden yaşam bulma konusunda değişik coğrafi bölgelerde kemikler önde gelen unsur olabilmektedir. Choktawlara göre dünya ateşle yok olduktan sonra ruhlar geri dönecektir ve kemikler etle kaplanacak, insan böyle dirildikten sonra eskiden yaşadığı yerde yaşayacaktır. Benzer şekilde Eskimolarda da insanların kemiklerinden dirileceği inancı vardır.[26]

Ölüleri ağaçların üst dallarına yerleştirmek hem göğe yakın tutmaktır onları hem de etten arındıkları zaman kemiklerin bozulmadan kalabilmesini sağlamaktır. Cesedi suya yakın bir yere gömmek ya da mezarı sıklıkla sulamak da bu amaçla başvurulan yöntemlerden biridir. Böylelikle cesetteki etin çürümesi hızlandırılmaktadır ve kemikler etten rahatlıkla sıyrılarak alınabilmektedir.

Yaşam İlkesi Olarak Ruh: Dışsal Ruh ve Ölümden Sakınmak

Ruhun yokluğunun ölüm demek olduğu, ruh bedenden ayrılınca bedenin öldüğü, ruhunsa başka bir şekilde var olmayı sürdürdüğü sıklıkla yer almıştır inanç sistemlerinde. Genel olarak görülen başka bir düşünce de uyku sırasında ya da rüya görürken ruhun bedenden ayrıldığıdır. Ancak bedene geri dönmeyeceği bir ayrılma olmamalıdır bu, ruh bedene dönemediğinde uyuyan kişi ölür. Pek çok kültürde, hastalıkları tanıyan ve sağaltımını bilen Şamanların, yeraltına ve gökyüzüne gidebilmeleriyle,

25. Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yay., 2002.
26. Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Simavi Yay., 2002.

ruhunun bedeninden ayrılması sonucu hasta olmuş kişiyi, daha doğrusu onun kayıp ruhunu bulup bedenine geri döndürerek iyileştirdiğine inanılmaktadır. Bunlardan da anlaşılacağı gibi ruhun yaşam ilkesi olarak varsayılması yaygın olarak görülmektedir. Özetle, ruhun bedende bulunması ve esenliği, insanın da sağlıklı olmasıdır. Şişelere hapsedilen ruhlar, Alaaddin'in sihirli lambası gibi unsurların geçtiği hikâyelere baktığımızda temelde ruhun yaşamsal ilke olarak kabul edildiği görülmektedir.

Savaş sırasında yaşamlarını ağaçların tepesinde saklayan Cherokee savaşçı şefler böylece savaşta ne olursa olsun ölmeyeceklerini garantilediklerine inanmışlardır. Shawanolarla savaştıklarında ateş edilmesine aldırmaz şef. Ama Shawanoların şefi onların büyüsünü öğrenir. Shawanolar ağaçlara ateş etmeye başlar, daha o an Cherokeelerin şefi ölür.[27] Büyü nedenli ölümler gibi, bu örnekte bu ölümlerin inanç temelli olmasının yanı sıra inancın da nasıl bir mantık yürütmeyle işlerlik kazandığını görüyoruz.

Frazer, Hindistan'dan İrlanda'ya dışsal ruh masallarına örnekler verir, Ari olmayan halklardan da örnekler verir. Bunun her yerde bilinen bir konu olduğunu ispatlamaya girişir. İskandinav *Kalbi bedeninde olmayan dev* isimli masal, Hindu büyücü Punchkin ve kraliçenin masalı, Bengal'e ait Seylan'da oturan devler masalı, Yunan Megara Kralı Nisus'un hikâyesi, Rus Ölümsüz Koshchei adlı büyücü ve prensesin masalı, Alman Ruhsuz Bedenin masalı, Kelt esir kraliçenin masalı, Mısır İki Kardeş masalı, Macar Ambrose adlı prensin öyküsü, Sumatra, Nijerya, Kuzey Amerika Kızılderilileri...[28] Bu masallarda sıklıkla rastlanılan bir durum, masal kahramanının dışsal ruha çok dolambaçlı şekilde ulaşabilmesi ve çoğunda da ruhun en sonunda bir yumurtanın içinde bulunmasıdır.

Pek çok yerde rüya görmek, kişi uyurken ruhunun yaşadıkları olarak açıklanmıştır. Ruh bedende olmadığından sağ salim bedene dönemezse uyuyan kişinin yaşamı tehlikeye girer. Kabaca mantık budur. Bunun için uyuyan kişi üzerinde, yüzünü

27. J. Mooney'den aktaran, Levy- Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, s. 139.
28. James G.Frazer, *Altın Dal*, s. 285-302.

boyamak gibi fiziksel bir değişiklik yapılmamalıdır, yoksa ruh bedeni tanıyamayabilir. Ya da uyuyan kişi aniden uyandırılmamalıdır; çünkü ruhu dışarıda olabilir ve aniden uyandırılırsa geri dönmesine zaman kalmamış olabilir. Frazer, uykuda dolaşan ruhun geri dönmeme halinin kişinin yaşamına dair tehlike arz etmesini de örneklemiştir, bu örneklerden çok ilginç olan biri, uyuyan kişinin ruhu başka bir ruhla karşılaştığında yaşayabilecekleriyle ilgili olandır: Gineli bir siyahi, kemikleri sızlayarak uyanmasını, uyurken ruhunun başka bir ruh tarafından dövülmesine bağlar. Bir ruhun, uyku sırasında karşılaşılan yeni ölmüş birinin ruhu tarafından kaçırılması da mümkündür. Aru Adaları halkı, yeni ölmüş kişinin ruhu henüz evde olacağı için ölümden hemen sonraki gece ölenin evinde uyumazlar, zira uyurken ruhları karşılaşabilir. Aşağıdaki örnekte uyku sırasında bedenden ayrılan ruhun farklı şekilde bedenlenebileceği de görülür:

> "Santallar, bir insanın uyuyakaldığını, susadığı için ruhunun bir kertenkele şeklinde bedenini terk ettiğini ve su içmek için bir testiye girdiğini anlatıyor. Tam o sırada testinin sahibi testinin ağzını kapatır ve ruh bedene dönemediği için adam ölür. Adamın arkadaşları cesedi yakmaya hazırlanırlarken, birisi su almak için testinin tıkacını kaldırır. Böylece kertenkele kaçar ve bedene döner, adam da hemen canlanır, ayağa kalkar ve arkadaşlarına neden ağladıklarını sorar. Arkadaşları kendisini ölü sandıklarını ve cesedini yakmak üzere olduklarını söyler. Adamsa su almak için kuyuya indiğini fakat çıkmakta güçlük çektiğini, henüz döndüğünü söyler onlara. Böylece hepsi görmüşlerdir bunu."[29]

Ruhun dışarıda dolaşıyor olmasının ölüm riski taşıdığına bir diğer üzücü örnek de Klazomenai'li (Urla) Hermotimos'un ölüm hikâyesidir. Hermotimos bedenini terk ederek dolaşır ve dolaşırken gördüklerini arkadaşlarına anlatır. Ancak bir gün ruhu dışarda dolaşırken düşmanları bedenini ateşe atar.[30] Bu örnekte, farklı yaşamsal unsurların birliği değil, kartezyen yaklaşım vardır artık, beden ve ruh ikilisi insanı oluşturur. Çok sonraları,

29. A.g.e., s. 176,177.
30. A.g.e., s. 181.

ruhun neliği tartışılırken bir yandan bilinç ele alınacak, bir yandan bedenin inorganikle uyumu sağlanacaktır.

Altaylılar da ruhun bedenden çıkarak dolaştığına inanmışlardır. Uyku sırasında nefes alıp vermenin yavaşlamasını ruhun bedenden ayrılmasına bağlamışlar, rüyaları ise bedenden ayrılarak dolaştığı sırada gördükleri olarak yorumlamışlardır. Schiefner'in aktardığı bir metin, yine iki kardeşle savaşacak olan iki kardeşin savaşa tutuşmadan önce ruhlarını bedenlerinden ayırarak beyaz bir ot şeklinde bir kuyu dibine sakladıklarını anlatır.[31] Pek çok yerde rastlanan tehlikeli bir durumda ruhu saklayarak yaşamı güvence altına almak düşüncesi, yerel masallarda kahramanın geçmesi gereken sınavlardan biri olarak, kötü kişiyi öldürme başarısını göstermesinde kullanılan bir motiftir.

Bulaşıcı Ölüm ve Yeni Ölüden Duyulan Korku

Ölümün bulaşıcı olduğu düşüncesi ve bundan duyulan korku, yeni ölüden korkmak, cesetten irkilmek, ölüm ve ölüyle temas halinde belli ritüelleri uygulayarak arınmak ve böylece toplumsal düzene olması gerektiği gibi devam edebilmek, sevilen kişinin cesedinden bir an evvel kurtulmak isterken, bir yandan ölümüne üzülmek, ölüme ilişkin birbirinden ayrı başlıklar halinde ele alınması pek de mümkün olmayan duygu, düşünce ve eylemlerdir.

İlkel insanlarda ölümün bulaşıcı olduğu düşüncesi yaygındır. Kabile üyeleri ortak bir özü paylaşmaktadır ve buna dayanarak da bir kişiyi etkileyen kötülüğün tüm grubu etkileyeceği fikri gelişir. Biri hasta olduğunda kabile üyelerinin hepsi olumsuz etkilenir, biri öldüğünde hepsi öleceğinden korkar, daha önce görüldüğü gibi ölüme sebep olan hastalıkların ve benzeri etkilerin büyü sonucu gerçekleştiğine inanmalarının da payı vardır büyük olasılıkla bu korkularında.

İlkel insan cenazeye katıldığında kirlendiğini düşünür, bu doğrultuda da kişinin, ölüye dokunmakla geçen olumsuz et-

31. Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 142, 143.

kiden arınması gerekir. Ölü, ölümü bulaştırma tehlikesi taşıyan kaynaktır ve bununla temas kurmuş olmak arınma gerektiren bir durum oluşturur. Ölümü bulaştırma korkusu, ölünün yaşayanları kendi yanına çekmek isteğinden duyulan korkudur. Hastalık da topluluğu ölüm olayında olduğu gibi son derece olumsuz etkiler ve hastalığın bulaşıcı olduğu düşüncesi de yaygındır. Hastalık ve ölüm tüm topluluğa yayılabilir. Birbirlerine o derecede bağlıdırlar ki:

> "Kiwai adasında, Fly ırmağı üzerinde yaşayan yerliler, kabileden biri evinden uzak bir yerde öldüğünde, ruhunun bedenini terk ettiği anda kabilenin tüm diğer üyeleri tedirgin olmakta, fiziksel bir güçsüzlük hissetmekte ve bu güçsüzlük yirmi dört saat sürmektedir. Yerliler buna ölümle sempati (*spirit sympathy*) ilişkisi kurmak ya da *acıyı paylaşmak* diyorlar."[32]

Hastalığın ya da ölümün gruba yayılacağı düşüncesinden ötürü ölülerini aceleyle hemen gömerler. Bir misyoner olan Grubb, Lenguaların yanındayken hastalandığında mezarını hemen kazmışlardır ve onları ölmeyeceğine inandırması gerekmiştir. Gün batmadan önce onu gömebilmek ve gerekli törenleri yapmak için hazırlanmışlardır. Bunun sebebi, ölümle grubun ilişiğini bir an evvel kesme arzusudur.[33]

Lengualarınki gibi bir yaklaşım yaygın olarak görülmektedir. Cenaze törenlerinin hemen yapılması, ölüye ait eşyanın evden çıkarılması ve dağıtılması gibi uygulamalar, kültüre göre değişmek kaydıyla, derhal yerine getirilmektedir. Bu davranış şekli, bir yönüyle de topluluğun normal düzenine bir an evvel dönmesi içindir, ki bunda da yine ölümü gündelik hayattan bertaraf etme çabası görülmektedir. Pek çok kültürde hastalığın ve ölümün bir an evvel kurtulunması gereken durum olduğu görüşü vardır ve bu tarz yaklaşımlar toplumun esenliğinin sağlanması amacını taşır.

Orta Asya'da ölüme yaklaşım üzerine çok sayıda örnek sunduğu çalışmasında Roux genel olarak burada yaşayanların

32. E. B. Riley'den aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, s. 230.
33. A.g.e., s. 227-231.

ölümsüzlüğü güçlü biçimde arzuladıklarını ve bedensel güce, dayanıklılığa büyük önem verdiklerini söyler. Ölümün bulaşıcı olduğunu düşündüklerini, hastalık ve ölüme karşı ciddi tedbirler aldıklarını göstermiştir: Biri hastalandığında evinin önüne işaret konulur ve kimse oraya giremez; orduda hastalanan olduğunda kampın etrafına nöbetçiler yerleştirilir ve hasta tecrit edilir; ölünün çadırına iki yıl boyunca orada kalacak olan bir bayrak asılır, hastanın yanına yalnızca esir girer... Ölüm olayının genellikle arınma gerektirdiği anlaşılmaktadır: Cenaze törenine katılanların arınması gerekir, ölünün ailesi ateşle arınır, hayvanları ve çadırı da iki ateş arasından geçirilir; eşyalarına dokunulmaz; evi terk edilir, hatta yıkılır... Hatta Yakutlar *"cesedi bırakıp kaçarlar"*.[34]

Trobriand adalarında ölüme *tauva'u* denilen kötü büyücülerin neden olduğuna inanılmıştır. Güneydeki yerlerinden gelip geceleri köylerde dolaşırlar ve onların bu istilası kitlesel ölümlere neden olur. Salgın hastalığın, *leira*'nın başlamasıyla gerçekleşir bu olay. İnsanlar *tauva'u*yu göremezler ancak duyabilirler, ayrıca bir hayvan şeklinde bedenlendiğinde fark edebilirlerse onun kötü bir ruh olduğunu anlarlar.[35] Malinowski'nin kendi anlatımıyla:

> "Bunlardan bazıları ben Trobriand adalarındayken oldu; bir defasında ağır bir dizanteri ve galiba 1918'in İspanyol gribi olan bir hastalığın ilk belirtileri başgösterdi. Birçok yerli, *tauva'u*'yu duyduklarını anlatıyorlardı. Wawela'da dev bir kertenkele görülmüştü; onu öldüren adam kısa süre sonra öldü ve köyde salgın başladı. Ben Oburaku'dayken ve hastalık köye yayılırken, beni götüren bottaki insanlar gerçek bir *tauva'u* gördüler, bir mangrovenin üstünde büyük, karışık renkli bir yılan görüldü; ama yaklaştığımızda sırra kadem bastı. Ben, yalnızca miyopluğumdan ve belki de bir *tauva'u*'yu görme yeteneğimin olmamasından, bu mucizeyi kendim izlemeyi başaramadım. İnsan her yerdeki yerlilerden böyle ve benzeri düzinelerce öykü dinleyebilir. Bu tür bir sürüngen yüksek bir sahanlığa oturtulur ve önüne değerli eşyalar konurmuş; onu gerçekten görmüş olan yerliler, ben kendim hiç görmediğim halde, bunun sık sık olduğunu doğruladılar."[36]

34. Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 99-106.
35. Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, s. 116, 117.
36. A.g.e., s. 117.

Sanırım insanlık tarihindeki ölümün bulaşıcılığına ilişkin en uzun süreli ve halkları terörizze etmiş salgın, vebadır. Sadece temelsiz korku söz konusu değil, insanın çaresizliğidir aslında yeterli bilgisi olmaksızın akıl yürüterek almaya çalıştığı önlemler.

Ölümle ve cesetle temas kurmuş olmaktan bu denli korkmanın sebebi olarak yeni ölen birinin yalnız kalmaktan korkarak yakınlarından birilerini de kendisiyle götürmek istemesi, henüz öldüğünü idrak edememiş olması, ölmemiş olanlara karşı duyduğu kıskançlık ve daha birçok düşünce ileri sürüldüyse de insanın ölümle, kendi varlığına olacakları bilememesi ve bu bilginin muhakeme yoluyla ulaşabileceği, sağlamasını yapabileceği bir bilgi olmaması kaynaklı kaygılar esastır. Ölmek, insanın kendisinin gerçekleştirdiği bir edim değildir, kişinin başına gelen bir durumdur. Bedendeki işlev kaybı sebebiyle ölüm kimilerince kabullenilmesi son derece zor bir durumdur. Aslına bakıldığında ölüm son noktadır, yaşlılık da aynı kategoride ele alınabilir pekâlâ. Beyin normal işlevini sürdürmekteyken bedenin ölüme sebep olması, beden nedeniyle insanın zihninin tamamıyla kapanmak durumunda kalması ki sona ermek, yok olmak dememekteyiz genellikle bizde kabullenilmesi zor durumlardır. Bu gibi konular hem inanç sistemlerinin şekillenmesinde hem dışavurulmalarıyla sanatta doğrudan etkili olmuştur, olmaya da devam etmektedir. İnsanın, kendi tarihi kadar eski kaygıları, ve sorularıdır bu ritüellerin gerekçesi.

Yeni ölmüş kimse öldüğünün ayrımında olmayabilir, bu yeni koşulda yalnız olmaktan korkabilir... Bu durumda, yaşayanları yanına çekme çabasına girebilir. Bunun önüne geçmek için ölenin yanındakilerin, cenazeye katılanların, ölüye en yakın olan kişilerin önlem almaları garip değildir. Değişik yerlerde yeni ölmüş birinin ruhu bedeninde tutulmaya, bedenden kaçması önlenmeye çalışılır. Bunun sebebi genellikle ölenin ruhunun orada bulunan kişileri de ruhlarını kandırarak, saldırarak ya da bedenlerine girerek ölüme sürükleyeceği korkusudur.

Yeni ölmüş kişiden ya da onun ruhundan bu sebeple korkan Güney Amerikalı İtonamalar ölenin gözlerini, burnunu, ağzını

mum gibi şeylerle mühürlerler, Niaslılar cesedin burnunu tıkayarak, çenesini bağlayarak ruhun dışarıya kaçmasını önlemeye çalışırlar, Avustralyalı Wakelburalar ölünün ruhundan sakınarak cesedin kulaklarına sıcak kömürler yerleştirirler.[37] Yeni ölmüş birinden korkulurken öleli çok ölmüş kişi saygı duyulan ata olarak anılır. Ölen kişiyle kurulan duygusal ilişkide ve onun toplumdaki yerinde ölüm zamanıyla ilgili bu ayrım pek çok yerde vardır. Çok net olan, yeni ölmüş olandan korkulurken ölümünün üstünden çok zaman geçmiş kişiye saygı duyulur, akıl danışılır ve toplumsal konumu aile büyüğü olarak devam eder.

Endonezya'da yaşayan Rottineesenler yeni ölmüş kişilerin ruhuna "içteki ruhlar", uzun zaman önce ölmüşlerin ruhlarına "dıştaki ruhlar" diyerek bu ayrımı yapar,[38] Orokaivalar yeni ölüye *soavi*[39] ismini verir.

Yeni ölen kişinin ruhu ölünce gidilmesi gereken yere hemen gitmez, bir süre bedeninin yakınlarında ya da yaşadığı yerde kalır. Yeni ölüden korkulmasının bir sebebi de budur. Ölünün bedeninin mezarda olduğunu bilirler ancak ruhu tehlike arz eder yaşayanlar için. Bu durum için çeşitli yöntemler geliştirilerek gerekli sürenin sorunsuz atlatılmasına çalışılmıştır. Yeni ölünün yaşadığı yeri hemen terk etmemesinin genel olarak gözlemlenen bir yönü de ölen kişinin en yakınları, özellikle de eşi için tehlike oluşturmasıdır.

Wringir aşiretinde (Kuzeybatı Avustralya) ölen kişinin cesedi ailesinin seçtiği bir ağacın tepesine bırakılır.[40] Bu sırada *zuari*, ölünün ruhu, oradadır ve eşlik etmektedir. Törendekiler varlığını hissetmektedirler. Phyllis M. Kaberty, ailenin soyağacını çıkarmaya çalışırken yeni ölmüş eşinin adını söylemeye çekinen

37. James G.Frazer, *Altın Dal*, s. 173.

38. A.C.Kruyt'tan aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, s. 121.

39. A.g.e., s. 124.

40. Cesetlerin bir tabutun içinde ya da öylece ağaçlara bırakılması başka kültürlerde de gözlemlenmiştir. Bu uygulamanın temelde gökyüzüne yüklenen ilahi anlamla ilişkisi vardır. Eril olan tanrı, göktedir ya da gök-tanrıdır. Ona yakın olması için de cesetler olabilecek en yüksek noktaya bırakılmaktadır. Göğe yakın olma ve bununla tanrısallığa aidiyet umudu zigguratlarda, merdivenin kullanımında da karşımıza çıkmaktadır.

eşi, başka biri ismi fısıldayarak kulağına söylediğinde ağlamaya başlar. Eşinin ismini andığı anda yanına geleceğinden korkmaktadır. Adamın *zuari*sinin eşini her yerde izlediği ve akşamları evine gittiği söylenmektedir. Wringir aşiretinde *durdu* [ölenin kemikleri], ağacın kabuklarıyla örtülünceye kadar *wolara*nın, [ruhun] bedeninin yanında kaldığına inanılmaktadır. İlkel zihniyette genelgeçer olan aynı anda farklı yerlerde bulunabilmek inancı burada da vardır, hem bedeninin yanında hem eşinin peşindedir ölenin ruhu. En sonunda *durdu*nun, kemiklerin bulunduğu ağacın önünde ağlamak töreni, *zuari*yi kesin olarak uzaklaştırır, eşi yatıştırılır.[41] Wringir aşiretinde ölünün ruhunun yaşadığı yerde bulunma süresi, cesedinin üzeri ağacın kabuklarıyla örtülünceye kadardır. Birçok yerde bu süre belirlidir. Zunilerde (Zuni Kızılderilileri, Amerika) bu süre dört gecedir. Ölenin ruhu dört gece yakınlarıyla görüşmeye çalışır. Ölenin yakınları, eşini yalnız bırakmaz, dört gece ölenin ruhu eşinin yanından ayrılmaz çünkü. Yas tutan kişi, öleni düşünde görmemek için önlemler alır. Bu dört gece boyunca köydeki herkes kapısını açık bırakır, ölü istediği gibi evlere girip çıkabilsin diye. Yoksa kapıyı açılıncaya kadar tırmalayacağı düşünülür.[42] Ölünün ruhuyla daha samimi ilişki kuran örnekler de vardır. Kuzey Amerika'daki Yeni Fransa yerlileri, ölünün cesedi mezara götürülürken önde yürüdüğüne, Ölüler Bayramına dek mezarlıkta kaldığına, geceleri köyde dolaştığına ve artmış olan yemeklerden yediklerine inanır, bu yüzden de akşamdan kalan yemekleri yemeye pek gönüllü değillerdir.[43]

Berawalılar (Borneo), insanı beden (*usaa*) ve ruh (*telanak*) bileşimi olarak görürler. Ölümden sonrasındaki ruh, Bili' Lea' olarak adlandırılır. Hastalıklar fizyolojik sebeplerle olabildiği gibi çoğunlukla uykuda dolaşmaya çıkan ruhun bedene geri dönememesinden kaynaklanır. Bu durumda Şamanın yardımı-

41. Phyllis M. Kaberty'den aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, s. 121, 122.
42. M.C. Stevenson'dan aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, s. 123.
43. Relations de la Nouvelle-France'dan aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, s. 123.

na başvurulur. Birinin öldüğü ilk gece ruhu geri çağrılır ve bu on güne kadar uzayabilir. Ölenin ruhunun bir yerlerde geziniyorsa kaybolmaması, kendisini ölüler diyarına götürecek kanoya binmesi için bekleme süresidir bu. Ölü, iki kez gömülür. İkincisinde şarkılarla kemikler kalıcı istirahatgahına gömülür. Altı ila sekiz saat süren bu şarkı söyleme aslında ölenin ruhuna ölüler diyarına ulaşması için yol gösterici sözler içerir. Cenaze töreninde verilen ziyafete ölüler davet edilir ve böylece ölenin ruhunun ölüler diyarında hoş karşılanması garantilenir.

Ölüm haberi köyde duyulduğunda herkes ölünün yanına gelir. Kadınlar uzun saçlarını yüzlerini örtecek şekilde öne atarlar ve ölünün önünde diz çökerek kendilerini bırakıp gittiği için sesli ağlarlar. Nefes almadığı kesinleştiğinde bazı ritüeller derhal uygulanır. Ölenin eşi ve çocukları gelip cesedin yanına uzanır ve sigara içerler. Ardından yanına oturup ona da ikram ederler. Sonra ceset mutfağa götürülür ve ağzına pirinç konur. Ceset özel koltuğuna yerleştirildiğindeyse önüne bir tabak asılır ve ne zaman dul eşi yemek yese aynısından ölünün tabağına da konur. Parmakları arasına bir sigara sıkıştırılmıştır. Hatta cesedin yerleştirilmesinden sonra bile yemek konmaya devam edilen tabak bu kez tabutun üstünde yerini almıştır. Ölen yetişkin biriyse, evde bulunduğu süre boyunca eşi ya da en büyük çocuğu yanından ayrılmaz. Geceleri kalabalık bir grup cesedin yanında toplanır, yemek yer, sohbet eder, oyun oynarlar. Sabaha doğru yere serili şiltelerde uyurlar; ancak geceleri yetişkinler uyumaz. Bunun yeni ölünün evindeki son zamanlarını hoş geçirmesi için yapıldığı düşünülmektedir.Yeni ölen birinin bedeninin belirli bir kötü ruh tarafından ele geçirilmesinden korkulur ki bu durumda Şamana başvurulmaktadır. Gün batımında kötü ruhların etrafta olduğu düşünüldüğünden verandadaki örtüler bu saatlerde aşağıya çekilerek onların cesedi görmemesi sağlanır.

Ölenin eşi pek çok şeyden mahrum kalır. Örneğin on bir gün boyunca cesedin yanında, hasırdan küçük bir bölmede tıkılı kalır. Bu sürede yerdeki bir delik tuvalet işlevini görür, yıkanamaz, kirli giysiler giyer, çok az yer ve bu yemeği de ölüyle pay-

laşır. Bu, yeni ölünün ruhundan korku duyulmasından ve eşini yanına almasından sakınmak için uyulan tabudur. Aynı sebepten herkes ardından üzüldüğünü gösterip onu hoş tutmaya çabalar. Sonraki aylarda da çeşitli kurallara uyulur. Ölenin eşi her dolunayda tek başına diz çökerek ağıt yakar. Cesedin kötü ruhlara karşı korunması gerekirken ölenin ruhunun mevcudiyetinden de korkulur. Eş, bir yıl boyunca şarkı söyleyemez, dans edemez ve evlenemez.[44] Buradaki örnekte ölünün bedeni kötü ruhlara karşı korunurken yaşayanlar da ölünün ruhundan sakınmaktadırlar. Aydınlığın kaybolmaya başlamasıyla tekinsiz zamanlara da girilmesi dikkat çekici, bu sürede daha itinalı önlem alınır. Yine tehlikeye en açık kişinin ölenin eşi olduğu görülüyor.

Çin kroniklerinden edinilmiş bilgiye göre, Japonlarda da ölüye yakın olan kişilerin, aile üyelerinin arınması gelenektir. Biri öldüğü zaman yas süreci on günden uzundur. Tören bittiğinde ise aile üyeleri suya girip yıkanarak arınmaktadırlar.[45] Bu yas sürecinin ve bu süreçte yasçıların ağıtlar söyleyerek ağlamalarının, intikam almaması için ölen kişiye arkasından ne kadar üzülündüğünü göstermek ya da yeni ölünün öldüğünü iyice anlamasını sağlamak için yapılagelen eylemler olduğu genelgeçer bir bilgi olarak bilinmektedir. Dünyanın hemen her yerinde uygulamadaki değişikliklerle birlikte, yeni ölüyle bu tür bir iletişim kurulması gelenekleşmiştir. Ülkemizde de Müslüman Sünni inancındakiler geleneksel olarak yedi gece art arda ve ölümün 40. ve 52. gecesinde dua okur ve Japonya'ya benzer şekilde gömülme töreninden sonra ölünün yakınları, hatta defne katılan herkes "ağırlık yapmasın" diye suya girip yıkanır.

Moğol dünyasında arınma ateşle yapılır. Ölen kişinin akrabaları, evinde yaşayanlar kendilerini ateşle arındırırlar. Ölen kişinin eşyaları da iki ateş arasından geçirilmek suretiyle arındırılır. Roux'un bildirdiğine göre bu gelenekler Moğollardan sonra çağdaş Anadolu'da sürdürülmüş, hastalar ve zayıf çocuklar iki

44. Peter Metcalf, Richard Huntington, *Celebrations of death: The Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge University Press, NY, 1991, s. 86-96.

45. Hou Han Shu ve Kitagawa'dan aktaran, Joseph Campbell, *Tanrının Maskeleri: Doğu Mitolojisi*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, 2003.

ateş arasından geçirilerek ya da ateşin çevresinde dolaştırılarak arındırılmışlardır. Bu gibi uygulamalar bölgede yaygındır. Yine Roux'un bildirdiği aşağıdaki uygulama ölü ve ölümle ilişkili olarak arınmayı ortaya koyar:

> "Aynı âdetler XVIII. yüzyılda Orta Asya ve Sibirya'da güçlü bir şekilde uygulanmaktaydı. O zamanlarda Tomak bölgesinde gömülme törenine katılan eden herkes, ateşten korkan ölünün onları izleyememesi için özel olarak yakılan bir ateş üzerinden sırayla atlarlardı"[46]

Anadolu'da ateş üzerinden atlama uygulaması bugün de söz konusudur ancak farklı bir zamanda yapılır. Amaç yine arınmadır. Evrensel olarak yeni yıl bayramı olarak adlandırılan Bahar Bayramı (Nevruz, Hıdrellez) zamanı büyük bir ateş yakılır ve sırayla herkes üzerinden atlar.

Oldukça uzak bir yerde, Avustralya'daki Aranda kabilesinde ölüme yaklaşım şu şekildedir:

> "Avustralyalı Arandalar arasında, Spencer ve Gillen'in verdiği ayrıntılı bilgilere göre, ölümün geldiği köy baştan aşağı yakılır, ölen kişinin adı asla anılmaz, dula ve yakın akrabalarına acı veren ve sıkıntılı işlemler uygulanır. Böylece ölünün, ardından doğru dürüst yas tutulduğunu görmesi istenir. Son olarak dans, vahşi bağırtılarla yaratılan karışıklık, yerlerin dövülmesi ve mezarda yakın akrabaların birbirine girmesiyle merhum, artık insanlara korku verecek bir biçimde geri dönmemesi gerektiğini anlayacaktır. Ama gene de eğer isterse arkadaşlarını gözleyebilir, onları yumuşak rüyalarda ziyaret edebilir ve kötülüklerden koruyabilir. Bu tür kültürel havadan, ölü ile toplumu arasındaki ilişkinin devam ettiğinin, yani ölümün geçici diye yorumlandığını söyleyebiliriz. Ölümün gizi bir anlamda inkâr edilir, ondan korkulur ve ona meydan okunur. Psikolojik ve felsefi olarak asla özümlenmiş değildir."[47]

Burada belirtmekte yarar var ki ölünün eşyalarının yakılması da yaygın bir uygulamadır. Bunun altında yatan düşünce, kişinin bedensel uzantıları, kişisel eşyaları, hatta pek sık görüldüğü

46. Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 234.
47. Spencer ve Gillen'dan aktaran, Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 146.

gibi özellikle eşi sadece ona aittir ve ölüm olayı gerçekleştikten sonra başkası tarafından kullanılmaması, dokunulmaması gerekir. Ölü, yaşarken sahip olduğu şeylere öldüğünde de gittiği yerde sahip olacaktır. Kimi yerlerde mezarına eşyaları konur, kimi yerlerde yakılmak yoluyla yükselen dumanla ölüye ulaştırılmaya çalışılır, kaldı ki *sati* uygulaması da sadece Hindistan'a özgü değildir. Hatta ölüyle birlikte, sadece eşinin de ölüme gitmesi değil, öte dünyada ona yaşarken olduğu gibi hizmet etmeleri için tüm maiyetinin ve sahip olduğu hayvanların da canlı canlı gömülmesi bilinen bir uygulamadır. Mısır'daki piramitler halen tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Güney Anadolu'da, Patara, Myra (Demre), Ksanthos, Antiphellos (Kaş) gibi Antalya çevresindeki bölgede yer alan Lykia lahit ya da kaya mezarları da odalardan oluşur ya da ev şeklinde tasarlanmıştır, aynı gerekçelerle.

Ancak Arandalardaki uygulamalara bakıldığında ölen kişinin gittiği yerde sahip olması için eşyalarının yakılması ya da yakınlarının ölümden ateşle arınmaları amaçlanmamaktadır. Anlaşılan o ki ölüyle ilişkinin tamamen kesilmesi ve bundan emin olmak istedikleri için ölüye geri döneceği bir evi olmadığını, isminin anılmadığını anlatmaya çalışmaktadırlar. Ölünün yaşayanlar için tehlike arz etmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Malezya-Polinezyalı olduklarından Asya ile Polinezya arasında bağ oluşturan halklardan biri olan Yamilerde de benzer inançlar vardır. Bir kişi bir kaza ya da acı çektiren bir hastalık sebebiyle değil de doğal bir nedenle, yani yaşlılıktan öldüğünde *anito* Beyaz Ada denen mitik bir adaya gider. Ama eğer hoşnutsuzsa, o ve diğer ruhlar canlılara, insanlara olduğu kadar hayvanlara da acı vermek için geri gelebilmekte, canlıları hasta edebilmektedirler. Yamiler, ister istemez, sürekli ve denetlenemeyen bir biçimde *anito* denen ölülerin ruhlarının korkusu içinde yaşamaktadırlar. En güçlü Yami tabuları cenaze törenleriyle ilgilidir: Ölünün başında geçirilen geceler boyunca, ölünün akraba ve dost çevresinden

hiçkimse gözünü kapamaz; çünkü ölünün *anito*sunun saldırısından korkarlar. Yamilerin çevrelerindeki ölümle, cesetle ilişkili her şeyden ne denli korktukları şu örnekten açıkça anlaşılmaktadır: En korkunç kara büyüleri, bir insanın, bir mezarın kumuna dokunmasını sağlamaktır. Çünkü kumun bir *anito* taşıma ihtimali bulunmaktadır.[48] Bu örnekte kötü bir ruhun herhangi bir şey içinde barınabileceği düşüncesi de görülüyor. Başka şekilde ifade edecek olursak, bir ölünün ruhu eğer isterse canlıların dünyasında bulunan herhangi bir formdaki herhangi bir şeyin içinde barınabilir. Bu düşünce çevredeki her şeyin kötücül nitelikte olma ihtimalini doğurduğundan gündelik yaşamlarının tedirginliklerle dolu olması normal karşılanmaktadır.

Ölüm, ölü, hatta mezar bir tabu konusu olarak kitabı olan inançlarda da yer almıştır. Tevrat'ta ölümle ilişki kurulan durumlar için açıklamalar vardır. Böyle bir durumda arınmak gerektiği açıkça bildirilmiş, zamanlamalar ve yapılması gerekenler anlatılmıştır. Aşağıda yer alan bölümde bu açıkça görülmektedir:

> "Herhangi bir insan ölüsüne dokunan yedi gün murdar olacaktır; üçüncü günde ve yedinci günde kendisini onunla tathir edecek ve tahir olacak; fakat üçüncü günde ve yedinci günde kendisini tathir etmezse, tahir olmayacak. Bir ölüye, herhangi bir insan cesedine dokunan ve kendisini tathir etmeyen adam RABBİN meskenini murdar eder ve o can İsrailden atılacaktır; murdarlık suyu onun üzerine serpilmediği için murdar olacaktır; onun murdarlığı daha kendisindedir. Şeriat şudur: çadırda bir adam öldüğü zaman, çadıra giren her adam, ve çadırda olan herkes yedi gün murdar olacaktır.Ve üzerinde örtüsü bağlı olmayan her açık kap murdar olacaktır.Ve kırda kılıçla öldürülmüş olana yahut bir ölüye yahut insan kemiğine yahut kabre kim dokunursa yedi gün murdar olacak."[49]

Günümüzün modern dünyasında ölüyle bedensel temas neredeyse ortadan kalkmıştır. Cesetle ilgili işlemler ilgili kurumlar

48. Gerald Messadie, *Şeytanın Genel Tarihi*, Çev. Işık Ergüden, Kabalcı Yay., 1999.
49. *Tevrat*, Sayılar, 19; s. 11-16 (Kitabı Mukaddes Yay. 2003 baskısından aktarılmıştır.)

tarafından yapılmakta, yakınları ise inançları yönünde dua, yemek vermek gibi ritüelleri gerçekleştirmektedirler. Mezarlıklar kamusal kurallara bağlıdır, kişisel ayrıcalıklar talep etmek bir yana, tapuları vardır, hatta büyük kentlerde mezarlıklara talep arzın ötesindedir. Önemli bir nokta olarak belirtilmelidir ki hayatın içinde bu tarzda yer alan mezarlıklar aynı zamanda yetersiz kaldıklarından yeni alanların mezarlık olarak açılması gerekmesiyle kent dışına çıkarılmaktadır. Mezarlıkların gündelik yaşamın coğrafi sınırlarının ötesine alınması demek, insanın günlük pratiğinden ölümün uzak tutulması da demektir. Özellikle, ölüsünü evinin bahçesine gömme geleneğinin Lykia gibi kültürlerden yakın zamana dek çağdaş uygarlıklarda da sürdüğü düşünülürse.

Ölülerle Kurulan İlişkiler ve Atalar Kültü

Ölüm olayıyla, ölen kişiyle kurulan ilişki tamamen kesilmez. İnsanlığın hemen hepsi denilecek kadar çoğunluğu tarafından bedensel varlığı artık görünür olmamakla birlikte, ruhani varlığının son bulduğu düşünülmemiştir. Hatta yaşadığı ölüm deneyiminin sonucu olarak gizemli güçlerle donandığı düşünülmüştür. Yaşayanların bilemeyeceği bilgileri bilmektedir artık, büyük sırra nail olmuştur. Yine de tanrılara eş bir güç değildir bu. Tanrılar, yaşayanların ve ölülerin dünyasına hükmeder, yeraltına, yeryüzüne ve gökyüzüne; cennete, cehenneme ve arafa... Ölmüş atalar da halkının beslenmesi için ürünün bolluğundan sorumludur. Toplumsal yapıda en üst basamak atalara aittir, hiyerarşik açıdan herkesten üsttedir. Kimi yerlerde yağmur yağdırmak da onlarla ilişkilendirilmiştir. Genellikle evin bir köşesi ölü ataya ait bir şeye, örneğin kafatası ya da sembolik olarak onu temsil eden bir fetiş nesnesi gibi, ayrılmıştır ve bu aralarındaki varlığını simgesel olarak görünür kılmaktadır. Ata, buradan törenlere katılır, doğum gibi önemli olayların kutlamalarında yerini alır. Zaman zaman kendilerine başvurulabilir ya da inayetleri istenebilir.

Pek çok yerde ölüm gerçekleştikten kısa bir süre sonra ölen kişinin ruhunun evinde, mezarında, köyünde gezindiği düşünülmüştür. Bu süre kimi yerlerde ölü izlemenin bitmesi ve gö-

mülme töreni yapılana kadarken, genellikle ölünün öte dünyaya gitmesine kadar geçen süredir. Orada kabilesinin diğer üyelerinin yanına varıp yerleştiği zaman da kendileriyle iletişim kurulabilmektedir, ölüm tam bir ayrılma değildir.

Afrika'ya ait bir örnekte, cenaze törenlerinin önemi açıklanmıştır. Buna göre cenaze töreninde ölüye sergilenen saygı ve onurlandırma gösterileri, tıpkı erkekliğe ya da kadınlığa erginlenen bir çocuğun erginlenme töreni görevini görmektedir. Bunlar ölünün kabilenin yaşlılarından sonraki statüsü olan ölü atalar konumuna geçmesini sağlamaktadırlar.[50] Aşağıdaki pasaj, Güney ve Doğu Afrika'da bu sürecin nasıl işlediğini kısaca göstermektedir:

> "Soyun yaşlı akrabası öldüğünde havayı neşe bağırtıları doldurur. Şölen düzenlenir, erkek ve kadınlar merhumun niteliklerini tartışırlar, yaşamından öyküler anlatılır, son yıllarındaki yaşlılık hastalıklarının üzücülüğünden konuşulur. Çevrede, tercihen gölgelik bir koruda, çukur kazılmış, taşla kaplanmıştır. Şimdi bu çukur açılır, içinde eskiden kalma kemikler vardır. Bunlar yeni gelene yer açmak için yana çekilir. Ceset özenle, özel bir yatış şekliyle buraya yerleştirilir. Yüzü belli bir yana çevrilir ve bir süre çukur gene taşla kapatılarak öyle bırakılır. Gövdenin çürümesine yetecek kadar zaman geçince soyun yaşlıları mezarı tekrar açarlar, aşağı inip kafatasını alarak dışarı çıkarır, köye götürürler. Kafatası temizlenir, kırmızıya boyanır, tahıl ve birayla ikramda bulunulduktan sonra öteki akrabaların kafataslarının yanına, özel yerine kaldırılır. Artık bundan sonra ölünün ekim zamanı kurbanlarına katılmadığı hiçbir bahar olmayacaktır; sonbaharda hasatta şükran kurbanlarına katılacaktır. Ekim ve hasat zenginliğinde yaşayanlarla birlikte payı olacaktır. Sesi çıkmayan yaşlı akraba köydeki bütün olaylarda yerini alacaktır."[51]

Bundan sonra ölü atanın kendisi olarak kabul edilen kafatası hem saygı görecek hem yardım edecek hem de ev halkının sorularını yanıtlayacaktır.

Orhan Hançerlioğlu'nun tanımına göre ata kültü, toplumun yeni ölülerle ilişkili olan ölü kültünden farklıdır. Tarımcı top-

50. Monica Hunt'tan aktaran, Lucien Lévy-Bruhl, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, s. 137.
51. Frobenius'tan aktaran, Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 146, 147.

lumlarda atalara tapılmış, kimi ilkel toplumlar yeni doğan kişinin bir atanın ruhunu taşıdığına inanmışlardır. Atalarının kendi yaptıkları heykellerine tapmışlar, kurbanlar sunarak onların yardımını istemişlerdir. Atalar kültünün totem inancından eski olup olmadığı tartışmalı bir konudur.[52]

Korelilerin inançları uyarınca, atalarının isimlerinin bulunduğu levhalar, aile tapınağında muhafaza edilmektedir. Atanın ruhunun gelip bu levhaya yerleştiği kabul edilmektedir. Bu ruh, her insanın sahip olduğu üç candan birisidir. Diğeri mezarda vücutla birlikte kalmaktadır, üçüncüsü ise ruhlar hükümdarlığına gitmektedir. Yılın belirli günlerinde levhalar karşısında ayinler yapılmakta, kurban sunulmaktadır.[53] Açıktır ki levha, levhada bulunduğu varsayılan ata ruhu nedeniyle, atanın yerine konmaktadır. Çin'in en eski inançlarından bahseden Campbell, Şamanizm ve ata tapımına işaret etmiştir:

> "Çin düşüncesinde ata fikri bir yandan genellikle Tanrı diye çevrilen Ti, *Şang Ti* ve T'ien gibi soylu sözcüklere bağlanırken, bir yandan da şen "ruhlar" ve kuei "hayaletler"e bağlanmaktadır. Şaman'ın etki alanı olasılıkla ikincisidir. Aile reisliğinin etki alanı kendi ata soyunun aile kültüne bağlanır. Ve emperyal kültün gelişim alanı Şaman özellikler de bulunan aile kültü çevresidir: İmparatorun ata soyu (göğün oğlu) pratikte "yukarıdaki *(şang)* ilahlaştırılan şey (ti)", Şang Ti'yle özdeşleştirilmiştir."[54]

Yukarıda imparatorun tanrısal kabul edildiği açıktır. Bu düşünce pek çok uygarlıkta görülmüştür. Ancak çoğunlukla imparatorluğun ve kurulmuş olan düzenin devamlılığına ilişkin bir noktadır bu ve bu nedenle derinlemesine ele alınmamıştır.

Ölüye biçilen paye, onun, yaşam gücü olarak tanımlayabileceğimiz, uzun yaşayan dayanıklı bilge kişilerden çekinilmesine de neden olan, büyücü hekim ve Şamanlarda da bulunan güce,

---

52. Orhan Hançerlioğlu, "*Ata*", "*Atalara Tapma*", *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2004.
53. Sergei Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Çev. Rauf Aksungur, Ozan Yay., 2006.
54. Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 433.

yaşayanların üzerinde etkili olacak denli sahip olmasındandır; yaşayanlar için tekinsiz olan kutsalın alanında bulunmaları ve canlıların bilemeyeceği şeyleri biliyor olmalarından kaynaklanır. İnsanın bilgi ve sezgisine göre aşkın bir bilgiye sahip olmaları, güce de sahip olmaları düşüncesini getirmiştir. Bunlar ölülerin, yaşayanların dünyası üzerindeki etkililiğini sağlayan unsurlardır.

Bu durum onlara saygı gösterme, sunular sunma, törenlerde öncelik tanıma, onların doğaüstü güçlerinin olduğuna inanma, beraberinde başlarına gelen ya da gelebilecek olan iyi ve kötü şeyler için yardımlarını istemeyi ve bunlardan onları sorumlu tutmayı getirmiştir. Yani hem tapınılmakta hem de bazı görevlerle donatılmış bulunmaktadırlar. Farklı törenlerde bu alana giren kişileri birlikte görmek ya da bu kişilere –büyücü, ölü ata, Şaman– hekim, rahip, kral sayılabilir benzer görevler yüklendiğini görmek mümkündür.

Bu olgunun gelişimini Frazer Altın Dal isimli eserinde çok sayıda örnekle açıklamıştır, aşağıda yer alan pasaj net olarak özetlemektedir:

> "O zaman, dünyanın birçok bölgesinde genellikle kralın eski büyücünün ya da büyücü hekimin soyundan geldiği çıkarsamamız doğru gibi görünüyor. Bir zamanların özel büyücüler sınıfı, topluluktan ayrı tutulup da kamu güvenliğinin ve refahının bağlı olduğuna inanılan görevlerden sorumlu tutulunca, bu insanlar, liderleri kutsal kral oluncaya hadar, yavaş yavaş zenginliğe ve güce kavuşur. Fakat demokrasiyle başlayıp despotizmle son bulan bu büyük toplumsal devrime hem krallık kavramını hem de işlevini etkileyen bir entellektüel devrim eşlik etmektedir. Çünkü zaman ilerledikçe, büyünün yanlışlığı daha keskin zekâlılarca giderek daha iyi anlaşılır ve yavaş yavaş din onun yerini alır; bir başka deyişle, büyücü, insanın iyiliği adına doğa süreçlerini doğrudan denetleme çabasını terk edip, artık kendi başına yapabileceğini düşünmediği şeyleri tanrılara yaptırmak için onlara dua ederek aynı sonuca dolaylı yoldan ulaşmaya çalışan rahiplere yolu açmış olur.
>
> Dolayısıyla, bir büyücü olarak yola çıkan kral, yavaş yavaş büyü uygulamasını rahibin dua ve kurban işlevleriyle değiştirmeye yönelir. İnsanla tanrı arasındaki ayrımın hâlâ tam olarak çizilmemesine karşın, insanların da yalnızca ölümlerinden sonra değil, büyük ve güçlü bir

ruh aracılığıyla tanrıların tüm doğasını geçici ya da devamlı olarak sahiplenmek yoluyla, daha yaşarlarken tanrılığa ulaşabilecekleri hayal edilmeye başlanır. Toplumda hiçbir sınıf, bu, tanrının insan biçiminde bedenleşebileceği fikrinden krallar kadar yararlanmamıştır."[55]

İnsanda bedenlenen tanrı düşüncesini sınıfsal açıdan değerlendirmek, inanç boyutunun doğru anlaşılabilmesi için gerekli yaklaşımdır. Frazer'ın yukarıda alıntılanan sözlerinin altı çizilmelidir. "İnsanla tanrı arasındaki ayrımın hâlâ tam olarak çizilmemesine karşın" sözleri, doğaüstüne görülenlere atfedilen niteliklere ve toplumsal yapıdaki hiyerarşik konumlandırmalara işaret ederken insanın mistik deneyiminde henüz doğayla arasına bir ayrım koymadığı zamanlardan tek tanrı düşüncesine varmış olduğunun özetidir.

55. Sir James George Frazer, *Altın Dal*, s. 100,101.

2
Ölümsüzlüğün Peşine Düşen İnsan

İnsanoğlu ölümü anlayamayacağını kabullenmek istememekle, ölümlülüğüne bir anlamda karşı çıkmak istemiş ve bu amaçla farklı yöntemler gütmüştür. Ölümsüzlük arayışında üst seviye olan ruhun özgürleşmesi ve yanı sıra bedenen ölümsüz olmak baskın olarak uzakdoğuda amaçlanmıştır. Zaman içinde inanç sistemlerindeki ortak kabuller yoluyla öte dünya inancı ve ruhun ölümsüzlüğü umudu yaygınlık kazanmıştır.

Ölümsüzlük Formülleri

Uzun ömür, gençleşmek, ölümsüzlük hatta daha uç bir noktada ölünün yaşama döndürülmesi insanoğlunun gerçekleştir-

mek için çabaladığı konulardır. Bunları sağlayacağına inanılan formüller çoğu kültürde beslenmeyle ilişkilidir, bu yiyecek ya da içecekler ülkeden ülkeye değişir, coğrafi etkilerin de rolü vardır bu farklılıkta, süregelen kültürel ya da dini etkilerin de. Ölümsüzlük veren yiyecek Keltlere göre elma, Çinlilerde genel olarak şeftali, mantar, çam gibi hep yeşil kalan bitkilerdir. Ölümsüzlük veren yiyeceğe eş bir başka unsur da ölümsüzlük içeceğidir, yaşam pınarı, ab-ı hayat...

Uzak Doğu, özellikle Çin uzun yaşam ve ölümsüzlük konusunda sürdürülen gelenek ve inançla öne çıkmıştır. Ölümsüzlük veren şeyler, hayattaki iki ilkeden olumlu, iyi, üretken olan ilkeyle yüklüdür. Bu iki ilke Çin'de *yin* ve *yang* olarak adlandırılır. *Yang*, iyi, sıcak, etkin, hayat vericidir, güneşle ilişkilidir; *Yin* soğuk, edilgin, karanlıktır, ayla ilişkilidir. Ölümsüzlük ya da gençlik veren, hastalıkları sağaltan hatta ölüyü dirilten şeyler çok miktarda *yang* ilkesini taşır.

Çin'de bazı bitki ve maddelerin hayatın özünü diğer şeylerden daha çok taşıdıkları ve bu sebeple ömrü uzatmaya yaradıkları düşünülmüştür. "Ruh malzemesi" tanımlamasıyla kastedilen budur. Ruh malzemesi, beden kokularının ve nemin içinde yoğunlaşmıştır ve suya karışmıştır, sudan ortaya çıkmış olan Büyük Ana'dan ya da onun çocuklarından türemiştir. Ağaçların özsuyu, onun kanı olarak görülmüştür. Kan da tükürük, gözyaşı, ter gibi beden sıvılarından biridir ve beden sıvıları bereket verir. Kış mevsimi boyunca hiçbir şey yetişmez, kurak geçer. İlkbahar geldiğinde suları kontrol eden ejderhaların uyanarak savaşmalarıyla gökgürültülerine neden olduklarında yağan yağmurla birlikte doğa yenilenir, dünya gençleşir çünkü ruh malzemesi toprağa girmiştir, "bitkileri kan özsuyu, aynı zamanda hayat verici enerji, koku ve renklerle donatmıştır.[1] Suyun mitolojik imalarını da anlamında taşıyan özsuyu, hayat suyudur, gençlik ya da ölümsüzlük bahşeder.

"Hayat ağacı", "yaşam suyu", "ab-ı hayat" ve benzeri tanımlamalarla su, nehir, kuyu, ağaç kastedilebilir. Yukarıda farklı

1. Donald A. Mackenzie, *Çin ve Japon Mitolojisi*, Çev. Koray Akten, İmge Kitabevi, 1996.

kültürlere göre ağacın cinsinin değiştiğine değinilmiş ve bu anlamın yüklenmesindeki ortak mantıktan kısaca bahsedilmiştir. Hayat ağacı, merkez simgeciliğini esas alır. Yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlar. Şamanın dallarında uyuduğu, diğer alanlarla bağlantı kurduğu ağaçtır. Birbirine çok uzak bölgelerde, farklı uygarlıklarda çadırın ortasındaki direkle sembolize edilmiştir. Aynı şekilde göğe, babasının yanına yükselen ve böylece ölmediği, hatta dünyaya da bir kez daha döneceği, sadece göğe çıktığına inanılan İsa'nın gerildiği çarmıh, hayat ağacının kozmik düzlemler arasında geçişi sağlama işlevini açıkça taşır. Gökyüzüne çıkılan merdiven unsuru Şamanizmde geç dönemlere dek korunmuştur. Druidlerin meşe ağacı, tanrının içinde oturduğu ağaç; köklerine yuvalanmış bir hayvanın koruduğu ağaç; Buddha'nın altında otururken nirvanaya erdiği ağaç, hayat ağacıdır, bilgi ağacıdır. Hayat ağacı ve bilgi ağacı olarak bahsi geçen, bahçenin ortasındaki ağaç, bunlarla aynıdır. Ve insanın, meyvesinden yemekle cennet bahçesinden kovulmak suretiyle ölümsüzlüğü yitirdiği ağaç budur:

> "Ve RAB Allah şarka doğru Adende bir bahçe dikti ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve RAB Allah, görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. (...) Ve RAB Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu. Ve RAB Allah adama emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemiyeceksin; çünkü ondan yediğin gün mutlaka ölürsün.
>
> Ve RAB Allahın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekâr olanı yılandı. Ve kadına dedi: Gerçek, Allah: Bahçenin hiçbir ağacından yemiyeceksiniz dedi mi? Ve kadın yılana dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz; fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvasi hakkında Allah: Ondan yemeyin ve ona dokunmayın ki, ölmeyesiniz, dedi. Ve yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve kadın gördü ki ağaç yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı; ve onun meyvesinden aldı ve yedi; ve kendisiyle beraber kocasına da verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bil-

diler; ve incir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan RAB Allahın sesini işittiler; ve adamla karısı RAB Allahın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler.

Ve RAB Allah adama seslenip ona dedi: Neredesin? Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim ve korktum çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim. Ve RAB Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı ve yedim. Ve RAB Allah yılana dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin; ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak ve sen onun topuğuna saldıracaksın. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrıyla evlat doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır. Ve Âdeme dedi: Karının sözünü dinlediğin ve: Ondan yemiyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. Ve adam karısının adını Havva koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu. Ve RAB Allah Âdem için ve karısı için deriden kaftan yaptı ve onlara giydirdi. Ve RAB Allah dedi: İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye ...böylece RAB Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin şarkına Kerubileri ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu."[2]

Bilgi ağacı, ölümsüzlük ağacıdır ve insan meyvesinden yediği için cezalandırılmış, cennet bahçesinden sürülmüştür. Hayat ağacının ilk insanla ilişkilendirilmesi sıklıkla karşımıza çıkar. Türk dünyasında da bu alanda çok sayıda söylence vardır. Örneğin Altaylarda bir yer tanrısı (orta dünya) olan Yo Kan *"Dünyanın merkezinde olduğu varsayılan ve ucu Ülgen'in evine kadar*

2. *Tevrat*, Tekvin, 2; s. 8,9, 3; s.1-24.

ulaşan bir çamın (dünya ağacı) bulunduğu yerde oturur."[3] Burada hayat ağacı, yapraklarını dökmeyen, yaz kış yeşil olan ve bu yönüyle dayanıklılığı, ölümsüzlüğü çağrıştıran çamdır. Yakutlara göre ilk insanı, ağacın içinde bedeninin üst kısmı çıplak olan bir kadın beslemiştir. İlk insanın anlatıldığı bir Altay efsanesi,Yakutlarınkiyle benzer özellikler taşır. Buna göre yerin göbeğindeki Ak Genç, ortaya çıktığı yeri tanımak için dolaşırken doğuda bir düzlük, düzlükte üstünde büyük bir ağaç olan bir tepe görerek oraya yönelir. Ağaç yukarıda göğün yedinci katına, kökleriyse yeraltına uzanmaktadır,Ak Genç ağaca "sahibe, ağacımın ve evimin ruhu" diye seslenerek yalnızlığından yakınır, kendisine ortaklık edecek birini bulmak için seyahat etmek istediğini söyler, bu isteği için dua eder. Bunun üzerine ağacın köklerinden bir kadın ortaya çıkar ve büyüyen göğüslerinden Ak Genç'e gençlik sütü verir. Gencin gücü yüz kat artar ve sonra kadın mutluluk vaat eder, herhangi bir şeyden zarar görmemesi için Ak Genç'i takdis eder. Altaylardaki gibi Yakutlarda da insanlığın ilk atasının evi bir düzlüğün merkezindedir ve benzer şekilde üç dünyayı birbirine bağlayan bir ağaç vardır. Bu ağacın köklerinde hayat suyu köpürmektedir ve ağacın dallarından, kozalaklarından damlayan reçineyi/özsuyunu yalayanlar veya içenler gençliklerini tekrar kazanırlar.[4]

Hayat suyuyla ilgili Zü'l Karnenyn'e ait hikâye, yaygın olarak bilindiği için de anılmalıdır. İskender-i Zü'l-Karneyn'in[5] karanlıklar diyarında yaptığı yolculuğun anonim hikâyesi Grekçe, Arapça, Süryanice'de bilinmektedir. Grekçe ve Süryanice versiyonunda özetle İskender, duymuş olduğu ebedi hayat veren kaynağı aramak üzere ordusuyla yola çıkar, aşçısıyla birlikte yolda askerlerinden ayrı düşer. Aşçı yemek hazırlamak için yanlarındaki balığı yıkamaya çeşmeye gider. Suya değen balık canlanır, bunun hayat çeşmesi olduğunu anlayan aşçı su içtikten

3. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yay., 2002.
4. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, s. 112-114.
5. Zü'l-Karneyn, kimi yerlerde İskender-i Zü'l-Karneyn olarak anılır. Zü'l-Karneyn'in Büyük İskender olduğu iddialar arasındadır. Kimilerine göre ise Zü'l-Karneyn'in yolculukları, uzaya yaptığı seyahatlerdir.

sonra geri döner. Hikâyeyi dinleyen İskender çeşmeyi arar ama bulamaz. İslami versiyonunda ölümsüzlük veren ab-ı hayatı içen Hızır'dır. Bu çeşitlemesine göre İskender-i Zü'l-Karneyn, duymuş olduğu ebedi hayat veren kaynağı aramak üzere yola çıkar. Hayat çeşmesi, karanlıklar diyarındadır. Yolda İskender ve Hızır askerlerden ayrı düşerler. İskender-i Zü'l-Karneyn sağa, Hızır sola gider. Hızır bir ses duyar ve nur görür, o tarafa gider ve orada hayat çeşmesini bulur. Çeşmenin suyundan içer ve suyuyla yıkanır, ebedi hayata kavuşur ve bununla birlikte insanüstü güçler de kazanır. İskender'le karşılaştıklarında olayı anlatır ancak İskender çeşmeyi bulamaz.[6]

Bir başka hayat suyu hikâyesi Köroğlu'na aittir, bir gün Köroğlu vurmuş olduğu iki kuşu bir pınarda temizlemek ister, kuşlar dirilir ve uçup gider, pınar da bin parçaya ayrılır. Bu, hayat pınarıdır ve suyundan Köroğlu'nun atı içer. Böylece atı Kırat da ölümsüz olur.[7] Bu hikâyede kuşlar da at da ölümsüzlüğe ererken, insanoğlu ölümsüz olamamıştır.

Altay dünyasında ağacın kökünden çıkan su, hayat suyudur. Yeraltına indiğinde ölen İnanna'nın cesedine altmış kez serpildiğinde onu yaşama döndüren hayat suyu, Hindistan'daki Siprā Irmağı'nın aktığı gölün suyu ya da Hızır'ın içtiğine inanılan ab-ı hayat.

Kutsal Mekânlar

Değişik söylencelerde kutsal mekânların ciddi bir yeri vardır. Yeraltı, gökyüzü ve yerin birbirine bağlandığı belirli yerler, hayat ağacı düşüncesiyle iç içedir. Ölümsüzlerin yaşadığı yerler de benzer şekilde göze çarpar. Bu mekanlarda tanrılardan ziyade, ölümsüz kılınmış kişiler yaşar bu mekânlarda. Bunlar genellikle erdemli insanlar ve kahramanlardır. Bundan başka cennet ve cehennem anlayışı olmaksızın öldükten sonra ruhun gittiği yer olan öte dünya, ölen kişinin bundan sonra ait olduğu yer olarak

6. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., 2007. [V. Mevlana'nın İskender'in ölümsüzlük suyundan içememesiyle ilgili yorumu için, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Fîhi Mâ Fîh*, Çev. Ahmed Avni Konuk, İz Yay., 2003]
7. Ahmet Yaşar Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 202.

anlaşılmalıdır. İlkel kabilelerde genel bir özellik olarak karşımıza çıkan, ölen akraba için yapılması gerekli ritüel, uygulama ve törenlerin doğru ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi zorunluluğudur. Yoksa bunun sonucu oldukça ağır olabilir, ölenin varması gereken yere yaptığı yolculuğun selameti söz konusudur çünkü. Genellikle yaşam alanında doğal bir sınırla ayrılan bir yer seçilmiştir bunun için. Böylece hem ölü, varlığını kabilesine yakın sürdürebilecektir hem de bulunduğu yerin yaşayanlarınkiyle arasında bir sınırı olacaktır. Coğrafi yapı etkilidir. Yaşam alanına belirli bir mesafede olan bir nehir, iyi bir sınırdır. Kimi zaman da mitolojik anlatılardaki mekânlara sadık kalınmıştır.

Örneğin ada, sık ratlanılan bir seçimdir. Kutsal adalar inancı Mısır, Hint, Fiji, Çin, Japon kültürlerinde görülür. Genellikle bunların yüzen ve kaybolan adalar olduğuna ve bu adalarda hayat suları ve bitkileri olduğuna inanılmıştır. Yunan yazınındaki kutsanmış adalara benzer. Çinlilere göre adalar ölümsüzlüğe ulaşmış olanların ya da tekamül edenlerin ve tekrar dünyada doğacak olanların bu süre zarfında kaldıkları yerdir. Adadakiler hayat kuyularından su içer, ağaçların meyvelerinden yerler, *li chih* (ölümsüzlük mantarı) bu adalardadır. MÖ 4. yüzyılda Doğu Denizi'nde bu adaları arayan bir Çin kaşif vardır; ancak adalara olan inanç daha ne kadar geriye tarihlenebilir ve çıkış yeri coğrafi olarak neresidir kesin olarak bilinmemektedir. Çin imparatorlarının ölümsüzlük amacıyla bu adaları keşfetme çabalarının kayıtları bulunmaktadır. Ssü-ma Ch'ien'in *Shih Chi* (Tarihsel Kayıt) adlı eserinde adaların üç tane ve isimlerinin P'eng-lai, Fang Cahng, Ying Chou olduğu belirtilmiş ve eski zamanlarda kahramanların bu adalara ulaşabilmekte oldukları anlatılmıştır. Bu kahramanlar altından ve gümüşten saraylar, beyaz insanların ve beyaz hayvanların hayat bitkisi yediklerini, ırmaktan hayat suyu içtiklerini görmüşlerdir. Ying Chou Adası'nda çok büyük yeşim taçları vardır; burada bulunan suyu şifalı bir dere yeşim taşından dışarı akar. Bu derenin suyunun ufalanan ölümsüzlük mantarıyla karıştırılmasıyla, insan vücuduna "bin yıllık" dayanıklılık sağlayan besin elde edilir. Ssü-ma

Ch'ien'in anlattığına göre, zamanında beyaz azizler bu adalarda ölümsüzlük mantarı yetiştirmişlerdir zamanında. Bu mantarın, ölüyü hayata döndürme gücü vardır. Gençlik ve hayat veren ölümsüzlük mantarının yaprakları adalardan kuzgunlarca taşınarak savaşta ölmüş savaşçıların yüzüne bırakılmış ve üç gündür ölü olan savaşçılar hayata dönmüştür.

Lieh Tze'ye göre, vücutlarını şeffaflaştırarak ve "yılanların derilerini atmaları gibi vücutlarını atarak" ölümsüzlüğü kazanmış olan bilgelerin beyaz ruhları bu adalarda oturmaktadır. Ssüma Ch'ien'in anlattığı gibi Lieh Tze'ye göre de adada oturanlar, hayvanlar dahil, beyazdır. Adalardaki mantardan ya da ağaçların meyvelerinden yiyenler gençleşir ve havada uçma gücü kazanırlar.[8]

Kutsal adalar düşüncesinde ortak olan özellikler adalarda ölümsüzlük veren sular ve yiyecekler bulunduğudur ve sıklıkla yeşim taşı da geçer. Yeşim taşı da diğerleri gibi ölümsüzlükle ilişkilidir. Yaşam veren yiyecekler ya da içeçekler, ölümsüzlüğe erişenler gibi unsurların kutsal mekân anlayışıyla iç içeliği son derece açıktır.

Elysion için, Kutsal Adalar düşüncesinin Yunan dünyasındaki karşılığıdır denebilir. *Hsien*'e (ölümsüz) koşut olarak bu kez bu kutlu adada kahramanlar yaşamaktadırlar. Kahramanlar, Yunan dünyasında yarı tanrı gibi görülmüştür. Tanrısal nitelikleri şüphe götürmez, özellikle *Odysseia*'da* bunun en güzel örnekleri yer alır, çok sayıda kahraman bu şekilde tasvir edilmiştir. Yunan mitolojisinde bu konuyla doğrudan bağlantılı olarak görülen başka bir özellik de ölümden sonra tanrılardan başka sadece kahramanların belleklerini koruyabilmeleridir. Elysion için Mutlular Adası denir. Mutlular Adası'nda seçilmiş kişiler yaşar. Yunan düşüncesine göre tanrılar seçtikleri insanları, bedenen de yaşamaya devam edecekleri Elysion'a yollayarak onlara ölümsüzlük bahsetmiştir. Bu dünyada, kahramanlar adına anıtlar dikilip ölü şenlikleri yapılmıştır.[9] Roma bu düşünceyi benimsemiş,

8. A.g.e., s. 97-103.

* *Odysseia*, Çev. A. Kadir, Azra Erhat, Can Yay., 2009. (y.h.n.)

9. Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Açа, Dost Kitabevi, 1999.

mutlu ruhların ölümden sonraki aydınlık mekânlarını da *Elysium* adıyla Latince'ye geçirmiştir.

Vergilius'un babasının hayaletiyle Aeneas'ı konuşturarak Roma tarihini övdüğü bölümde babasının gökten inen görüntüsü, Aeneas'le konuşur:

"İlkin derin Avernus'tan geçip ulaş ülkesine
Pluton'un, benimle konuşmak istersen, karanlık
Tartaros'a, suçlular yurduna değil, mutlular ocağına,
Sevenler, sevilenler bucağına, Elysium'a gel ordayım,
Kara boğalar adar akıtırsan kanlarını, sunarsan,
İletir oraya seni, sevecen, tatlı Sibylla.
Görürsün orada tüm torunlarını, kentinin surlarını,
Kal sağlıcakla, geçmiş ıslak gece yolun yarısını,
Sezdim çetin soluğunu hışlayan doğu atlarının.
Böyle dedi, uçtu ince bir duman gibi."[10]

Bu sözlerden edindiğimiz tek bilgi babasının Elysium'da ve huzurlu olduğu değildir. Ruhun ölümsüzlüğü, cezalandırılan günahkârlar, Pluton'un dünyasına bir ölümlünün henüz hayattayken girebileceği... Ölüler diyarına giden ve geri dönen ender kahramanlardan biridir Aeneas.

Simya ve Benzeri Yöntemlerle Ölümsüzlük

Ölümsüzlüğe ulaşmak için büyük çaba sarfeden insan, bu doğrultuda birbirinden çok farklı stratjiler geliştirmiştir. Eliade, uzun ömür, gençleşme ve ölümsüzlük sağladığı düşünülen maddelere örnekler verir: "Vedaların *somas*ı, İranlıların *hacmas*ı, Yunan *ambrosias*ı ve ölümsüzlük iksirini içeren efsanevi Kelt kazanı ya da Gençlik Pınarı, ulaşılması güç bir ağaçtan elde edilen gençlik meyveleri ve mucizevi otlar saymakla bitmez."[11]

Altın, felsefe taşı, yeşim taşı ölümsüzlük sağlayan unsurlar olarak itibar görmüştür. Simya yoluyla her şeyi altına çeviren

10. Vergilius, *Aeneas, 5. Kitap*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yay., 1995.
11. Mircea Eliade, *Asya Simyası (Çin ve Hint Simyası): Simya Söylencesi*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., 2002.

mucize formülün peşine düşülmüştür, elbette altının önemi doğanın kusursuz üretimi olmasından gelen kutsallığındadır.

> "Altın cevherinin ışıltılı olması, onun zaten büyük miktarda yeraltı ateşini veya sıcaklığını özümsediğini işaret ediyordu. Günümüzde mekanik işlemlerin sonucu sayılan bu sıcaklık, o zamanlar toprağın yaşam ısısı olarak görülürdü. Dolayısıyla metallerin, yerkürenin rahminde büyüyüp gelişerek, tıpkı annelerinin rahmindeki bebekler ve toprağa ekilen tohumlar gibi mükemmelliğe, tamlığa doğru geliştikleri düşünülürdü. Simyacılara göre, doğa henüz cansız fiziksel madde ve canlı zihin ya da ruh şeklinde ikiye ayrılmamış olduğundan, bu makul bir düşünceydi."[12]

Simyacı da maddeye uyguladığı farklı yöntemlerle onu değiştirmek, altına dönüştürmekle bu süreçte kendisinin değişimini amaçlayan kişidir, yani simya işlemlerini yaparken erginlenen, erginlenmeyle insanüstü yeteneklere ve hatta ölümsüzlüğe kavuşmayı uman kişidir. Ruhunu özgürleştirmek ve bedenen de ölümsüz olmak ister. Simya, gizemciliğe bağlı olmuştur hep:

> "Çin'de Taoculukla, Hindistan'da yoga ve Tantracılıkla, Helenistik Mısır'da gnostiklerle, İslam ülkelerinde Hermesciliğin ve içrekliğin gizemli kollarıyla, Batıda ortaçağ ve Rönesans boyunca Hermesçilikle, Hıristiyan gizemciliğiyle ve Kabalacılarla anılmıştır."[13]

Toprak, hava, ateş ve su, doğadaki her şeyin kendilerinden oluştuğu dört element olarak kabul edilir ve doğada, elementlerin değişimi görülür. Suyun buharlaşması herhalde en genel örnek olacaktır. Simyanın bunlarla yapmaya çalıştığı, doğru dengeyi, olması gereken karışımı bularak elementleri altını oluşturmaya yönlendirmektir. Ortaçağ ve Rönesans'ta ise bunların yerini cıva, kükürt, tuz almıştır. Rönesans döneminde Paracelsus, bu elementlerin sırasıyla ruh, can ve bedene karşılık geldiğini belirtmiş, altının da bunların doğru şekilde bileşimi olduğunu öne sürmüştür.[14] Elbette simyacının amacı Batıda da

12. Dan Burton, David Grandy, *Büyü, Gizem ve Bilim*, Çev. Yasemin Tokatlı, Varlık Yay., 2005.
13. Mircea Eliade, *Asya Simyası*, s. 71.
14. A.g.e., Dan Burton, David Grandy, s. 97.

ve bu dönemde de tinseldi; ancak tarihsel süreçte simya yoluyla altın hayali ortaya pek çok dolandırıcı ve bunların peşine takılan hayalpaerest kişileri çıkartmıştır. Ancak asıl amaç gençleşmek, ölümsüzlük, uzun yaşamdır. Buna ulaşmış kişiler olduğu ancak ölümsüz olduklarını sakladıkları söylenegelmiş, kimi zaman belirli kişilerin ölümsüzlüklerine dair hikâyeler anlatılmıştır.

Bunların içinde Nicholas Flamel'in (1330-1417) altın yapmayı başardığı, iksir üzerine çalıştığı söylenir. Rüyasında gördüğü simya metnine bir sergide rastlar ve metni alır. Metnin yazarı kendisini "Yahudi Abraham, Prens, Rahip, Levi kabilesinden, astrolog, filozof" olarak tanımlamıştır. Bu, 20 sayfalık Latince, bakır kapaklı, ince ağaç kabuğundan sayfaları olan bir metindir. Yirmi sene metni çözemez, sonunda İspanya'daki Kabala Yahudilerine danışır. Sinagoglara gidip gelir, deneyler yapar, 13 Şubat 1382'de gümüş, 25 Nisan'da altın yapar. Daha sonra da yaşam iksirini bulduğunu öne sürer. Holmyard'ın bildirdiğine göre kimileri 116 yaşına dek yaşadığını, kimileri 17. yüzyılda Hindistan'da ve 1761'de eşiyle birlikte Paris'te bir operada görüldüğünü söylemiştir Flamel için.[15]

Elbette simyayla ilgilenen, tarihte yerini almış kişileri saymak lafazanlık olacaktır ancak öne çıkan isimlerden MS 3. yüzyılda Mısırlı Zosimus, 4. yüzyılda Ptolemais Piskoposu Synesius, Arap Prensi Cabir (aka Geber) (721-776), Pers Devleti'nden Fahreddin er-Razi (850-923), Albertus Magnus (1193-1280), Dr. John Dee (1527-1608), Edward Kelley (1555-1595) simya çalışanlarına örnek gösterilebilir. Özellikle 15. yüzyıl bu çalışmaların çok arttığı, simya için büyük paraların harcandığı bir dönem olmuştur. Sonraki yıllarda hatta yüzyıllarda bile filozof taşına olan inancın korunduğu görülmüştür. Her ne kadar artık bilimle olan ayrım netleştiyse de.[16]

Din-bilim-felsefe tarihsel süreçte birbirinden ayrışmıştır. Newton'ın yerçekimi kanunu önerisi okült bulunmuş, uzaktan etki fikri daha evvel büyüde yerini bulmuş, bilimsel sonuçla-

15. William Bernard Crow, *Büyünün, Cadılığın, Okültizmin Tarihi*, Çev. Fulya Yavuz, Dharma Yay., 2006.
16. A.g.e., s. 226-235.

ra, dini öğretileri şifre olarak kullanarak varılmaya çalışılmıştır. Newton'ın da bilimin amacının tanrıya ulaşmak, varılacak son noktada tanrının zihnini anlamak olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz, kendisi kıyamet tarihi bile belirlemiştir: 2060. Kısacası insanoğlunun muhakemesi nadiren sağlamayla desteklenmiş, mantığı ise sadece bilgiye göre şekillenmemiş ve yine de kabul görmüştür.

Felsefe Taşı: Felsefe taşı, temas ettiği her şeyi iyileştiren, mükemmel haline getiren ve metalleri de altına dönüştürebilen bir şeydir. Neliği konusunda simya çalışmalarının bireysel yürütülmesi kadar simya metinlerinin örtüklüğünün de katkısıyla, çeşitli varsayımlar bulunmaktadır diyebiliriz yalnızca. Bu belirsizliğin temeli, simyanın asıl amacının ruhu dönüştürmek olmasına dayanır. Diğer sebepler ancak amacından sapmış olanlar (dünyevi zenginlik peşine düşmek gibi) için öne sürülebilir. "*Unutmayın ki tüm simyacılar, ruhu tanrı benzeri parametrelere kadar esneten kutsal bilgeliği amaçlamaktaydı.*"[17] Simya, zorlu bir süreçti, sabır gerektiren, taşa giden yolun asıl işlevinin zihni ve ruhu olgunlaştırarak özgür kılmak olmasına sadakati ulaşılacak başarının kriteri olan, yıllar süren çabalar gerektiren bir yöntemdi. Simyada üzerinde uzlaşılmış olan üç aşamalı işlem sürecine baktığımızda, insanoğlunun en eski zamanlardan beri süregelen, ne kadar eskiye tarihleneceğinin tahmin edilmesi çok zor, Eliade'nin derinlemesine ele almış olduğu izlek son derece net görülür: yeniden ve daha yetkin olarak doğmak için ölmek ve dirilmek... Bu izleğin metallere uygulanması ortaçağ sonlarında genel olarak kabul görmüştür.

Üç renkle ilişkilendirilen üç aşamalı işlem, metali dönüştürebilir, ana fikir budur. Siyah (*nigredo*), başlangıçtaki maddeyi öldürür. Bu işlemle madde arındırılır. Maddeyi öldürmek için önce yakarak toz haline getirilir, sonra cıvayla karıştırılır ve bir "İlk Madde" yumrusu haline gelene dek ayrıştırıp karıştırılır. *Albedo*, yani beyaz aşama, yeniden doğum, diriliş aşamasıdır. Ölü olan İlk Madde bu aşamada bir sıvıya batırılır, buna "ye-

17. A.g.e., Dan Burton, David Grandy, s. 102.

niden doğum banyosu" denilmiştir. Bu işlemin sonunda kara yumru beyaz bir taşa dönüşür. Simyacı da bu deneyimi yaşar elbette. *Rubedo*, üçüncü aşamadır. Bu aşamada beyaz taş kırmızı altına, felsefe taşına dönüşür. Bu noktada simyacı taşı besler, fermentasyon ve ısı yoluyla temizler. Besleme, insan kanı ya da balla karıştırarak yapılabilmektedir. Bunun sonucunda beyaz taş kırmızı toza dönüşür. Kırmızı toz, felsefe taşıdır ya da onunla ilişkilidir. Birkaç zerresi her şeyi mükemmelleştirir, metalleri altına çevirir, sayesinde insanlar fiziksel sınırlamalarından kurtularak tanrısal özelliklere erişir.[18] Bu noktada, felsefe taşı ölümsüzlük vaat etmektedir. En baştan beri peşine düşülen ruhu özgür kılmak ve ölümsüzlük düşü...

Felsefe taşına dönüşen madde, net olarak *arkhe* özelliği göstermektedir, ki bu da bizi kaos ve yeniden düzenlenme fikri kadar en eski sorularımıza da götürmektedir. Kendimizi ve evrenin varlığını anlama çabamız devam etmektedir sadece, varolma sebebini, yaşamın zamanla ilişkilendirilmesini, ruha duyulan ihtiyacı, ölümün bir işlevi olması umudunu... İkinci aşama olan *albedo*da ölüm, su ve doğum bu kez de simya yoluyla görünür, vaftizde, tufanda olduğu gibi. Kadının suyla ilişkisi ve ana karnındayken içinde bulunduğumuz suda hiçbir şey yapmadan anneden beslenirkenki o güvenli koşulun, suya batırma yoluyla yeniden doğum fikrinde hatırlanmasına, ölümün göreceli olan, fiziksel olan ve dünyevi olan her şeyden arınma olması umuduna tutunmuştur simya. Arap simyacılardan Batıya geçmiş bir inanç unsurudur felsefe taşı: *elixir vitae*.

Bir bakıma insanoğlu, doğanın zamanında doğan mükemmel çocuğu, altına dönüştürmek için kendi müdahalesiyle yerden çıkardığı madenlere pek çok işlem uygular, fırına atar, ritüeller uygulayarak çalışır ve bu çalışma kendisine yönelik, kendini özgürleştirmeye yöneliktir aynı zamanda. Altın kutsaldır ve altından yapılma tabak çanakta yiyen kişinin ömrü uzar, hatta altını kullanarak ölümsüzlük hapı yapılır. Felsefe taşı da aynı şekilde ölümsüzlük iksirini elde etmede kullanılır ve me-

18. A.g.e., Dan Burton, David Grandy, s. 102-106.

tali altına dönüştürür. Simyacı kendi belirlediği bir maddeyi felsefe taşına dönüştürür ki bunun için gerçekleştirdiği işlemlerin kendi ruhuna yönelik işlevi altın elde etmektekiyle aynıdır. Onun görüşüne göre makrokozmos evren, mikrokozmos insan bedenidir, amacıysa kendi ruhunun ve bedeninin ölümsüzlüğü.

Zincifre (kırmızı cıva sülfür):

Chii-seng otu ömrü uzatabildiğine göre
Neden İksiri ağzına atmayı denemiyorsun?
Bu altın doğası gereği kesinlikle bozulmaz;
İşte bu nedenle her şeyden daha değerlidir.
Sanatçı *(simyacı)* bunu beslenme diyetine eklerse
Ömrü sonsuza dek uzar...
Altın toz beş sindirim organına girdiğinde,
Sisin ve rüzgârın yağmur bulutlarını dağıttığı gibi dağılır...
Beyaz saçlar siyahlaşır;
Düşen dişler yeniden çıkar.
Titrek ihtiyar istekli genç bir erkek olur;
Çökmüş yaşlı kadın yeniden genç bir kız olur;
Sureti değişen, yaşamın tehlikelerinden kurtulur,
İnsan-ı Kamil unvanına kavuşur.

Wei Po-yang

Ts'an T'ung -Ch'i (Ayrılmış Uygunların Birleştirilmesi) isimli kitabın yazarı olan Wei Po-yang, *Lie Hsien Ç'üan çuan*'da (Bütün Ölümsüzlerin Yaşam Öyküleri) kendisinin ölümsüzlük hapını yapabildiğini ve köpeğiyle birlikte içip bedenen de bu dünyadan ayrılarak yani ölümsüzlüğü bedenen de elde etmiş olarak ölümsüzlerin arasına karıştığını söylenmiştir.[19] Altını süblimasyon ve dönüştürme işlemiyle sıvıya, iksire dönüştüren simyacı, ölümsüzlüğü elde etmenin peşindedir.

Yin (dişil) ve *yang* (eril), evrendeki, her şeyde bulunan temel unsurlardır. *Yin* toprak ilkesidir ve dağılmayı, çözülmeyi simge-

19. Mircea Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay., 2003.

ler. *Yang* içeren maddelerse aksine, bozulmaz; *yang* tao'yla bir tutulmuştur. Madenlerin dönüştürmesinde uygulanan yöntem *yang*ın arttırılıp *yin*den arındırılmasıdır. Yüksek oranda *yang* içeren maddeler ve bunları içen, yiyen kişi *yang*ın özelliklerini taşır: güç, uzun ömür, ölümsüzlük... *Yin*, toprağa her şeyin rahmi olan toprağa dönüştür, oysa *yang* mevcut durumun bozulmadan sağlıklı biçimde saklanmasıdır. Her şeyin yeniden toprağa dönmesi için dağılma işlevi vardır *yin*in, sonsuz dönüşüm için. *Yang* ise bozulmayı, dağılmayı önleme ve bir arada tutma özelliği taşır.[20] Bu nedenle ölümsüzlük sağlayacağı düşünülen şeylerin hepsi sözgelimi yeşim taşı, altın, şeftali ve çam, yüksek oranda *yang* içerir, bu sebeple de uzun ömür, ölümsüzlük ya da gençleşme sağlar, ölümden sonra bile bedeni korur. Simya da bunun insan müdahalesiyle sağlanmasıdır.

Zincifre, ateşe atıldığında cıvaya dönüşür, madenlerin ruhu olarak kabul edilen, *yin*le özdeşleşmiş olan cıvaya. Ve bu sebepten, *yang*la özdeşleştirilmiştir.[21] Bu dönüşüm, simyayla uğraşanlar için önemli olmalı.

> "Benim doğamın sekiz hali şunlardır: Toprak, su, ateş, hava, eter, akıl, bilinç ve ben duygusu
> Bu doğa alçak düzendir, ey Güçlü Kollu, bir de tüm dünyayı geçindiren ve cıva yaşam enerjisi olan yüksek düzen vardır, onu da bil.
> Bütün her şey varlığını bu ikisinden alır; ben ise bu yaratılışın yaratıcısı ve yok edicisiyimdir."[22]

Simyacı, nihai hedefinin kendini dönüştürmek oluşuna koşut şekilde, zaman içinde, metaller için kullanılan metaforları kendi varlığı için de öngörmüştür: Kendisinin bedenen ve ruhen insana özgü zayıflıklardan sıyrılıp altının madenlerin olgunlaşmış, saf hali olması gibi tanrısal yetilere erişmiş ölümsüz bir varlığa dönüşmesi.

---

20. A.g.e., Mircea Eliade, s. 15-18.
21. A.g.e., s. 25
22. Bhagavadgita: *Hindıların Kutsal Kitabı*, VII: 4-6, Çev. Korhan Kaya, Dost Kitabevi Yay., 2004.

Büyük Taocu Ko Hung (MÖ 400. yıl): "1.5 kilo zincifre ve yarım kilo beyaz bal alın. Bunları karıştırın. Karışımı güneşte kurutun. Sonra hap biçimi verilecek kıvama gelene kadar ateşte kızartın. Her sabah kenevir tohumu büyüklüğünde on hap alın. Bir yıl içinde beyaz saçlar siyahlaşacak, dökülen dişler çıkacak, gövde yeniden canlılık ve parlaklık kazanacaktır. Eğer yaşlı biri bu hapı uzun zaman alırsa genç adam haline gelir. Sürekli alan kişi sonsuz yaşama kavuşur, ölmez."[23]

Zincifre, insan bedeninde de üretilebilir, yöntemi de ersuyunun damıtılmasıdır.[24] Ancak ersuyu ve libido gücünün bedende yönlendirilerek gizemci sonuçlara ulaşma çabası daha çok Taocu çevreye ait gibi durmaktadır. Pao P'u-tzu (aka Ko Hung) şunları yazmaktadır:

"Nefesin efendisi olmayı öğrenmeye başlarken, burundan nefes almalı, nefesi iki parmağınızla sıkıştırır gibi sıkıştırarak ağzınızda tutmalı ve kalp atışlarınızı saymalısınız. Yüz yirmi atış saydığınızda nefesinizi ağzınızdan vermelisiniz. Bu nefes alma yönteminin amacı ne nefes alışınızı ne de nefes verişinizi duymanızı sağlamaktır...
Bu yöntem, sürekli olarak uygulanırsa nefes tutma süresinin artmasını sağlayacaktır... bin kalp atışına kadar. Yaşlı bir kimse bu noktaya geldiğinde genç bir adam olacaktır..."[25]

Embriyon soluması, ersuyunun tutulması, yönlendirilmesi gibi yaşamı uzatan yöntemleri de anmak gereklidir. Embriyon soluması, *regressus ad uterum* yoluyla ölümsüz olunabileceği esasına dayanır. Daha çok Taocuların kullandıkları yöntemlerdendir.[26]

Yeşim taşı: Yeşim taşının hem ölümsüzlük hem de cesedin bozulmadan korunması için kullanılmasının nedeni, *yang* ilkesini temsil etmesidir. Sonsuz dönüşümün sağlanması için gerekli olan dağılma, toza çevirme *yin* ilkesinin işlevidir. Ölüm anında *yin* ilkesi parçalanmayı sağlayacak her şeyi kendine çeker oysa

23. Ko Hung'dan (Pao-p'u Tzu da denir) aktaran, Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi*, s. 415.
24. Rolf Stein'dan aktaran, Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, s. 129.
25. A.g.e., Mircea Eliade, s. 31,32. [Simyacıların çalışmalarıyla Çin'deki ve Hindistan'daki tantra ve diğer yöntemler iç içe girmiştir zaman içinde. Bu konu için bkz. Eliade, Le Yoga.]
26. Simyacıların çalışmalarıyla Çin'deki ve Hindistan'daki tantra ve diğer yöntemler iç içe girmiştir zaman içinde. Bu konu için bkz. Eliade, Le Yoga.

yang ilkesinin dağılmaya, dönüşüme karşı bir arada tutma işlevi vardır. Yeşim taşı, Zhou hanedanlığı döneminden itibaren ağız yoluyla alınmıştır. Daha geç dönemde, Taocu dönemde yaygınlaşan bir yaklaşıma göre, yeşim taşının ruhun besini olduğu ve ölümsüzlüğü sağladığı düşünülmüştür.[27] Yeşim taşı, Çin'de çok eski zamanlardan itibaren bilinmiştir ve farklı amaçlarla kullanılmıştır. Alet yapımında, takılarda, toplumsal statü göstergesi olarak... Ölümsüzlük amacıyla ise ağız yoluyla alınmış, hatta doktor reçetelerinde yer almıştır. Yeşim taşı alan ve doz aşımından ölen insanlar olmuştur. Eski yazarların belirttiğine göre bir doz yeşim taşı hızlı bir ölüm getirir; ancak ölümden sonraki hayatta uzun bir ömür sağlar.[28] Bütün bunlar, bu dünyada, olmazsa öte dünyada ölümsüzlüğün nihai amaç olduğunu göstermektedir. Bu ifadeye göre, ölümden sonraki dünyada ölümsüz olmak için bu dünyadaki yaşam ve beden feda edilebilmektedir.

Yeşim taşı, inci, deniz kabukları gibi ölümsüzlükle ilişkili taş, metal, yiyecek, vb üzerine inançlar Çin, Hindistan, Babil, Mısır gibi birbirine uzak yerlerde mevcuttur. Ölülerin bedenlerini korumak için Mısırlılar mumyalama yöntemine başvurmuşlardır; Çinliler ise buna gerek görmemiş, cesedi inci, altın, yeşim taşıyla donatarak bozulmasını önlemeye çalışmışlardır. Deniz kabukları, inciler, altın, gümüş ve yeşim taşı, Büyük Ana Tanrıça'dan türeyen "ruh malzemesi"ni içerdiği için bunlara bu tarz bir işlev yüklenmiştir. Bu yöntemle, sadece cesedin korunması değil, daha ileri gidilerek ölülerin bunların yardımıyla yaşama döndürülmesi de amaçlanmıştır.[29]

Elbette ki yeşim taşı, içlerinden örnek göstermek amacıyla seçtiğimiz ölümsüzlük getireceğine inanılan maddelerden biridir. Ejderhalarla ilişkilendirilen inciler ya da deniz kabukları ve bunlar gibi pek çok başka madde ölümsüzlük ve bedenin bozulmasını önleme amacıyla kullanılmıştır. Burada önemli olan, bunların seçimindeki kriterdir. Güçleri, içerdikleri ruh malzemesinden, *yang* ilkesinden olmalarından gelmektedir.

27. A.g.e., s.19.
28. Donald A. Mackenzie, *Çin ve Japon Mitolojisi*, s. 143.
29. A.g.e., s. 181-187.

Mircea Eliade, Babil Simyası isimli çalışmasında Çin'de bunlara duyulan inancı, bu inancın mantığını gösteren cümlelerle kısaca özetlemiştir:

> "Çin'de inci, evrensel dölyatağını simgeleyip onu taşıyan kadına doğurganlık verirken; yeşim ebedi, değişmeyen güneş ilkesini simgeler; onu taşıyan kişi de bu büyüsel erdemleri özümser; bu erdemlerse ölümden sonra o kişinin cesedinin çürümesini bile engelleyecektir."[30]

Yeşim, elbette başka kültürlerde de önemli olabilmiştir. Yaşam vermek, yaşamın korunması yeşimi önemli kılar. Ölümsüzlüğü, uzun yaşamı, korumayı simgeleyen şeylerden faydalanmakla insanoğlu onların bu niteliklerinden de yararlanabileceğini ummuştur, ummaktadır.

Soma: Hint inanışında *soma*, Veda panteonunun üçüncü tanrısı görünümündedir. Indra'nın koruyucusudur. Kendisine adanmış 120 ilahi vardır ve Rig Veda'nın bütün bir kitabı, IX. Kitap, *Soma*ya, *pavamāna soma*ya (aydınlanmakta olana) ithaf edilmiştir. Vedalar sonrası dönemde ayla özdeşleştirilmiştir. *Soma* kurban töreni, en yaygın törendir. Ritüelde kullanılan içki olarak anılan *soma*yla bu isimle anılan tanrının ayrımını yapmak kolay değildir. *Soma*nın hazırlanması için bitkinin ezilmesi, hem kozmik hem de biyolojik terimlerle betimlenmiştir ve bu betimlemeler, berekete dair simgelemelerle yüklüdür. *Soma* hazırlanması, ilk andan itibaren ritüellerle gerçekleştirilir ve kurban töreni de son derece yaygındır.[31] Zamanla başka törenler de *soma* kurban töreniyle birleştirilmiştir. *Soma* içildiğinde gerçekleşen esrime, diğer benzer tapımlarda da örneğin Dionysos tapımındaki taşkınlıklarda görüldüğü gibi insanın kendisini tanrısal hissetmesine sebep olmuştur. Eliade'nin sözleriyle:

> "*Soma*, düşünceyi uyarır, savaşçının cesaretini körükler, cinsel gücü arttırır, hastalıkları iyileştirir. Rahipler ve tanrılar tarafından ortaklaşa içildiğinde, yeri göğe yaklaştırır, hayatı güçlendirir ve uzatır, bereketi

30. Mircea Eliade, *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay., 2002.

31. Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, s. 254- 256

sağlar. Gerçekten de esrime deneyimi yaşamsal doluluğu, sınırsız özgürlük duygusunu, varlığından belki de haberdar bile olunmayan fiziksel ve tinsel güçlere sahip olunduğunu ortaya çıkarır. Tanrılarla ortaklık, hatta tanrıların dünyasına aidiyet hissi, "ölümsüzlüğün", yani öncelikle sonsuza dek uzatılmış eksiksiz bir hayatın kesinliği buradan kaynaklanır. (...) Tanrılarla paylaşılan, tam ve mutluluk verici bir varoluşun sırrına erilmesi, ilk içecek ortadan kaybolduktan uzun süre sonra da Hint maneviyatını uğraştırmaya devam etti. O zaman böyle bir varoluşa başka araçlarla erişilmeye çalışıldı: Riyazet veya orji türü aşırılıklar, tefekkür, Yoga teknikleri, mistik bağlılık."[32]

İster kurban töreniyle de bağlantılı olan *soma* olsun, ister Yunan tanrılarının dağı Olympos'ta ölümsüzlerin içtiği *ambrosia* olsun bu tarz tanrıların içeceği ya da gençlik, ölümsüzlük veren içecekleri, yaşam içeceğinin, başka bir deyişle ab-ı hayatın farklı görünümleridir.

İnsanoğlunun kutsal mekânlara olan inançlarında hayat ağacı konseptinde tanrılara ulaşılabilecek yerleri, yaşam yiyeceği, yaşam içeceği yoluyla tanrıların içtiğini ya da ölümden döndürebilen -ölümü gören kişi insanlık durumunu aşmış, tanrısal kabul edilmiştir- yiyecekleri ölümsüzlük arayışında araç olarak görmek istemesi, tanrılar gibi olmak istemesindendir. Buna ulaşma yöntemleri değişmekle birlikte çile yoluyla, bedene yönelik etkilerle yaşanan görü deneyimi ya da dans, zehirli bitkiler ya da içkilerle sağlanan esrime deneyimi insanlık halinin aşıldığı durumlar olarak deneyimlenmiştir.

"*Soma/haoma*, 'ölümsüzlük' (*amrta*) içkisinin Hint-İran dilindeki ifadesidir; anlaşılan, Hint-Avrupa içeceği *madhu*'nun, 'bal şerbeti'nin yerini almıştır.
*Soma*nın bütün erdemleri içilmesinin yarattığı esrime deneyimiyle uyumludur. Meşhur bir ilahide (VIII, 48) şöyle denir: '*Soma* içtik, ölümsüz olduk; ışığa varınca, tanrıları bulduk. Ey ölümsüz, ölümlülerin acımasızlığı veya kötülüğü ne zarar verebilir bize artık?' (3. dörtlük)'[33]

32. A.g.e.
33. A.g.e., s. 255, 256. [Hint-Avrupa çağından itibaren süregelen ateşin kutsallığını temsil eden bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır Hint düşüncesinde Agni. İran'da bu tanrıya Atar denmiştir, Ahura Mazda'nın oğludur.]

Soma hem ölümsüzlük içkisi hem tanrılara sunulan kurbandır hem de tanrı *Soma*dır. *Soma* kurban törenleriyle ulaşılmak istenen yaşamın sonsuz döngüsünden kurtularak tanrısallaşmak, ölümsüz olmaktır.

Veda tapımında çeşitli *soma* kurban törenleri vardır.Agni'ye övgü anlamındaki *agnistoma*, yıllık olarak ilkbaharda yapılan ve hazırlıklar hariç üç gün süren bir törendir. Agnistomada sabah, öğle ve akşam *soma* ezilir, tüm tanrılar törene davet edilir. Tanrılara erimiş tereyağı ve kutsal ateş *soma* olarak, yani kurban olarak sunulur. Başka *soma* törenleri bir günden bir yıla değişen sürelerde yapılmıştır. *Soma* törenleriyle birleştirilmiş ritüeller oldukça zengindir: *mahāvrata* (büyük saygı), *vajapeya* (zafer içkisi), *rājasuya* (kralın kutsanması), aşağıda daha uzun ele alınmış olan *agnicayana* (ateş sunağı tuğlalarının istifi), *pravargya*.[34]

"Ancak, ey Pārtha, benim tanrısal karakterimi bilen yüce ruhlu insanlar da vardır; onlar benim, bütün varlıkların ölümsüz yaratıcısı olduğumu bilerek, beni bölünmemiş bir düşünce içinde severler.
Onlar, her zaman bana dua ederler, verdikleri söze bağlılıkla Bana varmaya çalışırlar; itaatle bana saygı göstermeye devam ederler.
Ve bilgi kurbanıyla başka tapınıcılar, yüzü evrenin her tarafına bakan Bana, birer birer birçok yoldan tapınma çabalarını sürdürürler.
Sunak benim, kurban benim; ben hem tanrılara sunulan kurban hediyesiyim hem de şifalı otum. Kutsal sözler benim; ben hem ateşim hem de ateşe atılan sunağım.
Üç Veda'yı bilen ve *Soma* içen insanlar vardır, onlar günahtan arınmışlardır; kurban yoluyla cennete gitmek isterler. Onlar, tanrıların başı İndra'nın kutlu cennetine giderek, gökler göğünde tanrısal zevklerle mutlu olurlar.
O geniş cennetin tadını aldıktan sonra, işlerinin ödülü bir sona erer ve ölüm dünyasına girerler. Böylece üç Veda'nın belirlediği görevi

34. Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, s. 270-286. [Mahāvrata, müzik, dans, drama içerir, bir rahibin salıncakta sallanması ve bir cinsel birleşme gerçekleşmesi gibi sahneler içerir. Vajapeya, 17 gün ilâ 1 yıl sürer, savaş arabalarına bağlı atların yarışı, güneşe tırmanışı simgeleyen kurban sunucusuyla eşinin kutsal direğe tırmanması gibi mitsel unsurlar içerir. Rājasuya, kralın yeniden doğuşunu amaçlar. Çok erken bir zamanda agnistomayla birleştirilmiş ve tanrının bir ikonayla simgelendiği tapının bilinen en eski biçimi olan pravargya, büyük olasılıkla güneşin güçlendirilmesini amaçlayan bir ritüeldir.]

izleyerek, tutkularının emirlerini izleyen gidip-gelme yolunu elde ederler."[35]

Hindistan'da vedalar döneminde *deva*larla *asura*lar birbirlerine karşıt konuma getirilip daha arkaik olan ve bu dönemde şeytani özellikler yüklenilen *asura*lara karşı zafer kazanırken İran'da *asura*lar Ahura Mazda'ya dönüşürken *daeva*lara kötücül özellikler yüklenerek savaşçı tanrılar bu sınıfa sokulmuştur. Eski tanrıların geçirdiği bu dönüşüm, Hint-İran çağının belirleyici olmasını ve Hint ve İran inanç sistemlerinin ortak temelini net olarak anlatmaktadır. Bu vurguyla, Hint'teki *soma*nın İran'daki karşılığı *haoma*dır. İran'da kurban törenini yapan rahip, esrime haline *haoma* kurbanıyla, *haoma* içerek ulaşır. *Haoma*, ölümsüzlük içeceğidir, içinde çokça *hvarina*[36] (alevli, canlandırıcı, menili kutsal sıvı) vardır. Rahip bunu içmekle insanlık halini aşarak Ahura Mazda'yla yakınlaşır, kozmik yenilenmeye önceden ve somut olarak katılmış olur.[37] Her tür kurban töreninde olduğu gibi kurban eden ve edilenin uğradığı, kimi zaman önceden çeşitli çilelere girmekle başlayan sürecin bunlarda yarattığı değişim, bu törende de geçerlidir.

Ölümsüzlüğün Söylenceleri

Efsanelere, söylencelere tarih yazıcılığını sorguladığımız gibi yaklaşmamakla, en çok mesel deyip geçmekle bunlarda yer alan bazı unsurları es geçiyoruz, o günün toplumsal yapısını, tarihsel olaylarını ne şekilde yansıttıklarına ve bugünün anlayışıyla mümkün değilmiş gibi gördüğümüz anlatıların taşıdığı gerçekçiliğe ya da sembolik anlatımın kullanılmasına aldırmıyoruz. Keçi yüzünden boynuzlarıyla sakalı kalmış, keçi ayaklı insan bedenli çobanların tanrısı Pan'ın[38] tanrı olarak

35. Bhagavadgitā: *Hinduların Kutsal Kitabı*, IX: 13-21, Çev. Korhan Kaya, Dost Kitabevi Yay., 2004.

36. Hvarinanın gerçek sahibi Ahura Mazda olmakla birlikte hvarina Mithra'nın alnından fışkırır ve her insanın kendi hvarinası vardır. (Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria*larına, s. 387.)

37. A.g.e., Mircea Eliade, s. 386, 387.

38. Edirne'de bulunan yeraltında küçük bir oyuk halindeki mağara, Pan'ın tanrılığını kanıtladı. Burası yeraltında küçük bir alandır ve arkeologlar tarafından keşfedilene kadar yazın

görüldüğünü de dağların tepesinden ya da göklerden aşağıya bakan Zeus'un sitenin yöneticisini simgeleyebileceğini de gözardı ediyoruz. Altmetni göz ardı etmekte sakınca görülmez genellikle, hatta çoğunlukla söylenceler sorgusuz sualsiz gerçek ya da tam aksi uydurma oldukları kabulüyle dinlenir. İnsan, korkularını olduğu kadar arzularını da söylencelere yansıtmış, inanmak istediğinin şiirini yazmıştır. Buradaysa kasıtlı olarak uygarlık tarihine, söylencelerin sosyal yapıdaki karşılığına hatta zaman sınırını göz ardı ederek psikolojik karşılıklarına girmeyerek konuya bağlı kavram ve olgular kriterinde farklı örnekler vermeyi uygun gördüm, ölüm ve ölümsüzlüğün insan zihnindeki farklı tezahürlerinin karşımıza çıktığı mitolojik hikayeler...

Ölümsüz Kılınan Tanrı

Farklı coğrafyalarda yer almış uygarlıkların inançlarına bakıldığında görülmüştür ki ölümsüzlük kazanılması için ölmek zorunludur. Ancak öldükten sonra dirilen, yeniden doğan, insanın bilemeyeceğini görmüş olarak, edinemeyeceği bilgiyi edinerek ikinci kez doğan kişi ölümsüzlüğe erişebilir. Ritüellerle sembolik olarak ölüm ve yeniden doğum canlandırılır; ancak bundan sonra farklılaşmış biri olarak kabul görür erginlenen kimse. Bu, Şamanlar için ya da geçiş ritinde ergenlikten yetişkinlerin dünyasına geçecek genç için de zorunlu bir aşamadır. Başka niteliklerle yeniden doğmak için önce ölmek gerekir.

Aynı düşünceyi, mitolojide de görmekteyiz. Ölümsüzlük, tanrılara atfedilen bir özelliktir. Tanrıların dışında, özü tanrıdan olan ruh ölümsüzdür ancak bedenen ve ebediyen ölümsüz olan sadece tanrılardır. Yarı tanrı niteliğindeki kahramanlar çok güçlü olsalar da muhakkak kendilerini ölüme götürebilecek bir kusurları vardır. O günün insanına yönelik olduğu tartışılır ni-

dışında Pan'ın gerçekten kendisine ibadet edilen bir tanrı olduğuna dair ilk kanıttır. Daha geç dönemde ilk Hristiyanlar şapel olarak kullanmıştır. Arkeolojik kazıların belgesel çekiminde görme şansı bulduğumda, üzerine Hristiyanlığa dair freskler çizilmiş durumda olsa da Pan'a ilişkin tasvirler görülebiliyordu.

telikte bir olgu var ki, tanrıların ölümsüzlük kazanmasını anlatmaktadır: tanrının, babası tarafından yenildikten sonra ikinci kez babasından doğması ya da onun tarafından kusularak ikinci kez doğması.

Zeus'un babasının yerine geçişinin hikâyesi ve Dionysos'un doğumu buna örnektir. Erginlemede yer alan hali, erginlenenin bir ruh tarafından yenmesi ve sonra kusulması, kişinin ölmesi ve yeniden doğması, değişmiş olarak, bir kimliğinde ölüp başka bir kimlikte doğması şeklinde gerçekleşmektedir. Tanrının ve erginlenen adayın öldürülerek ikinci kez doğmasında da, Şaman olacak adayın ataları tarafından yenmesi ve yeniden doğmasında da aynı amaç ve mantık güdülmektedir.

Yunan mitolojisinde önce Kronos çıkar sahneye, çocuklarını yiyen baba figürü olarak. Gaia ve Uronos, Kronos'a kaderinde kendi oğlunun eliyle ölmek olduğunu söylemişlerdir. Kronos bu korkuyla Rhea'nın doğurduğu çocukları yemektedir. Sonunda Rhea Zeus'u doğurduğunda, Kronos'a oğlunun yerine bir taş verir, Zeus'u da bir mağaraya saklar ve Kuretalara emanet eder. Zeus, tanrılara özgü bir şekilde çabucak büyür ve babasının yuttuğu tüm kardeşlerini kusmasını sağlar. Hesiodos'a göre Zeus bu olayın ve ardından Uronos'un, babasının zincire vurduğu kendi kardeşlerini kurtarmasının ardından ve bu sebeplerle göğün, gökgürültüsünün, yıldırım ve şimşeğin egemeni olmuştur.

Bu hikâyede Kronos'un çocuklarını yemesi onları öldürmekten ziyade kendisinden dünyaya gelmelerini sağlamak üzere yani kusarak ikinci kez doğmaları için yapılan –en az bu kadar geçerli diğer sebep de bilindiği gibi, yaratıcının, tanrının Yunan mitolojisiyle eril kılınması, eril bir tanrıdan doğumun sağlanmasıdır– bir harekettir, tanrılaştırmadır. Zeus başka çocuklarının da kendisinden –baldırından, başından– doğmasını tercih edecektir.

Mitolojide pek çok örneğe rastlarız: Thetis çocuklarını düzenli olarak kaynar suda kaynatırmış, Akhilleus doğduğunda baba araya girinceye dek yapmış bunu. En ünlülerinden biri,

Olimpiyat Oyunlarının kökenine[39] işaret eden Pelops'un öyküsüdür. Tantalos bir şölen verir. Şölen yemeği davete gelen tanrıların getirecekleriyle hazırlanacaktır ve şöleni veren Tantalos kendi oğlunu kesip kazanda kaynatıp şölende masaya et olarak koyar. Zeus durumun farkına varınca, çocuğun tekrar kazana koyularak yaşama döndürülmesini emreder. Pelops'u kazandan doğum tanrıçası olan Klotho çıkarır. Tantalos da yıldırımla yakılır.[40] Pelops ölmüş ve ikinci kez doğmuş olur böylelikle.

Ölüm ve yeniden doğum söz konusu olduğunda anılmadan geçilemeyecek olan, Dionysos'un doğumudur. Babasından doğmuştur ve babası tanrıdır. Bir versiyonuna göre parçalara ayrılmış, ateşte kızartılmıştır. Genel olarak Dionysos'un teslim edildiği Kuretaların aslında onun erginlenme sürecinde yanında olan kişiler olduğu, yeniden doğumla ya da tanrıdan doğumla tanrılaştırıldığı dikkat çeker. Diğer tüm ayrıntılar da elbette onun tanrısallığına işaret etmektedir.

Dionysos'un doğum hikâyesine göre, Demeter kızı Persephone'yi Zeus'tan sakınmak istemektedir. Bunun için Demeter, Girit'ten Sicilya'ya gider ve kızı Persephone'yi babası Zeus'un bulmaması için iki yılanı yanına bekçi olarak bırakarak Kyane kanağının yanında bir mağaraya gizler. Ancak Zeus yılan biçimine bürünür ve Persephone'yi hamile bırakır. Persephone, Dionysos'u bu mağarada doğurur. Ancak bir gün Hera Titanları gönderir. Titanlar Dionysos'u yedi parçaya böler, kazanda kaynatır, ateşte kızartırlar. Zeus et kokusuna geldiğinde geriye Athene için saklanan kalbi kalmıştır bir tek. Zeus kalbini yemek

39. Pelops, Elis Kralı'nın kızı Hippodameia ile evlenmek ister. Kral Oinomaos'un koşulu, adayın yanına kızını alıp bir arabaya biner ve kral da arkalarından bir arabayla yola çıkar. Kral her seferinde yetişerek adayı öldürmüştür. Kendisine yenilmeyecek olanla evlenecektir kızı koşula göre. Pelops yenilmez ve kralı öldürerek yerine geçer. (Thomson, George, *Tragedyanın Kökeni*, s. 130) Olimpiyatların başlangıçta tek bir türde (koşu) yarışma şeklinde olduğu bilinmektedir. Burada Olimpiyatlardaki yarışın öncülü bir araba yarışı, öldürdüğünün yerine geçerek hükmetme, hieros gamosu çağrıştıran bir evlilikle yeni kral ve kraliçe olmak, Nemi korusunun rahibi gibi, ardılı tarafından öldürülme unsurları hemen göze çarpmaktadır.

40. George Thomson, *Tragedyanın Kökeni: Aiskhylos ve Atina*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., 2004.

suretiyle ikinci seferinde kendi doğurur Dionysos'u. Titanları da yakarak öldürür.

Bu mitte gerçekleştirilen eylemlerin anlamları ve asıl amaçları bilindiğinde Dionysos'un doğumundan itibaren başına gelenler ölümsüz bir tanrı olarak tekrar doğmak için yaşanan erginleme süreci olarak görülmektedir. Kaldı ki Thomson, mitin titanların Zeus'u Kuretalardan alıp parçaladıkları, kol ve bacaklarını bir kazana attıkları, kaynatıp yedikleri bölümünün Girit'te Zagreus töreninde ve Orpheik mysterylerde canlandırıldığını bildirmiştir.[41] Parçalanarak yenme ve tanrıdan ikinci kez doğum tanrılaşma, ölümsüzleşmedir.

Thebai mitinde aynı olay farklı bir biçimde gerçekleşir. Buna göre Zeus, Kadmos'un kızı Semele'ye âşık olur. Hera'nın aklına girmesiyle Semele kendisine Hera'ya yaptığı gibi kur yapmasını ister Zeus'tan. Ancak Zeus'u ateşten bir arabada şimşeklerini çakarken gördüğünde Semele korkudan ölür. Zeus da henüz doğmamış olan Dionysos'u alevlerin içinden alır ve baldırına gizler. Dionysos böylece Zeus'un baldırından doğar. Dionysos'un bu şekilde doğumu, tanrılaşmasını sağlar.[42] Ateş, Yunan mitolojisinde tanrılaşmanın sağlanması için tanrıların kullandıkları bir yöntemdir. Ateşte yıkayarak ya da ateşe gömerek tanrılaştırmak, ölümsüz kılmak istedikleri kişide ölümlü olan ne varsa yok edilmesi suretiyle gerçekleşir.

Euripides de *Bakkhalar*'da Kadmos'un ağzından Dionysos'un Semele'nin oğlu olduğunu ve Semele'nin onu doğururken öldüğünü belirtmiştir.[43] *Bakkhalar*'da Dionysos ete bürünmüş tanrı olarak yer alır. Demeter, bir ölümlüyü ateşle yıkayarak, onda ölümlü olan ne varsa yanıp yok olmasını sağlayarak ölümsüz kılmaya çalışmıştı, Demophon'u. Demeter'in bu çabası o zamanlar tanrıların bir ölümlüyü tanrısal kılabileceğini, bunun yöntemlerini bildiklerini gösterir. Bunun önemi, gizem kültleriyle onlara tapının uzun zaman devam etmiş olmasındadır.

41. A.g.e., s. 127.
42. A.g.e.
43. Euripides, *Bakkhalar*, Çev. Güngör Dilmen, Mitos&Boyut Yay., 2001.

Plutarkhos'un bildirdiğine göre Mısırlılar hiçbir ölümlü tanrıyı kabul etmemektelermiş. Örneğin tanrılarından olan Kneph, yaratılmadan varolan bir ölümsüz tanrıdır.[44]

İsa peygamber içinse teslis inancı kadar geri döneceği inancı da ölümsüzlüğüne, peygamber olduğu kadar "Tanrının oğlu" olarak tanımlanmasına ilişkindir. Hristiyalıktaki teslis inancında İsa ölümsüz kabul edilirken Hıristiyanlık içindeki kimi farklı görüşlerin yanında İslam inancında diğer tüm peygamberler gibi insan ve ölümlü olarak görülmüştür. Peygamberler içinde İsa üzerine teolojik tartışmalar sürüp giderken kutlu kişi kabul edilen ve halk arasında ölümsüz olduğuna ya da kıyamete kadar yaşayacağına inanılan başka karakterler de olmuştur, Hızır'a duyulan inanç gibi.

Seylan Adası, İran, Azerbaycan, Türkistan, Irak, Suriye, Lübnan, Kudüs, Mısır, Cezayir, Fas ve Türkiye'de Hızır inancına rastlanmaktadır. Hızır etimolojik açıdan *el-Hadır*, yani "yeşil, yeşilliği çok" demek olan Arapçadaki *el-Ahdar* anlamındadır ve sıfattır. Lakaptır ve bir peygamber olan İlyas için kullanıldığı kabul görmüştür, kimilerine göre Hızır ve İlyas aynı kişidir. Bazılarına göre Hızır Farslardandır, İlyas İsrailoğullarındandır. Gelenekteyse isim değerli kullanılmıştır ve Hızır başlı başına daha sık anılan bir karakter olmuştur. Onun yeşille olan ilişkisi için çok değişik söylencelerde geçer ve en sık gösterilen açıklama, "*Ona el-Hadır denilmiştir; çünkü kuru yer üzerine oturduğunda altında otlar yeşerip dalgalanırdı*" hadisidir. Halk geleneğinde Hızır ve İlyas birlikte anılagelmiştir, yılın belirli bir zamanında bir araya geldikleri düşünülmüştür. Bu konuya yeni yıl bayramı başlığında daha detaylı dönülecektir. İlyas, İlya ya da Elijah'tan başkası değildir. İlyas'ın farklı kültürlerdeki isimlerine bakıldığında hikâyesinin yaygınlığı da anlaşılmaktadır: İlyas (Arapça), Eliyas (Grekçe), Elijah (İbranice), İlya veya İliya (Süryanice) ve bunların yanı sıra Belya, Yelya, Elyesa... Hızır'ın insanlarla ve kozmosla ilişkisi aynı şekilde Talmud'da İlya için de geçerlidir, ikisi de ölümsüzdür, dünyanın sonuna dek yaşayacaklardır, zaman zaman insanlara farklı kim-

44. Plutark, *İsis ve Osiris*, s. 39.

liklerle görünürler, bolluk ve bereket getirirler, zorda kalanlara yardım ederler, insanlara bazen de gizli sırları söylerler. Aynı kişi olduğu çok muhtemel görülen bir başka karakter ise Aziz Georges'dur. Hızır'la ilgili makamlardan Suriye, Lübnan, Türkiye, Kırım, Karadeniz ve Ege sahilleri, Orta Anadolu ve Balkanlardaki kimileri daha önce Hıristiyanlarca Aya Yorgi ya da Aziz Georges adlı kişi için takdis edilmiştir ve buralarda anlatılan Hızır'la Aziz Georges'un hikâyeleri hemen hemen aynıdır. Ancak belirtmek gerekir ki Aziz Georges'un hiç bilinmediği yerlerde Hızır inancı vardır. Kesin olarak aynı kişi olduğunu iddia etmek aşırıya kaçmak olacaktır, halklar arasında zaman içinde gerçekleşen kültür alışverişi olarak görmek daha doğru bir yaklaşımdır.[45] 6 Mayıs'ta Hızır ile İlyas Peygamberin buluşması nedeniyle kutlanan bayrama Hıdrellez Şenliği denir, kelime ikisinin isminin birleşiminden türemiştir; ancak gelenekte Hızır ön plandadır. İki peygamber buluştuğu anda kısa da sürse yağmur yağacağına inanılır, bu bereketle ilişkilidir. Hızır karada, İlyas denizde darda kalan insanlara yardım eden peygamberler olarak anılır.

Hızır'la benzeşen başka karakterler de vardır: Çin Taoizm inancında bir ilah olan Chang Kuo- Lao, Moğollardaki Tsang Ebügen de aynı kişilik olabileceği bile düşünülmüş olan benzer karakterlerdir.[46] *Kur'an-ı Kerim*'de, Kehf Suresi: 60-82 ayetlerde Musa ile Hızır'ın yolculuğu anlatılır[47] ancak bu ayetler Hızır'ın

45. Hızır kimilerince Hanok'la eş görülmüş, kimilerine göre Adem'i gömmüş, kimi görüşe göre Deccal'le mücadele eden, kimi görüşe göre ise Gılgamış'la ilişkilidir, Nuh'un, Süleyman'ın, Büyük İskender'in, İbrahim Peygamber'in zamanında yaşadığına da inanılır, ölümsüz olduğuna da. Bkz. Ramazan Hûb, *Hızır Aleyhisselâm*, Kırk Kandil Yay., 2009.

46. Ahmet Yaşar Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., 2007.

47. 60- Musa genç arkadaşına: "Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya, yahut yıllarca yürümeye kararlıyım." demişti.

61- İkisi, iki denizin birleştiği yere ulaşınca, balıklarını unutmuşlardı, balık bir delikten kayıp denizi boyladı.

62- Oradan uzaklaştıklarında Musa, yanındaki gence: "Azığımızı çıkar, andolsun bu yolculuğumuzda yorgun düştük." dedi.

63- Genç: "Gördün mü, kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Onu bana şeytandan başkası unutturmadı. Balık, şaşılacak şekilde denizi boylayıvermiş." dedi.

64- Musa: "İstediğimiz zaten buydu." dedi. Hemen geldikleri yoldan izleri üzerine geri döndüler.

65- Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

ölümsüzlüğüne dair bir bilgi içermemektedir. Hızır'ın kıyamete dek yaşayacağına dair bilgi, daha çok tasavvuf edebiyatında yer almıştır ve genellikle hayat suyundan içmekle ölümsüz olduğu ve insanüstü niteliklerle donandığı anlatılmıştır. Buna karşın surede Musa ile genç arkadaşının yanlarına azık olarak almış oldukları balığın denize kaçması söz konusudur. Balığın nasıl dirildiğine ilişkin bir bilgi de içermemektedir, bu noktayla tek ilgili açıklamayı Buhari yapmıştır:[48] "*Hızır'la buluşacakları o*

66- Musa ona:"Sana öğretilen bilgiyi bana öğretmen için peşinden gelebilir miyim?" dedi.
67- O da dedi ki: "Doğrusu sen, benim yaptıklarıma asla dayanamazsın.
68- Kavrayamayacağın bir bilgiye nasıl dayanırsın?"
69- O da: "İnşaallah sabrettiğimi göreceksin, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim." dedi.
70- "O halde, eğer bana uyacaksan. ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın." dedi.
71- Bunun üzerine kalkıp gittiler. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o, bu gemiyi deliverdi. Musa:"Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın" dedi.
72- Musa'ya: "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?" dedi.
73- "Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma." dedi.
74- Yine yürüyüp gittiler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladılar. Hızır hemen onu öldürdü. Musa:"Bir cana karşılık olmaksızın masum bir kimseyi mi öldürdün? Doğrusu sen, çok kötü bir şey yaptın." dedi.
75- Hızır: "Ben sana, benimle beraber yaptığım işlere dayanamazsın, demedim mi?" dedi.
76- "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, beninle arkadaşlık etme. O zaman benim tarafımdan mazur sayılırsın." dedi.
77- Yine yola koyuldular. Nihayet bir kasaba halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Kasaba halkı, onları misafir etmekten kaçındılar. Bu arada, orada yıkılmak üzere bulunan bir duvar gördüler.
Hızır hemen onu doğrulttu. Musa: "Dileseydin, elbet buna karşılık bir ücret alırdın." dedi.
78- Hızır dedi ki: "işte bu, seninle benim ayrılışımızdır. Şimdi sana, hakkımda sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."
79- "O gemi, denizde çalışan yoksullara aitti. Onu kusurlu bir gemi yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde her sağlam gemiyi zorla alan bir hükümdar vardı.
80- Oğlana gelince, onun anası ve babası mü'min kişilerdi. Çocuğun onları azdırıp küfre sürüklemesinden korkmuştuk.
81- Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.
Duvar ise, o şehirde iki yetimin idi. Altında da onlara ait bir define vardı Babaları iyi bir insandı. Rabbin, onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Ben, bunları kendiliğimden yapmadım. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."

48. Muhammed bin İsmail el-Buhârî'den aktaran, Ahmet Yaşar Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., 2007.

kayanın dibinde bir kaynak (ayn) vardı ki buna "hayat kaynağı" (aynu'l-hayat) deniyordu; hiçbir şey yoktu ki, suyundan isabet etsin de dirilmesin. Balığa da bu sudan isabet etmişti." Hızır ve ölümsüzlük üzerine söylenmeden geçilmesi eksiklik olacak bir bilgi de atının da ölümsüz olduğu inancıdır. Karada, havada ve suda yol alabilen Hızır genelde kır ya da boz bir at üzerinde gider şekilde düşünülmüştür. Ahmet Yaşar Ocak, Şamanların boz atına binerek Gök Tanrı'yla konuşmaya gitmesinden hareketle bunda Şamanizmin etkisi olabileceğini ve kahramanların hayvanlarının ölümsüzlüğünden bahsetmiştir:[49] "*Hz.Alinin Düldül'ü gibi, Şah İsmail'in Kamer Tay'ı, Köroğlu'nun Kırat'ı, Baba İlyas'ın Boz'u hep ölümsüzdür.*"

Kahramanların ölümsüz binek hayvanları Homeros'ta da karşımıza çıkmaktadır. Savaşta Patroklos öldüğünde ölümsüz iki atı acı çeker, burada ölümlü olan insandır:

"Güzel arabalarıyla duruyorlardı kıpırdamadan,
duruyorladı başları yere eğik,
gözkapakları altından yaşlar akıyordu, sıcacık,
gözyaşları toprağa damlıyordu,
atlar ağlıyordu arabacılarının özlemiyle,
ıslatıyordu gözyaşları sık yelelerini.
akıyorlardı boyunduruğun iki yanından.
Gördü onları Kronosoğlu, acıdı,
salladı başını, söylendi yüreğinde:
'Zavallıcıklar, ne diye verdim sizi Kral Peleus'a,
ne diye bir ölümlü insana verdim sizi,
siz ki bilmezsiniz ölüm ne, yas ne,
bahtı kara insanlarla acı çekmeniz için mi?
Şu dünyada soluk alan, yürüyen yaratıklar arasında
insandan daha acınacak bir yaratık yok" '[50]

49.A.g.e., Ahmet Yaşar Ocak, s. 127
50. Homeros, *İlyada*, 17; s. 436-447, Çev.Azra Erhat-A. Kadir, Can Yay., 2005.

Tufan, Vaftiz

Tufan, genel olarak tek cümleyle özetlemek gerekirse, suların dünyayı kaplaması sonucu tüm insanların ölmesidir, insanlığın daha sonra kendisinden tekrar türeyeceği bir kişi ya da bir çift hariç. Ölüm ve yeniden doğum fikri bu kez tufan söylenceleri yoluyla dünya ölçeğinde karşımıza çıkar. Tufana sebep olarak insanlığın kötü gidişatı gösterilebilir, tanrılar bu nedenle insanları cezalandırırlar ve yaşamın dünyada günahsız, doğru kimselerle devam etmesi için varolana son verirler. Bu, ölümlülüğe insanın kendisinin sebep olduğunu söyleyen anlatılara benzer. Bir yanlış vardır ve bu yanlış insana aittir, tanrıyı ve düzeni aklayan, aynı zamanda da insana kaderini kabullenmesi gerektiğini hatırlatan söylencelerdir bunlar. Ancak kaotik durumdan sonra bir kez daha düzenin kurulacağını da haber vermektedirler. Hem zamanın tekrarlanması, insanlığın en baştan kurulması söz konusudur. Her şey baştan kurulacaktır dünya üzerinde ve bu, tanrıların yıkım kararıyla gerçekleşecektir.

Tufan düşüncesinde su unsurunun üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Çünkü her yer, her şey, herkes su içinde kalacak, su her şeyin üstünü örtecektir. Su, anne karnı, Ganj'da arınma, cadıların ve benzeri kimselerin suda batmayla sınanması, vaftiz, her şeyi çevreleyen Okeanos gibi birbirinden farklı görünen şeyleri çağrıştırır. Hepsinin temelinde ve ortak paydası olarak anne karnı demekle her şeyin kendisinden türediği dişil bir unsuru da belirtmiş olmaktayız, mitolojide deniz de bu şekilde yer alır. Suda yüzmek, suya gömülmek, suda dağılmak sayılabilir bunlarla birlikte, *yin* ilkesinin dünyayı kaplaması ve ilk haline dönmek üzere her şeyin çözülmesidir tufan. Farklı coğrafyalarda tufan anlatılarına rastlamaktayız. Tufan öyküsü, Sümerlerden İslamiyete gerek mitolojide gerek dinlerin kutsal kitaplarında anlatılmıştır. Bilinen en eski öykü, Sümerlere aittir. Campbell'in belirttiğine göre bu, MÖ 1750 yılına ait bir metin olup aynı mit Batıda Nuh Tufanı, Hindistan'da Manu'nun Tufanı olarak bilinmektedir.[51] Tarihsel olarak Sümer'den sonra

51. A.g.e., Joseph Campbell, s. 128.

Babil anlatısı gelir. Babil mitinde Ziusudra'nın ismi Uthnapistim olarak değişmiştir. Ziusudra, tufandan kurtulan tek insanın ismidir.

Sümer versiyonunda insanın ve hayvanların yaradılışı ve beş kentin kuruluşu anlatılır. Daha sonra bir nedenden ötürü tanrılar insanları tufan aracılığıyla yok etmeye karar verirler. Ne var ki tanrıların bazıları bu karardan pişman gibidir ve biri, muhtemeldir ki su tanrısı Enki, Ziusudra'ya olacakları ve ne yapması gerektiğini açıklar. Ziusudra gemiyi yapar, tufandan kurtulur ve ölümsüz kılınır. Bu mite göre Ziusudra tanrılara saygılı, dindar ve alçakgönüllü bir kraldır.[52] Dindarlığı bakımından Eyüb'le benzerliği hemen dikkat çekmektedir. Ziusudra ölümsüz kılınarak güneşin doğduğu yer olan Dilmun'a yerleştirilir. Ziusudra'nın Babil'deki karşılığı olan Uthnapisitim, ölümsüz olmuş tek insan olduğu için Gılgamış'ın kendisine ölümsüzlüğün formülünü sormak için yollara düşeceği kimsedir. Gılgamış ve Enkidu, güneşin doğduğu yere, Sedir ülkesine, yaşayanlar ülkesine gitmek üzere yola çıkarlar. Bu tanımlamalar Dilmun'a işaret eder, ayrıca sedirin Dilmun'da yetiştiği açıkça belirtilmektedir:

"Omzum sedirdir benim, göğsüm servi,
Kutsanmış sedirdir benim .... 'im,
Haşur'un kutsanmışı, sedir,
Gölgesi Dilmun'un."[53]

Gılgamış burada Ziusudra'yla görüşür. Dilmun, bugün bizlerin cennet olarak algılayacağı bir yer niteliğinde anlatılmıştır.

"Dilmun ülkesi saf bir yerdir, Dilmun ülkesi temiz bir yerdir,
Dilmun ülkesi temiz bir yerdir, Dilmun ülkesi aydınlık bir yerdir;
Dilmun'da sözü geçen tek odur,
Enki'nin karısıyla yattığı yer,

52. Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi: MÖ Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., 2001.
53. Samuel Noah Kramer, *Sümerler:Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay., 2002.

Ora temizdir, ora aydınlıktır;
Dilmun'da sözü geçen tek odur,
Enki'nin Ninsikil'le yattığı yer,
Ora temizdir, ora aydınlıktır.

Dilmun'da kuzgun sesini çıkarmaz,
Çaylak, çaylak sesi çıkarmaz,
Aslan öldürmez,
Kurt kuzuyu kapmaz,
Oğlak-boğazlıyan köpek bilinmez,
Tahıl yiyen *yabani domuz* bilinmez,
... yüksekteki kuşun *yavrusu* yoktur,
... güvercinin başı yoktur,
Gözü ağrıyan 'gözüm ağrıyor' demez,
Başı ağrıyan 'başım ağrıyor' demez,
(Dilmun'un) ihtiyar kadını, 'ben ihtiyar bir kadınım' demez,
İhtiyar erkeği, 'Ben ihtiyar bir adamım' demez,
Yıkanmayan genç kızı kentte ... değildir,
Irmağı *geçen* ... demez,
Ustabaşı ... yapmaz,
Şarkıcı ağıt yakmaz,
Kentin çevresinde hiç yas tutmaz."[54]

Dilmun'da ebedi yaşam vardır. An ve Enlil'in önünde secdeye varan Ziusudra'ya "tanrılarınki gibi bir yaşam" ve ebedi soluk verilmesi, sonra da "güneşin doğduğu yer" Dilmun'a götürülmesi yoluyla Ziusudra'nın tanrılaştırılması anlatılır:

"An ile Enlil'in ..'lanyla çıkardıkları "göğün soluğu, "yerin soluğu" her yere yayıldı,
Topraktan çıkan bitkiler boy attı.
Kral Ziusudra,
An ile Enlil'in önünde yerlere kapandı;
An ile Enlil Ziusudra'yı bağırlarına bastılar,
Ona tanrılarınki gibi bir hayat verdiler:
Tanrılarınki gibi ebedi soluğu onun için yere indirdiler.
Böylece kral Ziusudra'yı,

54. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 107, 108.

Bitkilerin adının ve insanoğlunun tohumunun koruyucusunu,
Geçiş ülkesine, Dilmun ülkesine, güneşin doğduğu yere yerleştirdiler."[55]

An ve Enlil'in soluğundan yaşamın başlaması söylendikten sonra Ziusudra'ya ebedi soluğun verildiği ve Dilmun'a yerleştirildiği belirtilmektedir bu pasajda. Aynı zamanda Ziusudra, *"bitkilerin adının ve insanoğlunun tohumunun koruyucusu"* olarak tanımlanmıştır, tufandan sonra insanlığın yeniden hayat bulmasını sağlayan kimse olarak. Ziusudra ya da Uthnapistim, söz konusu olan bir kez daha ölüm ve ölümden sonra yeniden başlayan yaşam düşüncesiyle karşımıza çıkar, bu kez ölümsüz kılınan bir insan var hikâyede. Bu oldukça ilginç bir nokta. Çünkü daha sonra kendisinden ölümsüzlüğün sırrını öğrenmek isteyen Gılgamış, insani özelliklerinden, zayıflığından ötürü bu bilgiye ulaşamayacaktır. Gılgamış, insanlık durumunu aşmış değildir. Bu nedenle, insani zayıflıklarından ötürü ölümsüz olma fırsatını kaçırmıştır. Ateşle ölümsüz kılmada amaçlanan bedendeki ölümlü olan ne varsa yakma yönteminde yakılması amaçlanan insanın ölümlü yönleri, Gılgamış hikâyesinde insani niteliklerinin onu amacı karşısında güçsüz kılması şeklinde anlatılır. Genellikle tufan aynı zamanda türlerin devamlılığıyla yaşamın korunmasını, dünyanın insan eliyle bozulmamış halinde yaşamın yeniden başlamasını imler.

Aşağıda yer alan Altay Türklerine ait tufan hikâyesinin gerek yukarıda bahsi geçen Sümer efsanesiyle gerek Hıristiyanlık ve İslamiyetteki tufan efsaneleriyle ortak yanları açıkça görülmektedir. Ziusudra, Nuh ya da Nama... Altay versiyonunda Nama'nın cennete, göğe çıkarak bir yıldız kümesine dönüşmesi söz konusudur, Ziusudra'nın Dilmun'a yerleşmesi gibi.

"Sel bütün yeri kapladığında, Tengys (Tengiz/deniz) yerin üzerinde efendiydi. Onun yönetimi altında Nama isimli iyi bir adam yaşamaktaydı. Ülgen ona bir tahta sandık (kerep) yapmasını emretti. Sozun-Uul, Sar-uul ve Balık olmak üzere üç oğlu olan Nama, kendisi

55. Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., 2002.

beceremeyince sandığın yapılması işini oğullarına bıraktı. Sandık bir dağ üzerine yapılıp tamamlandığında oğullarına, her biri 80 kulaç olan sekiz halatla köşelerinden asmalarını söyledi. Böylece su seksen kulaca yükseldiğinde durum anlaşılacaktı. Bundan sonra Nama, sular yükseldiğinde kurtulmaları için, ailesini, çeşitli hayvanları ve kuşları alarak bu sandığa girdi.Yedi gün sonra yere bağlanan halatlar koptu ve sandık serbestçe sürüklenmeye başladı. Suyun seksen kulaç yükseldiği böylece anlaşılmıştı. Başka bir yedi gün daha geçtikten sonra Nama, en büyük oğluna sandığın penceresini açmasını ve etrafa bakmasını söyledi. Sozun-Uul bütün yönlere baktıktan sonra şöyle dedi: "Her şey suların altına batmış, yalnızca dağların zirveleri görünüyor." Daha sonra babası da baktığında, o da "gökyüzü ve sular dışında hiçbir şey görünmüyor" dedi.

Sonunda tahta sandık, sekiz dağın birbirine yaklaştığı yerde durdu. O zaman Nama pencereyi açarak, kuzgunu serbest bıraktı. Kuzgun geri dönmedi. İkinci gün kargayı, üçüncü günse ekin kargasını gönderdi. Hiçbiri geri gelmedi. Dördüncü gün bir güvercini gönderince, güvercin gagasında bir ince huş ağacı dalıyla birlikte geri döndü. Nama ayrıca bu kuştan öteki kuşların niçin geri gelmediğini de öğrendi. Onlar sırasıyla geyik, köpek ve bir atın leşini yemek üzere gittikleri yerde kalmışlardı. Nama bunu duyduğunda öfkelendi ve onlar şimdi ne yapıyorsa, dünyanın sonuna kadar da onu yapmaya devam etsinler dedi."[56]

Hindistan'a baktığımızda zamanın döngüselliğini ve yaşamın Rudra-Shiva tarafından yok edildikten sonra yeniden başladığını görürüz. Dünyadaki tüm canlıların tohumunu taşıyan yumurta, sular her yeri kaplarken güven içinde yüzer. Vişnu, Brahma görünümünde uyandığında, yumurtayı kırarak yeniden doğumu başlatır.[57] Bu kez yeniden doğum tufandan kurtulan bir insan aracılığıyla değil, bizzat tanrının kırdığı bir yumurtayla başlamaktadır. Her şeyin son bulup yeniden hayat bulması düşüncesi burada da aynen bulunmaktadır.

Eliade, ay mitlerinin su baskını ve tufanla birlikte ele alındığını belirtir, yaşamın yok olup yeniden başlaması ve bu devri simgelemeleri nedeniyle. Ayın evreleri erginlenmeye

56. Holmberg'den aktaran Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinini Anahatları*, Kabalcı Yay., 2006.
57. Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Çev. Koray Akten, Erdal Cengiz, İmge Kitabevi, 2006.

de koşuttur. *"Su, yaradılışın öncülüdür ve su, yarattığı her şeyi, yeniden yaratabilmek için düzenli olarak yutar böylece bunları "arındırır" ve yeni gizil yönler katarak yaradılışı her defasında zenginleştirir, yeniden yaratır."*[58] Pek çok kozmogonide yaşam ilksel sulardan türemiştir. Bu noktada, suyun yenileme niteliği, ilksel olana dönmek, onda çözülerek yeniden doğmak temaları temel açıklamasına kavuşmuş olmaktadır.

Suya batarak yenilenme inancı, eskiden tanrı heykelleri için de güdülmüş ve özellikle de bereket ve tarım tanrıçaları tapımlarında kutsal banyo töreni düzenlenmiştir. Örneğin 27 Mart, Kybele'nin hamam günüdür. Ürünün bereketi için yapılan bir uygulama. Yağmurun da toprağı döllediği göz önünde bulundurulduğunda suyun önemi pekişmektedir. Bu ritüel yakın zamana kadar süregelmiştir. Kuraklıktan kurtulmak amacıyla üzerinde İsa imgesi olan bir hacın ya da Meryem Ana heykelinin suya batırılması ritüeli Katolikler tarafından 19. ve 20. yüzyıla kadar sürdürülmüştür.[59] Kaldı ki anlamı korunarak vaftizde yaşamaktadır suyun yenilemesine ve ölüp arınmış olarak yeniden doğmaya duyulan inanç.

Su, başlangıçta yaratıcının (ruhunun) yüzeyinde gezindiği kaostur, su kendisinden yaşam bulduğumuz ve ölünce kendisine döneceğimiz toprak kimliğiyle de kaotik dişidir. Vaftiz işlemiyle sembolik olarak ölme ve dirilme inancının Hıristiyanlıkta geçerli mantığını Eliade aşağıdaki sözleriyle son derece net olarak özetlemiştir:

> "Suya daldırmanın, arınma ve yenilenme aracı olarak görülmesinden oluşan dinsel simge, Hıristiyanlık tarafından kabul edilmiş ve pek çok dinsel değerle zenginleştirilmiştir. (...) Hıristiyanlıkta vaftiz en önemli ruhsal arınma aracıdır; çünkü vaftiz suyuna batma, İsa'nın gömülmesini temsil eder. Aziz Pavlus şunları yazar: 'Mesih İsa'ya vaftiz edildiğimizde, hepimizin onun ölümüne vaftiz edildiğimizi bilmez misiniz?' Simgesel olarak suya batan insan ölür, sonra yeniden doğar, arınır, yenilenir; tıpkı mezarında canlanan İsa gibi. 'Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sür-

58. Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., 2003.
59. A.g.e., Mircea Eliade, s. 202, 203.

mek üzere vaftiz yoluyla onunla birlikte ölüme gömüldük. Eğer onunkine benzer bir ölümde onunla birleştiysek, onunkine benzer dirilişte de onunla birleşeceğiz."[60]

İncil'de İsa'nın da Yahya tarafından vaftiz edildiği anlatılır. Hatta İsa'dan önce bunun yaygın bir gelenek olduğu vurgulanır da:

"O zaman bütün Yeruşalim, bütün Yahudiye ve bütün Erden çevresi Yahya'ya çıkıyorlar; ve günahlarını itiraf ederek, Erden ırmağında Yahya tarafından vaftiz olunuyorlardı"[61]

Günahlardan arınma, yeni yıl bayramlarının temelindeki umuttur. Hemen tüm uygarlıklarca yeni yıl bayramları yoluyla yaradılış, doğum anına dönme ve böylece geçmişin izlerinin silindiği bir yeniden doğum düşüncesi, Hıristiyanlıkta da vaftizle, suya batarak sağlanan simgesel ölümle günahlardan arınma ve dirilişi sembolize eden bu uygulamayla ifade edilmiştir. Özetle Hıristiyanlıktaki vaftiz, kozmogonik yenilenme dönemi olan yeni yıl bayramı uyarınca gerçekleştirilen ayinlerdendir:

"İsa Epifani'de suları kutsar, Paskalya ile Yılbaşı da ilkel Hıristiyanlıkta ananevi vaftiz tarihleridir (vaftiz yaşlı adamın ölümü ve ardından yeni doğumun gelişi ayinine eşdeğerdir. Kozmik düzeyde, tufana, yani, sınırların yok oluşuna, tüm biçimlerin kaynaşmasına, biçimsize dönüşe eşdeğerdir.)"[62]

Bu tür yenilenmelerde kozmosun kaos haline dönüşü gibi, ölerek kökene dönmek ve ancak böylelikle yenilenerek yeniden doğmak fikri, başlangıç anına geri dönmek ve yaradılışın takip edeceği süreç bakımından, en baştan yeniden başlaması fikri temeldir. Geri dönülen köken insani ölçekte, *regressus ad uterum* [ana rahmine dönüş] canlandırmalarında açıkça görüldüğü gibi, ana rahmidir. İster suda çözülerek gerçekleşsin ister bu şekilde, kökenin dişil nitelikte varsayıldığı görülmektedir. Su, evrene rahim olmuş olan dişil tözdür.

60. A.g.e., Mircea Eliade, s. 203. [Romalılar, 6,4]
61. *Matta*, 3; s. 5, 6.
62. Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev. Ümit Altuğ, İmge Kitabevi, 1994.

Mısır'da yenileme özelliği olan ilksel su Nun'dur, Hint mitolojisinde de su, erken dönemlerden itibaren ilahi özü temsil etmiştir. Bireyin yenilenmesi, buna dönüşüyle kesin olarak mümkün görülmüştür. Bu noktada söz, Hint mitolojisi ve anlayışındaki bilgisi nedeniyle, Heinrich Zimmer'in:

> "Yağmur, bitki özsuyu, süt ve kan biçiminde doğada dolaşan yaşam verici element sudur. Akışkan değişim kudretiyle donatılmış maddedir. Bu nedenle mitlerin simgeciliğinde suya dalmak, *Māyā*'nın gizemine dalmak, yaşamın nihai, sırrının peşine düşmek anlamına gelir. Bir insanoğlu olan mürit Narada bu sırrı öğrenmek istediği zaman tanrı, yanıtı herhangi bir sözlü ifade ya da kuralla açıklamadı. Bunun yerine yalnızca suyu işaret etti, bir erginlenme unsuru olarak.
> Sınırsız ve bozulmaz nitelikteki kozmik sular, aynı anda hem her şeyin kusursuz kaynağı hem de korkunç mezardır. Bir öz dönüşüm aracılığıyla derinliklerin enerjisi açığa çıkar ya da geçici yaşam ve sınırlı ego bilinciyle donanmış bireyselleşmiş biçimler alır. Bir süreliğine bunları canlandırıcı bir özsuyla besler ve yaşatır. Daha sonra bunları acımasızca ve ayrım gözetmeksizin, doğdukları anonim enerjiye geri döndürmek üzere yok eder. Mâyâ'nın, yani her şeyi yutan evrensel rahmin etkinliği, niteliği budur.
> Bu korkunç; ama iyicil ikirciklilik, Hindu simgeciliği ve mitolojisinin tamamında egemen bir özelliktir. Bunun Hindu ilahilik anlayışında temel bir yeri vardır. Yalnızca Yüce Baştanrı ve onun Mâyâ'sı değil, bu muhteşem geleneğin kalabalık panteonlarındaki her tanrı bir paradokstur: hem yardımcı olmaya hem de yok etmeye hem ihsanlarda bulunmaya hem de kıyıcı bir darbeyle bunları geri almaya muktedirlerdir."[63]

Bireyin, ruhun, ölünün Ezeli Anne'ye dönerek arınması, yenilenmesi düşüncesine inanç ve psikoloji alanında hemen her kültürde rastlanmaktadır.

Eski Asya'da insanın ölümünde suya dönmesi biçiminde cenaze uygulamaları yapılmıştır. Cesedin bir kayıkla ya da salla suya bırakılması sadece Hazarlarda ya da Oğuzlarda değil, Cermenlerde de mevcuttur. Cesedin yakılması, gömülmesi, tabutla

63. Heinrich Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, Çev. Gül Çağalı Güven, Kabalcı Yay., 2004.

ya da tabutsuz ağaç dallarının üstünde bırakılması ya da sadece kemiklerin yakılması gibi çok çeşitli cenaze yöntemleri uygulanmıştır. Roux, suya bırakmanın aslında suya gömme mantığında bir uygulama olduğunu öne sürmüştür.[64] Gömme yöntemlerinden kimileri için coğrafi özellikler belirleyici olmuş, hatta zamanı da belirlemiştir. Toprak çoraksa yağmurla yumuşadığında kazılabilmesi gibi. Suya gömme uygulamasında düşünsel ya da belki inançsal bir ortaklık vardır, her şeyin suda çözülmesi. İlk kaynağa geri dönme fikri böylece suya gömme uygulamasında ifade edilmiştir denilebilir.

Tanrısal Öz

Evren ve tanrıların doğumları daha net ve detaylıyken pek çok mitte insanın kökenine ilişkin bilgiler oldukça yüzeyseldir. Ancak şöyle bir unsur dikkat çekmektedir ki insanlar tanrısal bir kökenden yaşam bulmuştur, bu da tanrısal özleri nedeniyle aslında ölümsüz olduklarına ya da olabileceklerine ilişkin umudu gösteren söylencelere kapı aralar. Açıktır ki tarihsel süreç içinde bu ölümsüzlük hayali bedensel ölümsüzlükten geçilerek ruhun ölümsüzlüğüne doğru kaymıştır. Genel olarak çoğu inanış ya da söylencede hem evrenin hem de insanın tanrısal özden türediği anlatılagelmiştir. Eliade'ın tanımıyla: "*cinayetten türeyen yaşam*" izleğindedir bu söylencelerde anlatılagelenler.

Bu tür söylenceler farklı coğrafyalarda karşımıza çıkar. Kuzey Avrupa'da Gangleri karakteri üzerinden derli toplu olarak çizgisel ilerleyen diyaloglarla ikisinin de yani hem evrenin hem yaşayanların tanrısal özden geldiklerinin anlatıldığı bir söylence vardır:

> "Kral Gylfi, bugün İsveç diye bilinen topraklar üzerinde hüküm sürdüğü günlerde, kendisini Gangleri adlı yaşlı bir adama dönüştürerek, doğa ve evren hakkında bilgi edinmek üzere büyük tanrıları Asgard'daki salonlarında ziyaret etti. Gylfi kılık değiştirerek geldiği için tanrılar ona gerçek kimliklerini açıklamadılar. Kendilerini Yüce Olan, Yüceyle Eşit Olan ve Üçüncü diye adlandırdılar.

64. Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 243, 250.

"Tanrıların hikmetini arıyorum" dedi Gangleri, "Aranızda bilgili olan var mı?"
"Bize ne dilersen sor" diye yanıtladı Yüce Olan, "Buradan, geldiğin zamankinden daha bilge olarak ayrılacaksın."
Gangleri sordu: "Eğer biliyorsan anlat bana, her şey nasıl başladı?" (...)
Gangleri sordu: "Dünya nasıl şekillendi?"
Yüce Olan yanıtladı: "Üç tanrı Ymir'in[65] cesedini aldılar, onu Ginnungagap'ın[66] ortasına taşıdılar ve ondan, dünyayı yaptılar. Onun etinden toprağı yarattılar, yaralarından akan kandan tuzlu denizi yaptılar ve onu yeryüzünün çevresine yaydılar. Büyük kemiklerinden dağları, küçük kemiklerinden ve dişlerinden kayalarla çakılları yaptılar. Tüylerinden ormanları yarattılar."
Yüceye Denk Olan ekledi: "Tuzlu denizin kıyısındaki ülkeleri, Jotunheim'ı (Devlerin Evi), devlere ve onların ailelerine verdiler. Fakat yeryüzünün Midgard denilen iç ülkesinde yaşayacak olan halkı devlerden korumak istediler. Böylece, Ymir'in kaşlarını kullanarak, iki grup yaratığı birbirinden ayırmak için bir engel yaptılar."
Üçüncü dedi ki: "Ymir'in kafatasından gökyüzünü yaptılar. Bunu yeryüzünün üstünde bir kubbe gibi duracak biçimde yerleştirdiler ve dört bir köşesinden birer cüce, kubbeyi düşmemesi için tuttular. Sonra Ymir'in beynini fırtına bulutları oluşturması için havaya fırlattılar."[67]

Kuzey Avrupa'da Ymir; Babil'deyse Ti'âmat'ın bedeninden yaratılmıştır evren. Babil yaradılış söylencesi Enuma Eliş, ilk tanrıların ve evrenin yaradılışını detaylı anlatır. Genç tanrılar çıkardıkları gürültüyle ana babaları olan Ti'âmat ile Apsû'nun huzurunu kaçırınca Apsû onları öldürmek ister; ancak Ti'âmat buna karşı çıkar. Ea çevrelerine sihirli bir çember çizip bir yır düzer, bu yırla Apsû uyuyakalır ve Ea gücüne el koyarak onu öldürür ve üzerine bir yapı kurar ve daha sonra eşi Damkina'yla yaşayacağı bu yapıya Apsû adını verir. Bu arada Marduk doğar. Ti'âmat, Kingu'nun kışkırtmalarına kapılarak eşinin öldürülmesinin intikamını almak ister. Kimsenin yenemediği Ti'âmat'ın karşısına sonunda Marduk çıkar. Birebir çarpışırlar

65. Ymir: İlk dev. Onu beslemek için Audhumla adlı inek ortaya çıkmıştır. İlk tanrı da Audhumla'nın bir buz bloğunu sürekli yalaması sonucu ortaya çıkan ve tanrıların büyükbabası olan Buri'dir.
66. Ginnungagap: Başlangıçta hiçbir şey yokken olan "açık boşluk."
67. A.g.e., Donna Rosenberg, s. 331,

ve Marduk kazanır. Ti'âmat'ın bedeninden evreni yaratır. IV. tablette bu savaş ve yaradılış öyküsü yazılıdır:

"Han, arka bölümlerine bastı Ti'âmat'ın,
ve şaşmaz topuzuyla kafasını yardı.
Kesti kanını (taşıyan) ana damarlarını,
ve taşıttı kuzey yeliyle sapa yerlere.
Ataları sevinip göyündüler (bunu) görünce,
(ve) ücretlerle kutlama armağanları gönderdiler ona.
Han dinlendi, (Ti'âmat'ın) ölü gövdesini inceleyerek ,
Ucubeyi kesip biçerek kesip biçerek (parçalarla) ilginç şeyler yaratmak için, ayırdı onu bir midye (?) gibi iki (parçaya);
yarısını yerleştirip yukarı, göğü yaptı (onunla) yere dam olsun diye."[68]

Marduk göğü ve yeri, tanrıların konaklarını yaratır, göksel düzeni kurar... Ti'âmat ve Apsû, tanrıların ana-babasıdır, tanrı soyu kendilerinden türediği gibi evren de onlardan yaratılmıştır.

Ti'âmat'ın yanında yer alan yenik tanrılar kazanaların hizmetine verilmiştir. Ancak bu görev ağır geldiğinden şikâyetçi olurlar. Durum, ayaklanmayı başlatan Kingu'nun öldürülmesi, kanından insanın yaratılması ve tanrıların bakımını insanın üstlenmesi kararının alınmasıyla sonuçlanır. VI. tablette anlatılmıştır insanın yaratılması:

"Marduk duyunca sözlerini tanrıların,
yüreği dürter (onu) ilginç şeyler yaratmaya.
Anlatır bu fikri Ea'ya da
açarak gönlünde kurduğu planını:
"Kan yaratacağım ve kemik olduracağını;
sonra *lullû*'yu çıkaracağım ortaya, 'İnsan' olacak adı!
Evet, yaratacağım *lullû*'yu: İnsan'ı!
(Onun üstüne) yıkılacak tanrıların hizmeti, dinlenebilsinler diye.
Sonra akıllıca düzenleyeceğim tanrıların yol ve yöntemlerini de.
Eş düzeyde onurlandırılacak ama iki (gruba) ayrılacaklar."
Ea yanıt verdi bir söz söyleyerek ona,

68. Enuma Eliş: *Babil Yaratılış Destanı*, IV tablet: 129-138, Çev. İsmet Birkan, Ayraç Yay., 2000.

değiştirsin diye fikrini tanrıların rahatlatılması hakkında:
'Teslim edilsin kardaşlarından biri;
o yok edilip insanlar oluşturulsun.
Büyük tanrılar toplansın buraya;
teslim edilsin suçlu olan, onlar da oturtulsun yerlerine."

Bağladılar Kingu'yu, Ea'nın önünde tuttular;
ceza verdiler ona, keserek aknını(n ana damarlarını).
Kanından yarattılar insan soyunu;
o zorunlu tuttu (onları) tanrılara hizmetle ve serbest bıraktı tanrıları."[69]

Tanrıların anasından yaratılan evren ve onun kendine eş seçtiği bir tanrıdan, Kingu'nun kanından yaratılan insan soyu... Tanrıdan olmak, tanrılarla aynı özü taşımak fikrinin ne kadar geriye gittiğinin kanıtıdır bu yazılar.

İnsanın neliğine açıklama olarak özde tanrısallığı getiren pek çok kültür vardır. Bir başka kadim uygarlık olarak bu konuda Mısır da gösterilebilir. Mısır'a göre insanlar güneş tanrısı Ra'nın gözyaşlarından *(erme)* doğmuştur. Eliade'nin Kral Meri-ka-Re için Dersler'den aktardığına göre yaklaşık olarak MÖ 2000 tarihlerinde yazılmış bir metinde yazdığına göre:

"Tanrı'nın sürüsü insanlar, gereçlerle iyi donatılmıştı. O [Güneş-Tanrı] onlar için gök ve yeri yaptı... Burun deliklerini canlandırmak için havayı yaptı çünkü onlar onun etinden çıkmış kendi suretleriydi. Gökte parlar, onlar için bitkileri ve hayvanları, onları beslemek için kuşları ve balıkları yapar..."[70]

Eski Mısır'da, inanışa göre, tanrıların gözyaşları yaşam vermektedir. Ra'nın gözyaşları, tanrılara ve insanlara hayat vermiştir, tanrı Shu ve tanrıça Tefnut'un gözyaşları ise güzel kokulu ağaçlara dönüşmüştür. Osiris ve İsis'in gözyaşlarından hayat veren otlar ortaya çıkmıştır. Seth ve yandaşlarının gözyaşlarındansa zehirli bitkiler ortaya çıkmıştır. İyi olana olduğu kadar

69. A.g.e., VI tablet: 1-34 , s. 69- 71.
70. Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, C: I , s. 116.

kötücül nitelikli olana da hayat vermiştir tanrıların bedenlerinden çıkanlar. Tanrılar öfkelendikleri zaman, tükürükleri, terleri ve kanları toprağa değdiğinde zehirli bitkilerin, akreplerin ve yılanların tohumlarını atmıştır.[71] Tanrısal olan hiçbir şey akıp gitmez, öylece yok olmaz. Mutlaka başka bir şeye dönüşür. Bunun genel bir kural olduğu söylencelerde görülmektedir.

İnsanoğlu, evrenin yaradılışını bir tanrının ölümü sonucu onun bedeninden cisimleşmesine dayandırmıştır. Benzer şekilde kendi varlığını da tanrısal öze dayandırmıştır. Ve yine benzer şekilde yediği besinin kökenini de tanrısal öze dayandırmıştır. Buna en güzel örneklerden biri Hainuwele'nin öyküsüdür.

Yamyam kültür tabakasına ait bir örnek olan Hainuwele'nin öyküsü, Profesör Jensen'in Ceram (Yeni Gine) gezisinde keşfedilmiştir. Hainuwele, saygı duyulan üç bakire *dema*dan biridir Ceram'da. Campbell'ın *İlkel Mitoloji* isimli kitabında yer aldığı şekliyle hikâye şöyledir:

> "Başlangıçta Nunusaku Dağı'nda muz kabuklarından dokuz insan ailesi çıktı. Bu aileler Ahiolo ve Varoloin arasındaki cangülarda "Dokuz Dans Alanı" olarak bilinen yerde, Batı Seram'da yerleştiler.
> Aralarında adı Ameta, "karanlık, kara, gece" olan bir erkek vardı. Evli değildi, çocukları da yoktu. Bir gün köpeğiyle ava gitti. Bir süre sonra köpek bir domuzun kokusunu alıp peşinden koştu. Domuz bir göle kadar kaçıp suya atladı, köpek kıyıda kaldı. Domuz yüzerken yoruldu ve boğuldu. Fakat o sırada gelen adam onu kurtardı. Domuzun dişinde hindistancevizi buldu. O zamana kadar dünyada hindistancevizi ağacı yoktu.
> Kulübesine dönen Ameta cevizi masaya koydu ve üstünde yılan deseni olan bir örtüyle örttü. Sonra uykuya daldı. Gece ona bir insan göründü ve dedi ki: "Masanın üstüne koyup örttüğün hindistancevizini toprağa ekmelisin, yoksa büyümez." Böylece Ameta ertesi gün bitkiyi ekti ve üç gün içinde ağaç uzadı. Üç gün daha geçince tomurcuklar açtı. Tomurcukları kesmek için ağaca çıktı, kendisine içki hazırlamak istiyordu; fakat onları keserken parmağını kesti ve kanı bir yaprağa damladı. Parmağını sarmak için eve gitti ve üç gün sonra ağaca baktığında kan damlayan yaprağın kesilen tomurcukla birleştiği yerde birinin yüzü olduğunu gördü. Üç gün sonra orada birinin göv-

71. Donald A. Mackenzie, *Çin ve Japon Mitolojisi*, s. 301.

desi vardı ve üç gün sonra dönüp baktığında kan damlasından küçük bir kız oluştuğunu gördü. O gece düşünde aynı kişiyi gördü. Ona: "Yılan desenli örtünü al ve hindistancevizi ağacındaki kızı dikkatlice sarıp getir" dedi.

Ertesi sabah Ameta örtüsüyle ağaca gitti, ağaca çıktı ve küçük kızı dikkatle sardı. Dikkatle indi, onu evine taşıdı ve ona Hainuwele adını verdi. Kız çabuk büyüdü ve üç günde gelinlik kız oldu. Fakat normal bir insan değildi. Doğanın gereklerine uyarak dışarı çıktığında dışkısı çini tabak ve çanlara kadar değerli her şeyi içeriyordu. Böylece babası çok zengin oldu."[72]

Hikâyenin buraya kadar olan kısmında bile temel unsurlar dikkat çekmektedir. Varlığı bilinmeyen bir ağaç türünün bulunması, masa örtüsündeki yılan figürü, gördüğü görü uyarınca davranan, yani inançlı biri olan Amete'nin ektiği ağacın derhal büyümesi, kandaki yaşam gücü ve nihayet tanrısal özden olan hiçbir şeyin, dışkının bile öylesine yok olmayacağı, başka bir şeye dönüşeceği unsurları dikkat çekmektedir. Hainuwele'nin öyküsü bu kadar değildir elbette, insan eliyle öldürülecektir.

Dokuz Dans Alanı'nda yapılan büyük Maro Dansı zamanıdır. Bu dansta erkekler dans ederken dokuz katlı bir spiral oluşturur, kadınlar ortada oturur ve dans eden erkeklere betel cevizi verirler. Bu sefer, Hainuwele ortada durur ve her gece başka bir şey verir, betel cevizi, meyve, çalı bıçağı, bakır kutular, Çin porseleni tabaklar, altın küpeler... Dokuzuncu gece olunca, daha önce ailelerin oturup karar verdiği gibi -toplanıp kızın kimliğini tartışmış, değerli şeyler verebilmesini kıskanmışlardır- ortada kazdıkları derin çukura iter ve üzerini toprakla doldurarak öldürürler Hainuwele'yi. Şölene katılanlar sabaha kadar dans eder, şafak vakti kulübelerine dönerler. Kızı dönmeyince babası Ameta durumdan şüphelenir, kehanet için kullanılan bir çalıyı kullanarak dans alanında gömülü olduğunu bulur. Hainuwele'nin cesedini çıkarır, parçalar ve dans alanına dağınık şekilde gömer. Sadece iki kolunu Satene'ye (ikinci bakire *dema*, insanları O yönetmektedir) götürür. Haiuwele'nin bedeninin parçalarının gömülü olduğu yer-

72. A.g.e., Joseph Campbell, s. 192, 193.

lerde o güne dek görülmemiş şeyler türer, özellikle de insanların temel besini olan yumrulu bitkiler. Daha sonra Ameta insanlara lanet okur, Satene ise dans alanlarından birine bir kapı yapar ve insanları çağırarak "Ben bu gün gidiyorum ve beni artık dünyada göremeyeceksiniz. Ancak öldüğünüz zaman beni tekrar göreceksiniz. Bunun için çok zor bir seyahati becerip tamamlamanız gerekecek" der ve dünyadan kaybolur. Hepsi kapıdan geçmeyi başaramaz ve başaramayanlar hayvan ya da ruh olur. O zamana dek dünyada sadece insan varolmuştur. Satene, Batı Ceram'ın güneyinde olan Ölüler Dağı'nda oturmaktadır o zamandan beri, "Satene'ye gitmek isteyen kişi, ölmek zorundadır."[73]

Tanrısal olan hiçbir şeyin yok olmadığını, başka bir şeye dönüştüğünü biliyoruz. Hainuwele'nin örneğinde dışkısı çini tabaklara, çanlara dönüşür. Dolayısıyla söylencede kızın tanrı kökenli olduğu çok nettir. O güne dek bilinmeyen hindistan cevizi, yılan desenli masa örtüsü gibi göstergelerle de altı çizilmektedir. Hainuwele'nin öldürülmesinin ardından onu öldüren halk, beslenecekleri bitkilere sahip olmuştur. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Bitki ekiminin başlamasıyla birlikte toplumsal yapılanma değişime uğrayacaktır.

Bitki ekimi, Tayland'daki Hayaletler Mağarası'nda bulunan kalıntıların karbon analizleriyle, MÖ 9000 tarihine dek geri gitmektedir.[74] Yeni Gine adalarından Ceram kaynaklı bu bitki ya da tahıl eken halklardan edindiğimiz köken mitlerinden çok tanınanı, Hainuwele'nin parçalanarak gömülmüş bedeninden yumrulu bitkiler türemesini anlatan mit, Eliade'ye göre yalnızca bir yaratıcı ölüm değildir ve daha sonraki erginleme, yamyamlık, hayvan ya da insan kurbanı, cenaze törenleri gibi inanç ve etkinlikler insanoğlunun gerçekleştirdiği ilk cinayeti anma törenleridir:

> "Bu ilk cinayet insanlık durumunu kökten değiştirmiş; çünkü cinsellik ve ölümü getirmiş ve hâlâ geçerli dinsel ve toplumsal kurumları oluşturmuştur. Hainuwele'nin öldürülmesi yalnızca bir 'yaratıcı' ölüm

73. A.g.e., Joseph Campbell, s. 193-195.
74. William Solhein'den aktaran, Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, s. 55.

değildir, tanrıçanın insanların hayatında ve hatta ölümlerinde sürekli var olmasını sağlamaktadır. Onun bedeninden çıkan bitkilerle beslenmek aslında tanrısallığın özünden beslenmek anlamına gelmektedir."[75]

Aynı düşünce, insanın ölümüyle tanrıçaya, anneye, toprağa dönmesi ve yeni doğanın ölmüş birinin ruhu olduğu fikirlerinde de esastır. Ölüm, cinsellik, üreme, doğum olguları bir arada insanın ölüme ve kendi ölümlülüğüne bakışında temel alınmış, yaratılan eserlerde, söylencelerde, inanç sistemlerinde içrek olarak varlığını korumuştur. Söylencelerden tek tanrılı inanç sistemlerine dek söylenegelmiştir:

"VE Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı."[76]

Bu düşünce gündelik dilde kullanılan "*Topraktan geldik toprağa döneceğiz*" gibi deyimlerde, İslamiyet'e ait olsa da dünyada kabul gören bir yaklaşımı olan Mevlana'ya ait öğreti ve semah hareketinde de ortaya çıkar, semazen kendi etrafında belirli bir ritmle durmaksızın dönerken bir eli gökyüzüne bir eli toprağa yönelik uzanır.

Yaşam ve ölüm döngüsü farklı görünümlerde karşımıza devamlı olarak çıkmakta. Bir tanrının ya da tanrıçanın iradi olarak bir ağaca, hayvana dönüşmesine de seyrek rastlanmaz. Bizim konumuzla daha yakından ilgili olan tanrısal bir varlığın son bulmak yerine başka bir varlığa dönüşmesi için öne çıkan örneklerden biri Attis-Agdistis söylencesidir. Attis-Agdistis söylencesi ana tanrıçayla bağlantılıdır. Bu Roma versiyonunda ana tanrıça, Kybele'dir. Agdistis, Zeus'tan doğmadır ve hermafrodittir. Bir versiyonunda Zeus'la kendisine bir kaya biçiminde tapınılan Kybele'den doğmadır. Hermafroditliğin, tanrıların tasvirlerinin arkaik formu olduğu bilinmektedir. Örneğin Dionysos'un er-

75. A.g.e., Mircea Eliade, s. 56
76. *Eski Ahit*, *Tekvin*, 1; s. 26-27

ken dönem heykellerinde bu özellik açıkça görülebilir. Tanrılar Agdistis'in penisini kesip atarak erkek yönünü yok ederler ancak bundan badem ağacı ortaya çıkar. Sakarya Irmağı'nın kızı Nanna bu ağaçtan bir badem alarak saklar ve bundan da gebe kalır, Attis böyle dünyaya gelir.

Attis dünyalar güzeli bir delikanlı olur. Artık erkek olmayan Agdistis onu gördüğünde âşık olur. Ne var ki Attis ondan kaçar. Pessinus'a gider, kralın kızıyla evleneceği gece Agdistis, bir anlatıma göre Kybele gelir ve Attis'i çıldırtır. Attis bir ağacın altında çıldırmış vaziyette erkeklik uzvunu keser ve ölür. Agdistis, Zeus'a yalvararak Attis'in bedeninin bozulmadan kalmasını sağlar. Toprağa akan kanından menekşeler biter. Hikâyenin kimi anlatımlarında Agdistis ve Kybele birlikte görülmektedir.[77]

Kybele, Anadolu'nun her zaman kendisine tapılmış olan, Leto, Hepat, Kubana, Kybele, Artemis gibi değişik adlarla ve tarihsel süreçte farklı görünümlerde ortaya çıkan en eski ana tanrıçasıdır. Genellikle Meryem'e kadar getirilir ana tanrıçanın izsürümü. Zühre İndirkaş, Ephesos'ta Hıristiyanlığı yaymaya çalışan Aziz Paulus'un büyük dirençle karşılaştığını ve sonunda ana tanrıça kültü kendilerine yasaklanan halk "inançları yüzünden işkence ve saldırılara uğrayınca, Meryem'e Artemis'in bütün niteliklerini aktarmışlar" diyerek somut örneğini verir.[78] Elbette Artemis de Efes'e varana değin değişikliklere uğramıştır. Bu hikâyede Kybele rahiplerinin törenlerde erkeklik uzuvlarını kesmelerinin kökenindeki söylence dile getirilmektedir.

Pessinus Kralı'nın kızıyla evleneceği gece Attis'in karşısına çıkarak onu delirtir Kybele. Bunun sonucu olarak Attis'in kestiği testislerinden akan kandan bitkiler doğar. Attis'in erkekliği, üreme gücü böylece tüm doğaya yayılır. Azra Erhat'ın sözleriyle:

> "Toprak-bereket efsanelerinin hepsinde, özellikle Adonis mythos'unda *(Adonis)* görülen bu ölme-dirilme motifi, Kybele kültünde birtakım vecit, kendinden geçme ve esrime hallerine karışmakta ve Ana Tanrıça tapımının özünde olan bir çeşit kurban töreniyle gerçekleşmektedir.

77. Azra Erhat, "*Kybele*", *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2011.
78. Zühre İndirkaş, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, İmge Kitabevi, 2007.

Attis erkekliğini keserek kendini nasıl tanrıçaya kurban ettiyse, Kybele'nin başrahibi de kanlı bir törenle kendi eliyle kendini hadım etmek zorundaydı. Attis efsanesinde söylendiği gibi, akan kan ve yitirilen erkeklik gücü daha evrensel bir nitelik kazanarak bereket ve canlılığın daha geniş bir alana, yani bütün doğaya geçmesini sağlamaktadır. Gizemli cümbüşler, şenlikler arasında yapılan bu eylem gene Anadolu'ya özgü ve bazı tarikatlarda bugün başka biçimde de olsa yaşayan bir törenin ilk örneğidir."[79]

Ana tanrıça tapımında esas olan kadının doğurganlığının toprağın bitkilere can vermesiyle koşut görüldüğü toplumlardaki ölme ve yeniden doğma söylenceleri, bereket kültleriyle de ilişkilidir.

79. A.g.e., s. 185.

3
Yeniden Doğum

Artık toprağın suya batma zamanı geldi.
Bardo Thodol

Yeniden doğum düşüncesinin oluşmasına dair üzerinde uzlaşılan etkenler nettir. Ayın gökyüzündeki halleri ve bunun tekrarıyla bitkilerin her kış yapraklarının yok olup ya da yapraklarını döküp baharla yeniden canlanması, insanoğlunun kaosa dönüş ve yeniden yaratım, zamanın döngüselliği gibi düşünceler geliştirmesinde etken olmuştur. Tarla tarımıyla insanın kendi eliyle ektiği tohumdan türeyen yaşam, tohum ve hasat zamanlarının gözetilerek kutlamalar yapılmasını getirmiştir. Kao-

sa dönüldüğü ve bu süreçte kutlamalardaki ritüellerde her tür aşırılığın ve arınmanın ardından tekrar yeni bir yıl döngüsünün başlangıcının kutlamaları hemen her kültürde yer almıştır.

Bunun dışında kalan örnek olan Tibet'i, inanç bölgede halen yaygın olarak sürdürüldüğü için burada anmadan geçemedim. Bardo Thodol, kişiye ölüm anından sonra içine girdiği bilinç halleri konusunda yol gösteren Tibet'in Ölüler Kitabı'dır, kitabın ölünün kulağına gurusu ya da bilge biri tarafından okunması geçiş riti olarak görülebilir. Ölümden sonra yaşanan bilinç hallerinde, yani bardoda altı aşama vardır: döllenme sırasındaki,bardo, rüya halindeki bardo, derin tefekkür halindeki derin esrimedeki bardo, ölüm anındaki bardo, gerçekliğin yaşandığı bardo ve sangsara yaşamlarındaki ters süreçli bardo. Bardo'da görülen her tezahür, ölmüş kişinin kendi bilincinin bir yansımasıdır ve amaç kişinin bağlılıklarından, dünyevi zaaflarının karmasına etkisinden sıyrılarak yeniden dünyevi bir varlık olarak bedenlenmesinin, bu dünyada yeniden doğmasının önüne geçebilmek için "tam aydınlanma"nın elde edilerek Buddha haline ulaşmasını sağlamaktır. Ölüye "İşte, her cevher benim kendi ruhumdan ileri geliyor ve bu ruh botur, doğmamıştır ve ölümsüzdür" diye düşünmesi telkin edilir, "Tanrılar da senin benliğinden başka bir yerden gelmezler ve senin kendi zekanın bölümlerinde ezelden beri vardırlar. Onların doğasını tanı." diyerek yol gösterilir. Buna ulaşılamazsa rahim kapılarını kapamanın beş yöntemi ölene okunur ve bu da başarılamazsa rahim kapısının seçilmesi aşaması gelir. Bu noktada, olağanüstü doğum ya da tohumla doğum söz konusu. Doğum yeri bardoda görüleceğinden okuyan kişi nereye gidip gitmemesi gerektiği konusunda ölüyü uyarır. *Deva*lar, asuralar, hayvanlar, pretalar arasında ya da cehennemde doğuş olabildiği gibi bir lotusun göbeğinde mucizevi doğumla cennet dünyasına geçişle de doğum olabilir. Tohumla doğumsa, insandan, insan olarak doğumdur.[1]

1. *Tibet'in Ölüler Kitabı*. Çev. Selim Yeniçeri. Kozmik Kitaplar. 2004.

Sembolik Olarak Yeniden Doğum

Sembolik yeniden doğumu erginlenme törenlerinde, bir benzeri olarak yabancı birinin topluma kabulünde, Şamanizmde, gizem inançlarında görmekteyiz. Yeniden doğum inisiyasyonla, başka bir deyişle erginlenmeyle bağıntılıdır. İnisiye edilen ya da erginlenen aday ölmek ve yeniden doğmakla bir üst aşamaya geçer. Doğrudan yeniden doğum biçimiyle ya da bunlardaki kadar açık olmasa da pek çok ritüelde *regressum ad uterum* rahatlıkla tanınır. Bu ritüellerde *ölen* ve yeniden doğan kişinin toplumda farklı bir gruba, varlığın farklı bir kipine, insandan üstün bir bilgiye ve varoluşa girdiklerinine inanılır. Aday, daha *üst bir varoluşa doğar.*

Erginlenme Törenleri

İlkel kabilelerde erginlenmede belirleyici, insan yaşamının dönemleridir. Çocuk, ormanda ya da toplumdan izole uygun bir alanda yalnız kalarak, annesinden gecenin bir vakti aniden kaçırılarak, işkencelerden ve sınamalardan geçerek, sembolik ölüm ve yeniden doğum aşamasını geçerek erginlenir ve yetişkin, sorumluluk alabilecek bir birey olarak toplumda yerini alır. Kimi yerlerde her şeyi yeni doğmuş biri gibi en baştan öğrenmesi gerekir, daha yaygın olarak da evlenir ve kendi evi, düzeni olur. *Bundan sonra, yaşamın bölümlenmesi her yerde aynı de*ğildir, yaşlı olarak kabilenin kendisine danıştığı kişi, öldüğündeyse yeniden doğması beklenen ata olacaktır. İlkel kabilelerde kadınlardaki erginlenme uygulamalarına ilişkin sağlıklı sonuçlara varacak kadar veri olduğu şüphelidir, yaşananların gizli kalması gerekliliği, sırrın kimseye açıklanmaması zorunluluğu gibi kurallar düşünüldüğünde bu durum anormal görünmez. Ancak erginleme törenlerinde uygulanan sünnette erkeklerde penis, kızlarda ise klitoris yaralanması ve kesilen et parçasının da sık görülen bir uygulama olarak saklanması gibi kesin veriler vardır. Yaşamlarının geçmişte kalmış bölümünden bir parçanın saklanması, toprağa gömülmesi konusunda kesin açıklamalar bulunmamakla birlikte bu uygulama yeniden doğum inancındaki

gömülme, tohumun ekilmesi gibi unsurları çağrıştırmaktadır. İlkel kabilelerdeki uygulamalar elbette kültürden kültüre değişmektedir. Bununla birlikte bizim toplumumuzda da bugün bile erkek çocukların sünnet edilmesi, bunun bir törenle kutlanması ve sünnet olan çocuğa "erkek oldu" denmesi devam etmektedir ve bu uygulamanın köklerinden uzaklaşıldıysa da biçimsel olarak büyük farklılık göstermemiştir. Zamanla bizim toplumumuzda da Yahudilerde olduğu gibi sünnet, çocuk doğduktan hemen sonra yapılmaya başlanmıştır; ancak bu gelenek ya da inançtan çok toplumsal yapılanmanın pratiği belirlemesiyle ilgilidir. Özgün uygulamada erkekliğe girişle ilintili olan ve çocuğun kendi cesaretini görerek özgüvenini de sağlayan sünnet zaman içinde Freudyen yaklaşımların da büyük etkisiyle hatırlanması psikolojik etkilere yol açan bir sakatlama olarak görülerek ve Yahudilerdeki sekizinci gün uygulaması da göz ardı edilerek bedensel hijyen amaçlı bir pratik olarak çocuğun hatırlayamayacağı kadar erken, hatta doğumun hemen ardından yapılan operasyon haline gelmiştir. Aşağıda farklı erginlenme törenleri ana hatlarıyla ve sembolik ölüm, yeniden doğum ve bununla farklı niteliklerle donanmış olarak kabul edilme bağlamında ele alınacaktır.

Önce, toplumsal bazda Apolloncu bir yaklaşımı benimsemiş ve yaşamın hemen her alanında bu tutumu gösteren, esrik mutluluğu amaçlamayan, mantıklı çözümlerle toplumsal düzeni yürüten bir kabile olan Zunilerdeki erginlenme töreni ele alınacaktır. Zuniler, Amerika'da New Mexico'nun Pueblo topluluğuna dahildir. Zunilerden özellikle bahsedilmesinin sebebi, tüm Amerika'daki yerli kabilelerde Dionysosçu uygulamalar varken Zunilerin katı Apolloncu tutumlarıyla ayrılmalarıdır.

Güneybatı Pueblo yerlileri, New Mexico'daki kendilerinden önce bölgede yaşayan sepet-örücüleri bir şekilde ortadan kaldırarak tarım açısından elverişsiz, su kaynaklarına uzak ancak güvenli olan bölgeye yerleşmişlerdir. İspanyollar Amerika'ya geldiğinde ise çoktan yerleşim yerlerini terk etmiş durumdaydılar, batıya doğru olan bölgede Acoma, Zuni ve Hopi toplu-

lukları bulunmaktaydı. Zuniler son derece ılımlı ve dindar bir halktır.

Zunilerde en kutsal kişiler büyücülerdir, o kadar ki yönetim kurulu güneş tapıncının başbüyücüsü, savaş tapıncının iki büyücüsü ve büyücü başlarından oluşmuştur. Son derece dindar olan bu toplulukta baskın olan inanç, maskeli tanrılar tapımıdır. Maskeli tanrılar iki türdür: kachinalar[2] ile kachina büyücüleri.

Maskeli tanrılar çölde bir gölün dibinde yaşarlar ve orada sürekli dans etmektedirler, bu doğa üstü güçler Zunilerle dans etmeyi ister ve tanrı maskesini takarak dans eden kişi, onları sevindirir. Maskeli tanrıların sayısı yüzden fazladır ve her birinin kendine özgü maskesi, kostümü, söylencesi vardır. Tanrı maskesini takarak dans edecek olan kişi danstan önce yalnızlık köşesi oturumuna katılır, yakarı çubuklarını yakar ve maskesini taktığı andan itibaren maskesini taktığı tanrının kişiliğine bürünür, artık kutsalın getirdiği tekinsizliği yüklenmiştir. Maskeli tanrı dansları ergin erkekler tarafından yürütülür, kadınların olmaması sadece alışkın olunmadığındandır, özellikle kadınların dışlanmasından değil. Ergin erkekler topluluğu, her birinin kendine ait kivası[3] ve görevlileri, dansları olan altı kümeden oluşur.

Bir çocuğun hangi kivaya üye olacağı, henüz doğumunda, tören babasının seçimiyle belirlenir. Üyeliğe kabul töreninde çocuk bilgilendirilmeksizin gelecek kötülükleri önleme amacıyla ürkütme kachinaları[4] tarafından kırbaçla dövülür, çocuğun canını acıtmak için değil,sembolik bir edimdir bu. Üyeliğe kabulle çocuk sadece doğaüstü güçlerle bağlantı kurmuş olur.

Zunilerde on dört yaşına gelen bir çocuk, sorumluluk alabilecek kadar büyümüş kabul edilir. Bu yaşa gelen çocuk öncekilerden güçlü olan bir tanrı tarafından kırbaçlandıktan sonra kachina maskesi başına takılır. Kırbaçlama, çocukların canını yakmayacak şiddettedir ve cin kovma, arınma ve sağaltım sağlayan bir uygulamadır. Artık sırları öğrenme zamanı gelmiştir. Çocuğa dansçıların Kutsal Göl'den gelen doğaüstü güçler ya da

2. Kachina: Maskeli tanrılar, kabilenin ata ruhları.
3. Tören odası.
4. Ürkütme kachinaları: Cezalandıran maskeli tanrılar.

tanrılar olmadıkları, bunların aslında tanıdığı kişiler, komşuları, akrabaları olduğu açıklanır. Bu açıklamadan sonra bir kez daha kırbaçlanır çocuklar. Büyük sırların açıklanma zamanıdır, dört genç kendilerini kırbaçlayan ürkütme kachinalarıyla karşılıklı dururlar, bunlar maskeleri başlarından çıkarır, çocukların başına takarlar. Ardından kachinaların kırbaçları da çocuklara verilerek onları kırbaçlamaları istenir. Büyük sırrı öğrenmiş olarak bundan sonra bilmeyen kişilerin doğaüstü güçlere yükledikleri işlevleri üstleneceklerdir. Törendeki tüm çocuklar kachinaları kırbaçladıktan sonra çocuklara bir hikâye anlatılır. Bu hikâyeye göre, bir çocuk kachinaların sadece tanrılara öykünen kişiler olduğu gizini ele vermiştir ve maskeli tanrılar da onu öldürmüşlerdir. Çocuğun başını koparıp göle kadar tekmelemişlerdir. Bu nedenle sırra ermekle erginlenenlerin bu sırrı asla açıklamaması gerekmektedir.[5] Zunilerde güçlü mantıkları doğrultusunda gerçekten çocukların öldürülebildiği olaylarla karşılaşılmamakta, en önemli unsurun sırrın açıklanması olduğu görülmektedir.

İkinci örnek, Kwakiutl kabilesidir. Amerika'nın güney batısındaki Pueblo kabileleri ne kadar Apollocuysa kuzeybatısındaki yerli kabileler, aslında Pueblolar hariç tümü Dionysosçudur. Esrime, kendisi için özel bir hayvana öykünme, doğaüstü güçlerle karşılaşma deneyimi ve bunun için yapılanlar, görü amacıyla zihnen ve bedenen girişilen eziyet gibi uygulamalar yaygındır. Bu bölgedeki esrimeli danslar özellikle dikkat çekmektedir, dansçı bu sırada insanüstü bir varoluşa geçiş yapar, normalde anormal sayılacak hareketler yapar, akkor halindeki kömürleri ağzına doldurur, ayıya öykünür, kendinden geçer... Kuzeybatı yerlilerine ait kültür yok olmuştur, bunlardan kendilerine ait detaylı bilgi edinilmiş tek topluluk Kwakiutl kabilesidir. Bu nedenle burada, kuzeybatıdaki kabilelerden Kwakiutl ele alındı.

Kwakiutl kabilesindeki en üstün dinsel örgüt, Yamyam Örgütü'dür. Bu örgütteki yamyamlık, Okyanusya kabilelerinde görülen Epikurosçu yamyamlıktan da Afrika kabilelerinde

5. Ruth Benedict, *Kültür Kalıpları*, s. 73-83.

görülen bir beslenme biçimi olarak insan eti yemek yamyamlığından da farklıdır; çünkü Kwakiutl insanı, insan eti yemekten iğrenir, hatta kusturucu alarak yediklerini çıkarır. Özetle, örgüte girmek isteyen gencin doğaüstü güçlerce ormana kaçırılarak orada tutulması ve yaşadıklarının ardından kabileye döndürüldüğünde topluluk tarafından yamyamın sakinleştirilmesine yönelik törenlerin kış boyu sürdüğü, bunun yanı sıra geri dönen yamyam için bazı tabuların geçerli olduğu söylenebilir. Bu örgütün üyeleri, törenlerde yaptıkları dans sırasında izleyicilere saldırarak kollarından parça koparırlar. Dans, bu esnada bir kadının taşıdığı pişirilmiş ölü beden için yapılmaktadır.

Örgüte girmek isteyenin ormanda bir süre yalnız kalması ve oruç tutması bir kuraldır. Bu inziva döneminde, üyeliğe kabul töreninde kullanması gereken ve ormanda bir ağaca asılı bırakılmış olan ölüyü bulur ve pişirir. Aday ormandayken kabile de üyeliğe girişinin kutlanacağı törenlere hazırlanır. Bu tören Kış Dansı olarak bilinir ve kabile Kış Dansı ruhlarını çağırır. Bu çağırma, çılgınca esrimelerle süslüdür. Amacı, adayı ormandaki doğaüstü güçlerden koparıp kabileye geri getirebilmektir. Bu çok kolaylıkla gerçekleşen bir şey değildir. Aday yamyam birkaç kez belirir ancak kabile halkı onu üç kez yakalayamaz ve dördüncü kez ortaya çıktığında yaşlı bir adam ona doğru ilerler. Burada yaşlı adam yem işlevi görür. Aday onun üzerine saldırarak kolunu ısırır. Ve yamyamın bu oyalanması sırasında yanına yaklaşarak onu üyeliğe kabul töreninin yapılacağı eve götürürler. Ancak onu tutmak kolay değildir, bedeninin denetimini kaybetmiş bir halde çılgınca dans eder, kendini tutmaya çalışanlara saldırır, bu sırada onları ısırır aday, davranışları aklı başında normal birinin davranışları değildir. Sonunda yardımcı çömez kadın, pişmiş ölü bedeni taşıyarak görünür, dans ederek geri geri gider, adayın eve girmesini sağlar. Bu, daha önce bahsedilen ölüdür. Yamyamın ölüyle dansı esriklik dönemi boyunca tekrarlanır.

Üyeliğe kabulden sonra dört aylık bir izolasyon ve evcilleşme sürecine girer. Dört ay boyunca uyuduğu odada tek başına

kalır, bu süre zarfında kapısında bir nöbetçi bulunur. Kısa bir süre yemek yememelidir. Daha sonra kurallara uyarak yiyebilir, su içmek ya da başını kaşımak için ellerini kullanamaz ve sürenin sonunda bu dönemde kullandığı kaplar yok edilir. Kutsal, tekinsiz, dokunulmaz biri olarak görülür kabile halkınca.

Dört ayın sonunda dışarı çıktığında ise öğrendiği her şeyi unutmuş gibi olur ve kabile halkı ona yürümeyi, yemeyi, koşmayı ve diğer günlük işlerin hepsini bir bebeğe öğretir gibi en baştan öğretir. Bir yıl süreyle karısına yaklaşamaz ya da bir iş yapamaz, dört yıl süreyle de her şeyden uzak durur. Bu yasaklılık, kutsal, kirli, tekinsiz sayılmasından ileri gelir. Adayın ormanda olduğu sürede doğaüstü güçlerle karşılaşmış olmasından ötürü içine girdiği çılgınlık hali de benzer şekilde insana özgü bir durum değildir. Törenlerde rahiplerce gerçekleştirilen cin kovma, suyla, ateşle, adayın ağaç kabuğundan bir temsilinin yakılmasıyla ve en son olarak da kabilenin en saygın dört kadınına ait menstruasyon dönemi kanı sürülmüş sedir ağacı kabuğuyla yamyamın yüzünün tütsülenmesiyle gerçekleştirilir. Dans eden yamyama rahiplerce bu şekilde cin kovma işlemi yapılır ve zamanla yamyam sakinleşir. Bunların amacı çılgınlık halindeki adaya ulaşabilmektir. Dans sırasında izleyicilerden koparılan etlere göre ölülerin pişirilmiş olan eti ve törenler için öldürülen kölelerin eti daha kirlidir.[6]

Tiksinilen insan eti yeme uygulamasının kutsalla ilişkisine benzer şekilde çok tiksinilen ve ağır tabulara neden olan menstruasyon kanıyla cin kovmanın gerçekleştirilmesi ilginçtir. Üyeliğe giriş töreninin ölüyle dans kısmında dans edeceği ölüyü ormanda bulup pişirmiştir. Bu da kabilenin en büyük önemi taşıyan, en kutsal görülen örgütüne girmek için en iğrenilen unsurların kullanılması, insanın kutsala yaklaşmak için korkutucu olandan geçmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Bundan geçerken de insani olandan uzaklaşır. Kwakiutllarda fiziksel olarak da uzaklaşır, oruç ve yalnızlıkla insanüstüne yaklaşmaya çalışır, kutsalın alanına girer, tanrısallığa dokunur. Geri döndürülmesi

6. A.g.e., s. 171-178.

zor olacak kadar. Zaten kabile onun ormanda doğaüstü güçlerle olduğunu düşünmektedir. Döndüğünde ise en basit pratikleri bile unutmuştur. Ormanda bulunduğu sırada insanî olanla bağını koparmış ve insanın dünyasına yeniden doğması gerekmiştir.

Kwakiutl Yamyam Örgütü'ne girmek için adayın erginlemesi ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra şimdi Eliade'ın getirdiği açıklamalara bakılacaktır. Girdiği trans hali, kutsal enstrumanların sesini dinleyerek adayın esrimesi onun dünyevi yaşam için öldüğünü ve Ruh tarafından ele geçirildiğini gösterir. Bundan sonraki aşamada ya ormana götürülür (Yamyam örgütü) ya cennete girer (Dluwulaxa ya da Mitla Dans Topluluğu) ya da tören evinde kapalı kalır (Fort Rupert Soytarı Örgütü ya da savaşçıların ve şifacıların Wikeno Dans Örgütü). Bu izolasyon sürecinde aday ruhlar tarafından erginlenir, pek çok kabilede her birinin içinde ergileyen ruhun yaşadığı ve erginlenmenin yer aldığı mağarası vardır.Yamyam Örgütü'nde ormandaki inziva sürecinde adaya bir kadın hizmet eder, ona yemek getirir ve onun için tuzlu suyla mumyaladığı cesedi hazırlar. Aday bunu kulübesinin damına asarak tütsüler, ondan şeritler koparark çiğnemeden yutar. Kwakiutllar insan etinden dehşete düşerler. Bazen aday çok fazla zorlanır ama yine de bir yamyama dönüşür, bu artık daha fazla bir insan olmadığının, tanrısallaştığının açık, kesin kanıtıdır. Tıpkı çılgınlığı gibi yamyamlığı da tanrısallığının kanıtıdır.

Kwakiutllar için evren gökyüzü, dünya ve öbür dünyadan oluşur, bakır bir direk evrenin eksenini sembolize eder, üç dünyanın kesiştiği merkezde, dünyanın merkezi olan noktadadır. Söylenceye göre insanlar bu direkten tırmanarak ya da inerek cennete ve cehenneme gidebilirlermiş ve yukarıda Yukarıdaki Dünyanın Kapısına çıkılıyormuş. Bu bakır direk, tören evinde sedir bir direkle temsil edilir ve törenler sırasında aday "Dünyanın merkezindeyim ... Dünyanın direğindeyim!.." diyerek şarkı söyler. Çadır direğiyse, hayat ağacını simgeler. Tören evi evreni temsil eder, tören şarkılarında ona "dünyamız" denir. Bu merkezî direk Kuzey ve Güney Amerika erginlemelerinde

önemli bir rol oynamaktadır ve aday ona tırmanarak cennete erişir. Adayın tören evine girmesi sembolik olarak dünyanın merkezine yerleşmesine eşdeğerdir. Şimdi kutsal mikrokozmostadır, dünyanın yaratılış anında elde ettiği kutsallıkla kutsal olan. Böyle kutsal bir alanda her zaman için dünyadan ayrılma, onu aşma ve tanrıların dünyasına girme olasıdır. Tören evinin arka tarafında adaylar topluluk ruhu tarafından ele geçirilirler, tıpkı ormana kaçırıldıklarındaki gibi. Bu seferki, onların bireyselliklerinin ölümü, doğaüstü güçte erimesidir.

Dört ayın ardından köye döndüğünde ölüyle dans için inzivası sırasında kendisine eşlik eden kadın çıplak ve kollarında ölüyle onu evin içine çektikten sonraki aşamada şifacı onu sakinleştirmek, evcilleştirmek için başını tutarak tuzlu suya sürükler. Bellerine kadar suya girdikten sonra şifacı adayı dört kez suya batırır. Bundan sonra eve gittiklerinde aday artık sakinleşmiştir ve kusmak için tuzlu su içer. Adayın geçirdiği aşamaların hepsi, insanlık halinin aşılması ve varlığının dünyevi yönünün kutsaldaki asimilasyonuyla son bulur. Daha yüksek bir varoluş aşamasına geçerek yaşanılan dönüşüm diğer kültürlerde de vardır.[7]

Kutsalla girilen ilişkideki esrime, Şamanizmde ya da büyücü doktorlarda da görülebilmektedir. Hepsinde de dünyevi olan her şeyle bağların koparıldığını gösterir. Erginlemede gencin ölümü semboliktir, ayrıldığı kabile için ölüdür artık, hatta ardından yas tutulmaktadır. Kişiliği yaşadığı deneyimle dönüşüme uğrayacak ve farklı bir kimlikle dönecektir.

Çok ilgi çekici bir unsur, köye döndükten sonra vahşi halinden sıyrılmasına yönelik yapılan uygulamadır. Ölüyle dansın ardından suya girme özellikle önemli gözükmektedir. Nitekim sadece suya girmekle kalınmamakta, dört kez batırılmaktadır. Bunun ardındansa yaşadıklarından kaynaklanan çılgınlığı ve vahşiliği ardında bırakmaktadır, erginlenmiş bir yamyam olarak artık yediği insan etini kusabilir. Genel özellikleriyle bakıldı-

7. Mircea Eliade, *Rites and Symbols of initiation: The mysteries of birth and rebirth*, Çev. Willard R. Trask, Harper Colophon Books, New York, 1975.

ğında vaftizle ve vaftizdeki sembolik ölümle aynı nitelikli olduğu görünmektedir suya batırılmanın. Aynı şekilde bir kimliğin ardında bırakılması ve yeni bir kişi olarak toplumsal yaşama yeniden doğmak söz konusudur.

Üçüncü örnekse, Orta Avustralyalı Arandalar. Orta Avustralya kabilelerine ilişkin temel olarak Spencer ve Gillen'ın araştırmalarıyla birlikte Géza Róheim'ın yorumlarını alarak Arandalardaki erginlenmeyi Joseph Campbell, bu bölgeye özgü olan yerel bir uygulamayı mitos, yerel kozmogoni açıklamaları, psikolojik açılımlar ve coğrafyanın belirleyiciliğini göz ardı etmeden irdelemiştir. Sıklıkla karşımıza çıkan çurungaların Orta Avustralya'da karşılaşılan ve bu bölgeye özgü bir unsur olarak erginlemedeki işlevi derinlikli bir bakışla incelenmelidir; çünkü erginlenen gencin dünya algısını değiştirecek, kilit önemdedir.

Arandalarda erkek çocuğun erginlemesi birkaç aşamadan oluşur ve adım adım bilgilendirilmesiyle gerçekleşir. İlk olarak erkekler on, on iki yaşlarındaki çocukları alıp birkaç kez havaya fırlatırlar. Bu sırada kadınlar onların etrafında dans eder. Bundan sonra erkekler çocukların bedenini gelecekteki eşinin toplumsal grubunu sembolize eden desenlere boyarlar ve bunun mitolojik atanın işareti olduğunu söylerler çocuğa. Bundan sonra eskisi gibi oyun oynamayacağı ve erkeklerle kanguru avına çıkacağı bildirilir. Burada mitsel ata, mitolojik bir zamanda, *altjeringa* denen düş çağında yaşamıştır ve o zaman olduğu gibi sonra da kadından doğmuştur, yani yeniden doğar. Erkeklerin çocuğun göğsünü ve sırtını boyarken söyledikleri şarkının sözleri ilginçtir: "Göğün midesine yükselsin, göğün midesine kadar ulaşsın, göğün tam midesine gitsin." Adeta özün geldiği ve döneceği kaynak olarak gökyüzü gösterilmekte, hatta "göğün midesine gitmesi" temennisi kadının hamileliğini çağrıştırmaktadır. İnsanın makrokozmosun bir parçası olduğunu da imler bu sözler. Çocuğun dünyaya ve kendi varlığına ilişkin algısı farklı bağlamlarda açıklamalarla değişikliğe uğratılır.

Erginlemenin ikinci aşaması üç erkeğin genci aniden sünnet alanına kaçırmasıyla başlar. Burada oturtulur ve kadınların dan-

sını izler. Bu, atalarının zamanında yapılan danstır ve genç böyle bir şeyi ilk kez görmektedir. Erkeklere ait süsler, takılar verildikten sonra kadınların arkasında kalan çalılığın ardına götürülür ve bedenine desenler çizilir. Birkaç gün orada kalacaktır, bu süre zarfında konuşmamalıdır ve daha sonra da burada gördüğü gizli şeyleri kadınlara ve erkek çocuklara asla söylememelidir. Ayrıca eğer kendisine yasak olan şeyleri görmeye yeltenirse çurunga[8] sesini çıkaran büyük ruhun onu alıp götüreceği tehdidiyle orada tüm gece yalnız bırakılır.

Ertesi gün annesi ve nişanlısının annesi gelir, gece boyu yanan ateşte tutuşturulan iki sopa vardır, annesi nişanlısının annesine, o da gence bu sopalardan birini verir. Diğerini dönerken yanlarında götürürler. Çocuk da elinde bundan sonra sorumluluğunu üstlendiği ve sahip çıkacağı kendi ateşini simgeleyen sopayla çalılığa döner. Sonraki üç günü çok az yiyecekle ormanda geçirir. Dördüncü gün çalılığa geri getirilir, bundan sonraki

8. Avustralya kabilelerinin kullandığı çurungalar genellikle oval ya da uzundur ve her totem grubunun bir çurunga koleksiyonu vardır. Bazılarının ucunda bir delik vardır ve bu delikten insan saçı ya da opossum kılından bir ip geçirilir, bunlar İngilizlerin bull-roarers (boğa sesi çıkaran) dedikleri ibadet aletiyle aynı işlevi görür. Bu tür çurungaların iplerinden tutulup hızla çevrildiklerinde çıkardıkları ses sağır edicidir ve ayinlerde bu sesten yararlanılır. Kutsallık açısından en üst değeri taşıyan çurungalara dinsel hayata girmemiş kadınlar ve genç erkekler dokunamaz, onları göremezler. Genellikle bir mağarada saklanırlar. Çurunganın dokunmasıyla yaralar, özellikle sünnet yaraları iyileşir, hastalığı iyileştirme gücü vardır, sakalı uzatır, üremeye katkısı vardır, cesaret ve güç verir, düşmanı zayıflatır, rakibinin çurunga taşıdığını anlayan savaşçı kendine güvenini kaybeder ve yenilir. Çurungalarını bir başka kabileye, ödünç verdiklerinde mateme girerler ve iki hafta yas tutar, ağlar, ağıt yakar ve gruptan biri öldüğü zaman yaptıkları gibi bedenlerine beyaz killi toprak sürerler. Çurungaların kutsallığıyla ilgili belki en önemli nokta, üzerlerindeki totem işaretidir. Bununla ilgili Spencer ve Gillen çurungaların ataların ruhunun ikametgâhı olduğunu ve bu nedenle çurungaların bahsedilen özellikte olduğunu; Strehlow çurungaların ataların bedeninin imgesi olduğunu ya da doğrudan ataların bedeni olarak kabul edildiğini; Durkheim, Spencer ve Gillen'ın ve Strehlow'un çurungaların kutsallığını açıklamak için ata ruhu konusunu uydurduklarını söyler. (Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yay., 2005.) Ben Spencer ve Gilllen'in görüşündeyim. Kabile üyeleri tarafından yapılıyor olmaları, kutsallıklarını indirgeyecek bir üst bakışın varlığını gerektirmez. Kaldı ki sır nitelikleri, törenlerde yapılan açıklamalar da bu kapsamda düşünülebilir o noktada, ki sırrın açıklanmasında çurunganın kutsallığından ve gücünden en ufak bir şey yitirmediği ve gücünü kutsallığından aldığının anlatıldığı da bilinmektedir. Daha ziyade toplumsal yapının kurulmasındaki uyuşumun din üzerinden nasıl sağlandığı göz önüne konmaktadır, günümüzde de daha farklı olmayan yapılanmayı anlamak açısından bilgi, bilgi tekeli, bilgiye mazhar olmak, bilgiyle sağlanan çeşitli uygulamalar için gerekli ehliyet ve inanç etkenini Avustralya'daki uygulama net olarak yetişkin erkekler ayrımıyla göstermektedir.

ritüellere katılımının psikolojik açıdan sağlanması için gerekli uygulamalardır bunlar.

Çocuk henüz yerindeyken kabilenin yaşlı erkekleri, ataları olan küçük atmaca totem grubunun şarkısını söylerler. Küçük atmaca, taş bıçakla sünnet uygulamasını başlatmıştır ve şarkı mitolojik çağlara ait bir olayı anlatır. Bundan sonra çocuk gece yarısı alınarak dans alanına götürülür ve altı gün altı gece süren bir eğitimden geçer. Bu eğitimde efsanevi olayların canlandırmalarını izler.

Yedinci gün çocuk önce yağlanarak ve desenlerle süslenerek hazırlanır, çurunga sesleri duyulur ve kadınlar dans alanından kaçarlar. Çurunga sesini çocuklar ve kadınlar yüce ruh Twanyirika'nın sesi[9] sanmaktadır. Sırtüstü yatan gencin üstüne sırıklar yığarlar ve sırıkları üstüne indirip kaldırırlar. Bu sırada sünneti gerçekleştirecek iki erkek ve başının üstünde parmaklarıyla çalarak taşıdığı kalkanla müstakbel kayınpederi alanda yerlerini alır. Her yerden çurunga sesleri gelmektedir. Çocuk hâlâ yerde sırıkların altında yüzüstü yatmaktadır, birden iki erkek tarafından kapıldığı gibi kalkanın üstüne oturtulur ve çakmaktaşından bir bıçakla sünnet edilir. Herkes alanı terk eder ve çocuk, artık bulunduğu yerden kaldırılmış olan çalılığının olduğu yere götürülür. Burada kanı kalkana akıtılır ve çurungalar getirilerek yaraya bastırılır. Duyulan seslerin Twanyirika'nın sesi olmadığı, çurungalardan çıktığı açıklanır. Bu, önemli bir sırdır. O zamana dek inanılan ve doğaüstüne ilişkin olan bir efsanenin içyüzünün açıklanmasıdır. Çurungaların kutsal olduğunu, törenlerdeki işlevini öğrenir ve bir paket çurunga sahibi olur. Çocuğun başında durduğu ateşten çıkan dumanın yarasını iyileştireceğine inanılır. Bu, ayrıca belirtilmesi gereken bir hususdur.

9. Efsaneye göre Twayirika, uzak, ulaşılamayan yerlerde yaşayan bir ruhtur, sünnetten sonra erginlenen gencin bedenine girer ve iyileşene kadar onu saklar, iyileşince Twayirika çocuğu bırakır ve çocuk bir erkek olarak geri döner. Bu efsane çocuklara ve kadınlara anlatılmaktadır ve onlar da tören alanından gelen sesleri çocuğu almaya gelen ruhla bağdaştırmaktadırlar. Böyle bir sahte efsane yaratılmasındaki amaç, erkeklere özgü ve açıklanması gereken bir sırrın olması, halen kurmaca bir şeye inanan çocuğa gerçeklerin açıklanması için yapılanların amacına ulaşmasıdır. Aslında bu kurmaca efsane ritüelin alegorik bir anlatımından başka bir şey değildir.

Avustralya'da doğan bir bebeğin ateşin dumanına tutulmasıyla arındığına ve ikinci doğumunun gerçekleştiğine inanılmaktadır. Dumanın arınma işlevi burada da geçerli olmalıdır, çocuk geçmişinden koparak farklı sorumlulukların ve kuralların geçerli olduğu yetişkin erkeklerin dünyasına girmiştir.

Sünnetten sonra iyileşmeye bağlı olarak bir zaman sonra delikanlı sınama ritüellerine tabi tutulur. Bunlar son derece acı veren ritüellerdir. Bu süre içinde bazen çocuk sadece sıvı ya da pıhtılaştırılıp kek gibi kesilmiş olan erkek kanıyla beslenir. Bazen erkek kanıyla yıkanabilir. Önce çeşitli mimler yapılır ardından kutsal sayılan bir direk yere dikilir ve çocuğa buna sarılması söylenir. İki erkek üst üste yere yatar ve çocuk direkten alınarak onların üstüne yatırılır ve bir erkek penisini yakalayıp tutarken bir başkası aniden idrar yolu boyunca penisi yarar. Bundan sonra çocuk kanının akması amacıyla kalkana oturtulur. Oradakilerden bazıları ikinci ya da üçüncü kez bu operasyonu geçirir gönüllü olarak, yaralarının uzatılmasını isterler, penisleri kökünden yarılır. Ritüeller sırasında kan, erkeklerin deştikleri sünnet yaralarından ya da kestikleri kollarından büyük miktarlarda alınır. Bu kan hem çocukların beslenmesi içindir hem de kutsal törenlerde boya olarak kullanmak ya da atalarının suretine bürünmek için bedenlerine kuş tüyü yapıştırmak için kullanılır. Sadece erkeklerin kanıyla beslenen ve yıkanan çocuğun diğer etkilerden arıtıldığı düşünülebilir. Anne sütüyle erkek kanının yer değiştirmesi açıktır. Kan, bu dönüşümde anne sütünü ikame eder. Kanla çocuğu yetişkin erkek grubuna sokmak için gerekli dönüşümün sağlanması amaçlanıyor görünümünde bu anlatılanlar. Bundan başka gerek sünnetle gerek çoğunluğun geçirdiği ikinci kez penisin yarılması ve bundan kan alınmasıyla eril olanın tümleşik olma çabası görülmektedir. Tanrının cinsiyetsiz olması ya da hermafrodit olması, mitolojide çoğu tanrının öncülüne ya da en arkaik biçimine bakıldığında gerek betimlemelerde gerek heykellerde görülmektedir. Erkeğin kadının özelliklerini de üstlenerek çocuğu kendi dünyasına almasıdır bu uygulamalar özet olarak. Bu kabullenilmiş bir

durumdur, hatta yaraya "penis rahmi" ya da "vajina" denmiştir. Gizemini çözemedikleri kanayan ve doğurma işlevi olan kadın organına artık erkekler, kendileri sahiptir, hatta ondan akan kanla çocuğu besleme noktasında işi içselleştirme bağlamında çok daha ileri götürüp yetişkin erkek grubunun bir üyesi olarak çocukla ilişkide, annenin kendisini ikameye yönelinmiştir.

Bunlardan sonra dört ay süreyle danslar ve törenler yapılır, bu süre boyunca erkeklerin kampı kadınlarınkinden ayrılmıştır. Engwura töreni denilen çifte çurunga (ambilyerikirra) çıkarılıp gösterilir ve ateşte kızartılıp kadınlar kampına gönderilir. Çifte çurunga, doksan santimlik iki çurunganın belli olmayacak şekilde birbirine bağlanıp kuş tüyüyle süslenmesinden oluşur ve erginlenen gençlerin evlenmeye hazır, yetişkin erkekler olarak sunulmasıdır.[10]

Yetişkin erkeklerin erginlenen gençlere tutumlarında saldırganlık, sevgiye yöneltme, benimseme, acı verme, besleme, bilgilendirme ve aydınlatma, korkutma bir aradadır. Freudyen yaklaşıma göre ise hadım edilme korkusunun sünnetle üstesinden gelinmesidir. Campbell'ın Róheim'dan aktardığına göre Ngatatara ve Batılı Arandalara göre erginlenmemiş gençlerin cine dönüşme riski vardır. Bu durumda gökyüzüne uçarlar, yaşlıları öldürüp yerler. Onların uçmasını engellemek için yaşlılar gençleri sembolik olarak öldürüp yerler, hatta kendilerine itaatsizlik durumunda gençleri gerçekten öldürebilirler.[11] Bu anlatıda genç erkeklerin yaşlılar için ve düzen için bir tehdit unsuru olarak görülebilmelerinin dışında onların toplumsala entegre edilmesi gerekliliği vardır. Sembolik ölüm ve yenme, onların dönüştürülmesidir. Çocuğun avlanmaya gidecek bir erkeğe dönüşümünün sağlanması ve bu dünyanın yasalarına uyum gösterebilmesi için psikolojik olarak hazırlanması söz konusudur. Ayrıca erkek örgütü bir sırrı paylaşmaktadır ve toplumsal düzen, inanç sistemleri ve bilgi tekeliyle de sağlanmaktadır. Gerek çocuklar ve kadınlara

10. A.g.e., Joseph Campbell, s. 97-137.
11. A.g.e., Géza Róheim'dan aktaran Joseph Campbell, s. 117, 118.

kurmaca bir efsane anlatılması gerek erginlenen gencin hurafelerden kurtulması sağlanırken bir yandan da çurungaların mitolojik dönemden kalma kutsal şeyler olduğuna inandırılması gibi. Önemli bir nokta da asla diğerlerine açıklamaması gerektiği söylenen sır, o güne kadar doğaüstü, tanrısal olarak bildiği şeylerin hiç de öyle olmadığıdır, çurungaların insan elinden çıkma olması gibi. Toplumsal düzenin nasıl sağlandığını öğrenen genç bundan sonra bu düzenin devamlılığı için toplumda yerini alacaktır.

Erginlemeler genellikle evlilikle birlikte düşünülmüştür. Toplumsal açıdan bakınca artık bir erkek olarak kabul edilen delikanlının toplumsal yapıdaki konumunun evlilik kurumuyla belirlenmesi erginlemeyle tutarlı gözükmektedir. Cinsellik ve üreme yeteneği kriterine göre de tutarlıdır. Kimi yerlerde, ilkel kabileler değilse de köylülerde erginleme törenleri yeni yıl, bahar şenlikleri zamanına denk gelecek şekilde yapılmaktadır. Doğanın uyanışı, kışın bitmesiyle bitkilerin yeniden doğumuyla onun bereketine erginlenmiş gençlerin cinsellikle katkıda bulunmaları pek çok kültürde uygulanan bir külttür.

Yeniden doğum erginleme törenleri kapsamında önemli bir noktadır. Çocuğun toprağa yatırılıp ölmüş gibi yapılması ya da yine bu kadar doğrudan bir anlatım olan erkekler tarafından kaçırılması hep yeniden doğumu sembolize etmektedir. Çocuğun toplumdan ayrı bir yerde izole edilmiş olarak geçirdiği bu dönemde çocuk kabile için ölüdür. Kadınlar arkasından ölmüş gibi ağlarlar, erginlenerek döndüğünde ise artık çocuk olarak ölmüş ve erkek olarak doğmuş bir bireyidir kabilenin. Kimi yerlerde bir ata ruhu ya da yüce bir ruh tarafından yenildiği ve kusulduğu ve bu yolla yeniden doğduğu düşünülmüştür. Bu düşünceyi "Ölümsüz kılınan tanrı" bölümünde Dionysos üzerinden görmüş bulunmaktayız.

Bir yabancının topluluğa kabulünde ya da evlat edinmede de benzer uygulamalar söz konusudur. Kadın, evlat edinmek istediği kişiyi giysilerinin içine iter ve doğum taklidi yaparak yere düşürür, "*bundan sonra o çocuğa gerçek oğlu diye bakılır ve*

kendisini evlat edinen ana babanın bütün malının mülkünün mirasçısı olur".[12]

Pek çok kültürde erginlenerek geri dönen bireyin yeni doğmuş biri gibi olduğu kabulüyle ona her şey yeniden öğretilir. Kwakiutllarda yamyam gence yemek yemek, konuşmak gibi temel davranışların bile onun bir bebek gibi hiçbir şey bilmediği varsayılarak öğretildiğini yukarıda gördük. Bundan sonraki yaşamı için yetişkinlerin dünyasına katılmıştır artık, geçirdiği süreçte bunun için gerekli zihinsel ve psikolojik dönüşümü tamamlanmıştır. Yetişkin bir erkek olmak tek kategori değildir. Birey bundan sonraki aşamada yetişkin olarak ölecek, kendisine danışılan yaşlı kişi olarak doğacaktır, öldüğünde ise kutsal, totem ata olarak yeni bir varoluşla doğacaktır. Çoğunlukla yeni doğan bebek, ölmüş atalardan birinin yeniden doğumu olarak kabul edilmiştir.

Şamanizm ve Yeniden Doğumun Kazanımları

Orhan Hançerlioğlu, Şamanın Tunguzca ya da Mançuca "büyücü" ve "kâhin" anlamına geldiğini, Şamana Altay Türklerinde *kam*, Kırgız ve Kazaklarda *baksa* ve *bakşı* dendiğini belirttiği *Dünya İnançları Sözlüğü*'nde Şamanizmi şöyle tanımlamıştır:

> "Şamanizm. *(Türk)* Türk-Moğol-Sibirya dini... *Şamanizm* {*Fr.* Chamanisme), insanlığın en eski dinlerinden biridir ve bu yüzden de hemen tümüyle sihir ve büyüye dayanır. Evren *gök, yer* ve *yeraltı* olmak üzere üç bölüm olarak tasarımlanmıştır. Gökte iyi ruhlar, yerde insanlar, yeraltında da kötü ruhlar otururlar. İyi ruhların başkanı *Ülgen* (Ulu, bir çeşit tanrı) ve kötü ruhların başkanı *Erlik*'tir (Güçlü, bir çeşit şeytan). Her ikisinin de karıları, çocukları ve yardımcıları vardır. Orta yerde yaşayan insanlar bu iyi ve kötü ruhlar arasında denge kurmak zorundadırlar. İşte *Şaman* adı verilen din adamı bu dengeyi sağlamakla görevlidir. Şaman, çağdaş medyumlar gibi, ruhlarla insanlar arasında aracılık eder. Şamanlığın aşırı kendinden geçmeye dayanan çok ilginç büyüsel törenleri vardır. Bu törenlerde Şaman, bir çeşit ölüp dirilme geçirir, vücudu parçalanır ve yeniden bütünlenir. Birçok bilim adamı

12. A.g.e., Sir James George Frazer, s. 38.

gözlemcilerin anlattıklarına göre Şaman, kendinden geçtiği sırada, vücudunun parça parça edilip etinin yendiğine ve kemiklerinin kırıldığına gerçekten inanmaktadır. Bilim adamları buna *Şaman hastalığı* demekte ve psiko-patolojik bir hastalık olduğu kanısını ileri sürmektedirler. Şaman hastalığına tutulan Şamanlar, ki bu hastalığa tutulmayanlar Şaman olamazmış, *mistik parçalanma* adı verilen bir ruh durumu içine girmektedirler." [13]

Mircea Eliade ve Ioan Couliano, etnosemiotistlerin[14] Şamanizmin başlangıcını Şamana dair kostüm ve ritüeller içerdikleri için MÖ 1000 yıllarına tarihli Sibirya kayalarındaki resimlere atfettiklerini bildirir. Çoğunlukla kökeninin Orta ve Kuzey Asya'ya (Turco-Moğol toplumlar, Himalayalılar, Finno-ougrienler ve Arctiqueler/Kuzey Kutbu toplumları) dayandığı kabul görmüştür ve otantik Şamanizmin Kore, Japonya, Çin-Hindi ve Kuzey ve Güney Amerika'da görüldüğü bilinmektedir. Şamanizmi *Dinler Tarihi Sözlüğü*'nde aşağıdaki gibi tanımlamışlardır:

"Doğrusunu söylemek gerekirse Şamanizm, bir din değildir. O ancak, gayesi, benzer olmakla birlikte görünmeyen ruhlar alemiyle irtibat kurmak ve beşeri faaliyetleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmek olan vecdi ve tedaviyle ilgili metotlar bütünüdür. Orta ve Kuzey Asya'ya ait bir olgu olmasına rağmen Şamanizmin, bütün kıtaların dinlerinde ve tüm kültürel alanlarda uygulandığı görülür. Şaman terimi, Tunguzca'dır ve "büyücü" manasına gelir. Türkler'de ortak olarak kullanılan *kam* kelimesi, Şaman'ı gösterir. Yakutlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler ve Moğollar Şaman için başka terimler de kullanırlar. Moğol istilaları çağındaki büyük Şaman beki'dir. Muhtemelen bu, Türkçe'deki beg'den gelir ki daha sonra bey olmuştur. Müslüman tariçiler bizzat Cengiz Han'a Şamanik güçler atfederler." [15]

Yaşar Çoruhlu, İç ve Orta Asya Şamanizmine ilişkin olarak ruhlar alemiyle ilişki kurmak ve tedaviyle ilgili yöntem olduğu tanımında hemfikirdir. Bu bölgede görülen Şamanizmi şöyle tanımlamıştır:

13. Orhan Hançerlioğlu, "*Şaman*", "*Şamanizm*", *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2004.

14. Etnosemiotist: Kavimlere ait belirtileri bulgulayanlar.

15. Mircea Eliade, Ioan Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yay., 1997.

"Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve Şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür.

Bazılarına göre bir dini ifade eden bu terimin karşılık geldiği inanç sistemi, aslında İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm gibi tam anlamıyla teşekkül etmiş bir din değil tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişki sağlayan bir sistem ve tekniktir. Başka bir görüşe göre ise bir din olmakla birlikte bu, onu tümüyle kavrayabilecek yeterli bilgiye sahip olmadığımızdan açıkça ortaya konulamamaktadır.

Şamanizm sözcüğü Tunguzca'daki Şaman isminden gelmektedir. Bu sözcük Rus bilim adamları aracılığıyla bilim terminolojisine girmiştir. Türk topluluklarında Şaman teriminden çok kam sözcüğü kullanılmıştır; bu yüzden söz konusu inançlar bütününe Kamcılık demek de mümkündür ya da Orta Asya'nın bazı bölgelerinde kullanıldığı gibi tanrıcılık veya *tengircilik* de denilebilir.

Şamanizm, erken devir Türkleri ve onların komşuları arasında çok daha eski çağlardan itibaren totemist inançlar, ata kültleri, hayvan kültleri, doğa kültleriyle birlikte görülmektedir."[16]

Şamanın ortak özelliklerini belirlemek çok güç değildir. Şaman, ruhgüderdir. Gökyüzüne ve yeraltına gidebilir, buralardaki tanrılar ve ruhlarla iletişime geçebilir. Bu sihirli uçuş da Şamanın ortak bir özelliğidir. Şaman bu kozmik düzlemlerde ruhlarla ve iyi ya da kötü tanrısal güçlerle iletişim kurar, arabuluculuk yapar, kayıp ruhun peşine düşerek bedenine dönmesini sağlar ve ölülerin ruhlarını gitmeleri gereken yere güder. Şamanlar ateşe egemendir, Hint fakirleri gibi kor halindeki ateşle oynar, onu yutar, üzerinde yürür ve ne kendisi ne giysisi yanar. Şamanlar otacıdır, sağaltıcıdır. Ancak Şamanların otacılığı büyücü-hekimlerle tıpatıp aynı değildir. Belki en önemli ortak nitelikleri ise esrimeyi iradi olarak yaşamalarıdır. Sıklıkla Şamanın bir hayvan anası olur, çoğunlukla bu bir kuştur, adayı evren ağacının dalındaki yuvasına bırakır, yani ruhunun Şaman olarak olgunlaşması için kuluçkaya bırakır.

16. A.g.e., Yaşar Çoruhlu, s. 15.

Şamanın göğe çıkışı için ip, merdiven gibi nesneler simgesel olarak kullanılmıştır. Göğe çıkış ve bunun için kullanılan hayvan ya da merdiven gibi motifleri her yerde ve farklı alanlarda da görmekteyiz.[17] Tanrılar gibi olmak, insanın sınırlarını aşmak, ölmeden gökyüzüne çıkmak... Hayvan anadan doğmak ya da hayvanların dilinden anlamak motifi de yeniden doğumun, başkalaşmış olarak doğmak anlamını karşılamaktadır. Başka birine dönüşmüş, yeni yetenekler ve niteliklerle doğmak, başka bir yaşama doğmak.

Şamanın yardımcı ruhlarının hayvan biçimli olması ya da Şamanın hayvanların dilinden anlaması da başkalaşımın bir çeşididir. Hayvanların ruhunun Şamanizmde ata ruhlarınkine benzer bir işlevi olduğunu belirtir Eliade:

> " 'Hayvanların dili' aslında 'ruhların dilinin' bir değişik biçiminden ibarettir ki bu da -az sonra ele alacağımız- Şamanların gizli dilidir. Daha önce şu noktaya dikkat çekelim: Bir yardımcı ruhun hayvan biçimi altında hazır bulunması, bununla gizli dilde yapılan konuşma ya da hayvan-ruhun Şaman tarafından (maske, jestler, dans vb yoluyla) canlandırılması gibi olaylar, Şamanın olağan insanlık durumunu bırakıp gitmeye –tek sözcükle "ölmeye"– yetenekli olduğunu göstermenin çeşitli yollarıdır. (...) Nihayet, en eski avcı toplulukların dinlerinin temel öğesini oluşturan, insanla hayvan arasındaki mistik dayanışma kavramını da hesaba katmak gerekir. Söz konusu dayanışma yüzünden ve sayesinde, bazı kişiler hayvana dönüşebilme, hayvanların dillerini anlama ve öngörülerini, gizli güçlerini paylaşabilme yeteneğine sahiptirler. Ne zaman bir Şaman hayvanların varoluş tarzına katılmayı başarsa, bir anlamda *in illo tempore* ("o zamanlarda..."), yani insanla hayvanlar dünyası arasındaki kopmanın henüz gerçekleşmediği mitsel zamanlarda geçerli olan durumu yeniden kurmuş olur."[18]

Şaman olmanın gerekleri bölgeden bölgeye değişmekle birlikte bazı ortak paydalar vardır. Bunlarda yöntem değişebilmek-

17. V. Atalar kültünden rahip-krala üstlenilen ölümsüzlük: Tibet. Ayrıca Budizmde, Moğollarda, Asya'da, Hint-Tibet inanışlarında da sıklıkla göğe çıkan merdiven-ip motifiyle karşılaşılmaktadır. Evren ağacına tırmanmak da aynı anlama işaret etmektedir. Son derece arkaik düşünce yapılarında gökkuşağı da benzer işlevle düşünülmüştür.

18. Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, 2006.

teyse de gerçekleşen olay aynıdır: Acı çekme, sırra erme, ruhlar ve yaşlı Şamanlarca eğitilme, ölme ve yeniden doğma. Sembolik ölüm ve yeniden doğum her yerde görülmektedir. Pek çok yerde Şaman kendi iskeletini seyreder, bedeni parçalanır, kimi yerde kazanda kaynatılır kimi yerlerde atalarının ruhları ya da kötü ruhlar tarafından kanı içilir ama mutlaka daha sonra kemiklerin üzerinde yeniden et biter ve pek çok yerde de organları çıkarılıp yerine bundan sonraki hayatı için yetiler ve bunları kullanmasına yarayacak yeni organlar, parçalar konur, işte bunlar olduktan sonra da Şaman dirilir. Sembolik ölüm deneyiminde genellikle Şaman belirli bir süre ölü gibi, neredeyse nefes almadan yatar.[19] İskeletin üzerinde yeni et bitmesi, adayın parçalandıktan sonra kemiklerinin birbirine bağlanarak iskeletin tekrar oluşturulması, Şaman adayının kendi iskeletini seyretmesi gibi unsurlar sıklıkla görülür ve adayın başka bir kipte varlık göstererek iskeletini seyrediyor olduğunu düşündürür bizlere. Eskimolarda da Sibirya'da da görülen iskelete indirgenme işleminin önemini, Şaman giysisinin üzerindeki iskeleti temsil eden şekillerin olması da gösterir:

> "(...) avcı ve çoban halkların manevî ufku içinde, kemik hem insan yaşamının hem de tüm hayvanların pay aldığı Büyük yaşamın öz kaynağını temsil eder. Kendini iskelete indirgemek, bu Büyük Yaşam Ana'nın "karnındaki" yerini tekrar almakla, yani baştan aşağı yenilenmekle, mistik bir biçimde yeniden-doğmakla, eşdeğerlidir. Buna karşılık Orta Asya'da rastlanan ve köken ya da hiç değilse yapı bakımından Budizm ve Tantrizmden gelme kimi meditasyon tiplerinde, iskelete indirgenme daha çok metafizik bir değer, dünyadan el etek çekme anlamını taşır: Zamanın eyleminden önce davranmak, yaşamı düşün-

19. Organların yenilenmesinin yerini yerlerine kristaller ya da sihirli maddeler konulması alabilir, sembolik ölüm deneyiminde yeraltına inişin yerini bir mağaraya girmek alabilir, ata ruhu, hastalık ruhu, cin Şaman adayının kimi zaman kanını içer, kimi zaman aday kazanda kaynatılır, kafası kesilir, eti yenir ama hepsinde önemli olan adayın kendisine yapılanı bilmesi ve genel olarak gözlemlenen bir uygulama olarak da kendi iskeletini seyretmesidir. Uygulamalarda çeşitli ikameler gözlemlenebilir ancak amacın ne olduğu ve neyi sembolize ettiği açıktır. Şamanlığa dönüşüm sürecinin gerekleri farklı pratikler görülse de uygarlıktan uygarlığa, temel olarak her yerde aynıdır ve başkalaşım, sırra ermeyle (hem mesleki sırlar hem insan halini aşma) sonuçlanarak adayın ondan sonraki yaşanını bir Şaman olarak yaşamasını sağlar.

ce yoluyla gerçekte olduğu şeye, yani sürekli dönüşüm içinde geçici bir yanılsama durumuna, indirgemek..." [20]

Bu duruma, Şamanın olağan insanlık halini aşmış olduğu Matrena adlı kadın Şamanın anlattıklarından çıkarılabilir ki sözlerinin Uzakdoğunun varoluş anlayışına ne kadar uyumlu olduğu açıktır. Bu alandaki ünlü araştırmacı G.V. Ksenotov kadın Şaman Matrena'nın anlattıklarını dinlemiştir:

"Onlar ilkin başımı kesip, yurdun kereveti üstüne koydular. Sonra kemik sırasına göre, bedenimi parçalara ayırdılar. Kesip aldıkları her et parçasını dokuz kazık üstüne gerdiler. Sonra hepsi bir araya gelip etleri yemeğe başladılar. Derken danalara hastalık getiren cüce bir cin ahırın orta direğinden çıktı ve öteki cinlerin yediklerinden arta kalan kemikleri toplayarak az önce soyulmuş taze kayın ağacı kabuklarının üstüne koydu. Bundan sonra canım yeniden bedenimin içine girdi. Ben de ayağa kalktım. (...) Ben önce Tunguz milletinin Şamanı idim. Bir gün kayıp olan geyiklerimi ararken tuzağa takılıp öldüm (tuzak mızraklı idi). Sonra Sahaların (Yakutlar) ortasında ikinci defa doğdum. Bu sırtımdaki delik ilk ölümüme sebep olan mızrağın deliğidir. Gelecekte de böyle olacak ve ben köpeği çok olan bir milletin ortasında doğacağım." [21]

Matrena hem ölüp dirilişini, "*canının bedenine tekrar girdiğini*" anımsamaktadır hem önceki yaşamlarını ve hatta sonraki yaşamının nasıl olacağını bilmektedir. Eliade'nin Budist ve Tantrik anlayış için söz ettiği yaşamın "*sürekli dönüşüm içinde geçici bir yanılsama durumuna*" indirgenmesi Matrena'nın sözlerinde, anlattığı yaşam deneyimlerine ve bunların hatırlanmasına koşut olarak görülmektedir. Yeniden doğumun görüldüğü geleneğe, inanca dair vb pratiklerde görülen, öncelikle sırra ermekle ve ölmekle ya da ölümden dönmekle kazanılan aşkınlık Matrena'nın sözlerinde duyulmaktadır.

Şamanlığa çağrı kalıtsal olabilir ancak bu her yerde zorunlu değildir, kimi yerlerde Şaman olacak kişiyi ruhlar seçer ve

20. A.g.e., s. 88.
21. A.g.e., Yaşar Çoruhlu, s. 68, 70.

bu durum, adayın gösterdiği belirtilerden anlaşılır. Ancak her şartta Şaman adayı belirtilen aşamalardan geçmektedir. Seçilmiş olan, ergenlik dönemi yaklaşırken belirtiler göstermeye başlar, yalnızlıktan hoşlanır, ormana, dağlara çekilir ve orada bir vahşi gibi doğal ortamla özdeşleşir, hayvanları dişleriyle parçalayarak yer, uykusunda şarkı söyler, ağlar, kendini ateşe, suya atar... Sırra erme için önemli yaşantılardır başlangıçta deneyimledikleri. Böylece onun seçilmiş kişi olduğu anlaşılarak yaşlı bir Şamana götürülür. Şamanlığın kalıtsal olarak geçmesindeyse her zaman en büyük oğul değildir Şaman adayı, bunu belirlemede kriter daha ziyade niteliktir. Ayrıca eğer ruhlar onaylamazsa Şaman olacağı düşünülen kişi başarısız olmuş demektir. Şamalık sürecine girişte önemli olan esrime deneyiminin başarılı şekilde yaşanması, bunun ruhlarca onaylanmasıdır. Bu olmazsa eğitime devam edemez. Şimdiden erginleme törenleriyle benzerlikler görülebilmektedir.

Şamanizm, özelikle de Şamanik esrime için açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Coğrafi koşulların etkili olduğu, Kutuplarda yaşayanları sinirsel sürçme eğilimleri, Arktika histerisi, kalıtsal akıl hastalığı, epilepsi... Ne var ki pek çok bölgede de Şamanlar son derece sağlıklı, zihinsel açıdan dengeli kişilerdir, Sibirya, Kuzey Asya, Amazonlar, Afrika Şamanları gibi. Ancak başka bir ortak noktaları vardır, toplumun içinde diğerlerinden ayrılarak tekilleşmeleri. Bu, gerek sakatlıkları, zayıflıkları gerek sırra erme sürecinin getirisi olarak deneyimledikleri kutsalla toplumun kalanına göre dolaysız bir ilişki kurmaları düşünüldüğünde anlaşılabilir olmaktadır,[22] Eliade'nin çok yerinde ifadesiyle, "*kendilerini seçmiş olan dinsel 'formun' (tanrı, ruh, ata,vb) 'yaşantısını oluştururlar.'* "[23] Şaman, göğe çıkıp yeraltına indiği gibi, yolunu bulamayacağından korkan ya da ayrılmak istemeyen ölü ruhlarını yeraltında gitmeleri gereken gölgeler diyarına götürdüğü gibi, dalınç sırasında da ölülerle karşılaşır ve ölülerin ruhları ya da yeraltı diyarının sakinleri Şamanın ağzından konuşur. Bu kadarı

22. Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, 2006.
23. A.g.e., s. 53.

bile Şamanın canlıların yaşamındaki yasalarla sınırlı olmadığının, sıradan insanlık durumunu aştığının ve kutsalın alanına girmek için yetkin olduğunun göstergesidir.

Bereket Kültü ve Yeni Yıl İlişkisi Bağlamında Yeniden Doğum

Theodor H. Gaster, *Thespis: Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama* adlı yapıtında, mitoloji, ritüel, inanç ve drama ilişkisini irdelemiştir. Bunu yaparken de bu başlıkta yer alan temaları "mevsimsel kalıp" adlandırmasıyla incelemiştir. Tahmin edilebileceği gibi, mevsimsel kalıbın temelinde zamanın döngüselliği kaynaklı yeni yıl törenleri, bu kapsamda gerçekleştirilen ritüeller, hasat şenliğinin geniş kapsamda ele alınması söz konusudur. Bu nedenle konuya girişte sorunsalın kısaca ortaya konulması amacıyla Gaster'dan yararlanıyorum. Mevsimsel ritüellerin izlediği kalıp için esas olan, her yıl tekrarlanan yenilenmedir. Mevsimlerin döngüsü ve insanlığın bu döngüye bağlı olan bereketliliğe, doğanın düzenine katılımı iki ana bölümde ortaya konmaya çalışılmıştır: *Kenosis* ve *Plerosis*. *Kenosis*, yaşamın sönmesidir bu dönem çeşitli perhizler, oruç ve çileyle geçirilir. *Plerosis* ise yeni anlaşma ve yeniden canlanmadır ve orjiler, arınma ayinleri ve bereket, yağmur büyüleri gerçekleştirilir. Bunu oluşturan dört ana unsur, çile ayinleri, arınma ayinleri, canlanma ayinleri, kutlama ayinleridir. Ayrıca, canlandırma ayinlerinin kendi içinde ayrımı da belirlenmiştir: Ritüel dövüş (yaşam-ölüm, eski yıl-yeni yıl, yaz-kış arasındaki dövüş gibi) ya da onun dönüşmüş biçimi olarak yarış ve orji uygulamaları. Gaster, erginleme dahilindeki sünnet gibi törenlerini de canlandırma kapsamına almıştır. Ayrıca, mysterialarda da bu genel özellikler gözlemlenebilmektedir.[24]

24. Gaster, mevsimsel ritüeller için geçerli olan kalıbı aşağıdaki mitolojik metinlerde saptamıştır:
Kenan mitolojisi: Baal, Akhat ve Rahim Tanrılar şiirleri
Babil mitolojisi: Enuma Eliş
Hitit mitolojisi: Hahhimas ve Telepinu, Ejder Tuzağı
Mısır mitolojisi: Edfu'daki ve Ramesseum'daki metinler ve Memfis Yaratılış Oyunu.

Gaster'in *kenosis* olarak adlandırdığı sürecin en net anlatımı, acı çeken bir tanrının ölmesi ve yeraltına inmesidir. Bu çalışmada bunun yeniden doğum ya da tanrının kandırılarak yeryüzüne geri dönmesinin sağlanması olduğu görülecektir. Bu süreç mevsimsel döngüye tam olarak oturmaktadır. Sonbahar ve kış, bir tanrının kimi zaman işkence edilerek ölmesi kimi zaman yaşam veren ışığını kendisiyle birlikte elbette, ortadan yok etmesine denk gelmektedir. Bu noktada insanoğlunun çiftçiliği, yani tarla tarımından ziyade doğanın ritmik döngüsü ve zamanın döngüselliği bağlamında yeni yıl kavramı önem kazanmıştır.

Ölüm, yeniden doğum, tanrısal özden can bulan yaşam, ölümden doğan hayat ve hepsinin diyalektik açıdan ölüm ve üreme paydasında buluşması, gösterilecek örneklerde üzerinde durulması gereken esası oluşturmaktadır. Bu belirlemelere ek olarak önceleri toplumca gerçekleştirilen bu ayin ve şenliklerde zamanla toplumu temsil eden birey olarak kralda ön plana çıkmıştır. Kral her şeyden önce tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Uygulamalarda özellikle kralın ritüel ölümü ve *hieros gamos*taki kutsal damat işlevi dikkat çekicidir. Mevsimsel şenliklerin ortak bir özelliği olan ölülerin bayramda döneceği inancı ve onlarla birlikte kutlamalar dahilinde şölen yemeği yemek de sayılmalıdır. Geri dönen ölülerin temelinde ölen ve yeraltına inen tanrı düşüncesi olduğunu belirtmek de gereklidir.[25]

Bunların tümünün temelinde doğadaki yıllık döngü, mevsimsel döngü, bitkilerin ölme ve yeniden doğmaları gerçeği vardır. Avcı toplumunun inanç sisteminden bitki yetiştiriciliğine geçmekle, insanoğlunun toplamacılıktan yiyeceğini kendisinin yetiştirmesine yani tarla tarımına geçmesi sonucu oluşturduğu inanç sistemini, mitolojik yapıyı, doğaya dahil olma, onu zorlama ya da güçlendirme çabasıyla korku ve şükranla uyguladığı ritüllerin temelindeki budur. Toprağa gömülen cesedin yeşerecek, büyüyecek bir tohum olarak algılanmasıyla ölen ve yeraltına inen tanrının yeniden doğması yani ölen ve dirilen tanrı

25. Theodor H. Gaster, *Thespis: Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çev. Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yay., 2000.

düşüncesi arasındaki paralellik net olarak görülebilmektedir. Yaşamın yenilenmesi kadar hayati bir konu, bunlarda da varlığı açıkça görülen açlık korkusudur. Doğal felaketlerin anlaşılması, anlamlandırılması ve onlar nedeniyle anlaşma yapma çabası da tüm bunların evrensel ölçekte oluşuna esas teşkil eden nedenlerdendir. Seller ya da kuraklık gibi etkenlerle ürün alamamak büyük korku sebebidir. Hayatın yenilenmesi hem büyüleyici hem yaşamsaldır. Buna ek olarak sağlanan düzenin içeriğine ilişkin bir iki kelime etmek yerinde olacaktır. Bu noktada Enuma Eliş, doğru bir örnektir. Babilliler, özünü Sümer'den aldıkları, yaratılış destanları Enuma Eliş'te Ti'âmat'ı olumsuz göstermişlerdir. Ti'âmat ki tüm tanrıların annesidir, yaşamlarını ona borçludurlar. Oysa çocuklarından biri, Marduk onunla savaşır ve onu yener. Burada ataerkil düzeni temsilen Marduk'un başa geçmesi söz konusudur.

Burada söz edilen temalar, farklı uygarlıklardaki görünümleri üzerinden miti, ritüeli, korku ve güvenlik ihtiyacının nihayetinde inancı ve tarihi nasıl şekillendirdiğini anlamamıza elveren örnekler üzerinden incelenecek.

Yeraltına İnen Tanrı

Ölen ve dirilen tanrıların en yaşlılarından olan Osiris, bedeninin parçalara ayrılması ve her bir parçasının bulunduğu yerin onun mezarı gibi kabul edilmesi nedeniyle pek çok yerde tapım gören tanrılara örnek teşkil eder. Parçaları birleştiren eşi büyücü İsis tarafından yaşama döndürülmüştür ve ölü Osiris'ten hamile kalan İsis'in doğurduğu oğlu Horus, babasının yerine yeryüzünde egemen olmuştur. Osiris ise, ölüler diyarının egemenidir. Mısırlılar öldüklerinde Osiris'te yeniden doğacağına inanmışlardır. Osiris'in bedeninden bulunamayan tek parça erkeklik uzvudur, bu parçasının Nil Nehri'nde olduğuna inanılır ve Nil'in suyunun yaşam veren niteliği buna bağlanmıştır. Osiris, yani yeniden doğumun tanrısı tarafından döllenmiş olmasına.

Osiris hükümdar olunca insanlarına pek çok şey öğretmiştir, yeryüzünü dolaşmıştır. Onun yokluğunda, İsis'ten de çekinen

Seth bir şey yapmaya cesaret edemediyse de Osiris döndüğünde planlarını uygulamaya koyar. Gizlice Osiris'in boyunun ölçüsünü alır ve tam olarak uygun, görkemli bir şekilde süslenmiş bir sandık yaptırır. Şölen sırasında sandığa tam uyacak kişiye sandığı armağan edeceğini açıklar. Elbette tamı tamına uyan kişi Osiris'tir, sandığa girip uzandığında Seth'in yandaşları kapağı kapatıp çiviler ve kurşunla mühürler. Sandığı ırmağa atarlar.

Olayı ilk öğrenenler ve yayılmasını sağlayanlar, Yukarı Mısır'da bir kent olan Chemmis civarında oturan Panlar ve Satirlerdir. İsis duyduğunda yas giysilerine bürünerek her yerde sandığı aramaya başlar. Sonunda sandığın Babil topraklarına sürüklendiğini öğrenir. Burada bir ağaç sandığı sarmalayacak şekilde büyümüştür ve ağacın içinde sandığın bulunduğu bölümü de sarayın çatısını desteklemek için kullanılmıştır. İsis tabutu alıp götürür, çölde yalnız olduğu bir yerde sandığı açar ve Ölü Osiris'i görür. İsis, hemen bir kuşun kanatlarını kendi kollarına bağlayarak Osiris'in nefes alması için hava yaratmak amacıyla onun üzerinde dönüp durmuş, babası Toth'un öğrettiği büyülü sözleri de kullanarak Osiris'i geçici olarak yaşama döndürmüştür.[26] Ölü Osiris'ten hamile kalan İsis daha sonra Horus'u doğurmuştur.

İsis, Osiris'i güvenli bir yere sakladıysa da bir gece Seth avlanırken sandığı bulmuş ve Osiris'in bedenini on dört parçaya ayırarak her yere dağıtmıştır. Bu olayı öğrenen İsis, papirüsten bir kayığa binerek Horus ve Nephtisle birlikte Osiris'in bedeninin parçalarını aramaya koyulmuş. İsis on üç parçayı bulmuş ve her birinin bulduğu yere gömüt anıtı dikmiş. Bulamadığı tek parçaysa Osiris'in erkeklik organıdır. Bunun yerine benzerini yapmıştır İsis.

Osiris'in parçaları balmumuyla birleştirilip bedeni mumyalanarak gömüldükten sonra üçü ölüler dünyasına gider ve orada Osiris'i bulurlar. Nephtis ve İsis, Osiris'i canlandıracak sihirli sözleri söylerler. Osiris yeniden yaşama döndüğündeyse Horus

26.İsis daha sonra büyük olasılıkla akrep ısırması sonucu bebekken ölen Horus'u da babasından öğrendiğiğ büyülü sözlerle yaşama döndürmüştür.

ona gözünü verir ve Osiris bununla çok daha güçlü hale gelir. Bundan sonra hep birlikte yeryüzündeki tanrıların arasına dönerler ve tanrılar bundan dolayı çok mutlu olurlar, Osiris Ra tarafından tanrıların ve Öteki Dünya'nın kralı olarak ilan edilirken Horus da babasının yerini alarak Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı olur.[27]

Osiris, ölülerin tanrısıdır. Mısırlılar Osiris'in kayboluşu ve bulunmasına ilişkin, çektiği acıları canlandıran, yaşam veren yönüne vurgu yapan törenler düzenlemişlerdir. Osiris ölen ve yeniden yaşama dönen, yaşam gücünü simgeleyen, tapımı İsis'le bağlı, hatta iç içe olan ölülerin tanrısıdır. Gizem dinlerinin temel özelliklerini kendinde toplayan nitelikleri açıkça görülmektedir.

Yeraltına inen, tanrıçanın eşi olmakla kral olan tanrının yasının tutulduğu ritüellere önde gelen örnek Sümerli Dumuzi, Babilli Tammuz'dur. Bu izlekte yeraltına inen, yani ölen eşin tanrıça tarafından yaşama döndürülmesine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu Sümer hikâyesinde ise Dumuzi'yi yeraltına gönderen, eşi İnanna'dır.

Dumuzi, çoban tanrı, göklerin, aydınlığın ve zaferin tanrıçası İnanna'nın eşi ve yine onun tarafından yeraltına gönderilmiş olan tanrı, Babil'de Tammuz adıyla varlığını sürdürmüştür. Temmuz ayına ismini veren tanrı. Hâlâ kendisine ağlanan, tapınılan tanrı olarak Eski Ahit'e geçmiş, bahsettiğimiz konunun tüm niteliklerini kendisinde toplayan, adına yapılan bayramların bugün de değişik görünümlerde devam ettiği Tammuz. O hem insan yönüyle vardır hem yeraltının kurallarını gösterir bizlere hem kutsal damattır hem de yeniden doğumun umududur...

Kısaca Dumuzi'nin yeraltına gitme hikâyesi şöyle gerçekleşir: İnanna yeraltına indiğinde Ereşkigal ona ölümün bakışıyla bakar ve İnanna ölür. Daha sonra yaşama döndürülür ancak ye-

27. A.g.e., Donna Rosenberg, s. 255-270; *Plutark, İsis ve Osiris.* [Sonra cehennemden dönen Osiris Horus'a dövüşmeyi öğretmiş, Seth'le olacak savaşa hazırlamıştır oğlunu. Horus Seth'i yendiğinde İsis onu serbest bırakmasını isteyince, Horus sinirlenir ve İsis'in kafasını koparır. Thot derhal kızının kafasını inek kafasına çevirir ve yerine koyar. Aralarındaki her savaşta yenilen Seth, sonunda Horus'un egemenliğini kabul etmek zorunda kalır. Bundan sonra İsis öteki dünyada eşi Osiris'in yanında kalmıştır.]

raltı dünyasının kuralları hiç kimse için değişmez. Yerine birisini bırakması gerekmektedir. Yanında yeraltı dünyasının korkunç yaratıkları gallarlar olduğu halde İnanna yeryüzünde yerine bırakacağı birini bulmak için dolaşıp durur; ancak herkesin kendi yokluğundan ötürü son derece üzgün olduğunu görür. Yerine göndereceği kadar kötü karakterde olan biriyle karşılaşmaz. Ne var ki Erek kentindeki Kullab'a gittiğinde, buranın koruyucu tanrısı, Dumuzi'nin kibirle keyif çattığını görür ve yeraltına bırakacağı kişi olarak onu belirler.

Bu arada, Dumuzi hayırsız bir rüya görür[28] ve kız kardeşi Geştinanna rüyasını yorumlayarak ona saklanmasını söyler, kendisi de yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz verir. Söylemez de. Ayrıca Dumuzi güneş-tanrı Utu'ya kaçabilmesi için dualar eder. Utu dualarını kabul eder ve onu ceylana çevirir kaçabilmesi için, gitmek istediği yere taşır ruhunu ama gallalar kaçtığı üç sefer de bulurlar Dumuzi'yi. Ve işkence ederler, Dumuzi ölür.[29]

Sümerli İnanna'nın Babilli İştar, Dumuzi'nin Babilli Tammuz, Enki'nin Babilli Ea olduğunu hatırlatarak, söylencenin devamında Sümer versiyonunda Geştinanna ile İnanna'nın, Babil versiyonunda İştar'ın Tammuz'u yeraltı dünyasından çıkartmak için çabaladığını belirtmeliyiz. Sümer metninde devamı kırık olmakla birlikte Kramer bir tahminde bulunmuştur:

> "Metinde kırık olduğundan bundan sonra ne olduğunu bilemiyoruz ama şöyle bir tahmin akla yakındır; Dumuzi'nin bozkırdaki ağılından kayboluşu onu çok seven kız kardeşi Geştinanna'yı öyle derin acılara boğar ki hemen gözyaşları içinde, Ölüler Diyarı'ndaki erkek kardeşinin yerine kendisini alması için İnanna'ya yakarır. Kız kardeşe yaraşır bu fedakârlık üzerine, iki tanrıça bozkırda Dumuzi'yi aramaya koyulurlar; ama bulamazlar. Bunun üzerine akıllı bir 'kutsal sinek' ortaya çıkar ve uygun biçimde ödüllendirilirse onlara istedikleri bilgiyi ver-

28. Dumuzi öleceğini bildiren bir rüya görmüştür. Gılgamış'ın yoldaşı Enkidu'nuıı da öleceğini rüyasında gördüğü hemen hatırlanacaktır.
29. Samuel Noah Kramer, *Sümerler*, s. 204-212; Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, s. 194-210

meyi teklif eder. İnanna onu, 'bilgelerin oğulları'nın toplandığı birahaneler ve tavernalarda evini kurabilmesiyle ödüllendirir ve sinek de onlara Dumuzi'nin şimdi Ölüler Diyarı'nda olduğunu söyler. Dumuzi'yi orada gözleri yaşlı bulurlar ve İnanna, Süleyman'a yaraşır bir karar verip, yılın yarısında Dumuzi'nin, diğer yarısında da onun yerine kız kardeşinin Ölüler Diyarı'nda kalmasını kararlaştırır." [30]

Nitekim Dumuzi'nin yılın yarısında yeryüzüne dönmesi sağlanır ve yeryüzü bayram yerine döner. Yılın yarısını yeraltında yarısını yeryüzünde geçiren tanrı ya da tanrıça, her zaman tarımla bağlantılıdır ve hemen akla gelen bir diğeri de Persephone-Demeter mitidir. Gerek Dumuzi-Tammuz gerek Persephone söylencesinde ölüm, aşkla birlikte vardır ve toprak için bereket, doğanın canlanması olan üreme, cinsellik, aşk, ölüm motifleriyle birlikte bulunmaktadır.

Değişik uygarlıklarda önemli bir tanrının ortadan kaybolması motifi vardır. Tanrıçanın gitmesi üzerine yeryüzünde felaketler baş gösterir, kıtlık olur, tarlalarda verim biter, hayvanlar çiftleşmez ve üremez, adeta yaşam durur. Mevsim döngüsünün bu anlatım biçimi, ayinlere de yansımıştır.

İşte Babil versiyonunda İştar'ın yeraltında bulunduğu zaman böyle bir zamandır. İştar İnanna gibi yeryüzüne döner, olasılıkla yerine Tammuz yeraltına gider. Eski Sümer söylencesi değişime uğramakla birlikte Babil ve Asur bayramlarında yaşamıştır. Sümer'deki Dumuzi'nin ölümüyle ilgili yas günleri büyük törenlere dönüşmüş, Filistin'e de yayılmıştır. Tammuz'un ölen ve yeniden doğan doğayla koşut düşünülmüş olduğu açıktır, yeni yıl bayramlarındaki Tammuz ayinleri de bunu açıkça ortaya koymuştur. Samuel Henry Hooke, bu durumu tarımın önem kazanmasıyla bağdaştırmıştır:

"Bununla birlikte, Sümer dönemine ait olan Tammuz ayinlerinde (Tammuz ritüellerinde) bile, mitosun bu daha sonraki biçimiyle karşılaşırız. Söz konusu ayinlerde, Tammuz'un ölüler dünyasına inmesi üzerine ülkenin içine düştüğü kargaşa ve darmadağınıklık anlatılmakta;

30. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 389.

> İştar'ın ağlayıp sızlamalarından ve Tammuz'u ölüler dünyasının yetkililerinin elinden kurtarmak için oraya inişinden söz edilmekte; ayin, Tammuz'un diriler dünyasına zaferle geri dönüşünün betimlenmesiyle sona ermektedir. Öte yandan, söz konusu ayinlerin mevsimlerle ilgili bir ritüelin bir parçasını oluşturduklarını da biliyoruz; bu durumda, İnanna ile Dumuzi mitosunu bir ritüel mitosu olarak sınıflandırmak yanlış olmaz. Mitosun, özgün biçiminden uzaklaşmasının olası bir nedeni, Sümerlilerin deltaya inmeleri üzerine çobanlıktan tarımsal bir yaşam biçimine geçme süreci içinde bulunmaları olgusunda aranabilir."[31]

Tammuz ayinlerinin çok sonraki zamanlara dek korunduğu bilgisi Tevrat'tan bilinmektedir:

> "Ve RAB evinin şimale doğru olan kapısının girilecek yerine beni getirdi; ve işte, Tammuz için ağlayan kadınlar orada oturmakta idiler. Ve bana dedi: Gördün mü, âdemoğlu? Yine bunlardan büyük mekruh şeyler daha göreceksin."[32]

Burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta, "Tammuz için ağlayan kadınlar" sözleridir. Tammuz için ağlamak,[33] daha önce "Tanrısal öz" başlığı altında söz edilen kapsamda düşünülmelidir. Tammuz, yeraltına inen ve geri dönen tanrıdır, doğanın yeniden canlanmasıyla bağdaştırılmalıdır. Dolayısıyla Tammuz için dökülen gözyaşı da toprağın bereketini arttırmak için dökülen bedensel öz olarak görülmelidir. Ayinlerde feryat etmek ve ağlamak, kurban kanı, gözyaşı ya da ter... Toprağın bereketini arttırmak için yapılan buna benzer diğer bir eylem de tarlalarda, toplu ya da rastgele cinsel ilişki kurmaktır.

Hitit mitolojisinde ölen ve dirilen tanrı yerine kaybolan tanrı ve onun aranıp bulunarak arındırılması görülmektedir. Hititlerin çok sayıda tanrısı vardır, yerel tanrılarından başka, başka kültürlerin tanrılarını da kabul etmişlerdir. Hitit'te de tanrının kaybolması ülkede felaketlerin baş göstermesine yol açar. Bu dünyaya bakarken, vebanın çok ciddi bir tehlike olduğunu, baş-

31. Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, s. 28
32. *Tevrat*, Hezekiel, 8; s. 14,15.
33. V. Ritüel ağlama için: Theodor H. Gaster, *Thespis*, s. 36-42

ka yerlere gittiklerinde, başka kültürlerle şavaşa tutuştuklarında bile sonunda ülkelerine veba girmemesi için ayinler düzenlediklerini göz önüne almak gerek. Ülkenin aralıklarla doğal felaketler yaşaması da tarımı etkilediğinden, yeterli yağmur yağmaması, etkili fırtınalar gibi nedenlerle kıtlık yaşandığından dua ve ayinlerin ağırlıklı olarak bu alana yönelmiş olması şaşırtıcı değildir. Tarım nedeniyle en önemli tanrıları Fırtına Tanrısı'nın oğlu olan tahıl ve sebze tanrısı Telepinu'dur.[34] Telepinu'nun ortadan kaybolması da yukarıdaki örneklerdeki gibi mevsim döngüsüne koşut bir ritmle değil, kendi kaprisine bağlı olduğundan, yani rastlantısal olması nedeniyle ülkedeki doğa koşullarından ne kadar etkilenildiğini göstermektedir. Ortadan kaybolan başka tanrılar da vardır Hitit'te ama en çok anılan Telepinu'dur. Telepinu mitinin üç versiyonu vardır ancak olay temel olarak değişmemektedir.

Telepinu bir sebepten öfkelenir ve ortadan kaybolur. İzlek değişmez, ülkede bolluk ve bereket biter. Aranmaya başlanır, değişik anlatımlarında farklı kişiler arar onu, sonunda Hannahanna'nın[35] arısı bulur. Telepinu büyüyle ya da ateşle arındırılarak yatıştırılır[36] ve onun dönüşüyle ülkeye bereket gelir. Mitteki diğerleriyle ortak nokta olan anlama ve açıklama çabası ve açlık korkusu, tanrıların ve ayinlerin varlık nedenidir. Aşağıdaki pasajda Telepinu'nun yokluğunda insanların açlık tehlikesiyle karşılaşmış oldukları betimlenmiştir:

> "Sis pencereleri kapladı. Evi duman [kapladı]. Ocaktaki kütükler boğuldu. [Sunaklardaki] tanrılar boğuldu. Ağıldaki koyunlar boğuldu.

34. Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi Yay., 2003.

35. Hannahanna, tüm tanrıların annesidir.

36. "Ve ben, Telepinu'nun üzerinde şurasında burasında bir ateş yaktım. (Tekrar) şurasında burasında ateş yaktım. Ve onun kötülüğünü Telepinu'nun vücudundan aldım. Onun günahını aldım. Onun kızgınlığını aldım. Onun şiddetini aldım. Onun hiddetini aldım. Onun dargınlığını aldım. Onun küskünlüğünü aldım." (Güngör Karauğuz, Hitit Mitolojisi, Telepinu'nun Kayboluşu, 1. versiyon, A III 8-12). Benzer şekilde Telepinu'nun babası olan Fırtına Tanrısı da ortadan kaybolduğunda ateşle arındırılır. Ateşle arındırma çok yerde karşımıza çıkar, daha önce ölümden arınma için Türk dünyasında ateşin kullanıldığını görmüştük. Yine "Ölümsüz Kılınan Tanrı" bölümünde de bebeğin bedeninde ölümlü ne varsa ateşle yok edilmeye çalışılarak ölümsüzlük elde etme çabasıyla karşılaşmıştık.

Ahırdaki sığırlar boğuldu. Koyun kuzusunu reddetti. İnek buzağısını reddetti. (A I 5-9)
(...) Bundan dolayı arpa (ve) buğday artık olgunlaşmadı. Sığır, koyun ve insanlar artık gebe kalmadı; hamile olanlar ise doğuramıyor. (A I 10-15)
Filizler artık büyümesin diye dağlar ve ağaçlar kurudu. Ülkede kıtlık başgöstesin diye otlaklar, pınarlar kurudu. İnsanlar ve tanrılar açlıktan ölüyor. Büyük Güneş tanrısı bir ziyafet düzenledi. Bin Tanrı'yı davet etti. Onlar yedi; fakat yeterince yiyemedi. Onlar içti; fakat onların susuzluğu gitmedi. (A I 16-20)" (1. versiyondan)[37]

Japonya'da da bir ortadan kaybolan tanrı hikâyesi vardır. Haya Susa no Wo no Mikoto'ya ölüler diyarının yönetimi verilir ve o da oraya gitmeden, ışığın ülkesinden ayrılmadan önce Amaterasu'nun yanına gider ve Amaterasu'nun çeltik tarlalarına zarar verir, ekin olgunlaşınca göksel atları serbest bırakır ve onlar tarlalarda yatınca da Amaterasu'nun tarlaları da zarar görür. Ancak asıl zararı bundan sonra verir. Haya Susa no Wo no Mikoto, kutsal dokuma holünde bir giysi dokuyan Amaterasu Ohomikami'ye terbiyesizce davranır. Amaterasu tarafından oluşturulmuş çeltik tarlalarına zarar verir, törenle pirinci tadacağı yere dışkısını bırakır, dokuma holünün çatısına delik açarak göksel alacalı bir atın yüzdüğü ve ters yüz ettiği derisini buradan içeriye atar ki o sırada Amaterasu oradadır. Bu son hareketle korkan dokumacı, mekiğin genital bölgesine batmasıyla ilginç bir şekilde ölür, Amaterasu da sinirlenerek göksel kaya evinin içine girer, kendisini kilitler. O içeri girince ülkeyi karanlık kaplar. Amaterasu, güneş tanrıçasıdır. Burada tarımla olan ilişkisi açıkça çeltik tarlaları, pirincin törenle tadılması üzerinden görülmektedir. Onun ortadan kaybolmasıyla doğal olarak karanlık basar ve bunun sonucu olarak pirincin hayatı tehlikeye girecektir.

37. Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, "*Telepinu'nun Kayboluşu*" 1. versiyon, A. KUB XVII, A I 5-20, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, 2001. [Hititler çok sayıda tanrıya sahip olmaktan gurur duymuş ve ülkelerini "Bin tanrılı ülke" olarak tanımlamışlardır. Diğer kültürlerde görülen sunu olarak tanrılara yemek sunulması burada da vardır, mantık da değişmemektedir, heykellerle temsil edilen tanrıların yiyeceklerin özünü aldıkları. Tapınaklarda çalışan rahiplerine tanrılara sunulan yiyecekleri üç gün içinde tüketme izni verilmiştir.]

Japonya'ya ait bu hikâyeyi yorumlamak çok kolay değildir; çünkü anlamı açıklanmamış noktalar vardır. Ancak ters yüz edilen deri olasılıkla ritüel bir eylemdir ve bu, "göksel alacalı at"tır.[38] Giysiyi dokuyan kişi de değişir, sadece yaralanması veya ölmesi de yer alır değişik versiyonlarında hikâyenin. Başka bir hikâyede iki kız dokumacılık yapar ve onların dokumacılığı yaşamın uzunluğunu belirler, dokuma holü de bu versiyonda evrenin merkezini simgeler. Ayrıca belirtmek gerekir ki İse Tapınağı'nda "Tanrısal Giysiler Kurban Bayramı" kutlanmıştır. Yine dokuma, yıldızların ışığının dokunması olarak da yer almıştır mitolojide. Japonya'nın inanç konusunda çok etkilendiği Kore'de de güneş ve ay, ışığını ay tanrıçasının ipek kumaşına borçludur. Başka bir yerde evren Mayaların tülüne dokunmuştur ve evreni oluşturmak için tanrıça tülü açar, yok etmek için onu büzer. Bunlardan hareketle dokuma eyleminin dirimle ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır denebilir. Nitekim dokumacı kim olursa olsun her halükarda ışıkla ilgilidir ve yaşam, bitkilerin büyümesi güneşin varlığına bağlıdır. Edep yerine batan mekikle yaralanan dokumacının ölümü de aydınlatılmış değildir ancak edep yeri, Japon mitolojisinde başka yerde de geçer. Örneğin ateş tanrısını doğururken annesi İzanami'nin genital bölgesi yanar ve ölür. Burada, insanların araç olarak kullandığı ateş söz konusudur elbette, insanlık tarihinde dönüm noktası sayılan olaylardan biridir ateşin bu kullanımı. Kaldı ki İzanami ölürken yeryüzü tanrıçasıyla su tanrıçasını doğurur. Dolayısıyla, bunları yorumlamak kolay değildir.

Amaterasu'yu dışarı çıkarmak için sonunda tanrılar toplanır ve çok sayıda etkinlik, şaklabanlıklar hazırlarlar. Sonunda Ame no Uzume'nin göğüslerini ve eteğini düşürerek genital bölgesini (üreme organları) gösterdiği esrime halinde yaptığ dansa gülen tanrıların kahkaha seslerini duyan, ışıktan mahrum

38. Erken dönem Han Çağı'ndan (MÖ 206-MÖ 6 yüzyıl) bir mezartaşında at, iki renkli bir ay hayvanı olarak yıldızlı bir hayat/cennet ağacının yanında dururken gösterilmiştir (Nelly Naumann, Japon Mitolojisi s. 122). Ayın ölüm ve yeniden doğum çevrimiyle ilgili olduğu bilinmektedir. Yeniden doğum umudunun en erken motifi sayılabilir ayın evreleri, yok olması ve hareketinin ritmik tekrarı. Atın ayla ilişkilendirilmesi, üstelikte bunun bir mezartaşında resmedilmesi ilgi çekicidir.

olmalarına rağmen tanrıların kahkasının nedenini merak eden Amaterasu kapıyı açıp bakınca onu dışarı çekiverirler. Yapılan eylemler, güneşi davet etmek, yaşam gücünün uyandırılması olarak görülmelidir. Bu olay, her yıl kutlamalarla tekrarlanır. Bu noktada tipik bir Bahar Bayramı, Yeni Yıl Şenliği niteliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Çiftçiler her yıl, yeni yılın başında Kahkaha Bayramı kutlar, bununla güneşin güçlenmesine katkıda bulunulur ve doğanın yeniden yaşam bulması kutlanmıştır. İlk kez 685 yılında İmparator Temmu için düzenlenen tören, "Davet Ediş" ya da "Yaşamsal Gücün Uyandırılması" adındadır ve bu olay kutlanmıştır. Bu törende yine ilk kez imparatorun, güneş tanrıçasını sembolik anlamda temsili söz konusu olmuştur.[39]

Bizim konumuz açısından önemli olan noktanın anlamı tartışmasız açıktır. Güneş tanrıçası kendini kaya evine kapatır, içeri çekilir. Kandırılarak dışarı çıktığında, dünyaya döndüğünde ışığıyla yaşam vermeye devam eder, kış bitmiştir ve doğanın canlanma zamanıdır.

Gizem Tapımlarında Yer Almış Olan Hieros Gamos Ritüeli ve Bereket Kültü

Bir genellemeyle yere dişil, gökyüzüne eril nitelik yüklendiği söylenebilir. Pek çok kültürde bir zamanlar bir bütün olan yerle göğün ayrılmasına dair söylenceler vardır. Ancak bundan sonra yeryüzünde insana ve diğer canlılara uygun bir ortam oluşacak, göğün yeri döllemesiyle yer yeşerecek ve insanın ihtiyaç duyduğu türlü ürünler verecektir. Yağmurla döllenen yeryüzünün bereketi insan için her zaman önemli olmuştur.

Örneğin Timor Adası'nda dünyanın Güneş Efendisi Usi-Neno ile Toprak Hanım Usi-Afo'nun birleşmesinden doğduğu inancı vardır. Timor ve ona komşu olan adalarda güneş en önemli tanrı olma özelliğini diğer kültürlere göre daha uzun süre korumuştur. Bu bölgedeki Lati, Sarmata, Babar ve Timor Laut takımadalarında güneş tanrısına Upulero, yani Güneş Efendi denir. Upulero, dölleyici tanrıya dönüşerek yaşam veren

39. Nelly Naumann, *Japon Mitolojisi*, Çev. Akın Kanat, İlya Yay., İzmir, 2004.

tanrı olma niteliğini sürdürmüştür ve düzenlenen ayinler bereket büyüsü özelliğindedir. Yılda bir kez Upulero için bayram kutlanır. Bu bayram bir ay boyunca sürer ve törenlerin amacı yağmur yağması, tarlaların bereketi ve topluluğun refahıdır. İnançlarına göre yılın bu zamanında Upulero gökyüzünden inerek Yeryüzü Ana ile birleşir. Upulero'nun gökten bir incir ağacı yoluyla indiğini düşündüklerinden inişini kolaylaştırmak için incir ağacına merdiven dayarlar. Bundan sonra ağacın karşısında hayvanlar kurban ederler, sonra da şarkı ve danslarla esriyerek ortak bir orji yaşarlar.[40] Bu örnekte inanç alanında yaygınlık kazanmış unsuru görmekteyiz, gökyüzüne atfedilen eril tanrılık başta gelmek üzere. Göğün eril ve yerin dişil niteliği, yerin, toprağın gök tarafından döllenmesi düşüncesinin bereket kültüne zemin oluşturması, gökyüzünden yeryüzüne iniş fikri ve bunun ritüellerde çok yaygın karşılaşılan merdivenle sembolize edilmesi, toprağın bereketini sağlama amaçlı orji törenleri, cinsellik ve doğurganlığın bereket ve refah sağlaması temelindeki tapımların odak noktasında olması gibi.

İnsanın eylemlerinde, ritüellerinde ilkörneği izlediğinin göz önünde bulundurulması, daha gelişmiş mitolojik hikâyelerde temsil edilenin izini sürmeyi kolaylaştırabilmektedir. İlkel tanrı tasarımları zamanla gelişmiş, insanî özellikler kazanmıştır. Tanrı ve tanrıçalar, tanrıça ve kral, kral ve kraliçe, kraliçe ve rahip tarafından ritüellerde ve çeşitli inançların tapımlarında temsil edilmiştir. Cinsellikle üreme, bereket ve yeniden doğum ilişkisi kuran bu uygulamalar yeni yılın esenliğini, bereketini sağlamayı, yeniden doğumla işleyişin doğru düzeni taşıyan ve evrenin tanrısal mükemmellikteki halini yeni yıl anlayışıyla kurmayı amaçlamıştır.

Sümerlerde bu düşünce ve inançların anlatımı dolaysız ve bunların erken bir örneği olarak görülmektedir. Sümerler yeryüzündeki yaşamın ve mutluluğun kaynağını ve devamlılığının sağlanmasını tanrıların aşk ve cinselliğinde görmüş ve evrenin ve kendilerinin mutluluğunu sağlamak için ritüellerinde de bu

40. Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 147, 148.

düşünceyi esas almışlardır. Yer ile Gök'ün birleşmesiyle yaşamın doğuşu aşağıdaki dizelerde betimlenmiştir:

"Düzgün, büyük Yer kendini parlattı, gövdesini neşeyle güzelleştirdi,
Engin Yer gövdesini değerli madenler ve lapis taşıyla bezedi
Kendini yeşil taş, kadıköytaşı ve parlak akikle süsledi,
Gök kendini yapraklardan takma saçla donattı, prens gibi dikildi,
Kutsal Yer, bakire, Kutsal Gök için güzelleştirdi kendini,

Gök, yüce tanrı, dizlerini Engin Yer'in üzerine koydu,
Kahramanların, Ağaç ve Kamış'ın tohumunu dölyatağına akıttı,
Tatlı Yer, doğurgan inek, Gök'ün bol tohumuyla gebe kaldı,
Sevinçle yaşam bitkilerini doğurmaya koyuldu Yer,
Bol bol saçtı zengin ürünü Yer, şarabı ve balı akıttı." [41]

Sümer'de tanrıların evrenle ilişkisi ve mevsimleri, toprağın bereketini yaratmaları da aşağıdaki pasajlarda Enlil ve Enki örneğiyle görülmektedir:

"Enlil, büyük bir boğa gibi, ayağını yere koydu,
Bereket içinde mutlu günler yaratmak için,
Bolluk içinde güzel geceleri süslemek için,
Bitkilere boy attırmak için, tahılı bolca saçmak için
Yaz'ın göğü zapt etmesi için,
Kış'ın iskeleye taşan suyu tutması için,
Enlil, tüm ülkelerin kralı, aklına koydu.
Penisini Koca Dağlar'a soktu, Dağlık Ülkeler'in payını ayırdı,
Yaz ve Kış(ın tohumunu), ülkenin dölleyen su taşkınını, dölyataklarına boşalttı,
Enlil penisini soktuğu her yerde, vahşi bir boğa gibi böğürdü,
Böylece Dağ günü geçirdi, gece mutlulukla dinlendi,
Leziz kaymak gibi Yaz ile Kış'ı doğurdu,
Onları, kocaman vahşi boğalar gibi, dağların yüksegindeki temiz otlarla besledi,
Dağların çayırlarında semirtti onları.

41. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 364, 365.

Enki Baba (gözlerini) Fırat'a çevirdikten sonra,
Şahlanan bir boğa gibi gururla doğruldu,
Penisini kaldırdı, fışkırttı,
Dicle'yi parıldayan suyla doldurdu,
Yabani inek otlaklardaki yavrusuna böğürüyor, akrepler (sardı) ahırı,
Dicle ona, şahlanan bir boğaya boyun eğer gibi, boyun eğdi.
O penisini kaldırdı, düğün armağanını getirdi,
Kocaman yabani bir boğa gibi Dicle'ye sevinç getirdi, doğumunda hazır bulundu,
Onun getirdiği su, parıldayan sudur,
Onun getirdiği tahıl, çeşit çeşit tahıldır, halk bunu yer."[42]

En sık anılan ise tanrıça İnanna'dır.[43] İnanna'yla Dumuzi'nin aşkı ve evliliği,[44] daha sonra hieros gamos'un[45] ritüel tekrarı için kral ve başrahibe arasında törensel olarak gerçekleştirilmiş, bu ritüel gelenek halini almıştır. Yeni yılın en önemli ayinidir hieros gamos. Yer ve gök, tanrı ve tanrıça ve giderek kral ve rahibe evlilikleriyle yaşamı, mutluluğu, bereketi doğurmuşlardır, hieros gamos her yıl tekrarlanan, yeni yılın refahını sağlama amacında olan bir törendir. Ritüelde her yıl, kral ile İnanna'nın Erek'teki tapınağından seçilen bir rahibe Dumuzi ile İnanna'yı temsil etmiş, ritüel cinsel birleşmeyle tamamlanmıştır. Sümer tapınaklarında çalışanlar çeşitli sınıflara ayrılarak hizmet vermişlerdir. Özellikle İnanna'ya adanmış olan tapınaklarda çok sayıda hadım erkek ve tapınak cariyesi vardır. Gılgamış Destanı'nda da

42. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 365, 366.

43. "Sumerlilerde İnanna olan bu tanrıçanın adı Akad'larda İştar olmuş, oradan Filistin'e geçerek Kenan'ın Bereket Tanrıçası Astarte, İsrailcesi de Aşeret, Aştorah, Aşere isimleri altında varlığını sürdürmüş. Bu tanrıça Yunanlılarda Afrodit, Roma'da Venüs'e dönüşmüş." (Muazzez İlmiye Çığ, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, Kaynak Yay., 2005) Astarte, mitolojide Baal'in karısıdır..

44. İnanna ve Dumuzi aşkının farklı anlatımları vardır. Ayrıca İnanna evleneceği zaman çiftçi En ile çoban Dumuzi arasında kalmış, kendisi çiftçiyi seçmek istediyse de Dumuzi ve onu Dumuzi'yi seçmesi için ikna edebilmiştir. Bu hikâyede çiftçi-çoban ikilisi dikkat çekmektedir. Çiftçi ve çoban kişilikleri üzerinden hayvancılık ve tarımla geçinen kişiler ya da kavimler, topluluklar temsil edilegelmiştir. Toplumun ekonomik ve toplumsal yaşamını belirleyen önemli bir değişim olduğu için sıklıkla avcılık, toplayıcılık, tarım, tarla tarımı, hayvancılık her zaman mitolojiyi de, sembolik anlatım dilini de hatta insanların kendi varoluşuna bakış açısını da etkilemiştir.

45. Hieros gamos: Kutsal evlilik.

yaşam tarzında değişiklik sağlamak amacıyla Enkidu'nun hayatına tapınaktan bir kadın sokulduğunu görmekteyiz.

British Museum'da bulunan tablette yazılı olan metinden alınmış olan aşağıdaki İnanna'nın dilinden yazılmış pasajda açıkça bereket kültünün izleri görülmektedir:[46]

"Erkek kardeşim beni bahçesine götürdü,
Dumuzi beni bahçesine götürdü,
Beni yüksek bir ağaçlığa yanaştırdı,
Yüksek bir çiçekliğin yanında durdurdu.
Bir elma ağacının yanında kımıldamadan diz çöktüm,
Erkek kardeşim şarkı söyleyerek gelir,
Efendi Dumuzi bana doğru gelir,
Kırmızımsı meşe yapraklarının arasından çıkıp bana gelir,
Öğle sıcağından çıkıp bana gelir,
Onun önüne dölyatağımın baklalarını yağdırırım,
Onun önünde baklalar var ederim, onun önüne baklalar yağdırırım,
Onun önünde tahıllar var ederim, onun önüne tahıllar yağdırırım."[47]

Bu törenin başlangıç dönemlerine ait bilgiler de kesinlik kazanmıştır. Dumuzi, MÖ 3. binyılda önemli bir yerleşim merkezi olan Uruk'un çoban kralıdır ve İnanna Erek kent devletinin koruyucu tanrıçasıdır. İnanna'yla olan evliliği kentin kralına tanrısal bir nitelik kazandırmıştır. Zamanla Sümer'in ve Akad'ın krallarında Dumuzi temsil edilmiş ve kutsal evlilik kutlamaları yapılmıştır. İlk olarak ne zaman bu ayinin uygulandığı bilinememekle birlikte MÖ 3. binyılın sonunda Ur kralı olan Şulgi'nin babası olan Ur-Nammu ve ondan sonraki krallar İnanna'nın eşi olarak bilinmiştir. Ayinle ilgili Kral Şulgi döneminden kalma tasvirler vardır. Coşku içinde kutlanan bu ayinlerde söylenen şarkılardan bulunmuş olanlar bu konuda bilgi edinilmesini sağlamıştır. Öncelikle, Sümer'de tapınak fahişeliğinin kurumsal olarak tanındığını, kutsal bir

46. Sümer metinlerinde sevgiliye kız kardeş ya da erkek kardeş denmektedir. Elma, üretkenlik simgesidir.
47. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 386.

nitelik taşıdığını ve aşk, doğurganlık ve savaş tanrıçası olan İnanna'ya "Göğün Fahişesi" dendiğini belirtmek gereklidir. Pek çok kültürde olduğu gibi Sümer'de de yeni yıl bayramı öne geçen kutlamalar içermiştir. Kutlamaların içinde yer alan hieros gamos ayini de Dumuzi yerine geçen kralla İnanna'yı temsil eden rahibe arasındaki kutsal evlilik ayinidir ve ülkenin refahını amaçlayan bir ayindir. Tapınak işleri ve görevlilerle, sınıflandırmalarla ilgili bilgi de veren Kramer açık şekilde özetlemiştir bu uygulamayı:

> " ... Sümer kralı, kim olursa olsun ya da hangi kentten gelirse gelsin, eğer ülkesinin ve halkının gönencini ve bolluğunu etkili bir şekilde güvence altına alacaksa, yaşam verici aşk tanrıçasının, yani Erekli İnanna'nın kocası olmalıydı. Bu ilk fikir kabul edilmiş dogma haline geldikten sonra ritüel uygulamalarında yürürlüğe kondu; ritüel, kral ile İnanna'nın Erek'teki tapınağından özel olarak seçilmiş bir cariye arasında büyük olasılıkla her Yeni Yılda tekrarlanan evlilik töreninin cinsel birleşmeyle tamamlanması biçiminde yapılıyordu. Gelgelelim hem inanca hem de ayine önem ve saygınlık kazandırılması için bunların kökeninin daha eski zamanlara götürülmesi gerekiyordu; böylece Erek'in en çok saygı duyulan ilahı İnanna'nın kocası olan ilk ölümlü hükümdar olma onuru, doğal olarak, yüzyıllar boyunca Sümer efsanelerinde ve halk inançlarında unutulmaz bir kişilik haline gelen Erek hükümdarı Dumuzi'ye nasip oldu." [48]

Sümer mabetlerine ilişkin Muazzez İlmiye Çığ da burada görev alanlar ve uygulamalarla ilgili bilgiyi tarihsel devamlılığına da dayanarak vermiştir ve kutsal evliliğin nasıl uygulandığına ilişkin aşağıdaki açıklamayı getirmiştir:

> "Prensesler, şehir beylerinin ve kralların eşleri erkek tanrılara ait başrahibe olarak mabedin idari işlerini yürütürlerdi. Bunların önemli görevlerinden biri de Kutsal Evlenme törenlerinde Tanrıça İnanna yerine geçerek Tanrı Dumuzi'yi temsil eden kralla evlenmeleriydi. Böyle rahibelik, ilk Ur şehrinde Akad Kralı I. Sargon'un kızı şair Enheduanna ile başlamıştı. Ondan sonra Sümer ve Akad'da hangi kral başa geçerse onun kızı bu göreve atanmıştı. Böylece siyasal ayrılıklar olduğu

48. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 187,188.

zaman bile bu kurumlar şehir beylikleri arasında bir kült bağı oluşturmuşlardır. Bu gelenek MÖ 1800'lere kadar sürmüştür." [49]

Sümerler, Akadlar, Kenanlar, göçebe Yahudiler bereket kültü kapsamındaki kutsal evlilik ayinini gerçekleştirmişlerdir.[50] İnanna'yla kralın evliliğine dair bu şarkılara çok benzer olan "Neşideler Neşidesi" Eski Ahit'te yer almıştır.

Bereket kültünün cinsel simgecilikle birlikte anılması sıklıkla karşılaşılan bir unsurdur. Yer ve gök, eski zamanlarda *hieros gamos*la birleşerek dünyanın unsurlarını oluşturmuşlardır. Yeni yılda kutlanan kutsal evlilik töreniyle bolluk, bereket için tanrı yerine kral, tanrıça yerine rahibe geçmiştir. Temel olan ise üreme, doğurganlıktır. Kadının doğurma yeteneğinin öncelikli bir yeri vardır bereket kültünde. Toprağın bitkileri yeşertmesi, tohumdan doğan bitkilerle kadın ve toprak birlikte, birbirine paralel görülmüştür. Bu düşünceler, nereye bakılsa görülebilmektedir. Kutsal evlilik, gökyüzü ile yeryüzünün birleşmesinden yaşamın doğması, Hindistan'dan Bulgaristan'a, Çin'den Yunanistan'a halk kültürü bazında yaygınlık kazanmıştır. Çin'de ilkbaharda gençler açık havada otlar üzerinde birleşerek bu kozmik yaratıma katılır, Batı Afrika'daki Ewe Kabilesi'nde arpa büyümeye başladığı vakit orji düzenlenir ve genç bir kızı piton tanrıya sunarlar. Temeli buna dayanan uygulamalar Roma'nın Lupercalia Bayramı'nda, Almanların Yeni Yıl Bayramı'nda (Hochzeit Hochgezit), Hindistan'da Holi Bayramı'nda devam eder.

Günümüzde de toprağın doğurganlığı, toprak ana deyişleri yabancı değildir. Hatta topraktan geldik toprağa döneceğiz sözünde söz edilen sadece insanın topraktan yaratılması düşüncesi değildir, en başta toprağın kadınla üreme yeteneğinden ötürü eş tutulduğunu görmüş bulunmaktayız. Ana tanrıça kültünün, Çatalhöyük kazılarıyla MÖ 6500 yıllarına dek gittiği bugün bilinmektedir. Kybele'nin bereket kültü kapsamında tapım nes-

49. Muazzez İlmiye Çığ, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, Kaynak Yay., 2005.
50. Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, s. 366-386; Samuel Noah Kramer, *Sümerler*, s. 187,188.

nesi olarak görülmüş olan idolleri arkeolojik kazılarla buluntulanmıştır.

"Yontuların heykel, figürin ve idol biçiminde olanlarına gelince, bunlar yazın kaynaklarındaki ana tanrıça tanımlarına tıpatıp uymakta, çok sonradan tarihsel çağlarda anlatılan efsanelerini bile dile getirmektedir. Oturmuş durumda, kalın kalçalı, göbekli, dolgun memeli bir tanrıça, kollarında çok daha ufak boyda bir erkek figürü taşımakta; bu figür göğsüne yapışmış, üstüne tırmanmış gibidir. Bu erkek, Tanrıçanın hem çocuğu hem sevgilisidir, ilerde efsanesi anlatılacak Attis'in ta kendisidir. Oturmuş ya da doğurma pozunda olan tanrıça ise iki yanındaki iki aslana dayanmaktadır. Tıpkı çok sonraki heykellerinde görüleceği gibi, "potnia theron" yani hayvanların kraliçesi, doğa üstüne sonsuz egemenliğinin bir simgesi olarak aslanı yanından ayırmamaktadır. Kalın kalça, meme, karın altının bir üçgen biçiminde belirtilmesi gibi motifler analığı ve dişiliği simgelemek bakımından Kybele'den Artemis'e kadar büyük ana tanrıça imgelerinde bulunmaktadır.

Bir de arkeolojinin daha değinmediği, toprak üstünde oldukları için belki hiç değinmeyeceği Kybele anıtları vardır ki ilkçağda Phrygia diye tanınan bölgede yaygın bir alana dağılmış kır tapınaklarıdır. Eskişehir'le Afyon arasında ulaşımı zor bir yöredeki bu anıtlardan en çok tanınanı Yazılıkaya diye anılan Midas anıtıdır. Çoğu ormanlarda, yeşillik arasında bir kayaya yaslanmış olarak ya da düzlükte birkaç basamak üstüne kurulmuş olan bu anıtlar birer cepheden ibarettir. Üçgen biçiminde bir çatı, altında bir taş duvar, duvarın içinde de çokluk bir niş oyulmuştur ve nişlerin kimisinde ayakta bir tanrıça heykeli görülmektedir. Tapınakların bazılarında tanrıça heykelinin iki yanında ön bacaklarını tanrıçaya dayamış iki aslan vardır, tanrıçanın da aslanların da seks yerleri zamanla aşınmıştır. Buraya Ana Tanrıçaya tapınmaya gelen duacıların Kybele'nin simgelediği bereket ve doğurganlıktan pay almak için seks yerlerine dokunup onları aşındırdıkları bellidir. Ev biçimindeki bu basit tapınaklar Phrygia'da Kybele dininin kentler dışına da taştığını, bütün doğaya yayıldığını gösterir. Bu cephe tapınaklarında dikkati çeken bir nokta bunların Lykia'daki kaya mezarlarına çok benzemeleridir. İstanbul Üniversitesi Film Merkezince çevrilmiş olan bir belgesel filmden tanıdığımız bu Kybele anıtlarının arkeoloji buluntularıyla ve başka bölgelerde rastlanan buluntularla karşılaştırılıp değerlendirilmesi Ana Tanrıça dinini aydınlatmaya yarayabilir. Sözü geçen filmin asıl değeri de Ana Tanrıçayı Çatalhöyük'ten Roma çağına kadar her çeşit anıt ve imgeleriyle ortaya sermekle kalmayıp, Anadolu halk törelerinde bu

inançtan kalma iz ve etkileri de ortaya koymaya çalışmasıdır: Phrygia ırmağı Sangarios'un kaynağında suya çiçek ve özellikle menekşe atmakla kutlanan Attis, yani bahar şenliklerinden bugün de bir şeyler kalmıştır. Kybele'nin tapım merkezlerinden olan Manisa'daki Mesir bayramı ve bu bahar bayramında camiden aşağıya halka bereket ve doğurganlık sağlayan macunların atılması Anadolu'nun yerlisi olan bir inancın süregelmesi olabilir. Yukarda sözünü ettiğimiz bilim kollarında işbirliği ve daha derine giden kıyaslamalı araştırmalar bu alanda çok yararlı olabilir."[51]

Söylenceler ve tapımların birbiriyle benzeştikleri noktalar açıktır. Kybele ve Attis çevresinde geliştirilmiş olan gizem tapımı, tapım ritüeleri nedeniyle bu kapsama alınabilir.

Kybele, MÖ 6500 gibi eski bir tarihe, Çatalhöyük'e dayanır. Bununla birlikte çağlar boyunca geniş bir alana yayılmıştır. Kültepe tabletlerinde Kubaba, Lydia'da Kybebe, Phrygia'da Kybele, Hitit'te Hepat, Komana Pontika'da (Tokat, Gümenek) ve Komana Kappadokkika'da (Kayseri, Kemer) Mâ, Sümer'de Marienna, yine Hitit'te Arinna, Mısır'da İsis, Syria'da Lat, Girit'te Rhea, Efes'te Artemis, İtalya Nemi Gölü bölgesinde Venüs olarak anılmıştır. Komana şehirlerindeki tapımı Pessinus'tan daha eskidir, savaş ve zafer tanrıçası sıfatı taşır, gerek bu niteliği gerek Karadeniz'de olması nedeniyle Amazonlarla ilişkili olduğu düşünülür.

Kybele, Pessinus tapımında bir idol olarak ortaya çıkmıştır. Bu idol, siyah bir taştır. Pessinus'taki tapınak dini bir merkez olmuştur, siyasetten bağımsızlığı korunmuştur. Gerek Pessius'taki Kybele tapınağı gerek Efes'teki Artemision adeta din devleti özelliği göstererek bağımsızlığını hep korumuştur. Zaten bölgeye saldıran ya da yerleşenler de ana tanrıça tapımını derhal benimsemiş, hatta yaymışlardır. Burada biri Attis adını taşıyan, biri de dışarıdan gelmesi zorunlu olan ve Megabyzos adını taşıyan iki başrahip bulunurdu. Bu iki başrahip erkekliğini tanrıçaya adamıştır. Diğer rahipler Galloi adını taşımıştır ve onlar da törenle hadım edilmiştir. Zamanla Metragyrtoi olarak adlandırılan dilenci rahipler Akdeniz çevresine yayılarak gizemli tapımı

51. A.g.e., Azra Erhat, s. 183,184.

Akdeniz çevresine yaymışlardır. Klasik çağlarda Phrygialı olarak tanınan bu dilenci rahipler Anadolu ve Yunanistan'da gizem dininin üyeleri olarak biraz temkinle ve saygıyla karşılanmıştır. Önce Atinalılar Ana Tanrıça tapımını kentlerine taşımış ve Demeter tapımıyla birleştirmiştir, daha sonra Sibylla'nın önerisiyle Ana Tanrıça Roma'ya götürülmüştür. MÖ 204 yılında daha yukarıda bahsedilen tanrıça idolu olan siyah taş törenlerle Roma'ya taşınmış ve ana tanrıça onuruna Megalensia Bayramı kutlanmaya başlanmıştır.[52]

Törenlerine egemen olan tef, zil, davul gibi müzik aletleriyle coşkuyla edilen dans ve vecd hali, rahiplerin kendilerini kurban olarak görmeleri ve tanrıça için hadım edilmeleri son derece etkileyici ve gizemlidir. Bunlarla canlandırılan Kybele ve Attis-Adonis söylencesi, gizemin temelini oluşturur.[53] Baharda doğanın uyanmasına, canlanmasına katkıda bulunmak amacıyla yapılan bayramlarda cinselliğin yer alması sıklıkla rastlanılan bir özelliğidir bahar bayramlarının. Kybele-Attis tapımında ve törenlerinde bunun doğrudan ifadesini bulmaktayız. Kesilen testislerden akan kanın toprağı döllemesi, kuşkusuz tarım kültürüne aittir ve uygulamalarda da gizem kadar insanın doğaya katılma çabası, onu verimli kılma çabası ve bunu sağlamak için de bir kez daha kurban etme kavramıyla karşılaşılmaktadır.

Pek çok kültürü derinden etkileyen ve kendi isimlendirmeleriyle yaşattıkları söylenceler ya da inançlar Mısır'dan çıkmıştır. İsis'in ve diğerlerinin nasıl adlandırıldığını Plutarkhos, İsis ve Osiris adlı eserinde açıklamıştır. İsis, her şeyin kökeni olan ana kaynak, ana tanrıça olarak takip edilen, kendisine atfedilen niteliklerin son derece etkileyici olduğu ilk örneklerdendir, belki de ilk örnektir. Son derece ilkel, hatta ifadesi ürkütücü olan küçük boyutlu ve topraktan ana tanrıça figürleri elbette göz ardı edilmemelidir ancak İsis'in kendisinde topladığı özellikler, aşağıda bahsedilmektedir, tartışma götürmeyecek şekilde günümüzün tanrısallık düşüncesinde bile geçerlidir.

52. A.g.e., Azra Erhat, s. 184-186.
53. Bkz. s. 65,66 "Tanrısal öz" başlıklı bölüm.

İsis, ana tanrıçadır, toprak anadır. İsis tapımına ilişkin yazılmış en açık bilgiler bizlere Apuleus'tan ulaşmıştır. Apuleus, *Metamorphoses: Asinus Aureus* isimli eserinin 11. kitabında büyü yoluyla eşeğe dönüşmüş Lucius'un İsis'in yardımıyla tekrar insana dönüşmesini ve İsis gizem tapımına kabulünü anlatmıştır. Bu nedenle doğrudan Apuleus'tan yararlanılarak İsis tapımına bakılacaktır. Bir büyü sonucu eşeğe dönüşmüş olan Lucius'un tanrıçaya çeşitli adlarıyla kendisini insana dönüştürmesi için yakarmasıyla başlar 11. kitap.[54] Kendisine farklı adlar altında ve farklı törenlerle tapınılan tanrıçanın nitelikleri verilir böylece. Lucius duasını bitirince uyur ve uykusunda İsis görünür, kendini tanıtır, ona yardımcı olacağını ve bunun için yapması gerekenleri söyler. İsis kendini şu son derece etkileyici sözlerle tanıtır:

> "İşte bak, Lucius, ben, doğanın anası, bütün öğelerin efendisi, çağların ilk çocuğu, tanrıların en yücesi, ölülerin kraliçesi, göksel varlıkların kılavuzu, tanrıların ve tanrıçaların bütün biçimlerini bir tek kendinde toplayan ben, senin dualarınla geldim. Bir baş sallayışımla göğün bütün parlak doruklarını, denizin sağlık estiren rüzgârlarını ve yeraltının hüzün dolu sessizliğini yönetirim. Benim tanrısallığımı biriciktir, bütün dünya çok çeşitli biçimlerime tapar benim, değişik törenlerle ve türlü türlü adlarla. İnsanlığın ilk soyu olan Phrygialılar tanrıların Pessinuslu

54. Lucius 'un yakarısı: "Ey, gökyüzünün kraliçesi, sen, ekinleri doğuran anamız, cömert Ceres; kızını bulunca neşeye boğulan, insanı yabani meşe palamutlarını kemirmekten alıkoyup ona insanca beslenmeyi öğreten ve şimdilerde Eleusis ovalarında oturan cömert Ceres; sen, evrenin başlangıcında, Aşkı yaratıp erkeği kadınla, kadını erkekle birleştiren ve insan ırkını birbiri ardına gelen soylarla çoğaltan ve şimdilerde Paphos Adası'nın kutsal tapınağında ibadet edilen göksel Venüs; sen, sağaltıcı ilaçlarınla doğum sancılarını dindirip bunca insanı yaratan ve şimdilerde Ephesus'un ışık saçan tapınağında ibadet edilen Phoebus'un kız kardeşi; sen, üç biçimli yüzünle hayaletlerin saldırısını önleyen ve yeryüzüne çıkan kapıları sımsıkı örten, her yana dağılmış mezarlar arasında dolanıp duran ve değişik törenlerle yatıştırılan, gecenin ulumalarına karışmış, tüyler ürperten tanrıça Proserpina; 327 sen, kadınlık ışığınla her bir kenti aydınlatan, verimli tohumları nemli ateşlerle besleyen ve Güneşin kıvrımlarına göre ışığı kırıp yansıtan sen, adın ne olursa olsun, hangi törenle ibadet edilirsen edil, hangi surette olursan ol, sana yakarıyorum: artık eziyetlerin doruğunda olan beni kurtar, düşük yıldızımı yükselt ve şu çektiğim ölümcül ıstıraplara ara ver, dindir. Sıkıntılarım son bulsun, karşılaştığım tehlikelerin sonu gelsin. Ne olur, şu dört ayaklı korkunç halimden beni kurtar, insan içine çıkacak hale getir, daha önceki Lucius yap beni. Ama kendisine karşı kabahat işlediğim tanrısal bir güç, bana amansız zalimliğiyle rahat vermeyecekse, o zaman yaşamaktansa öldür beni." (Apuleus, *Başkalaşımlar* (Altın Eşek), 11. Kitap:2, Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yay., 2006.)

Anası der bana; Attica'nın topraktan türemiş halkı Cecrops'un Minervası diye çağırır; Paphoslu Venüs der denizlerin dövdüğü Cypruslular; yanlarından sadaklarını hiç ayırmayan Creteliler bana Dictynna Diana olarak yakarırlar. Üç dil konuşan Sicilialılar, bana Styx'in Proserpina'sı derler; Eleusis'in eski halkı beni Atticalı Ceres olarak bilir; bazıları Iuno der adıma, bazıları Bellona, kimileri Hecate, kimileri Rhamnusia. Güneş Tanrısı her gün doğarken, ilk ışıklarını saçtığı her iki Aethiopia halkı ve eski inançlarına bağlı Mısırlılar gerçekten bana özgü olan törelerimle tapar bana ve beni gerçek adımla, Tanrıça İsis olarak çağırırlar. (...)
"Şunu aklından çıkarma ve sonsuza değin kalbinin derinlerine mühürle: Ömrünün kalan kısmını, son nefesini verinceye kadar bana adayacaksın. Lütfuyla insanlara geri döndüğün tanrıçaya, yaşadığın her dakikayı borçlu olman hiç de adaletsiz değil. Üstelik mutlu yaşayacaksın, benim koruyuculuğum altında övünçle yaşayacaksın. Sana ayrılan yaşam süresi sona erdiğinde yeraltına ineceksin ve işte orada da o yeraltı küresinde de beni, şu an gördüğün gibi, Acheron'un gölgeleri arasında ışık saçarken ve Styx'in derinliklerine hükmederken göreceksin; Elysium bahçelerine yerleştiğinde de sana kol kanat gereceğim, sen de bana aralıksız tapınacaksın. Buyruklarıma sonsuzca itaat ederek, dinimin hizmetinden ayrılmayıp tanrısal onayımı almaya hak kazanırsan, yeryüzündeki yaşamını, yazgının sana bahşettiği ömrün ötesinde sadece benim uzatabileceğimi de göreceksin."[55]

İsis'e adanmış belirli bir günde bir dinsel yürüyüş düzenlenir, tüm halk ve İsis rahiplerinin oluşturduğu alay sokaklara dökülür, sonunda deniz kıyısına varıldığında tanrıların heykelleri yerleştirilir ve rahip bir gemiyi kutsar. Kutsamadan sonra halk getirdiği sunuları gemiye taşır ve gemi denize indirilir. Gemi gözden kaybolunca tapınağa gidilir, tanrı heykelleri yerlerine yerleştirildikten sonra dualar edilir, seyir mevsiminin açılışı ilan edilir ve bundan sonra halk tanrıçanın heykeline saygısını sunup evlerine dağılır.

Lucius, işte bu dinsel yürüyüş sırasında rüyasında tanrıçanın söylediklerini yaparak insan haline dönmüştür. İsis sadece Lucius'a görünmez uykusunda, tapımına kabul için onun onayı gereklidir, hatta bunun günü, bunun için Lucius'un yapması gerekenler, hangi rahibin kabul törenini gerçekleştireceği hep İsis

55. A.g.e., Apuleus, s. 611-615.

tarafından belirlenir, Lucius'a özgü bir durum da değildir bu. İsis tapımına ancak onun onayıyla girilebilir. Genellikle kabul törenlerinden önce adayın arındığı ve on günlük bir süre et yemediği anlaşılmaktadır. Kabul gününde Lucius'a daha önce giyilmemiş bir keten elbise giydirilir ve tapınağın en içteki odasına götürülür. Bundan sonrası ise bizlere yasaktır. Apuleus'un, Lucius'un ağzından deyişiyle:

> "Belki coşkulu okuyucum, sonra ne söylendiğini ve yapıldığını öğrenmek için can atıyorsun. Söylememe izin verilmiş olsaydı söylerdim; işitmene izin verilmiş olsaydı öğrenebilirdin. (...) Öyleyse dinleyin ve işittiğiniz şeyin doğru olduğuna kesinlikle inanın. Ölümle neredeyse yüz yüze geldim ve Proserpina'nın eşiğine adımımı attım; evreni meydana getiren bütün öğelerin arasından geçip geri döndüm. Gecenin ortasında güneşin beyaz bir ışıkla parladığını gördüm. Gökteki tanrılarla ve yeraltındaki tanrılarla yüz yüze geldim ve yanı başlarına kadar ulaşıp onları selamladım. Bak gör işte, duymuş olmana rağmen bilmene izin verilmeyen şeyleri sana anlattım. Bu yüzden şimdi sadece dine kabul edilmemiş olanların zihnine dinsel bir günah işlemeden açıklanabilecek olanları nakledeceğim." [56]

Daha sonra naklettiklerinden sabah on iki kat giysi giyerek dışarı çıktığını öğrenmekteyiz. İsis tapımına girmiş olan Lucius Roma'ya gider, bir yıl sonra İsis ikinci kez sırlarına ermesi gerektiğini muştular. Henüz Osiris'in gizemine ermemiştir. Bunun için Lucius hazırlıklarını yapar, on gün et yemez, başını tıraş eder ve ayinleri gece yapılan ve İsis tapımına bağlı olan Osiris tapımına girer. Çok geçmeden üçüncü kabul töreni gerçekleştirilir. İsis ve Osiris adaya da töreni yapacak rahibe de rüyalarında görünerek buyruklarını bildirirler, ayinler gece gerçekleştirilmektedir. İsis kabul töreninin anlatımında tapınağın iç bölümlerinin ve bazı kitapların –şifreli yazılar gibi yöntemlerle de korunarak– sadece rahipliğe kabul edilmiş olanların erişimine açık olduğunu ve sırların açıklanmasının yasak olduğunu, tapıma girenlerin, tanrıçanın giziyle aydınlananların ömürleri

56. A.g.e., 11. Kitap: 23, s. 647, 649.

boyu sırlarına sadık kalmaları gerektiğini görmekteyiz.[57] Kabul edilen kişinin bu dünyada da öteki dünyada da tanrıçanın lütfundan yararlandığı da açıkça geçmektedir. İsis'in Lucius'a kendini tanıtırken söylediği, *"buyruklarıma sonsuzca itaat ederek, dinimin hizmetinden ayrılmayıp tanrısal onayımı almaya hak kazanırsan, yeryüzündeki yaşamını, yazgının sana bahşettiği ömrün ötesinde sadece benim uzatabileceğimi de göreceksin"* sözleri açıkça yalnızca İsis'in yazgı üzerindeki gücünü göstermekte ve Lucius'a uzun ömür vaat etmektedir.

Albert Champdor, *Mısır'ın Ölüler Kitabı* adlı yapıtında gizli tapımlardaki erginleme konusuna da değinmiş ve törenlerin yapıldığı yerlerden olan Khonsu Mabedi üzerinde durmuştur. Karnak'ta bulunan Khonsu Mabedi'nde büyük tanrı heykeli ve kabartmalar vardır. Bu kabartmalardaki betimlemelere göre, Tanrıça Ament (Amon'la birlikte oturan, dişi ve gizli olan tanrıça) IV. Ramses'in gözleri arasına bir haç uzatmaktadır. Hacın üst ucu oval, yuvarlak ve ortası deliktir. Bu yuvarlak, başı ve sonu olmayandır, ebedi ruhu temsil eder ve haç ise erginlenecek, inisiye edilecek adayın girdiği transı, yani ölüm halini temsil eder. Tanrıça Ament bunu firavunun gözleri arasına koyar ve adayın arkasında duran Horus, Sırların Bekçisi kimliğindedir ve bir parmağını dudağına götürmüş, adaya susmasını işaret etmektedir. Ayrıca Sfenks de erginlemenin en büyük mabedini oraya yaklaşanlardan korumaktadır. Paul Brunton'un *L'Egypte Secrete* (Gizli Mısır) adlı kitabında hacın konulduğu yerle ilgili açıklamaları şöyledir:

> "Kaşlar arasında işaret edilen nokta, epifiz bezinin[58] yerini gösterir. Guddenin karmaşık işlevleri henüz aydınlanmamıştır. İinisiyasyonun

57. A.g.e., 11. Kitap.

58. A.g.e., s. 21 "Epifiz bezi: Diansefaldeki Pineal aygıt iki bölümden oluşur; retinası, ilkl göz billuru, pigmanter ve periferik hücreleriyle küçük bir gözü andıran bölüm ve diansefalden yukarı çıkan tüp şeklindeki epifiz guddesi. Bu aygıt özellikle bazı sürüngenlerde çok bellidir. Prosaurienler de denilen bu ilk bölüm çok eski sürüngenlere benzer. 45 cm. boyundaki bir kertenkeleyi andıran ve Yeni Zelanda'nın kuzeyinde, Plenty Körfezi'ndeki birkaç adacıkta yaşayan Hateria (Sphenodon punctatus) bu türün tek örneği olup nesli tükenmek üzeredir. Metinde pineal gudde diye anılan bu beyin yapısının birüçüncü göz kalıntısı olması çok muhtemeldir."

ilk basamaklarında, inisiyatör süjenin psişik görüntüleri veya çevresindeki ruhsal varlıkları görebilmesi için bu guddenin belli bir etkinliğini harekete geçirir. Bu amaçla kullanılan metot kısmen manyetik, kısmen de çok güçlü tütsülere bağlıdır."[59]

Törenler loş, kapalı ve mezara benzeyen mabetlerde yapılmıştır. Erginlenen adaylar hipnotizör rahiplerce uyutulmuştur. Beden ve ruhtan ayrılma sınavını geçerek erginleme sınavına girmişler, bazen de başarısız olan adaylar bu mahzen odalarından ölü olarak çıkarılmışlardır. *Mısır'ın Ölüler Kitabı*'nda aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

"Ama bedenden ve ruhtan sembolik olarak ayrılma sınavını aşabilenler o kadar yaklaştıkları ölümün dipsiz çukurundan geri geliyor, bu dönüşte beden ve ruh yavaş yavaş olağanüstü bir sıcaklık duymaya başlıyor; insanı serbest bırakan, coşturan, temizleyen ölümü tanıyor, esrarlı bilgiler alıyor ve o zaman, hiç kimsenin bilemeyeceğini biliyorlardı: Öbür alemin ışığı, gecenin on iki saatinin göz önünde canlanışı, mezarların (masbata) kuyuları içinde kuş gibi uçan ruh, mabedin en gizli odasındaki uzun uyanıklık saatleri, onların yeniden dirilmenin korkutucu sırlarını sezmelerine imkân vermişti. Sırası gelince varlığın bir halinde kaybolabilecekler, başka bir hal içinde yeniden gözükebileceklerdi."[60]

Plutarkhos, İsis, Osiris ve Horus için yapılan törenlerden mevsimsel değişimlerle bağlantılı olarak söz etmiştir.[61] Tümünde de yaşamın soluklaşması ya da canlanması ve insanların törenleriyle yapmaya çalıştığı katkı vardır. İneğin dışarı çıkarılarak gezdirildiği bir törenin, Osiris'in aranmasını ve sonunda bulunmasını simgelediğini anlatmıştır. İsis'in ınekle temsil edildiği bilinmektedir. Osiris'in sandığa kapatılan cesedini nasıl aradığı ve sonunda bulunmasının, hemen hatırlanacaktır ki İsis ölü Osiris'i geçici olarak canlandırarak ondan Horus'u doğurmuştur ve Nil'in çekilme döneminde Osiris'in kaybolduğuna

59. Brunton'dan aktaran,Albert Champdor, *Mısır'ın Ölüler Kitabı: British Museum'daki Ani*, Hunefer, Anhai Papirüslerine Göre, Çev. Suat Tansuğ, Ruh ve Madde Yay., 2006..
60.A.g.e., s. 21
61. A.g.e., Plutark.

inanılmıştır, daha sonraki arayışında ise bulamadığı on dördüncü parça olan fallusunun nehre atıldığı bereket anlatısıdır, Nil'in sularıyla yaşam vermesine eşitlendiği de bilinmektedir. Bulamadığı parça olan Osiris'in fallusunun benzerini yaptırarak tapınaklara koydurmuş ve Osiris'e ilişkin ritüllerde de fallusa ait bir kült oluşturmuştur.[62] Yunanlar da Bakkhus gizem tapımında fallusa benzer şekilde önem vermiştir. Osiris'in Nil'e atılmış fallusu, Nil'in bereket getiren ırmak oluşuyla birlikte düşünülerek üremenin, bereketin, yeniden doğumun kaynağı olarak ele alınması gereklidir. Plutarkhos, Osiris ile Dionysos'un eş tutulmuş olması gibi Mısır tanrı ve tanrıçalarıyla Yunanlarınkinin denkliğini irdelemiş, daha doğru bir ifadeyle Yunanların etkilenimini ve Mısır tanrı ve tanrıçalarıyla kurduğu denkliği irdelemiş, ayrıca Mısırlıların Seth-Osiris ikilisine ilişkin düşüncelerini anlaşılır şekilde aktarmıştır. Ondan öğrendiğimize göre Mısır rahipleri Nil'i Osiris, Seth'i deniz olarak nitelemişlerdir. Onlara göre Osiris "ıslak, nemli olan her şeyin ka*ynağı ve gücü, her üremenin nedeni, her tohumun tözü (cevheri)*"[63] iken Seth yakıcı, kurutucu, ıslaklığa düşman her şeyin kaynağıdır. Seth kızıl ve uçuk sarı; Osiris esmerdir. İlkbaharla birlikte nemlenen doğa yenilenirken sonbaharla kuraklaşır. Nil'i Osiris'in akıntısı olarak gören Mısırlılar, Nil'in karıştığı toprağı da İsis'in bedeni olarak düşünmüşlerdir. İşte bu birleşmeden de Horus doğmuştur.[64] Mısır için Nil'in suladığı toprak bereket getirmiştir ve renk sembolizminde bunu göz önünde bulundurmak gereklidir.

Mısır'da da karşımıza temelde yabancı olmadığımız temalar çıkmaktadır. Gerek simyada maddeye uygulanan gerek ilkel kabilelerde gördüğümüz sembolik ölüm deneyimi ve bu deneyimden değişime uğrayarak çıkma söz konusudur. Yine ilkel kabilelerde de görülen kimi zaman adayın gerçekten ölmesi, göze alınan deneyimden beklenen kazanç için göze alınan bir durumdur. Ölüm deneyimi genelgeçer bir niteliğini burada da taşır ve adayın evrenin ve tanrıların sırrına ermesini sağlar.

62. A.g.e., s. 35.
63. A.g.e., s. 50.
64. A.g.e.

Gizem tapımlarında erginlenen kişinin yaşadıkları genel bir kural olarak açıklanmamıştır. Demeter'in kurduğu tapımda da halka açık olan törenler olduğu gibi kendi içinde ikiye ayrılan mysteriaların bu bölümü bilinmemektedir. Sırra ilişkin tahminler, yapılan ritüellerin yorumlanmasından ibarettir. İsis tapımında da gizlilik esastır. Herodotos'un, *Historiai* (Tarih) adlı yapıtında sıklıkla gizli kalması gereken tanrı ismi, söylenmemesi gereken sırlar geçer.[65]

Thales, Phytagoras, Plato, Democritos, Plutarkhos gibi isimler Mısır'da erginlenenler arasındadır. Thales'in arkhe olarak nemi öne sürmesinde Mısır'da öğrendiklerinin etkisi olduğu düşünülmüştür. Bundan kasıt, Osiris'in temsil ettiği "yaşam veren unsur olarak nem"i kastetmiş olduğudur. Homeros hiyeroglif okumayı bilen biridir. Mısırlıları diğer kültürlerden ayıran en önemli noktalardan biri de ölümden sonra bu dünyada sahip olunan bedenin aynen muhafaza edilmesinin amaçlanmasıdır.

---

65. "Mısırlıların en bilgin kabilesi olarak kabul edilen kabul edilen Heliopolislilerin ve Thebaililerin de yanlarına gittim. Onlara Memphislilerin anlattıklarının doğru olup olmadığını sordum. Bana tanrılarla ilgili birçok sır öğrettiler. Ama ben size bunları anlatmayacağım." (Herodotos, Historiai, 2. kitap, III: 1-2)

"Busiris'teki bayramda yapılanları daha önce anlatmıştım. Burada herkes bayram sırasında dövünüp durur. Ancak uğruna kendilerini dövdükleri tanrının ismini söylemem dini açıdan doğru olmayacaktır." (Herodotos, Historiai, 2. kitap, LXI: 1) Busiris'te kutlanan İsis bayramıdır ve üstü örtülü bırakılan tanrı ise Osiris olabilir, birbirinin eşi olan çiftin tapımlarının aynı ve birbirlerine bağlı olduğunu Apuleus'tan öğrenmiştik.

Herodotos'un Kral Mykerinos'un kızının cesedini bir inek heykelinin içine koyduğu, bunu da Sais'te sarayın bir odasında bulunduğunu anlattığı bir hikâye vardır. (Herodotos, Historiai, 2. kitap, CXXIX,CXXX, CXXXI, CXXXII, CXXXII,) Hikâyenin devamında şöyle der Herodotos:

"Mısırlıların bir bayramları vardır. Bu bayram bir tanrı adına düzenlenir. Ancak bu tanrının ismini öyle her yerde anmak doğru olmaz. İşte bu bayramda inek dışarı taşınır." (Herodotos, Historiai, 2. kitap, CXXXII) Herodotos bunun Osiris olduğunu bildirmiştir. Bence İsis ya da Osiris olabilir. İsis'in oğlu Horus'un ona Seth'i serbest bırakmasını söylemesi nedeniyle saldırısına uğradığında başının yerine inek başı takıldığını, inek miğferi giymiş olarak resmedildiğini ya da inek başlı heykelleri olduğunu düşünerek bu olasılık göz önünde bulundurulmalıdır.

"Sais'te ismini söylemenin günah olacağı kişinin de mezarı vardır. (...) Göl üzerinde geceleri ismini söylemenin günah olacağı kişinin çektiği acıları gösteren törenler düzenlenir. Mısırlılara göre bunlar sırdır. Sırları söylemek de ayıp olur. Yoksa aslında ben bu sırların ayrıntılarını biliyorum." (Herodotos, Historiai, 2. kitap, CLXX: 1; CLXXI: 1-3)

Döngüsel Zaman Anlayışı ve Kurban

Toprak, bereket, ölüm ve yeniden doğum, ölen ve dirilen tanrı, cinsellik ve yeniden doğum ritüeli, bunların gizem tapımlarında, yeni yıl bayramlarında yer bulması ve böylece evrenin kaotik zamanlarına dönülmesi yoluyla yeniden doğumun olası kılınarak kozmogonik yenilenmenin, kozmosla birlikte krallığın gücünün de tarlaların bereketinin de sağlama alınması... Bu düşünceler, tümleşik olarak Hindistan'ın kurban törenlerinde görülmektedir. Amaç elbette ölümsüzlüğü elde etmedir yine. Bu inançların yansımaları Mezopotamyanın, konu özelinde ise Sümer'in pek çok uygarlığa kaynaklık ettiği örneklemelerde de açıkça görülmektedir. Bu nedenle bu noktada örnekler kesilerek Hint-Ari düşüncesini anlayabilmemize imkân verecek olduğu ve incelediğimiz temaları içerdiği için Hint kurban törenine dönülecek.

Hindistan'da veda tapımında öne çıkan kurban töreni, *soma* törenidir, agnistoma. *Soma*yla birleştirilmiş bir tören olan *agnicayana*nın ritüelleri ve bu törendeki temsiller ele alınmıştır. Agnicayana töreni: Puruşa'nın[66] kendisinden evrenin yaratılması için tanrılara kendini kurban olarak vermesi gibi Brāhmanalar'da da Prajāpati'nin[67] kozmogoniyi tamamladıktan sonra tükeneceği ve ölüm uykusuna yatacağı konu edilmiştir. Puruşa-Prajāpati özdeşliği vardır ve Prajāpati yıldır.[68] Prajāpati'nin tükenişi ve tanrılarca iyileştirilmesi Satapatha Brahmana'da verilmiştir:

---

66. Rg Veda'da Altın Cenin olarak tasvir edilen tanrı suları döller ve ateş tanrısı Agni doğar. İkinci bir kozmogoniye, Puruşasukta ilahisine göre Puruşa, dev, ilk insan kozmik bütünlüktür ve erdişidir, yaratıcı dişil enerji olan Virāj'ı üretir ve sonra onun tarafından doğurulur. Tanrılar kozmik kurban olarak Puruşa'yı kurban ederler ve her şey onun bedeninden türer: yer, gök, tanrılar, hayvanlar, aklından ay, gözlerinden güneş, ağzından Agni ve Indra... Puruşa aşkın ve içkindir, kurban töreninde hem tanrı hem kurbandır. Rg Veda'ya göre tanrılar evrenden sonra yaratılmış ve ölümsüzlüğü çeşitli yöntemlerle elde etmişlerdir. Önceleri kurban yoluyla insanlar da ölümsüzlüğe erebiliyorken tanrılar insanın ölümsüzlüğünün ancak öldükten sonra tinsel bir ölümsüzlük olmasına karar vermişlerdir.

67. Prajāpati önce tinsel bir bütünlüktür, kāma (istek) onu üremeye yönlendirince tapas (sıcaklık, ateş, riyazet ateşi) yoluyla sudNr (her yöne dağılan salgılama) yoluyla yarattı. Prajāpati 'yıl'ı ve benliğini (ātman) tanrılara vererek kurbanı yarattı. Brahmanalarda Prajāpati'nin evren, yıl ve ateş sunağıyla özdeşliği kurulmuştur.

68. A.g.e., Mircea Eliade, I, s. 280.

"Prajāpati canlı varlıkları salgıladıktan sonra, eklem yerleri ayrıldı. Prajāpati kesinlikle Yıl'dır ve eklemleri de gündüz ile gecenin iki birleşme noktası (yani şafak ve günbatımı), dolunay ile hilal ve mevsimlerin başlangıçlarıdır. Gevşemiş eklemleriyle ayağa kalkamıyordu ve tanrılar onu *agnihotra* (ritüeli) ile eklemlerini sağlamlaştırarak iyileştirdiler."[69]

Prajāpati'nin kozmik bedeninin yenilenmesi bir kurban töreniyle, agnicayana (ateş sunağı) törenindeki kurban sunağının rahiplerce inşa edilmesiyle gerçekleştirilir. Ateş sunağı, kurban sunağıdır, onun inşası tükenmiş Prajāpati'nin, yani evrenin ve yılın yenilenmesidir. Agnicayana töreninin hazırlıkları bir yıl sürmekte, törende biri insan olan beş kurban öldürülmekte, sunağın yapımında ilk tuğla sırası kurbanların kafalarının etrafına örülmektedir. İnsan kurbanıyla tekrarlanan ilk eylem, Prajāpati'nin kendini kurban etmesi, sunağın inşasıyla evrenin yaratılmasıdır.[70]

Döngüsel zaman anlayışının yıllık olduğu ve kurban yoluyla evrenin ve zamanın esenliğini, bereketini ve bütünlüğünü koruma amacı açıktır. Elbette tanrıların kurban vererek ölümsüzlük kazandıkları düşünüldüğünde sunağı inşa eden rahip için de Prajāpati ile özdeşliğinin söz konusu olduğu ve amacın yenilenerek, tamlanarak ölümsüzlük kazanmak olduğu aşikârdır. *"Kurban törenini yöneten rahip, Prajāpati'yi yeniden bir araya getirirken (samdhā, samskri), aynı bütünleştirme ve birleştirme işlemini kendi benliği üzerinde de gerçekleştirmekte, başka bir deyişle tam olmaktadır."*[71] Simyacının işlemlerinde maddeyi dönüştürürken, öldürür, arındırır ve diriltirken kendisinin de tinsel dönüşüm geçirmesi ve amacının ölümsüzlüğe ulaşmak olması gibi, rahip yeniden inşa, yeniden doğum işlemini gerçekleştirir. Rahibin inşa ettiği kurban sunağı bu düzlemde kendisinin ātmanına (benliğine) denktir. Agnicayana töreni, *soma* kurban töreniyle birleştirilmiştir.

69. A.g.e., Satapatha Brahmana'dan aktaran, Mircea Eliade, s. 281, 282.
70. A.g.e., Mircea Eliade, s. 271, 282.
71. A.g.e., Mircea Eliade, s. 283.

At kurbanı olan asvamedha töreni, öne çıkmış olan Veda ritüellerindendir ve amaçlanan sonucu rahibin, kurbanın ya da törene katılanların bireyselliğiyle sınırlı değildir, tüm ülkeye bereket getirmesi ve günahlardan arınmadır, törendeki cinsellik unsurları da bereket ve iktidarla ilişkilidir. Çok sayıda brahmanın katıldığı töreni kral gerçekleştirir, hazırlıkları bir yıl sürer ve kurban edilen at Prajāpati'yi temsil eder, atın her öğesi evrendeki bir öğenin temsili karşılığıdır.[72] Hazırlık aşamasında bir savaş atı seçilerek önce güneşi temsil eden kurban direğine bağlandıktan sonra yıkanması için suya götürülür, bu sırada bir fahişenin oğlu bir köpeği sopayla öldürür, ölü köpek suda atın karnına doğru yüzdürülür, daha sonra da ölüler ülkesine yüzerek uzaklaşır. Köpeği öldüren, ata saldıran herkesin engellenmesini ve ondan köpeğin uzaklaşmış olduğu gibi uzaklaşılmasını yüksek sesle diler. Daha sonra kurban atı başka yüz atla birlikte serbest bırakılır ve kısraklara yaklaştırılmaz. Bu yıllık süreçte her gün tanrı Savitri'ye kurban sunulur. At nasıl kısraklardan uzak tutuluyorsa kral da her gece en sevdiği eşinin bacakları arasında uyuma zorunluluğu olduğu halde cinsel ilişkiden uzak durur. Üç günlük ritüelin ikinci gününde ata kısrakların gösterilmesi, atın savaş arabasına bağlanması gibi törenlerden sonra çok sayıda evcil hayvanın kesilmesinin ardından at boğularak kurban edilir. Dört kraliçe, arkalarında yüzer nedime olduğu halde atın cesedinin etrafında döner, atı yağlar, masaj yapar ve boynuna çelenk takarlar, atı hazırlarlar. Hayvan kurban edileceği yere götürülüp üzerine örtü örtüldükten sonra boğularak öldürülür. Bundan sonra kralın gözde eşi atın cesedinin yanına uzanır, üzerinlerine bir pelerin örtülmüştür ve kraliçe cinsel birleşme taklidi yapmaktadır... Bu ritüelde ilginç, cinsel içerikli konuşmalar ge-

72. "OM. Şafak kurbanlık atın başıdır; güneş gözüdür, rüzgâr soluğudur; kozmik ateş onun açık ağzıdır. Yıl kurbanlık atın gövdesidir, gök sırtıdır; aradaki mekân karnıdır; yer karnının altıdır; yönler onun böğürleridir; ara yönler onun kaburgalarıdır; mevsimler onun bacaklarıdır; aylar ve yarım aylar eklemleridir; gündüz ve geceler ayaklarıdır; yıldızlar kemikleridir; bulutlar etidir. Kum, ayrıca midesindeki yemektir, ırmaklar bağırsaklarıdır. Dağlar kara ve akciğeridir; otlar ve ağaçlar saçlarıdır. Yükselen güneş gövdesinin ön kısmı, batan güneş art kısmıdır. Esnemesi yıldırımdır, titremesi gök gürültüsüdür; kaşınması yağmurdur; ve sesi yaratıcı Sözcük'tür.." (Brhadaranyaka Upanişad'dan aktaran Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi*, s. 208)

çer kraliçe ve rahipler, kral, izleyen prenses arasında, garip bir temsil sergilenmektedir. İlk olarak rahip tarafından "Siz ikiniz gökte örtülmüş olun. Ve erkek gücü taşıyan küheylan, tohum veren, içeriye tohumlarını versin" şeklinde dua edilir. Bu ritüelde kraliçe, rahip ve izleyiciler arasında açık saçık konuşmalar geçer. Atla yatan gözde kraliçe dahil tüm kraliçeler ayağa kalkarak Rg Veda'dan bir ilahi söylerler, törensel banyodan sonra Rg Veda'dan bir ilahi daha söylerler. Daha sonra at brahmanlar tarafından derhal parçalanır ve pişirilir. Hint-Avrupa kökenli olan at kurbanı töreni, evrenin yenilenmesine yöneliktir. At evrenin, Prajāpati'nin ve tanrının ikamesi olarak görülmesi nedeniyle son tahlilde kralı temsil etmektedir.

İnsan kurbanı töreni, *puruşamedha*dır. Her şeyin kendisinden türediği kurban olan ilk insan Puruşa ile Prajāpati özdeşliğinden yukarıda bahsedilmiştir. *Puruşamedha* töreninde atın yerini insan kurban almaktadır. Kurban edilmek üzere satın alınan kişi aynı şekilde bir yıl serbest kalmakta ve kraliçe asvamedha töreninde atın yanına uzandığı gibi bu kez ölü insanın yanına uzanmaktadır.[73]

Evrenin yenilenmesi ve ülkenin bereketi için başka yerlerde de kurban törenleri, hatta insan kurbanları da görülmektedir. Bu törenlerde çoğunlukla ölüm ve cinsellik bir aradadır.

İnsan kurbanı, 1835'te kanunen yasaklanana kadar Hindistan'da devam etmiştir. Joseph Campbell, bu konuya canlı bir örnek olarak Khondları[74] örnek göstermiştir. Khondlar, kurbanlarını toplumdan ayrı tutmuş, onlara *meriah* demiş ve onları Yer Tanrıçası'na sunmuşlardır. Kurbanların ruhlarının kutsanacağına inanan Khondlar kimi zaman kendi çocuklarını *meriah* olarak satmışlardır. Kurbanın satın alınması ya da *meriah* çocuğu olması koşulu vardır. İki *meriah* evlendirilerek *meriah* çocuklar elde edilmiştir. Kutsal kabul edilen *meriah*lar halktan büyük saygı ve sevgi görmüş, olağanüstü olaylarda, mevsimlik festivallerde, tohum atılmadan önce kurban edilmişlerdir. Kurban töre-

73. Mircea Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, s. 271-273; Campbell, *Doğu Mitolojisi*, s. 189-195.

74. Proto-Avustralya grubundan, Orissa, Bengal ve Bihar'da yaşayan halk.

ninde kurbanın hazırlanıp adandıktan ve şenlik düzenlendikten sonra getirilmiş olduğu özel koruda bir direğe bağlanmış olan kurban süslenir ve halk çevresinde dans ederek tanrıçaya "Ey tanrıça, sana bu kurbanı sunuyoruz: Bize güzel havalar, ürün ve sağlık ver" diyerek ve kurbana da "Seni fiyatını verip aldık, seni kaçırmadık, geleneğe göre kurban ediyoruz: Bizim günahımız yok" diyerek şarkı söyler. Her aile ürününü arttırmak için yılda en az bir kez tarlasına bu kurbanlar yoluyla et sağlamıştır.

Kurban, kimi yerlerde bedeni bıçaklarla çentilerek, kimi yerlerde canlı kurbandan kalabalığın et koparmasıyla, kimi yerlerde sıkıştırılarak ya da boğularak öldürülmüştür. Törende kurbandan kesilen etler seçilmiş kişilerce o zamana dek perhizde olan köylere götürülür ve meydanda rahibe teslim edilir. Rahip eti ikiye ayırır, bir kısmı aile reislerine dağıtılırken diğer kısmı hemen orada rahip tarafından, arkası dönük ve bakmaksızın yerdeki bir deliğe gömülerek Yer Tanrıçası'na sunulur. Daha sonra köyün erkekleri yerdeki bu deliğe toprak atar ve rahip su döker. Bundan sonra aile reisleri aynı işlemi kendi tarlalarında rahibin yaptığı gibi yaparak gerçekleştirir. Eti bu şekilde paylaşılan kurbandan kalan baş, bağırsak ve kemikler ertesi sabah cenaze ateşinde bir koyunla birlikte yakılarak küller tarlalara saçılır, evlerin ve tahıl ambarlarının üzerine macun olarak sürülür, haşarattan korumak için yeni tohumların içine karıştırılır, bazen de yakmak yerine bunlar gömülmüştür.[75] Bugün de Hindistan'da Burmalılar arasında, iyi pirinç elde etmek amacıyla her yıl festivalde satın alınan çocukların kurban edildiği görülmektedir:

> "Boynuna geçirilen iple, kurban satın alan kişinin bütün akrabalarının evlerine götürüldü. Her evde bir parmak boğumu kesildi ve evdeki herkes kanla sıvandı. Parmak boğumunu yalayıp ocakta kullandıkları saçayağına sürttüler. Sonra kurban köy ortasında bir direğe bağlandı ve mızrak darbeleriyle öldürüldü. Her darbede akan kan oyuk bir bambuda toplanıyordu. Sonra satın alan kişinin akrabaları bu kanı gövdelerine sıvanıakta kullanacaklardı. Etler bir sepete doldurulup yakındaki bir sehba üstüne konulup tanrıya sunuldu.

75. A.g.e., Joseph Campbell, s. 161-163.

Kurbanı satın alan kişi ve akrabaları bir yandan dans edip ağlayarak kanla sıvandıktan sonra sepet içindekilerle birlikte cangıla fırlatıldı."[76]

Benzer bir örneği Olympia'da görmekteyiz. Gençliğin en sağlıklı olanının, yarışta birinci geleninin bir yıllık onurlandırmanın ardından kurban edilmesi burada da iyi ürün almak gibi benzer amaçlar içindir. Dikkatimizi Olympia'da düzenlenen yarışlara verdiğimizde burada kendi içlerinde yarışarak eğlenen kuretaları görmekteyiz. Kuretalar, Zeus'un erginlenmesinde, kabilenin, yetişkinliğe geçiş ritüelleri kapsamında çocuğu kaçıran erkeklerine denk düşmektedir.

Rhea'nın Zeus'u emanet ettiği kuretalar, İda Dağı'ndaki daktyller Girit'ten Olympia'ya gitmiş ve kazanana zeytin dalından taç giydirdikleri yarışlarla eğlenmişlerdir. Kuretaların gerek daktyll olma (demirci) özelliklerinden dolayı üstlendikleri tekinsiz kutsallık gerek onlara bebek Zeus'u erginlemeleri için emanet edilmiş olmasının gösterdiği özellikleri nedeniyle de zeytin dalının önem taşıması anlam kazanmaktadır. Pek çok yerde yeşil dal, yeşillik, yapraklar bereket ve ölümsüzlük ya da yine bunlarla bağıntılı olarak kışın ve ölümün kovularak yeniden doğan yaşamın sembolize edilmesi amacıyla kullanılagelmiş unsurlardır.

Olimpiyat oyunlarında kazanan genç kız ve genç erkeğin erginlemesi, Pelops ve Hippodameia hikâyesine[77] paraleldir. Olympia'nın erken yerel geleneğinde tek yarışma koşudur. Olympia'daki erkekler koşusunu kazanan genç, yılın *koûros*u olurken yine kadınlar koşusunu[78] kazanan genç kız yılın *koure*si

76. G.E.R. Grant Brown'dan aktaran Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi*, s. 164.

77. Pelops, Elis Kralı'nın kızı Hippodameia ile evlenmek ister. Kral Oinomaos'un koşuluna göre adayın yanına kızını alıp bir arabaya biner ve kral da arkalarından bir arabayla yola çıkar. Kral her seferinde yetişerek adayı öldürmüştür. Kendisine yenilmeyecek olanla evlenecektir kızı koşula göre. Pelops yenilmez ve kralı öldürerek yerine geçer. (George Thomson, *Tragedyanın Kökeni*, s. 131) Olimpiyatların başlangıçta tek bir türde (koşu) yarışma şeklinde olduğu bilinmektedir. Burada Olimpiyatlardaki yarışın öncülü bir araba yarışı, öldürdüğünün yerine geçerek hükmetme, hieros gamosu çağrıştıran bir evlilikle yeni kral ve kraliçe olmak, Nemi korusunun rahibi gibi, ardılı tarafından öldürülme unsurları hemen göze çarpmaktadır.

78. Olympia'da, bir kardeşlik cemiyeti gözetiminde yapılan Heraia adlı kadınlar festivalinde kazananın zeytin dalından taç giydiği üç koşu yarışması düzenlenmiştir. Bundan başka

olmuş, kutsal evlilikle yılın Hippodameia'sı ve Pelops'unu temsil etmişlerdir. Ne var ki yılın tanrı-kralı, yıl sonunda yerine geçecek olan kişi tarafından öldürülecektir.[79] Bir yıl boyunca giydiği taçla birlikte kazandığı kabul edilen tanrısal güçlerle, burada Olympiyat galibi yılın tanrı-kralıdır ve kralların doğa güçleri ve ürünler üzerinde güç sahibi olduğu düşünülmüştür. Çift, kral ve kraliçe olmanın yanı sıra tanrısal kabul edilmiştir. Zeytin dalından taç giydirilip şölenler düzenlenmesi, krallarla yan yana savaşa gitmeleri, öldükten sonra bile kahraman olarak saygı görmeleri gibi yüksek düzeyde onurlar, kral kadar kurbana da kutsallık yüklendiğinin göstergesidir.

Hera için bir kaftan örülüp iki de koro hazırlanmıştır, biri Hippodameia için, diğeri "bitkileri büyüten kız" Physkoa için. (George Thomson, *Tragedyanın Kökeni*, s. 133) Burada da yılın kralı-kraliçesi olmak ve taç giydirme ile bereket ve yeniden doğum sembolü olan yeşillik, zeytin dalı birlikte karşımıza çıkmaktadır. Physkoa'nın Dionysos'un gelini olması ve "bitkileri büyüten kız" olarak tanımlanması törenin geçmişine ve köken mitine işaret etmektedir.

79. George Thomson, *Tragedyanın Kökeni*, s. 130-134.

4
Ölümlü İnsan

İnsanoğlu bir yandan ölümsüz olması için kendisine hak göreceği bir yön ararken kozmosta ve kendi yaradılışında, bir yandan da ölümlülüğünü kabullenmeye çalışmıştır. Ancak bununla ilgili mitlerde görülmektedir ki yine de ölümsüzlük olasılığına bir açık kapı bırakılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da ölümlü olmalarına sebep olarak insanın kendi hatası, eksikliği gösterilmiştir. Giderildiği takdirde, bir zamanlar kaçırmış olduğu fırsatı yakalama şansını elde edebilirmiş gibi, belki içten içe bunun umuduyla seve seve anlatmışlardır bu ölümcül yetersizliklerini.

Ölümlülüğün Söylenceleri

İnsanın ölümlülüğüne ilişkin pek çok farklı coğrafi bölgede ve uygarlıkta bu duruma açıklamalar ya da sebepler göstermeye

çalışır görünen hikâyeler anlatılagelmiştir. Aşağıda bu anlatıların değişik bölgelerden örnekleri yer alıyor.

Troiband: Malinowski'nin incelediği Troibandlılar, insanların önce yeraltında yaşadıklarına ve sonra geliştirdikleri kültürü de taşıyarak yeryüzüne çıktıklarına ve ölünce Tuma'da bir kovuktan yine yeraltına gittiklerine inanmaktadırlar. Tarih öncesi zamanlarda henüz yeraltında yaşayan insanlar, deri değiştirerek gençleşirlermiş. Hatta yeryüzüne ilk çıktıkları zamanlarda da bu şekilde gençleşiyorlarmış. Sonsuza dek yenilenerek genç kalıyorlarmış. Bu özelliklerini yitirmelerine neden olan olay da bilinmektedir:

Bwadela Köyü'nden bir kadın torunuyla birlikte koyda yıkanmaya gider. Burada derisini değiştirmek üzere torunundan uzaklaşır ancak deri değiştirip genç bir kız görünümünde yanına döndüğünde torunu onu tanımaz ve kovar. Büyükannesi de geri gidip eski derisini giyinir, bu kez yanına döndüğünde torunu ona kendisi yokken olanı anlatır. Büyükannesi de der ki: "Hayır, sen beni tanımak istemedin. Öyle olsun, sen yaşlanacaksın, bense öleceğim." Eve döndüklerinde kızına olanları anlatır. "Artık derimi çıkarmayacağım" der, "Hepimiz yaşlanacağız. Hepimiz öleceğiz."[1]

Yaşlı kadının eski derisini giymekle tüm insanlığı ölüme mahkûm ettiğinin özellikle altının çizildiğini görüyoruz bu öyküde. Çok çarpıcı sözlerle: "Hepimiz yaşlanacağız. Hepimiz öleceğiz." İnsanlığın en büyük korkusu, ortak çaresizliği, herkesin tek başına yaşamak zorunda olduğu ortak yazgı. Bu öyküde büyükannenin nasıl ölümsüz kaldığı ilgi çekici, deri değiştirerek gençleşmektedir. Yılanın ölümsüzlüğün sembolü olması, deri değiştirmesinden esinlenilmiştir ve çok yaygın bir motiftir bu. Böylece, yılanın kendisine ölümsüzlük atfedilmesine sebep olan deri değiştirebilme niteliğinin insana yüklenmesinden başka bir şey yoktur aslında ortada. Çok küçük bir not düşmek gerek belki, üç nesil kadın var hikâyede ve bu anaerkil bir yapıya işaret eder, yanı sıra üremenin kadın odaklı görülmesi de vur-

1. A.g.e., Bronislaw Malinovsky, s. 113.

gulanmakta olabilir. Büyükannenin sonucunu bile bile yaptığı harekete sebep olan, torunun gençleştiğinde onu tanımamasıdır. Büyükannenin ölümlülüğü tercih etmesinde insanın kendisinden başka bir güç, doğanın ya da doğaüstü bir varlığın etkisi söz konusu değildir.

Endonezya: İnsanoğlunun ölümlülüğünün insan faktörüne bağlandığı bir başka mit de Endonezya'dandır: "Başlangıçta, gök yere çok yakınken, Tanrı, ilk çifte armağanlarını bir ipe asarak gönderiyordu. Bir gün onlara bir taş gönderdi; ama şaşıran ve bu armağanı yakışıksız bulan atalarımız onu reddettiler. Bir süre sonra Tanrı ipi yeniden aşağı sallandırdı; bu kez ucunda bir muz vardı ve bu armağan hemen kabul edildi. O zaman atalar yaratıcının sesini duydular: Mademki muzu seçtiniz, hayatınız da bu meyvenin ömrü gibi olacak. Eğer taşı seçseydiniz, taşın varoluşu gibi değişmez ve ölümsüz bir hayatınız olacaktı."[2] İnsan bir kez daha önünde duranın anlamını kavrayamamış, öngörülü olmadığını göstermiştir. Bu düşüncesizce tercihi kendisine pahalıya mal olmuştur.

Bu hikâyelerin hemen hatıra getirdiği söz, "Günahkârız, öleceğiz" Bu denli farklı coğrafyalarda, farklı yapıdaki insan topluluklarında insanın ölümlü olmasından kendini sorumlu tutması çok ilginç. İnsanoğlu, ölümü için kendisini suçlayacak mitler üretmiştir. Ancak ironik olan, ölümlü olma nedeni uydurulurken bu hikâyelerin insan için ölümsüzlüğün imkânsız olmadığına ya da bir zamanlar ölümsüz olduklarına dair güçlü imalarda bulunmalarıdır.

Yunan: İnsanın ölümsüzlüğü elinden kaçırıvermesini anlatan çok bilinen bir mit de Demophon'un başına gelendir. Demophon'la ilgili bu hikâye MÖ 600 yıllarına tarihlenen *Hymnus Homericus ad Cererem*'de geçer.[3] Demeter, kızı Persephone'nin Zeus'un izniyle Hades tarafından yeraltına kaçırılması üzerine Olympos'u terk eder, dokuz gün boyunca bir şey yemeden, yıkanmadan ve hiç kimseye görünmeden kızını

2. A.g.e., Mircea Eliade, s. 148.
3. Çiğdem Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri: Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk*, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2000.

arar. Yaşlı bir kadın görünümüne bürünüp Eleusis'e yönelir ve ordaki Kız Kuyusu'nun başında kral Keleos'un kızları tarafından saraya davet edilir. Demeter kimliğini saklayarak saraya gider, kraliçe Metaneira'nın son doğan bebeğine süt anne olur. Bu bebek Demophon'dur. Tanrıçaların insanlara ölümsüzlük verebildikleri zamanlardır, Demeter Demophon'u ölümsüz kılmaya karar verir. Bunun için çocuğa meme vermez bunun yerine *ambrosia* verir ve geceleri çocuğu ateşin içine yerleştirir.

> "Demeter ona ne yemek yedirdi ne de annesinin memesinden emzirtti.
> Her gün ovdu onu ambrosia ile, sanki bir tanrı çocuğuymuş gibi.
> Hoş kokular yayılıyordu çocuktan, göğsünde tutuyordu tanrıça bir çiçek gibi onu.
> Fakat geceleyin bir ucu yanmış bir odun gibi ateşin içine batırdı onu değerli ailesinden gizli gizli. Ana babası hayretten şaşırıp kalmıştı çocuklarının bu denli hızlı büyümesine; çocuk giderek tanrılara benziyordu."[4]

Ancak bir gece Metaneira oğlunu ateşin içinde görünce oğlunun gerçekleşebilecek yazgısını bozar, gerçeği göremez ve öfkelenerek Demophon'un ölümsüzlük fırsatını tepmiş olur. Hikâye özet olarak böyledir.

Demeter'in Demophon'u ateşle yıkaması, onda ölümlü ne varsa yok etmek içindir. Annesi, gözünün önündeki gerçeği görmemiş, isminin Doso olduğunu söyleyen kadının bir tanrıça olduğunu pek çok belirtiye rağmen anlamamıştır. İnsan tanrıçanın eylemini anlamamıştır ve bir kez daha ölümsüzlük fırsatını kendi hatası nedeniyle kaçırır.

Mısır: Demeter'in başarısızlığa uğrayan Demophon'u ölümsüz kılma çabası İsis'in hikâyesine benzer. İsis, ölüm haberini duyduğu Osiris'i, daha doğrusu Osiris'in bedeninin bulunduğu sandığı aramaktadır. Duyar ki gövdesinin içinde Osiris'in ölü bedeninin bulunduğu sandığı çevrelemiş olan ağaç Babil'de, kralın sarayındadır. Bunun üzerine Babil'e gider. Bir çeşmenin

4. *Homeros İlahileri*, Çev. Ayşen Eti Sina, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2008.

önüne oturur. Kraliçenin hizmetçileri oradan geçerken İsis'in yanında oyalanırlar, böylece bedenlerine tanrıçanın kokusu siner. Saraya döndüklerinde kraliçe değişikliği hemen fark eder ve İsis'in saraya gelmesini sağlar. Kraliçenin ismi için çeşitli rivayetler olup Astarte, Saosis, Nemanus ismi anılmış, Plutarkhos Yunan'daki karşılığının Athenais olduğunu belirtmiştir. İsis şimdi kraliçenin bebeğine süt annelik yapacaktır. İsis bebeği ölümsüz yapmaya karar verir. Çocuğa meme vermek yerine parmağını sokar ağzına, ateşe sokup bedeninde ölümcül olan her şeyi yakarak yok eder. Ancak bir gün annesi bebeğini yaktığını görür ve haykırışlarla müdahele ederek çocuğunun ölümsüz olma şansını engellemiştir.[5] Yukarıda yer alan Demeter'e ilişkin söylence ile İsis söylencesinin neredeyse aynı olduğu aşikâr. Belirtilmelidir ki İsis tapımı pek çok yerde yaygın kabul görmüş, Roma İmparatorluğu döneminde de yoğun olarak devam etmiştir.

Kuzey Amerika: Bir Kuzey Amerika söylencesinde yaratıcı tanrı, büründüğü farklı kişiliklerle ve Yaşlı Adam ismiyle çıkar karşımıza. Yaşlı Adam, bir gün çamurdan kadın ve çocuk yapar, üstlerini örtüp gider. Her gün gelip kontrol eder ve dördüncü gün onlara kalkıp yürümelerini söyler. Yaşlı Adam her şeyi öğretecektir insana. Birlikte ırmağa inerler.

> "Irmak kıyısında dururlarken kadın, Yaşlı Adam'a Nasıl olacak? Hep yaşayacak mıyız, bunun bir sonu olmayacak mı? diye sordu. O da Bunu hiç düşünmedim. Karar vermeliyiz. Şu kuru bizon gübresini ırmağa atacağım, eğer yüzerse insanlar ölecekler, fakat dört gün sonra gene canlanacaklar, sadece dört gün için ölecekler. Ama eğer batarsa sonları olacak. dedi. Küçük parçayı ırmağa attı ve o da yüzdü. Kadın dönüp bir taş aldı ve Hayır, böyle olmayacak. Ben bu taşı ırmağa atacağım, eğer yüzerse hep yaşayacağız, eğer batarsa insanlar ölecekler, birbirleri için üzülecekler ve birbirlerine acıyacaklar dedi. Kadın taşı ırmağa attı ve taş battı. İşte! dedi Yaşlı Adam, Siz seçtiniz ve böyle olacak.[6]

5. A.g.e., Plutark, s. 32, 33.
6. A.g.e., Joseph Campbell, s. 292, 293.

Ve insan böylece ölümlü oldu. Yaradılış süresi kadar, dört gün için ölüp dirilmeyi reddetmiş oldu. Burada da ölümlülük bir kez daha insana bağlanmıştır.

Babil: Dört kil tabletten oluşan söylecenin bulunduğu tabletlerden ikisi Mısır kralları III. ve IV. Amenhotep'in (MÖ 14. yüzyıl), ikisi de Asur kralı Asurbanipal'in (MÖ 668-630) kütüphanesinde bulunmuştur. Söylenceye göre, Ea, Eridulu Adapa'yı insanların önderi, arı bir Anunnaki, bir bilge kişi olarak yaratmıştır. Ancak Adapa'ya pek çok üstün nitelik bağışlamış olmasına karşın ölümsüzlük vermemiştir. Adapa bir gün güney rüzgârının kanadını kırınca[7] Anu onu huzuruna ister. Ea, Anu'nun huzuruna çıkmadan ona gerekli öğütleri verir, saçını uzatmasını ve yas giysileri giymesini sağlar. Ea'nın oğluna öğrettiğine göre onu kapıda Tammuz ve Gizzida karşılayacaktır, kendisine neden yas giysisini giydiğini sorduklarında ülkesinde kaybolan iki tanrı, Tammuz ve Gizzida için giydiğini söylemelidir. Verecekleri giysiyi giymeliyse de içecek ve yiyeceği almamalıdır, bunlar ölüm suyu ve ölüm yiyeceğidir. Sonunda Anu'nun kapısında Tammuz ve Gizzida Adapa'yı karşılar; onu Anu'nun huzuruna çıkarırlar, hatta Anu'ya Adapa hakkında iyi sözler söylerler. Anu, Adapa'yla konuştuktan sonra tıpkı Ea'nın dediği şeylerin getirilmesini ister ve Adapa kendisine öğretileni yapar, getirilen yağla kendini yağlar, giysiyi giyer, yiyecek ve suyu almaz.

"...Tammuz'la Gizzida da
Ondan yana konuştular, [nazik sözler] söyleyerek
Anu'ya. (Anu'nun) yüreği yatıştı, sessiz kaldı.
'Ea niçin açıklamış arı olmayan (?) bir adama
Göğün ve yerin yüreğini?
Onu güçlü kılmış (ve) ona bir ad yapmış.
Bize gelince, peki, biz ne yapacağız şimdi onunla? Hayat besinini
Getirin ona, yesin. Hayat besininden
Getirdiler (Adapa'ya); ama yemedi. Hayat suyundan da

7. Adapa açık denizde balık tutarken güney rüzgârı bastırmış ve o da güney rüzgârına lanet etmiştir. Burada normalin dışında olan, Ea'nın bir insana verdiği sihir gücüdür..

Getirdiler ona; ama içmedi. Bir giysi
Getirdiler; onu giydi.Yağ
Getirdiler; onunla kendini yağladı.
Anu ona baktı ve haline güldü.
'Gel buraya, Adapa! Neden (verilenleri) yemedin, içmedin?
Rahatsız mısın? [...] Efendim Ea
Yeme (ve) içme, dedi (de ondan)
"Alın şunu ve götürün toprağına!"[8]

Adapa, Ea'nın oğlu, insanların bilgesi, kendisine sunulanın Yaşam Yiyeceği ve Yaşam İçeceği olduğunu bilememiş ve reddetmiştir. İnsanoğlu Babil söylencesinde de böylece ölümsüzlüğü kaybetmiş olmaktadır. Burada dikkat çeken bir unsur da Tammuz'un, Anu'nun kapısında göğe çıkmış insanı karşılar olmasıdır ve söylencede yeryüzünde hâlâ ona yas tutulduğuna göndermenin açıkça yer almasıdır.

Ölümlülüğünü Kabullenen Gılgamış

Sümer kral listesine göre Dumuzi'den sonra Gılgamış başa geçmiştir.[9] Uruk kentinin ele avuca sığmaz kralı olan Gılgamış'ın kahramanlık hikâyesini Babil metninden öğreniyorsak da kökeni Sümer'dir. Gılgamış'ın tanrısal bir yanı olduğu aşağıdaki dizelerde belirtilmiştir:

"Lugalbanda'nın karısının oğlu ve gizli güçlerin
Gılgamış kaderin ete kemiğe bürünmüş hali,
en harika çocuğu Ninsun'un...
O ki eli değmedi erkek eline,
cennet gibi saf ve kusursuz."[10]

Ne var ki destan, ölümsüzlük peşine düşen Gılgamış'ın hikâyesidir, ölüm fikrine dayanamayan bir insanın bu uğurda yollara düşmesini anlatmaktadır. Gılgamış pek çok serüvene atılır, bu se-

8. Alexander Heidel, *Enûma Eliş: Babil Yaratılış Destanı, "Adapa Söylencesi"*, II numaralı tablet: 54-70, Çev. İsmet Birkan, Ayraç Yay., 2000.
9. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 68.
10. *Gılgamış Destanı*, 1. tablet: 1. sütun, Çev. Ahmet Antmen, Arkadaş Yay., 2005.

rüvenlerde ona eşlik eden, Enkidu'dur. Ne var ki sedir ağaçlarını kesmiş, sedir ormanının bekçisi Humbaba'yı öldürmüş olan Gılgamış Uruk'a dönerlerken tanrıça İştar'ın aşkını reddeder. Bunun üzerine İshtar Anu'ya gider ve yeraltının kapılarını açacağını söyleyerek gök boğasını Uruk üzerine salmasını sağlar. Gılgamış ve Enkidu gök boğasını öldürürler. Altıncı tablette bunlar yazılıdır, devamında ise Enkidu'nun ölümü anlatılmıştır. Enkidu rüyasında Anu'nun Enlil'den Gılgamış ya da Enkidu'nun ölmesini istemiştir. Nitekim kısa bir süre içinde Enkidu hastalanarak ölür. Gılgamış Enkidu'nun ölümünden çok etkilenir. Kendisinin de her ölümlü gibi kaderinde olan ölümden kaçabilecek bir yol bulmak ümidiyle kendisine ölümsüzlük bahşedilmiş tek insan olan Utnapishtim'i bulmaya karar verir. Utnapishtim'in ölümsüzlüğü, Gılgamış'ın dilinden:

"(...) Buraya,
büyüğüm Utnapishtim'i görmeye geldim,
süreğen ve sonsuz yaşamın
cisimleşmiş halini"[11]

sözleriyle çok hoş şekilde ifade edilmiştir. Utnapishtim'i bulma yolunda ilerlerken koruyucu akrepler, kendisini sadece tanrıların ölümsüz olduğu, insanın ölüme mahkûm olduğu konusunda uyaran Siduri, Utnapishtim'in kayıkçısı Urshanabi'yle karşılaşır. Sonunda ölüm denizinin ardında oturan Utnapishtim'i bulur. Utnapishtim ona tufanı ve karısıyla birlikte tanrıların lütfu üzerine tanrısallaştırıldıklarını anlatır. Sözlerini bitirince Gılgamış'a yedi gece uyumadan yıldızlarla baş başa kalmasını söyler. Bir kez daha sınanacaktır Gılgamış. Ancak bu sınav insanın niteliklerinin üzerindedir ve Gılgamış da uyuyakalır. Yanlarından ayrılırken eşi Utnapishtim'e, bunca çabaladığı için Gılgamış'ı ödüllendirmeyi önerir. Kürek çekmekte olan Gılgamış'a seslenir Utnapishtim:

11. A.g.e., 9. tablet, 3. sütun.

"Gılgamış! Çok ter döktün buraya gelmek için.
Geri dönerken nasıl ödüllendirebilirim seni.
Yalnızca tanrıların bildiği bir sırrı
paylaşayım mı seninle?
Bir bitki var kayaların arasında gizli,
susamış ve saplanmıştır iyice dibe,
devedikenleri batmaktadır ona.
İşte o bitkinin içinde aradığın sonsuz yaşam."[12]

Bitkiyi bulurlar, kamp kurarlar Urshanabi'yle. Uruk'a döneceklerdir artık.

"Sonra kamp kurdular,
bir gölete girdi Gılgamış;
ama bir yılan süzülüverdi yanından
ve Gılgamış'tan aşırdı bitkiyi,
yılanın gençleştiğini gördü Gılgamış,
büyülü bitkiyle kaçıp gitti yılan."[13]

Böylece yılan ölümsüzlük kazanır. Yılan, iguana gibi hayvanlar deri değiştirirler, hatta yüksek oranda protein içerdiği için attığı derisini yer kimileri. Yılanın deri değiştirerek yenilendiği düşünülmüş ve yılana ölümsüzlük atfedilmiştir. Bedenen ölümsüzlüğü arzu eden Gılgamış'ın öyküsü ise insanın ölüme yazgılı olduğunu açıkça ortaya koyar.

Ne kadar çaba gösterilirse gösterilsin insanın ölümü yenemeyeceğini anlatan söylencelere çok sayıda örnek verilebilir. Örneğin Akhilleus'un hikâyesi. Akhilleus deniz tanrıçası Thetis ile Phthia kralı Peleus'un oğludur.[14] Troialılara karşı savaşmıştır. Thetis çocuklarını ölümsüz kılmak için ateşle yıkarmış ya da başka bir efsaneye göre Styks Irmağı'na batırırmış. Akhilleus'u da topuğundan tutarak ölümsüzleştirmeye çalışırken onları gö-

12. A.g.e., 11. tablet, 6. sütun.
13. A.g.e., 11. tablet, 6. sütun.
14. Thetis'ten doğacak olan çocuğun babasından üstün olacağı yönünde bir kehanet vardır. Tanrılar bu kehanet nedeniyle korku duyar ve onu bir ölümlüyle evlendirirler. İlyada'da Thetis bir ölümlüyle evli olmaktan ve çocuklarının ölümlü olmasından duyduğu acıyı zaman zaman dile getirmektedir.

ren eşi Peleus Akhilleus'u elinden kapmış.[15] Böylece ölümlü yanı yıkanmayan tek yer topuğudur ve Akhilleus ölümsüzlük kazanamamıştır. Akhilleus'un ölümlülüğü sık geçer İlyada'da, Thetis bir ölümlünün yatağına girmekten tiksindiğini de söyler, çocuklarının kısa ömründen duyduğu üzüntüyü sıklıkla dile getirir, Akhilleus için Zeus'tan yardım ister, Hephaistos'a silahlar yaptırır. Hatta Akhilleus'un seyisi Patroklos öldüğünde atları, ölümsüz olan kutsal atları ağlarlar ve Zeus onlara acır:

> "Zavallıcıklar, ne diye verdim sizi kral Peleus'a,
> ne diye bir ölümlü insana verdim sizi,
> siz ki bilmezsiniz ölüm ne, yas ne,
> bahtı kara insanlarla acı çekmeniz için mi?
> Şu dünyada soluk alan, yürüyen yaratıklar arasında
> insandan daha acınacak bir yaratık yok."[16]

Thetis'in Akhilleus'u ölümsüz kılmak için kullandığı varsayılan iki yöntem de değişik yerlerde karşımıza çıkmaktadır.

Atalar Kültünden Rahip-Krala ve İmparatora Üstlenilen Ölümsüzlük

Başkanlık, iktidar gibi güçlü olan kişiler, topluluğun büyüklüğüne, yaşadıkları çağa, konumda uygarlık ve bilim düzeyine göre değişiklik göstermiştir. Büyücünün ve/veya kabile reisinin doğa olayları üzerinde etkisi olduğu varsayılmış, onlara yağmur yağdırma gücü atfedilmiş, kimi zaman kuraklık ya da başka olumsuz olaylar nedeniyle cezalandırılmış, hatta öldürülmüşlerdir. Kabile reisinin ya da kralın, sorumlu tutuldukları konulardaki başarısızlığından ötürü öldürülmesi dünyanın hemen her yerinde uygulanmıştır. Toplumun esenliği için öldürülen kurban mıdır kral, tartışılır; ancak yalnızca reisler ve krallar değil, açlık, kuraklık dönemlerinde tanrılar, azizler de önce daha erken tarihlerde ve ilkel kabilelerde ölülere davranıldığı gibi davranılarak yağmur yağdırmaya zorlanmış, tehdit edilmiş ve

15. A.g.e., Azra Erhat, s. 24-27.
16. A.g.e., Homeros, 17. böl. 443-447, s. 396.

sonunda cezalandırılmış, sürülmüşlerdir.[17] Kendilerine doğaüstü güçlerin yüklenmesiyle sorumluluğun ve refahın geçici bir garantisi olarak görülmelerinin açık ifadesini Meksika kralların tahta çıkma törenindeki "*güneşin parlamasını, bulutların yağmur vermesini, nehirlerin akmasını ve toprağın bol ürün vermesini sağlayacaklarına*"[18] dair ettikleri yeminde bulabiliriz.

Çoğunlukla kökeninde yağmur yağdırma gücü olan kamu büyücüleriyle kabile reisleri zamanla rahiplere, din adamlarına dönüşmüşler ve bilimsel gelişmelerin de etkisinin olduğu bir süreçte büyü ise, kamusal yarar yönünü yitirerek tamamıyla kara büyü kapsamında düşünülmüş, şeytani sayılmıştır. Hem kutsal güçler atfedilmiş hem Yağmurcu, büyücü, kabile reisi zamanla din adamı ya da kral olmuş, pek çok yerde de rahip-kral görünümüyle karşımıza çıkmıştır.

İnsanoğlu, krallarına tanrılarına davrandığı gibi davranmıştır bir dönem. Bunun ilginç bir örneği Güney Pasifik'teki Niue Adası'nda yaşanmıştır. Bu adada eskiden bir kral soyu varmış ve burada kral aynı zamanda rahipmiş. Bu nedenle kral soyu, halkın beslenmesi için gerekli olan bitkilerin büyümesinden sorumluymuş. Kıtlık zamanlarında halk onlara kızmaktaymış ve krallarını öldürmektelermiş. Fakat art arda o kadar çok kral öldürmüşler ki sonunda kral soyu sona ermiş, kral olacak kimse kalmamış. Böylece adada krallık rejimi sona ermiş.[19] Krallar, kendilerine kutsal güçler yüklenmesiyle tanrısal sayılmışlar ve kimi zaman göksel yetkiyle başta olan tanrının oğlu gibi görülmüşlerdir ve en azından ruhen ölümsüz olduklarına, ölünce ruhlarının doğruca göğe çıkacağına inanılmıştır. Kralın tanrısallığı ve öldükten sonra tanrılara katıldığı fikri, ruhlarının ölümsüzlüğü inancı gibi düşüncelerin somut kanıtı olarak en yaygın bilinen örnek, Mısır kral piramitleridir. Bugün, göksel cisimlerin piramitlerin yapıldıkları zamandaki konumları hesaplanmış ve baca boşluğu gibi bırakılmış bir boşluğun, kralın ruhunun

17. Ürünün bolluğu, hayvanların doğurganlığı gibi konulardan ölmüş olan atalar sorumludur.
18. A.g.e., Frazer, s. 93.
19. A.g.e., Frazer, s. 92.

gideceği düşünülen yıldızlara çıkacak şekilde ayarlandığı bilinmektedir. Ruhu bu boşluktan geçerek gökteki yıldızlara katılan firavun... Öbür dünyada ihtiyaç duyacağı her şey ve yolculuğunun rehberi ise zaten sağlanmıştır ve bedeni de koruma altındadır, mumyalanmıştır.

Pek çok uygarlıkta ülkenin başlangıcının kutsal bir kaynağa bağlanmasına ya da kurucusunun tanrısal farz edilmesine rastlanmaktadır. Buna çok açık bir örnek olarak Tibet'i gösterebiliriz.

Tanrılar Tibet'i saflığı ve göğe yakınlığı nedeniyle seçmiştir ve buna göre Tibet, dünyanın kuruluşundan MS 6. yüzyıl sonuna dek aynı soydan yirmi yedi kral tarafından yönetilecektir. Tibet'in ilk kralı gökten bir merdiven ya da iple bir dağın tepesine iner ve bir toprak tanrıçasıyla evlenir ve dünyadaki görevini tamamladığında aynı yoldan göğe döner. Sonraki altı kral da yerle gök arasındaki bu yolu kullanarak gelir gider. Fakat sonra bir gün bu yol kapanır (ip kopar ya da merdiven düşer). İki kozmik düzlem birbirinden ayrılmıştır artık. Bu olayla ülkede refah dönemi son bulur, ülke bölünür.

7. yüzyılda Tibet'in yönetimi on yedi krallığın Yarlunglar etrafında birleşmesiyle (o dönemde göçebedir Tibetliler) değişir. Kısa sürede değişimler geçirirler: Budizmi kabul eder, imparatorluk kurar ve devlet dini oluştururlar.

Kurdukları devlet dinine göre mutlak yönetim, yaradılış destanı ve kralın ölümsüzlüğü inancı üzerine kuruludur. Kralları artık göğe dönmediği, yerde öldükleri zamandan beri onları gömmek gerekmiştir. Kral mezarları küçük bir tümseğin altındadır. Mezarlar dağı andırır ve dünyanın izdüşümü olarak görülür, mezarının ortasında yatan kral da evrenin eksenini temsil eder sonsuza dek.[20]

Bu, gökten gelme tanrısallığa işaret eder. Göğe dönmek ise sözel olarak bile ölümlülüğü yadsımaktadır, zaten kralların gökten gelmeleriyle, insanın ölümlü doğasından olmadıkları belirtilmiş olur. Ölümlü kralların mezarlarına bakılarak ölüm,

20. Jean-Paul Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., 2006.

yeniden doğum, kozmik düzlemlerin geçişliliği düşüncelerinin korunduğu görülebilir. Kaldı ki kullanılan unsurlar bile başka coğrafyalarda görülebilir, örneğin merdiven ya da iple gökle temas kuran Şamana Orta Asya ve Sibirya Şamanizminde sıklıkla rastlanır, Şaman *axis mundi* yoluyla, merkezden göğe çıkıp yeraltına iner ve üç kozmik düzlemde de ruhlarla ve tanrısal güçlerle iletişim kurar. Tibet'te *imago mundi* ve *axis mundi* bu düşüncelerin ya da inancın kral mezarındaki temsilidir.

Tibet pek çok örnekten biridir; kısa, öz ve açık ifade edildiği için buraya alınmıştır. Büyücülere, Şamanlara, büyücü hekimlere, kabile reislerine ve nihayet krallara, imparatorlara doğaüstü bir güç atfedilmesi ya da bunların tanrısal nitelikte görülmeleri yaygın bir tutumdur. En az ideolojik olduğu kadar insanın ontolojik sorunları nedeniyle de ve mitselden semboliğe değişen bir çizgide bu tutum geliştirilmiştir.

Tanrılaştırılmış Efsanevi Bir Kral, Etana: İlk Sümer hanedanı[21] Kiş Hanedanı'dır; Etana da bilinen ilk Sümer hükümdarıdır, MÖ 3. bin yıl başlarında tahta çıkmıştır. Etana, Kral Listesi'nde (hükümdarlığından bin yıl sonrasına aittir) "bütün ülkeleri istikrara kavuşturan" olarak tanımlanmıştır. Kral Listesi'nde bir de not yazılıdır Etana'yla ilgili ve bu notta da "göğe yükselen adam" olarak nitelenmiştir.

Bu nitelemeyi açıklayan efsane, MÖ 2. bin yılın erken dönemlerine tarihlenen Akadca bir şiirde yer almıştır. Buna göre Etana gayet dindar biri olmasına karşın çocuğunun olmamasıyla lanetlenmiştir. Ancak Etana ardında bir isim bırakmak istemektedir. Bir kartal, yılanın dostluğuna ihanet ederek onun yavrusunu yemiştir; yılan da kartalı bir çukura atmıştır. Etana işte zamanında yardım ettiği bu kartalın yardımını almış, onun sırtında doğum otunu elde etmek için göğe yükselmiştir. Bir cenaze ağıdında ve Akadca Gılgamış Destanı'nda Etana'nın ölüler diyarında oldu-

21. Sümerlerin yüksek uygarlık düzeyinde varlık gösterdiği topraklara onlardan önce Proto Fıratlılar ve Samiler yerleşmiş, bu iki halk kaynaşmıştır. Sümerler Hazar civarında bir yerden MÖ dördüncü bin yılın ikinci yarısında gelmişlerdir ve "eski çağ insanları onların Tufan suları çekilince geldiklerine inanmıştır." (Samuel Noah Kramer, Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay., 2002.)

ğu bildirilmiştir. Yanı sıra, mühürlerde kartalın kanatlarında göğe yükselen insan figürü kullanılmıştır.[22] Efsanevi bir kişilik olan Etana'yla ilgili hikâye zamanında da çok sevilmiş, Etana'nın bu tasviri mühür kazıyıcılarının gözdelerinden olmuştur.

Göğe yükselmek, tanrının yanına almasıdır; dolayısıyla o, kutlu kişidir. "Göklerdeki babamız" deyişi günümüzde de sıklıkla kullanılmaktadır İsevi kültürde. Gökyüzüne kutsallık yüklenmesi belki insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın gökyüzünün enginliği karşısında kendini küçük hissetmesi, onu tanımlayamaması, sınırlarını ve neliğini bilmemesiyle birleşince, kutsallık atfetmesi anlaşılır olmaktadır. Yağmur, şimşek, yıldırım gibi doğa olayları da göz önüne alınırsa insandan üstün, kudretinin anlaşılması zorlu bir şeydir gökyüzü. Özellikle mitolojide tanrılara gökyüzüyle ilişkili sıfatlar verilmiştir, Zeus bunun en belirgin örneğidir. Keza yukarıda bahsi geçen Etana'nın kartalın kanatlarında göğe yükselmesinin figüratif olarak aynısı daha sonra Ganymedes'te karşımıza çıkar. Güzelliğinden ötürü tanrılara içki sunması amacıyla Ganymedes'in kartal kılığındaki Zeus tarafından kaçırılarak Olympos'a götürülmesi sanat tarihinde ilgi çekmiştir, özellikle resim alanında sıklıkla ele alınmıştır.

Pek çok kültürde gerek ruhun bir kuş gibi düşünülmesine paralel olarak gerek enginliğinden ötürü gökyüzü bu şekilde düşünülmüştür. Sevdiği kişiyi yanına alacak olan tanrının elbette göklerde bulunduğu varsayılmıştır.

Caesar Octavianus ya da Augustinus: Tanrısal sıfatının krallar, imparatorlar için kullanımına baktığımızda muktedir oldukları güçten değil, hükmettikleri toprakların ve halkların esenliğinin garantisi, devletin sonsuza dek kalıcılığının göstergesi olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Hemen hatırlanan, Roma İmparatoru Augustinus'tur, "Tanrısal Augustinus". Caesar yeğenini mirasçısı yaptığı, evlat edindiği için ismi Caesar Octavianus'tur. Caesar'ın ölümünden sonra politik manevralarla başarılı olmuş, başa geçmiş, 100 yıl süren savaşlardan sonra *Pax Romana*yı yaratmış olan bu kişiye tapım

22. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s.64-66.

ona tanrısal bir yön atfederek kendisi hayattayken Roma'nın doğu illerinden (Bergama, Efes, İzmir) başlamıştır. Bu noktada Doğu'da kralı Tanrı'nın oğlu olarak nitelemenin yaygın bir tutum olduğunu belirtmek gereklidir. MÖ 29 yılında Senatus kendisine "Augustus"[23] ünvanını vermiştir ve Caesar Octavianus da bu sıfatı hemen benimsemiştir.[24]

Ölümsüz Firavun: Bireylerin, kral ya da imparatorun ötesinde başkanlık mevkisine tanrısallık yüklenmesiyle devletin sarsılmazlığını garantileyen tutuma en ileri örnek Mısır'da ortaya çıkmıştır. İki bin yıl boyu neolitik çağ kültürü değişmeden süregitmiş, MÖ 4. bin yılda ise Sümer'le ilişki kurmak büyük değişimlere yol açmıştır Mısır'da. Her ne kadar çeşitli teknik ve kültürel unsurları ve yazıyı Sümer'den almışlarsa da Mısır kendi üslubunu geliştirmiştir. Mısır'ın sanatsal üslup konusundaki katılığı bugüne kalan eserlerde açıkça görülür. Üslubun korunması çok önemsenmiştir.

Mısır'ın kendi başına bir ülke olması, geleneğin köklerinin sarsılmaz denilecek katılıkta olmasına yol açmıştır. Coğrafi özellikleri Mısır'ı dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumuş, yabancı unsurların ülkeye girmesini önlemiştir. Aynı zamanda bu özellikler kültürel kanıların oluşturulmasında da son derece etkilidir. Özellikle Nil'in hareketlerindeki ritmin kozmik ritmin düzeninde olması bir yandan pratik yaşantılarını da etkileyerek Mısırlılarda mükemmel düzen düşüncesini pekiştirmiştir. Mükemmel kozmik düzenin Mısır'da belirmesi için, ilk yapılanların yinelenmesindeki katı tutumları yeniliklere kapalı olmalarına yol açmıştır. Öldüğünde göğe çıkan, Ra'da dinlenmeye giden firavunun ardılı olan firavuna da aynı tanrısallık ve ölümsüzlük atfedilmiştir. Firavun, tanrısal olanın dünyadaki ve insan formundaki görünümü olarak algılandığında hiçbir karışıklık olmamaktadır. Bunun temelini oluşturan fikir ise ilk yaratımın tanrısal ve mükemmel olduğudur. Onu korumak için titizlikle tekrarlarlar.

23.Dinsel bir sıfattır, dinsel büyüklüğü kendisinde toplayan kişiyi niteler.
24. Müzehher Erim, *Latin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, 1993.

Genel olarak firavunun ölümsüzlüğü, tanrısallığı düşüncesi Mısır'da çok etkili olmuştur. Kuzey ve Güney Mısır'ı birleştiren, birleşmiş Mısır'ın ilk hükümdarı, Menes'tir. Menes, Memfis'te yeni bir başkent inşa etmiş ve orada taç giymiştir. Bundan sonra üç bin yıldan uzun bir zaman firavunlar Memfis'te taç giymişler, Menes'i tekrarlamışlardır.[25] Eliade'nin sözleriyle: "*Yaratıcı ilk kral olmuştu; bu görevi oğlu ve ardılı ilk firavuna devretti. Bu yetki devri krallığın tanrısal bir kurum olarak kutsanmasını sağladı.*"[26]

İlk yaratımı tekrarlamak genel olarak ritüellerin esasını oluşturmaktadır, zamanla ilk hikâye unutulsa, hatta yapılan eylemlerin neyi simgelediği de unutulsa bile. Mısır'da ise bundaki tutuculuk, kültürel ve sanatsal anlamda belirleyici olmuştur denilebilir.

Firavunun gökteki yolculuğu, önceleri firavun piramitlerinde lahit odalarına ve ön odalarına, zamanla tabutun üzerine, kraliçelerin piramitlerine işlenen, zamanla ayrıcalıksız olarak tabutlarda kullanılan ve eski Mısır'dan kalan belgelerden olan Piramit Metinleri'nde anlatılmıştır. Ölü kralın kozmik düzene dahil olmak için yaptığı yolculukta gerekli tüm büyülü sözler, uygulanması gereken ritüeller belirtilmiştir. Piramit Metinleri aynı zamanda Osiris'in yeraltının hâkimi olarak anıldığı en eski belgelerdir.[27]

Dalai-Lama, inanca dair bir uygulamanın tarihi kökeni: İlk örneğin aynen tekrarı pek çok uygarlıkta değişik uygulamalarda görülen bir olgudur. Özelliklerini koruyarak 'kutsal'ın başka bir kişide kendini göstermesi de gerek devlet başkanlarına gerek dini başkanlara yakıştırılmıştır. Yukarıda bir mevkide süregiden tanrısallığı gördük. Burada ise kökeni Hindistan'a dayanan inancın Tibet'te değişmiş haliyle yaşanması ve Tibet'te gelişen Buddha'nın avatarını arayış geleneği konu ediliyor. Konumuzu dağıtmamak amacıyla inanç sistemi değil, sadece Dalai-Lama'ya ilişkin inanç ve tutum ele alınmıştır. Özet bir şekilde anlatabil-

25. A.g.e., Mircea Eliade, s. 112.
26. A.g.e., s. 117.
27. Erik Hornung, *Kadim Mısır Ötedünya Kitapları: Özet Rehber*, Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kabalcı Yay., 2006.

mek için Hançerlioğlu'nun Dalai-Lama'yla ilgili Tibet inancını tanımlayışını ön bilgi olarak almak yararlı olacaktır:

"Lama. (Tibet) Buda'nın ruhunu taşıyan kişi... Tibet Budacılığının başrahibidir. Tibet diline *saygıdeğer kişi* anlamını verir. Aynı anlam Sanskritçe'de *guru* sözcüğüyle dile getirilir. Tibet'te *Lama*'lar *canlı Buda* sayılır. Bir çeşit Papa olan *Dalai-Lama*, aynı zamanda Tibet teokrasisinin devlet başkanıdır.

Lamaizm. *(Tibet)* Tibet Budizmi...Tibet'te Budacılık, totemik ve animist anlayışlarla karışmış ve bozulmuştur. Budacılık Tibet'e VIII. yüzyılın ortalarında rahip Padma Sambhava aracılığıyla girdi. Sihir ve büyücülükle de karıştırıldı. *Dalai-Lama* ya da *Dalay-Lama,* birtakım alametlerden tanınarak seçilen bir çocuk olarak, Buda'nın ya da Bodhisatua'nın ruhunu taşıyan bir kişiydi. *Ruhgöçü* inancına göre Buda'nın ruhu bu kişinin bedenine girmiş sayılıyordu. *Dalai-Lama* ölünce ondan ayrılan ruh, bu ölüm sırasında doğan başka bir çocuğun bedenine geçiyor ve o çocuk *Dalai-Lama* seçiliyordu. XIV. yüzyılda Tsong Kapa adlı bir Buda rahibi, *nyigmapa* (eski öğreti)'ye karşı çıkardığı *ge-longpa* (yeni Öğreti)'yla, Lamaizmi Tibet eklentilerinden temizleyerek Hint Budacılığına dönüştürmeye çalıştı. *Lamaizm,* Tibet'ten Orta Asya Türklerine (özellikle Kırgızlara ve Kalmuklara), Moğolistan'a, Çin'e, Sibirya'ya ve Kafkasya'ya kadar yayılmıştır.

Avatar. (Hint) *Tanrı* Vişnu'nun dünyaya onuncu gelişinde alacağı ad... Eski Hint inançlarına göre güneş-akıl-tanrı Vişnu, her düzensizlik döneminde insanları ve tanrıları kurtarmak amacıyla, dokuz kez dünyaya inmiştir. Her seferinde başka bir kılık ve adı taşımıştır. Vişnu, dünyaya her inişinde bir öncekinden daha az kusurlu ve yetkin bir nitelik taşımaktadır. Ama dokuzuncu ve sonuncu inişinde de tam bir yetkinliğe ulaşamamıştır. Tanrının dünyaya bir kez daha ve tam yetkinlikle geleceğine inanılır. Bu geliş, evrensel oluşmanın sonlarına doğru olacak ve Vişnu bu kez *Avatar* adını taşıyacaktır. Sanskritçe *avatara* sözcüğü, iniş anlamındadır. Hindu dininde bu sözcük Vişnu'nun *ruh hâlinden cisim hâline geçmesi* anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda *avatar* sözcüğü Vişnu'nun her inişini adlandırır; çünkü Vişnu'nun her inişi tanrısal-ruhsal varlığının cisimleşmesidir. Ama asıl cisimleşme (tam yetkinlik) sonuncu gelişte olacağı için, kimi metinler Vişnu'nun onuncu ve sonuncu gelişinde bu adı alacağını ileri sürmektedirler. Eski Hint metinlerinde Vişnu'nun bu cisimleşmeleri ve inişleri için çeşitli anlatımlar vardır. Kimi anlatımlarda Vişnu yirmi beş kez cisimleşmiş ve yeryüzüne inmiştir, başka anlatımlar bu inişlerin sayılamayacak kadar çok ol-

duğunu ileri sürmüşlerdir. Hintlilerin bu inancı, Müslümanların *Mehdi* ve Hıristiyanların Mesih inançlarının kaynağıdır.
Avatar-Lama. *(Tibet)* Ölen Lama'nın tanrılık ruhunun kendi yerine geçecek olan bir çocuk bedeninde cisimleşmesi... Tibetlilerin bu inancı Tibet Budistlerinin Hindistan'dan getirdikleri *Avatar Vişnu* inancına dayanır. Hint Budacılığı Vişnu'nun cisimleşmelerinden birinin bizzat *Buda* olduğunu ileri sürmüştür. *Tibettiler, Lama*'ları ölünce *Avatar-Lama*'yi aramaya başlarlar. Bu, ölen Lama'nın, bedenine girip onda cisimleştiğine inanılan herhangi küçük bir çocuktur. Bu çocuğun Avatar-Lama olduğu birtakım tansıklar ve belirtilerden anlaşılır. Çocuk, ölen Lama'nın yerine geçirilir." [28]

Vişnu'yla ilgili bir inancın nasıl başka bir düzleme aktarıldığı açıkça görülmektedir. Böyle bir uygulamanın nasıl başlatıldığı ve bu inancın dayandığı temel nedir sorusuna yanıt, tarihten gelir. Tibet-Moğol ilişkisi, Cengiz Han, Tibet budizmi gibi konularla özel olarak ilgilenenlerin dışında çok ilgi gören bir konu değildir. Ancak bu ilişki ve karşılıklı etkileşim iki ülke açısından da önemli sonuçlara yol açmıştır. Tibet Dalai-Lamasını kazanmış Moğollarınsa kültürel anlamda öncelikle neredeyse sınırsız bir edebi kaynak edinerek düşünce yapıları değişmiş ve savaşçı doğaları yumuşamış hatta direnme güçleri azalmıştır.

Moğollar Hıristiyanlık ve İslamiyetle tanıştıktan sonra Budizme geri dönmüştür, her ne kadar Şamanizm halk arasında devam etse de. 16. yüzyılın başlarından itibaren Tibetli keşişler Budizmi Moğolistan'a yaymak için çalışmışlardır. Bu dönem ülke açısından yeni bir dini yönelime girmek için son derece uygundu: Ülke yükseliş ve çöküşü görmüştü, bunların ardından bu dönemde belli bir refaha ulaşmıştı, Çin'le ilişkiye geçmişti. Sarı Tarikat'ın görkemli törenleri heybete alışkın Moğolları tatmin etmiştir. Nitekim Altan Han'ın ardından 1566'da Kutuktay Seçen Budizme geçmiştir. Altan Han Gelugpaların (Dge-lugs-palar) Sarı Lama tarikatının şefi ve Tsong-ka-pa'nın ikinci ardılı Sonam Gyamtso'yu (bSod-nams rgya-mts'o) ülkesine çağırır ve onu son derece özenli karşılar, onuruna şenlikler düzenler.

28. Orhan Hançerlioğlu, *"Lama", "Lamaizm"; "Avatar", "Avatar-Lama", Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1993.

İşte bu şenlikler sırasında Altan Han Gyamtso'ya Dalai Lama ünvanını vermiştir. Moğolca olan bu ünvan, 'Okyanus Lama', "Evrensel Lama" anlamına gelir ve Gyamtso'yu tüm Lamaların başkanı konumuna yükseltmiştir. Bu kadarla sınırlı kalınmamış, bu statünün kurumlaşması için de Sonam Gyamtso'nun, tarikatın ilk Dalai Lama'sı olan Tsong-ka-pa'nın ruhunu taşıdığı ilan edilmiştir. Bu kabule göre Sonam Gyamtso üçüncü Dalai Lama olurken bu statü de kurumsallık ve sürerlik kazanmıştır.

Tibet bu ünvanı anında kabul etmiştir. Karşılığında Sonam Gyamtso Kubilay'ın da Altan Han'ın ruhunda tenasüh ettiğini kabul etmiştir. Kısa sürede Moğol iktidarı ile Tibet'in dini iktidarı arasında geçişli bir ilişki türüne yol açmıştır bu karşılıklı kabuller. Abday Han (1554-1588), Dalai Lama'nın göreve geldiği yıl onun tarafından tahta geçirilmiştir. Onun torunu olan Zanabazar (1635-1723), ilk Jebtsundamba Kutuktu (Moğolca), yani "Yaşayan İlk Buddha" olarak kabul edilmiş ve bu ünvanı almıştır.[29]

Bir inanç sisteminin gelişimi, toplumsal yaşantının bileşenlerinin etkileşimiyle, organik bir süreçle olabildiği gibi yukarıdaki örnekte gördüğümüz üzere siyasal işleyişe ilişkin de olabilmektedir. İleride ele alınacak ruhun ölümsüzlüğü ve dirilme konularına ilişkin duyulan korkuda da insan yaşantısında çözümsüz kalınan konunlarda açıklamaların nasıl şekillendiği tam da bununla ilgilidir.

29. Moğol prensi Gombo (1594-1655) (Abaday Han'ın torunu) üç yaşındaki oğlu Zanabazar'da gördüğü belirtiler üzerine Cengiz Han'ın ve Tibetli ermiş Taranatha'nın ruhunun oğlunda tenasüh ettiğine inanır. Ancak Çinlilerin genişleyen hâkimiyet alanını sınırlamayı başaramaz hatta Zanabazar da Çin himayesine girmeyi kabul etmiştir. Dini alanda gayet etkili olmuş bu girişim siyasal alanda bir etkinliğe yol açamamıştır. (Jean-Paul Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., 2006.)

5
Ruhun ölümsüzlüğü ve öte dünya inancı

Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi, insanı ölüm sonrası için de kurgulamalar yapmaya itmiştir. Öte dünyanın kuralları konmuş, yazgıyı uygulayacak tanrıları var kılınmıştır zihinlerde. Yaşayanlarla ölülerin dünyası farklı olmakla birlikte ölülerin gittikleri yerde kendi mesleklerini yapacakları düşüncesi mezarlarına bırakılmış olan nesnelerden anlaşılmaktadır. Değişik bölgelerde ölen kişi ailesi, özellikle eşi, maiyeti, hizmetlileri ve hayvanlarıyla birlikte gömülmüştür. Ölümle tek başına yüzleşmek büyük korkusu olmuştur insanın, bu nedenle ailesini yanında istemiştir.

Yaygın olarak görülen bir düşünce de ölülerin dünyasında her şeyin yaşayanlarınkinin tersi olduğudur. Orada bir şey yiye-

nin bir daha yaşayanların dünyasına dönemeyecek olması ya da insanın ismini unutması, bir nehri geçmesinin gerekmesi gibi özellikler pek çok kültürde vardır. Unutmak, ölümden sonraki ilgi çekici konulardan biridir. Daha eski tasarımlarda ancak ölünün önceki yaşantısını unutarak öte dünyadaki yaşantısına başlayabileceği geçerliyse de zamanla unutmak yeniden doğuş için gerekli bir unsur olarak yer almıştır. Kurallardan biri, ölüler diyarına inen birinin arkasına dönüp bakmaması gerektiğidir. Yoksa ne amacına ulaşabilir ne de eski benliğini koruyabilir. Koruyamaz; çünkü alışkın olduğu biçim dünyasının yanılgısından sıyrılmış haliyle, gerçeği çıplak görmüş olur. Örneklenen öte dünyaya ilişkin görüşlerinin, tasarımlarının benzerliği özellikle dikkat çekicidir.

Ölülerin dünyasının detaylarıyla belirlenmesiyle birlikte, zaman zaman ölülerin yaşayanlarla iletişime geçebildiklerini, hatta bazı bayramları yaşayan tanıdıklarıyla birlikte kutlamak için canlıyken oturdukları yerlere döndüklerini de belirtmek gereklidir.

Ruhun ölümsüzlüğü zaman içinde sadece bir öte dünya yaşantısına değil bedenin dirilmesi düşüncesine de yol açmıştır. Döngüsel zaman anlayışının terkiyle birlikte hemen her kitaplı inanç sisteminin bulunduğu yerde nihai kurtuluş, selamet teorileri gündeme oturmuş, öldükten sonra sonsuza dek yaşamak üzere bedenin de ruhla birlikte dirileceğine inanılır olmuştur.

Geri Dönen Ölüler

Bayramlarda, şenliklerde ölülerin yaşayanların arasına döneceği düşüncesine ya da inancına dünyanın hemen her yerinde rastlanılmaktadır. Babil'de Tammuz için sunulan kurbanları yeraltından yukarı çıkan ölüler yemektedir; Mısır'da yılın son günü ve ilk günü lambaların yakılması törelerindendir; Persler-de Tirajan Şöleni'nde, Yunanda Anthesteria Şenliği'nde ölüler yaşayanlara katılmıştır. Mandaeanlar Tişri ayında ölüler şöleni düzenlemiştir. Romalılarda Parentalia (atalar kültü kapsamındadır) ve Lemuria kutlamaları bahar şenlikleri kapsamındadır,

ayrıca 1 Ocak'ta da bir Ölüler Şenliği kutlamışlardır. Mordovinlerin iki ölüler bayramı vardır, ilkbaharda ve sonbaharda, Tongking'de aralık ayındaki ölüler bayramına Kin-Tien denmiştir. Rusya'nın bazı bölgelerinde Paskalya Bayramı ile Hamsin arasında kutlamışlardır. Ukraynalı Huzullar da Paskalya ve Noel'de ölü atalarının geri gelerek kendilerine katıldığına inanmışlardır, bu inançla diz çöküp "Ey Tanrım, bütün ölülerin ve kayıpların dönmesine ve bizimle birlikte içmesine izin ver" diye dua etmişlerdir. Siyamlılarsa nisan ayındaki yeni yıl kutlamalarında ölülerin döndüğüne inanmışlardır. Benzer şekilde Keltlerin Samhain Şenliği'ndeki kutlamalarında ölüler bayramı da vardır. Meksika'da Tepozteclanlar Bütün Ruhlara Dua Gecesi dahilinde ölülere et sunarak onların geri dönmesini beklemişlerdir.[1]

Yeni yıl bayramları kapsamındaki olgulardan biri olarak görülmüştür ölülerin geri gelişi. Ölülerin gelişine dair kutlamaların yeni yılla çakışmaması durumunda ise takvimde yapılmış değişikliklere ve söz konusu kültürün yeni yıl anlayışına bakılmalıdır. Yeni yıl bayramının kutlandığı günler, mevsimlerin yıllık döngüsünü tamamladıktan sonra bir ara dönem, kaotik bir dönem olarak düşünülmelidir. Bir yılın bitmesiyle yeni bir yılın başlaması arasındaki sürede geçerli düzenin dağıldığını gösteren ritüeller uygulanmıştır. Ateşin yeni bir başlangıcın mümkün kılınması için söndürülmesiyle bu sürece girilir ve törensel dövüşler, toplumsal düzenin alaşağı edilmesi, orjiler gibi ritüeller bu dönemde gerçekleştirilir. İşte ölülerin geri gelmesi ve yaşayanlara katılması da biten yılın ardından gelen bu kaos dönemindedir. Bütün kuralların askıya alındığı bu zamanda, ölülerin gelmesi mümkündür. Yeni bir yılın başlaması geçmiş zamanın günahlarından arınarak, kurtularak, yeni yılın bereketli, esenli ve refah içinde geçmesi için yapılan ayinlerle gerçekleştirilir. Ritüel dövüş de bunun içindir, ölümün kovulması da orjiler de. Bunlar gerçekleştirildikten sonra topluluğa katılma, erginleme, erkeklik cemiyetine yeni üyelerin katılması gibi süreçler yaşanır.

1. A.g.e., Theodor H. Gaster, s. 64.

Yeniden başlama, yeniden doğum ya da yeni bir yıla girmek, dünyanın ilk yaratıldığı zamanki gibi kusursuz olması temennisini barındırır. Ateşin söndürülmesiyle sembolize edilen ölüm ve ardından ilk yaratıldığındaki tam, bütünlüklü, doğru düzende bir dünya ve yaşamın yeniden doğması gerçekleşmektedir.

> "Yine de bu mitsel-ayinsel motiflerin geri kalanlarının tümünde eskatolojik işlevin açıkça belirtilmiş olduğu gösterilebilir. Örneğin, ölülerin ruhlarının gelişi dindışı zamanın askıya alınışının, "geçmiş" ve "gelecek"in birlikte varoluşunun paradoksal gerçekleşmesinin işaretinden başka ne olabilir? Bu bir arada varoluş hiçbir zaman tüm varlık tarzlarının çakıştığı kaos dönemindeki kadar tam değildir." [2]

Bu ara dönemde, Trobriand adalarında hasat ile yeni ekim arasındaki zamanda yıllık şenlik kutlamaları yapılır, en temel olay yiyeceğin köyde ortak bir noktaya toplanıp eşit olarak paylaşılmasıdır. Bu dönemde ölüler de yaşadıkları köylere gelirler. Trobriand adalarındaki ölüler diyarının, yeryüzünde canlıların, yeraltında ölülerin yaşadığı Tuma'dır. Ölenlerin ruhu Tuma'ya gitse de önce bir süre yaşadığı yerde zaman geçirebilir, yıllık şenlikteyse Tuma'dan yaşadıkları yere gelirler.[3] *Milamala*, ha-

2. Mircea Eliade, Ebedi Dönüş Mitosu, s. 74.

3. Söylenceye göre ölmüş olan yaşlı bir kadının ruhu yaşadığı evdeymiş ve bir yatağın altına girmiş. Ne var ki yemek yenirken kızı hindistan cevizindeki sosu yere dökünce ruh yanmış. Kızına bu hareketi için kızan yaşlı kadının ruhuna kızı onun gittiğini ve yılda bir kez *milamala*da geleceğini sandığını söylemiş. Kızının böyle düşünmesine alınan ruh, bundan sonra Tuma'ya gidip yeraltında yaşayacağını söyledikten sonra bir hindistan cevizi almış ve ikiye bölmüş. Hindistancevizinin üç gözlü olan yarısını kendine saklamış, diğer yarıyı kızına vermiş ve "*Sana kör yarıyı veriyorum, böylece beni göremeyeceksin. Ben gözlü yarıyı alıyorum, öbür ruhlarla birlikte geri döndüğümde ben seni görebileceğim*" demiş. İşte ruhların görünmez olmasının nedeni buymuş.

Aynı mitin ikinci versiyonunda Kitava'da ölen bir kadının hamile bir kızı vardır. Annesinin ölümünden sonra kız bir oğlan çocuğu doğurur; ancak emzirmek için sütü yoktur. Komşu adada bir adam ölürken ondan ruhların ülkesinde bulunan annesine torununa yemek göndermesi için haber götürmesini ister. Kadın sepetini ruh yiyecekleriyle doldurup Kitava'ya gider. Kızına haberi alıp yiyecek getirdiğini ama insanlar kendini cadı sanacak diye korktuğunu söyler. Ardından torununu doyurur, çalılıkların oraya gidip kızı için bir bahçe açar ve geri döner; ama döndüğünde kızı kendisinden korkar. Ruh kadın orada kalıp onlar için bahçeler açmak istiyor olsa da kızı insanların onu cadı sanacaklarını ve Tuma'ya dönmesini söyler. Buna içerleyen kadın bir hindistancevizi alarak ikiye böler ve kör olan yarıyı kızına verir, gözlü olan yarıyı kendine saklar. Sonra da kızına bundan sonra kendisinin ve diğer ruhların sadece *milamala*da geri geleceklerini ve ruhların onları görebileceklerini ama yaşayanların ruhları göremeyeceklerini söyler.

sadın toplanmasıyla yeni ekim yapılmasının arasındaki sürede kutlanan yıllık bir şenliktir. Aslında şenlikler hasadın toplanıp köyün deposuna konmasıyla başlar. Yam, taitu gibi bölgede yetişen yiyecekleri önce köylüler kendi bahçelerinde sergiler, köyler birbirlerinin bahçelerini dolaşır, toplanan hasada övgüler düzülür ve törenlerle köy meydanına taşınır...Tüm yığınlar yam evinde toplandıktan sonra törenle köylülere dağıtılması gerçekleştirilir.Yiyecek paylaşımının önemini bugün bizlerin anlaması güçtür. Yiyeceğin paylaşılmasından sonra *milamala* başlar. Köydeki hiç kimse normalde yaptığı işini yapmaz, öğleden sonra başlayan davullar eşliğinde yapılan dans gece de devam eder. Günlerce gecelerce süren dans, ayın büyümesine koşut olarak yoğunlaşır, köyler karşılıklı birbirlerini ziyaret edip armağan verirler, asıl dans dolunay gecesi sona erer. Şenliğin en renkli yönü danslar ve cinsel özgürlük şenliği kısmıdır.

Açılış şenliğinde köylüler tarafından hazırlanan yemek bir yerde toplanıp paylaşılır ve bu yemek ruhlar için sergilenir, ruhlar tinsel özünü alırlar. Köylerde ruhlar için hazırlıklar yapılır, reislerin ruhları için yüksek kürsüler kurulur, değerli eşyalar ve erzaklar sergilenir.Yemekler ruhların tinsel özünü alması için bir süre sergilendikten sonra, yani ruh yemeğin tinsel kısmını aldıktan sonra birine armağan edilir. Öğleden sonra ruhların gidişini başlatan bir davul çalınır. Bu arada veda armağanları hazırlanmıştır, elbette bunların da tinsel kısmını alırlar.

Ruhlar, yiyeceklerin azlığından duydukları hoşnutsuzluklarını kötü hava şartları yoluyla belli ederler, hatta kuraklık çıkarabilirler ve ürün alınmasını engelleyebilirler. Ruhlar törelerin uygulanmasını ve *milamala* zamanında uyulması gereken ahlak kurallarına uyulup uyulmadığını da denetlerler. Eskiden ruhları hoşnut etmek için sadece eğlence, dans ve cinsel özgürlük yaşanırmış köylerde; ama yakın zamanda insanlar işlerini de yapmaya başladıkları için ruhlar kızıyor ve kötü hava koşulları yaratarak *milamala*nın kutlanmasını zorlaştırıyor, engelliyorlarmış.

Dolunaydan sonraki ikinci gün *milamala* sona erer. Ruhlar, başlangıcına bağlı olarak iki ya da dört hafta köylerde ağırlanır. Sonunda dolunaydan sonraki ikinci gece güneş doğmadan iki saat kadar önce davulların özel bir vuruşuyla *ioba*, yani ruhların törensel olarak kovulması gerçekleştirilir. Ruhlar bu özel davul vuruşuyla dönüşe hazırlanır. İnsanlar ruhlara "Ah ruhlar siz gidiyorsunuz, biz gitmiyoruz" diye seslenirler. İlkin güneş doğmadan yürüyebilen ruhları kovmak için yapılır bu tören, daha sonra ertesi gün öğleden sonra güçsüz, çocuk, sakat olanları kovmak için bir kez daha yapılır. İkisinde de köyün en uzak noktasından Tuma'ya giden yola dek yürüyüş yapılır, köy süpürülür. *Milamala*dan sonraki gün, *ioba*dan sonra yastan kesin çıkış yapılır, buna "tenin yıkanması" anlamına gelen *iwini wowoula* denir.[4]

Trobriand adaları üzerinden ele alından ölülerin ziyareti, genel bir nitelik taşımaktadır, yıllık şenlik sırasında gelmeleri, bir süre köylerinde yaşayanlar tarafından saygı görüp onurlandırıldıktan, kendilerine sunularda bulunulduktan sonra belirli bir zamanda yaşadıkları ölüler diyarına geri dönmeleri şemasını net olarak göstermektedir. Ölü atalara atfedilen hava şartlarını kontrol edebilme gibi nitelikler burada genel olarak ruhlara yüklenmiştir. Onlara sunulanların özünü almaları tam da tanrıların heykellerine götürülen sunulardaki gibi işler.

Marcel Mauss da benzer bir örneği özetlemiştir:

> "Unalitler'de gözlemlenen bir diğer bayram da ölüler bayramıdır; fakat bu bayramın bütün Eskimo ülkesinde bir karşılığı var gibi görünmektedir. Söz konusu bayram, iki temel bölümden oluşur. Ölülerin ruhlarının, yerleşim yerlerinde kendileriyle aynı adı taşıyan kişilerle geçici olarak yeniden hayata dönmesi için dua edilmesiyle bayram başlar; zira son doğan kişinin her zaman ölen son kişinin adını alması bir gelenektir. Daha sonra, ölülerin ismini taşıyan ve böylece onları temsil eden kişilere hediyeler verilir; topluluğun içerisinde hediyeler değiş-tokuş edilir ve ölüler ülkesine dönmek üzere insanları terk eden ruhlar kovulmaya çalışılır. Böylelikle grup kendi birliğine kavuş-

4. A.g.e., Bronislaw Malinowski, s. 160-182.

tuğu gibi, aynı zamanda eskiden beri art arda gelen kuşakların oluşturduğu ideal grubun aynı ayin içerisinde oluşmaya başladığını görürüz. Yakın atalar gibi, efsanevi ve tarihte yaşamış ölen atalar da yaşayanlarla bir araya gelirler ve hep birlikte hediye değiş-tokuş ederek birbirleriyle temasa geçerler."[5]

Akadca *kispu*, geleneklere göre ölülerin altına gömüldüğü evin ikonalar köşesinde düzenlenen ve ölülerin de katıldığı yemektir. Ailenin yaşayan ve ölü bireylerinin aynı yemeği paylaştığı bir şölendir. Mezopotamya'daki bu ritüel, dinsel bir zorunluluk olup her ailede olabildiğince görkemli bir şekilde düzenlenmiştir. Jean Bottero, bu yemekle ölülerin yeraltında gölgemsi varlıklar olarak yaşantılarını sürdürmek için bu yemeğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Ölülerin, yılın belirli zamanında düzenlenen bu şölene katılmak için yaşayanların arasına döndüklerine inanılmıştır. Birinci Babil Hanedanlığından kral Ammi-saduqa dönemine ait bir tablette "Ey Amurru, Hane kentinin ve Kuta kentinin hanedanlarının Hayalet-Üyeleri!..., Doğu'dan Batı'ya kadar hükümdarlarının, prens ve prensesleri-nin hizmetinde korkunç savaşlarda hayatını kaybeden sizler ve bütün askerlerin hayaletleri, artık bakacak kimsesi olmayan sizler, gelin bu yemekten payınızı alın ve bu yemeği size sunan kralınız Amnî-saduqa'yı şükranla anın!" yazılıdır.

Dahası, aynı yemek şölenini tanrıları da vermektedir. Tanrılar katında ölülerin yerini yeraltı tanrıları almıştır. Yeraltından kendileri çıkamadığı için bir temsilci aracılığıyla yemeklerini almaları gerekmektedir.[6] İnsanlar katında ya da tanrılar katında, önemli olan aynı ortak yemeğin paylaşılmasıdır.[7]

Törenlerin benzerliği son derece açıktır. Aynı şematik yapı söz konusudur her iki örnekte de. Hatta aynı sistem Hint-Avrupa halklarında, Cermenlerde, Sümer-Akadlarda, Mısırlı-

5. Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji,* Çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., 2006.

6. Söylenceye göre, Ereşkigal, yemeği almak için gönderdiği temsilciyi selamlamayan Nergal'i huzuruna çağırtır ve bu karşılaşma Ereşkigal ile Nergal'in evliliği, Nergal'in de artık bir yeraltı tanrısı olmasıyla sonuçlanmıştır.

7. Jean Bottero, *"Dünyanın en eski şöleni", Eski Yakındoğu: Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Çev. Adnan Kâhiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi, 2005.

larda, İbranilerde, Japonlarda geçerlidir.[8] Hemen her kültürde uygulamadaki küçük değişikliklerle sürdürülmüştür.

> "Kozmogonik eylemin ebediyen tekrarlanışı her Yeni Yıl'ı bir çağın başlangıcına dönüştürerek ölülerin hayata dönmesini ve müminlerin dirilişe inançlarının sürmesini sağlamaktadır. (...) Bu noktada, ölülerin Yeni Yıl mevsiminde (Noel ile Epifani arasındaki on iki gün içinde) ailelerine döneceklerine (ve çoğu kez "yaşayan ölüler" olarak döneceklerine) dair, hemen hemen her yerde varolan inancın dünyanın yok edildiği ve yeniden yaratıldığı bu mitsel anda zamanın ilga edilmesinin mümkün olduğu umuduna işaret ettiğini belirtelim. Artık ölüler geri gelebilir, zira yaşayanlarla ölüler arasındaki tüm engeller kalkmıştır (ilk kaos yeniden güncelleştirilmiyor mu?) ve geri geleceklerdir; çünkü bu paradoksal kertede zaman askıya alınacak, dolayısıyla onlar da yeniden yaşayanlarla çağdaş olabileceklerdir."[9]

Hemen tüm dünyada belirli günlerde ataların ruhlarının yaşayanların yanına döndüğüne inanılarak bu günler bayram olarak kutlanmıştır. Bugün, bu şenliklerin, bayramların en bilinenleri All Saint's Day, All Soul's Day, Halloween ve Dias de los Muertos kutlamalarıdır. Kelt inancına göre yaşayanlarla ölülerin bir arada olduğu zamanda Samhain Festivali kutlanır. Dias de los Muertos da benzer şekilde Amerika kıtasına giden İspanyolların oradaki yerel şenliklerle kendi inancının kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır ve kafatasının ritüel nesnesi olarak yoğun kullanımı Aztek etkisini gösterir.[10] All Saints' Day ve All Souls' Day Katolik Kilisesinin tam bir Roma İmparatorluğu düsturunca davranmasıyla pagan inancındaki ölülerin ruhlarının yaşayanlarla bir arada olduğu dönemde yenilen yemeği devşirerek resmi kutlama ilan etmesi sonucu ortaya çıkmıştır, hatta söz konusu ölüler günü kutlamaları Roma'nın eski Parentelia ve bu bayramın sonundaki Feralia izleğindedir. Halloween de bu kapsamdadır. Bu kutlamalarda hem evlerdeki altarlarda hem de mezarlık ziyaretlerinde ölülerle yemeğin paylaşılması yaygın

8. A.g.e., Mircea Eliade, s. 76.
9. A.g.e., s. 70.
10. Stanley Brandes, Skulls to the Living, Bread to the Dead: Celebrations of Death in Meksixo and Beyond, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.

ve köklü bir geleneğe işaret ettiği gibi kutlamaları atalar kültüyle ilişkilendirmemize de imkân tanır. Dünyanın hemen her yerinde değişik isimlerle kutlanan ölüler günü kutlamalarının ortak noktası ölülerin ruhlarının ziyareti ve onlarla paylaşılan yemektir. Bunun kaynağı, yeni ölüden duyulan korku ve ruhlara atfedilen insanüstü güçler nedeniyle onlardan medet *um*mak ve onları hoş tutmaktır.

Öte Dünya Tasarımları ve Ölülerin Dünyası Olarak Yeraltı

Ölümden sonra bireysel bir ruhun varlığına duyulan umut ve inanç, ölüm sonrası yaşamın tasarlanmasını, bir öte dünya tasarımını getirmiştir. Öte dünyanın coğrafyası çizilmiş, orada geçerli bir düzen öngörülmüş, kuralları konulmuş, hükmeden tanrılar belirlenmiştir. Yaşanan bölgenin coğrafyasına göre ilkel kavimlerde kimi yerlerde bir nehrin öte yanı ya da yakındaki bir ada ölülerin yaşadığı dünya olarak görülürken gelişmiş bir mitoloji ve inanç sistemi kurmuş kültürlerin etkisiyle daha yaygın olarak genel bir anlayışla, yeraltı ölüler diyarı olarak düşünülmüştür.

Öte dünya ile yaşayanların dünyası arasındaki sınırlar netleşsin istenirken tamamen ulaşılamaz da kılınmamıştır ölüler diyarı. Yeraltının ölüler diyarı olarak görülmesine uygun olarak orasıyla iletişim kurmak için belirli yerlerde çoğunlukla yeraltına inen bir delik, çukur gibi noktalar belirlenmiştir. Bunun yerleşik bir tutum olduğu, Gılgamış'ın *pikku* ve *mikku*sunun yeraltına böyle bir delikten düşmesinden ya da eski Yunan'daki ve Roma'daki kehanet noktalarının, kehanette bulunan kişinin ölülerle bağlantıya geçtiği düşüncesine dayanarak, benzer çukurlar olmasından anlaşılmaktadır. *Axis Mundi* de üç dünyayı birbirine bağlar.

Ölülerin gitmeleri gereken yere ulaşmak için geçmeleri gereken bir nehir sıklıkla görülen bir unsurdur, yine ölüler diyarında hiçbir şey yememek gerektiği, bir nar tanesi bile yense bunun yiyen kişi için bağlayıcı olduğu sık görülmektedir.

Mutlu ölülerin bulundukları ferah yerler betimlenmiştir, ceza görenler ve cezaların korkunçluğunun anlatıldığı gibi. Ölüler diyarının sakinleri genellikle korkunç varlıklar olarak düşünülmüştür, her ne kadar hükmeden tanrı yeryüzü tanrılarından alt bir konumda değilse de. Yaşayan birinin ölüler diyarına gidemeyeceği yaygın bir düşünüş şeklidir; ancak *Aeneis*'te Roma'yı övmek için bir yöntemdir Aeneas'ın yeraltına inmesi. Aeneas, elbette, sıradışı bir kahramandır. Daha genel olarak, kendileriyle bağlantı kurulan ölülerin gölgemsi varlıklar olarak tasvir edildiği görülmektedir. Etten kandan yoksun görüntüler, hayaletimsi, gölgemsi varlıklar...

Trobriand Adaları'nda yaşayan Kiriwana yerlilerinin ölüm ve ölülerin yaşamı üzerine yaklaşımları konusunda Bronislaw Malinowski'nin çalışmalarından ayrıntılı bilgi ediniyoruz. Ruhun ölümden sonraki haline ilişkin iki düşünce biçimi birlikte görülmektedir Kiriwanalarda: Ölülerin ruhuna *baloma* denir. Ölen kişinin ruhunun sağken yaşadığı köyde, evinin yakınlarında kısa ve geçici bir süre yaşadığına inanılır, bu durumda ruha *kosi* denmektedir. Baloma, Trobriand Adaları'na yakın bir ada olan Tuma'ya giderek orada yaşar. Tuma, üzerinde yerleşim olan bir adadır. Diğerlerinden farkı burada yerleşik halkla birlikte ruhların da yaşamasıdır. Kiriwana yerlileri, Omarakana köylüleri ve civarda yaşayan diğerleri süs malzemesi yaptıkları midye gibi şeylerin çok bulunduğu Tuma'ya sıklıkla giderler. Tuma'da ve civarında yaşayanların hemen hepsinin balomayla bir deneyimi olmuştur. Bunun dışında *baloma*larla iletişime geçebilen ayrıcalıklı kişiler de vardır, kimileri doğrudan ilişki kurar, kimileri nöbet geçirdiği sırada, kimileri de rüya aracılığıyla. Bunun gerçekliği kanıtlanmamış olduğu gibi yerlilerden bu kişilere inanmayanlar vardır.

Baloma Tuma'ya bir kanoyla gider, kumsalda bir taşa oturup geride bıraktıkları için üzülüp ağladığında akrabaları ve yakınları yanına gelerek onu karşılarlar. Daha sonra Gilala isimli bir kaynağa giderek gözlerini yıkar, bu eylemi onu görünmez kılar. Bundan sonra Dukupuala'ya gider, orada iki taş vardır, her ikisini

de tıklatır. İkincisini tıklattığında yer titrer ve diğer *baloma*lar bu sesi duyup gelir, yeni geleni karşılarlar. Çok geçmeden ölülerin reisi olan Topileta'nın karşısına çıkar. Topileta ruhu yeraltı dünyasına kabul eder, reddedebilir de. Ancak ruhun kabulü sadece Topileta'ya sunulan armağanlardan duyduğu hoşnutluğa bağlıdır, yeni ölenin kişiliğiyle ilgisi yoktur. Bu nedenle yakınları ölen kişiyi mücevherlerle donatır, ona ait şeyleri cesedin üstüne koyar, onların *baloma*ları da ruhla gitsin, Topileta ruhu iyi karşılasın diye. Bir görüşe göre Topileta'ya bu armağanları sunmak, gideceği yolu öğrenmesi için gereklidir. Topileta yeni gelen *baloma*ya ölüm şeklini sorar ve buna göre Tuma'ya ulaşması için uygun yolu söyler. Topileta, bir kabile reisi gibi ölülerin reisidir ve buradaki ölüm ötesi tasarımında bir yargılama, mahkeme, cezalandırma zaten yoktur. Topileta'nın yer sarsıntısı yapabilmek gibi belli büyüsel güçleri vardır ve yaşlandığında kendisi ve ailesi için gençlik veren ilaçlar yapar; ancak ölüler üzerinde iktidarının olup olmadığı tartışılır; çünkü başlıca işlevi oraya gelen ruhları karşılamaktır, sonrasında yaptıklarına karışmaz.

Tuma'da yerin üstünde canlı Tuma halkı yaşar, yeraltındaysa ölüler diyarı vardır. Ruh Topileta'yla karşılaştıktan sonra oturacağı köye gider (yeraltında üç köy vardır: Tuma, Walisiga, Wabuaima) ve orada düzenini kurar. Hatta oradaki kadınlar çok da beklemeden yakınlaşmak isterler, isteyen erkek eşini bekleyebilirse de en sadık erkeğin bile direnemeyeceği aşk büyüleri yaparlar. Tuma'daki hayat, mutluluk içinde geçer. *Baloma*lar yeniden ölünceye dek burada yaşar, *baloma* Tuma'dan çıkıp köyüne ziyarete de gidebilir, hatta şenlik zamanı hepsi köylerine dönerler.[11]

Ölüler diyarına ilişkin pek çok kaynaktan bilgi edinilebilmekle birlikte iki uygarlığın mitolojisi, Sümer ve Yunan mitolojisi bilinirlikleri nedeniyle daha anlaşılır olacağından, tercih edilmiştir. Bunlardan başka, ölüm ötesi üzerine geniş bir külliyatı olan ve günümüzde bile etkileri hissedilir bir yaklaşımda bulunduğu için Mısır da ayrıca ele alınmıştır.

11. A.g.e., Bronislaw Malinowski, s. 135- 149.

Sümer pantheonunda ölüler diyarına hükmeden tanrılar olduğu gibi kimi öykülerde theogoni bilgisi mevcuttur, başka öykülerde ölüler diyarına ve buradaki ölümden sonraki yaşama ilişkin bilgiler bulunmaktadır. İnsanın henüz yaratılmadığı ve Nippur kentinde yalnız tanrıların oturduğu zamanlarda, kentin "delikanlısı" tanrı Enlil iken, "genç kızı" tanrıça Ninlil iken, Enlil Ninlil'e tecavüz eder ve Ninlil ay tanrısı Sin'e hamile kalır. Tanrılar kralları Enlil'i kentten kovar ve ölüler diyarına sürgüne gönderirler. Öyküde bu noktadan itibaren yeraltı tanrılarının yaratılmasını görmekteyiz. Ninlil Sin'e hamile olarak Enlil'in peşinden gider, ne var ki ay tanrısı olacak olan Sin'in yeraltında olmaması gerekmektedir. Enlil, bunu önleyecektir. Bu amaçla yolda karşılaşılan üç küçük tanrının[12] kılığına girerek Ninlil'i yeraltı tanrısı olacak çocuklara, ölüler diyarının tanrıları olacaktır bunlar, hamile bırakır. Sin'in yerini almaları için.[13]

Sümer'de yeraltı diyarı olarak anılan ***kur***, anlamı karmaşık bir kavramdır. Bu nedenle bu kavramla ilgili açıklama Kramer'dan olduğu gibi aşağıda aktarılmıştır:

> "Sümercede ***kur***la ifade edilen kavramlar grubu, tanımlanması ve yorumlanması en güç kavramlardan biridir. Bu sözcüğün asıl anlamlarından biri olan 'dağ', bunun için kullanılan işaretin gerçekten de bir dağı göstermesiyle kanıtlanmıştır. Sonraları 'dağ'dan 'yabancı ülke' anlamı da türetilmiştir; çünkü Sümer'i çevreleyen dağlık ülkeler Sümerliler için sürekli bir tehdit oluşturuyorlardı. Ayrıca ***kur*** genelde 'ülke' anlamına da geliyordu; Sümerler kendilerini ***kur-gal***, 'büyük ülke' olarak tanımlıyorlardı.
>
> Bunların yanı sıra Sümerce ***kur*** sözcüğü kozmik bir kavramı da gösteriyordu. Dolayısıyla Sümerce ***ki-gal***, 'aşağıdaki büyük' ile belli bir derecede özdeşleştirilmiş gibidir. Bu nedenle ***ki-gal*** gibi, 'ölüler diyarı' anlamına da gelmektedir; gerçekten de 'İnanna'nın Ölüler Diyarına

12. Bu üç küçük yeraltı tanrısı kapı bekçisi, ölüler ırmağının adamı ve kayıkçıdır. Kuşkusuz başka uygarlıkların mitolojilerinde de ya farklı isim ya da biçimde ama aynı işlevle ya da kayıkçıda olduğu gibi aynen görülmektedir bu karakterler.

13. Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi: MÖ Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., 2001.

İnişi' ve 'Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı' gibi şiirlerde sürekli olarak 'ölüler diyarı' yerine *kur* sözcüğü kullanılmıştır. Bu nedenle *kur*, kozmik olarak yer kabuğu ile ilksel deniz arasındaki boş alandır. Dahası, ana suların hemen üstünde, 'aşağıdaki büyük'ün dibinde yaşayan korkunç yaratıklara da *kur* denmesi olasıdır; eğer öyleyse, bu canavar *kur* bir anlamda Babillilerin Ti'âmatını karşılamaktadır. Elimizdeki üç 'Kur Miti'nde, *kur* sözcüğünün bu kozmik niteliklerinden biri ya da diğeri içerilmektedir."[14]

Kur, üç metinde karşımıza çıkmaktadır. İlk öyküde tanrıça Ereşkigal, Kur tarafından kaçırılmıştır. Enki, Ereşkigal'ın ölüler diyarına kaçırılmasının öcünü almak için Kur'a saldırır. Savaşın sonu verilmemişse de büyük olasılıkla Enki kazanmıştır. İkinci öyküde Ninurta Kur'a, daha doğrusu yeraltında yaşayan hastalık ve illet cini Asag'a saldırır ve onu yok eder. İlksel sular Kur'un egemenliği altındadır ve Asag'ın ölümü ülkede felakete yol açar. İlksel sular yeryüzünü basar, tarlalar sulanmaz, ekin yetişmez. Ninurta ölü Kur'un üzerine taş yığarak suları kontrol altına alır, ülkeyi basan suları toplayarak Dicle'ye akıtır ve tarlalar sulanabilir olur. Üçüncü öyküde aşk ve savaş tanrıçası İnanna Kur'a saldırır. Kur'un kendi egemenliğini kabul etmesini ve erdemlerini yüceltmesini istemektedir. Bu öyküde Kur, dağ anlamıyla geçmektedir. Sonunda İnanna onu yok eder ve kendini kutlayan bir zafer şarkısı söyler. [15]

Kramer bunları ejderha öldürme motifi bağlamında almıştır. Üçüncü hikâyede dağ anlamıyla yer alan Kur'un yabancı bir ülkeyi ifade edebileceğini belirtmiştir, bu doğrultuda ülkeler arasındaki bir savaşta İnanna'nın yer almasıyla anlatılması gibi bakılabilir buna. İlk öyküde Kur tarafından kaçırılan Ereşkigal, yeraltının kraliçesi olur. İnanna'nın yeraltına iniş ve diriliş öyküsünde gökyüzünün ve yeraltının tanrıçaları olan iki kardeşin olması çoğunlukla kişiliğin gölge yanı bağlamında yorumlanmıştır. Kaldı ki zıtların birliği ilkesiyle tanrının iyi ve kötü yönü,

14. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 142.
15. Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, s. 151-153; Samuel Noah Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, s. 213, 214.

aydınlık ve karanlık, dişil ve eril yönü gibi bakımlar nitelenmiştir. Bu yorumlar, günümüzde monist tanrı anlayışı dahilinde görülmelidir. Yeryüzü, gökyüzü, yeraltı gibi çeşitli bölgelerin genellikle aynı kuşak tanrılar arasında paylaşıldığı göz önüne alındığında aralarında bir eşitsizlik olmadığı da bilinir. Ereşkigal, yeraltı dünyasının kraliçesi olmuş ve korkunç bulunmuştur bundan sonra. Aynı nitelemeyi Yunan mitolojisinde yeraltı tanrısı tarafından kaçırılan Persephone için de görmekteyiz. Bunun daha yaygın örneği olarak Yakındoğu ve Akdeniz uygarlıklarında sıklıkla ölüler diyarında bir ırmak ve ölüleri karşı kıyıya geçiren kayıkçı gösterilebilir.

Sümer'den yeraltı dünyasına inişle ilgili bilgiler de günümüze ulaşmıştır. Enkidu ve İnanna, yeraltına inen kahramanlardır. *Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı* adlı şiirde Enkidu'nun Erek'teki girişten ölüler diyarına inişi anlatılmıştır.

"Son sözleri bir yakarıştı Enkidu'nun
ve şunları söyledi sevgili dostuna:
Dün gece rüyamda
cennetten ve dünyadan dökülüyordu
nice iniltiler; bense yalnız, naçar,
haraptım bir başıma. Korkunç ve
tehditkâr yaratıklar üzerimde uçuşuyor,
çekiyorlardı pençeleriyle
korku sağanağına, ölümün evine
gölgeler kraliçesi Irkalla
dikilmiş, emir veriyordu hepsine.
Öyle bir karanlık ki
içine düşen gün yüzü görmez bir daha.
Bir yol ki öyle,
uzaklaştıkça uzaklaşır hayatın neşesinden, aydınlığından.
Kuru tozdur oradakilerin yemişi,
asla dinmez korkunç susuzluk, yoktur çünkü tek yudum su.
Ayakta dururken gördüm bütün ölüleri;
hatta kralları, kararan ruhlar arasında
toz buhar olmuş o eski şatafatları, öylesine uzak.
Bütün dünyevi yücelikler uçup gitti
girdim ben de ölümün evine.

Uzun süredir orada olanlar
kalkıp selamladı beni." '[16]

Gılgamış Destanı'nda yeraltı dünyasıyla ilgili olan 12. tablette *karar verici Namtar; baş infazcı Nergal* geçmektedir.

İnnana'nın taht yapması için huluppu ağacını kurtarmış olan Gılgamış'a İnanna ağacın kökünü bir pukkuya, tepesini de bir mikkuya dönüştürüp hediye etmiştir. Gılgamış büyük olasılıkla davul ve tokmak olan bu nesneleri genç erkekleri savaşa çağırmakta kullanmıştır. Pukku ve mikku yeraltına düşer ve onları Enkidu geri getirmek ister. Onları getirmek için Gılgamış'ın yoldaşı Enkidu gönüllü olmuşsa da Gılgamış'ın şifa tanrısının annesi Ninazu'nun çığlığı tarafından yakalanmaması için kurallar ve yasaklarla ilgili öğütlerine uymamış, yapmaması gerekenleri yapmış ve ölüler diyarının çığlığı tarafından yakalanarak ölmüştür. Gılgamış'ın başvurduğu Ea, Nergal'a Enkidu'yu son bir kez Gılgamış'la konuşması için serbest bırakmasını söyler. Gılgamış'la konuşmaya gelen, Enkidu'nun gölgesidir ve "*tüm derisinin ve kemiklerinin şimdi ölü olduğunu*" söyler.[17]

En ünlü yeraltına iniş hikâyesi İnanna'nın yeraltına inişidir, aynı zamanda bilinen ilk diriliş hikâyesidir bu. İnanna'nın yeraltına inişinin sebebi olarak orada hüküm sürme, sevgilisini kurtarma amaçlı olduğu söylenegeldiyse de bir pasajda enişteşinin cenaze törenine katılmak için indiğini söyler İnanna.[18]

16. Danny s. Jackson, Gılgamış Destanı, 7. tablet, 4. sütun, Çev. Ahmet Antmen, Arkadaş Yay., 2005, s. 43, 44.

17. Gılgamış Destanı, 12. tablet, s. 88, 89.

18. "Neti, ölüler diyarın başkapıcısı,
Kutsal İnanna'yı yanıtladı:
'Kimsin sen, rica ederim?'
Gökyüzünün, güneşin doğduğu yerin kraliçesiyim ben.'
'Eğer sen gökyüzünün, güneşin doğduğu yerin kraliçesiysen,
Niye dönüşü olmayan ülkeye geldin rica ederim?
Nasıl oldu da yüreğin seni, yolcunun asla geri dönmediği yola getirdi?"
Kutsal İnanna onu yanıtladı:
'Ablam Ereşkigal'in,
Kocası Gugalanna efendi öldürüldüğü için,
Cenaze törenine katılmak için,
...; bırak geçeyim."' (Samuel Noah Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, s. 201; Samuel Noah Kramer Sümer Mitolojisi, s. 163,164)

Hikâye Dumuzi'yle bağlantılı düşünüldüğünde bu elbette görünür neden, Ereşkigal'in kabulü için bir bahane, sözde sebep olabilir. İnanna yeraltına inmeden önce, ablasından çekindiği için üç gün içinde geri dönmezse neler yapması gerektiğini anlatır veziri Ninşubur'a. Ereşkigal kardeşinin huzuruna dizlerinin üzerinde ve çırılçıplak gelmesini ister, bunun üzerine ölüler diyarının yedi kapısından geçişinde üzerindeki her şey teker teker alınır. Huzura girdiğindeyse Anunnakilerin de[19] kararıyla Ereşkigal ölüm bakışıyla bakar ve İnanna ölür.

"Yedinci kapıdan geçince,
Hanımlığın *pala*-giysisi üstünden alındı.
Dizlerinin üzerinde, çırılçıplak getirildi Ereşkigal'in huzuruna.

Kutsal Ereşkigal tahtında yerini aldı,
Anunnakiler, yedi yargıç, onun huzurunda hükümlerini bildirdiler,
Ereşkigal gözlerini ona dikti, ölüm bakışını,
Ona karşı konuştu, öfkeli sözlerle,
Bir çığlık kopardı, suçladı onu,
Güçsüz kadın bir cesede dönüştü,
Ceset bir kazığa asıldı."[20]

İnanna üç gün üç gece dönmeyince Ninşubur kendisine söylenenleri yapar, sonunda Enki yardım etmeyi kabul eder:

"Tırnağından çamur çıkarıp *kurgarru*'yu şekillendirdi,
Kırmızı boyalı tırnağından çamur çıkarıp *kalaturru*'yu şekillendirdi,[21]
Kurgarru'ya 'hayat yiyeceği'ni verdi,
Kalaturru'ya 'hayat içeceği'ni verdi,
Enki baba *kalaturru* ve *kurgarru*'ya şöyle dedi:

.....

19. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 203. [Anunnaki: Ölüler diyarının yargıçlarıdır, sayıları yedi adettir, Ereşkigal'in yanında yer alırlar.]
20. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 203.
21. Kurgarru, Kalaturru: Enki'nin İnanna'nın kurtarılması için yarattığı, tırnağının altındaki tozlardan yarattığı cinsiyetsiz iki yaratık. Golem, pek çok bakımdan bu iki yaratığı andırır. Çamurdan yaratılmış ve canlandırılmış olması, kendisine söyleneni yerine getiren bir varlık olması gibi.

'Onlar (ölüler diyarının tanrıları) size ırmakların suyunu ikram edecekler, kabul etmeyin
Tarlaların tahılını ikram edecekler, kabul etmeyin
'Bize çivide asılı cesedi ver' deyin ona (Ereşkigal'e),
Biriniz 'hayat yiyeceği'ni diğeriniz de 'hayat içeceği'ni serpsin ona,
O zaman canlanacak İnanna."[22]

Sonunda İnanna canlanır; ancak ölüler diyarından öylece çekip gidemez, kurallar gereği yerine birini bırakması gerekmektedir. Peşinde yeraltı diyarının muhafizları olduğu halde yerine bırakabileceği birini aramaya koyulur ve daha önce Dumuzi bahsinde görmüş olduğumuz gibi, eşini yeraltına gönderecektir. Şiirin bu kısmı yeraltı diyarı sakinlerine ilişkin bilgi vermektedir:

"Ölüler diyarından çıktı Inanna.
Şukur-kamışı gibi küçük cinler,
Dubban-kamışı gibi büyük cinler,
Çevresini sardılar.
Önündeki cin, vezir olmamasına karşın, bir asa tutuyordu elinde,
Yanındaki cin, şövalye olmamasına karşın, bir silah kuşanmıştı beline.
Ona eşlik edenler,
İnanna'ya eşlik edenler,
Yiyeceği bilmeyen, suyu bilmeyen varlıklardı,
Serpilen unu yemezler,
Şölende dökülen suyu içmezler,
Erkeğin kucağından karısını kaçırırlar,
Sütannenin göğsünden çocuğu kaçırırlardı."[23]

Sonunda İnanna yeraltına göndermek üzere Dumuzi'yi seçer ve Dumuzi yeraltına, ölüler diyarına götürülür. Bu şiirde ölüler diyarına gidişte geçilmesi gereken kapılar, bekçiler olduğu, Ereşkigal'in Nergal'le birlikte yanında Anunnakilerle ve gallalar gibi varlıklardan, görevlilerden maiyetiyle hükmettiği, Erek'ten bir giriş olduğu, ölüler diyarının kuralları olduğu, ora-

22. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 205.
23. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 206.

da bir şey yememek gerektiği, oradan geriye dönüş olmadığı ve gökyüzünün, ışığın tanrıçasının bile muaf tutulmadan yerine birini bırakmadan yeryüzüne dönemeyeceği, yeraltında da bir düzen ve hiyerarşi olduğu verili bilgidir.

Ur-Nammu belgesi ve iki cenaze ağıdı, ölüme ilişkin bilgi edinilen diğer yazılardır. Tablette yazılana göre göre Kral Ur-Nammu ölüler diyarına gittiğinde yeraltı tanrılarına[24] armağanlar sunar ve Kur rahiplerinin bulunduğu yere geldiğinde belirli ölüler tarafından karşılanır. Gılgamış tarafından kendisine o evrenin kuralları açıklanır.[25] Cenaze ağıtlarının yazılı olduğu tabletteki iki şiirden ilkinde Ludingirra, babası Nanna için, ikincisinde karısı Navirtum için ağıt yakmaktadır. Nanna için yaktığı ağıttan birkaç dize aşağıda aktarılmıştır:

"Ey Nanna, ruhun (?) hoşnut olsun, yüreğin rahat etsin,
Ölüler diyarının büyük efendisi Utu,
Karanlıkları aydınlattıktan sonra, (olumlu) hüküm verecek senin hakkında,
Uyku gününde Nanna yazgını olumlu belirlesin" [26]

Eşi Navirtum için olan ağıttan ölüler diyarıyla ilgili bilgilendirici bir pasaj aşağıda aktarılmıştır:

"Ölüler diyarından ışık getirsin sana Utu- ... 'en o,
Ninkurra yanında ..'sin, yükseltsin seni,
Acı fırtına sana karşı döndüğü (?) için, geri döndürsün (?) ufuk onu,
Elini sana uzatan demon, zalim bir lanet okunsun (?) ona,
İyi yürekli ana, görkemiyle (?) yattığı için bir öküz gibi- (acı)dır sana yakılan ağıt!"[27]

Utu'nun, yani güneşin, yeryüzünde battıktan sonra gece ölüler aleminde bulunduğunu, güneş tanrısı Utu'nun ölüleri

24. Yeraltının yedi büyük tanrısı, orada kendi saraylarında yaşayan Nergal, Ereşkigal, Gılgamış, Dumuzi, Namtar, Hubişag ve Ningişzida'dır.
25. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 194,195
26. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s.283
27. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 287.

yargıladığını, ay tanrısı Nanna'nın ölülerin yazgısını belirlediğini, Nanna'nın her ayın son gününü yeraltında geçirdiğini bu ağıtlardan öğrenmekteyiz.[28]

Ölüler diyarındaki düzen, kozmolojik bir bakış açısıyla da nitelenmesi, oradan geri dönüş olmadığı, çok özel durumlarda kendisiyle konuşulan ölünün ise hayaletimsi, gölgemsi bir varlık olduğu, güneşin gece orayı aydınlattığı gibi özellikler daha sonra başka uygarlıklarda da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Yunan mitolojisinde benzer bir yapı gözlemlenmektedir.

Yunan'da ölüler diyarı Hades'in[29] payına düşmüştür ve bu bilgiyi *İlyada*'da Poesidon'un ağzından öğreniriz:

> "Kronos'tan doğma üç kardeşiz bizler,
> Rhea doğurdu Zeus'u, beni, ölülere hükmeden Hades'i,
> dünya üçe bölündü, üçümüz de aldık payımızı,
> kurra çekildi, köpüklü deniz düştü bana
> her zaman orda oturayım diye,
> sisli karanlıklar ülkesi düştü Hades'in payına,
> Zeus'a bulutlar arasındaki engin gök düştü."[30]

Ereşkigal gibi burada da bir yeraltı tanrıçası vardır: Persephone. Hades onu kaçırdığında annesi Demeter'in yana yakıla aradığı Persephone. Düzen ve kurallar benzerdir, yeraltında hiçbir şey yememek gerektiği gibi. Sümer yazınında karşılaştığımız Enkidu'nun yeryüzüne sadece görüntüsünün çıkması ve Gılgamış'la konuşanın bu gölgemsi varlık olması Yunan'da da aynıdır. Özellikle Odysseus yurduna dönmek için gerekli bilgiyi Kirke'nin yol göstericiliğiyle ölüler diyarındaki tek bilinçli insan olan Theresias'tan öğrenmek için yeraltı diyarına gittiğinde karşılaştığı kişilerin durumundan öğrenmekteyiz. Orada pek çok ölüyle birlikte annesiyle de karşılaşır Odysseus:

---

28. A.g.e., Samuel Noah Kramer, s. 178-180.
29. Hades, *görülmeyen* anlamında bir kelimedir ve başa geçirildiğinde görülmemeyi sağlayan bir Hades başlığı vardır:
"Athene, Hades başlığını geçirdi başına, zorlu Ares görmesin, diye kendisini." (Homeros, *İlyada*, 845, 846).
30. Homeros, İlyada, 15. böl. s. 343.

"O böyle konuştu, benim gönlümse bir tek şey istiyordu:
Kucaklamak geçmiş göçmüş anamın ruhunu.
Üç sefer atıldım üstüne, ah dedim anama bir sarılsam,
üç seferinde de uçtu gitti kollarımın arasından,
üç seferinde de bir gölge gibi, düş gibi,
yüreğimdeki keskin acı her seferinde büyüdü.
Ve dile geldim, şu kanatlı sözleri söyledim ona:
-Neden kaçarsın, anacığım, kucaklayayım bırak seni,
sarılalım kollarımızla birbirimize, Hades'te de olsa, gel,
hıçkıra hıçkıra çıkaralım ağlamanın tadını.
Güçlü Persephone bir görüntü mü çıkardı karşıma,
daha da arttırsın diye iniltilerimi, acılarımı?
Ben böyle dedim, ossaat karşılık verdi ulu anam:
-İnsanların en kara bahtlısı, canım yavrum,
sanma ki oyun eder sana Persephoneia, Zeus'un kızı,
ölümlülerden biri öldü mü, yasadır bu,
can ayrılır ayrılmaz ak kemiklerden
kaslar artık etleri, kemikleri tutmaz olur,
yok eder onları ışıldayan ateşin zorlu gücü,
ruh uçar gider kanatlanan düş gibi."[31]

Homeros da yer yer yeraltı diyarındaki düzene ilişkin bilgi vermektedir. Aşağıdaki üç pasajda da bunu görmekteyiz.

"Mutlu tanrılar böylece kışkırtıp birbirlerini
çetin bir savaş kopardılar aralarında.
Tanrıların, insanların babası da yukardan
gürül gürül gürletti gökyüzünü,
aşağıda Poseidon sarstı sonsuz toprağı,
sarstı yüce doruklarını dağların.
Çok pınarlı İda titredi kökünden doruğuna,
titredi Troyalıların ili, Akhaların gemileri.
Yeraltında, ölüler kralı Aidoneus'un ödü koptu,
korkuyla fırladı tahtından, bağırdı,
yeri sarsan Poseidon sakın patlatmasın toprağı,
tanrıların bile tiksindiği çirkef dolu ülkesini
sermesin ölümlülerin, ölümsüzlerin gözü önüne."[32]

31. Homeros, *Odysseia*, 11. böl. s. 189,190.
32. Homeros, *Ilyada*, 20. böl. s. 437,438

Burada Akhalar ile Troyalılar arasındaki savaşta saf tutmak üzere tanrılar ikiye ayrılmışlardır. Yeraltı diyarının tanımlaması özellikle dikkat çekicidir: "*tanrıların bile tiksindiği çirkef dolu ülke*".

"Tam da o sıra Minos'u gördüm, Zeus'un parlak oğlunu,
elinde altın değneği, oturmuş ölüleri yargılıyordu,
ölüler de onun çevresinde, kimi oturmuş, kimi ayakta,
yargıları dinliyorlardı Hades'in engin kapılı konağında."[33]

"Kyllene'li Hermes bir bir ruhlarını çağırıyordu taliplerin,
elleri arasında güzel altın değneğini tutmuştu;
isterse bu değnekle insanların gözlerini büyülerdi o,
isterse uyandırırdı onları derin uykudan.
İşte bu değnekle başladı ruhları dürtüklemeye,
onlar da cızırtıyla yürümeye koyuldular peşi sıra.
Tanrısal bir mağaranın dibinde yarasalar nasıl
uçuşurlarsa hep birden ıslık çala çala
aralarından biri koyuverince sarktıkları kayadan kendini,
ruhlar da öyle ıslık sesleriyle başladılar uçuşmaya,
götürüyordu onları sağlık tanrısı Hermes nemli yollardan.
Okeanos'un akışını izleyip vardılar Ak Kayaya,
Güneşin Kapılarını geçtiler ve Düşler Ülkesini,
ve Asfodel Çayırına ulaştılar az sonra,
orda kalır ruhlar, geçmiş göçmüşlerin görüntüleri."[34]

Mısır'ın ölüme ilişkin geliştirmiş olduğu yaşantı ve kurmuş olduğu inanç sistemi, arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntularla, firavun mezarlarının zengin kalıtlarıyla ve gizemleriyle, mumyalarıyla, güneşin geceleri ölüler diyarını aydınlatması yönündeki ve benzeri inançlarıyla günümüzde bile etkili olmaktadır.

Mısır tarihine ilişkin olarak *Ölüler Kitabı*'na büyük ilgi gösterilmiştir; ancak 1880-1881'de *Piramit Metinleri* keşfedildiğinde bunun *Ölüler Kitabı* denilen büyülü sözlerden bin yıl eski

33. Homeros, *Odysseia*, 11. böl. s. 199.
34. Homeros, *İlyada*, 24. böl. s. 360.

olduğu da ortaya çıkmıştır. Öte Dünya Rehberi de denilen ve *Kapılar Kitabı*'nın da içlerinde bulunduğu *Yeraltı Dünyası Kitapları* üzerine ise ancak Tutankhamon'un mezarı keşfedildikten sonra 1930'lu yıllarda çalışılmıştır. Ölüler Kitabı öte dünyadaki yolculuk ve ölünün oradaki yaşantısında yardımcı olacak bilgiler içerirken *Yeraltı Dünyası Kitapları* öte dünyanın betimlemesini içermektedir. Mezar oda ve koridor duvarlarında, lahitlerin üstünde yer alan bu metin ve resimler kadim Mısır'ın ölüm ve öte dünya tasvirini anlamamıza yardımcı olan belgelerdir. Bu nedenle kısaca hangi bilgileri bizlere ulaştırdığına her birinde en öne çıkan noktalar ele alınarak yer verilmiştir.

Batıni bilgi olarak *Ölüler Kitabı* sonraki çağlarda yaygın olarak tanınmışsa da *Piramit Metinleri*, eski Mısır'dan kalmış olan en eski büyülü söz külliyatıdır. Ölen firavunun öte dünyada karşılaşacaklarına ilişkin bilgi verir, firavunun ölümü aşarak kozmosun döngüsel seyrine katılmasına dair umut ve Osiris'le özdeşleştirilmesi söz konusudur. Osiris'in yeraltına hükmettiğini ortaya koyan en eski metin, *Piramit Metinleri*'dir. Mitolojideki bilginin önemli unsurları bu metinlerde vardır. Öldürülen Osiris'in suda sürüklenmesi, İsis, Nephthys ve Horus tarafından aranması, Horus'un babasının mirasını elde etmesi *Piramit Metinleri*'nde anlatılmıştır. Seth tarafından bedeninin parçalara bölünmesi unsuru ise *Piramit Metinleri*'nde yer almamaktadır.

Mısır'da Eski Krallığın sonunda yavaş yavaş *Piramit Metinleri*'nin yerini *Tabut Metinleri* almaya başlar. *Tabut Metinleri* kraliyet ailesi tekelinde değildir, böylece öte dünyada mutlu bir yaşam herkes için mümkün hale gelmiştir. Öte dünyadaki tehlikelerden korunma ve ölünün dönüşmek isteyeceği şeylere (tanrılar, ateş, çocuk, buğday) dönüşümünü sağlayan büyülü sözler içerir. Scarabaeus[35] çok kullanılan bir tılsımdır bu dönemde. Ölen kişinin sevdiği kişilerle bir araya gelmesi ve güneşin yoluna devam etmesi için kendisiyle savaşılan düşman olan dev yılan Apophis, *Tabut Metinleri*'nde görülen yeniliklerdir. Öte dünyanın tasviri yapılır, özellikle buradaki Osiris'in

35. Dönüşümü anlatan hiyeroglif karakteri.

cesedinin bulunduğu, "karanlığın ortasında mühürlü ve etrafı ateşle çevrili" olan Rasetyau Bölgesi önemlidir, ölenin ulaşmak istediği bir yerdir: Ölü Osiris'i gören, ölmeyecektir.

Yeni Krallıktan itibaren genellikle papirüslere yazılan büyülü sözlere *Ölüler Kitabı* denir, çoğunlukla Amduat'la birlikte yazılmışlardır. *Tabut Metinleri*'nin devamı olarak görülebilir ve herkes bunlardan yararlanabilmiştir. Ölünün korunmasını ve tanrısallaşmasını sağlamaya yönelik büyülü sözlerdir bunlar. Öne çıkan tema, Ölüler Mahkemesi'dir.[36] Bu noktada ölü tersine itirafta bulunur, kalbi tartılır ve kalbi gerçeğin tüyünden ağır basmayanlar mutlu bir yaşama geçerler.

Bunların dışında Amon rahipleri tarafından yazılmış olan *Nefes Üzerine* başlıklı iki kitap vardır, nefes almanın ölü için önemini belirtmeleriyle birlikte temel amaç yine ölünün öte dünyadaki esenliğidir. Yeni Krallıkla birlikte, önceleri sadece firavunlar için olan, kraliçelerin mezarlarında bile kullanılmayan ve genel bir isimle, Yeraltı Dünyası Kitapları olarak adlandırılan bir edebiyat alanı gelişmiştir. İçlerinde daha eski olanları *Amduat Kitabı* ve *Kapılar Kitabı*'dır. Tümünde temel önemdeki konu güneşin gece yolculuğudur, yani ölüler diyarındaki yolculuğu. Ölüler mahkemesinde aklananlar *maat*la mutlu yaşayacaktır, aklanamayanlar ise itlaf yerine gönderileceklerdir, itlaf yerinin derinliklerinde Ra, düşmanlarını varolmamaya mahkûm eder. Apophis'in yuttuğu ölüler, güneş yeryüzünde doğmadan önce yenilenmiş olarak ondan çıkacaklardır. *Gök Kitapları* olarak anılan *Nut Kitabı*, *Gün Kitabı*, *Gece Kitabı*'nı da ismen de olsa anmak gereklidir. Bunların dışında Güneş İlahisi, Ra ile Osiris'in birleşmesi üzerine olduğu için bu konuda bilgi veren ayrı bir metindir, anlaşılacağı gibi ölen kişinin ölümden sonraki hayatında tanrısallaşması amaçlanmıştır ve Ra'nın yeraltıyla ilişkisini gösteren tanımlamalar yer almıştır: "Yeraltı Dünyasında Olan", "Mezardan Olan", "Mezarına Hükmeden", "Toprağı Yenileyen", "Batı". Ölüm ve yeniden doğuş ve gece güneşinin hem

36. Albert Champdor, *Mısır'ın Ölüler Kitabı: British Museum'daki Ani, Hunefer, Anhai Papirüslerine Göre*, Çev. Suat Tansuğ, Ruh ve Madde Yay., 2006.

ışıldaması hem de karanlıkla iç içeliği ve tanrının mutlu ölüler üzerindeki iyiliği ve lanetlileri cezalandırması söz konusudur.[37]

Yeraltı dünyasının düzenlenmesine ilişkin hikâye, ilk günahla biten altın çağ fikriyle birlikte *Gök İneği Kitabı*'nda anlatılmıştır:

> "Ana motif insanlığın yaşlanmış güneş tanrısı Ra'ya ve tanrının ateş saçan 'Göz'ü olan tanrıça Hathor'un cezalarına karşı olan isyanıdır. Bu 'ilk günah', o zamana dek bir 'Altın Çağ'ın yaşandığı ve pek az ayrımın görüldüğü bir dünyanın yepyeni bir biçimde tasavvur edilmesine yol açar; oysa o zamana dek tanrılar da insanlar da, gökteki ve yeraltı dünyasındaki yolculuğuna henüz başlamamış olan güneş tanrısının hâkimiyeti altındaydılar, geceyle gündüzün değişimi, gök ve yeraltı dünyası bilinmiyordu, henüz ölüm yoktu. Ra ilksel tanrılarla, özellikle de tanrı Nun'la görüşüp karar aldıktan sonra Hathor insanlığı cezalandırmakla görevlendirilir. İnsanlığın bir kısmı telef edilir; fakat güneş tanrısı, tanrıçayı kan kırmızı renkteki birayla sarhoş ederek insanlığın bir kısmını tanrıçanın gazabından kurtarır." [38]

Daha sonra Ra'nın yeraltı dünyasını düzenlemesi yer almaktadır, ölümle birlikte artık ölüler dünyası olarak gereklidir bu yeni düzende. Burada ölümsüzlük özlemi, ölümün olmadığı bir zamanda yaşamak isteği ve devamında ise bunun ölümden sonraki yaşamın sonsuzluğu düşüncesiyle umulduğu açıkça görülür.

Ölümden sonra *ba* ruhlarının nasıl ölümsüz kaldığına ilişkin açıklama, *Kapılar Kitabı*'nda mevcuttur:

> "Burada dört grup ölü vardır, bunlar ilksel su Nun'da çeşitli duruşlarda sürüklenerek Nun'un yenileme özelliğinden faydalanırlar, su onlar için 'tazelenme' anlamına gelir. Mutlu varoluşun devamından pay sahibi olabilmeleri için burunlarından nefes almaları ve *Ba* ruhlarının yok olamaması sağlanmıştır. Burada Ra'nın kendisi 'Nun'da Olan'dır ve son resimde Nun'dan yükselir."[39]

37. Erik Hornug, *Kadim Mısır Ötedünya Kitapları: Özet Rehber*, Kabalcı Yay., 2006.
38. A.g.e., Erik Hornug, s. 154
39. A.g.e., Erik Hornug, s. 94.

Japon mitolojisinde ölümden sonra gidilen ülke "karanlıklar ülkesi"dir. İzanagi, ateş tanrısını doğururken edep yerlerinin yanması sonucu, edep yerlerinin yanmasıyla doğurganlığını yitirmesi olarak da yorumlanabilir bu olay, ölen eşi İzanami'nin peşinden karanlıklar ülkesine gider, onu geri götürmek için. Oysa İzanami geciktiğini, karanlıklar ülkesinin ocağından yediği için artık geri dönemeyeceğini ama yine de bunu karanlıklar ülkesinin tanrılarıyla görüşeceğini söyleyerek yanından ayrılır. Giderken de kendisine bakmamasını söyler İzanagi'ye. Ancak bir süre bekledikten sonra İzanagi bir ışık yakar ve o zamana dek bildiği haliyle gördüğü eşinin ölümden sonraki halini, çürüyen cesedini görür. Tabu çiğnenmiştir artık. İzanagi gördüğünden dehşete düşerek kaçmak üzereyken İzanami gelir ve kendisini utandırdığını söyleyerek peşine karanlıklar ülkesinin *korkunç kadınlarını, tanrılarını ve savaşçılarını* takar yakalamaları için İzanagi'yi. Sonunda İzanami kendi gider. Karanlığın yassı bayırındadırlar, İzanagi büyük bir kayayla yolu kapatır ve aralarında bu kaya varken konuşurlar. Bu konuşmayla boşanmışlardır. Ölü olanla, karanlıklar ülkesine ait olanla yeryüzüne ait olanın, ezeli anne ile ezeli babanın ayrılmasıdır bu. İzanami, artık "Karanlığın Büyük Tanrıçası"dır.

İzanagi karanlıklar ülkesini "iğrenç, tiksindirici, kirli bir ülke" olarak tanımlar ve orada bulunduğu için arınır. Temizlenmesi sırasında pek çok tanrı doğar. Arınmak için sol gözünü yıkadığında ışıkla ilgili olan güneş tanrıçası Amaterasu Ohomikami ve sağ gözünü yıkadığında ay tanrısı Tsukuyomi no mikoto doğar, burnunu yıkadığındaysa Takehaya Susa no Wo no mikoto doğar.[40]

Bildik motifler Kojiki'de[41] aktarılan bu öyküde de mevcuttur: Ölüler diyarının ülkesinde bir şey yemek kişiyi oraya bağlar,

40. A.g.e., Nelly Naumann, s. 81-95.

41. Kojiki, "Eski Olayların Kayıtları" demektir ve esasen 5. yüzyılın sonuna dek olanları anlatmaktadır, 712 yılında tahta sunulmuştur. Bundan başka 720 yılında tamamlanan ve "Japonya Yıllıkları" anlamına gelen Nihongi ya da Nihonshoki adlı resmi tarih eseri ile 713 yılında imparatorluk tarafından yazdırılan, sözlü tarihin de kaleme alındığı memleket tasvirlerini içeren ancak günümüze dek kısmen ulaşmış olan Fudoki Japon söylencelerini anlatan yazılı eserlerdir.

ışığın yokluğu söz konusudur, orasının kendi kuralları vardır, ölüler diyarına hükmeden tanrılar vardır ve o ülkenin sakinleri korkunçtur. Eşinin peşinden giden kişinin orasının gerçeğini çıplak biçimde görmemesi gerekir.

Japon mitolojisinde özellikle dikkat çeken unsur, yaşam-ölüm karşıtlığında ezeli annenin ölüler diyarının tanrıçasına dönüşmesi ve karanlıklar ülkesinin yanında yine ezeli annenin ülkesi olarak geçen kökler ülkesinin varolmasıdır. Kökler ülkesi, köklerin ülkesidir, kendisinden yaşam çıkan ülkedir. Mitolojik hikâyeye göre Susa no Wo'nun gittiği "annesinin ülkesi"dir.

İzanagi'nin, üç soylu çocuğu olur: İzanagi'nin İzanami'nin ardından gittiği karanlıklar ülkesinden döndüğünde gözlerini yıkamasıyla oluşan Amaterasu (güneş), Tsukuyomi (ay) ve burnunu yıkamasıyla oluştuğu için nefesin, yaşamın tanrısı olduğu kabul edilen Susa no Wo (cesur, hızlı Susalı adam). Susa no Wo kendine verilen egemenlik alanında (toprak ya da deniz) hüküm sürmeyi reddeder ve sürekli olarak şiddetli biçimde ağlar, onu ağlaması yüzünden dünyadaki sular kurur, toprak çoraklaşır, pek çok varlık yok olur. Sonunda annesi İzanami'nin ülkesine, kök ülkeye gitmek istediğini söyler. İlahi bir kovuluşla kök ülkeye gider. Susa no Wo kökler ülkesine gitmeden ablasını ziyaret etmek ister ve göğe çıkar; ancak oradaki yıkım getiren davranışlarına kızan ablası Amaterasu, kendisini göksel kaya evine hapseder. Susa no Wo ise kefaret cezası alır, bu ceza, kefaretliklerle dolu bin masalık bir ceza ve el ve ayak tırnaklarıyla sakalının kesilmesidir; bir versiyona göre de tükürük, sümük ve gözyaşını, yani bedensel sıvılarını kefaret olarak vermiştir. Tanrıların *harahe* (kovma/arınma) uyguladığı Susa no Wo artık kök ülkede hüküm sürecektir.[42] Kefaretin ve *harahe*nin anlamı ve amacı oldukça tartışmalıysa da Susa no Wo'nun isteği ilk andan itibaren annesinin ülkesine gitmektir.Yaşam tanrısı olan Susa no Wo önce sürekli ağlamış ve gözyaşlarıyla dünyadaki yaşamı tehdit etmiş daha sonra da gökyüzüne çıkarak oradaki eylemleri sonucunda güneşin ortadan kaybolmasına yol açmıştır. Kefaret

42. A.g.e., Nelly Naumann, s.100-167.

ve arınmanın ardından en baştan beri gitmek istediği yer olan kök ülkede artık yaşam bahşeden tanrı olarak asıl kimliğiyle varolacaktır.

Susa no Wo'nun bir şekilde egemenliğini aldığı alan kök ülkedir; ancak burasının karanlıklar ülkesi olup olmadığı açıkça belirtilmemiştir. İzanami, hatırlanacağı gibi bu tarihte artık Karanlığın Büyük Tanrıçası'dır. Kendisinden kopmuş olan annesine, annesinin ülkesine gitmek isteyen Susa no Wo, topraktan yaşam çıkan yere gitmiştir, kök ülkeye. Karanlıklar ülkesi ile kök ülke karşılaştırması oldukça zor olmakla birlikte bizim konumuz açısından en önemli olan nokta Susa no Wo'nun kendisine verilen dünyadaki egemenlik alanını reddederek yeraltına, toprağa, anneye dönüş isteği ve İzanami'nin ezeli anne olduğunun altının çizilmesidir. Kök ülke doğurganlık açısından toprakla ve dişiyle paralellik gösterir.

Yeraltı, Mezar ve Toprak Ana, Ana Tanrıça

Toprak, bitkileri doğuran, insanı besleyen, yaşantımızı üzerine kurduğumuz, içinde ve üzerinde yaşamı barındıran yeryüzü; tohumu, ölüyü, madeni içinde barındıran, bunlar için rahim; toprak ana olarak ana tanrıça tapımı kadar kadim olan her şeyin annesidir. Toprak, yer her yerde dişi olarak tanımlanmıştır, yer ve göğün birlikteliğinden yaşam türediği inancı çok yaygındır, yer ve göğün ayrılma hikâyesi versiyonlarıyla hemen her coğrafyada mevcuttur. Bitkilerin büyümesi, yerin gök tarafından yağmurla döllenmesi şeklinde düşünülmüştür ve yeniden canlanmasını desteklemek için, verimlilik için doğaya katılan insan tarlalarda açık havada orji ritüelleri düzenlemiştir. Yaşam veren toprak aynı zamanda tohumu bağrında saklar ve zamanı geldiğinde ona yine can verecektir. Tohum gibi insanlar da toprağa gömülerek annelerine dönmüş olmaktadırlar. Yer ve yeraltının birliği bu düşüncelerde açıktır. Öldüğümüzde bağrına döndüğümüz anne olarak görülmektedir, gömülmek de anne rahmine dönüş olarak karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Yeraltı, mezar, toprak ananın bağrı görünümündedir bu düşüncede.

Modern yaşamda da önemini hat safhada koruyan; ancak gündelik hayatın kullanım alanlarından keskin sınırlarla ayrılmış mezarlıklar, megalit kültü mezar taşıyla yansıtmaktadır. Zamana dayanıklı olan taşa, insanoğlu heybetli bulduğu başka şeylere olduğu gibi anlam yüklemiştir ve taş sıklıkla temsil nesnesi, ölümle düşünüldüğünde atalar için temsil nesnesi olarak görülmüştür. Menhir, kromlek ve dolmen megalit anıtlardır; mezarlık alanını oluştururlar ve bütün Atlantik kıyısında dolmenler yer alır; tarih öncesi ve ilkçağ megalitler ise Batı ve Kuzey Avrupa, Mağrib, Filistin, Etiyopya, Dekkan, Assam, Seylan, Tibet ve Kore gibi geniş bir alanda yer alır.[43] Bunlar, etraflarında atalar tapımına ilişkin törenler düzenlendiği gibi ölülerin ruhlarının özellikle bayram gibi zamanlarda köylerine döndüklerinde ikamet ettiği konutlardır. Mezarların yakınına dikilen taşlar ölünün ruhu için yedek bir beden, bir dinlenme yeri olmasının yanı sıra ruhun o taşta bulunmasıyla ölü atanın ruhunun gücüyle tarlaların bereketini arttırmak ve ruhun taşta ikametiyle yaşayanların arasında gezinmemesinin sağlanması işlevini görür. Zamanla fallik nitelik kazanan mezar taşlarının tarlaların olduğu kadar insanların da üretkenliğine katkıda bulunduğuna inanılmıştır.[44] Taşların bereketle ilişkisinin kurulmasındaki mantığı Eliade aşağıdaki gibi açıklar:

> "Son tahlilde *taştan bir 'yedek beden', sonsuza kadar varolması için yapılmış bir bedendi.* Kimi zaman insan figürleriyle süslenmiş menhirlere rastlanır; başka bir deyişle onlar ölülerin 'konutu', 'bedeni'dir. (...) Bazı megalit mezarlıkların ağzını tıkayan ve 'ruh delikleri' adı da verilen delikli taşlar yaşayanlarla iletişimi sağlıyordu. (...)
> Bazı kültürlerde menhire ilişkin bir fallus simgeselliği bulunmuş olsa da doğurganlık sağlama işlevi bu simgesellikle açıklanmamalıdır. İlk ve ana fikir, ataların 'taşa çevrilmesi'ydi; bu ya 'yedek beden' olarak görülen bir menhir aracılığıyla ya da anıtın yapısı içine ölünün en önemli unsurlarından birini, iskeletini, küllerini, 'ruhu'nu katarak sağlanıyordu. Her iki durumda da ölü, taşı 'canlandırıyor', mineralden oluştuğu için yok olmayacak yeni bir bedende barınıyordu. Dolayı-

43.A.g.e., Mircea Eliade, s. 147-155.
44.A.g.e., Mircea Eliade, s. 222-230.

sıyla menhir veya megalit mezar tükenmez bir canlılık ve güç kaynağı oluşturuyordu. Ölüler, mezar taşlarının yapılarındaki izdüşümleri sayesinde bereket ve bolluğun efendileri haline geliyorlardı."[45]

Megalit kültürde ataların yüceltilmesinin ve ölülerin ölüm sonrası varlıklarını sürdürmelerine inancın yanı sıra ana tanrıça tapımı görülmektedir. Her şeyin annesi olan, kendisinden can bulduğu Gaia toprakken, Demeter tahıl tanrıçasıdır; bununla birlikte dünyanın annesi olan tanrıçanın bütünlüklü kavranışını Hindistan'da tanrılar ve evrenler ve insanlar üzerinde geçerli olan etkisiyle, yaratımın sürekliliğini sağlayan unsur olarak görmekteyiz. Bitki ve tarım kadar önemli olan bir unsur da topraktan doğmadır. Atanın ruhunun kabilenin yeni doğan bireyinde tekrar tekrar doğduğu ya da bebeklerin ruhlarının, henüz üremede erkeğin biyolojik rolünün olduğu düşünülmüyorken, yerden bir yerlerden annelerinin karnına girdiğinin düşünülmesiyle toprak, doğumla ve üretkenlikle ilişkilendirilmiştir.

Yerin, toprağın analığı konusundaki keskin tutumu Kızılderili bir kabile olan Umatilla kabilesinde görmekteyiz. Kabilenin kâhini Smohalla, "*Tarım için annemizin bağrını yaralamak, kesmek, yırtmak ya da tırmalamak günahtır*" diyerek toprağın eşelenmesini yasaklamış, tarımı engelleyen tavrını da "*Benden toprağı ekmemi mi istiyorsunuz? Annemin bağrına bir bıçak mı saplayacağım yani? Benden toprağı eşelememi ve taşları ayıklamamı mı istiyorsunuz? Annemin etlerini kemikler ortaya çıkana kadar kopartacak mıyım yani? Benden otları ve buğdayı toplamamı ve sonra bunları satmamı mı istiyorsunuz, beyazlar gibi mi zengin olayım? Nasıl yolarım annemin saçlarını?*" diyerek savunmuştur. Altay halkları yeryüzünün acı çekeceğine inandıklarından otları yolmanın günah olduğuna inanmış, benzer bir yaklaşımı sergileyen Hindistan'daki Dravid kavimlerinden olan Baigalar da "*sabanla Yeryüzü Ana'nın bağrını açmanın günah olduğunu*" düşündüklerinden çok zor bir şekilde, göçebe tarımı yapmışlardır, yani orman yangınlarıyla açılmış olan alanlarda tarım

45. A.g.e., Mircea Eliade, s. 150.

yapmışlardır.[46] Bu düşünce ve davranışlarda yerin canlılığı ve doğurgan anne olarak görülmesi söz konusudur. Yer, toprak, yeryüzündeki her şeye hayat veren kaynaktır.

Aynı düşünce, insanoğlunun ölüme ilişkin tutumunda da görülmektedir. Çocuğun doğar doğmaz toprağa yatırılması adetinde toprak ana tarafından tanınması ve kutsanması amacı vardır. Hastalananların toprağa gömülmesi ya da yatırılması da benzer şekilde toprağın gücünden yararlanılan simgesel bir yeniden doğumdur, anneye geri dönüp yenilenmiş olarak yeniden doğmanın bir canlandırması. İşlenen bir suçun ve zihinsel bir hastalığın söz konusu olduğu durumlarda da aynı şey tekrarlanır, günah için de geçerli olmak üzere. Günah işleyen, toprakta açılan bir çukura girmekle buradan çıktığında yeniden doğumunu gerçekleştirmiş olur, yeni doğmuş gibi ve doğanın kendisi gibi günahsız olarak. İkinci kez yerden, topraktan doğmakla yenilenmek...

Toprağın bu gücü, ölü gömme adetinde de kendini göstermektedir. Ölülerin yakılabildiği bölgelerde bile çocuklar öldüklerinde gömülmektedirler, öyle ki Manu yasalarına göre iki yaşından küçük çocukların yakılmaları yasaktır. Güç verme, canlandırma gücüyle bağlantılı olarak bir başka uygulama da çocukların canlı gömülerek yeryüzü anaya adanmasıdır: Grönland'da baba hasta olduğunda çocuğun gömülmesi; İsveç'te veba salgını olduğunda iki çocuğun canlı gömülmesi; kuraklık olduğunda Mayaların bu tür kurban adakları gerçekleştirmeleri gibi. Yerin bu niteliğini en güzel yansıtan örnek, Maorilerdeki *whenna* kelimesinin anlamıdır: "yer" ve "plasenta" anlamlarına gelir kelime.[47] Yaşarken tehlike arz eden hastalık ya da günah gibi bir durumda simgesel bir yeniden doğum için olduğu kadar ölümde de kendisinden doğulan toprak anaya dönüş, içine gömülünen yere dönerek yeniden doğum umudu temeldir.

> "Ölülerin, yeniden doğuncaya, yeniden gün ışığına çıkıncaya kadar toprağın altında kaldıkları inancı, çocukların dünyaya geldiği ölüler krallığı düşüncesiyle özdeşleşebilir. (...) Bizim ölüm ve yaşam olarak

46. A.g.e., Mircea Eliade, s. 248, 249.
47. A.g.e., s. 253, 254.

adlandırdığımız olaylar Yeryüzü Ana'nın faaliyetinin iki farklı döneminden başka bir şey değildir. Yaşam, yerin rahminden çıkmak, ölüm ise bir anlamda "yuvaya" dönüştür. Vatan toprağına gömülme isteği kendi toprağına duyulan bu mistik aşkın, bu kendi yuvasına dönme ihtiyacının kutsal olmayan biçimidir." [48]

Toprağa gömülmenin net ve en güzel anlatımlarından biri Eliade'ın yukarıdaki sözleridir. Mezarla ilgili ritüel ve geleneklerde yeniden doğum umuduna ilişkin uygulamalar her yerde benzer ve yaygın olarak görülmektedir ve temeldeki düşünce yerin doğurganlığıyla ilintilidir. Cesetlerin başlarının güneşin doğduğu yön olan doğuya dönük gömülmesi, ceninin duruş biçiminde gömülmesi, bazen de geri dönecekleri korkusuyla bunu engellemek üzere bacaklarının bağlanması gibi önlemler alınarak gömülmesi, cesetlerin üzerine kan rengi olmasından ötürü yaşamın rengi olarak görülen kırmızı boya dökülmesi, üst paleolitik çağda mezarlarda bulunan takılar, deniz kabukları gibi nesnelerin yeniden doğumla ilişkili olması, inanca göre yaşam veren yeşim taşı, inci gibi benzer şeylerin mezarlara konulması hep yeniden doğumla ilişkilidir.

Madagaskar'daki Baralarda defin ritüellerinin üç aşaması vardır: Ölümden birkaç gün sonra yapılan defin, ziyafet verilen şenlik ve ikici gömü töreni. Ölümden sonra kadınlar ve erkekler evi seçilir ve ceset kadın evinde kalır. Kadınların ve cesedin bulunduğu eve bu nedenle "gözyaşı evi" de denir. Geceye dek ziyaretçiler bu ayrıma göre evlerde toplanırlar; fakat gece olunca şenlik başlar. Genç kızlar şarkı söylemek ve dans etmek için avluya çıkar, onlara erkekler de katılır. Buradaki ilişkiler giderek orjiye benzer, içki ve yemek dağıtılır. Bu şenlik için özel müzisyenler kiralanmıştır. Gündüz tam bir sessizlik hâkimken gece şarkılar söylenir, silah atılır, bir cümbüş olur. Üçüncü gün erkekler kadınlar evine girer ve cesedi tabuta koyar, tabuta örtülen örtünün yeni, dikişsiz ve bitirilmemiş olması gereklidir, kadınların yakararak direnmelerine rağmen evden çıkarılır. Tabut evin etrafında dolaştırılırken ardından bereketli pirinç serpilir.

48. A.g.e., s. 254, 255.

Sonra da defnedileceği dağa doğru yola çıkılır. Önde "güçlü kuşlar" olarak adlandırılan gençler tabutu taşımaktadır, ardından sırasıyla yetişkin erkekler, kadınlar ve çocuklar, sığır sürüsü gelir. Ancak cinsel deneyimi olan gençler tabutu taşıyabilir ve adeta cesedi elde etmek isteyen kızlarla erkeklerin yarışı gibi taşınır tabut, arkalarından gelenle arayı giderek açarlar. Yolun ortalarında bir yerde dururlar ve sığırlar getirilir ve onları ürküterek tabutun etrafında kaçışmaları sağlanır, bu sırada genç erkekler sığırlardan birinin üstüne sıçramak için birbirleriyle yarışır, hayvanın sırtında olabildiğince uzun kalınması gerekir. Sonunda delikanlılar ve genç kızlar defin işinin doğru yapılacağından emin olmak için eşlik eden iki-üç yetişkin erkek ve tabutla birlikte mezar mağaraya giderler. Erkekler girişe rom döker ve oradaki atalara yanlarındaki yaslı kişileri tanıtırlar. Mağara girişini kapayan kaya çekilir, görev alanlara rom ikram edilir. Tabut içeri sokulduktan sonra kaya tekrar yerine yerleştirilir. Erkekler orada yatan atalarına hitaben getirilenin onların torunu olduğunu söyler. Sonra yeşil bir dalla birkaç kez mezarın girişine vurarak yeni ölüye hitaben eğer kendisini öldüren tanrıysa elden bir şey gelmeyeceğini; ama birinin yaptığı büyü nedeniyle öldüyse yapanı almasını, kendisinin ona büyü yapmasını söylerler. Henüz kurumamış tazelikteki yeşil dal parçasının ölüyü simgelediğine ve kurumadan büyücünün de öleceğine inanılır.

Toplantı, Bara sosyal yaşamının en önemli olayıdır. Çevre köylerde yaşayanlar bir araya gelir. Yüzlerce litre içki hazırlanır ve eti herkese bol bol yetecek kadar sığır kesilir. Kızlar en güzel giysilerini giyer. Dansçılara, güreşçilere ve sığır binicilerine yüklü ödeme yapılır. Yine kadınlar evi ve erkekler evi vardır; ama bu kez rahatlıkla birbirlerinin evlerine girip çıkarlar. Delikanlılar ve genç kızlar akşamları dans ederler ve ihtiyatlı bir şekilde arkadaşlık ederler. Toplantıda, ilk gömü törenindeki aşırılıklar yoktur.

İkinci gömü, toplantıdan daha önemli bir olaydır. İlk gömü töreninde ceset aile mezarına ya da benzer bir yere geçici olarak tabutuyla yerleştirilmiştir. Kuruyup etleri kemiklerinden

ayrıldıktan sonra ikinci kez defnedilir. Ne zaman yapılacağı ölenin yakınlarına kalmıştır ve yıllarca ertelenebilir. Mezarda ailenin kadın ve erkeklerinin kemikleri birer grup olarak büyük, süslenmiş, müşterek tabutlarda yer alır. İlk törende olduğu gibi "güçlü kuşlar" oradaki atalara kendilerini tanıtır, içki döker, kalanını kendileri içer ve eski tabutu dışarı çıkarırlar. Kemikler sıyrılarak temizlenir, inek yağıyla ovulur ve yeni bir örtü yerleştirilir. Bu ritüelin yerine getirilmesi esnasında hiçbir keder belirtisi yer almaz, ilkinde olduğu gibi yasaktır. Dönüşte yine koşarlar, kemikleri delikanlılar taşır, köye dönmezler, çayırda toplanmış kalabalığın yanına giderler. Burada son bir ağlama, ağıt sahnesi yaşanır ve "güçlü kuşlar" koşarak geri dönerler. Mezar içki dökme ve içmeyle açılır yine. Eski örtü yenisiyle değiştirilir, ölen kişinin en iyi giysileri konur, pantolon, üniforma, ayakkabı hatta gerekirse diye şemsiye ve yeni öldürülmüş bir öküzün boynuzları da atalarınınkilerin yanına konur. Gençler et ve içkiyle yapılan kutlama için çayırlığa dönerler.

Bara'da gömü töreni danslar, şarkılar, şenlik, ziyafet içerir. Kalıcı defin işlemi gündüz ve köyün epey uzağında yapılır. İkinci gömünün ardından yaşam, yakınları için normale döner ve ölenin eşi artık tekrar evlenebilir. Cenaze şarkılarının sözleri cinsellikle ilişkilidir. Örneğin sadece cenaze törenlerinde genç kızların söylediği bir şarkı, doğumu canlandırır: "Parlak kırmızı; Şimdi canım acıyor; parlak kırmızı; Bu doğum canımı acıtıyor; Parlak kırmızı; Göğüslerim ağırca iniyor; Canım acıyor, anne; Karnımı ov; bunu kolaylaştır." Bu törenlerde gençlerin cinsellik ağırlıklı ilişkiler kurmalarına olağandan daha toleranslı bakılır. Sığırın fazla tüketilmesi ise etindeki yaşam gücünü alarak insanların kendilerini ölüme karşı koruması amacıyladır. Cenaze törenlerinde ve aradaki toplantıda normal koşullarında asla hoş görmedikleri ensest ilişki serbesttir. Kiralanan dansçıların bu tür şenlik ya da törenler dışında şarkı söylemeleri ve dans etmeleri yasaklanmıştır. Böyle birinin hasta birine şarkı söylediğinde o kişinin öleceğine inanılır. Dansları vahşi ve seksidir. Toplantının başlamasından önce gelmemeleri ve bitiş töreninden önce ay-

rılmaları gerekir. Sadece gündüz dans edebilirler, akşamüstünden itibaren, karanlıkta dans etmeleri kesinlikle çok tehlikelidir. Bu kişiler toplumun dışında bireyler olarak algılanır.

Cesedin etlerinin dağılıp yalnızca kemiklerinin kalması sürecinde çürüme ve ölümle köydeki yaşantının canlandıran dengesi önemlidir. Ölünün evden çıkarılışı, erkeklerin bu süreçte ilk kez kadınlar evine girip kadınların karşı koyan ağlamaları eşliğinde almaları şeklinde oluşu doğumu sembolize eder. Mağara mezara yürüyüşte genç kızlar öne geçip tabutu köye doğru sürüklemeye çalışır, erkekler mağaraya gitmek isterler. Başarısız olan genç kızlar koşarak öne geçer yine. Defin işlemi de adeta ana rahmine dönüşü andırır. Mağaranın girişindeki dar boşluğa tabutun içindeki ceset başı önde olacak şekilde sokulur. Ölü, atalarının dünyasına getirilmiştir. Baralara da gömü töreninin anlamı sorulduğunda değişmeksizin doğum benzetmesini yaparlar. Zaten mezarda atalara ölünün tanıtılması "İşte burada doğmuş olan torununuz" sözleriyledir. Toplantı, normal yaşantıya dönüşü başlatır. Ölümle bozulan dengenin yeniden kurulması gereklidir. İkinci gömüde kemikler bireysel tabutundan müşterek olana, atalarının yanına aktarılır, onların dünyasındaki yerini alır. Baralarda ölüme ilişkin bir köken miti vardır: Tanrı ilk kadın ve erkeğe iki ölüm şekli arasında bir tercih şansı tanımış. Ya ayınki gibi tekrar tekrar doğacakları bir ölüm ya da tohumlarını etrafa saçan ağacınki gibi bir ölüm, kendisi ölme pahasına yaşamının soyuyla devam edeceği. İlk kadın ve ilk erkek, kendi yaşarnlarına mal olsa da çocuk sahibi olmayı seçmişler.[49]

Ölümün gerçekleşmesiyle ölünün atalarının yanındaki kalıcı istirahatgahına defni arasındaki süre yaşamın dengesinin bozulup tekrar kurulması gereken kaotik bir dönemdir. Bu, etlerin kemiklerden ayrıldığı, taze dalın kuruduğu süreçtir. Törenlerin içeriği tamamen buna yöneliktir. Baralarda cenaze töreni ve şenliklerle yaşanan süreç dünyanın hemen her yerinde yeni yıl şenliklerine denktir. Canlıların dünyasında ölen, ölülerin dün-

49. *Celebrations of death: The Anthropology of Mortuary Ritual*, Peter Metcalf ve Richard Huntington, s.116-130.

yasına doğar. Ölüm yaşamla dengelenir. Ölü, tüm atalarının huzur bulduğu mezarda ana rahmine dönmüştür.

Mezara gömülmenin ve ritüellerin simgelediği anlayışın ve anlamının konumuzla ilişkisini açıkça ortaya koyan bir başka örnek, aşağıda aktarılmıştır. Reichel-Dolmatoff, günümüzün bir arkaik halkı olan Kolombiya'daki Kogi yerlilerinin gömü törenlerini incelemiştir. Aşağıdaki anlatımı, 1996 yılında Kogilerdeki genç bir kızın gömülmesidir:

"Şaman (*mama*) çukurun yerini seçtikten sonra, bir dizi ritüel jest yapar ve açıklar: 'Burası Ölüm'ün köyü; burası Ölüm'ün törensel evi; burası rahim. Evi açacağım. Ev kapalı ve ben onu açacağım.' Sonra ilan eder: 'Ev açık,' adaınlara çukuru nereye kazmaları gerektiğini gösterir ve geri çekilir. Ölü kız beyaz bir beze sarılıdır ve babası kefeni diker. Bu arada annesi ve büyükannesi ağır, neredeyse tamamen sözsüz bir şarkı söylemeye başlarlar. Mezarın dibine küçük yeşil taşlar, deniz kabukları ve bir sümüklüböcek kabuğu konur. Daha sonra Şaman cesedi kaldırmaya çalışıyormuş gibi yapar ve cesedin çok ağır olduğu izlenimini uyandırır. Ancak dokuzuncu denemesinde kaldırmayı başarır. Ceset başı doğuya gelecek şekilde mezara konur ve 'ev kapatılır', yani çukur toprakla doldurulur. Bunu mezarın etrafında yapılan diğer ritüel hareketler izler ve sonunda herkes çekilir. Tören iki saat sürmüştür.

(...) Kogi dinini bilmeyen çağdaş bir yabancı gözlemci de bu törenin simgeselliğini kavrayamaz; çünkü Reichel-Dolmatoff'un yazdığı gibi, mezarlığın 'Ölüm'ün köyü' ve 'Ölümün törensel evi' olarak 'söze dökülmesi' söz konusudur, mezar çukuru da 'ev' ve 'rahim' sözelleştirilir (bu da cesedin sağ tarafına doğru, cenin konumunda yatırılmasını açıklamaktadır), bunları sunguların 'Ölüm yemeği' diye sözelleştirilmesi ve 'rahim-ev'in 'açılma' ve 'kapanma' ritüeli izler. Mezarın etrafının ritüelle çizilmesi yoluyla sağlanan nihai arınmayla tören sona erer.

Diğer yandan Kogiler dünyayı, Evren Ana'nın rahmini her köy, her tapım mekânı, her konut ve her mezarla özdeşleştirirler. Şaman cesedi dokuz kez kaldırırken, dokuz aylık hamilelik süresini ters yönde katederek bedeninin cenin haline geri dönüşüne işaret etmektedir. Mezar da dünyayla özdeşleştirildiği için, cenaze sunguları kozmik bir anlam kazanmaktadır. Ayrıca 'Ölüm yemeği' olan sunguların cinsel bir anlamı da vardır (Kogilerin efsane, düş ve evlilik kurallarında

'yeme' eylemi cinsel ilişkiyi simgeler) ve dolayısıyla Anayı dölleyen 'ersuyu'nu oluştururlar. Deniz kabukları yalnızca cinsellikle sınırlı kalmayan oldukça karmaşık bir simgesellik taşır: Ailenin yaşayan üyelerini temsil eder; sümüklüböcek kabuğu ise ölü kızın 'eşi'ni simgeler; çünkü bu nesneyi mezara koymazlarsa genç kız öbür dünyaya varır varmaz 'kendine bir koca isteyecek', bu da kabileden bir genç erkeğin ölümüne neden olacaktır."[50]

Yer, Toprak Ana, her şeyin annesidir, kendisinden gelip yine ona dönülecek olandır. Bağrından yaşam veren toprak, cesedi de kucaklar, doğum ve ölümün rahmi niteliğindedir. Ana tanrıça tapımının kozmik yenilenmeyi sağlayan güç olarak görünümü Hint düşüncesinde bütünlük içinde görülmektedir, tüm yönleriyle Māyā evrenin en eski tanrıçasının kudretini yansıtmaktadır, O, evrenin yenilenmesininin sürekliliğini sağlayan yanılsamadır. Rahim ve mezar olan, tohumu ve ölüyü kendinde barındıran tanrıçanın yaratıcı ve yıkıcı yönünü Hint mitolojisi üzerinden ele almak, onun kozmik ölçekte düşünülmesi, kendisinin farklı görünümlerini sunması ve bireyin benliğiyle ilişkili açılımı nedeniyle yerinde olacaktır. Heinrich Zimmer'in sözleriyle:

"O Büyük Ana olduğu için her şeyden önce ortaya çıkmıştır. O, *primum mobile*'dir, ilk başlangıçtır, her şeyin içinden çıktığı rahimdir. Onun atalarını ve kökenini soruşturmak, onu anlamamak, daha doğrusu yanlış anlamak ve küçümsemek, hatta aşağılamak demektir. (...)
Bu durumda o Yaratıcı Brahmā'nın dünyayı yaratan kuluçka dönemi olan tefekküründen doğmuştur. Ama bu tam olarak onun yaratıldığı anlamına gelmez; yalnızca onun nasıl tezahür ettiğinin hikâyesidir. Onun yaratılışı açıklanamaz veya tartışılamaz; çünkü her şey ondan doğmuştur, onun büyüsü her şeyi tutsak eder ve her şey ona dönecektir. (...) kendini gizleyerek herkesin içinde etkin olan büyük Māyā, yani kendi kendini aldatmadır. Bütün bu olanların gerçekten olması ya da olmaması önemli değildir; önemli olan bunların tamamen Māyā'nın çerçevesi içinde ve sürekli olarak Māyā'yı yaratmak ve etkin kılmak için gerçekleşmesidir, mitin anlamı, can alıcı noktası budur." [51]

50. A.g.e., Mircea Eliade, s. 25,26.
51. Heinrich Zimmer, *Kral ve Hortlak: Ruhun Kötülüğü Mağlup Etmesine Dair Hikâyeler*, Çev. İlker M. İyid•ğan, Kabalcı Yay., 2004.

Māyā, ölçmek, üretmek, yaratmak, biçimlendirmek, gözler önüne sermek anlamındaki *mâ* kökünden gelir. Māyā'nın "kendini aldatma" olmasıyla evrenin devamlılığını nasıl sağladığını Zimmer şöyle kaleme almıştır:

"Tanrıların māyā'sı, kendi kurnaz özlerinin çeşitli yönlerini istedikleri zaman sergileme yoluyla çeşitli biçimler alma güçleridir. Ancak tanrıların kendileri de daha büyük bir māyā'nın, başlangıçta farklılaşmamış, her şeyi yaratan ilahi Töz'ün kendiliğinden dönüşümünün ürünüdür. Bu büyük *māyā* yalnızca tanrıları değil, onların etkinlik gösterdiği evreni de üretir. (...) Aynı zamanda Māyā, bu gösteriyi yaratan ve harekete geçiren yüce güçtür: Evrensel Töz'ün dinamik yönüdür. Dolayısıyla aynı anda hem sonuç (kozmik akış) hem de nedendir (yaratıcı güç). Neden olduğunda Şakti, yani "Kozmik Enerji" olarak tanımlanır. *Şakti* sözcüğü, "yapabilir olmak, mümkün olmak" anlamına gelen *şak* kökünden gelir. *Şakti,* "iktidar, yeterlik, yetenek, yeti, kudret, enerji, kahramanlık, muhteşem güç, tertip etme kudreti, ilahi kudret, deha, bir sözcük ya da ifadenin gücü ya da anlamı, nedenin gereken sonucunu yaratmak için nedene içkin olan kudret; demir bir mızrak, cirit, kargı, ok, bir kılıç"tır; *şakti* dişilik organıdır; *şakti,* bir tanrının etkin kudretidir ve mitolojik olarak onun tanrıçasızevcesi ve kraliçesi olarak kabul edilir.

Māyā-Şakti, Nihai Varlık'ın dünyanın koruyucusu, dişil, matemal yanı olarak kişileştirilir; bu yönüyle, yaşamın gözle görülür gerçekliğinin kendiliğinden, sevgi dolu kabulünü temsil eder. Gelip geçiciliğin tüm deneyimlerine eşlik eden ıstıraba, fedakârlığa, ölüme ve yoksunluklara katlanarak, tezahür edilen biçimlerin hezeyanını onaylar, o, bu hezeyanın kendisidir, bu hezeyanı temsil eder, bundan tat alır. O, yaşamın yaratıcı sevincidir: yaşayan dünyanın güzelliği, harikalığı, ayartıcılığı ve baştan çıkartıcılığıdır. (...)

Yani Māyā-Şakti-Devī *(devī:* tanrıça) karakteri çok yönlü olarak muğlaktır. İlahinin aralarında doğal bir bağlantı olan tezahürleri olarak evrene ve bireye (makro ve mikrokozmos) analık eden Māyā, ardından hemen kendi dayanıksız ürününün sargıları içinde bilinci boğar. (...)

Şiva ve Devī, Şiva ve pek çok adlı zevcesi -Kālī, Durgā, Pārvatī, Çandī, Çāmunda, Umā, Satī, vb- Mutlak'ın ilksel ikili-kişileşmesi olarak kabul edilir. (...) Şiva ve Tanrıça tek bir özün kutupsal yönleridir ve bu nedenle uyuşmazlık halinde olamazlar; Devi, Şiva'nın gizli doğasını

ifade eder ve onun karakterini ortaya koyar. Bu düşüncenin şaşırtıcı bir ifadesi Şivacı geleneğin Kamboçya'daki geç dönem gelişiminde kendini gösterir; burada, lingam simgesi dört bir yana açılır ve kudretini temsil eden diğer figürlerle birlikte Tanrıça'yı da ortaya koyar. (...) Bu dişil figür, fallik sütunun özü, yaratıcı enerjisi, şaktisidir."[52]

Hint mitolojisinde büyük yaratıcı üç eril biçimde antropomorphik bir görünümde tanımlanmıştır: Brahmā, Vişnu ve Şiva; yaratıcı, koruyucu ve yok edici. Tanrı'nın Māyā'sının işleyişi bu üçlüyle en net olarak anlatılabilir. Yine Zimmer'in tanımıyla:

"Yine de bu üç unsur, tek bir Sırrına Erişilemez'in yönleri veya tezahürleri oldukları için sonuçta Māyā'nın ürünleridirler - Bütünü, Birçok olarak gösteren ayna etkisi nedeniyle töz bakımından tek; ama biçim ve işlev bakımından üç ayrı şeydirler. Māyā, Ana'dır. Māyā, yaşamın kendi kendisini sürekli baştan çıkardığı büyüleyici güzelliktir. Māyā, rahim, emziren meme ve mezardır." [53]

Evrenin sürekliliğini sağlayan yaratma, sürdürme ve çözülme aşamalarının bu üçlüde, Hint düşüncesini anlamakta kilit kavram olarak gösterilebilen "tecessüm etmek, görünüm, tezahür etmek" bağlamında ve özellikle de Vişnu ve Şiva'nın farklı dönemlerde baskınlık kazanan kişileşmelerinde tümlenmesi ve devri, Hintlinin içinde yaşadığı düşün, Māyā'nın yanılsamasının devamlılığını sağlamaktadır.

Bu devamlılığın kesintiye uğrama tehlikesini içeren bir mit, Şiva'nın Kālī ile evliliğinin hikâyesidir. Hikâyede Şiva, yogasından çıkmayınca yaratım süreci tehlikeye girer ve Brahma, "yaratıcı" işlevine uygun olarak onun sarsılmaz duruşunu kırmak ister. Māyā, bu hikâyede Kālī kimliğiyle ortaya çıkar ve Evrenin Anası, bir kız çocuğu olarak doğup Şiva'yı girdiği sarsılmaz yogik durumdan çıkararak ve ona eş olmakla evrenin süregiden yenilenmesinin devamlılığını sağlar. Zimmer'in "*Varlık alanlarını üreten ilk çiftte ilahi özün, üretken yönüyle kişi-*

52. Heinrich Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, Çev. Gül Çağalı Güven, Kabalcı Yay., 2004.
53. A.g.e., Heinrich Zimmer, s. 266.

leştirildiğini ve verimli özyansıması için kutuplaştırıldığını gözden kaçırmamalıyız"[54] deyişiyle bu ikili, Şiva ve tanrıçası, cinslerin ikiliği biçiminde zıt kutupların birliğini temsil eden bir örnektir. Aşağıda yer alan bu mitik hikâyeden alıntılarla yüce güçlerin varlık alanındaki etkileri, görünümleri ve Māyā:

Hikâyeye göre içine girdiği durumdan çıkmayı reddeder Şiva. Brahma, *" ... peki ama Şiva kendine bir eş almadıkça dünya gelişimini nasıl sürdürecek, amacını nasıl gerçekleştirecek* ve Şiva'dan başka hiç kimsenin gerçekleştiremeyeceği çözülme*ye doğru nasıl yol alacak?*" [55] diye endişelenir ve sonunda yanıtı bulur:

> "'Hangi kadın onu içine daldığı derinliklerden çekip çıkarabilir?' Yine düşünceye dalmış ve birden yanıtı bulmuş: 'Şafak! Başkası değil! Şafak! Māyā: beni ve kozmosu taşıyan Vişnu'nun Yanılsama Dünyası! O evreni güdüleyen ilkedir. Şiva'nın aklını çelecek olandır. Yoganın en derindeki görüsüne bile o esritici olur. Dakşa, şimdi git ve uygun adaklar ve armağanlar sunarak, mukaddes Her Şeyin Anası' nı önce senin kızın olarak, sonra da Şiva'nın gelini olarak doğmaya razı et.'" [56]

Brahmā'nın oğlu Dakşa zorlu bir çileye girer. Brahmā da Māyā'ya dua eder ve o da bu amaçla zorlu bir meditasyona girer.

> "(...) kudretli Brahmā kutsal Mandara dağına gitmiş, orada tek bir noktaya odaklı zorlu bir meditasyona başlamış ve otuz altı bin yıl boyunca kusursuz bir düşünce yoğunlaşmasına dalarak, Dünyanın Anasını, besleyen ve doyuranı, etkileyici sözlerle yüceltmiş. Varlığının temeli, her yaratığın yaşam kurtaran dünya ötesi aydınlanması ve dünyanın çekiciliğine kapılmış, yaşamı kâbusa dönüştüren cehaleti olan Dünyanın Anasına, yan gelip yatmak istemeyen; ama yine de tüm sonsuzluk boyunca hareketsiz kalan Kraliçe'ye, bedeni hem dünyanın somut hali hem de cennetlerin ve cehennemlerin duyu-ötesi maddesi olan Hanımefendi'ye seslenmiş. Ona 'Düşün Sonsuz İlahi Sarhoşluğu' yani tüm yaşayan dünyanın maddesinin içinden çıktığı kozmik uyuşukluk, uykuda olan tamamlanmış varoluşun, Vişnu'nun, düş maddesi olarak seslenmiş. Ona 'Yaşamın Biçime Bürünen

54. A.g.e., Heinrich Zimmer, s. 156
55. A.g.e., Heinrich Zimmer, s. 279
56. A.g.e., s. 281

Âleminin Ötesinde İstirahat Eden' adını vermiş. Şöyle dua etmiş ona: 'Sen ezeli ruhsun, doğası saadet olansın; sen cennetin nihai doğası ve yeniden doğuşun korkunç döngüsünün kendi kendini hipnotize edişini aydınlatan ve parçalayan cennet ışığısın; sen evreni kendi Öz karanlığınla çepeçevre kuşatansın, (...) Brahmā, tek başına ona dua ederek, göksel yılların tam yüzyılı boyunca (her göksel yıl, dünyanın üç yüz altmış yılına eşittir) ona olan bağlılığını göstermiş ve uykunun uyuşukluğunda Vişnu'yu saran ve dünyanın düşü olarak Vişnu'nun nazarında yaşayan büyük Mâyâ'nın doğası üstüne bu zorlu meditasyonu yaparken zihnini bir an olsun dağıtmadığı için tanrıça sonunda ona görünmüş, siyah ve narin, saçları omuzlarına dökülmüş ve kahvemsi sarı renkli aslanının sırtına binmiş olarak karşısında belirmiş. Brahmā onu selamlamış. Ve Kālī, 'Kara Olan,' gök gürlemesini andıran bir sesle ona seslenmiş: 'Beni neden çağırdın? İsteğini söyle. İsteğin yerine getirilemez olsa da benim görüntüm onun gerçekleşmesini sağlayacaktır.'"[57]

Dakşa'ya da görünür Māyā:

"Bu arada Dakşa, uzaktaki korunağında, kudretini muazzam bir gayretle tanrıçaya tapınmaya odaklıyormuş ve tanrıça sonunda ona da görünmüş. Kapkara bedeniyle ve kocaman göğüsleriyle aslanının üzerinde belirmiş. Dört elinden birinde nilüfer, diğerinde bir kılıç taşıyormuş; üçüncü eli 'sakın korkma' işareti yapıyor, dördüncü eli 'lütuflar ihsan eden' adı verilen bir duruşla açık duruyormuş. Dakşa onu yerlere kadar eğilerek selamlamış ve içi uhrevi saadetle dolu olarak, özü bahtiyarlık olan, dünyayı sevince boğan ve yeryüzünü taşıyan büyük Māyā'yı yüceltmiş. Çiçeği evren olan ezeli kudret Dakşa'dan dileğini söylemesini istemiş, Dakşa dileğini söylediğinde de şu sözü vermiş: 'Yaratılmışların iyiliği için senin kızın ve Şiva'nın sevgilisi olacağım. Ama bir an için bile olsa bana saygıda kusur edersen, içinde ister mutlu olayım ister olmayayım, bedenimi hemen terk edeceğim. Şiva'yı cezbedeceğim. Ve bunu, Şiva dünyanın hikâyesinde yer alsın diye yapacağım.'"[58]

Böylece Brahmā'nın oğlu Dakşa, Virani'yle evlenir ve ondan tanrıça Māyā, Satī adıyla doğar ve Şiva'yı büyüler. Nitekim Şiva'yı büyüleyip onunla evlendikten sonra Dakşa'ya söyledi-

57. A.g.e., s. 290-292
58. A.g.e., s. 295.

ği gibi kendisine saygıda kusur edildiğinde bedenini terk edecek ve sonra başka bir kadından başka bir isimle doğarak yine Şiva'nın eşi olacaktır.

Hikâyeden yukarıda alıntılanmış olan pasajlarındaki tanımlamaları, Hintlinin kozmosun süreğenliğine bakışını da anlamamıza yardımcı olmaktadır, Tanrıçayı tanımlamakla: "Şafak, Māyā, 'kozmosu taşıyan Vişnu'nun Yanılsama Dünyası', 'evreni güdüleyen ilke', 'Her Şeyin Anası', 'Dünyanın Anası', 'Varlığının temeli, her yaratığın yaşam kurtaran dünyaötesi aydınlanması ve dünyanın çekiciliğine kapılmış, yaşamı kâbusa dönüştüren cehaleti olan Dünyanın Anası', 'bedeni hem dünyanın somut hali hem de cennetlerin ve cehennemlerin duyu-ötesi maddesi olan Hanımefendi', 'Düşün Sonsuz İlahi Sarhoşluğu,' yani tüm yaşayan dünyanın maddesinin içinden çıktığı kozmik uyuşukluk, uykuda olan tamamlanmış varoluşun, Vişnu'nun, düş maddesi', 'Yaşamın Biçime Bürünen Âleminin Ötesinde İstirahat Eden', 'ezeli ruh', 'cennetin nihai doğası ve yeniden doğuşun korkunç döngüsünün kendi kendini hipnotize edişini aydınlatan ve parçalayan cennet ışığı'".

Brahmā'nın Māyā'ya yakarısındaki nitelemeler, Māyā'nın neliğini anlamamızı sağlamaktadır. Evrenin annesi, bir yönüyle Kālī kimliğindedir. Yaşam veren, yaratıcı Māyā-Shakti kimliğinin yanında yok edici Kālī kimliğiyle bir bütündür. Dakşa'ya Kālī'nin nasıl göründüğüne tekrar bakıldığında farklı yönlerinin bütünlüğünün bir tasviriyle karşılaşılmaktadır: "Kapkara bedeniyle ve kocaman göğüsleriyle aslanının üzerinde belirmiş. Dört elinden birinde nilüfer, diğerinde bir kılıç taşıyormuş; üçüncü eli "sakın korkma" işareti yapıyor, dördüncü eli "lütuflar ihsan eden" adı verilen bir duruşla açık duruyormuş." Kālī, kara tanrıçadır yaşam veren ve alandır. Bu betimlemede göğüsleri, sütle dolu olduğu için kocamandır ve Kālī pek çok tasvirinde karşımıza böyle çıkmaktadır. Kan içinde bir kan içici ama göğüsleri sütle dolu olmasıyla yaşam veren bir ilksel tanrıça Kālī, Kara Olan'dır, "zaman" demek olan "kala" sözcüğünün dişil biçimidir.

Tantrik bir tasvirinde tanrıça Kālī, bir cansız yatan iki Şiva (Altta "ölümsüzlük için ölü olan Şava" olarak, ve üstte tanrıçanın bedensel temasıyla canlı olan ikizi olarak) üzerinde, yaşam veren Shakti özelliğini Şiva üzerinden net biçimde göstererek ayakta durmaktadır:

> "... etrafa saçılmış kemikler ve kafatasları vardır, yırtıcı hayvanlar leşlerden beslenmekte, yabani geyikler çevrede dolaşmaktadır. Hindu Tanrılar Dağı'nın bir grup tanrısı, solda, arkaplanda dehşet içinde kümelenmiş, Dünyanın Karanlık Hanımefendisi'nin bu görünüşünü korku içinde seyrederler. Tanrıça tepeden tırnağa siyahtır. Çiçeklerden oluşan bir çelengin yerine, Tanrıça boynundan dizlerine kadar uzanan, kesik başlardan oluşan bir kolye takmıştır. Sağ elinde, fiziksel soykırımın ve ruhsal kararlılığın simgesi olan kılıcı tutar; bu kılıç bireysel bilincin peçesi olan yanılgı ve cehaleti keserek yarar. Diğer sağ elinde alışılmadık bir simge, yaşam ipliğini kesen makas vardır. Ancak iki sol elinde, bereket veren çanağı ve ezeli ve ebedi üretimin simgesi nilüferi tutar." [59]

Dakşa'ya göründüğünde olduğu gibi "bireysel bilincin peçesi olan yanılgı ve cehaleti kesen" kılıç ve "ezeli ve ebedi üretimin simgesi" olan nilüfer vardır bu tasvirinde de yanı sıra bereket çanağı ve yaşam ipliğini kesen makas, tanrıçanın ellerinde hepsi bir arada görülmektedir. Bir Tantra metnindeyse şöyle betimlenmiştir:

> "Şakti, bir kan okyanusunda yüzen teknede ayakta durmaktadır. Kan, doğurduğu, yaşattığı ve yeniden yuttuğu dünya çocuklarının damarlarındaki yaşam özsuyudur. Orada dikilir ve doymak bilmez dudaklarına götürdüğü bir kafatası-çanaktan, bu sarhoş edici ılık kan-içkiyi yudumlar. Bu, Mücevherler Adası'nın ve billur berraklığındaki mavi sularının kırmızı hanımefendisinin 'öteki yüzü'dür." [60]

Kālī'nin bu kesik kafalardan kolyelerle, elinde kafatası çanaklarla tasvirleri gerçekten kan içen bir tanrıça olmasındandır, kendisine sunulan yaşamlarla inayeti sağlanmaya çalışılmıştır.

59. A.g.e., Heinrich Zimmer, s. 242.
60. A.g.e., Heinrich Zimmer, s. 241.

Campbell'dan öğrendiğimize göre, Tanrıça Kālī'nin Kalighat bulunan Kalküta'daki tapınağında, bahar festivali Durga Puja sırasında üç gün içinde yedi-sekiz yüz keçi kurban edilmiş, başlar tanrıçanın önüne yığılırken gövdeler inananlar tarafından tüketilmiştir. Şiva'nın Tanjore Tapınağı'nda her cuma günü kutsal sayılan alacakaranlık saatinde bir erkek çocuk sunakta kurban edilmiştir. 1830 gibi ileri bir tarihte bir monark Kālī için Danteşvari'de bir kerede yirmi beş erkek kurban etmiştir, yine aynı sunakta 16. yüzyılda Kuç Behar kralı yüz elli kişi kurban etmiştir, insan kurbanı burada 1835 yılında yasaklanmıştır. Assam'daki bir kral hanedanı Durga Puja'da bir insan kurban etmiştir, bu törenlerde, hazırlanıp süslenen kurban, hazır olduğunu bir parmak işaretiyle bildirirdiğinde kılıçla başı kesilip kesilen baş vakit geçirmeden altın bir tabakta Kālī'ye sunulmuştur. Kurbanın ciğerlerini yogiler yerken hanedan kutsal kana bandırılmış pilav yemiştir. Burada insan kurbanı, 1831 yılında ancak bu küçük krallığın işgal edilmesiyle sona ermiştir.[61] Kalika Purana'ya göre, bir insan kurbanıyla tanrıçanın rahmeti bin yıl, üç insan kurbanıyla yüz bin yıl sağlanır, eşi Şiva insan kurbanıyla üç bin yıl yatıştırılır. Taze kan ambrosia haline gelmektedir, baş ve gövde tanrıçaya sunulmalıdır.[62] Kutsal çift, geri çekilmiş durumdaki tanrı çiftidir ve yaratım sürecinde işlevi yıkım olandır. Yatıştırılmaları ve inayetlerini sağlamak için kendilerine kurban olarak yaşam sunulmaktadır. Kökeni Vedik metinlerden ve Brahmanalardan, Upanişad'dan eski halk inançlarına dayanması yüksek olasılık olan Rudra-Şiva tanrının yaratıcı yönünü olduğu kadar kaotik ve yıkıcı özelliklerini vurgularken Tanrıça, Ezeli Anne yaşamı veren olduğu kadar alandır da. Her şeyin kendisine döndüğü ve böylece görüngünün devam ettiği tözdür.

Genel bir bakışla kültürler üstü olarak evren, ilksel anne, yer, yeraltı, rahim, doğurgan, toprak, mezar, özlem duyulan a priori bir aidiyetle bağlı olduğumuzdur denilebilir, Ezeli Anne, Yer Ana, Ulu Tanrıça, Toprak Ana, Ana Tanrıça için.

61. A.g.e., Joseph Campbell, s. 13, 14.
62. A.g.e., Joseph Campbell, s. 14.

6
Kötü Ruhlar, Dirilen Ölüler

Tarihi boyunca ölüm olgusuna ilgi duyan insan, ölülerle bir ilişki kurmanın yollarını arayagelmiştir. Megalit kültürde diktiği taşların etrafında ritüeller düzenleyip ölü ruhlarının kalması için bir anlamda bir anıt yaratarak, ölülere her şeyin bilgi sahibi olmaları gibi bir sorumluluk yükleyip gereğini kendilerinden sundukları adaklarla ve bazen de işler yürümeyince tehditlerle bekleyerek, medyumlar aracılığıyla ya da hortlaklardan korkarak, ata ruhlarıyla törenlerde bir araya gelerek, şenliklerinde yemeklerini paylaşarak...

Ölümün üstünden zaman geçtiğinde ata olarak saygı gören ölü, henüz ölmüşse kendisinden korkulan tehlikeli bir varlık

olarak görülmüştür çoğunlukla. Ölümün dünyası ise ürkütücü tasarımlarda bulunmamış kültürde bile gidilmek istenmeyen bir dünya olarak tasarlanmış ve yaşayanların dünyasına göre silik, keyifsiz bir ülke olarak düşünülmüştür. En eski mitolojilerde bile ölüler diyarı cezaların olduğu bir yer değilse bile sakinleri ürkütücü varlıklar olan bir ülke olarak görülmüştür. İran'da aydınlık-karanlık ikiliği inanç sisteminde net olarak ortaya konmuş, zaman içinde iyi ve kötü sorunu üzerine tasarımların gelişmesiyle ışığın diyarının karşısına karanlığın diyarı olarak çıkmıştır ölüler diyarı; özellikle Hıristiyanlık, tanrının karşısına şeytanı ayrı bir ilke ya da karşıt güç olarak koymuştur. Böylece ölüler diyarı olan yeraltı, cehennem kimliğini kazanmıştır. Hıristiyanlık ve ardından İslamiyet aslolan öte dünyadır diyerek ruhun ölümsüzlüğünün altını çizmekle cennete ve cehenneme ilişkin varsayımlarda bulunarak öte dünya tasarımında yeni katmanlara da yer açmıştır.

İnsanoğlu zaman içinde geri dönen ölüler ve ölüler diyarına ilişkin kişileştirmeler olarak tanımlanabilecek varlıklardan sakınmak için ya da kaza, büyü gibi çeşitli yollardan gelebilecek olan ölümden korunmak için muskalar, büyüler ya da karşı büyüler yapmıştır. Kimi zaman da büyülerini ya da kendini medyum olarak tanımlayan kişileri kullanarak, bazen de ölüleri diriltmeye çabalayarak bu dünyayla ilişki kurmak istemiştir, ölülerden bilgi almak için, ölümün ve öte dünyanın bilgisi için.

Bunlarla koşut olarak sanat, özellikle edebiyat ve resim, bunları takiben de sinema öte dünya betimlemelerini detaylarıyla renklendirmişler, görü edebiyatı inanç sistemine hizmet etmiş, hatta kimileyin dahil olmuştur. Ortaçağ... bilgi ve cehalet, kullanımına bağlı olarak farklı amaçlara hizmet etmiştir insanlık tarihinde. Kimileyin, açıklama getirilemeyen korku verici bir durumda kendi açıklayıcı hikâyelerine inanmak, bu yolla bazen de içini rahatlatmak toplumsal uzlaşısını devam ettirmek istemiştir insanoğlu. Süper kahramanlar ve günah keçilerine ihtiyaç duymuştur. Azizler ya da kahramanların yanında zamanla tiplemeye dönüşen karanlık karakterler ortaya çıkmıştır, zombiler, vampirler gibi. Karanlığa ait karakterler olarak.

Vampire bakıldığında öldükten sonra mezarından kalkan bir kan emicidir öncelikle. Buna gün ışığında dolaşamaması, güneş ışığından zarar görmesi, biçim değiştirebilmesi hatta uçabilmesi gibi özellikler eklenerek vampir tarihsel süreçte değişime uğramıştır. Bunun bir diğer boyutu coğrafyaya göre, değişik kültürlerin vampir tanımlamalarıdır. Diğer bir yönü de halk kültüründen söylenceden kurmaca alanına geçtiğinde vampire yüklenilen değişikliklerdir. Hemen her zaman öteki olarak tanımlanmış ve kimi zaman üzerinden eşcinsellik kimi zaman doğululuk kimi zaman Marksist anlamıyla kan emicilik anlatılmıştır.

En temel ve ortak kabul gören özelliklerine bakıldığında ise ölmüş ve dirilmiş olması, yaşayanların yaşam ilkesini soğurarak varlık gösterebilmesi gelmektedir.

Farklı Kültürlerde Dirilen Ölüler ve Vampir

Ölüm olgusu, her zaman gizemini korumuştur insanlık için. Ruhun yaşadığına duyulan inanç bir yandan öte dünyada bir yaşantı sürdürme olanağı sağlarken bir yandan da ölülerin ruhlarıyla iletişim kurulması olasığını düşündürmüştür. Duyulan korku ise mitolojik ve inanca ilişkin imgelemdeki örüntünün zaman içinde değişimiyle ve detaylandırılmasıyla ölülerin ruhlarının demonik varlıklarla bağlantılı düşünülmesine ya da en azından onlara kötücül nitelikler atfedilmesine yol açmıştır.

Fuzuli Bayat, hortlak inancının hemen tüm Türk toplumlarında görüldüğünü belirterek hortlak ya da hortdan denen varlığı hayat boyu kötülük yapmış, mezarın kendisini kabul etmediği, ölümden sonraki yaşamla bağlantılı, insanlara zarar veren nitelikte tanımlamıştır. Bayat'a göre "*Hortlak inancı ruhun yaşamını sürdürdüğüne olan uç inançtır ve insanın öteki âlemle ilişkiyi tamamen koparma düşüncesinden doğmuştur.*"[1]

Türk toplumlarında ölümden sonra canlanarak insanlara zarar veren varlığın adlandırmalarına, niteliklerine bakış, ölü ruhunun yaşayanların dünyasında varlık göstermesini, yaşayan

1. Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, C. II, Ötüken Neşriyat A.Ş., 2007.

ölüyü ve ondan korunma yöntemlerini ama özellikle hortlak-vampir ilişkisini anlamamız için net bir örneğin incelemesi olacaktır.

Azerbaycan'da *hortdan*, mezarda hortlayıp insanlara ve hayvanlara zarar veren, ölümü zor olmuş günahkâr insanın ruhuna verilen isimdir. *Hortdan*dan korunmak için mezarın etrafına çivi çakılır, İslamiyetin kabul edilmesiyle görülen bir uygulama olarak da Kuran okunur. Yakutlar mezarında rahat edemeyen ve yaşayanların dünyasına gelerek zarar veren bu ruha üer, *yüer* ya da *yor* demişlerdir. Yakut mitolojisinde bunlar delilerin, intihar edenlerin, kötü Şamanların ruhlarıdır. Bu dünyayla genellikle geceleri ilişki kurarlar. Benzer şekilde Altaylarda da öldürülen ya da intihar eden kişilerin ruhlarının hortlağa dönüşerek bu dünyada insanlara, özellikle de kendi yakınlarına zarar vermesi söz konusudur.

Tuvalılar, ölen kişiye *süpe* derler, adını söylemezler. Ölenin ruhunu öteki dünyaya götürmesi için Şaman *üzüt* denen bir tören düzenler. Böylece ölünün ruhu gitmesi gereken yere ulaşır ve hortlağa dönüşmez. Hakas Türklerinde ölüm gerçekleştikten sonra kırk gün süreyle ölünün varlığını sürdüren canına *süne* ya da *sürnü* denir. Bu kültürde de Şaman *süne*yi öteki dünyaya götürür, öteki dünyada varolan ruha *üzüt* denir. Bulgar Türklerinde hortlağa *azgın* denir, *azgın* genellikle istediği bir hayvan görünümüne bürünür.

Genel olarak kısaca özetlemek gerekirse, *üzüt, özit, hortlak, uvır* gibi adlandırmalar ölüler diyarının sakinleri olan ölülerin ruhlarıdır. Bayat, farklı adlandırmalarla geçen vampir inancının hortlak demonolojisinin merkezi kavramı olduğunu belirtir. Kültürlerin karşılıklı etkileşimleri sonucu yaygınlaşan bir inançtan söz edilmektedir. Slav halkları arasında da benzer şekilde görülür vampir inancı.

Ubır, sık rastlanan bir isimdir. Başkurt kültüründe *ubır*, hortlağı niteler, şu farkla ki büyü öğrenmek için ruhunu şeytana satan bir insanın ruhu hortlayınca buna *ubır* derler. Batı Sibirya Türklerinde *ubır*, ölen bir cadının ya da intihar eden kişinin

hortlayarak mezardan çıkan ruhudur. Bu noktada, cadıdan ve büyüden korku ve bunların zarar verici nitelikte olduğu düşüncesi söz konusudur.

Karaçay-Balkarlarda *obur* inancı vardır. *Obur* da istediği bir hayvana dönüşerek zarar verir. Hortlak ve *obur,* insanların dünyasına geceleri gelir. Kazan Tatarları, Başkurtlar, Sibirya Türklerinde *ubır, upır, yüer* denen varlık insanları kanlarını alarak öldürürken, Karaçay-Balkarladaki *obur* insanları öldüremez.[2] Kazan Tatarlarında *ubır,* insanların bedenlerine girerek varlığını sürdüren ölü ruhudur. Bu inanışta ölümsüz olan ruh bir bedenden diğerine geçerek yaşar. Ayrıca istediği bir hayvana da dönüşme yeteneği vardır.

Genel bir adlandırmayla vampir de hortlak da yakılarak öldürülebilir, bu yok etme biçimi de bunların kendi bedenlerinde dirildiğini göstermektedir. Bu varlığın Türk halklarında ve Fin-Ugorlardaki adlandırmaları şöyledir: Çuvaşlarda *vubur, vobur* veya *vupar*; Karaçay-Balkar, Gagauz ve Kırım Tatarlarında *obur*; Türkiye ve Azerbaycan Türklerinde *hohan, hortlak, horttan*; Marilerde *vuver*; Kazan Tatarlarında ve Udmurtlarda *ubır*; Sibirya Tatarlarında *uvır*; Komilerde *upır*... Batı Sibirya Tatarlarında *uvar* ya da *uvır*, Başkurtlarda ve Tatarlarda *ubır* denen bu kötücül ruh kan içen bir varlıktır, ona Ruslarda, Ukraynalılarda ve Beyaz Ruslarda *upır, upir*; Bulgarlarda *vpir, vampir*; Çek ve Slovaklarda *upir*; Polonyalılarda *upior*; Sırplarda *vepir* denmiştir. Kan emen ve yarasayla arasında yakınlık kurulan vampire Ruslarda *netopır*; Polonya'da *lyatopır*, Sıprlarda *medopir* veya *lepir* de denir. Slav halklarında Türk halklarından farklı olarak gayrımeşru doğan kişiler öldükten sonra vampire dönüşür. Yanı sıra büyücüler ve cadılar da vampir olabilir. Vampir ya da *upir* denen bu varlık geceleri mezarından çıkarak kanını içmek suretiyle canlıları öldürür. Bayat, Slav halklarının vampir, *upir* inancının Türk halklarındaki hortlak inancı üzerinde şekillendiğini söyler. Genel kabule göre vampir Slav kökenlidir.

2. Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Sibirya Türklerindeki ubır/upır insanın kanını içer, Karaçay Balkarlardaki obur insana zarar verse de öldüremez. Maaday Kara (Altay) Destanı'nda ise obur, Erlik Han'ın oğlu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kazan Tatarlarındaki bu varlığın bedeni çürümez ve geceleri mezarından çıkarak yaşayanlara zarar verir. *Obur*, ayrıca mezarından çıkıp inek ya da kadın sütü içer. Gagauzlarda da *obur* geceleri mezarından çıkar, hayvana dönüşebilir ve her şeyi yer, bulaşıcı hastalık yaydığına da inanılmıştır. *Obur* kendi bedeninde dirilir, ondan kurtulmanın yolu mezarını açıp çivi çakmaktır. Özellikle Tatarlarda ve Başkurtlarda *ubır* yeni öleni yer ve onun bedenine girer. Mezarın kabul etmediği *ubır* bu yolla başka bir bedende mezarda rahat etmek ister.[3] Karaçaylarda *obur*lar istediği hayvan görünümüne büyü yoluyla bürünür ve çocukların kanını içerler, kan emdikleri yerde çürük, bere şeklinde bir iz kalır. Sadece çocukları değil, çeşitli hayvanları da kanlarını içerek öldürürler. Gün doğmadan evlerine dönerek gerçek biçimlerine bürünürler. *Obur*ların birbirini tanıdığı da söylenmiştir.[4] Buna göre *ubır* yeni ölen kişinin yaşam ilkesini soğurmakta ve bedenine girmektedir. Bir genelleme yapmak gerekirse, ruhu mezarında hortlayan ya da başka bir ifadeyle dirilen kişi yaşamında iyi biri değildir, günahkâr bir insandır, kimi yerlerde de büyüyle ilişkilidir, cadıdır, intihar etmiştir... Bu varlığa inancın temelinde ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi vardır, ölümsüz olan ruhun kendi bedeninde dirilerek ya da bir şekilde bedenlenerek yaşayanların dünyasında varlık göstermesi söz konusudur. Geceleri mezarından çıkarak zarar verir. Kendi isteğiyle istediği bir hayvana dönüşebilir. Bu huzur bulamamış ruhun yaşayanları ölüm ya da bulaşıcı hastalık yoluyla tehdit etmesi, ona karşı önlemler almaya itmiştir insanları. Bu konuda belirtilmesi gereken bir nokta da ölülerin ruhlarının gitmeleri gereken yere, ölüler diyarına gitmeleri gerektiği düşüncesidir, ölüm olayı üzerine düzenlenen ritüeller, Şamanların ruhgüderliği, yeni ölen birinin ruhunun belirli bir süre yaşadığı yerde bulunmaya devam ettiği düşüncesi gibi inanışlar hep bununla ilişkilidir.

Montague Summers, Macarca'dan gelen *vampir* ya da *vampyre* kelimesinin Rus, Leh, Çek, Sırp, Macar, Bulgar dillerinde gö-

3. A.g.e., Fuzuli Bayat, s. 286-291

4. Leonard R. N.Ashley , The Complete Book of the Vampires, Barricade Books, New York, 1998.

rünen biçiminin ortak bir Slav kökenden geldiğini belirtmiştir, ayrıca Yunanistan'da bilinmediğini de. Slav kökenli dillere geçmiş olan ve yaygın modern kullanımı, *vrykolakas* olan kelime İngiliz *werewolf*, İskoçya *warwulf*, Alman *werwolf*, Fransız *loup-garou*nun eşdeğerlisidir ve bunların karşılığı kurt adamdır. Bunun dışında kalıp *vampire* kelimesini kullanmış olanlar, Sırplardır. Ancak pek farklı bir yaklaşım değildir onlarınki de; çünkü yaşarken kurt adam olan bir insanın öldüğünde vampire dönüştüğüne inanmışlardır. *The Book of Werewolves*'da[5] bu tarz olaylar detaylı olarak anlatılmış, vampire de atfedilen biçim değiştirme ve bu durumda bilinç ve algının, niteliklerin değişimi gibi bilgiler sunan örnekler verilmiştir. Örneğin Yugoslavya'da, vampir genellikle kurt adamla birleşmiştir. *Vukodla*, "kurdun saçı" demektir ve kastedilen, kurt adamdır. *Vukodlak*'ın kurt adamlıkla ilişkisinin ancak izleri kalmıştır. *Vukodlak*, daha çok vampir olarak görünmüştür, mezarından çıkarak geceleri evine ya da yakınlarda yaşayanlara giderek ya kanlarını içer ya da eski eşi, sevgilisi, olmadı genç bir dul hanımla ilişkiye girer.

Bu konuda Rusya'daki inanç daha ilgi çekicidir. Rusya'da ölü bir vampirin insanları öldürürken yaşayan bir vampirin onları savunduğu inancına sıklıkla rastlanılmıştır. Bu inanç doğrultusunda, her köyün kendi vampiri vardır, bir gardiyan gibi, yaşayanları ölülere karşı korur. Fakat eğer kavgada kendisi ölürse o zaman kötü ve tehlikeli bir yok ediciye dönüşür. Felix Oinas, bu bilgiyi Tokarev'den aktarmış ve aynı zamanda inandırıcı bulmadığını da eklemiştir. Ancak devamında bu koruyucu rolün vampirler değil, kurt adamla örtüştüğünü belirtmiştir. Sırplar, kurt adamların kendilerinin iyiliği için düşman güçlere karşı durduğuna, Şeytan'ın karşısında Tanrı'nın yanında yer aldıklarına inanmıştır.[6]

Büyücü, kurt adam ve vampir arasında kurulan bağ çok eskidir ve bunlara verilen isimler de birbirlerinden etkilenmiştir. Slav kökenli *upior* kelimesi yaygın olarak kabul edilmiştir. Doğu

5. Sabine Baring-Gould, *The Book of Werewolves, Senate*, London, 1995.
6. Felix Oinas, "*East European Vampires*", *The Vampire: A Casebook*, The University of Visconsin Press, London, 1998.

Slavları arasında kelime çok uzun zamandır kullanımdadır, *upior* kelimesine ilk kez kuzeybatı Rusya'da rastlanmıştır. 1047 tarihli yazılı bir metinde Novgorod prensinin ismi olarak: Upiro Lichyj. Yine Novgorod'da, yaklaşık 500 yıl sonra bir köylünün ismi Makarenko Upiro'dur. Kuzey Rusya'da benzer isimlerle karşılaşırız: 1600'de bir köylünün ismi Klimo Upiro'dur ve *upiry*, *upiro* aynı zamanda yer isimleridir. Vampiri tanımlamak için Belarus'ta *upar*, *vupar* gibi kelimeler, Ukrayna'da *upyr*, *vopyr* kullanılmıştır. Rusya'da ölülerin hortlak-ruhları, özellikle de büyücülerin ve cadılarınkiler korku nedenidir. Büyü ile vampir arasındaki bağ ve bazen de yer değiştirme karakteristiktir. Bu kendine özgü durum, kullanılan kelimelerin de açıklamasıdır: Vampir için kullanılan *strzygon*, *strzyga*, *wieszczy* "büyücü, kâhin" demektir, *upior* kelimesi de. Ukrayna'nın doğu kesiminde ise *lupirz*, *wypior* gibi Ruslardan alınma kelimelerle karşılaşılır, Lublin kentinde *wapierz* kelimesiyle. Aşağı Vistula'da Wapiersk yer adıdır, Poznan bölgesinde ise Wapierz ova adıdır. Vampirle ilişkili olan *wapierz-strzyga* sözüne ilişkin olarak Wapiersks bölgesinde Strzygi isimli bir kasaba olduğu da belirtilmelidir. Vistula'nın yakın zamana dek vampirlikle ilgili çok bilinen bir merkez olduğu da eklenmeli.[7] Moszyinski'den edindiğimiz bu bilgilerle birlikte, *upir/ upyr* kelimelerinin Doğu'dan, Türklerden alınma *obour/obur* kelimesinden türediği de kabul görmüş bir görüştür.

Vampir, yaygın bir coğrafyada kendisinden çok çok daha yaşlı olan kurt adamla yakından ilişkili olarak görülmesinin vampirliğin tanımında önem taşımış olan, tarihte tanımlamalar getirilmesinde bir kırılma noktası olarak görülebilecek olan nokta, bu yaşayan ölünün mezarından şeytani güçlerce kaldırıldığı görüşüdür. Vampirliğin açıklamasını yapmaya çalışan bu görüşe göre vampirin bedenini harekete geçiren, şeytani güçlerdir. Bu konuda Dom Augustine Calmet, *Dissertations sur les Apparitions des Anges, des Demons et des Esprits, et sur les Revenants at Vampires* isimli eserinde belirlemelerde bulunmuştur ve bunun

7. Kazimierz Moszyinski, *Slavic Folk Culture*, Çev. Jan. L. Perkowsky. [İçinde, Jan Perkowsky, *Vampires of the Slavs*, s.249-256, Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976,s. 254-256.]

yansımaları günümüzde vampire yaklaşımda bile görülebilmektedir. Burada Dom Augustine vampir salgınlarının özellikle Slav ülkelerinde görüldüğünü ileri sürmüştür, kimi olaylar yaşandıysa da bunların istisna olduğunu ve vampirliğin Batı Avrupa'ya ulaşmasının 17. yüzyıl sonunu bulduğunu, bu korkunun Batı Avrupa'da 18. yüzyılda yoğun olarak yaşandığını ve vampirliğin bilinir bir durum haline geldiğini yazmıştır. Bu eserde vampirle baş etme yöntemi olarak da mezarlarını kazarak çıkardıkları bedene sivri bir kazık saplamak, başı gövdeden ayırmak, kalbini çıkartmak, bedeni yakmak sayılmıştır ve bu varlıklar *oupires* ve *vampires* olarak isimlendirilmiştir.[8] Bu ölülerin genellikle kanları hâlâ akışkandır, bedenleri çürümemiştir, uzuvları bükülebilecek esneklikte, ten renkleri canlıdır. Gece ya da gündüz mezarından çıkabilir ve yaşayanların kanını emmek ve böylece ölümlerine neden olmak, ailelerine eski giysileri üzerinde görünerek onlarla oturmak gibi eylemlerde bulunabilirler. Sonra yine mezarlarına dönerler. Cesetleri kazıklanır, yakılır ya da kafaları kesilirse bir daha görünmezler.

1700'lerde akademisyenlerin, düşünürlerin yazılarına konu olan vampir vakalarını anlatan ve sorgulayan Dom Calmet, aforoz edilmiş huzursuz kişilerin bedenlerinin mezarda çürümediğine de örnek verir. Bremen'in başrahibi 1013'te ölmüş olan St. Libentius'un aforoz ettiği korsan çetesinin bir üyesi ölür ve Norveç'e gömülür. Yetmiş yıl sonra cesedi bozulmamış halde bulunur ve piskopos Alvareda tarafından günahlarının affolunduğunun ilanına kadar da cesedi kül olmaz.

Calmet, Michael Raufft'un 1728'de yayınlanan ve 1679'da aynı isimde bir yazısı yayınlanmış olan Philip Rehrius'a sıkça başvurduğu *De Masticatione* adlı eserinde Almanya'da ölülerin cesetlerinin kendi kefen kumaşlarını yiyip bitirdiğini hatta kendi etlerini kemiklerine varana dek yediklerini yazdığını iletir bizlere. Buna göre Almanya'nın bazı bölgelerinde cesedin çenesinin altına bir topak toprak sıkıştırma adeti varmış, kimi yerlerde para

8. Montague Summers, Montague Summer's Guide to Vampires (Çevrimiçi) http://www.unicorngarden.com/vampires.htm#vampires, 14.11.2006

veya taş konurmuş ya da boğazı mendille bağlanırmış. Verdiği örnekler arasında şunlar sayılabilir: 1345 yılında Bohemya'da bir kadın kefeninin yarısını yemiş, Luther zamanında mezarlarındayken kendi bağırsaklarını yiyen bir kadın ve bir erkek varmış ve Moravia'da bir adam yanındaki mezarda yatan kadının kefenini yemiş.[9]

Hep yemekle ilgili, ölüler mezarlarından çıkıp açlığını gideriyor, mezarlarında kefenlerini hatta kendi etlerini yiyor, vampirden çok zaman evvel ölülerin mezarlarına yemek götürülüyor, şenliklerde canlılarla ziyafete katılıyor, ölülere sungu olarak yiyecek çok sayıda kültürde karşımıza çıkıyor... Daha eskilere dönersek birlikte yemek önemli bir olaydır, paylaşma, uzlaşma, dayanışma barındırır ve karşılıklı duyulan güvenin süreceğinin senedidir bir bakıma.

Allacci 1645 tarihli *De Graecorum hodie quorundam opinationibus* adlı çalışmasında kötülükler yapmış, ahlaksız bir yaşam sürmüş ve çoğunlukla da aforoz edilmiş kişinin öldüğünde Yunan inancına göre *vrykolakas*a dönüştüğünü, bu kişilerin cesetlerinin çürümediğini, şiştiğini belirtmiştir. Allacci'ye göre iblis böyle bir bedeni ele geçirir ve böylece mezardan çıkarak sokaklarda dolaşır, genellikle geceleri evlerin kapılarını çalarak ev halkından birinin adını seslenir. Allacci, Chios'ta yaşayanların vampirin seslendiği ismi asla ikinci kez tekrarlamadığı inancıyla gece kapıları çalındığında ilk seslenişte açmadıklarını bildirmiştir. Vampir o kadar tehlikelidir ki gündüz vakti hatta öğlen saatinde bile ortaya çıkabilir, evlere giremese de sokaklarda açık alanlarda dolaşır ve birden kurbanını ele geçirir. Sebebi bilinmeyen ani ölümler derhal şüphe çeker ve mezar açılarak bedenin durumuna bakılır. Belirtilere göre, dini önlemlerle birlikte yakılır.

Yunan kilisesinin bir yasası şöyledir: *Vrykolakas* denilen bedeni bozulmamış ölüyle ilgili olarak, bir ölünün ancak şeytanın gücü altında *vrykolakas*a dönüşebileceği ve dönüştükten sonra,

9. Dom Augustin Calmet, *Vampire of Hungary, Bohemia, Moravia, and Silesia*, s.112-190, Çev. M. Cooper. İçinde: *Vampires of the Slavs*, Jan Perkowsky (der.), Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976.

kendisini daha önceden tanıyan kişilerin karşısına çıkarak onlarla sohbet edebileceği bildirilmiştir ki bu kişiler uykularında garip rüyalar da görür. Ayrıca yollarda dolanarak yaşayanları boğazlayıp öldürebilirler. Birden talihsiz olay olur ve herkes mezara koşarak cesedini çıkarır, uzun zamandır ölü olan bu kişi kanlı canlı yatmaktadır. Bunun üzerine ceset yakılır. Bunlardan sonra *nomocanon*, cesedin bozulmamasını Şeytan'ın işi olarak tanımlamıştır bir kez daha.[10] Batı kültüründe genel olarak bedenin bozulmamasının ya azizliğe, azizeliğe işaret ettiği ya da şeytani olana işaret ettiği kabul edilmiştir. Ancak gömüldüğü toprağın ve koşulların özelliklerinin doğal bir mumyalama benzeri işlevinin olmasının bir etken olduğu bugün bilinmektedir elbette. Vampir konusundaki Batı'da yapılmış tartışmalar daha çok Hıristiyanlıkla ilgili, din felsefesi alanına giren konulardır. Temelindeki nokta, Tanrının şeytana kötülükler için izin vermesidir. Dom Augustine Calmet, mezarından çıkan ve yaşayanların kanını emen bu ölülerin ancak tanrının bilgisi dahilinde ve en azından izniyle varolduklarını savunmuştur.

Ruslarda toprak ananın büyücüleri, düşük ahlaklıları, aforoz edilenleri bağrına kabul etmediği düşüncesi hâlâ batıl inanç olarak korunur. Bu nedenle bedenleri toprağa karışamaz, bozulmadan kalır ve geceleri mezarlarından çıkarlar.[11]

Bunun dışında, örneğin Yunanistan'da *vrykolakas*ın birine ikinci kez seslenmeyeceği inancı ve buna dayanarak ilk seslenişte kapının açılmaması uygulaması, farklı coğrafyalarda ruhtan korku kapsamına giren davranış kalıbına denk düşmektedir. Gelenin insan görünümüne bürünmüş kötü ruhlar olup olmadığından emin olunmaması yeni ya da değişik bir durum değildir.

10. Montague Summers, *The Vampire: His Kith and Kin, K. Paul Trench*, Trubner, London, 1928. (Çevrimiçi) http://www.sacred-texts.com/goth/vkk/index.htm, 14.11.2006

11. Aleksandr N. Afanas'ev, Poetic Views of Slavs Regarding Nature, Çev. Jan. L. Perkowsky. İçinde, Jan Perkowsky, *Vampires of the Slavs,* Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976.

Vampirin Özellikleri

Ölünün dirilmesine, hortlamasına esas teşkil eden düşünce, ruhun ölümsüzlüğüdür. Bedeni olduğu gibi kalması için koruma çabası her kültürde Mısır'da olduğu kadar önemsenmemiştir. Ama hemen her kültürde ölen kişinin ölümden sonraki yaşamı için ritüeller gerçekleştirilmiş, gömü törenleri kurallara bağlanmış, inanç sistemlerinde detayların belirlenmesiyle öte dünya yaşamı için kriterler oluşturulmuştur.Yaşarken kötü bir kişi olan ölünün ruhundan korkulmuş, ölen kişinin ruhunun genellikle ölümü izleyen belirli bir süre yaşadığı yerde bulunduğuna inanılmış, özellikle eşini tehdit altında görülmüş, evlenmeden ölenlerin ruhları topluluğa musallat olmasın diye ölülere evlilik törenleri yapılmış, intihar etmiş, günahkâr, öldürülmüş kişilerin ruhlarının huzur bulamayacağı düşünülerek yaşayanların dünyasının esenliği için korku duyulmuştur onlardan.

Ölen kişinin ruhunun geri döneceğinden ya da ölen kişinin dirileceğinden duyulan korku insanoğlunu hem bu konuyla ilgili inançlar geliştirmeye hem de buna karşı önlemler almaya itmiştir. Hem korkusunu sağlam ağlarla ince ince örerken hem de korunmak ve korktuğunu yok etmek üzere muskalar, tılsımlar, engelleyici nitelikler yüklemeler, giderek dualar, ayinler geliştirmiştir. Hortlak, çeşitli görünümlerde karşımıza tarihimiz boyunca çıkmaktadır. Ölü, istek üzerine de diriltilmiştir, canlanarak dehşet te yaratmıştır. Hortlak, hayalet, yaşayan ölü, giderek zombi, vampir ve türevleri ortaya çıkmıştır. Pek çok kültürde birazcık daha derine bakılınca büyüyle ilişkili olduğu görülmüştür.

Buna *strigoi* için getirilen tanımlamalar örnek teşkil etmektedir. Vampir, Romanya'da çoğunlukla *strigoi* olarak adlandırılmıştır. Profesör Petrovici, Romanya'nın dört bir yanından vampir metinleri derlemiştir, biri Yugoslavya'dan olmak üzere on dokuz vampir tanımlaması vardır. Bunlardan on beşi *strigoi*, üçü *moroi*, biri de *pricolici* üzerinedir. Bu tanımlamalara göz atmak, inancın kökeninin ne kadar erken tarihlere gidebileceğini göstermektedir:

Metin I, Severin'in Ohaba Köyü'nde 1932 yılında kaydedilmiştir: "Bir adam öldü ve *strigoi*ye dönüştü. Şimdi yaşadığı evdeki hanıma eziyet etmek üzere geliyor. Polis mezarına bile gitti. Mezarı kazıp onu çıkardılar ve şiş ve al yanaklı olduğunu gördüler. Midesinden dirgenle kazıklamaya çalıştılar fakat saplamayı başaramadılar. Sonra bir asker tüfeğiyle çakmaya çalıştı fakat yapamadı. Onun yerine kendine darbetti. Böylece büyü bilen bir kadını çağırtmak gerekti fakat yalnızca ölü bedenle yalnız kaldığında büyüyü gerçekleştirecekti. Daha sonra bu kadın cesedin midesine bir bıçak sapladı. Bundan sonra ne olduğunu bilmiyorum. Yaklaşık iki haftadır başka bir gelişme duymadım." Metin III, Caraş bölgesindeki Secaşeni Köyü'nde 1932 yılında kaydedilmiştir: "Bir şişeye viski [*rachia*] koyar ve bunu cesetle birlikte gömerler ki böylece *strigoi* bunu içecek ve evine dönmeyecektir. Akrabaları ona 'Peterya da John [ismi] rachiayı iç ve Varadia'ya [bir köy ismi] git ve eve gelme!' derler. Eğer bunu yaparsanız *strigoi* eve gelmeyecek, *rachia* içmek için Varadia'ya gidecektir. Mezardan eve döndükten sonra sessiz kalınmalıdır çünkü sessizlik bozulursa törenin hiçbir etkisi olmaz."

Metin VI, Bihor yöresindeki Roşia Köyü'nde 1937 yılında kaydedilmiştir: "Ölü kişinin ellerine bir mum, madeni para ve havlu koyarsınız, böylece bir *strigoi*ye dönüşmez. Ölünün derisini bir iğneyle delmek de iyi bir fikirdir. Cesedinin derisinde küçükte olsa bir delik varsa o kişi *strigoi*ye dönüşemez."

Metin XI, Ilfow bölgesindeki Ştefaneşti Köyü'nde 1935 yılında kaydedilmiştir: "Yaşlılar cesedin altından ya da üzerinden kedi geçerse onun *strigoi*ye dönüşeceğini söylerler! Çaresi cesedi çıkarıp vurmaktır."

Metin XVIII, Romanati bölgesinden Balş Köyü'nde 1933 yılında kaydedilmiştir: " Ölünün mezarını *moroi* olarak terk ettiği ve akrabalarından beslendiği söylenir. Kalplerini tercih eder. Çözüm mezarından çıkarmak ve suratı sağlıklı, kanlı canlı görünüyorsa iğne, şiş, mıh gibi sivri bir şey kalbini delmeniz gerekir."

Metin XIX, Romanati bölgesindeki Isbiceni Köyü'nde 1935 yılında kaydedilmiştir: " Ölü biri akrabalarından beslenirse *pricolici*ye dönüşür. Mezarından çıkarıldığında poposu yukarı doğrudur ve dudaklarında kan vardır. Bu kandan biraz almalı ve evdeki *pricolici*den muzdarip olan kişileri bununla beslemelisiniz. Bu şekilde akraba sağlığını geri kazanır.

Sütten/memeden kesileli bir yıl ya da daha fazla olan bir bebek annesinin göğsünden gizlice süt içiyorsa (steal milk.. aşırıyorsa) ölürse *pri-*

*colici*ye dönüşür. Bundan sonra işkence etmek için annesine ya da diğer akrabalarına dönmeye çalışır."[12]

Vampirin dirilen diğer ölülerden farkının ne olduğu sorusu, vampiri tanımlama yöntemlerinden biridir. Paul Barber, vampir ve hortlak için kaydedilen nitelikleri özetlemiştir:

"1. Cinayete kurban gidenler, intihar edenler ve salgın hastalık kurbanları hortlak olmaya meyillidir. Aslında, hortlaklar salgına neden olur. Bunlar genellikle ölmeden önce pek sevilmeyen kişilerdir.
2. Hortlağın mezarındaki toprak bozulmuştur ya da toprakta delikler/boşluklar vardır.
3. Ceset çürümemiştir, şişmiştir ve görünüşü sağlıklıdır ve yüzüne kan hücum etmiştir. "Eğer bir süre sonra hâlâ tam olarak gömüldüğü günkü gibi, bozulmamış haldeyse ya da şişmiş ve kararmışsa, görünüşü ürpertici bir değişime uğramışsa, vampirizm kuşkusu doğrulanmış olur. (...)
4. Mezarında bulunduğu zaman cesedinin dudaklarındaki kan ve şişkinlik kurbanlarının kanını emmiş olabileceğinin bulgusudur.
5. Ölümünden sonra hortlağın arkadaşları ve akrabaları ölür.
6. Özellikle salgın dönemlerinde mezardan sesi duyulur, chewing on his extremities or on the shroud. ellerini ayaklarını ve kefenini çiğnerken. Aşırı sıkıntıda ve kefenine sarılı.
7. Özellikle kışın etrafta olması olasıdır.
8. Dokunulduğunda bedeni ılıktır.
9. Kötü bir kokusu vardır.
10. Beden, ölümle sertleşmemiştir.
11. Saçı ve tırnakları ölümden sonra uzamaya devam eder.
12. Kurtlar ve köpekler, doğuştan baş düşmanıdır.
13. Bir hortlak sudan geçemez ve gün doğumuna kadar mezarına dönmek zorundadır.
14. Potansiyel hortlaklar bataklıkta yok edilebilir.
15. Bir kişinin öldükten sonra hortlaması biraz zaman alır. Çoğu rapor bunu sekiz ya da kırk gün olarak belirtir.

12. Jan Louis Perkowski, "*The Romanian Folcloric Vampire*", *The Vampire: A Case Book*, der. Alan Dundes, The University of Wisconsin Press, 1998.

16. Hortlamış biri aşağdaki yöntemlerle öldürülebilir:
a. Kazık saplamak (değişik yerlerde farklı ağaç türleri belirlenmiştir). Bazen iğne olarak belirtilmiştir.
b. Başını gövdesinden ayırmak
c. Kalbini kesip çıkartmak.
d. Yakmak.
e. Yukarıdakilerin hepsini yapmak.
17. Bir hortlak mezarında yere ya da tabutuna çivilenerek kıpırdayamayacak hale getirilerek ya da mezarı kilitler, sürgülerle sağlama almakla/güvence altına almakla ya da bedene ağırlık yükleyerek mezarında tutulabilir.
18. Hortlaklar, onların içtepilerini kullanarak kontrol altında tutulabilir, haşhaş, darı ya da hardal tohumu saçarak (bunları tek tek toplamalıdırlar) ya da mezara, yanlarına balıkçı ağı ya da çorap koyarak (bunları sökmek zorundadırlar, genellikle yılda bir düğüm hızında).
19. Bazı Slav vampirlerinin ağzılarından alevler fışkırır.
20. Bir hortlak mezarında öldürüldüğünde genellikle haykırmaya, inlemeye ve hızla hareket etmeye meyleder, yaralandığı yerden taze kan akar.
21. Kendinizi sarımsak vasıtasıyla koruyabilirsiniz.
22. Vampirler ve diğer hortlaklar sıklıkla öldükten sonra dik bir şekilde otururken bazen de mezarlarında ya da tabutlarında dik bir şekilde otururken betimlenmiştir.
23. Vampirizm köylerin fenomenidir, kentlerin değil, alt sınıfın olgusudur, üst sınıfın değil."[13]

Vampir, kendi bedeninde canlanan ölüdür. Daha sonra biçim değiştirebilme özelliği bulunabilmekle birlikte bu değişim kendi iradesindedir. Bazı hayvanlarla daha sıkı ilişkisi vardır, yarasa ve kurt gibi. Vampir, başkalarının yaşam gücüyle beslenir, bu yaşam ilkesi çoğunlukla kandır. Bu gibi belirlemeler elbette değişkenlik göstermektedir kültüre göre. Gece varlıklarından olması, günışığına çıkamama laneti genel olarak gözlemlenen

13. Paul Barber, "*Forensic Pathology and the European Vampire*", *The Vampire: A Casebook*, der. Alan Dundes, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.

özelliklerindendir. Vampirin laneti, kendini koruyabildiği sürece sonsuz yaşamdır. Çok korkulmasının nedeni ise ısırdığı ya da kanını emdiği ve kendi kanını verdiği kişiyi de vampir yapmasıdır, vampirliği bulaştırmasıdır.

Genel olarak vampirlerle ilgili, kan değişimi yoluyla dönüştürüldükleri, bu dönüşümün insan olarak ölüp vampir olarak varlık bulmak şeklinde gerçekleştiği, uyumak için mezarlarına dönmek zorunda oldukları, belirli hayvanlara hükmedebildikleri, biçim değiştirebildikleri, ısırıp kendi kanını verdiği kişiyi dönüştürebildikleri, dönüştürdükleri kişiyle aralarında güçlü bir bağ olduğu sayılabilir. Her şekilde, halk kültüründe vampir, kötüdür, şeytanidir, hortlamış olan ve kanla beslenen ölüdür, mezarından kalkan kan emicidir.

Üzerinden belirli ya da herhangi bir hayvan geçen ölünün vampire dönüşeceğine dair inanç oldukça yaygındır. Bu düşüncenin insanoğlunun hafızasının derinliklerinden yankılandığını söylemek bir abartı olmayacaktır. Farklı farklı yerlerde ölümden sonra ruhun bir hayvan biçiminde görüleceğine inanılmıştır. Bu bazen istenilen bazen de sakınılan bir durum olmuştur. Genellikle ruhun uçup gitmesi fikriyle bağlantılı olabilecek şekilde sinek, kelebek gibi bir hayvan türüdür büründüğü. Çeşitli bağlar kurulmuştur hayvanlarla, öldükten sonra bir hayvan biçiminde reenkarne olan ruh, ilkellerdeki hayvan ikizi öldüğünde kişinin de ölmesi biçimindeki yaşamın devamlılığını ruha bağlayan düşünce, hortlağın hayvan biçimini alabilmesi gibi. Bu konuda Levy-Bruhl'un kaleme aldığı *Mistik Deneyim ve Simgeler* isimli kitabı, iyi bir başvuru kaynağıdır. Bazı hayvanlara bu tarz inançlar doğrultusunda saygı gösterilirken bazıları da tekinsiz görülmüştür. Yanı sıra cadıların büyü yoluyla hayvana dönüştüğü de yaygın bir inançtır. İnsan, korku, umut ve inançlarını yükleyebileceği unsurlar yaratmada hayvanlardan da yararlanmıştır sadece, denilebilir.

Bedeninin üzerinden hayvan geçenin vampirleşeceği düşüncesi Slavlarda da Greklerde de Çinlilerde de görülmüştür. Çin'de bir cesedin olduğu odaya bir kedinin girmesine izin

verilmez. Beden *Yin*in alt seviyede bir kısmı olan *Kuei* ruhunu hâlâ taşıdığı için kedinin kendi yabanıl ya da kaplansı doğasından üzerinden atladığı bedene aktaracağı düşünülmüştür. Çin'de insanın biri tanrısal olan diğeriyse beden çürüyene dek mezarda ikamet eden daha alt seviyede iki ruhunun olduğuna inanılır. Yunanistan'da ve Makedonya'da gece boyu ölenin akrabaları ve arkadaşları cesedi izlemişlerdir. Bir kedinin cesedin üzerinden atlamasını önlemek için ve eğer atlarsa ölünün güvenliğini korumak ve dönmesini önlemek için ceset iki uzun şişle delinmiştir. Ölünün başında nöbet tutmak Bulgarlarda ve Sırplarda da uygulanmıştır. İngiltere'nin kuzeyinde ve İskoçya'da ölünün üzerinden geçen kedi ya da köpek derhal öldürülmüştür, cenaze töreni bitene dek hayvanların kapalı tutulması da geleneklerindendir.[14]

Vampirliğe yol açacağı düşünülen bir diğer durum, ölümün intihar sonucu gerçekleşmesidir. İntihar, pek çok toplulukta sanıldığı gibi horgörülmemiştir. İntihar ya da kahramanca ölüme gitmek onaylanmış hareketler olarak görülmüştür. Kimi yerlerde geride bırakılanları cezalandırmak için gerçekleştirilen bir eylemdir. Kimi yerlerde kralla birlikte maiyetinin, eşyalarının, hayvanlarının gömülmesi bir ritüel olarak uygulanmıştır. Hindistan'daki *sati* uygulaması, her tarihte ilgi duyulan bir konu olmuştur. Japonya'da *harakiri* günümüzde de süregelen ve saygı duyulan bir uygulamadır. Gothlar, pagan Vandallar ve Norse vahşileri intiharı onaylamışlardır; Güney Hindistan'daki soyguncu bir kabilede iki kişi önemsiz bir konuda bile kavga ettiğinde biri, rakibinden öcünü almak için kendini öldürmektedir. Çünkü ruhunun geri gelerek sağ kalana eziyet edeceğine inanmıştır. Bu tarz yaklaşımlar özellikle 18. yüzyılda baskındır. Çin'de zengin biri ölüme mahkûm edildiğinde, bazen az bir miktar karşılığında yerine ikame etmek için gönüllü vekil alabilmiştir. Yine Çin'de, insanlar karşısındakinin başına sonra hukuksal sorunlar açmak ve ölü kişinin hayalete dönüşerek düşmanını gerçek yaşamında rahatsız edebileceğinden ona kar-

14. Montague Summers, *The Vampire*, Senate, London, 1995.

şı avantaj sağlayacağını düşünerek inadına intihar etmişlerdir.[15] Elbette ölüme yaklaşım, insanın kendi yaşamını önemsemesi en dikkat çekici noktadır. Benzer durumlar pek çok farklı toplumda yaşanmıştır. Keltler ve Thraklarda da kişinin kendini öldürmesi hafife alınmış bir durumdur. Seleucus, Thrakların, içki alemlerinde oynadıkları asma oyununu anlatmıştır. Bu oyunda yüksek bir yere yuvarlak bir ilmik yerleştirilir, üzerinde biri durduğunda kolayca dönen bir taşın konduğu yerin tam altına. Daha sonra kura çekilir ve kendine çıkan elinde bir orakla taşın üzerinde durur ve boynunu ilmekten geçirir. Başka biri gelir ve taşı çeker, altından taş çekildiğinde elindeki orağı yeterince hızlı kullanıp ipi kesemezse asılmış olarak ölür. Geride kalan oyun arkadaşları ise gülerler.[16] İşte Thrakların içkili partilerindeki asma oyunu budur, onların gözünde kurayla oynanan ve amacı asılmaktan kurtulmak olan bir oyundur.

Bazı yerlerdeyse de intihar, kendini öldüren kişinin hortlamasından, ruhunun geri dönmesinden korku duyulması nedeniyle güçlü bir şekilde tepki gösterilen bir eylem olmuştur. Kimi yerlerde, inanç sistemlerinin etkisiyle acınası ya da hor görülen bir eylemdir. Bunun temelinde insanın kendisinin tek sahibi olmadığı, varlığını kendisini yaratana borçlu olduğu düşüncesi yatmaktadır. İnsan, varlığının esenliğinden tanrısına karşı sorumludur. Hıristiyanlık ve İslamiyet bu düşünceyi taşımaktadır. Sonucu olarak, intihar edenin ruhunun cennete gitmeyeceği öne sürülmüş, kilise intihar edenlerin cesetlerinin dini alanlara gömülmesini yasaklamıştır. İntihar eden kişinin ruhunun durumu zihinleri meşgul etmiş, huzur bulamayan ruhlara yakıştırılan durum intihar edenin ruhuna da yakıştırılarak yaşayanların dünyasına dönmesinden korku duyulmuştur. Bu noktadan sonra, hortlayan bu kişinin vampir olduğunu söylemek, anlaşılmaktadır ki zor olmamıştır.

Orta Afrika'daki Bagandalar, intihar eden kişinin ruhundan korkarak kendilerini korumak için önlemler almışlardır. Böyle

15. A.g.e., Montaque Summers, s. 144,145.
16. A.g.e., Montaque Summers, s. 145.

bir durumda kendine zarar veren kişinin bedeni yerleşim alanından olabildiğince uzağa, boş bir araziye ya da bir dörtyol ağzına taşınmış ve orada ateşe verilerek yok edilmiştir. Olayın gerçekleştiği evin tahtaları küle dönene dek yakılarak rüzgârda saçılmıştır, eğer kendini bir ağaca astıysa ağaç kesilerek tamamı yakılmıştır. Bu kadarı da yeterli gelmemiş, bedeni yakılsa da ruhun yaşamaya devam edebileceğinden korkarak bedenin yakıldığı noktadan hayaletin kendilerini yakalamaması için onu sopa ve taş toprak yağmuruna tutmak üzere hazır olarak geçmişlerdir.

İngiltere'de 4. George zamanına dek intihar edenlerin, kalbine kazık çakılarak kavşaklara gömülmesi gelenektir; 1823 tarihinde dini tören yapılmadan ve saat dokuz ila on iki arasında gömülmesi gerektiğine dair yasa çıkarılmıştır.[17] Yine İngiltere'de intihar eden kişilerin mülküne el konması ve cesedin tıbbi amaçla anatomi sınıflarında kadavra olarak kullanılmasının reddi 1870'e kadar sürmüş, 1879 yılında intihar girişiminde bulunan kişi için hapis cezası iki yıla indirilmiş ve intihar bu kararla cinayet olarak görülmekten çıkmıştır. Ancak 1882 yılında intihar eden kişinin günışığında gömülmesine izin verilmiştir. İntihar eden kişi mezarındayken kalbine kazık çakılması, Hıristiyanlıkta bu kişilerin dirilmelerini önlemenin bir yöntemi olarak kullanılmıştır. Kutsanmadan gömülmeleri de aynı amaçla yapılmış bir uygulamadır.[18]

Bir kişinin vampire dönüşüp dönüşmediğini anlamak için genellikle mezarı açılarak bedeninin durumuna bakılmıştır. Bu konuda ilginç olan, bozulmayan cesetlerin ya aziz, evliya ya da şeytani, vampir kabul edilmiş olmasıdır. Kutsal görülenle şeytani ya da tekinsiz görülen bir kez daha birlikte karşımıza çıkmaktadır, insanı aşan bir durumun iki örneği olarak.

19. yüzyılda vatan hainliğiyle suçlanan ve idamları istenen Henry ve John Sheares davasının raporlarında tartışılan bir konu tam da bununla ilgilidir. St. Michan Kilisesi'nin mezarlığında

17. Montague Summers, *The Vampire*, Senate, London, 1995.
18. Richard Davenport-Hines, *Gotik: Aşırılık, Dehşet, Kötülük ve Yıkımın Dört Yüz Yılı*, Çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi, 2005.

Sheareslerin arkadaşları olan ve 1795 yılındaki cenaze törenine katıldıkları için Lord Fitzgibbon'ın tepkisini çektikleri Bond ve Dr. William Jackson gömülüdür. Gömülü olduğu yerin toprağının ve St. Michan Kilisesi'nin altındaki mezar odalarının atmosferinin bozulmayı engelleyen ve ölü bedenlerin korunmasını sağlayan bir niteliği vardır. Sicilya Adası'ndaki bir mezarlık hariç bu denli koruma sağlayan nitelikte bir yer olmadığı öne sürülmüştür. Bu iki yerde yüzyıllarca geçerli doğal bir mumyalama etkisi söz konusudur. St. Michan'da gömülü olan cesetler, Mısır'daki altsınıfın kurutulmuş mumyaları kadar mükemmel korunmuş olarak yeraltı mezar odalarında görülebilir. Bulundukları kuruyup büzülmüş durumlarında, deri kusursuzdur, sima belirgindir, yüz hatları karakterini korumuştur. Sheareslerin gömülü olduğu yerdeki bir Avrupa mezarında yatan kişi, antik dönemden biridir. İlerleyen zamanda dindarlığıyla ünlü olmuştur ve altmış, yetmiş yıl önce bu ölü bayanın cesedi, çok sayıda ziyaretçiyi mezarına çekmiştir. 1816 yılı Şubat ayında bu bayanın cesedi de Shareslerinkiler de Parish Vault'a taşınmıştır, bu zamana dek buradaki cesetler bozulmamış durumdadırlar. Fakat taşınma sırasında havaya maruz kalmaları zarar vermiştir.[19]

Yaşamsal bir tehdit oluşturmasına karşın, vampirlerin de uymaları gereken doğa yasaları vardır, insanların kendilerini savunabilecekleri yöntemler de. Bunların yaygın olarak kabul edilen, en bilinen ve popülerleşmiş olanları gün ışığının vampirler için ölümcül olmasıdır, gündoğumunda mezarına dönmek zorunluluğunda olmasıdır, kimi yerlerde vampirin anavatanının toprağında uyumak zorunda olmasıdır. Bunların dışındakiler yerel kültüre, daha çok da inanca göre değişmektedir.

Her dönemde ve her coğrafyada görülen inanca dayalı pratikler, çeşitli tılsımlar, uğur, koruma, şans getireceğine inanılan renkler, nesneler hatta zamanlar olagelmiştir. Yaygın kabul gö-

19. Grant Loomis, "Folklore of the Uncorrupted Body", The Journal of American Folklore, C. 48, No. 190, 1935.
(çevrimiçi) http://jstor.org
http://links.jstor.org/sici?=00218715%28193510%2F12%2948%3A190%3C74%3AFOTUB%3E2.0.CO%3B2-D

ren inanç sistemlerinde de aynı durum vardır, en çok da Hıristiyanlıkta. Örneğin İslamiyette her tür tapım nesnesi yasaklanırken Budizmde çelenkler sunulup tütsüler yakılırken en çok, Hıristiyanlıkta yer alan haç, çarmıha gerilen İsa, İsa'nın doğumunu tasvir eden kreş ve çam ağacıyla Noel kutlamaları, kutsal su... Kutsallıkla donatılan nesneler vampire karşı önlem olarak kullanılmıştır.

Daha eski uygulamalara bakıldığında nasıl ölünün mutlu olacağı umulan bir öte dünyada doğması amacıyla cesedin üstüne kanı, yaşamı temsil eden kırmızı boya döküldüğü, başı güneşin doğduğu yöne çevrilerek gömüldüğü görülüyorsa, bu dünyada tekrar yürümesini engellemek için de çeşitli önlemler alınmıştır. Hortlayarak mezarından kalkmasından korkan birinin kollarının, bacaklarının bağlanarak gömüldüğü, yüzü yere dönük olarak gömüldüğü, hatta mezarından çıkmasını önlemek amacıyla kemiklerinin kırıldığı, hortlayan birini mezarına kadar takip edip sivri çubuklarla bir daha çıkamayacak şekilde mezarına mıhlandığı örnekler gibi uygulamalara başvurulmuştur. Ölünün kemiklerinin kırıldıktan sonra gömülmesi, kollarının ve bacaklarının bağlanarak gömülmesi, yerleşim yerinden uzağa gömmek ve takip edebileceği bir iz bırakmamak, koşarak gömülen yerden kaçmak ve ölünün ruhunun bir davet olarak algılamaması için arkaya bakmadan gitmek de ilk akla gelenlerdir. Yeni ölünün dönmesinden duyulan korku yeni değildir ve bunun için de pek çok önlem almıştır insanoğlu.

Bu topraklarda Hititlere kadar geri gidiyor ölünün bedenine yönelik önlemlerle geri dönmesinden korunma çabası. Hitit geleneklerinde kimi ölüler yakılarak küllerini ya da kemiklerini toprak, taş bir küp içinde ya da kimileri de kolları boynundan dizkapakları arasında uzanan bir bağla bağlanarak ve diz çökmüş vaziyette toprağa gömüldü. Bu ikinci tür gömü, dirilerek canlıların dünyasına dönmesinden korkulması nedeniyledir.[20]

Hortlak için de bu önlemler alınmış, zamanla inanç unsuru baskın olacak şekilde üstüne eklenmiştir. Bir de yerel kültü-

20. İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Mitolojisi*, Derin Yay., 2007.

rün etkisi söz konusudur. Bu cesetlerin mezarlarına ya da yüzlerini örtecek şekilde kutsal dualar yazılı kâğıtların konması, Avrupa'dan Çin'e kadar çok kültürde görülen bir uygulamadır; o inancın kendi kutsal yazısı konarak elbette.

Kavşaklar, hortlağın gün doğumuna dek mezarına dönmesi zorunluluğundan ötürü yönünü seçemeyerek, yolda oyalanarak birine zarar vermesini önlemek amacıyla ikircikli görünen cesetlerin ya da vampir olduğuna inanılan kişilerin gömüldüğü noktalardır. Aynı zamanda bu sebepten yol ağızları, kavşaklar tekinsiz yerler olarak görülmüş, buralardan sakınılmıştır. 1345 yılında Çeklerin cadı diye kötülediği bir kadın ölür ve dörtyol ağzına gömülür. Mezarından çıkan kadın bir canavara dönüşmüştür ve önüne geleni yer, yok eder. Kendisine kazık çaktıkları meşe sopayı çıkarıp atar ve daha da fazla insanı öldürür. Sonra onu yakarlar ve küllerini de mezarına koyarlar. Ölümünden sonra cezalandırdıkları, ikinci kez öldüğü yerde günlerce süren bir hortum oluşur.[21] Genel bir Rus inanışına göre kavşak noktalarında ve mezarlığa yakın yerlerde her zaman damarlarındaki ılık kanı içmek için sabırsızlanarak, saldırıp boğazlayabileceği birinin geçmesini bekleyen pusuya yatmış bir hortlak vardır.[22]

Bunun yanı sıra çatıya ve eşiğe hardal tohumu saçmak ve kapıya çalılarla ve dikenli bitkilerle barikat kurmak alınan önlemlerdendir; çünkü eğer vampir dönerse tohumları sayarken gün doğacaktır, gündoğumunda mezarına dönmelidir ve çalılardan geçmeyi denerse kaçınılmaz olarak dikenli çalılara takılacaktır. Çin'de pirinç, kırmızı bezelye gibi şeyler mezarın etrafına saçılmıştır. Vampirin ya da hortlağın takıntılı biri olarak görülmesi ve önüne çıkan şeyleri sayacağı, düğümleri çözeceği, çeşitli nesneleri sayarak toplayacağı düşüncesi yaygın bir coğrafyada geliştirilmiştir. Çin, Avrupa, Japonya...

Kashublara göre veba ve diğer salgın hastalıklar vampire (*veshchij*) neden olur. Diğer türlü söylersek, salgın hastalıktan

21. Aleksandr N. Afanas'ev, Poetic Views of Slavs Regarding Nature, Çev. Jan. L. Perkowsky, içinde: *Vampires of the Slavs*, Jan Perkowsky (der.), Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976.
22. A.g.e., Montague Summers, s. 156.

ölenler vampir olarak algılanır. Mezarını açtıktan sonra demir bir kürekle vampirin başını keserler ve başıyla gövdesinin arasına toprak doldururlar ya da başını ayakucuna yerleştirirler. Bazen boğazına toprak doldurur, ağzına taş koyarlar, bedeni ters yatırırlar, vampirin bütün düğümleri çözüp tohumları saymadan mezarından çıkamayacağı düşüncesiyle tabutun içine örme bir bez ya da dantel atarlar, mezara haşhaş tohumu dökerler. Ruslarda da her bir tanesini yerden almadan devam edemeyeceği için cesedin canlılara gideceği yola haşhaş tohumu serpme geleneği vardır.[23]

Bulgaristan'da değişik bir yöntem kullanılmıştır vampire karşı: şişelemek. Bu işte uzmanlaşmış kişiler vardır ve bir azizin resmiyle silahlanmış olan büyücü vampirin geçeceği yerde pusuya yatar. Vampiri gördüğünde ikonuyla onun peşine düşer, zavallı *obour* bir ağaca ya da bir evin çatısına sığınırsa da takipçisi tılsımıyla saklandığı her yerde onu izleyerek önceden vampirin sevdiği yemeğin konduğu şişeye doğru sürer. Kaçacak yeri kalmayan vampir bu tuzağa girer ve derhal şişe mantarla tıkanır, sonra ateşe atılır ve vampir sonsuza dek yok edilmiş olur. Şişelemek, eskiden benzeri ruhların küçük parfüm şişelerine hapsedilmesi şeklinde uygulandığı bir yöntemdir.

Bulgarlar öldükten sonra hain, hırsız, genel olarak ahlakı bozuk kişilerin bedenlerine kötü varlıkların ruhlarının girdiğine ve bu kişilerin vampire dönüştüğüne inanırlar. Eğer bir kedi, cesedinin üzerinden geçerse o ölü mutlaka vampir olur. Bu nedenle gömülene dek akrabalardan birinin ölünün yanında kalarak bedeni kollaması adetlerindendir. Bedenine kötü bir ruh giren ölü, ölümünden kırk gün sonra mezarından çıkarak ev ev gezip bebeklerin ve yetişkinlerin kanını içmeye başlar. Dedikodular duyulunca aileler bir evde bir araya gelir ve geceleri nöbet tutulur, uykusunda rahatsız olan biri olursa vampiri aramak için herkes uyandırılır. Bu ölü sıklıkla kurt adam (*varkolak*) kılığına girerek kadınlara saldırır ve onlarla cinsel ilişkiye girer. Bu

23. Aleksandr N. Afanas'ev, *Poetic Views of Slavs Regarding Nature*, Çev. Jan. L. Perkowsky, içinde: *Vampires of the Slavs*, Jan Perkowsky (der.), Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976, s. 241.

ilişkiden doğan bebeğin burnunda kıkırdak olmaz, *varkolağın* işaretidir bu, ruhları görme yeteneğine sahip olur. Vampirden kurtulmanın yolu, onu efsunla bir su testisine, şişeye hapsetmektir. Büyük bir ateş yakılarak vampiri yakaladıkları şişe ortasına konur, ısınıp gürültüyle patladığında vampirin de yandığına ve ondan kurtulduklarına inanırlar. Benzer şekilde Sırplar da ölünün bedenine kötü bir ruh girdiyse kırk gün sonra vampir olarak dirileceğine ve insanların kanını içeceğine inanır ve kurt adam (*vukodlak*) vampiri tespit edebilir.[24] Slav halklarının vampir inançlarında kısmen ortak olan unsurlar olarak cesedin üstünden hayvanın geçmemesi ve bu sebeple cesedin gözlenmesi, kurt adam ve/veya vampirden doğma kişinin vampiri tespit edebildiği, vampirin geceleri yaşayanların, özellikle bebeklerin kanını içtiği, mezarında açlık çektiği sayılabilir.

Bazı Slav ülkelerinde rahip tarafından kutsanmış gümüş bir kurşunla öldürülebileceğine inanılmıştır vampirin; ama bedeninin ayışığı altına konmamasına dikkat edilmelidir, özellikle de dolunayda. Yoksa gücü ve kötü niyeti ikiye katlanmış olarak canlanır. Polidori'nin Lord Ruthven'i de ayışığına maruz kalmak yoluyla yaşama dönmüştür. *Travels and Discoveries in the Levant* adlı eserinde Newton Mitylene'de mezarında sakin sakin yatmayanların bedenlerinin, üzerinde yerleşim olmayan komşu adaya aktarıldığını anlatmıştır. Bu daha sonra vampirin kısıtlanması için de kullanılan etkili bir yöntemdir: Vampirin akan suyu ve tuzlu suyu geçemeyeceğine inanılmıştır.[25]

Geri dönen ölülerin öldürülmesinde birkaç yöntem bir arada kullanılmıştır. Mannhardt'ın verdiği bir örnekte hortlayacağı düşünülen ölü mearından çıkarılarak başı bedeninden ayrılmış, başı kolunun altına konularak ve tabutu haşhaş tohumuyla doldurularak kavşak noktasına gömülmüştür, 1851 yılında Rusya'da, kolera salgını sırasında bir çiftin mezarından çıkarılıp başlarının, bedenlerinden ayrıldıktan sonra yakıldığını ve bun-

24. Aleksandr N. Afanas'ev, *Poetic Views of Slavs Regarding Nature*, Çev. Jan. L. Perkowsky, içinde: *Vampires of the Slavs*, Jan Perkowsky (der.), Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976, s. 225-226.

25. A.g.e., s. 168-209.

dan sonra da bedenlerin kızgın, akkor kazıklarla toprağa sabitlendiği örneği, Löwenstimm anlatmıştır. Tallar'ın örneğinde beden çıkarılıp sınır noktasına götürüldükten sonra başı gövdesinden ayrılmış, ağzının içine bir taş konulmuştur. Ardından beden iyice açılacak şekilde kesilip kaynar şarapla yıkanmış, kalbinden kazıklanmış, bundan sonra da yemeleri için hayvanlara terk edilmiştir. Biri işe yaramadığında bir diğerinin yaraması için çeşitli yöntemler birlikte uygulanırken, kesin çözüm getiren yakma yönteminin ilk başvurulan olmama nedeni ise insan bedeninin yakılması için gereken yüksek ısıyı sağlayan araçların pahalılığı, daha eski yöntemler kullanıldığında ise bedenin tam olarak yanmaması, sürenin uzunluğu ve zahmetli bir yöntem olmasıdır. Ayrıca salgın hastalık zamanlarında ise ölü sayısının çokluğundan ötürü bu sorunun kısa sürede çözümünü sağlayan yöntemlere başvurulmuştur.[26]

Genel olarak vampirin kalbine kazık saplanarak öldürüldüğünü, bundan sonra da kafasının kesilmesi gerektiği söylenebilir. Vampiri kesin olarak yok etmenin iki yöntemi, başının bedenden ayrılması ve bedenin tamamen kül olacak şekilde yakılmasıdır.

Yeni ölüden duyulan korkuyla onun geri dönmesini engellemek ya da yaşayanları, özellikle de yakınlarını ölüme, yanına çekmesini önlemek için alınan önlemler kadar ruhunun ölümden sonraki yerine ulaşması, orada yeniden doğması için nasıl çeşitli ritüeller uygulanmışsa benzer bir ikililik vampir öldürmede de söz konusudur. Vampiri öldürmek, onun kötücül, ikinci canavarca yaşamına son vermektir ve aynı zamanda vampire dönüşmüş kişinin ruhunu bu kötü yazgıdan kurtarmaktır. İnanç sistemlerinde bu ikinci unsur tekrar tanrıya kavuşacak hale döndürmek, kutsallığını geri vermek, ruhunu selamete erdirmek olarak yer almaktadır. Genellikle her iki amacın da yönteminin aynı olduğu görülmektedir.

Vampirlerin insan kadınlardan çocukları olabileceği yeni bir düşünce değildir. Bu çocuklara farklı isimler verilse de or-

26. Paul Barber, *Vampires, Burial and Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, New Haven, London, 1988.

tak özellikleri bir vampiri tespit etme yeteneklerinin olmasıdır. Genellikle bu kadın, vampirin eşidir ya da başka bir deyişle eşi ölmüş bir kadın hamile kalırsa ancak kocası vampir olarak kadınla ilişkiye girmiş olabilir. Tabii bu durumda doğacak çocuğun farklı nitelikleri olacaktır. Kabul edilmeli ki bu çözümle, ahlaklı bir toplumda olması gereken tam bir toplumsal uzlaşma örneği sergilenir. *Glogove* ya da *vampirdzii* adı verilen çocuğa vampiri tespit ve öldürme yeteneği de verilince çocuk ataerkil toplumdan korunduğu gibi topluluk da kendini vampire karşı garantiye almış oluyor hatta artık gereksinmediği günah keçisine ölüm yolunu açıyor.[27] Bugün vampirin aynı zamanda da vampir avcısı olan çocuğuna verilen isimlerden en bilineni, Balkanların eski *dhampir*idir.

Vampir Salgınları ve Ortaçağ

Ortaçağ, bir yandan halkı galeyana getiren vaizler, bir yandan dinden ciddi bir kopuş, bir yandan salgın hastalıklar ve kıtlık, doğal afetler ve bitmeyen savaşlar dönemi olmuştur. Bu üstüste gelen felaketler zinciri insanların ölüme ilişkin varsayımlarında hayalet, hortlak korkusunun yoğun olarak yer almasına yol açmıştır.

Ölmeden gömülme olaylarının sıklıkla yaşanması, ölünün mezarda hortlaması düşüncesinin yerleşmesine ciddi bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca salgın hastalıkların belirtileri de vampirleşmeye ilişkin göstergelere benzetilmiştir. Kabaca söylenirse, ilk ölen, vampire dönüşen kişi hortlayarak yakınlarından başlamak üzere yaşadığı ölümlere ve vampirizme yol açmaktadır.

Erken gömülme olaylarının pek de seyrek yaşanmadığı rahatlıkla söylenebilmektedir, bu konuda çok sayıda belge vardır. Hatta yüzyıl başlarında haftada en az bir erken gömmenin yaşandığı ileri sürülmektedir. 1974 gibi geç bir tarihte, İngiltere'de bir hastahanede yapılan bir böbrek nakli sırasında doktorlar böbreğini alacakları ölüyü keserken henüz ölmemiş olduğunu,

27. Bruce McClelland, *Slayers and Their Vampires: A Cultural History of Killing the Dead*, The University of Michigan Press, 2006.

nefes aldığını fark etmişlerdir. Bir başka örnekte Indianapolis'te doktorlar tarafından ölü olarak tanımlanan bir genç bayanın ağabeyi, definden hemen önce dudaklarının kımıldadığını fark etmiştir. Kadın su istemektedir ve daha sonra uzun bir yaşam sürmüştür.[28] Ölümün kesin olarak gerçekleştiğinin tam olarak saptanması daha eski tarihlerde çok güçtür.

Yeni ölüden duyulan eski korku, her olayın dramatik yaşandığı bu dönemde, çeşitli biçimlere bürünmüştür. Topluluklara göre şekillenen farklı farklı kisveler altında hortlak tasvirlerinin insanlar üzerinde büyük etkileri olmuştur. Ölülerin hortlayarak insanlara saldıracağı düşüncesi bir kez üretildikten sonra etrafının örülmesi, düşüncenin geliştirilmesi, genellemeler yapılması, alınacak önlemlerin belirlenmesi çok da zor olmamıştır. Aşağıda çok kısa bir örnek yer almaktadır:

> "XII. yüzyılın sonlarında, Walter Map adındaki İngiliz rahip, Worcestershireli bir ateistin, öldükten sonra tüylü hayvanlara benzeyen bir silüetle ortalıkta dolaşırken görüldüğünü yazar. Yazılanlara göre tüyler içindeki ceset, yöre halkı tarafından mezarına kadar kovalanmış ve mezarına dikilen bir haçla oraya hapsedilmiştir."[29]

Aynı kaynakta geçen bir başka olay, sık rastlanılan türdendir: 12. yüzyılda Galler'de hortlayarak köyüne geri dönen birinin cesedi, salgına sebep olur. Sözü edilen, veba salgınıdır.[30]

18 Nisan 1959 gibi geç bir tarihte Associated Press bir Yunan balıkçı köyünde Angela Papas adlı bir genç kızın vampir olduğu gerekçesiyle kazıkta yakıldığı haberini yayınlamıştır. Habere göre Angela, bir yaşayan ölünün saldırısından sonra kan tutkusuna kapıldığını söylemiştir. Genç Angelo Gregor da Angela tarafından vampire dönüştürüldükten sonra kurban avına çıkılmış, sonunda bir kadının yatak odasında eşi tarafından ele geçirilmiştir. Bunun sonucunda Angela Papas'ın köylerine

28. Raymond T. McNally, *Dracula was a Woman: In search of the blood Countess of Transylvania*, Hamlyn Paperback, London, 1985.
29. Bodin'den aktaran, Darren Oldridge, *İnsanlığın Garip Tarihi*, Çev. Kerem Geçmen, Yerdeniz Yay., 2006.
30. A.g.e., Darren Oldridge, s. 101, 102.

vampir salgınını getirmesi nedeniyle öfkelenen köylüler genç kızı yakalayıp kazığa bağlayarak yakmışlardır.[31]

Vampir salgınından şüphe edildiğinde resmi görevliler, idari yetkililer, doktor, din görevlisi gibi kişilerden oluşan bir heyet durumu inceleyerek resmi bir rapor yazıyordu. Bu gibi durumlarda vampire dönüştüğü düşünülen kişinin cesedine otopsi yapılırdı. Ortaçağın bu alanda bazı ünlü vakalarını da atlamamak gerek.

Tarihe Geçmiş Mahkeme Tutanaklarında Kan İçici İnsanlar

Gilles de Rais: 1404'te doğan Gilles de Rais, Fransız ordusunda yer almıştır ve hakkında, İngilizlere karşı Joan of Arc'la aynı savaş alanında savaştığı yazılmıştır. Askeri ünü dışında Gilles üst sınıftan, varlıklı biridir. Çevresindekilere ve kendi itiraflarına göre büyü ve simyayla ilgilenmektedir, dönemin zenginleri arasında yaygın bir durumdur bu. Çevrede sayıları giderek artan kayıp gençlerle ilgili suçlamayla yakalanarak mahkemeye çıkarılmıştır. O günlerde alışkın olduğu gibi itiraf alabilmek için Gilles'e de dava sırasında işkence yapılmıştır. Gilles genç oğlanlara işkence yaptığını, kanlarını içtiğini ve onları öldürdüğünü itiraf etmiştir. Gilles de Rais'in simyayla ilgisi de kara büyü yaptığı yönünde görülmüştür. Gilles de Rais suçlu bulunarak 1440 yılında idam edilmiştir. Cesedi yakılmıştır.

Arnold Paole: 8. Benedict tarafından Belgrad ve Smederevo'nun iki piskoposluk bölgesinin birleştirildiği ve Vincent Bagradin'in bu çift yetkiye sahip olduğu döneme denk gelir Arnold Paole'nin hikâyesi. En bilinen vampir hikâyelerinden biridir ve Belgrad yakınlarındaki Smederevo'da geçmiştir. Arnold Paole, sonunda yetkililerin dikkatini çekmiş olan ilk vampir örneğidir ve *Visum et Repertum* olarak bilinen araştırma raporuna yazılmıştır. Paole'nin cesedi incelenememiştir; çünkü araştırma ekibi ceset çıkarılıp kazık çakıldıktan, yakıldıktan seneler sonra bölgeye gitmiştir.

31. Raymond T. McNally, *Dracula was a Woman*, s. 124,125.

1727 ilkbaharında köyüne dönen Arnold Paole, askeriyede kazandığıyla kalan zamanını sakin bir şekilde geçirmek üzere iyi bir ev ve bir iki İngiliz dönümü arazi satın almış, zengin bir çiftçinin kızı olan Nina'yla nişanlanmıştır. Nina ısrarla aralarında bir gölge olduğunu hissetmektedir ve konuyu çözmek için kendisini neyin bu kadar bunalttığını öğrenmek ister. Bir süre sonra ona söylemeye razı olur ve Granitsa yakınlarındaki Kostartsa'da başına gelen garip bir macerayla ilişkilendirdiği bir erken ölüm korkusunun kendisini ele geçirdiğini anlatır. *Visum et Repertum*'da yazılana göre, yaşamında sıklıkla dile getirmiştir bu olayı. Anlattığı, Osmanlı'nın Sırbistan bölgesindeki Gossowa yakınlarında kendisine bir vampirin musallat olduğudur. Bu nedenle çektiği ıstıraptan kurtulmak için vampir mezarının toprağından yemiş ve kendini vampirin kanına bulamıştır. Hemen mezarı aramış ve derhal vampirden öcünü almıştır. Bundan sonra da üstlerinin ikna çabalarına karşın askeriyeden istifa ederek köyüne kaçmıştır. Hiçbir zararlı etki hissetmediğinden bu belayı bertaraf etmiş olabileceğine inanmıştır.

Arnold Paole, hasat zamanı saman dolu bir yük arabasından düştüğünde baygın halde evine taşıyıp yatağına yatırdılar. Ancak kısa bir süre ciddi bir şekilde yaralanıp kısa süre acı çektikten sonra öldü ve birkaç gün içinde köydeki kilise mezarlığına gömüldü. Yaklaşık bir ay sonra da akşam karanlığı çöktükten sonra etrafta dolanırken görüldüğü haberleri yayılmaya başladı, isimleri resmi raporda yer alan pek çok kişi onun tarafından rahatsız edilmekten ve Arnold'ın kendilerine görünmesinden sonra olağandışı bir takatsizlik hissetmekten, bir şekilde güçten düşmekten yakınmışlardır. Bu kişilerden dördü ölünce kısa sürede panik komşu bölgelere yayılmıştır. Karanlık kış geceleri yaklaştığında kimse dışarı çıkamaz olmuştur. Gerçi hayaletin kapalı camlardan ve duvarlardan bile geçebildiği, onu hiçbir kilidin ve engelin girmek istediği yerin dışında tutmaya yaramadığı söylenmektedir. Ölümünden kırk gün sonra gerçekten vampir olup olmadığını görmek için Arnold'ın mezarından çıkarılmasına karar verilir. Bu amaçla iki memur, Belgrad'dan askeri

temsilciler, iki ordu cerrahı, aletlerin olduğu çantayı taşıyan bir çocuk, kilise zangocu ve yardımcılarından oluşan bir ekip oluşturulur. Bu ekip mezarlığa giderek Arnold Paole'nin tabutunu mezarından çıkarıp açar. Ceset çürümemiş, bozulmamış haldedir, gözleri, ağzı, burnu ve kulaklarından taze kan akmaktadır, üzerindekiler ve tabut tamamen kan içindedir, el ve ayak tırnakları ve derisi dökülmüş ve yenileri çıkmıştır. Ekip yakından inceler ölüyü ve karşılarında bir vampirin yattığına karar verir. Öleli henüz bir gün bile olmamış gibi görünmektedir. Sarımsak serpip kalbine kazık çakmış ve bu sırada sıcak ve koyu kırmızı kan fışkırırken acı bir çığlık attığını söylemişlerdir. Daha sonra da cesedi yakarak külleri mezara dökmüşlerdir. Bundan sonra onun saldırıları sonucu ölen dört kişinin cesedini mezarlarından çıkarmışlardır; ancak cesetlerin ne durumda bulundukları-na ilişkin bir kayıt yoktur. Akçaağaçtan yapılma kazık çakılmış ve beşinin cesedi de yakılmıştır.

Şu da eklenmiştir ki Arnold Paole sadece insanlara değil büyükbaş hayvanlara *da saldırmış* ve *kanlarını* emmiştir. İnsanlar bu hayvanların etlerini yediklerinden görünen o ki vampirler bölgede bir kez daha ortaya çıkmış ve yaklaşık üç ay zarfında on yedi kişi ölmüştür, bunların içinde daha önce bir hastalığı olmayanlar bile iki, üç gün içinde ölmüşlerdir. Buna ek olarak, asker Joziwa üvey kızı Stanacka'nın on beş gün önce sağlıklı olarak uyuduğunu ancak gece yarısı korkunç bir çığlıkla kalktığını ve korku dolu bir halde titreyerek dokuz hafta önce ölmüş olan Milloe tarafından boğazlandığını söylemiştir, durumu her geçen saat kötüleşmiş ve üçüncü gün de ölmüştür.

Bu kez görevliler hiç tereddüt etmeden bölgeye giderek şüphe edilen tüm mezarlarda detaylı inceleme yapmışlardır. Belgrad'dan saygın doktorlar, cerrahlar çağrılmış ve yapılan incelemelerle olağandışı sonuçlara ulaşılmıştır. Vampir vakalarına ilişkin tıbbi raporlar Meduegna'da 7 Ocak 1732'de üç şeçkin ordu cerrahı, Johannes Fluchinger, J. H. Sigel, Johann Friedrich Baumgarten tarafından resmi olarak imzalanmış ve yarbay ve asteğmen tarafından da onay için ayrıca imzalanmıştır. Bu

raporda cesedi vampir durumunda bulunan on üç kişi belgelenmiştir. Raporda vampirliğin göstergesi olarak, genel olarak bedenin çürümemiş olmasından, akışkan ve sıcak kandan, bozulmamış, sağlıklı görünen iç organlardan bahsedilmektedir. İnceleme bittikten sonra vampirlerin başları gövdelerinden ayrılmış ve sonra bedenleriyle birlikte yakılarak külleri Morava Nehri'ne atılmıştır.

Fritz Haarman, "Hanover Vampiri": Fritz Haarman, vampire dönüştüğü söylenen bir başka askerdir. "Hanover Vampiri" lakabı takılan Fritz Haarman, 25 Ekim 1879'da Hanover'da doğmuştur. Babası Olle Haarmann'dan korkar ve nefret eder. Küçük yaştan itibaren babasına olan nefretini açıkça gösteren Haarman sorunlu bir çocuktur.

Yavaş düşünen, aptal, öğrenme güçlüğü çeken biri olmasına karşın iyi bir asker olmuştur. Sağlık problemleri nedeniyle askeriyeden ayrılarak evine dönmüş, çok geçmeden de çocuk taciziyle suçlanmıştır. Davranışlarının sorumluluğundan muaf tutulmuştur. Mahkeme onu Hildesheim'da bir akıl hastahanesine gönderdiyse de oradan kaçarak İsviçre'ye sığınmış, daha sonra Hanover'a, evine dönmüştür. Ne var ki babasıyla aralarında her gün şiddetli tartışmalar yaşanmaktadır. Orada bir genç kızla nişanlanmış, bebekleri ölü doğunca Haarman evlilik planlarını bir yana atıp orduya katılmıştır. Askeriyeden hastalık nedeniyle azledildiğinde emekli maaşı bağlanmıştır ve evrakları "recht gut" ibaresiyle imzalanmıştır. Nevrasteni teşhisi konarak 1903'te terhis edilmiştir. 1903'te Dr. Andrae tarafından muayene edilmiştir ve Dr. Andrae onun ahlaksız olduğunu düşünse de bir akıl hastahanesine gönderilmesi için sebep olmadığını belirtmiştir.

Bundan sonra genellikle küçük suçlardan yakalanmış ve sonraki yılın büyük kısmını hapishanede geçirmiştir. 1917 ya da 1918 yılında tanıştığı Hans Grans adlı erkek fahişeyle bazı sadist ve vampirce eylemlere girişmiştir. Genç erkekleri evlerine getirmişler, yemek ve alkolle onları dirençsiz hale getirdikten sonra Haarman boynundan ısırarak ölene dek kurbanının kanını içmiştir. Haarman'ın elli kadar genç erkeği vampirleştirdiği

tahmin edilmişse de yirmi yedi kişinin ölümünden suçlanmıştır. 1918-1924 yılları arasında kurbanlarını sokaklarda yeraltı pazarında et olarak satmışlardır. Kemikleri ve satamadıkları organları kanala atmışlar ve bunlar 1924'te yüzeyde görüldüğünde polisin zaten kendilerinden şüphelenmekte olduğu Grans ve Haarman, civarda son altı yılda kaybolan kişilerle ilgili sorgulanmıştır. Yeterli kanıt evlerinde de bulunmuştur. Haarman suçunu itiraf ederek "Hanover Vampiri" olarak tanınmıştır. Ölüme mahkûm edilmiş, kendi isteği üzerine halka açık bir idamla Aralık 1924'te boynu vurulmuştur. Hans Grans ise 12 yıl hapiste kalmıştır.

Fritz Haarman'ın vampir literatürüne girme hikâyesi kısaca böyledir. Ancak yaşamıyla ilgili detaylı bilgilere ulabildiğimiz ender örnek vakalardan biri olduğu için olup biteni anlamamıza imkân verebileceği düşüncesiyle daha detaylı bakılacaktır Hanover Vampiri'nin hikâyesine.

17 Nisan 1925 sabahı Londra Daily Express bu hikâyeyi "Vampir Beyni, Bilim için saklanması planlanıyor" başlığıyla ilk sayfadan yayınlamıştır:

> Berlin. 16 Nisan, Perşembe. Dün Hanover'da yirmi yedi cinayet suçundan idam edilen Fritz Haarman'ın cesedi Gottingen Üniversitesi tarafından muayeneden geçene kadar gömülmeyecek. Suçların istisnai niteliğinden ötürü –Haarman'ın kurbanlarının çoğu ölünceye dek ısırılmıştı– olay Alman bilim insanlarının olağanüstü şekilde ilgisini çekti. Haarman'ın beyninin alınması ve Üniversite yetkililerince muhafaza edilmesi muhtemel.

Avare, seyyar satıcı, hırsız durumuna düşerek çeşitli suçlardan tekrar tekrar hapse giren Haarman, 1918'de çıkmış ve Hanover'a dönerek şehrin eski semtinde bir yemek dükkânı açmayı başarmıştır, aynı zamanda bu genel açlık ve kıtlık zamanında çok aranan eti seyyar olarak da satmaktadır. Başka bir ticareti daha yürütmektedir, eski suçlu şimdi bir casus ve muhbir olmuştur, aradıkları adamların nerelerde bulunabileceğine dair sırları polise ipucu olarak vermektedir. Her zaman taze ve bolca

et bulunabildiği ve muhakkak bir yolunu bulup bölgedeki diğer kasap ve erzakçılardan ucuza satmayı becerdiği için dükkânına akın eden kadınlarca Fritz Haarman'a "Dedektif Haarman" lakabı takılmıştır.

O dönemde Hanover, kaçakların, avare gezenlerin, her yandan evsizlerin büyük, akışkan bir kalabalık halinde akın ettiği bir yerdir. Yapacak işleri olmadığı için, belirli bir amaçları olmaksızın çeşitli kentlerden buraya gelen delikanlılar, iş ve yemek peşine düşmektedirler. Hanover'ın merkezinde Büyük Tren İstasyonu vardır; İstasyon ve civarında yetersiz kalan polis gücüne Haarman yardım etmektedir. Gece yarısı ya da sabahın erken saatlerinde üçüncü sınıf bekleme salonlarında birbirine sokulmuş uyuyanların arasında aşağı yukarı yürüyerek ve korkmuş bir genci aniden uyandırarak biletini görmek ister, nereden gelip nereye gittiğini sorar ve gözyaşartıcı bir hikâyenin ardından Haarman kibarlık ederek şehir merkezindeki evinde bir döşek ve yemek önerir.

Çaresiz bir zamanda ortaya çıkan yardımsever biri görünümüyle evine götürdüğü ilk delikanlı 17 yaşında ve evinden kaçmış olan Friedel Rothe'dur. 29 Eylül 1918'de annesi ondan bir posta kartı almış ve aynı gün babası savaştan dönmüştür. Aile, oğullarının öylece kaybolmasına göz yummamış ve azimle oğullarını aramaya başlamıştır. Friedel'in dostlarından biri onun kendisine yatacak yer önerek bir dedektifle tanıştığını söyleyince ailesi delikanlının izini sürmüş ve sonunda polisi Haarman'ın yaşadığı Cellar Caddesi 27 numaralı evi aramaları için zorlamıştır. Ani bir baskın yapılmış ve Haarman başka bir delikanlıyla öyle tartışma götürmez bir halde yakalanmıştır ki tutuklanarak Alman kanunlarına göre ahlaksızlık suçundan dokuz ay hapse mahkûm edilmiştir. Dört yıl sonra Haarman, belirttiği yirmi dört cinayetten yargılanmayı beklemektedir: "Polis beni yakaladığı zaman Friedel Rothe'un kafası fırının arkasında gazetenin altında saklıydı. Daha sonra, onu kanala attım."

1919 Eylül'ünde, mahkemede sanık yerinde yanında duracak olan yakışıklı delikanlı Hans Grans'la tanışmıştır. Hans

Grans anormal, tehlikeli biridir, pis bir parazit, yankesici, hırsız, kabadayı, muhbir, provakatör ajan, fahişe ve şantajcı. Haarman tamamen etkisi altındadır, cinayetlerin çoğuna teşvik eden Hans Grans'tır. O kadar ki Kasım 1923'te on yedi yaşındaki Adolf Hannappel, Grans onun pantolonunu istediği için öldürülmüştür, yine on yedi yaşındaki bir başka delikanlı Ernst Spiecker, şık tişörtüne göz diktiği için 5 Ocak 1924'te öldürülmüştür. Detayları ayarlayan ve genellikle avlarını tuzağa düşüren de Hans Grans'tır. 1918 yılında Hanover'ın dikkat çekici şekilde eşcinsel dolu olduğu söylenebilir. Gittikleri yerlerin içinde en alt düzeyde olanlar küçücük, dans edilen ve fakir delikanlıların müşteri buldukları "Zur schwulen Guste", "Hot-Stuff Guissie's" dir, ki Hans tişörtü hayatına mal olan Ernst Spiecker'i buradan alıp götürmüştür.

Duruşmadaki tavrı hakkında günün gazeteleri şunu yazmıştır: "Uzun, çetin sınavın başından sonuna kadar Haarman su katılmadık biçimde kayıtsızdı ve keyfi yerindeydi. Haarman'ın yakında bedelini hayatıyla ödeyeceği acımasız suçlarının detayları son derece iğrenç. Kurbanlarının tümü 12-18 yaş arasında ve sanığın gerçekten vücutları insanların tüketimi için sattığı kanıtlandı. Bir keresinde mutfağında sosis yaparak müşteriyle birlikte pişirip yedi... Bazı alienistler o zaman bile yirmi dördün muhtemelen Haarmann'ın acımasız suçlarının toplamı etmeyeceğini düşünerek toplam sayıyı elli gibi yüksek bir rakam olarak tahmin ettiler. Birkaçı hariç, tutuklu dakika dakika ayrıntılı itiraflarda bulundu ve mahkeme günlerce kurbanlarının bedenlerini nasıl doğradığına ve çeşitli yöntemlerle parçaları nasıl tükettiğine dair acımasız anlatısını dinledi. Sürekli olarak delilik suçlamasını reddetti; ama aynı zamanda tüm cinayetlerin esrime halinde ve ne yaptığının farkında olmadan işlendiğini tereddütsüz iddia etti. Bu iddia yargıç tarafından bir kenara atıldı. Yargıcın kararında, neler olduğuyla ilgili kendi değerlendirmesinde, Haarman'ın boğazlarına ölümcül ısırığı kondurması mümkün olana kadar kurbanlarını özel bir yöntemle yanında tutmasının zorunlu olduğuna ve böyle bir eylemin de mutlaka

bir dereceye kadar üzerinde düşünme ve bilinçli bir niyet gerektirdiğine dikkat çekildi.

Haarman hakkında başka bir rapor şöyleydi: "Yirmi yedi gencin de cinayeti Haarman'ın üstüne kaldı, müşterilerine bu kişilerin kendi yemediği etini sattığı savıyla eylemin dehşetinin büyütüldüğü... Sanık yerinde Haarman'ın yanında genç bir adam, arkadaşı Hans Grans vardı, önce cinayetlere yardım etmekle suçlandı; ama şimdi tahrik etmek ve çalıntı eşyayı almakla itham edildi. Polis hâlâ üçüncü bir adamı arıyor, Charles, ayrıca kasap, canavar üçlüyü tamamladığından şüphelenilmekte... hakkında kovuşturma açan avukatta kayıp gençlerin tümünün aynı korkunç yöntemle öldürülmüş olduğunu kanıtlayacak yaklaşık 200 kişilik tanık listesi var. Genç misafirlerinin yüzlerinde şükran ifadesi oluşturan bol miktarda yemekten sonra onları odasına alacaktı. Sonra da onları bir vampir gibi öldürecekti. Giysilerini dükkânında satışa koyacak, bedenleri parçalanacak ve Charles'ın yardımıyla elden çıkarılacaktı."

Halka açık mahkemede nasılsa Haarman kurbanlarını genellikle Grans'ın seçtiğini itiraf etmiştir, bir kereden çok olmak üzere de Grans'ın getirilmiş avı öldürmeyi beceremediği için kendisini dövdüğünü iddia etmiştir. Kaldıkları yerin arkası nehrin kenarında kalıyordu ve kemiklerle kafatasları suya atılmıştır. Bazıları bulunmuştur; ama bunların kökeni, polis dedektifi tutuklunun evine ellerinden kaçmış bir müstakbel kurbanla Haarman arasındaki tartışma hakkında soruşturma yapmak için sürpriz bir ziyaret yapana dek sır olarak kalmıştır. 22 Haziran'da gece yarısından sonra tren istasyonunda Haarman ve onu ahlaksızlıkla suçlayan Fromm adlı bir genç arasında kavga çıkmış, ikisi de merkez karakola alınmış ve bu esnada Haarman'ın Red Row'daki odasında aleyhinde kanıtların ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak olan detaylı arama gerçekleştirilmiştir. Çok geçmeden Grans'ı suçortağı olmakla suçlamıştır, o anda araları kötüdür.

1924 yılının Mayıs, Haziran ve Temmuz ayları boyunca Leine Nehri'nde kafataslarının ve kemiklerin bulunmasına bağlı

olarak sonunda esasen Friz Haarman zan altında kalmıştır. 1924 yılı boyunca gazeteler en az 600 kişinin ortadan kaybolduğunu ve gençlerin çoğunun 14 ila 18 yaşları arasında olduğunu yazmıştır. Haarman'ın boynunun vurulmasına karar verilmiştir. Grans ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, sonradan cezai hükmü 12 yıla hafifletilmiştir. Hukuka uygun olarak Haarman 15 Nisan 1925 Çarşamba günü öldürülmüştür. Bu, muhtemelen bilinen en olağandışı vampirlik olaylarından biridir. Şiddet içeren erotizm, boğazı ölümcül şekilde ısırması, tipik vampir özellikleridir. İdamın bir vampiri yok etmenin en etkili yöntemlerden biri olduğu için, idamın kafanın bedenden ayrılması yöntemiyle gerçekleştirilmesi gerekli görüldüğünden, sadece tesadüften fazlasıdır.

John Haigh: Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen John Haigh, İngiltere'de, Yorkshire'da büyümüştür. Çocukken oldukça dindar biri olmuştur, hatta kilise korosundadır. Yalnız yaşamaya başladıktan sonra ise gençlik yıllarının çoğunu hırsızlar için çalışarak geçirmiştir. Hapisten çıktıktan sonra yalnızca hırsızlık yapmamış, kurbanlarının kanlarını da içmiştir. 1943'te hapisten çıktıktan sonra Donald McSwann adlı genç bir adamı öldürmüş, kanını içmiş, bazı eşyalarını almış ve bedenini sülfürik asitte eritmiştir. Sonraki beş yılda Haigh, başka üç kişiyle birlikte McSwann'ın ebeveynlerini de öldürerek kanlarını içmiştir ve her seferinde cesetleri asitte eritmiştir. Son kurbanı, birlikte iş yapmak yoluyla kandırdığı varlıklı biri olan Bayan Durand-Deacon'dur. Başının arkasından vurduktan sonra polislere anlattığına göre arabasına gidip bardak alarak geri dönmüş ve kalemle boynunu keserek bardağını kanla doldurmuştur. Kanı içtikten sonra kurbanının değerli eşyalarını alıp cesedi eritmiştir. Kalıntılardan (kemikler, dişler ve bacağın bir kısmı) bu kişinin kayıp Durand-Deacon olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kanıt Haigh'in önceki suçlarını da itiraf etmesini sağlamıştır ve Haigh 1949'da asılmıştır.

Ölüm Kol Geziyor

Ortaçağ pek çok felaketin yaşandığı, açlığın insan yaşamını ciddi şekilde tehdit ettiği, veba gibi hastalıkların kitleleri ölüme sürüklediği bir dönemdir. Göç, kuraklık, kıtlık, salgınlar... Özellikle 14. yüzyılda tüm bunlar bir arada yaşanmış ve bu yüzyılın felaketler yüzyılı olarak anılmasına yol açmıştır. Bu dönemle kısıtlı kalmamıştır felaketler, 16. yüzyılda açlık hâlâ Avrupa için çözülmemiş bir sorundur. Kilise, 11. yüzyılda heretiklere karşı olan tutumunu ortaçağda cadılarla devam ettirmiştir.

> "Engizisyon, Roma Katolik Kilisesi tarafından din sapkınlığını bastırmak ve ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuş bir adalet mahkemesi ya da bu türden bir kürsü idi. Tarihi bin yıl önce Engizisyon tarafından başlatılan bu savaşta, daha önce de gördüğümüz gibi, sapkınlar Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren acımasızca avlanıyorlardı. MS 382'de, sapkınlıktan suçlu bulunanların infaz edilmesini öngören bir yasa çıkarıldı. (...) Bununla birlikte, zaman içinde görülen yumuşama ve diğer etmenler sonucunda çeşitli sapkın kültler güç kazanarak, Hıristiyanlığa rakip olabilecek bir tehdit haline gelmeye başladılar ve kilise önderleri daha katı önlemlerin gerekliliği konusunda hemfikir oldular. (...) İlk engizisyon 1233'te Toulouse'da kurulmuştu. (...) Almanya'da, Hollanda'da, İspanya'da, Portekiz'de, Fransa'da kurulan mahkemeler her tür sapkınlığa karşı uyumlu ve bilinçli bir keyif alarak savaş verdiler. (...) Papa Innocentus tarafından 1252'de yayınlanmış resmi bir mektupla, işkence, itiraf ettirme aracı olarak açıkça tanınmıştı. (...) Sapkınlık teriminin yorumu öylesine genişti ki Katolik ülkelerde beş yüz yıl boyunca Engizisyon tiranlığı yüzünden düşünce özgürlüğünün olmadığı söylenebilir."[32]

Bütün yaşanan bu insan avı, işkenceler, hemen herkesin zan altında kalmasında öncellerini geçerek etkili olmuş belirli bir eser vardır: *Malleus Maleficorum.* Büyücülükle, şeytanla işbirliği yapmakla suçlanan; bedeninde şeytanın izini taşıdığına inanılan cadılarla vampirlerin kimi bakımdan benzerlikleri, daha doğru bir deyişle onlara atfedilen niteliklerin zamanla kaynaşarak günümüzde özellikle edebiyat ve sinemanın kurmaca yapıtla-

32. George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi, 2003.

rında vampir üzerinden sergilendiği dikkat çekmektedir. Vampir, insanüstü nitelikleriyle büyücünün yapabildiklerini yapar; uçabilir, biçim değiştirebilir; her ikisi de şeytanın işaretini taşıyabilmektedir; bebekleri yer ya da kanlarını içer, horoz ötüşüne kadar serbestse de gün doğumunda evine/mezarına dönmek zorundadır ya da güneşten korunmasına bir açıklama getirilir... Sapkının aforoz edilmesi ve aforoz edilenin vampire dönüşmesi, aforoz edilenin dini törenler uygulanmadan defnedilmesi, kutsal toprağa gömülmemesi, bir yerdeki salgın hastalıktan ötürü vampirin ya da şeytanla işbirliği yaptığı iddia edilenin sorumlu tutulması... Görüldüğü gibi, her şeyden önce arkalarında yatan mantık ve amaç aynıdır. Avrupa'da bu dönemde cadılar, heretikler ve Yahudiler, meydanlarda resmi şiddet gösterilerinin düzenlendiği, çılgınlığa kapılmış halkın tutumunda oluşacak değişikliğin güç odaklarında da değişime yol açabileceği korkusuyla kilisenin peşine düştüğü, kitlesel av niteliği taşıyan gruplardır.

Ortaçağda da Rönesans döneminde de hortlayan kişiler genellikle ahlaksız bir yaşam sürenler, ateistler gibi normların dışında kalan, kötü olarak addedilenlerdir. Bu kişilerin yaşamlarında yaptıklarıyla cesetlerinin görünümü belirlenmiştir adeta. Cesedin yakılarak, kutsal suyla ceza nitelikli bir arındırılmasıyla da ruhun huzur bulacağı düşüncesi gelişmiştir.

Büyük zorlukların yaşandığı dönemlerde toplumsal yapının korunması için her tür önlemin alınması, günah keçisi ilan edilenlerin cezalandırılmasıyla hedefin kaydırılması, iktidara yönelik eleştirileri bertaraf ederken toplumun da hem ortak bir eylemde bulunmakla, suç ortaklığıyla, adaletin yerini bulduğu yanılsamasıyla yatıştırılması her koşulda uygulanan yöntemdir.

Doğu Avrupa Musevilerinde yaşanmış, 1681 yılında Posen kentinde taş bir binanın iblislerce ele geçirildiğine dair bir olay bu duruma net bir örnek oluşturmaktadır. Yerel hahamlar iblisleri kovmanın mümkün olmadığını ortaya koyduklarında Zamosz'dan mucizeler yaratan Haham Joel yerli halk tarafından çağrılmıştır. Haham Joel de bunu başaramamış; ama kim olduklarını ve ne istediklerini itiraf etmelerini sağlamıştır: Söz konu-

su olan mülk üzerinde yasal hakları olduğunu resmi mahkemede savunmak istemektedirler ve Haham Joel de bunu sağlamak konusunda onlarla anlaşmıştır. Mahkemede, görülemeyen fakat sesi duyulan iblis avukat, evin önceki sahibinin bir iblisle yasak ilişkiye girdiğini ve bir çocuk doğurduğunu, evin bodrumunda yaşayan bu çocuğun olaydan hemen sonra ölen ev sahibesi tarafından kendilerine teslim edildiğini ve evin tüm insan mirasçıları ölmüş olduğundan dolayı da ev üzerinde hakkı olanın, yaşayan iblis mirasçılar olduğunu iddia etmiştir. Evin yeni insan sahiplerinin avukatı buna karşılık iblis annenin, iradesi dışında önceki ev sahibini kendisiyle ilişkiye zorladığını belirterek iblislerin mülkiyet konusunda insanlarla aynı yasal haklarının olamayacağını iddia etmiştir. Tüm iddialar ciddi bir biçimde ele alınıp incelendikten sonra mahkeme, usule uygun olarak iblislerin aleyhine karar vermiş ve iblislerin yasal ikametlerinin insanların mülkiyetindeki yerler olmadığına, ıssız, terk edilmiş metruk yerler olduğuna dair resmi bir beyanat yayınlamıştır.[33] Batıl inançların resmi mahkemeye taşınacak denli ciddiye alındığı hatta kendisini göremedikleri ama sesini duydukları iblis avukatın iddialarının tartışılması bugünün insanları tarafından ancak piyes, müsamere niteliğinde görülse de o günün insanları bu mahkemeleri düzenlemiş, resmi beyanat yayınlayarak iblislerle insanların mülkiyet haklarını belirlemiştir.

İnsanın temel sorunu olan açlık, Avrupa'yı kasıp kavururken ilginç olaylara da neden olmuştur. 1845-1852 yılları arasındaki büyük kıtlık, İrlanda'nın vampir hikâyelerine eklenecek yeni bir unsurun ortaya çıkmasına yol açmıştır: *relish cake*. Nüfusun çoğunu besleyen patatesten yeterli ürün alınamadığında tüm ülkede açlık ve yokluk başgöstermiştir. Bu durumda elbette insanlar başka besin kaynaklarına yönelmişlerdir ve bunlardan biri de kandır. Kıtlık döneminin ünlü alternatif yemeği *relish cake*dir. *Relish cake*, bulunabilen yeşilliklerle, sebzelerle karıştırılarak ateşte ısıtılan kurutulmuş kandan yapılırdı. Bunun için genellikle domuz ya da inek kanı kullanılmıştır. Başka yerlerde

33. A.g.e., Raymond T. McNally, s. 124, 125.

sığırlar belirli yerlere götürülüp boyunlarında küçük bir kesik açılarak az miktarda kan akıtılmış, sığırdan çekilen bu kan *relish cake* yapmak ya da süt gibi doğrudan içmek için kullanılmıştır. Kanın iyi bir besin olduğuna ve kıtlığı izleyen hastalıklara karşı iyi bir koruyucu olduğuna inanılmıştır. Büyük açlıktan birkaç yıl önce salgın hastalıklar baş göstermek, tifo ve verem salgını patlak vermiştir. İnsanlar hastalanıp ölmektedir, öksürdüklerinde sökülen kan ağız kenarlarından sızmaktadır, renkleri solmakta, ciltleri mermeri andırmaktadır... Bunlar vampir saldırısına uğrayan bir kişinin belirtileri kabul edilen işaretlerdir.[34] Bu tür dönemler, açıklanamayan sorunların söylenceler, söylentiler yoluyla insanın kendini rahatlatmaya çalıştığı ve boş inançlar yaratarak bir yandan da korku unsurlarını zenginleştirdiği zamanlardır. Bu olay, bunun tipik bir örneğidir.

17. ve 18. yüzyıllar, Avrupa'da vampir hikâyelerinin yayıldığı ve vampir salgınlarının çok konuşulduğu dönemdir. Hikâyelerin geniş bir coğrafyaya yayılması ve nicel çokluğu konuyu gündemde tutarken, iddiaların da tümden asılsız görülmektense açıklanması, çözülmesi gereken ve sonuçları gerçek olan garip olaylar olarak ele alınmasına neden olmuştur. Vampirlik olaylarında resmi görevlilerce incelemeler yapılmış, kararlar verilmiş, vampir olduğu düşünülen cesede bakarak yargıya varılmış, tutanaklar yazılmıştır. En ünlüleri kısaca burada da anılıyor.

Yazılan belgeler, Doğu Avrupa'daki vampir salgınlarına dair bilgi verir: Istria Yarımadası'nda (1672), Prusya (1710-1721,1750), Macaristan (1725-1730), Silistre (1755), Eflak (1756), Rusya (1772)... Örneğin Joseph Pitton de Tournefort, 1717 tarihli *Relations d'un Voyage du Levant* başlıklı yazısında Mykonos'ta şahit olduğu olayı yazar. *Vroucolacas* olduğundan şüphelenilen cesede yapılan otopsi sonucu cesedin aslında ölü bir beden olmadığına hükmedilir ve kalbi yakılır. Ne var ki vampir saldırısı devam eder. Pek çok kişi bu nedenle evini terk eder. Orada misafir bulunan bir Arnavut, mezarının üzerine önlem olarak koydukları kılıçla-

34. Bob Curran, *Encyclopedia of the Undead: A Field Guide to the Creatures That Can Not Rest in Peace*, New Page Books, Franklin Lakes, NJ, 2006.

rın Hıristiyan kılıcı olduğundan haç şeklini içermesi nedeniyle iblisi bedende hapsettiğini, bu nedenle iblisin dışarı çıkamadığını ileri sürmesiyle vampir salgını sona erer. *Vroucolacas*, büyük bir ateşte yakılır ve bir daha sorun yaşanmaz.[35]

17. yüzyılda vampir tartışmaları Batı Avrupa'da çeşitli tutumlardaki düşünürler tarafından sürdürülmüştür. Kimileri vampir diye bir varlığın olmadığını, kurbanların kendi hayalgüçlerinden kaynaklanan gerçek sorunlar yaşadıklarını, kimileri cesedin yaşamsal beden aktivitesine devam ettiğini öne sürmüş, kimileriyse iblisin cesedi ele geçirmesi olarak görmüştür. 18. yüzyıldaysa vampirlik, hayal gücü kaynaklı bir hastalıktansa hayali bir hastalık olarak algılanmaya başlanmıştır.

Koen Vermeir, Batı Avrupa'da vampirin, *upior* kelimesinin ilk kez 1645'te Polonya kraliçesi olan bir Fransız prensesin, Marie Louise de Gonzague'nin sekreteri Pierre Des Noyers'in arkadaşı Ismael Bouillaud'a yazdığı 1659 tarihli mektupta geçtiğini iddia eder. Fransa'da yayımlanan *Mercure Galant*'da Claude Comiers kan emen ölülerden 1693'te söz etmiştir. Kehanet çubuğunun katillerin izini süreceğini öne sürmüştür ve bunda da kurbanların ruhları en önemli unsurdur. Tanrı, cinayetleri ortaya çıkaracakları bir fırsat kollamak ve intikamlarını almak için bu ruhlara bedenleriyle kalma imkânını tanımıştır. Kâhin cinayete kurban gidenlerin cesetlerinin bulunduğu bir yere gittiğinde bu gezgin ruhlar kâhinin beyin epifizine girer ve onu fizyolojik olarak etkilediği gibi kehanet çubuğunun da dönmesine yol açar, böylece katillerin izi sürülebilir. Kehanet çubuğunun işleyişi şeytani bir güçle değildir; ancak fiziksel yolla açıklanabilir. Kehanetle vampirliğin doğal işleyişlerinin benzerliğini kanıtlayacağını iddia ettiği çalışmasını bitiremeden 1693 yılında ölen Comiers, kurbanlarından duygudaşlıkla kan emdiklerini ve bunun cesetlerdeki büyük miktarda taze kan bulunuşunu açıkladığını söylemiştir. Bu gezgin ruhlar yakından geçenlerin beyinlerine girebilmektedir ve bu da onla-

35. Matthew Beresford, *From Demons to Dracula: The Creation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books, Londra, 2008.

rın düş gücünü, sinirlerini etkiler ve kurbanlarının bedenlerine zarar verir.

Pierre Des Noyers'in 1693'te *Mercure Galant*'ta Polonya ve Rusya'da *upierz* denen, kendi kefenini yiyen, kan içen ölülerin olduğunu yazar. Buralarda yaşayanlar iblisin cesedi öğleyle gece yarısı arasında terk ettiğine inanırlar. Ölenin akrabalarına ve tanıdıklarına ölen kişinin görüntüsüyle görünür ve onların kanını içer. Bundan sonra kanı geri taşır ve cesede aktarır. Buna getirilen çözüm, şüphe edilen cesedin başını bedeninden ayırmak, kalbini açarak kanın dışarı akmasını sağlamaktır. Kendilerini korumak için bu kanı toplar, unla karıştırır ve hamur yoğurup bundan ekmek yaparlar. Korkunç eziyetten korunmak için kurbanlar bu ekmeği yer.

Getirilen açıklamalar genellikle ruh ve beden ilişkisi çerçevesindedir, ruhun yapısı ve öldükten sonra maddi dünyayla ilişki kurabilirliği tartışılır. Okült konulara ilgi duyan akademik çevrenin vampir konusuna katkısı büyüktür. Bilimsel bir bakış açısı olanlar bulunduğu gibi, vampirliği şeytana, iblislerin ya da kötü ruhların ölenin üzerindeki gücüne bağlayanlar da çoktur. Sonunda bir yanda aydınlanmanın rasyonel bakışı diğer yanda Hıristiyan bakış ikiliği kalır.

Konu üzerine epey kafa yormuş kişilerden biri olan Marigner'in vardığı sonuç, vampirin kanını içmesinin, onursuz bir yaşam sürdükleri ve tövbe etmeleri yolunda kurbanı için ilahi bir uyarı olduğudur. Ona göre ruh, insanın ahlaki tutumundan, alışkanlıklarından, düş gücü ve duygularından fiziksel olarak etkilenmektedir. Eğer yaşamlarını değiştirmezlerse, sapkın tutkularından, tuttukları sefih yoldan vazgeçmezlerse günahlarının sonucu olarak öldüklerinde onların ruhu da yeryüzüne bağlı kalacak ve vampire dönüşeceklerdir.

16. yüzyılda Silezyalı doktor ve düşünür Martin Weinrich, Breslau'da 1591'de ölen bir kunduracının yarı fiziksel hayaletinin yaşayan yakınlarına musallat olduğunu kaydetmiştir.

Henry More, bu hikâyeyi ruhun ölümsüzlüğünün kanıtı ve kendi metafizik sistemini sınayabileceği bir vaka olarak görmüştür.

De Masticatione mortuorum in tumulis (1728) isimli eserinde Michael Ranft, insanların mezardan duydukları sesleri kendi hayal güçleri olarak açıklamıştır. Bedenin öldükten sonra gayri iradi bir etkinlik içinde olduğunu, cesette görülen değişikliklerin doğal sebeplere dayandığını savunmuştur. Ona göre ancak çok güçlü bir hayal gücü başka bir beden üzerinde etkide bulunabilir. İmgelemin gücü ölümle sona ermez, kimi düşünürlerin, katili yakınına geldiğinde öldürdüğü kişinin cesedinin kanamaya başladığını ileri sürmesi buna uygun örnektir. Ranft, ünlü vampir Peter Poglojowitz'in imgeleminin öldükten sonra da aktif olduğunu öne sürer. Kuvvetli bir imgelem gücünü belirli kişilere yöneltebilir. Poglojowitz'in sekiz günde dokuz kişiyi öldürmesinin açıklaması ancak budur ve belki yaşarken güçlü bir nefret beslediği bu kişileri öldükten sonra rahat bırakmamıştır. Ranft'ın bir açıklaması da yakını ölen birinin korku ve suçluluk duygusu çekmesi ve kendi imgelemlerinin bedensel etkisiyle hastalanıp zayıf düşmeleri, hatta ölmeleridir. Güçlü bir imgelemin bedene ve ruha gerçek etkileri olur ve ölümden sonra da etkinliğine devam eden güçlü imgelem, vampirliğin gerçek nedenidir Ranft'a göre. Dom Calmet ve Lambertini gibi düşünürler güçlü imgelemi, ölüye değil yaşayanlara atfetmiş ve güçlü bir imgelemin kişinin zihni ve bedeni üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunmuştur. Bu görüşe göre, bu türden bir durum toplumda hızla yayılabilir ve salgın halini alabilir, hatta bu psikosomatik salgın gerçek bir hastalık salgınına da dönüşebilir.[36]

Ortaçağ konusuna dönersek, salgınların kitlesel ölümlere yol açtığı, cehaletin tıbbi yetersizliği körüklediği uzun sürmüş bir dönem, insanların yaşadıkları felaketleri tanrının gazabı olarak yorumladığı, salgın hastalıklara kılıf uydurmaya çalıştığı, toplumsal yapının altüst olduğu, kimi zaman ahlaki normların ortadan kalktığı, aşırılıklara uygun bir ortamın olduğu dönem... Etkileri izleyen yüzyıllarda devam edecek kadar sarsıcı, dini

36. Koen Vermeir, Vampires as Creatures of the Imagination: Theories of Body, Soul and Imaginationin Early Modern Vampire Tracts (1659-1755), 2010 çevrimiçi: http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/60/93/87/PDF/Vermeir_-_Vampires_as_creatures_of_the_imagination.pdf.

kurumların, kilisenin uygulamaları, salgın hastalıklar sırasında yaşananlar, galeyana gelen halkın zalimliği, bir türlü sona ermeyen cadı avı, korku, boşvermişlik, sefahat ve sefilliğin iç içe yaşandığı koşullar...

Yaygın olarak görülen ilk ve olasılıkla bubonik veba (hıyarcıklı veba) olan salgının 541- 760 tarihlerinde yaşandığı kabul edilir. 1330'da, Pisa'daki Camposanto Mezarlığı'na *Triumph of Death*'in resmedildiği salgın Gobi Çölü ve Asya kökenlidir ve bu tarihten sonra ardı arkası kesilmeyen kitlesel ölümler 1899'da Amerika'ya mal götüren bir Japon gemisiyle taşınan salgının başlamasıyla devam eder. Avrupa kıtası, Mısır, İngiltere, Asya, Rusya, Orta Doğu, Afrika... Dünya çapında yaşanan bir kâbustur söz konusu olan. Her bölge, hastalığın başka bir coğrafi bölgeden kaynaklandığını iddia ettiği için veriler güvenilir değildir. Veba salgınında Avrupa nüfusunun üçte birinden fazlasının öldüğü tahmin ediliyor. Vebanın bedende yol açtığı fiziksel değişikliklerden ötürü 14. yüzyılda salgın hastalığa Kara Ölüm adı veriliyor.

Gezegenlerin konumları, ay tutulması gibi astronomik olaylar kara vebanın gerekçesi olarak görülebiliyordu. Kötü hava, genel olarak üzerinde uzlaşılan ilk sebeplerdendi. Rüzgârlarla taşınan zehirleyici hava, hastalığın yayılmasına neden oluyordu. Bu nedenle kapılar pencereler iyice kapatılmalıydı. Hoş kokular koklamak, cesetlerden yayılan tehlikeye karşı beyni koruyan bir önlem olarak görülüyordu. Gözenekleri açtığı için sıcak banyo yapmamak gerekiyordu. 16. yüzyılda salgında doktorlar uzun sivri gagalı maskeler takıyordu, hastaların zarar veren soluğundan korunmaları için deriden yapılan gaga kısmına genellikle hoş kokulu otlar ve baharatlar dolduruluyordu. Geniş siperlikli şapkalar takıyor eldivenler ve havadaki hastalık yayan partiküllerin kaygan kumaştan geçemeyeceği düşüncesiyle mumlanmış giysiler giyiyorlardı. Yersin ve Kitasato'nun veba mikrobunu bulmasından yaklaşık elli yıl önce, 1830 kadar geç bir tarihte bir Alman doktor, J. F. Hecker salgının nedeninin bir dizi küçük deprem sonucu havaya karışan zehirli gazlar olduğunu

iddia etmiştir. Köyler, semtler ve evler dışarıya kapatılıyor, hatta dışarıdan gelen mallar, yiyecekler bile ya hiç içeri alınmıyor ya da temizlemek için çeşitli önlemler alındıktan sonra içeri sokulabiliyordu. İzolasyonun çeşitli yöntemleri vardı. Bir evde hastalanan olduğu fark edildiğinde ev, o an içinde bulunan herkes dahil olmak üzere kapatılıyordu ya da hastalar karantina binalarına taşınıyordu. Kimileriyse dışarıdan gelecek tehlikeye karşı kendini evine kapatıyordu. Mezar kazıcılar çektikleri arabayla gelip bir sokağın köşesinde durduklarında sokağın sakinlerine ölülerini vermeleri için bağırıyordu. Barcelona Belediye Meclis tutanağında 1651 Haziran'ında cesetleri toplayan bu mezar kazıcılarının ölü ya da çok hasta bebekleri ve çocukları sırtlarında taşıdıkları yazılıdır. Kimi yerlerde işi, mezar kazıcılar geçerken insanları sokaklardan uzak tutmak olan görevliler vardı. Miquel Parets, Barcelona'da genellikle insanların ölülerini camdan sokağa attıklarını ve cesetleri gitar, tef ve diğer enstrümanlarını çalarak sokakları dolaşan mezar kazıcılarının arabalara taşıdığını yazmıştır.

14. ve 15. yüzyılda iki tedavi yöntemi yaygın uygulanıyordu. Damardan kan almanın, hastalığa sebep olan zehrin dışarı atılmasını sağladığı düşünülüyordu ve sıklıkla başvuruları bir yöntemdi. Egzotik iksirlerinse zehri vücudun içinde nötralize ettiği düşünülüyordu. Antidot olarak altın revaçtaydı, salgına karşı reçetelere yazılan bir önlem. İçilebilir hale getirilen altının değişmez olan güneşin gücünü içerdiğine ve zehri arıtacağına inanılıyordu. Simyada da altının doğanın, toprak ananın kusursuz üretimi olarak nitelendiğini biliyoruz.

Erken dönemden başlayarak salgın Tanrının gazabı olarak görülmüş, çoğu kimse insanoğlunun günahları nedeniyle Tanrı tarafından Nuh zamanında olduğu gibi cezalandırıldığını düşünmüştür. Bununla birlikte inandığı dinden dönenlerin sayısı da epey çoktur. Her tür aşırılık bir arada bulunabilmektedir. *Flagellant*lar[37] (kamçıcılar) 1260'larda ortaya çıkar. Gördükle-

37. Ortaçağda 11.,12. ve 13. yüzyıllarda Batı Avrupa'da rahip sınıfından olamyan erkeklerin ve bazen kadınların da katıldığı, bir tür kardeşlik cemiyeti. Üç gruba ayrılabilir. fakirlere yardım eden, veba salgınında ölenleri gömen hayırseverler; düzenli olarak biraraya gelip

ri iltifat bazılarının kibirlenmesine yol açar: Vaaz verir, itirafları dinler ve kefaret niteliğindeki cezayı verirler, ruhban sınıfının tüm yetkilerini kullanırlar. Bazı gruplar papaz sınıfına muhalif olur ve rahipleri halk içinde taşlar, kimileri İsa'nın komünyondaki varlığını reddeder. Salgın korkusuyla yaşayan bölgelerde gördükleri büyük ilgiyi salgının vurduğu yerlerde görmezler.

Yaşanan ölümler sonucu ekonomi altüst oldu, nüfus ciddi oranda azaldı, sadece 1345-55 arasında Fransız semtlerinde nüfus %40 ila % 60lar oranında azalmıştı. Mülk sahipleri, her tür ürün için talep az, üretim pahalı olduğundan ne kadar ödün verirse versin kayıptaydı. İnsanlar evlerini, yurtlarını terk ediyordu. Ölümcül salgın hastalığın sebebinin bilinememesi her türden harekete yol açıyordu. Halk açıkça birbirini suçlamaya başladığında günah keçisi elbette günahkârlar, fakirler, düşkünler, yabancılar ve Hıristiyanlığın düşmanı olarak görülen Yahudilerdi. Yahudiler Avrupa'da ritüellerinde çocukları kurban etmekle, Komünyona saygısızlıkla, kuyuları zehirlemekle suçlandılar ve cezalandırıldılar, öldürüldüler, yakıldılar, sürüldüler. Hayvanlardan ve öldürülenlerin kalplerinden kara büyü yoluyla hastalığa sebep olan zehiri aldıkları öne sürüldü. Havayı zehirli gazlarla bozdukları öne sürüldü, kuyuları zehirlemekle suçlandılar ve "şeytanın çocukları" olarak adlandırıldılar. 1290'da İngiltere'den resmi olarak sürüldüler, 1306'da da Fransa'nın çoğu bölgesinden. 1348'de, Paskalya'dan önceki Pazar günü Fransa'da, Toulon'da kırk Yahudi yataklarında uyurken öldürüldü, öfkeli kalabalık sokağa sürüklenen cesetlerine saldırdı. Barcelona'da 20, Tarrega'da 300 Yahudi öldürüldü... Zürih Yahudilere sonsuza dek yasaklandı. 1349 Ocak'ında Basel'deki tüm Yahudiler yakın bir adaya götürülerek ahşap bir ambara hapsedilip yakıldı. Strassburg'un 1884 olan Yahudi nüfusunun 900'ü canlı canlı ya-

---

dua eden, ilahi söyleyen methiyeciler; isimlerini günahlarının kefareti olarak kendilerini ve birbirlerini Romalı askerlerin İsa'yı kırbaçlamasını anarak kamçıladıkları kırbacın isminden alan *disciplinati*. Veba döneminde çok sayıda yeni disciplinati grubu ortaya çıkmıştır. Şehirden şehire gezen bu grup beyazlar giriyor, önlerinde yürüyen haç taşıyor ve girdikleri şehirde meydana giderek ritüellerini uyguluyordu. Bireysel yolculukları her gün İsa'nın yaşına denk gelecek şekilde otuzüç gün ve bir günün üçte biri kadar sürüyordu, yıkanmıyor, tıraş olmuyor, giysilerini değiştirmiyor ve bir yatakta uyumuyorlardı.

kıldı ve kalanlar da günbatımına kadar süre verilerek sürüldü... Henry Gigas, birkaç yer dışında Almanya'nın tamamında Yahudilerin yakıldığını yazmıştır. Sürgün edilen, kaçan Yahudiler 15. yüzyılda Macaristan'daki Yahudi nüfusunu dörde, Polonya'dakini beşe katlamıştır. Sadece lordların değil çalışan sınıfın ve fakir kesimin de Yahudilere ciddi miktarlarda borçlu olmaları onlara yönelik katliamın nedenidir ve Yahudilerle birlikte borçların evrakları da yok edilmiştir. Bu süreç önce göstermelik mahkemelerde verilen cezalarla nefret duyan halkın yatıştırılması gibi garip ama değişik konularda hep tekerrür eden bir yöntem izlenmesi, kuyuları zehirleme iddialarının soruşturularak boşa çıkarılması gibi taktiklerle ve daha sonra da ciddi şekilde katliama karşı çıkarak sonlanmıştır. Yahudi katliamının sonlandırılmasına gerek görülmüştür; çünkü Avrupa'nın yüksek tabaka insanı için Yahudiler kredi temin edeceği ve aynı zamanda kaynak ihtiyacı olduğunda kolaylıkla ve ihtiyacı karşılayacak oranda vergilendirebildikleri bir topluluktu.[38]

Veba salgınının uzun süreli olması, geniş bir coğrafyaya, tekrarla yayılması ve ölenlerin nicel çokluğu, gündelik yaşamda herkesin ölümle iç içe oluşu elbette sanata da yansır. Tiyatro oyunları ve özellikle resim alanında ölümün ve ölünün detaylarına inilir. *Danse Macabre*de canlıları önüne katan ölümün karşısında herkesin eşitliği, ölümün iskelet olarak resmedilmesi, cesedin, iskeletin, ölümün detayları resmedilir. Boccacio, halkın ölümü kabullenerek istediği aşırılıkta yaşadığını ve sokakların halini, vebanın topluma etkisini son derece derli toplu anlattığı Decameron'un girişinde bu durumu "*Yaşamın olağan akışı içinde karşılaşılan ufak tefek mutsuzluklar ölümün kaçınılmazlığını bilge kişilere bile benimsetemezken, karşılaşılan yıkımın büyüklüğü, herkesin acımasız ölüme boyun eğmesini sağlamıştı*"[39] diyerek özetler.

Vampir salgınlarının veba salgını olduğu görüşü yaygındır. Vampirin mezarından çıkarak yaşayanları hedef alması ve onları

38. Joseph s. Byrne, *The Black Death*, Greenwood Press, London, 2004; Joseph s. Byrne, *Daily Life During the Black Death*, Greenwood Press, London, 2006; Louise Chipley Slavicek, The Black Death, Infobase Publishing, New York, 2008.

39. Giovanni Boccacio, *Decameron*, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yay., 2003.

da vampire dönüştürmesi ölümlere ve vampirliğin yayılmasına yol açarken genellikle bu durumdan kurtuluşu ilk vampirin tespiti ve mezarının açılarak yok edilmesinde bulmuşlardır. Vampirin öncelikle ailesini ve yakınlarını hedef alması, yeni ölüden duyulan korkuya benzer. Farklı yerlerde ve kültürlerde ölenin ruhunun öncelikle eşine musallat olacağına inanılmış, ailesi korunmak için çeşitli tabulara uymuştur.

Vampir inanışının çeşitli hastalıklarla da ilişkisi kurulmuş ve vampirlik, tıbbi cehaletin uydurduğu bir kılıf olarak tanımlanmıştır.Vebanın yanı sıra vampirliğin toplumlarda bu denli inanılan bir durum olmasının tüberküloz hastalığına dayandırılması da bu kapsamda görülmelidir. Belirtiler vampir saldırısına uğrayan birinin durumuna son derece benzemektedir. Hastalıkların bulaşıcı ve ölümcül olması da bunu desteklemiştir. Hastalığın semptomlarından özellikle iştahsızlık ve ağızdan kan gelmesi, kan emici vampirle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Katalepsi ve şizofreni de vampirlikle ilişkili hastalıklardan.

Ölümcül bir salgın hastalık hemen her zaman ve her yerde boş inanca sebep olmuştur. Veba ve tüberküloza kolera da eklenir. 1855 yılında, Danzig'i vuran kolera salgınında halktan çok sayıda kişi aslında hastalığa yakalanmadığı halde kaygıyla kıvranarak vampir saldırısına uğradığını iddia etmiştir.[40] Kuduz hastalığında uykusuzluk ve sarımsağa karşı aşırı duyarlılık olduğu gibi, hastalığı kapmış bir hayvanın ısırığıyla geçer. Kıtlık zamanlarında yetersiz beslenme ve vitamin eksikliği kaynaklı çeşitli rahatsızlıklar yaygındır. B3 vitamini eksikliğinden kaynaklanan pelegra, yine bir salgın döneminde, 1735'te tanımlanmıştır. Güneş ışığıyla daha da şiddetlenen deri lekeleri, sindirim bozuklukları, sindirim sistemi dokusunda anemi ve kan kusmaya yol açan bozukluklar, uykusuzluk, yutkunma zorluğu gibi semptomları vardır ve ilerlediği takdirde deliliğe ve beslenmeme nedeniyle ölüme götürebilir. Ağızdan ve burundan kan gelen hastalıklar vampirin teşhisinde rol oynadığı gibi kan, yaşam gücü olarak görüldüğünden tedavi amaçlı içilmesi tıbben

40. Montaque Summers, *The Vampire in Europe*, The Aquarian Press,Northamptonshire, 1980.

de önerilmiştir. Antik Roma'da doktorlar hasta, zayıf kişilere ve özellikle epilepsi hastalarına kuvvet kazanmaları için gladyatör kanı içmelerini tavsiye etmiş, Rönesans döneminde Marsilio Ficino kanı ilaçtan ziyade yaşam iksiri olarak önermiştir ve 17. yüzyılda bir keşiş kan reçeliyle ünlüdür.[41]

Günümüzdeyse vampirle ilişkisi en meşhur hastalık, porfiri geni taşıyanlarda görülen, bir kan hastalığı olan porfiria (porphyria, porfiri). Günışığına aşırı hassasiyetten muzdarip bu hastalarda ancak hastalığın *variegate porphyria* türünde deri güneş ışığından etkilenir. İdrar rengi ve dişlerde anomali, ellerde, kollarda, yüz bölgesinde, bacaklarda aşırı kıllanma gibi belirtileri olabilmektedir. Yanı sıra çeşitli hastalıklarla vampirlik arasında bağıntı kurulmasına da devam edilmektedir. Örneğin gece körlüğü olarak da bilinen hemeralopia bunlardan biridir. Bu hastalıkta gece görüş normalken gün ışığında, parlak ışıkta görme kaybı yaşanır ve güneş gözlüğüyle çözülebilen bir durumdur. Vampirlik, 1992'de Richard Noll tarafından tanımlanan ve "klinik vampirizm" de denen Renfield Sendromu, kana duyulan şiddetli psikolojik hastalık olarak özetlenebilecek haematomania gibi rahatsızlıklar ve kimi zaman bunların eşlikçisi olan kan ve cinselliğin bağıntılı olduğu rahatsızlıklarla da ilişkili görülür.

Hıristiyan mısın Şeytanın Hizmetkârı mı?

Felix Oinas, Rusya'da heretikle vampirin ilişkisini ve kilisenin tutumunu detaylı olarak incelemiştir. Heretik, hâkim kilise dogmalarından ayrılan, baskın durumdaki doktrinlere karşı olan yolu seçmiş kişidir. Aslında Rusya'nın kuzeyinde heretikler esasen *eretik, eretnik, eretica, eretnica, erestun* gibi isimlerle anılan büyücü, cadı, vampirin oluşturduğu heterojen bir grup olarak geçer. Rusya'da Kadim Müminler olarak adlandırılan grubu da kimileri heretiklerden sayar. Zelenin, heretikleri (*eretnik*) büyücü kabul eder. Rusya'nın kuzeyinde ve Sibirya'da heretikler öldükten sonra kötücül, kana susamış vampirler olarak ortaya çıkarlar. Efimenko, Senkursk bölgesinde bulunan Karelia'da he-

41. A.g.e., Moreno Tiziani, s. 134, 136.

retiklerin halen tanrıya inanmayan ama Kadim Müminlerden de olmayan kişi olarak anlaşıldığını belirtir: "Köylerde geceleri etrafta dolanan, insanları yakalayıp yiyen kişiler vardır. *Eretiki* canlı değildir, ölüdür. Bu nedenle gerçekten insanların sinirlerini bozarsa köylüler toplanır ve yaşarken büyücü olduğu bilinen kişinin mezarını açar, orada yüzüstü yatan *eretik*i çıkarır ve kül olana dek yakarlar ya da titrek kavak ağacından bir sopayı ya da kazığı sırtına saplarlar..." Bunlara, yaşarken büyücü olan birinin öldükten sonra geceleri dolaşıp insanları yemeye başladıysa vampire dönüştüğü bilgisini de ekler. *Academy Dictionary*'de heretik anlamında geçen *eretic*, "hâkim olan felsefi ya da siyasi doktrinlere karşı gelen düşünceyi yayan, gerçek Tanrı'ya inanmayan ve kilisenin gelenek ve ayinlerini takip etmeyen kişi"; "kötü ruhlar, sihirbaz, büyücüyle ilişkili kişi"; "ölü büyücünün ruhu" olarak tanımlanır. Sibirya'da ise *eretik*, vampir anlamına da gelir. Genel olarak bu bölgede heretik sadece Ortodoks kilisesinin dogmalarından sapmış kişi demek değildir, büyüyle ilişkilidir ve aynı zamanda kelimenin varyasyonları vampiri de tanımlar. *Eretik*, mezarından çıkarak insanları yiyen kişi; *erestun* canlı vampirdir, büyücü tarafından diriltilmiş ve tam ölüm anında ölenin bedenine girmiştir; *eretica* ise bakışları öldürücü olan vampirdir.

Olonec'ten öğrenildiğine göre, kötü büyücüler öldükten sonra bile Hıristiyanlara rahat vermez, *erestun*ye dönüşürler. Bir komşularının ölmek üzere olduğu anı kollayarak ruh bedenini terk ettiği anda onlar ölünün bedenine girer. Böylece *erestun* iyi bir vatandaş gibi görünür ve yaşar. Ama bir süre sonra aileden de köyden de insanlar birer birer ortadan kaybolmaya başlar, *erestun* onları yemektedir. Kurtulmak için kamçıyla sıkı bir dayak atmak gerekir. Sonunda *erestun* yıkılır ve ruhunu teslim eder. Mezarında canlanmasını önlemek içinse sırtına, omuzlarının arasına kazık saplamak gerekir.

Kötü bir büyücünün ruhunun içene girdiği kişinin vampire dönüştüğü inancı Slavlarda da vardır. Zvonkov, *eretica*nın sadece ilkbaharda ve güz sonlarında etrafta dolaştığını, bir mezara

giremezse baca yoluyla hamama girerek su sıçratarak, hoplayıp zıplayarak, dans ederek şeytana eşlik ettiğini belirtir, bu *eretica*-lardan biri (*eretica*, kelimenin dişil çekimidir) gelecekte Deccal'i doğuracaktır.

Vampir anlamıyla heretik, kuzey Rusya, Sibirya ve Rusya'nın orta kesiminde vardır. Vampir nosyonunun heretikler yüklenmesi, Rusya'da heretiklerin uğradıkları şiddetli zulümle ilişkilidir. Halk, Ortodoksluğun heretiklerin teolojisine karşı verdiği savaşın teorik yönünü pek bilmeksizin yerleştirilmeye çalışılan heretiklerin son derece zararlı kişiler olduğu zannına kapılır. Heretikler, hayal edilecek en büyük kötülüğe niyetlidir buna göre, Hıristiyanları öldürmek, kanlarını içmek ve etlerini yemek, tıpkı vampirin yaptığı gibi. Vampir, Rusya'nın kuzeyinde heretik kılığında aktif şekilde yaşamaya devam etmiştir.

Bazı yaklaşımlar da desteklemiştir elbette, cesedin bozulmaması Roma kilisesine göre kutsallığa işaret eder ve bu kişilerin aziz/azize olma ihtimalini doğururken Bizans kilisesine göre bu durum, "etin çürümeyi reddetmesi heretikliğin kesin bir işareti"dir. Bedenin bozulmadan kalması vampirliğin belirtilerindendir aynı zamanda.

Sadece heretikler değil, baskın öğreti dışında kalan, öteki olan pek çok topluluk aynı benzetmelere maruz kalmış ve kötü muamele görmüştür. Örneğin Girit'te Saracenlerin iblise dönüştüğüne inanılmıştır. Bu kişiler zırh giyip yine zırh giydirdikleri atlarıyla ağır metal zincirler sürükleyerek coşkulu bir şekilde at sürdüklerinde halk korkarmış. Saracenlerin iblisleştirilmeleri 826-961 dönemine gelir, adada egemenlik sürdükleri dönemdir bu. Dinleri Giritlilerinkinden farklıdır ve onlara ağır şekilde baskı yapmışlardır.

Inovercy terimi, Rus Ortodoks inancından başka bir inancı benimsemiş kişiyi ve Kadim Müminler ve Flagellantlar gibi tarikatları tanımlar. Bu gibi tarikatlar ayrımcılığa ve zulme maruz kalmışlardır. Inovercy biri öldüğü zaman bu kişiler murdar, kirli olarak görülmüş ve mezarlıklara gömülmemişlerdir. Murdar cesetlerin toplandığı, içinde büyük bir çukur olan, *ubogie doma*

denilen barakaya ya da sadece büyük bir çukura atılmışlardır. Cesetlerin *ubogie doma*ya atılması 1771'de resmi olarak yasaklandıysa da halk bu geleneği uzun zaman sürdürmüştür.

Tıpkı kirli, murdar ölü gibi *inovercy* de öldükten sonra uzun süreli kuraklığa sebep olabilir. Yağmur getirmelerine zorlamak için mezarları açılmış, cesetleri taciz edilmiştir. Örneğin 17. yüzyılda bir Flagellant lideri olan Samborov'un Sionsk Dağı'nda bulunan mezarı, kuraklık döneminde, cesedi Volga'ya atmak amacıyla açılmış; ancak çok derin olan mezarın dibine erişilememiş ve Samborov'un cehenneme gittiğine hükmedilmiştir. Geceleri siyah köpeklerin havlayarak Samborov'un mezarından çıktığı anlatılırmış. 1868 yılında Tarascansk bölgesinde, kuraklığa yol açtığı inancıyla bir Kadim Müminin mezarı açılmıştır. İnsanlar "Yağmur getir" diye bağırarak cesedin kafatasını tekmelemiş ve üzerine süzgeçten geçirerek su dökmüşlerdir. Bundan sonra cesedi mezara geri yerleştirmişlerdir.[42] Aslında aktarılan son örnekte ilkel büyüden pek de başka bir şey değildir yapılan, bu gücü atfettikleri ölüyü bir büyü şekliyle, yağmuru canlandırarak yağmur yağdırmaya zorluyorlar.

Görüldüğü gibi, kendi içinden kopmalara hiç dayanamıyor kilise. Genel olarak, Bogomiller, Heretikler, paganlar, başka bir sözü olan tarikatlar Hıristiyanlık tarafından şeytani olarak nitelenen grupların başını çekiyor.

Paganlığa ve halkın rağbet ettiği diğer inançlara karşı kilise yazını içinde en bilineni *Oration of Saint Gregory the Theologian concerning How the Pagans Worshiped Idols* adındaki söylev derlemesidir. Metnin çeşitli versiyonları vardır ve zaman içinde düzeltilmiş, gerekli görülen değişiklikler tabii ki yapılmıştır. En kapsamlı redaksiyonu, 14. yüzyıla tarihlenen *Paisievskij sbornik*, 15. yüzyıldan Novgorod'daki Sophia Katedrali'nden elyazması *Novgorodskij sofijskij sobor* ve Kirillo-Belozerskij Manastırı'ndaki, 17. yüzyıla ait bir elyazmasıdır. Temeli, olasılıkla 389 yılında ölmüş olan Bizanslı teolog Nazianzuslu Gregory tarafından ya-

42. Felix J. Oinas, "*Heretics as Vampires and Demons in Russia*", The Slavic and East European Journal, C. 22, No. 4, (Kış, 1978), s. 433-441.

zılan metne dayanır. 11. yüzyılda Ortodoks kilisesi pagan kurban törenini yasaklamıştır. Beraberinde kurbanın kanını içmek yoluyla bu kişiler vampirlikle ilişkilendirilir. Bayramları ise içerdiği cinsellik, müzik, eğlence nedeniyle Hıristiyanlığa aykırıdır, onun düşmanıdır. Balkanlardan ve Rusya'dan pagan inanışların izinin silinmesi gereklidir. Sofia Katedrali'ndeki *Oration of Saint Gregory* elyazmasında vampir mi eski tanrılardandır, eski tanrılar kötülenmekte midir: "..aynı tanrılara Slav halkı ateş yakar ve kurban sunarlar, *vila*lara (bir iblis), Mokoš'a, *diva*ya (görülemeyen dişi iblis) ve Perun'a ve Rod'a ve Rozanica'ya (ataların ruhları). Ve vampirlere ve *bereginal*ara. Pereplut (denizcilerin tanrısı) için dans ederken onun için boynuzlardan içki içerlerdi."[43]

Balkanlar, Hıristiyanlık bakımından Roma ile Bizans arasında kalmıştır. Ama bu ancak bölgenin geç tarihinde ve sadece Hıristiyanlık açısından olan ikiliğidir. Balkanların eski sakinlerinden olan Trakyalılar da dağ köylerine sürülseler de şehirlerde de ikamet etseler eski pagan inançlarını yaşatmışlardır. Ortaçağ başlarında onların inanç pratikleriyle Hıristiyanlık arasında çatışma vardı ve doğuda İslamiyet başlı başına tehlike arz ediyordu. 4. yüzyılda Got kavimleri ve Hunlar, 6. yüzyılda Slavlar, 7. yüzyılda Bulgarlar, 11. yüzyılda Türk boyları, Sırplar... Tarihi göç, istila, işgallerle yazılan Balkanlara bu dönemde gelen değişik topluluklar pagan inançlarını bölgeye taşıdılar. Aldıkları en belirgin göçler bile bu denli farklı kültürlerden olan Balkanların 6. yüzyılda artık Hıristiyanlaşmış olduğu söylenir, oysa bu dönem aynı zamanda Slavların etkisinde kaldığı dönemdir. Roma'dan miras kalan Mithra inancının değişmiş şekli, Orpheusçu gelenekler, Dionysos tapımları, çeşitli çok tanrılı pagan inançları, Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte süregitmiştir, kilisenin tüm çabasına ve savaşına karşın... Politik olarak Ortodoksluğun yerleştiği topraklarda halk inancını terk etmemekte direnir. Vampirin pagan ritüelleriyle ilişkilendirilmesine neden olan ritüeller öncelikle kurban törenleri, kurbanın kanını iç-

43. Bruce A. McClelland, *Slayers and their vampires: a cultural history of killing the dead*, The University of Michigan Press, 2006.

mek, ziyafettir. Vampirlik paganlıkla ve sonra da Bogomillerle, heretiklerle ilişkili görülmüştür. Vampirin doğaüstü bir varlık olarak tanımlanması 10. ve 11. yüzyıldadır ve vampirin bu ilk tanımı, 10. ve 14. yüzyıllar boyunca Ortodoks Hıristiyanlığa karşı duran Bogomillerle ilişkilendirilir. Ardından Rus ve Doğu Slav heretikleri vampirlikle ilişkilendirilmiştir.

Elbette, Hıristiyanlık bildik bir yol izleyerek kendisinden önceki inançları şeytani olarak ilan etmiştir. Tarih tekerrür eder, nasıl Kronos Zeus tarafından alaşağı edildiyse; nasıl Hindistan'da *asura*lar, Perslerde *daeva*lar şeytanileştirildiyse; Balkanlarda da önceki inancın güçleri, tanrıları, tapımları yasaklanmış ve Hıristiyanlık tarafından şeytani ilan edilmiştir. Aslında sözü hiç uzatmadan, gerek diğer inançların gerek uygun görmedikleri, kendi öğretisinden ayrılan Hıristiyan mezhep ve tarikatların baskılanması ve yok edilme çabasının bir sonucudur söz konusu olan. Bu inançların ritüelleri yasaklanmıştır, törenleri, şenlikleri...

Daha önceleri cesedinin üstünden bir hayvan, genellikle kedi geçen ölü vampire dönüşürken zamanla Hıristiyanlığın asla hoş görmediği intihar yoluyla ölenler vampir olur, giderek ölünün dirilmesi şeytanın işi olarak görülür, iş vaftiz edilmeden ölen kişinin vampirleşmesine varır. Başı kesilerek, mezarına sabitlenerek ya da yakılarak yok edilebilen vampir artık haçtan korkar hale gelmiştir...

Yasaklanan kurban törenlerinde akıtılan kanın yerini Romalıların akıttığı İsa'nın kanı sonsuza dek almıştır ve pagan bayramlarının niteliğine uygun olarak Komünyonda içilen ilk İsa'nın kanını temsil eden şarap... Başkaca bir kurbana ihtiyaç yoktur artık.

7
Vampir Karakterinin Oluşumunda Esinlenilen Tarihi Kişilikler

Tarihte ölen birinin vampire dönüştüğü inancıyla din görevlileri, askeri görevliler ve memurların harekete geçerek gerekli önlemleri alması dönem dönem olağan bir eylem sayılabilecek sıklıkta yaşanmıştır. Raporlar, tutanaklar tutulmuş, şahitlikler yapılmıştır. Mezarları açılan ölüler dışında mahkemelere taşınmış olayların sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Bununla birlikte, iki belirgin kişi günümüzde bile üretilen eserlere konu olmakta, kendilerinden esinlenilerek sinema filmleri yapılmaktadır: Vlad Dracul, Kazıklı Voyvoda olarak da anılan Eflak Prensi Vlad Tepeş ile Erzsébet Bathory.

Bram Stoker, *Dracula** adlı romanının hemen başlarında kendi ağzından vampiri Kont Dracula olarak tanıtmış ve Vlad Tepeş'i işaret etmiştir. *Dracula*'yla Bram Stoker yaşamının tek başyapıt nitelikli eserini yazmakla, dünyaya zamanını aşacak bir korku kahramanını sunmuştur. Kendisinden sonra üretilen yapıtlarda, özellikle de sinema filmlerinde *Dracula* hem uyarlamalarının her dönemde yapıldığı bir roman hem de korku filmlerinin vazgeçilmez vampiri olmuştur. Roman kahramanı Dracula'nın hiç yer almadığı filmlere bile adı verilmiş, romandan bale uyarlaması ve bu uyarlamanın sinema filmi uyarlaması yapılmıştır. O kadar yerleşmiştir ki Dracula vampirin vazgeçilmez karakteri olarak, 1970'li yılların başlarında ortaya çıkan blaxploitation modası kapsamında çekilen, başrolde siyahi vampiri William Marshall'ın oynadığı film, Blacula'dır. Bu nedenle, Vlad Tepeş'in yaşantısına ve kimliğine detaylı olarak yer ayrılmıştır. Ne var ki ideolojik sebeplerle kendisinden yararlanılmasına elveren nitelikleri dışında; ki bu tarz özellikleri barındıran bir kimlik ona özgü değildir.

Klasikleşmiş vampire kaynak teşkil edebilecek yaşantısı olansa, Erzsébet Bathory'dir. Şatosundaki kadınlarla, kanın gençlik verdiği düşüncesiyle... Erzsébet Bathory'nin yaşantısındaki unsurlar Bram Stoker'ın vampirinde görülürken sinemada, Bathory ayrıca tarihi bir vampir olarak da filmlere konu edilmiştir. Vampir filmlerinin kendilerinden esinlenilen ya da doğrudan konu alınan klasikleşmiş iki kadın karakterinden biri hayali olandır, Carmilla; bir diğeri de Erzsébet Bathory'dir ve her ikisi de lezbiyen vampir kartakterine esin kaynağı olmuştur.

Vlad Tepeş

Vlad Tepeş 1431 yılında, Erdel'in Sighişoara kentinde doğmuştur. Vlad Dracul'un meşru olan çocukları 1428'de doğan Mircea, 1431'de doğan Vlad Dracula ve 1435'te doğan Radu'dur. İlerleyen yıllarda ağabeyi Mircea ve babasının öldürülmesinin intikamını alacak, kardeşi Radu ise kendisinin de kardeş gibi

* *Dracula*, Çev. Niran Elçi, İthaki Yay., 2012. (y.h.n.)

birlikte büyüdüğü Fatih Sultan Mehmed'in yanında Vlad'ın rakibi olarak yer alacaktır. Erdel Genel Valisi olan babası Vlad Dracul ve ailesi 1431-1435 yılları arasında Sighişoara'da yaşamışlardır, 1436-37'de Eflak'ın fiili prensi olana, başkent Tîrgovişte'ye, Tîrgovişte Sarayı'na taşınana dek. Bu bölümde Dracula üzerine yazdıkları üç kitap ve yirmi yıllık bir araştırmanın ardından Rumen hükümetinin Dracula'nın ölümünün beş yüzüncü yılı nedeniyle desteklediği program ve aldıkları araştırma bursları yoluyla kaynaklara ve bulgulara ilk elden ulaşma imkânı elde etmiş olmaları nedeniyle temel olarak Radu R. Florescu, Raymond T. McNally tarafından kaleme alınmış olan "*Drakula ya da Kazıklı Voyvoda: Eflak Prensi III. Vlad Tepeş'in Yaşamı*" adlı kitaptan yararlanılmıştır, aksi belirtilmediği takdirde bu bölümde yer alan bilgiler ve dipnotlar söz konusu kitaptan.[1]

Vlad Tepeş, beş yaşına kadar kaldığı Sighişoara'da evin kadınları arasındadır, tipik olarak soylu kadınların görevi çocuklara küçüklüklerinden itibaren gösterdikleri saygı ve sevgiyle herkesten farklı ve önemli olduklarını benimsetmek, Rumence ve protokole uygun davranmayı öğretmektir. Bedenen sağlıklı, kişilik olarak güçlü olmaları için çocukların eğitimine erken yaşta başlanmakta ve çocuklar denemelerden geçirilmektedir. Bunlara ek olarak belirtilmelidir ki yerel gelenekler, küçük çocukların bile katillerin idamını yatak odalarından izlemelerini gerektirmektedir.

Babası, üvey kardeşi Alexandru Aldea'nın ölüm döşeğinde olduğunu öğrenerek ve İmparator Sigismond'un talimatıyla ordu toplayarak Tîrgovişte'ye girer ve Eflak'ın *fiilen* prensi olur. Vlad Tepeş on yaşına kadar Tîrgovişte'de yaşayacaktır. Burada şövalye yamağı olarak yüzme, eskrim, okçuluk gibi sporları öğrenmiştir, pek çok dil (İtalyanca, biraz Fransızca ve Macarca, Kiril alfabesi, Latince, eski kilise Solvencesi) öğrenmiş, siyaset bilimi dersleri almıştır. Bunlara ek olarak bu dönem, dönemin siyasal yaşamının değişkenliği sonucu güvensizlik duygusunun ortamda baskın olduğu zamanlardır.

1. Radu R. Florescu, Raymond T. McNally, *Drakula ya da Kazıklı Voyvoda: Eflak Prensi III. Vlad Tepeş'in Yaşamı*, Çev.Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitapçılık A.Ş., 2000.

Ne var ki yaşamının bundan sonrasında bu duygu çok daha belirleyici olacaktır. Babası, 2. Murad'la Osmanlı'ya bağlılık anlaşması yapmıştır; ayrıca babasının Ejderha Tarikatı'na[2] girmiş olması nedeniyle Hıristiyanlığı ve Hıristiyanları koruması gerekmektedir. Buna ek olarak Osmanlı tehlikesi nedeniyle öldüğü 1456 yılına dek dört Haçlı Seferi düzenlenmesini sağlayan ve buna öncülük eden János Hunyadi Macaristan naibi ve Erdel valisi olmuştur, oğlu Mátyás'ı[3] da Macaristan kralı olması doğrultusunda yetiştirmektedir. Kaldı ki dönemin Avrupa'sının gerek krallıklar kapsamındaki özerk derebeylikler ya da prenslikler olması gerek hanedenlar arası bağlar üzerine kurulu yapısı da siyasal zeminin kaygan olmasına yol açmaktadır. 1441 yılında János Hunyadi Vlad Dracul'la görüşerek Haçlı seferinin tekrar başlatılmasını istemiştir. Hunyadi bir yandan bunu isterken bir yandan da Eflak tahtı için kendisinin rakibi olan Besarab'ı (II. Dan'ın oğlu) desteklemektedir. Vlad Dracul ise 1442'de Tuna Vadisi'ni tamamen denetimleri altına almış olan Osmanlı'nın gücünün farkındadır. Bunların sonucu olarak Osmanlı Eflak'a girdiğinde Vlad Dracul tarafsız kalarak Osmanlı'ya Erdel'e serbestçe geçme hakkı tanımıştır. 2. Murad kendisine bağlılık yemini etmiş kişilerin görevlerini yerine getirmemeleri nedeniyle baharda Sırp despotu Brankoviç ve Dracul'u Gelibolu'ya çağırmıştır. Brankoviç şüpheye düşerek gitmemiş, Belgrad'da kalmıştır. Dracul ise iki oğlu, Vlad ve Radu'yla birlikte Gelibolu'ya gitmiş ve henüz kentin kapısına vardığında tutuklanmışlardır. Dracul bir yıl Gelibolu'da tutulduktan sonra Osmanlı Sultanı 2. Murad'ın konuğu olarak başkent Edirne'ye götürülmüştür. Bu sırada Eflak'ta tahta, oğlu Mircea çıkmıştır.

2. Ejderha Tarikatı: Ejderha Tarikatı Kutsal Roma-Germen İmpoaratoru Sigismond ve eşi Barbara Cilli tarafından 1387 yılında kurulmuştur. Yarı dini yarı askeri niteliklidir, Katolik Kilisesinin korunması ve yayılması, sapkınlıklarla savaşılması, Osmanlılara karşı Haçlı seferlerinin düzenlenmesi, Alman İmparatorunun korunması ve toplumun korunması amaçlarındandır. Lüksemburg Hanedanına Avrupa'da siyasal üstünlük sağlama amacı ise tarikatın gizli olma nedenidir. Katılımcılarının sayısı son derece azdır. Dönemin hanedanlık yapısı göz önüne alındığında Vlad Dracul dahil yirmi dört kişidirler ve bu sayı gizliliğin önemini ortaya koymaktadır.

3. Mátyás'ın lakabı Latince kuzgun demek olan "corvus"tan gelen "corvin"dir. Söylenceye göre bir kuzgun Mátyás'ın yaşamını kurtarmıştır. O da "corvin"i anımsatan "Corvinus" adını almıştır ve zaman içinde kuzgun hanedanın amblemi olmuştur.

Edirne'de Osmanlı'ya bağlılık yeminini İncil'e ve Kuran'a el basarak tekrarlayan Vlad Dracul serbest bırakılmıştır. Osmanlı'ya bağlı kalacağının güvencesi olarak da Vlad'ı ve Radu'yu rehine olarak bırakmıştır. Böylece o sırada on bir ya da on iki yaşında olan Vlad Dracula ile yedi yaşındaki kardeşi Güzel Radu'nun Osmanlı topraklarındaki yaşamı başlamıştır. İki kardeş bir süre Kütahya'daki Eğrigöz Kalesi'nde tutuklu kaldıktan sonra önce Tokat'a, ardından başkent Edirne'ye götürülmüştür. Vlad 1448, Radu 1462 yılına dek Osmanlı topraklarında yaşamıştır. Edirne'den diğer rehinelerle birlikte sultanın maiyetinde Bursa'ya, oradan da Manisa'daki yazlık saraya götürülürler. Osmanlı'nın bu uygulaması, geleceğin Avrupa prenslerinin kendilerine bağlılığını sağlamak amacıyladır. Burada 2. Murad'ın oğlu, Vlad'dan bir yaş büyük ve gelecekte Fatih Sultan Mehmed ismiyle anılacak olan 2. Mehmed'in de içlerinde bulunduğu bir grup olarak 15. yüzyıl Osmanlı'sının en önde gelen öğretmenlerinden, bilim insanlarından eğitim almışlardır. 1443 yılında bir Haçlı ordusu toplanarak Osmanlı'yla savaşa girer ve seferin kışa uzaması ve Bulgaristan'ın coğrafi koşulları nedeniyle sonunda çekilseler de Osmanlı'ya karşı başarılı bir sefer gerçekleştirmişlerdir. Bunun sonucu olarak Lehistan Kralı ile Osmanlı Sultanı arasında imzalanan anlaşma Hıristiyanlara ayrıcalıklar kazandırırken rehinelerin de serbest bırakılmasını öngörmektedir, beş yıl boyunca birbirleriyle savaşmamak koşuluyla. Ne var ki sadece Sırbistan Despotu Brankoviç sözünü tutmuş ve oğulları evlerine dönebilmiştir.

Hemen 1444 yılında Lehistan kralı anlaşmayı bozarak yeni bir Haçlı seferi düzenlemiştir. Vlad Dracul'dan savaşa katılması istenmiş, savaşın sonunu öngören, ayrıca anlaşmanın bozulmasından hoşlanmayan Vlad kendilerini uyarmışsa da kendisi için bir ortayol bulma çabasıyla oğlu Mircea komutasında dört bin süvari göndermiştir. Varna Savaşı'nda Osmanlı'nın ordusu Haçlı ordusunun üç katıdır ve Haçlı ordusu büyük bir yenilgi yaşamıştır. Babasının savaşa katkısını ve oğullarının hayatını tehlikeye attığını öğrenmiştir Vlad Dracula. Vlad Dracul, ihanetle

suçlanması üzerine Braşov kent ihtiyar heyetine mektubunda "*Lütfen anlayın ki kendimin ve ülkemin Kutsal Roma-Germen imparatorunun birer kulu olarak kalabilmesi için, Hıristiyan barışı uğruna oğullarımın katledilmesini göze aldım.*"[4] Vlad ve Radu Osmanlı tarafından cezalandırılmaz, bir zarar görmez babalarının davranışı karşısında. Ne var ki bir yıl sonra Varna yenilgisinin öcünü almak için düzenlenen saldırıya hem babaları hem ağabeyleri katılmıştır. Bir kez daha hayatlarını tehlikeye atarak ve attıklarını bilerek. Bir kez daha öldürülmemişlerse de ailelerinin davranışı üzerlerinde büyük etki bırakmıştır. Vlad Dracul ise oğullarının hayatta olduğunu Osmanlı'nın Tuna'da ilerlediği 1446 yılında öğrenmiştir. Bunun üzerine barış anlaşmasının yenilenmesini teklif etmiş ve 1447 yılında anlaşma imzalanmıştır. Bu sürecin sonunda Lehistan kralının ölümüyle başlayan bir karışıklık zamanı ortaya çıkar, Vlad Dracul ve oğlu Mircea yenilgiden Hunyadi'yi sorumlu tutmuştur, Hunyadi ise onların rakibi olan Daneştilerden 2. Vladislav'ı destekler ve onların aslında Osmanlıları desteklediğini ileri sürmüştür. Bununla yetinmeyerek 1447 yılında yanına 2. Vladislav'ı alarak Tîrgovişte'ye girmiş, kentin boyarlarını kılıçtan geçirmiştir. Mircea işkence yapılarak diri diri gömülmüş, Vlad Dracul kaçmayı başarmışsa da yakalanarak öldürülmüştür. Tarihçiler tarafından Hıristiyan direnişine katılan tek Ejderha Tarikatı üyesi olarak ve adaleti, kahramanlığı ve cesaretiyle anılmış bir yöneticidir Vlad Dracul. 1447 yılının sonunda 2. Murad, Vlad Dracula'ya ağabeyinin ve babasının ölüm haberini vermiştir ve kendisinin Eflak tahtını alacağına inanmaktadır. Vlad Dracula, Osmanlı ordusunda subay olmuştur ve Osmanlı'nın o gün için Eflak tahtının adayıdır.

Vlad Dracula yirmi yedi yaşındadır. 1448 yılında 2. Kosova Savaşı'nda János Hunyadi'nin başını çektiği Hıristiyan ordusu Osmanlı'ya yenilmiştir ve Hunyadi kaçmayı başarırsa da Sırp despotu tarafından kendi topraklarında yarattığı yıkım nedeniyle tutuklanır. Bu durumdan yararlanan Vlad Dracula, Osmanlı'nın yardımıyla bir darbe yaparak tahta çıkar. Fakat sa-

4. A.g.e., Radu R. Florescu, Raymond T. McNally, s. 80.

vaştan kaçabilmiş olan 2. Vladislav, Vlad'ı devirmiştir. Vlad Dracula bu ilk denemesinde sadece iki ay tahtta kalmıştır. Devrildikten sonraysa Osmanlı'ya sığınmış, Edirne'ye dönmüştür. Oradan Boğdan'a geçecektir. Orada kuzeni Ştefan'la birlikte Rönesansın bu ilk döneminde manastır rahiplerinden ve saray yöneticilerinden eğitim almıştır.

Daha sonra desteklediği 2. Vladislav'la arası açılan Hunyadi, kardeşi Osmanlı'da bulunan ve kendisi de Osmanlı'yı iyi tanıyan Vlad Dracula'yla arasını düzeltmeye karar vermiştir, bu arada 2. Mehmed 1451 yılında tahta çıkmıştır. Aralarında bir anlaşmaya varırlar ve Dracula 1453'te Macaristan Kralı olan László Postumus'la tanıştırılmış ve ona bağlılık yemini etmiş ve Osmanlı saldırısı durumunda Erdel sınırının korumasını üstlenmiştir. 1453 yılında 2. Mehmed Konstantinopolis'i almıştır. Avrupa'da ciddi bir korku yaratmış olan bu durum, 1456 yılına gelindiğinde Fatih Sultan Mehmed'in bundan sonra yöneleceği yerin Belgrad olduğu tahminlerine ve savunma oluşturulmasına yol açmıştır. Ortaçağ Haçlı seferlerinden hayatta kalan az sayıda kişiden biri olan bir Fransisken rahip Giovanni halktan sekiz bin kişi toplamıştır söylevleriyle. János Hunyadi bir Haçlı ordusu oluşturmuştur, bir kez daha Avrupa'nın geniş katılımı değil, Rumenler, Almanlar, Slavlar ve Erdel kökenlilerden oluşturulan bir Haçlı ordusu söz konusudur, elbette Vlad Dracula da katılmıştır. Belgrad saldırısında savaşa bizzat katılan Fatih Sultan Mehmed'in yaralanmasının da etkisiyle başarısız olmuştur Osmanlılar. Ne var ki tam bu zamanda veba salgınınında Giovanni de János Hunyadi de ölmüştür. Belgrad savunması sırasındaki gelişmelerin Vlad Dracula için kişisel bir önemi vardır: 2. Vladislav'ı öldürmüş ve babasının öldürülmesinin öcünü almıştır. 22 Ağustos 1456 tarihinde Eflak tahtında Vlad Dracula vardır.

1456 yılında tahta çıkan Vlad Dracula, 6 yıl Eflak'ın prensi, Erdel'deki Amlaş ve Faragaş düklüklerinin hâkimi olacaktır. Başkent Tîrgovişte'dir, birbirine bağlı olan köylerden bir kale, Bükreş'i oluşturmuştur. Bir yüzünde gagasında haçla Eflak kar-

talının, diğer yüzünde o yıl Avrupa'da görülen Halley kuyruklu yıldızının olduğu para bastırmıştır. Faragaş Dağları'nın eteğindeki, Dracula Şatosu olarak bilinen şatoyu yaptırmıştır. Burası 15. yüzyılda Macaristan sınırına yakın olması nedeniyle gözetleme noktası olarak yapılmıştır; ancak Dracula'nın zamanından sadece yıkıntıları kalmıştır. Bu şatonun yapımı üzerinden önemli konulara değinmek mümkündür.

Öncelikle bölgenin yapısını bilmek, Vlad Tepeş'in amaçlarını anlamak açısından önemlidir. Ülke iktidarında etkin olan iki güç vardır, prens ve boyarlar. Boyarlar zengin soylu sınıftır ve kendi çıkralarına uygun kişileri prens olarak başa getirmektedirler, prense bağlı sağlam bir yönetim oluşturulamamıştır, ortalama olarak bir prensin egemenlik süresi iki yıldır. Vlad Tepeş, prens olarak ülkesinde egemen olmak istemektedir ve en az bunun kadar önemli ve buna koşut bir nokta da ulus devlete inanmasıdır. Derebeyliği ortadan kaldırma ve bir orta sınıf oluşturma çabası içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Vlad, merkezi yönetim kurmak istemiştir, prense yani kendisine bağlı bir ulus devletin temellerini atma çabasında olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle sadece kendine bağlı bir askeri birlik kurmuştur ve Macarları ve Osmanlıları yatıştırarak iç siyasete öncelik tanımıştır. Böylece yeterince güçlenebilecektir de. İç siyasette boyarların gücünü kırması gerektiğinin ilk andan itibaren farkındadır. Kaldı ki babasının ölümünde büyük rolü olan boyarları unutmayacaktır, o dönem yozlaşmış, vatan haini olan boyarların durumunu Zredna Kilisesi papazı olan Papaz Ioan şöyle tanımlar:

> "Gerçek örtbas edilmiş, haya bitmiş, kanunun kontrolü gevşemiş... kimsenin hakkını gözetmeyen güçlü irade ve kontrolsüz şiddet; nefret, vatan hainliği ve en sert baskı serbesttir."[5]

Kardeşi Mircea'nın öldürülmesinin detaylarını, Tirgoviş-te boyarları tarafından diri diri gömüldüğünü de öğrenmiştir.

5. Matthew Beresford, *From Demons to Dracula: TheCreation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books, London, 2008.

1457 Paskalya Bayramı'nda kilise töreninin ardından sarayın ziyafet salonunda yemek yenir. Boyarlar ve eşleri saraydan çıkarken Vlad'ın adamları tarafından tutuklanarak kazığa geçirilmiştir, gençler ve güçlülerse zincire vurularak Argeş Şatosu'na dek yürütülürler. Boyarların sayısı aşağı yukarı iki yüzdür. Şatonun yapımında üzerinde şölen giysileriyle çalıştırılırlar, pek çoğu bu süreçte ölür. Böylece boyar sınıfını neredeyse tamamen ortadan kaldırdığı gibi kişisel olarak ağabeyi Mircea'nın öcünü almıştır. Şatonun yapım hikâyesi, şatonun geçmişini araştırmanın kötülük getireceğine benzer inançları ve Vlad Tepeş'in hazinesinin hâlâ orada gömülü olduğu ve benzeri söylenceleri de dikkate alınca köylülerin konu açıldığında gösterdikleri tepkiyi anlaşılır kılmaktadır. Bu kadar güçlü bir şato yapmak, kendini ciddi biçimde korumaya almak Macarlar ve Osmanlı yasalarında yasaktır, artık dış siyaset için net bir mesaj niteliğindedir şatonun yeniden yapımı. Ayrıca kazığa geçirttiği boyarlar ve ileri gelenler, Vlad'ın acımasızlığının altını çizmiştir ve "kazıklı" sıfatı almasına yol açmıştır. Vlad Tepeş, tarihe "Kazıklı Voyvoda" olarak geçecektir, halbuki kazığa geçirme o dönemde çok yerde görülen yaygın bir uygulamadır.

Ejderha Tarikatı'na olan bağlılığını son derece önemseyen Vlad, tanı bir Haçlı'dır. Bunun dışında ülkesinde manastırlara ve kilislere ayrıcalıklı davranmış, fazlasıyla katkıda bulunmuştur. Hatta söylentiye göre tabutu zamanının çoğunu geçirdiği Snagov Manastırı'nda gömülüdür. Bu manastırı adeta bir kaleye dönüştürmüştür, 1462 Osmanlı saldırısında hazinesini burada saklamıştır ve aynı saldırıda bu ada sığınak olmuştur insanlara, nehrin karşı tarafına gizli bir tünel açtırmıştır. Rumen, Eflaklı bir olarak Ortodoks olarak yetiştirilmiştir ve Katolik manastırlarını papalığın kaleleri olarak görmüştür. Katolik manastırlarındaki yabancıları Rumen görevlilerle değiştirecek kadar tepki duymuştur. Ulusalcılık anlayışına ters düşmektedir bu dini güç. İleri bir tarihte katolikler de onun adını vampirlikle anacaklardır.

Oysa Romanya'nın sözlü tarihine ilişkin belgelerde Vlad yurdunu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koruyan, topraklarına

yeniden kanunu ve düzeni getiren bir yönetici olarak anılır.[6] Vlad Tepeş, yeni toplumsal sınıflar yaratmıştır. Boyarların topraklarını kendi belirlediği kişilere vermiştir, Boyar Konseyi'nin 1456-1462 yılları arasındaki kayıtlarına göre yeni toprak sahiplerinin yüzde doksanı köylüler ve basit halktır. Askeri alanda da yenilikler getirmiştir Vlad.

Bununla birlikte, Sankt Gallen Kütüphanesi'nde bulunan şu öykü Vlad Tepeş'in koşul yaratma ve verili koşullardaki tepkilere yaklaşım gibi noktalarda kişilik yapısını ve farklı yapılarda yandaşlar ve düşmanlar edinen bir kişinin bir yandan da inançlarına sadık kalma adına çabalarken koşulların kayganlığından nasıl etkilendiğini tam olarak anlamamızı sağlamasa da bazı durumlardaki psikolojisine ışık tutabileceğinden buraya alınmıştır: İki keşişin Tirgovişte Sarayı'nı ziyaretleri sırasında Vlad tarafından Chindia Kulesi'ne çıkarılarak kazığa geçirme törenlerini izlemeleri istenmiştir. Dracula gerilimli bir durumun ortaya çıkması için uygun koşulları yaratmıştır. Biri gördükleri karşısında onun Tanrı tarafından bu günahkârları cezalandırmakla görevlendirildiğini söyler. Vlad, keşişin bu sözlerine şaşırır ve sevinir. Diğer keşiş ise gördükleri karşısında öfkesini belli etmiş ve kazığa oturtulmuştur.

Aşağıdaki anlatı ise Vlad'ın kurmak istediği düzeni gerek halka anlatmaktaki gerek bunu oluştururkenki davranışlarının acımasızlığını göstermektedir. Kendisinden korku duyulmasının sebebini açıkça ortaya koymaktadır. Pek çok dilde yazılmış olan hikâyenin Rumence yorumu şöyledir:

> "Drakula yaşlıların, hastaların, topalların, körlerin, yoksulların ve serserilerin Tîrgovişte Sarayı'nın büyük salonunda toplanmasını ve onlar için büyük bir şölen hazırlanmasını buyurur. Belirtilen günde Tîrgovişte, şölene katılmak için ülkenin dört bir yanından akın eden dilencilerin ağırlığı altında ezilir. Prensin hizmetkârları herkese bir torba dolusu giyecek dağıtır, dilencileri büyük sofraların kurulduğu malikânelere götürür. Dilenciler prensin cömertliği karşısında şaşkın-

6. Elizabeth Miller, "*Vlad Tepeş*", Encyclopedia of the vampire : the living dead in myth, legend, and popular culture, S.T. Joshi (der.), Greenwood Press, California, Oxford, 2011.

lık içindedir, kendi aralarında şöyle konuşurlar: 'Bu gerçekten de prenslere yaraşır bir zarafet.' Daha sonra yemeye koyulurlar. Önlerinde ne gördüklerini sanırsınız? Prensin kendi masasına layık bir yemek: insanın ağzının suyunu akıtacak kadar güzel yiyecekler ve şaraplar. Dilenciler daha sonra dillere destan bir yemek yerler. Aç gözlülükle önlerindeki yiyeceklere ve şaraplara saldırırlar. Çoğu körkütük sarhoş olur. Birbirleriyle konuşamayacak hale gelip saçmalamaya başladıklarında, çevrelerinin ateş ve dumanla sarılı olduğunu görürler. Prens hizmetkârlarına evi ateşe vermelerini buyurmuştur. Dilenciler kaçmak için kapılara saldırır, hepsi kilitlidir. Alevler yayılır, ateşten ejderhalar gibi yükselir. Alevler arasındaki zavallıların dudaklarından iniltiler, haykırışlar, çığlıklar duyulur. Alevlerin insan yakarışları karşısında geriledikleri duyulmuş mudur? Birbirlerinin üzerine devrilirler. Birbirlerine sarılırlar. İmdat isterler ama çığlıklarını duyacak bir kulak bulamazlar. Onları yok eden alevlerin acısıyla kıvranmaya başlarlar. Alevler bazılarını kömüre döndürür, bazılarını da kül eder. Yangın sonunda durduğunda, geriye yaşayan hiçbir şey kalmamıştır."[7]

Vlad'ın konuyla ilgili sözleri kurmak istediği açık sözlü, dürüst, çalışkan toplum idealini ve acımasızlığını ortaya koymuştur:

"Bu insanlar diğerlerinin terinden geçiniyorlar, bu nedenle insanlığa bir yararları yok. Bu yaptıkları bir çeşit hırsızlık. Ormandaki maskeli haydut senden para keseni ister; ancak sen ondan daha güçlüysen kaçmayı başarırsın. Oysa bu serseriler yalvararak malını elinden yavaş yavaş alırlar, hiç ara vermezler. Bunlar haydutlardan da beter. Böylelerinin benim topraklarımın üzerinde yeri yok!"[8]

Rumen tıp tarihi uzmanı bir bilim insanıysa Vlad'ın bu davranışını Aşağı Tuna'ya felaket getiren veba belasından ülkeyi kurtarma çabası olarak yorumlamışır. Bu Vlad Tepeş'in gaddarlığını ortaya koyan anlatıların yanı sıra onun halkın tehlike anında sığınabileceği kaleler yaptırdığı, Osmanlı'nın vergiyle ilgili taleplerini –halktan toplanacak para ve ürün, hayvandır bu– reddettiği, Osmanlı'nın Eflak'ın çocuklarını devşirmesine izin vermediği belirtilmelidir, bu son derece gözüpek bir tutum-

7. A.g.e., Radu R. Florescu, Raymond T. McNally, s.125.
8. A.g.e., Radu R. Florescu, Raymond T. McNally, s.126.

dur ve halkın onu sevme sebebini göstermektedir. Tüm Doğu Avrupa'da zenginler devletin biçtiği cezadan para vererek kurtulurken Vlad, halkı arasında böyle uygulamaların önüne geçmiş ve zenginliğe dayalı bir ayrımcılığa izin vermemiştir. Nettir ki ülkesinde kişisel ahlakı yerleştirmeye çalışan ve adaletsiz davranan, yalan söyleyen kişileri vahşice cezalandıran, korkunç yöntemlerle öldürten Vlad Tepeş halkı tarafından korkulduğu kadar adil bulunmuş ve sevilmiştir de.

Hakkında anlatılan hikâyelerin değişik versiyonlarına bakıldığında kendi halkının Vlad'ı sert olmakla birlikte adil ve dürüst bir yönetici olarak gördüğü, Almanların hikâyelerinin propagandist bir bakış açısı sergilediği ve Dracula'yı Yahudiye Kralı Herod, Nero ve Diocletian gibi Hıristiyan dünyasının zorbalarına benzemekle suçladığı görülür. Vlad Dracula'nın Almanlar ve Saksonlar tarafından böyle görülmesinin temel sebebi ekonomiktir, Dracula, Sakson tüccarların ülkesini mahvettiklerini düşündüğü için kendilerine karşı serttir. Haklıdır da Saksonlar ticarette tekelleşmişlerdir ve rüşvetçi boyarlar bu durumu düzeltmek için pek bir şey yapmamışlardır. Bireyler bazındaysa karşısındakinin ırkı, sosyal statüsü değil; ahlaki tutumu, dürüstlüğü önemlidir Vlad için.[9]

Erdel'deki Alman kentlerinin sanayisi gelişmiştir ve kendilerine tanınmış ayrıcalıklar vardır. Erdel'de Saksonların yanı sıra Asya kökenli ve katolik olan Sekeller ve Rumenler yaşamaktadır. Rumen soylu sınıfı yok edilmiştir, o dönemin güçlü aileleriyse Macarlığı ve katolikliği kabul etmiştir. Rumen halk ortodoks inancını terk etmemiştir, nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar ve buna karşın bir hakları yoktur.[10]

9. Matthew Beresford, *From Demons to Dracula: TheCreation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books, London, 2008, s. 85.

10. Alman Saksonlar: Macar kralları Erdel'i fethettikten sonra orada yaşayacak bir nüfus oluşturmak istemişlerdir. 12. ve 13. yüzyıllarda Alman köylüleri kendi istekleriyle Erdel'e yerleşmişlerdir. Farklı yerlerden toplanan bu insanlar Saksonya'dan hareket ettikleri için kendilerine Sakson denmiştir. Saksonlar Erdel'e yerleşmiş, dini ve kültürel açıdansa Almanya'ya bağlı kalmışlardır. Katoliktirler ve sanayileri gelişmiştir, Eflak'a ve doğu ülkelerine mal göndererek ticaret yapmışlardır.

Rumenler: 271 yılında Roma'nın, babar istilacıların saldırılarına dayanamayarak güneye çekilmesi sonucu bu bölgedeki yerli halk bir Latin lehçesi konuşmaya başlamıştır. Bu yerli-

Hunyadilerle Habsburglar arasındaki taht mücadelesinde Alman kentleri (Saksonlar) Habsburgları desteklemiştir. Vlad ise Eflak prensi olarak Macar kralına (Habsburg soyundan 5. László Postumus) bağlılık yemini etmiş olmasına karşın Hunyadiler[11] ailesi gibidir ve onlara bağlıdır.

1457 yılında Erdel'deki Alman ayaklanmasında Mihály Szilágy, Vlad Tepeş'ten yardım istemiş ve o da Mihály Szilágy ile birlikte kente girmiştir. Bunun üzerine Mihály Szilágy Vlad Tepeş'e Borgo Geçidi Şatosu'nu bağışlamıştır. Bu olay üzerine Vlad Tepeş'le Alman kentlerinin arası açılmıştır. Karşısına 3 Eflak prens adayı çıkartırlar: 3. Dan, Besarab Laiota ve Vlad'ın üvey kardeşi olan Keşiş Vlad. Buna karşılık olarak Saksonları ticari açıdan zorlar ve kendi topraklarında egemenliklerini ilan eden bu adamları tanımamaları için diplomatik yazışmalar yapmış; ancak yanıt alamamıştır. Bundan sonra da bu düşman bölgelere terör saldırılarında bulunmuştur, son derece acımasızdır. 1456 yılında bu gelişmeler olmuştur ve 1457 yılında Macar kralı 5. László Postumus ölmüştür. Mátyás 1458'de kral olarak seçilmiştir. Vlad Tepeş bu gelişmeler üzerine belirli koşulların yerine gelmesi halinde anlaşmaya varmaya hazırdır. Eflak tahtı adayları kendisine teslim edilecek ve destekleyicileri olan boyarlar ülkeden kovulacaktır, kendisi de Alman kentlerine ticari ayrıcalıklarını tekrar tanıyacaktır. Ancak Alman kentleri bu gerekleri yerine getirmemiştir. 1459 ve 1460'ta Vlad Tepeş, 3. Dan,

---

lerin bir kısmı Erdel Platosu'na sığınmıştır. Dracula'nın yaşadığı dönemde uzun çağlardır Daçyalı Romalılar Erdel'de yaşamaktadır ve olasılıkla dillerinin de etkisiyle bu insanlara 'Rumenler' denmiştir. Moğol istilasıyla Macarlar güç kaybedince RUmenler Transilvanya'dan Karpatlara göçmüş ve iki koloni halinde yerleşmişlerdir: bir kısmı Eflak Prensliği'ni kurmuş, bir kısmı da Moldovya'ya yerleşmiştir. Rumenler bu dönemde Macar krallığı altında özerk ancak güçsüz derebeylikler halinde yaşamışlardır.

Macarlar: Orta Asya'dan göç etmişlerdir ve ilk krallıklarını Romanya'nın doğusunda kurmuş, 11. yüzyılda topraklarını Erdel'e kadar genişletmişlerdir.

Sekeller: Genellikle soyları Attila Hunlarına dayandırılmıştır. Macar krallarının akrabaları olan Sekelleri Orta Asya'dan davet etmesiyle Balkanlara yerleşmişlerdir: Macar dilinde (szek: taht, el: ötesinde) tahtın ötesine işaret eden adlandırmalarının gösterdiği gibi sınır boylarına yerleştirilmişlerdir.

11. Janos Hunyadi ölünce başa eşi Erzsébet Szilágy ve kardeşi Mihály Szilágy geçmiştir, o zamanda zindanda bulunan yeğenleri Mátyás'ı başa geçirmek amacındadırlar.

Keşiş Vlad ve yanlıları için Erdel'e saldırmış[12] ve kazanmıştır. Dehşet yaratan Vlad Tepeş sonunda Ekim 1460'ta Braşov kent konseyiyle anlaşma imzalamıştır.

Vlad Tepeş'in 1457-1460 yılları arasındaki Erdel Almanlarına saldırıları onun Batıda korkunç bir kişilik olarak tanınmasına neden olmuştur. Manastırlardan kaçan Alman keşişler beraberlerinde korkunç hikâyeler götürmüşler, bunlar kilise yazıcıları tarafından kaleme alınmıştır, hatta bugün hemen herkesçe bilinen Vlad'ın etrafında kazığa geçirilmiş kişiler olduğu halde bir masada oturduğu oyma, bu kapsamda 1500 yılında basılmıştır. Böylelikle Vlad henüz hayattayken korku kahramanı niteliği kendisine yüklenmiştir ve daha sonra bu materyal kendisine karşı propaganda malzemesi olarak kullanılacaktır.

İmzaladığı bu son anlaşmayla iç düzende bir süre için de olsa bir rahatlama yaşayan Vlad Tepeş, artık Osmanlı'yla karşılaşmaya hazırdır. Konstantinopolis'i almış, bir çağın bitip yeni bir çağın başlamasına yol açmış olan 2. Mehmed ise, kendisine bağlılık yemini etmiş olan Vlad Tepeş'in siyasi alandaki ikili davranışlarından ötürü rahatsızdır ve Tuna boyunu denetimi altına almak istemektedir.

Enea Silvio dé Piccolomini ya da yaygın olarak geçen adıyla 2. Pius, 1458 yılında Papa olmuştur ve Osmanlı'nın Avrupa için büyük tehlike oluşturduğunun farkındadır. 1549 yılında Mantova Katedrali'nde bir konsül toplayarak Avrupa ülkelerini haçlı seferine çağırmıştır. Macaristan (Kral 3. Friedrich taht için rakibi olan Mátyás Corvinus'la ilgilenmeyi tercih etmiştir), İngiltere (Güller Savaşı nedeniyle), Almanya, Fransa, İtalya, Lehistan (savaş alanına uzaktır ve Töton Şövalyeleri'yle mücadele halindedir), Rusya (dini ve idari karışıklık yaşamasının yanı sıra savaşa uzaktır coğrafi olarak ve Tatar boyunduruğundan tam anlamıyla kurtulabilmiş değildir), Boğdan, Bohemya, Venedik destek ver-

12. Bu sırada Macar kralı Mátyás ve Erdel Valisi Mihály Szilágy Almanlara yardım etmemiş, tarafsız ve sessiz kalmışlardır. 3. Dan halkı Vlad Tepeş'e karşı kışkırtmıştır. Vlad'ın kendini Osmanlıya sattığını ileri sürmüştür. Bu doğru değildir, aksine Vlad Tepeş 1459 yılında Osmanlıya ödemesi gereken vergiyi ödememiştir ve Eflak-Osmanlı ilişkileri gergindir. Vlad'ın Erdel'deki acımasızlığına, yarattığı dehşete ve kendisine atılan iftiralara karşın Rumen köylü Vlad Tepeş'e ihanet etmemiştir.

memiş, katılmamıştır.[13] Papa'nın çağrısına Avrupa'dan tek ve hiç beklemeksizin yanıt veren, Dracula olmuştur. 2. Mehmed bu durumu öğrendiğinde rahatlıkla yayılmayı hızlandırmış ve kimi yerleri fethetmiş, kimi yerler onunla barış anlaşması imzalamıştır. Dracula'yla birlikte Osmanlı'ya karşı koymaya kararlı olan kişiler, kuzeni olan kral Mátyás'la kardeşi gibi olan Mihály Szilágy'dir. Ne var ki Mihály Szilágy Osmanlılar tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Bu noktada, Vlad Dracula'nın gençliğinin en önemli yıllarını 2. Mehmed'le birlikte Osmanlı topraklarında geçirdiğini, Mihály Szilágy ile de macerasının en başından itibaren kardeş gibi olduğu hatırlatılmalıdır.

2. Mehmed'le ilişkisi bir süredir gerginleşmektedir. 1459 yılında anlaşmaları uyarınca ödemesi gereken vergiyi kesmiştir, üç yıldır ödememektedir, oysa hem verginin hem de geleneksel olarak Osmanlı yöneticilerine verilen armağanların prens tarafından sunulması söz konusudur. Bunun dışında, Osmanlılar egemenliklerindeki yerlerden her yıl beş yüz sağlıklı, güçlü genç isterler: devşirmek için. Bu nedenle zaman zaman Eflak'a girdiklerinde Vlad Dracula silahlı direniş göstermiştir. Osmanlı Tuna Nehri'nin Rumen tarafında bazı yerleri ele geçirdiyse de Akkoyunlularda savaşmaktadır, Vlad'la görüşme yoluyla sorunları çözmeyi denerlerse de Vlad çocukluğunda yaşadığı Gelibolu'daki tutuklanma olayının üzerine uygun bir yanıtla reddetmiş, ülkesinden ayrılamayacağını bildirmiştir. Osmanlı bir heyet göndermiş, karşılıklı tuzaklar kurmuşlar en sonunda Vlad Osmanlı'nın yüksek rütbeli iki yöneticisini tutuklamıştır. 2. Mehmed'in doğuda savaşmakta olmasından yararlanarak 1461-1462 kışında saldırılara başlamıştır.

Dracula başlangıçta başarılı olmuştur, Avrupa'nın önde gelenleri Vlad Dracula'nın başarısını öven raporlar ve mektuplar yazmış, sonunda bunlar Papa 2. Pius'a ulaşmış ve Papa da Macar kralından Dracula için destek istemiştir. Vlad Dracula 2.

13. Destek verenler doğulular olmuştur: Candaroğulları Beyliği, Karamanoğulları Beyi, Abhazya Beyi, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan gibi. 1460'ta Papa'nın haçlı seferine katılacakların ilahi affa uğrayacağını ileri süren bildirisiyle sona ermiş, bu bildiriyi kutlamak için de Beytullahinıli Aziz Meryem Tarikatı kurulmuştur.

Mehmed'i iyi tanımaktadır, o sırada savaşta olduğunu ve yaptıklarına nasıl hiddetleneceğini bilmektedir. Ne kadar güçlü olduğunu ve haçlı seferiyle karşı konulmazsa Avrupa'da daha çok topraklar fethedeceğini bilmektedir, kaldı ki altmışdört yıl sonra Macaristan Osmanlı toprağı olacaktır. Bu nedenle Hıristiyan ülkelere yazarak desteklerini istemiştir. Ancak hiçbir destek gelmemiştir, Macar kralı bile kraliyetin resmiyetini gösteren Aziz Istvan tacıyla ilgilenmektedir...

Bu sırada Fatih Sultan Mehmed Anadolu'daki fethini tamamlamıştır. Onun güçlü ordusuna karşılık Vlad Dracula'nın ordusu, topraklarını savunan Eflak halkıdır. Osmanlı karşısında yapabilecekleri en akıllıca savunmayı yaparak onları ülkenin derinliklerine çekme yolunu tercih etmişlerdir. Bu noktada savaş sırasında başvurulan yöntemler üzerinde durulacaktır. Çünkü bu Vlad Dracula'nın kişiliğine ilişkin önemli bir göstergedir. Vlad Dracula, geri çekilmeyi bir savaş stratejisi olarak kullanmıştır ve çekilirken de geçtiği yerlerdeki köyleri boşaltarak yakmışlardır, tüm *halk orduya katılmıştır, ekinler yakılmış*, su kuyuları zehirlenmiş, yanlarında götürmedikleri hayvanlar öldürülmüş, nehirlerin yatakları değiştirilip setler yapılarak bataklıklar oluşturulmuş, Osmanlı ordusunun geçebileceği yerlerde büyük çukurlar kazılıp diplerine sivri kazıklar yerleştirilerek tuzaklar yapılmıştır. Havanın çok sıcak olduğu bu zamanda Osmanlı yanmış topraklarda ilerlerken askerler içecek su bulamamıştır, aynı zamanda psikolojilerinin ne kadar bozulacağını öngörmüştür Vlad. İlk mikrop savaşını gerçekleştirmiştir, veba, cüzam, frengi, verem hastalığı olan kişileri Osmanlı subayları gibi giydirerek Osmanlı ordusu arasına katılmalarını sağlamıştır. 2. Mehmed'i iyi tanıyan Vlad'ın, onun cesaretini kıracak her şeyi yapmaya çalıştığı açıktır. Hatta 2. Mehmed'i öldürmek için bir gece baskını düzenlemiş, başarısız olmuştur. Bu cesur denemenin üstüne Osmanlı ordusunun yolu üzerine "kazığa geçirilmişler ormanı"nı hazırlamıştır, yirmi bin kadar Osmanlı'nın kazığa geçirilmiş cesetlerini sergilemek psikolojik savaştır. Osmanlı ordusu İbrail Limanı'nı yaktıktan sonra Temmuz ayında Edirne'ye döner. 2. Mehmed'in topraklarını so-

nuna kadar savunan Eflak için stratejik bir planı vardır: Radu'yu Eflak halkını Vlad'a karşı kışkırtıp onun yerine geçmesi için küçük bir Osmanlı birliğiyle birlikte Eflak'ta bırakmıştır. Radu, 2. Mehmed'in gözdesidir ve onun desteklediği taht adayıdır artık. Boyarlar da 2. Mehmed'e bağlıdır, onlara göre Vlad ise Macar Kralı Mátyás'a bağlıdır. Radu Eflak halkına geleneksel hakları tanıyacağını, Osmanlı sultanını tanıyarak vergisini ödeyeceğini; fakat onların kendi topraklarına yerleşmelerine ve gençlerini yeniçeri ocağı için devşirmek üzere almalarına izin vermeyeceğini ve belki de en önemlisi, halkın Vlad'ın yönetiminde olduğu gibi güvensiz hissedecekleri değil, terörün olmadığı bir yönetim vaat etmiştir. Bu propagandist yöntem etkili olmuştur ve Vlad'ın ordusundakiler Radu'nun yanına geçmiştir. Mircea'nın ölümünden sonra şimdi de Radu kendisine düşman olarak karşısındadır.

Bu gelişmeler üzerine Vlad Karpatlara kaçmıştır. Bir başka olay daha olmuştur: Vlad'ın kuzeni Ştefan, Eflak ve Macar askerleri tarafından korunan Kilya Kalesi'ne saldırmıştır. Dracula 41 yaşındadır ve gelişmeler üzerine Erdel'e kaçmıştır, Braşov'a yakın olan Königstein Şatosu'nda (Kral Kayası) Macar kralı Mátyás'tan haber beklemektedir. Ne var ki Mátyás Sibiu'ya ve oradan Braşov'a gitse de rahat davranarak Radu'nun prens olması durumunu görüşmüş, vergi toplamış, Aziz Martinus Yortusu'nu kutlamıştır Vlad kendisini beklerken. Sonunda karşılaşır ve beş hafta görüşmelerde bulunmuşlardır. Mátyás ise kararını vermiş olmasına karşın ikili oynamıştır. Tahta çıkan Radu'yu tanımış, Fatih Sultan Mehmed'le beş yıllık barış anlaşması imzalamış ve Haçlı seferi idealinden çoktan vazgeçmiştir. Vlad Dracula'ya ihanet etmiş, ona tuzak kurmuştur.

Vlad Dracula, Kral Mátyás'a Eflak'ı beraberce Radu'dan ve Osmanlı'dan kurtarmayı teklif etmiştir. Mátyás, Dracula'nın emrine bir birlik vermiştir ve Eflak'a girdiklerinde Vlad'ın askerleri derin bir vadiye inince bu birlik Vlad'ı tutuklamıştır. İşte Macar Kralı Mátyás'ın Vlad'a kurduğu tuzak budur. İersiu Şatosu'nda zindana atılmıştır Vlad Dracula. Ancak kahraman olarak görülmekte olan biridir, özellikle Hıristiyan Avru-

pa tarafından. Kimse ona yapılan bu davranışı haklı görmemiş, Mátyás'ın öne sürdüğü sebeplere inanmamış ve Venedik Senatosu da Roma Kilisesi de Lehler de Mátyás'ı Osmanlı'yla işbirliği yapmakla suçlamıştır. Vlad Dracula Macaristan'da on iki yıl tutsak olarak yaşar, bu tutsaklık resmi olmayan bir siyasi tutuklu olarak istendiğinde bazı görüşmelerde adeta karizmasından yararlanmak amacıyla hazır bulunmasını da kapsamıştır. Hatta Mátyás'ın resmi taç giyme töreninde (Aziz Istvan tacını Macar kralı olarak giymesi) resmi davetlidir. Bu durum, başka sonuçlar doğurur ve bir hain olmakla, Haçlı seferi parasını Aziz Istvan tacını satın almak için harcamakla suçlanmıştır.

Bundan sonraki gelişmeler daha karışıktır: Boğdan Prensi Ştefan 1465'te Eflak'ın Kilya Kalesi'ne saldırmış, Macarlar 1467'de ona saldırarak karşılık vermiş, Ştefan 1473'te Radu'ya saldırmış ve onun yerine geçirdikleri Besarab Laiota Osmanlı'yla anlaşma yaparak Eflak prensi olmuştur ve 1475 yılında Güzel Radu frengiden ölmüştür. Radu'nun ölümü ve Besarab Laiota'nın Osmanlı'yla anlaşması Mátyás'ın Vlad'a uygun bir evlilik yoluyla katolikliğe geçmesi ve yeniden Eflak prensi olması için teklif götürmesinin yolunu açmıştır. Vlad Dracula, daha önce işbirliği içinde olduğu Mihály Szilágy'nin kızıyla evlenir ve Corvinus ailesinin simgesi olan kara kuş, Vlad'ın armasına eklenir. Bu duruma sevindiğini belirtenlerin içinde İtalya, Milano, Venedik elçileri, Papalık elçisi vardır. Değişen durumu en net gösteren, Ştefan'ın Macar kralı Mátyás'tan Vlad Dracula'nın Eflak prensi olmasını istemesidir. Bu sırada gerçekleşen bir gelişme de Osmanlı'nın Bosna'ya saldırması, hızla yayılmaya devam etmesidir. Yeni Papa 4. Sixtus Haçlı birliği çağrısı yapmış ve bu kez çağrı karşılık görmüştür. Mátyás, Sırp Despotu, Dracula beraberce Bosna'yı Osmanlı işgalinden kurtardıktan sonra Dracula 1476 yılında Eflak'a girmiş ve üçüncü kez tam destekle Eflak hükümdarı olmuştur. [14] Macar kralı, Venedik'e ve Papalığa Dracula'nın tekrar başa geçmesinin ertelenen Haçlı seferlerinin başlaması demek olduğunu yazmıştır.

14. Bu süreçte István Báthory, Vlad Dracula'nın yanındadır. István Báthory, Erzsébet Báthory'nin (1560-1614) amcasıdır.

Ne var ki yaklaşık iki ay sonra Vlad Dracula öldürülmüştür, başsız bulunan cesedi Snagov Manastırı'na gömülmüştür. Dönemin yazışmalarından çıkarıldığı kadarıyla Dracula'nın ordusu, Osmanlı desteği almış olan Besarab Laiota'nın ordusuyla Snagov yakınlarında karşılaşmıştır ve iddia edildiğine göre Dracula karşı tarafı şaşırtmak için Osmanlı giysileri giymiştir. Avustralyalı tarihçi Jacob Unrest ve Macar tarihçi Bonfini tarafından aktarılan bilgi, Osmanlıların içlerinden birini Dracula'nın hizmetkârı gibi giydirdiği ve bu kişi tarafından kesilen başının Konstantinopolis'te halka gösterildiğidir.

Vlad Tepeş'in yaşantısında önemli olmuş isimler sinema filmlerinde zaman zaman geçmektedir. Dracul tarikatına da rastlanmaktadır. Burada bu denli yer verilmiş olmasının nedeni, Bram Stoker'ın Kont Draculası'nın kendisini böyle tanıtmış olmasıdır, her ne kadar romandaki kahramanın niteliklerine bakıldığında tarihteki Voyvoda'yla çok örtüşmediği görülse de. Vlad bir halk kahramanı ve Osmanlı'ya karşı Hıristiyanlığın savunucusudur. Siyasal tutumu ve sert tavrı, işkenceleri ise o dönemin olağan davranışlarıdır sadece. Çok erken bir tarihte Avrupa'da kendi ülkesi için ulus devlet modeli yönünde çaba göstermiş olması ayrıca dikkate şayandır.

Erzsébet Bathory

Kısaca hikâyesine bakıldığında Erzsébet Báthory'nin güzelliğine fazlasıyla düşkün ve son derece acımasız bir kadın olduğu görülür. Hizmetkârlarını gaddar yöntemlerle cezalandıran Kontes, bir zaman sonra kimilerini öldürmeye başlamıştır. Báthory'nin, kendisiyle ilgili kuşkuların ortaya çıkması üzerine zan altında kaldığı 1610 yılına dek yaklaşık 650 kişiyi öldürdüğü söylenir. Yıllar sonra ortaya çıkan belgeler Báthory'nin yaptıklarını detaylı olarak göstermektedir. Ne var ki yazarlar Báthory davasındaki ifadelerin ve tutanakların halktan saklandığını ve bunların Kontesin vampirliğine ilişkin ifadeler içerdiğini varsaymıştır. Erzsébet Báthory'nin kanla gençlik ilişkisini kurmasına ve kanla banyo yaparak genç kalacağını düşünmesi-

ne dair hikâyesi, Michael Wagener'in aktardığına göre şöyledir: Erzsébet eşinin hoşuna gitmek için iyi giyinme alışkanlığındadır. Bir gün oda hizmetçisi saçında bir yanlışlık görünce bunu fark etmenin karşılığı olarak kulağına sert bir yumruk yedi ki burnundan kan fışkırdı ve hanımının yüzüne sıçradı. Yüzünü yıkadığında, gözüne cildi daha güzel, daha beyaz ve kan damlalarının olduğu noktalar daha saydam görünen Erzsébet böylece yüzünü ve tüm vücudunu insan kanında yıkama düşüncesini oluşturmuştur. 1611'de suçlu bulunan Erzsébet Báthory, penceresi olmayan bir odada ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Üç yıl sonra bu odada ölmüştür.[15]

Yaşantısı ve olasılıkla hakkında öngörülenler, varsayılanlar Erzsébet Báthory'nin edebi yapıtlara, sinema filmlerine esin kaynağı olmasına yol açmıştır. Bu nedenle hem bu yapıtları değerlendirebilmek için hem de her olay, olgu, yaşantının koşulları bilinmeksizin anlaşılamayacağından Bathory'e biraz daha dikkatli bakmak gerekmektedir. Erzsébet Báthory sıklıkla "Countess Dracula" ya da "Blood Countess" denilerek tanımlanmıştır. Bugün bile esin kaynağı olmaya devam etmesinde ve araştırmalarda kendine muhakkak yer ayrılmasına neden olan olaylara bakarken bunların gerçekleştiği tarihin ve ortamın göz önünde bulundurulması, Erzsébet Báthory'nin karakterinin oluşumunu anlamamızı sağlamaktan uzaksa da hangi ortamda ve nasıl bir güce dayanarak cinayetleri işlediğini anlamamız için ışık tutabilir.

Báthory ailesi Transilvanya'nın en eski ailelerindendir. Ailenin soyu, bir ejderha öldürmüş olan efsanevi ve kudretli savaşçı Vid Báthory'e dek gider. Bob Curran'a göre, Vid Báthory'nin ejderha öldürme söylencesi, daha sonra İngiltere'nin koruyucu azizi Aziz George'a dönüşmüş olan ve kendisinin de ejderha öldürdüğü söylenen Romalı Hıristiyan şövalye Iorgi için gerekli motifi oluşturmuş olmalıdır. Ancak ejderha öldürme, çok daha eski bir motiftir ve pek çok kültürde gerek mitolojide gerek süreç içinde değişerek de olsa yaşamaya devam eden ritüellerde bulunmaktadır.

15. Konstantinos, *Vampires: The Occult Truth*, Llewellyn Publications, St. Paul, 2005.

Benzer büyük ailelerin üyeleri aralarında ensestvari evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Annesi Anna Báthory, Polonya kralı Stephen'in kardeşidir, babası ülkeler yönetmektedir. Bununla birlikte, yakın akraba evliliğinden olan çocuklar, geçmiş yıllarda Báthory ailesiyle ilgili delilik ve canavarca doğum dedikodularına yol açmıştır. Annesi dindar bir Kalvinisttir ve olağanüstü güçlü bir karakterdir. Babası George çalışkan, Hapsburg'da çeşitli yönetimsel görevleri elinde tutan bir adamdır. En azından bir ağabeyi vardır ve iz bırakmadan tarihten silinmiş olan kendisinden daha genç iki kız kardeşi vardır, Klara ve Sofia. Erzsébet Báthory işte bu yapıdaki bir aileye 1560 yılında Transilvanya'da doğmuştur. 1571 yılında Erzsébet 11 yaşındayken inanılmaz derecede varlıklı ve Macaristan'da zamanın gözde bekarı gözüyle bakılan 15 yaşındaki Kont Ferenc (Francis) Nadasdy'yle sözlenir. O dönemde bu tür nişanlar, sözler istisnai değildir ve romantik niyetlerden ziyade politik sebeplerle yapılmaktadır. Bu tanınmış aile ismini edinmek için Francis kendininkini Báthory olarak değiştirmiştir. Evlenip onun Slovak Cumhuriyeti'ndeki şatosuna taşınıncaya kadar Transilvanya'da yaşamıştır. Francis ve Erzsébet evlenmek için dört yıl bekledikten sonra 8 Mayıs 1575'te evlenmişler ve Erzsébet Báthory şatosundan, kayınvalidesi korkutucu Lady Ursula Nadasdy'nin himayesine gönderilmiştir.

Erzsébet'in Lady Nadasdy'nin sarayında bulunduğu sırada veba ve salgınlar Doğu Avrupa'yı kırıp geçirmektedir, Macaristan'ın köylerindeki fakirleri ve gariban kimseleri öldürerek. Hastalık ve felaket dalgaları herkesi kuşatılmış halde içeriye kapatarak Savarin'deki şatonun duvarlarına dayanmıştır. Erzsébet bu koşullarda kendini katı ve baskın kayınvalidesinin giderek sıkılaşan kontrolünde bulmuştur. İşte bu sıralarda, efsaneye göre, kendisini verdiğini söylediği "kara yabancı", belki bir orman demonu tarafından ziyaret edilmiştir.Aslında pekâlâ cinsel açıdan gelişigüzel davrandığı varsayımlarına yol açan şekilde ortaya çıkan bilgi, bir ya da daha fazla uşakla ilişkisi olduğudur. Kayınvalidesi ölünce Erzsébet uzaktaki Csejthe Casde'de eşine

katılır. Bu sırada, Müslüman Osmanlılar ilerlemekte ve Hıristiyan güçleri onların yayılmasını durdurmaya çalışmaktadır. Kont Francis şimdi Macar ordusunda askerdir, savaşta "Macaristan'ın Kara Kahramanı" olarak tanınmaya başlayarak sivrilmiştir. Zamanının çoğunda eşini yalnız bırakmış, Osmanlı akınlarına karşı savaştığından uzakta bulunmuştur.

İşte bu zamanda Erzsébet çeşitli eğilimlerin etkisi altına girmiştir. Csejthe'deki hizmetliler çoğunlukla yerlilerdendir ve yerel bilgi ve efsanelere iyice batmış durumdadırlar. Bölge batıl inançlıdır ve yüzyıllar öncesine dayanan eski söylenceler ve alışkanlıklarla doludur. Lezbiyenliğin Erzsébet'i cezbetmiş olması olasıdır, bununla birlikte tüm Macaristan'da bu konuda ünlü bir halası vardır ve bunlar da Csejthe'deki bazı olaylarda önemli rol oynamış görünmektedir. Erzsébet, çevresinde çok sayıda kız olan halası Klara'yı sıklıkla ziyarete gitmiştir. Anna Darvulia adlı yaşlı bir hizmetçi, civarda cadı olarak görülmektedir, Dorottya Szentes isimli bir hizmetçiyle birlikte Erzsébet'in adının kötülük ve sapkınlıkta dillere destan olmasına neden olan korkunç işlerde büyük payı vardır. Darvulia'nın Erzsébet'in hizmetine girmesinden sonra şiddetin dozunun arttığı ve müphem olayların olduğu dava sorgulamalarından bilinmektedir. Bunlara János Újváry de eklenmelidir. Bu uygulamalar, cinsel unsurlar içeren kara büyücülüktür. Ferenc'in yokluğunda eşinin çalışanlarına uyguladığı sadizmden haberder olup olmadığı bilinmemektedir. Sorgulaması sırasında János Újváry kendisinin otuz yedi kızı öldürdüğünü itiraf etmiş ve buna Ferenc yaşarken de işkence yapıldığını; ama o zaman kızların öldürülmediğini bildirmiş, Kontun bu durumu bildiğini ve önemsemediğini söylemiştir.[16]

1604 yılında Kont Ferenc ölmüştür ve artık Erzsébet'in zalimliğinin asıl zamanıdır. Csejthe'nin hanımının bölgede karşı konması zor, korkutucu bir gücü vardır. Kocasının ölümünden sonra akrabalarının koruması altındadır, özellikle kendisine ek statüler veren Macaristan Kralı Mátyás'ın. Yine de sürdüğü ah-

16. Valentine Penrose, *The Bloody Countess*, Çev. Alexander Trocchi, New English Libraray Books, London, 1972.

laksız yaşam onu fiziksel olarak kötü etkilemeye başlamıştır. Yaşlanmaya, kırışıkları oluşmaya başlamıştır artık. Bu noktada efsane sözü ele alır.

Popüler bir hikayeye göre hizmetçilerinden bir genç kız Kontesin saçını tararken yanlışlıkla çeker. Buna hiddetlenen Erzsébet kızın yüzüne kanatacak şiddette bir yumruk atar. Daha sonra baktığında kan damlalarının olduğu yerde cildin daha genç ve taze göründüğünü hayal eder. Bunu cadı Darvula'yla görüşür ve kırsal bölgede bakire kanının, bazı tiksindirici ritlerle birlikte gençlik verici özelliği olduğuna inanıldığını öğrenir. Bu Erzsébet'i kanlı ve canice bir yola sokar. Eşlikçileriyle birlikte civar köylerden genç kızları işe almaya başlar, görünüşte Csethje'de hizmetçi olarak çalışacaklardır; ama gerçekte şato duvarları arkasında öldürülmek üzere. Genç görünümünü kısmen de olsa geri kazanacağı inancıyla Kontes her gün kanlarında banyo yapacaktır. Erzsébet'in yenileyen, sağlık veren ilaç olarak kanı gerçekten içtiğine dair raporlar vardır. Öldürülen kızların çoğu Macaristan'ın Slovak nüfusundan ve toplumun altsınıf olarak görülen kesimindendir. Bir süre yetkililer kızların ortadan kaybolmalarından ötürü endişe etmemiştir. Resmi hikâye, hastalık kapıp öldükleridir. Yıllarca, kabaca 1601-1611 arasında, Erzsébet cezalandırılmayacağından emin olarak ve hiçbir resmi soruşturma olmadan sayısız hizmetçi kızı öldürmüştür. Bölgedeki pek çok insan şatoda neler olduğunu bilmekte ya da şüphe duymaktadır; ama kimse yüksek sesle söylemeye cesaret edememiştir. Bir kez Lutherci bir papaz ona karşı konuşmuş, Csethje'de yamyam şölenleri ve kan içilen orjileri de içeren büyük ve korkunç bir şeytaniliğin süregittiğini iddia etmiştir ve başta kimse kulak asmamış, duymazdan gelmişse de bazı kişiler sözlerine kulak vermeye başlamıştır. Bir efsaneye göre Erzsébet'in öldüreceği kızlardan biri kaçmayı başarmış ve çevreyi haberdar etmiştir; ancak bu pek olası değildir. Muhtemel olan, Erzsébet'i kuşatan dedikoduların, araştırmaktan başka seçeneği olmayan Macar kralı Mátyás Corvenus'un kulağına gidinceye dek artmaya devam etmiş olmasıdır.

Kralın, Kont György Thurzo'yla birlikte 1611'de Csejthe'ye girdiğinde buldukları kanıtlar üzerine 1611'de bir dizi mahkeme düzenlenmiştir. Sonucunda, hizmetliler Anna Darvulia, Dorottya Szentes ve János Újváry büyücülük ve cinayetten suçlu bulunarak idam edilmiştir. Erzsébet, soyluluğundan ötürü herhangi bir şekilde suçlu bulunmamış, Macar kralının lütfuyla Csejthe'de kalması emredilmiştir. Taş ustaları getirilerek Erzsébet Báthory en büyük zalimliklerini gerçekleştirdiği yerde duvarlar içine hapsedilmiştir. Odada sadece yiyecek verilmesi için küçük bir delik bırakılmıştır. Şatonun bu bölümünün tüm pencereleri tuğla örülerek kapatılmış, böylece Erzsébet karanlıkta tek başına bırakılmıştır. 31 Haziran 1614'te, denilene göre elli dört yaşındadır, Estergom piskoposluğundan iki rahibe vasiyetini dikte etmiştir. Bundan kısa süre sonra gardiyanlarından ikisi yemek verilen delikten ona bakmaya karar verdiklerinde, söylendiğine göre hâlâ tüm Macaristan'ın en güzel kadınıdır, yerde yüzükoyun yatan bedenini görmüşlerdir, Kontes ölmüştür.

Erzsébet Bathory ile ilgili raporlar yüz yıl boyunca mühürlü kalmıştır ve tüm Macaristan'da adının anılması yasaktır. "Csejthe" kelimesi Macar dilinde bir küfür, sövgü kelimesi olmuş, ülke sınırları içindeki Slovaklar Kontes'ten dolaylı olarak "Macar fahişesi" diyerek söz etmişlerdir.[17]

Biraz daha detaylı bakıldığında, yakınındakilerin cezalandırılarak vatandaşlarda adaletin işlediği duygusu uyandırılmaya ve böylece bir soylu olan Erzsébet için György Thurzo'nun, ailesiyle yaptığı görüşmelere sadık kalmaya çalıştığı görülmektedir. Bu görüşmelerde Erzsébet'in oğlu Paul'un olan bitenden uzak tutulması, Macar Kralı 2. Matyas'ın hemen bilgilendirilmemesi gibi kararlara varılmıştır.

2 Ocak 1611'de tutuklamadan iki-üç gün sonra Kont Thurzo, kendi sözü geçen bir yer olan Bytca'da ilk davanın görülmesini sağlamıştır, bu davada 17 kişi ifade vermiştir. Erzsébet'in suçortağı olan dört kişiye aynı 11 soru sorulmuştur. Elbette

17. Bob Curran, *Encyclopedia of the Undead: A Field Guide to the Creatures That Can Not Rest in Peace*, New Page Books, Franklin Lakes, NJ, 2006.

Avrupa'da genel bir uygulama olan işkence bu davada da sanıklara sorgulama öncesinde uygulanmıştır. Ficzko lakaplı János Újváry 37 genç kızın öldürüldüğünü, Helena Jo 51 ya da daha fazla, Dorottya Szentes 36 hizmetçi kızın öldürüldüğünü, Katharina Beneczky bu sayının 50 civarında olduğunu söylemiştir. 7 Ocak 1611'de aynı yerde düzenlenen ikinci davada 650 kızın öldürüldüğü iddia edilmiştir. Şahitlerden Zusanna sadece kendisinin Kontesin yanında çalıştığı dört yılda 80'den fazla kızın öldürüldüğünü söylemiştir. Bu süreç boyunca kendisi mahkemeye çıkmamış olan Erzsébet, suçsuz olduğunu iddia etmiştir. Mahkeme sonunda Helena Jo ve Dorottya Szentes'in el parmaklarının cellat tarafından kızgın kerpetenle koparılmasına, bundan sonra canlı canlı yakılmalarına, Ficzko'nun önce başının kesilmesine ve sonra diğerleriyle birlikte cesedinin yakılmasına karar vermiş, bu kararı 16 yargıç onaylamıştır. Ardından 24 Ocak 1611'de Erzsi Majorova suçlu bulunarak idam edilmiştir.

Bu noktada bir ek açıklamaya ihtiyaç vardır, arka planda işleyen süreçlerle olayların gidişatını etkileyen bazı durumları... Báthory ailesi çok güçlü bir ailedir ve hemen yazışmalara başlamışlardır. Macar kralı 2. Mátyás ise ilk iki davada olanlardan ötürü son derece kızgındır ve Erzsébet Báthory'nin bizzat hazır bulunacağı yeni bir mahkeme düzenlenmesini istemektedir. Cinayet, heretik olmak, cadılık gibi suçlamalardan aklanamadığı takdirde geniş Báthory arazilerine ve mülklerine yasal olarak el konulabilecektir ve kendisinin Erzsébet Báthory'e olan borcu geçersiz olacaktır. 2. Mátyás'ın, Erzsébet'in eşi Ferenc'e çok büyük miktarda, 17.408 gulden borcu vardır, ödememektedir ve her seferinde Erzsébet'e verdiği tek yanıt biraz daha beklemesi gerektiği olmuştur. Bununla birlikte Paul, Erzsébet'in oğlu, György Thurzo'ya (Lord Palatine, Erzsébet'in yaşadığı bölgenin kraliyet temsilcisi) bunu engellemesi için yazmıştır ve belki de bundan sonraki gelişmelerde belirleyici olabilecek bazı bilgiler de vermiştir: Kral böyle bir mahkemeden bir yarar elde edemeyecektir; çünkü Erzsébet tutuklanmadan çok önceden mülklerini, arazilerini, şatolarını ve köylerini miras olarak

kime bırakacağını belirlemiştir. Protestan ve Katolik ayrımcılığı olarak görülebilmesiyle de ekonomik sonuçları olacağından, kralın üzerinde ayrıca baskı oluşmuştur. Mahkemede genç kızlara yapılan işkenceler, öldürülmeleri yer aldıysa da Erzsébet'in gençleşmek amacıyla bu kızların kanıyla yıkandığı, vampirce eylemleri, kan banyolarından söz edilmemiştir. Kaldı ki kanıtlanamayacak bilgilerdir bunlar.

Erzsébet, kent kilisesinin altındaki mezarlığa gömüldüğünde kent sakinleri böyle birinin kendi kiliselerinin kutsal topraklarında gömülü olmasına tepki vermiş ve bunun üzerine ailesi Macaristan'ın kuzeydoğusundaki Ecsed kentinde bulunan aile yerine defnedilmesini sağlamıştır.[18] Lanetli, huzursuz, yaşamında büyük kötülükler yapmış, intihar etmiş kişilerin ruhları için düşünülen olasılıkların Erzsébet için de düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Bram Stoker'ın Dracula romanındaki Kont için esinlenilen tarihi kişiliğin Vlad Tepeş'ten ziyade Erzsébet Báthory olması muhtemeldir. Vlad Tepeş acımasız bir adamdır, yanı sıra köylüye toprak paylaşımı yapılmasını sağlayan, toprak reformu taraftarı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'nın doğu ucundaki savunma noktasının koruyucusu, Haçlı çağrılarına ilk yanıt veren bir halk kahramanıdır. Vlad Dracula'nın canavarca olarak tanımlanan hareketleri, acımasızlığı olarak görülen uygulamalarıysa o zamanın genelgeçer yöntemleridir, zafer çığlığı, göz korkutma, cezalandırma amacıyla hemen her yerde görülen uygulamalardır. Kan içmesi, hortlaması gibi konular ise söz konusu bile değildir. Kanın gençleştirici olduğu fikrine kapılan, Erzsébet'tir. Bu sanıyla şatosunda genç kızlar tutan, onlara işkence eden ve kanlarıyla banyo yapan... Hemen hatırlanacaktır romanda Dracula'nın Harker'ın onu Transilvanya'daki yaşlı, beyaz saçlı, ellerinin içinde tüyler olan Kont'tan Londra'daki genç ve cazip adama dönüştüğünü gördüğünde uğradığı şok. Şatosundaki genç kadınların varlığı ve yanında çalışan uğursuz görünüşlü kişiler de Erzsébet'in şatosundakiler gibidir. Pek

18. A.g.e., Raymond T. McNally, s. 75- 88.

çok kişi, davası sırasında gücünden ötürü karşılarına almaktan çekindikleri Erzsébet'e, kendisine ihanet etmediklerini, sadık kaldıklarını belirtmiştir. Elbette Erzsébet Báthory, roman kahramanına uyarlanan kişiliktir denemez. Ancak çizilen portrede esinlenilen çok belirgin ortak özellikler vardır. Bu denli etkileyici bir yaşam öyküsü, sinema filmlerine konu edilmiştir tabii ki. Esinlenilmiş, isminden yararlanılmış, hayatı anlatılmıştır. Entellektüel, soylu, güçlü ve istediğini yapmakta hırslı bir kadın, buna eşcinsellik, kan tutkusu, cinayetler de eklenince, konu edilmek için etkileyici, tükenmez bir kaynak oluşturmuştur sinema için.

8
Vampirin Sanat Hayatı

Hemen her sanat akımında olduğu gibi gotik ve benzeri akımlar da resim, mimari, heykelde başlayıp geliştikten sonra edebiyat, tiyatro ve sinemaya sirayet etmiştir. Heykelde de zamanı aşan yapıtlar ortaya konmuş olmakla birlikte bu konular özellikle resim alanında bugün de sanat tarihi çalışmalarına konu olan zengin içerikli bir külliyat yaratılmasına yol açmıştır. 18. yüzyılın siyasal olaylarının toplumsal yaşamdaki etkileri, özellikle de Fransa'da devrim sonrasında yaşananlara tepkilerin ifade edilebileceği bir zemin olarak gotik akım mimariden resim ve edebiyat alanına geçerek gelişmiştir. Özellikle de siyasal amaçlar için ikiyüzlü bir biçimde halkın nasıl yönlendirildiği-

ni görenler, kurumsal cinayetlerin yüksek dozlu şiddetini yok sayamayanlar için yaşadıkları zaman tam bir kâbustur. "*Gotik, salt marazi ya da dehşet verici bir kaçış edebiyatı değildir, kişisel ve giderek sınıfsal sancıları fantastik imgelerle, metafizik yaklaşım ve savlarla ortaya koyan bir başka büyülü ayna'dır.*" [1]

Gotik edebiyatın çıkışı İngiltere'den olmuştur ve başlangıcı genel kabulle Horace Walpole'un Otranto Şatosu'na tarihlenmiştir, toplumsal değerleri eleştirisinde ironi baskındır. Gotik yazın, bir yandan okuru etkileyecek atmosferi yaratırken bir yandan da anlatılarında korkuya, dehşete yol açan olayların kendi içinde bir açıklaması olabileceğini göstererek sadece batıl olmaktan kurtulmuştur. Bu noktada, Frankenstein'ın aynı zamanda bilimkurgu kategorisine girmesi net bir örnektir.

Kaya Özkaracalar sinemada gotiğin başlangıcı olarak Georges Meliés'nin *Le Manoir du Diable* filmini belirlemiştir. Film, şatoda geçer, büyü, şeytan, hatta bir iskeletin yarasaya dönüşmesi yer alır, elbette sahne illüzyonu tadındadır. Vampir filmlerinin önde geleni *Nosferatu*, Dışavurumcu Alman Sineması örneklerindendir ve elbette ülkenin içinde bulunduğu koşulları filmin atmosferine taşımıştır. Bundan sonra da gotik edebiyat vampir filmleri için zengin bir kaynak oluşturmuştur. Sinema filmlerine baktığımızda da bunlarda doğaüstü, tekinsiz, fantastik kavramların esas alındığı ve vampir filmlerinin çoğunluğunun da gotik romantizm çerçevesine girdiği görülmektedir.

İnsanın varlığın ilişkin, ruh, beyin, beden unsurlarına ilişkin, ruhun neliğine ilişkin sorular, korku sinemasında üzerinden bu soruların irdeleneceği karakterlerinin, canavarlarının baştacı edilmesini sağlamıştır. Toplumsal eleştiri için metafor niteliği sunarken bir yandan ölümün varlık üzerindeki etkisi, bedensel ölümün aşılması, bireysel bilincin sürerlik koşulları konularının araştırılması, ortaya konması, Frankenstein'ın canavarında görüldüğü gibi kimi zaman varsayımların ileri sürülmesi bu sinema karakterleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

1. Giovanni Scognamillo, *Dehşetin Kapıları*, Kamer Yay., İstanul, 1997.

Elbette günümüzün en çok takip edilen alanı olan sinema, görsel imkânlarıyla, sürekli gelişen teknolojinin desteğinden yararlanarak öncelikle korku türünde olmak üzere bu tür konuları işlemiştir. Ölümden sonra ruhun yaşadığına ve inanç sistemlerinin gelişmesi, kurumsallaşmasıyla ve özellikle İsevi inançlarda din felsefesi alanındaki tartışmalarla ki Batı'nın ve özellikle Hollywood'un film endüstrisindeki baskın durumu göz önünde bulundurulduğunda önemlidir, cennet, cehennem kavramlarına duyulan inançla günah kavramı ve bireysel ahlak artık siyasal ve toplumsal konuların işlenmesinde eğretilemelere elvermiştir korku türünde, *canavarlar, yaratıklar, manyaklar*[2] üzerinden özellikle. Hortlaklar, huzursuz ruhlar, cadılar, geri dönen ölüler, vampirler, kurt adamlar, zombiler... Örneğin *Nightmare Castle* filminde hem çılgınca deneyler yapmasıyla Frankenstein'ı hatırlatan bilim insanı Stephen Arrowsmith hem hortlayarak öç almaya gelen, orada Stephen tarafından öldürülmüş olan eşi Muriel ve onun sevgilisi David hem kanla genç kalan Solange vardır, hayaletlere inanan doktor Derek Joyce dışındaki oyuncular bunlardır. Ya da çürüme, bedenin ölümü, beyin ölümünün insanın ölümü olduğu gibi konular ele alınmıştır, günümüzde bu konu varlığın siber alana aktarılması, günümüz teknolojisiyle tıp alanında geçerli uygulamalara yer veren siborgların, yeni ya da varsayılan bir durummuşcasına işlendiği fütüristik bir bakışmış gibi bunlara yer verilen fantastik, biraz bilimkurgu kokan farklı yaklaşımlarla filmler çekilmektedir. Ne var ki bu gibi konular her zaman insan zihnini meşgul etmiştir. Kimi filmlerin konusu, doğrudan beden-beyin ikiliği olmuştur, *The Brain That Couldn't Die* gibi. Kimi filmler insana dair çok katmanlı sorunsalını harmanlarken insan yaşamı konusunda gerçekçi davranmışlar, başka bir kisveye büründürmemişlerdir, *Abre Los Ojos* gibi.

Filmler, kendi klişe kahraman ve canavarlarını yaratmakta gecikmemiştir. Bu film karakterlerinden kimileri tutulmuş, ge-

2. *Canavarlar Yaratıklar Manyaklar* isimli kitabında Scognamillo, oldukça geniş bir yelpazede bunları işleyen filmleri, film kahramanlarını, yönetmenleri ele almıştır. (Giovanni Scognamillo, *Canavarlar Yaratıklar Manyaklar: Fantastik Sinema ve Korku Sineması*, +1 Kitap, 2006.)

liştirilmiş kimileri ise sadece devam filmlerinde tekrar perdeye taşınmıştır. Frankenstein'ın canavarı, King Kong, kurt adam, vampir ilk akla gelenlerdir ve tümü de çok katmanlı anlam yapısının olmasına elverir filmlerin. King Kong'un yeniden çevrimleri yapılmış, Robert Louis Stevenson tarafından 1886 yılında yazılmış olan *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* romanının karakteri filmlere konu edilerek yeniden çevrimleri, komedi versiyonu yapılmış, kurt adam filmleri kimi zaman farklı bir içeriğe işaret ederek çekilmiştir, *Ginger Snaps* üçlemesinde olduğu gibi. Ancak gerek edebi eserler gerek sinema filmleri en uygun görülen, vampir karakteri olmuştur. Tartışma götürmeyecek şekilde vampir, ekrana en çok taşınan canavar kahramandır.

Vampir, halkta yarattığı korkunun etkisiyle sanat hayatına adım atar. Vampir salgınları üzerine resmi ekiplerin raporları, tanıklıklar ve giderek vampirlik üzerine yapılan din felsefesi alanına giren teolojik çalışmalar, akademik çalışmalar, bilimsel açıklama getirme çabaları sanatçıların da bu konuya eğilmelerine yol açmıştır.

18. yüzyıl başlarında Alman üniversitelerinde vampirlik üzerine yürütülmüş akademik ve felsefi tartışmalar şairlerin ve edebiyatçıların ilgisini çeker. Bunların içinde vampir edebiyatı dendiğinde muhakkak anılan, *Der Vampir* şiirinin yazarı olan Heinrich August Ossenfelder de vardır. Ardından Wieland vampirden bahseder, en bilinen eser olaraksa elbette, Goethe'nin *Die Braut von Korinth*'i (1797) olur. Yayınlandığı dönemde çeşitli dillere çevrilen ve sanatsal anlamda esin kaynağı olan iki eser, Gottfried August Bürger'in 1773 tarihli *Lenore*'si[3] ve Samuel Taylor Coleridge'in *Christabel*'idir[4] (1797;1800). Johann Ludwig Tiek, *Wake Not The Dead* (1800) isimli öyküsünü yazar. 1801'deyse Robert Southey'in, *Thalaba* isimli şiirinde vampirin sözü geçer ve böylece vampir İngiliz şiirine girmiş olur. Lord Byron'ın *The Giaour* (1813), Polidori'nin *The Vam-*

3. Gottfried August Bürger, "*Lenore*", Çev. Gabriel Charles Rossetti, http://www.rossettiarchive.org/docs/1-1844.harvardms.rad.html.

4. Samuel Taylor Coleridge, "*Christabel*", http://www.online-literature.com/coleridge/655/

pire (1819), John Keats'in *The Lamia* (1819) isimli çalışmaları *Lenore* ve *Christabel*'le birlikte vampiri göreceğimiz sahne eserlerinin üretilmesine de yolu açar.

Bu dönemde bir yandan vampir salgınları vakaları incelenmekteyken bir yandan da bu alanda eserler üretilir ve bu eserlerin bazıları peşinden versiyonlarının üretilmesine yol açar. Farklı türde eserler üretildikçe bir vampir edebiyatı oluşmaya başlar, Polidori ve Byron'la hemen hemen eşzamanlı olarak Charles Nodier vampiri tiyatro sahnesine taşıdığında yıl 1820'dir. Müziklerini Alexandre Piccini'nin yazdığı oyun 13 Haziran 1820'de Théatre de la Porte Saint Martin'de sahnelenir ve çok büyük ilgi görür. Etkisi pek geçici değildir, 1823 yılında tekrar sahnelenir. Yine 1820'de James Robinson Planché'nin Nodier'in *Le Vampire*'inden yaptığı *The Vampire, or, The Bride of the Isles* adındaki uyarlaması İngiliz Opera House'da sahnelenir. Oyun, yapılan değişikliklere karşın halen Polidori'nin öyküsünün uyarlaması olarak görülür.

Nodier'nin *Le Vampire* oyunu o kadar etkili olur ki daha çok vodvil tarzında pek çok vampir oyunu sahnelenir. Vampir tiyatrosunda İngiltere'den farklı olarak Avrupa'da güldürüler, vodviller ağırlıktadır ve kısa zamanda moda haline gelir. Elbette İtalya da 1800 gibi erken bir tarihte kendi opera kahramanı olan vampiri sahneye taşımıştır: *I Vampiri*. Zamanının ünlü kompozitörü Silvestro de Palma tarafından bestelenen opera, Teatro San Carlo'da sahnelenmiştir. 28 Mart 1828'de Leipzig'de sahnelenen, libretto yazarı Wilhelm August Wohlbrück, kompozitörü Heinrich August Marschner olan *Der Vampyr* isimli opera büyük başarı yakalar. 1850'li yıllarda vampir halen sahneden inmemiştir. Nodier'nin oyununu izleyen Alexandre Dumas da vampir edebiyatında yerini alır ve *Le Vampire* 1851'de Paris'te sahnelenir. Vampir artık şiir, tiyatro, opera, öykü kahramanı olarak gelecek onyıllardaki esenliğini garantilemiştir. Elbette burada antoloji gibi eser isimlerini sıralamıyorum, sadece ses getirmiş ve bu alanda etkili olmuş eserlerden bahsediyorum. Bu konuda sıklıkla başvurduğum Montaque Summers, gerek

sahne gerek edebiyat alanında vampir konusuna ilginin nasıl geliştiğini, eserlere yapılan yorumları ve külliyatın erken tarihini detaylı olarak anlatmıştır. Belli başlı eserlerden olan ve folklorik özellikler taşıyan Alexey Tolstoy'un *Upyr* (1841) adlı öyküsü ve 1845'te tefrika edilmeye başlanan *Varney the Vampire, or, the Feast of Blood* (James Malcolm Rymer) vampir edebiyatında yerini alır. İzleyen yıllarda edebiyatta olduğu kadar sinemada da etkisi uzun soluklu hissedilecek olan *Carmilla* (1872), Sheridan Le Fanu tarafından kaleme alınır. Emily Gerard'ın *Land Beyond the Forest* (1888) öyküsü yayınlanır. H.G. Wells, vampirliğe başka bir pencere aralayan *The Flowering of the Strange Orchid* (1894) isimli öyküsünü yazar. Ardından 1897'de Abraham Stoker, *Dracula*'yı sunar. Abraham Stoker'ın Kont Dracula'sını Henry Irving derhal kırk sahnelik bir tiyatro oyununda canlandırır. Tiyatroda sansürle de tanışır vampirimiz, Hamilton Deane, 1924'te polisiyeden şok tiyatrosuna dönüştürdüğü bir oyun yaratırsa da İngiliz sansürüne takılır.[5] Bundan sonra en belirgin olarak Bela Lugosi'nin Dracula'yı oynamasıdır. Elbette kısa sürede vampirin çeşitlemeleri üretilerek sahnelerde boy göstermiştir. Vampir, opera ve tiyatrodan Broadway müzikallerine de geçer. Broadway'de Kont Dracula müzikallerini Anne Rice karakteri olan Lestat izler. 1912 yılıysa, vampirin sinemada boy gösterdiği yıl olur, *The Secrets of House No. 5* filmiyle.

1980'li yıllarda Türkiye'de de Kont Dracula'nın tabutundan çıkarak dans eden kızların kanını emdiği *Gardrop Show* adlı bir gazino şovu (Nisa Serezli, Tolga Aşkıner, Göksel Kortay, Kerem Yılmazer) yapılmıştır. Bir de basın ilanı vardır aynı dönemde yayınlanan ancak gerçekleştiği görülmeyen:[6]

"Türkiye'de ilk defa
A.S.O. sunar
Korku Show
Dracula's Love
Pek Yakında"

5. Giovanni Scognamillo, *Korkunun Sanatları*, İnkılap Kitabevi, 1996.
6. A.g.e., s. 19.

Vampir gerek edebiyatta gerek sinemada hız kesmeden yoluna devam eder. Bir alan var ki vampir totaliter bakış açısının hücumuna da uğrar ve sahneden çekilmek zorunda kalır, çizgi romandan bahsediyorum ne yazık ki. Yine de günümüzde çizgi roman, bilgisayar oyunları, frp, manga, anime gibi mecralarda vampirin hak ettiği yeri alıyor oluduğunu görüyoruz. Sinema, bilgisayar oyunları ve çizgi roman arasında ciddi bir bağ olduğu açık. Bilgisayar oyunlarında genellikle Bram Stoker'ın Van Hellsing etrafında toplanan vampir avcısı ekibinin vampiri yok etme amacının güdüldüğü söylenebilir ya da benzeri bir vampir avcısı karakterin olduğu. Hatta bu oyunlar *Dracula Unleashed*, *Dracula: Origin*, *Van Helsing*, *Harker* oyunlarında olduğu gibi roman kahramanlarının isimlerini de taşıyabiliyorlar. Erken örneklerinden ve rağbet gören vampir oyunlarından biri olarak The Castlevania'yı da ismen belirtmek gerek. Edebiyat ya da sinemada olduğu gibi televizyon dizilerinden uyarlanan örneklerle de karşılaşıyoruz. Bu bakımdan en popüler örnek olan *Buffy*, televizyon dizisinden hem çizgi romana hem de oyuna uyarlandı. *Blade*, sinema versiyonundan oyuna uyarlanmıştır. Oyuncuların vampiri oynadığı *Vampire: The Requiem* ve *Vampire: The Dark Ages*'le birlike anılması gereken *Vampire: The Masquerade*, uzun zaman ortalığı yakıp kavurdu, elbette White Wolf Publishing tarafından World of Darkness serisinden piyasaya sürüldü ve her biri modern, ortaçağ, kıyamet sonrası gibi farklı zamanlarda geçiyor, tabii bu rol yapma oyunlarıyla (role playing game, rpg) birlikte kart oyunları da çıktı. Sinemaya yapılan uyarlamasının pek de başarılı olduğu öne sürülemeyecek olan *Blood Rayne* ise daha çok Rayne karakterinin seksapeliyle ilgi gördü. Aynı durum mangalar ve animeler açısından da geçerlidir, *Vampire Hunter D.* örneğinde olduğu gibi. Bilgisayar, Playstation, Wii, Atari, Xbox 360 için üretildiği gibi ne kadar değişik oyun konsolu üretilse ihtiyacı karşılayacak şekilde artarak ve çeşitlenerek oyunların da talebi karşılayacağı açıktır, online oynanan oyunların da aynı şekilde nicel artış gösterdiği söylenebilir. Bu alanda üzerine konuşulacak ana konu, teknolojinin sunduğu görsellik. Yine de oyunların vampir konusuna, hedef kitlesine cazip gele-

bilecek noktalardan çıkışla populist yaklaştığı aşikâr ve değişmesini ummanın sadece hayalperestlik olacağı bir durum.

Çizgi roman alanındaysa tarihi bakımından farklı bir durum söz konusu. 1936'da *Dr. Occult* (aka *Ghost Dedective*) vampirle karşılaşırken 1939'da da Dedective Comics'in iki sayısında Batman, The Monk isimli vampir karakterinin elinden nişanlısını, aslında Bruce Wayne'in nişanlısını kurtarır. Kısaca, 1930'lu yıllarda vampirin çizgi romanlarda yerini almaya başladığı söylenebilir. Ne var ki bu durum kesintiye uğrayacak, varlıklarıyla çok daha renkli olacak çizgi roman dünyası korkunun canavarlarından mahrum bırakılacaktır. Çizgi roman dünyasında elinizi sallasanız muhakkak bir süper kahramana çarparsınız. Zombi, cadı, vampir, kurt adam gibi korkunun karakterlerine ise, hele hele çizgi roman çıkışlı bir karakter olarak, pek nadir rastlanır. Sansür her düşünsel/sanatsal alana zarar vermiş, çizgi romanda da korkunun canavarlarını sürgüne yollamıştır.

Psikiyatrist Frederic Wertham'ın 1940'lı yıllarda çizgi romanlara yönelik saldırgan yazıları ve ünlü kitabı *The Seduction of the Innocent* (1954) Comics Code'un kurucusudur. Çizgi romanlardaki şiddetin çocukları da şiddete yönelttiğini ileri sürer. Wertham'ın yazıları, Amerikan Senatosu'nun bu konuda çalışmak üzere bir alt komisyon oluşturmasına yol açar. Bu süreçte senatörler ve psikiyatristler sektör temsilcilerine onur kırıcı şekilde davranır ve özellikle EC (Entertaining Comics) yayımcısı William Gaines sert biçimde sorgulanır. William Gaines'in bu öne çıkan sorgulanmasında komisyon Haunt of Fear'a özel bir ilgi gösterir ve öykünün çocukları neye teşvik ettiği, hatta kendisinin vampirlere inanıp inanmadığı sorulur. Söz konusu sürecin önemli bir sonucu vardır: Comics Code Authority (CCA). 1954 yılında, sektörün kendi kendini düzenlemesi amacıyla kurulan CCA'nın işlevi otosansür uygulamaktır ve cinsellik, şiddet, yıkıcı temaların çizgi romandan azline karar verilmiştir.[7] İki

7. Mitch Frye, "*The Darker Cape:Dracula, Vampire and Superheroes in Comics*" Dracula in Visual Media: Film, Television, Comic Book and Electronic Game Appearances 1921-2010, s. 239-243. (der.) John Edgar Browning, Caroline (Kay) Picart. McFarland&Company,Inc.North Carolina, 2011. s. 242

unsur Wertham'ın çizgi romana yönelik tutumunda da büyük çizgi roman yayımcılarının başı çektiği CCA'nın buna koşut olarak yaptıkları öz düzenleme çalışmalarında da öne çıkmıştır. Kitaplarda yer alan reklam nitelikli şiddet ve cinsellik alanındaki öğeler ve çizgi romanların içeriği. Reklam konusunda pek çatışma yaşanmazken içerik konusunda CCA baskılayıcı görüş alanını daha da genişletmiştir. Polis, devlet görevlisi, yargı mensubu gibi kişilere duyulan saygıyı zedeleyecek şekilde gösterilmesi, şiddet, terör, dehşet gibi kelimelerin kullanımı yasaklanmıştır, her durumda iyi olan kötüyü yenmeli ve suçlu kötülükleri için cezalandırılmalıdır. Yaşayan ölüler, işkence, vampirler, vampirlik, hortlaklar, cadılık, yamyamlık ve kurt adamlar yasaklanmıştır ve bunlarla ilişkili olan her şey. Hays Code'dan esinlenen CCA, sinemadakine benzer bir içerik kısıtlamasına giderek çizgi romandan korku türünün karakterlerini silerken süper kahramanlara gün doğmuş oluyordu. 10 yıl içinde sayısı 14 olan büyük çizgi roman şirketinden sadece beşi hayatta kalır. Comics Code 1971 ve 1989'da revizyon geçirir. 1971'de vampir, kurt adam ve uyuşturucu karşıtı öyküler serbest bırakılır.[8] 1950'li yıllarda sanat ve düşünce dünyasında Amerika'daki hâkim koşullarda, Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Soruşturma Komitesi'nden sinemanın son derece olumsuz etkilendiği bu dönemde tekelcilik karşıtı olan rekabet yasasına dayanarak sınırların aşılması olağan sayılmış olsa gerek. Massimo Introvigne, buna dayanarak çizgi romanların gazete bayilerine dağıtımına karşı harekete geçildiğini söyler, dağıtımın halen sektörü olumsuz etkilediğini de ekleyerek.[9]

Elbette zaman içinde şirketler yasaklamaları deler, üzerlerindeki siyasal baskı azalır. Uygulamaların etkisi bir günde sonlanmadığı gibi bu zaman zarfında çizgi roman dünyasını belirleyici gelişmeler olmuştur. Batıda DC ve Marvel baskın iki şirkettir,

8. Cord Blomquist, Eli Lehrer. "*Politically Determined Entertainment Ratings and How to Avoid Them*" Issue Analysis, No.12. Competitive Enterprise Institute. Washington. 2007. s. 10,11.

9. Massimo Introvigne. "*Brainwashing the Working Class: Vampire Comics and Criticism from Dr. Occult to Buffy*" Blood, Text, and Fears: Reading Around "Buffy the Vampire Slayer" Conference, University of East Anglia, Norwich, 19-20 October 2002. http://slayageonline.com/PDF/introvigne.pdf

artık önlerinde rakip yoktur. Belirtmek gerekir ki üzerinde CCA onay mührü olmayanların dağıtımı ve satışı olmadığı bu dönem, totaliter bakışın marj dışı gördüğünü yok etme çabasıdır. Western klasiği uyarınca Amerika'yı kurtaran beyaz süper kahramanlar ortalıkta cirit atmaktadır, suya sabuna dokunmayan şirin karakterli çocuklara yönelik çizgi romanlar zaten sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. Elbette süper kahramanların sinema perdesine taşınması her iki mecrada da hem varlıklarının hem de gişe başarısının garantisi olmuştur. Batman, Captain America, Fantastic Four, Spider Man, Daredevil, Hellboy, Iron Man, Wolverine, V for Vendetta ilk akla gelenler. Vampire dönersek, 1971'deki revizyon sonrası dişe dokunur gelişme, *The Tomb of Dracula*'yla (1972, Marvel) sinemaya kazandırılan ve başlı başına bir karakter olarak yoluna devam eden Blade'in bir dhampir olarak ortaya çıkışıdır.

Bugün, çizgi romanlar özellikle fantastik ve süper kahraman hikâyelerinde sinemayla alışveriş halindedir. Yanı sıra yetişkinlere yönelik bir içerik ve estetikle üretildiğini, yoğun göndermeler, alıntılar barındırdığını görüyoruz. Kimileri metinler arası özellik gösterirken kimileri de varolan karakterleri kullanarak distopik evrenler yaratıyor ya da kendi mitolojik evrenini yeniden tasarımlayarak kuruyor. *30 Days of Night, 300 Spartans* gibi çizgi romanlar ya da Frank Miller, Neil Gaiman, Enki Bilal gibi isimler yeterli örneği verir.

Batıda vampir hikâyeleri çeşitli şirketler tarafından yayınlanırken tüm dünyada mangalar bu alanda şüphe götürmez yerini çoktan aldı. Mangalarda vampir bir yan karakter, zamanında Amerika'da olduğu gibi kimi bölümlerde kahramanın karşısına çıkan tehlike olarak görünmez, başlı başına varlık gösterir. Hellsing, Vampire Knight, Blood+, Rosario+Vampire, Blood Alone, Trinity Blood, Rebirth.... Japon animasyon filmleri tanımlayan bir terim olan anime, dünyada spesifik ve hayran kimliğinde izleyici kitlesi olan bir tür olduğu ve bu çalışmanın konusunu oluşturan konularda da vampir karakterinin ele alındığı film ve serilerde de ciddi bir üretimde bulunduğu için burada kısaca, bir örnekle de olsa yer almaktadır.

Vanpaia Naito (aka Vampire Knight) Hino Matsuri'nin yazarı ve çizeri olduğu 2005 yılında Lala'da yayınlanmış olan aynı adlı mangadan uyarlamadır. Bir kez daha bir kadın vampir yaratıcısıyla karşılaşmaktayız. Vanpaia Naito, televizyon dizisi olarak Japonya'da 2008 yılında yayınlanmıştır. Hino Matsuri'nin mangasından senaryoyu Sayama Kiyoko ve Okada Mari yazmış, yönetmenliğini Sayama Kiyoko yapmıştır.

Sınıfsal ayrımın ön planda olduğu, baskın olan ideolojik yaklaşımıyla herkes tarafından anlaşılabilir nitelikte olmakla birlikte Japonya'nın kendine özgü geleneksel toplumsal yapılanmasını her an göz önünde bulundurarak izlenilen bir dizidir. Samuray sınıfının katı sistemi, efendisiz samuraylar, hiyerarşinin katı kuralları nedeniyle bilgi edinilemeyen koşullarda uyumun sağlanması zorunluluğu dizi karakterlerinin davranma serbestliğinde açıkça görülmektedir. Vampirlerin söz konusu olduğu bir hikâyeye uyarlandığında bile sadece vampirler, insanlar gibi ayrımlar yoktur; vampirlerin kendi içinde de sınıf ayrımları vardır, asiller, safkan vampirler, sıradan vampirler, insandan dönüşenler...

Cross Akademi, görünüşte vampirlerle insanların yan yana varolabilmeleri amacını taşımaktadır. Gündüz sınıfında durumdan bihaber insan öğrenciler okurken gece sınıfında kan tabletleri almayı kabul etmiş, insan kanı içmeden yaşamayı deneyen doğuştan vampir ve asil sınıftan olan öğrenciler okumaktadır. Ancak onların denediği bu kan tabletleri elbette gerçek kanın yerini tutmamaktadır ve insandan vampire dönüşen kişilerin bünyesi kan tabletlerini kabul etmez. Bunların kendini yenileme gücü vardır. Vampire ya da vampirleşmeye karşı kullanılan silahlar az da olsa zarar verebilmekte, yenilenmeyi yavaşlatmaktadır. İnsan kanı içmek böyle bir durumda iyileşmelerini hızlandırmaktadır. Safkan vampirlerin güçlerinin ve yeteneklerinin sınırları vampirlerce de bilinmemektedir. "Tanrı gibi" nitelemesi yapılır onlar için. Safkan bir vampirin dudağının değmesi bile yaralanmaları iyileştirir. Gündüz yaşantılarına devam ederler, güneş onlara zarar vermez. Yine de temelde geceye

aittirler. Kendilerine özgü bir kokuları vardır. Kan ihtiyacı duydukları zamanlarda gözleri kırmızı renge dönüşür. Kanın kokusunu alırlar ve bu onları cezbeder. Kanın kokusundan kime ait olduğunu anlarlar. Kan emerken kanın akışı, sesi vampir ve kurbanı tarafından duyulur. Kan emme eylemi net olarak cinselliği ikame etmektedir ve kimin dişlerini boyna geçirip kan emdiği farklı hissettirebilir. Bu kan emenin safkan bir vampir olmasına göre de değişir. Kan yoluyla karşılarındaki kişiyle bağ kurarlar. Nesnelere uzaktan etki edebilirler. Buz ya da ateş yaratabilirler, bu yeteneklerini savunma ya da saldırı amaçlı kullanmaktadırlar. Düz duvarda ilerleyebilirler, yüksek yerlere bir çırpıda çıkabilir, yükseğe sıçrayarak uzun mesafeler katedebilirler. Dengelerini çok iyi sağlarlar, yüksekten düştüklerinde bile dengelerini kaybetmezler. İnsan algısının yetersiz kaldığı bir hızla hareket edebilirler. Safkan vampirler kendilerini diğer vampirler için bile, görünmez kılabilirler. İnsanların hafızalarını silebilmektedirler, en azından safkan vampirler buna muktedirdir.

Vampir karakterinin kahraman olduğu ya da vampirliği konu alan çok sayıda anime vardır. Animelere baktığımızda, çoğunun manga uyarlaması olduğu görülmektedir. Genellikle orjinal video animasyon (OVA) olarak çekilip daha sonra aynı hikâyenin, kahramanları ve ana temaları değişmeksizin televizyon için dizi olarak çekildiği görülmektedir. *Vampire Knight*, *Hellsing*, *Vampire Princess Miyu*, *Blood The Last Vampire*, *Vampire Hunter D.* Artık klasikleşmiş, otakuların ezbere bildikleri. Sinema filminden farksız olarak film türü, dramatik yapı, kahramanının özellikleri bakımından kurgulanmakla birlikte basmakalıp senaryolara göre dramatik çatışma kahramanın karakterizasyonu kaynaklı olarak çok daha incelikli planlanmış olabilmektedir. Elbette öncelikle kültürel farklılıklar önemli rol oynamaktadır. Felsefi, ahlaki, inançsal temalarda bu durum açıkça görülmektedir vampir konulu animelerde de. Japon halkının öncelikle Çin kültüründen etkilenmiş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır bir yandan. Demonlar alıştığımız salt kötü, şeytana tabi varlıklar değildir, beden özün görüntüsü olarak sabit nitelikli değildir,

görünümler dünyası ya da farklı yasaların olduğu evrensel tasarımların bu andan bu uzamdan geçilebilen boyutlar olarak yer alması sıklıkla görülmektedir. *Vampire Princess Miyu*'da bir zamanlar, demonlar ve tanrıların bir olduğu' bilgisi verilir önce, insanların Karanlık'tan korku duyan kalpleri bunun anısını derinlere atmıştır ve bugünse bu varlıklara Shinma (tanrı+demon) denmektedir. Dünyadaki shinmaları karanlığa göndermek, vampir prensesin görevidir.Vampirin tekinsizliği ve kutsallığı ve gücünün insanüstü ve tanrısal olduğu son derece kesin olarak çizilmiştir. Kültürel etkiler kadar teknolojik gelişmelerin etkisi de rahatlıkla gözlemlenebilmektedir animelerde. Bir insanla vampirden doğan, dhampir denen vampir avcısı bir karakter olarak yer alırken bir vampir avcısının atı, son model cyborg atlardan olabilmektedir. Burada sınıf eleştirisi kadar ontolojik sorunlar da yer almaktadır. Bunlarla birlikte farklı teknikler, bir arada da kullanılabilmektedir, 35 mm. çekimler, cell animasyon, fotoğraf, üç boyutlu animasyon... Bütün bunlar animeleri zenginleştiren, basmakalıp anlatı yapılarından, klişe kahramanlardan ve teknolojinin aksiyon için kullanıldığı gişe amaçlı dağıtımı ve gösterimi iyi sağlanan filmlerden sıkılan izleyiciler için izlemeyi keyifli hale getiren unsurlardır.

Son olarak, kurmaca sanat yapıtlarında ve filmlerde de kendine özgü bir yeri olan vampir karakterinin vazgeçilmez kılınması noktasında söz Sigmund Freud'a bırakılmaktadır:

"İnsanın başta zayıf bir hayvan olarak üzerinde belirdiği ve türünün her bireyinin de savunmasız bir bebek (oh inch of nature!) olarak ayak basmak zorunda olduğu dünyada bilim ve teknik aracılığıyla gerçekleştirdikleri, yalnızca bir masal gibi görünmekle kalmaz, adeta masallardaki dileklerinin hepsinin -hayır, çoğunun- gerçekleşmesidir. Sahip olduğu bu şeyleri birer kültürel kazanım sayabilir. İnsan çok eskiden beri bir mutlak güç ve mutlak bilgi ideali oluşturmuş, bu ideali tanrılarında cisimleştirmiştir. Kendi arzularına ulaşılmaz görünen -ya da kendisine yasak olan- ne varsa hepsini bu tanrılara atfetmiştir. O

halde diyebiliriz ki bu tanrılar kültürel ideallerdi. Şimdi ise insan bu ideale erişmeye çok yaklaşmış, neredeyse kendisi tanrı haline gelmiştir. Tabii, insanlığın genel yazgısı ideallerine ulaşmasına ne kadar izin verirse: Hiçbir zaman tümüyle ulaşılmamış, kimi açılardan tamamen başarısız olunmuş, başka açılardansa kısmi bir başarı elde edilmiştir. İnsan, deyim yerindeyse, bir tür protezli tanrı haline gelmiştir. Yardımcı organlarının tümünü kuşandığında hayli muhteşemdir; ama bunlar kendi bedeninin bir parçası değildir, ayrıca zaman zaman başına büyük işler açar. Ama bu gelişmenin tam 1930 yılında tamamlanmış olamayacağını söyleyerek kendini avutma hakkı da vardır tabii. Gelecek çağlar uygarlığın bu alanında düşünülemeyecek kadar büyük ilerlemeler getirecek, tanrıya benzerlik daha da artacaktır."[10]

Sigmund Freud 1930 yılında bunları yazdığında ilerlemelerin durumu değiştirmeyeceğini de öngörerek yazının kaleme alındığı tarihi vermekle ironik yaklaşımının altını çizmektedir açıkça. İnsan, çizdiği vampir karakterinde, tanrısallığa ulaşmayı fantastik bir yöntemle çözümlemiş, tanrısal nitelikte yetiler kazandırdığı vampir için zamanı durdurmuş, bedenine kendini yenileme gücünü atfetmiş, cevabını bulamadığı soruların vampirde bedenlenmesiyle ölümden geçen bu karaktere senden fazlasını bilmiyorum derdirterek yine kendine dönmüştür. Kendisi içinse tedavisi bulunamamış bir hastalıktan kaçış için, ölümü ertelemek için gerçekten biyolojik zamanını durdurma yoluna tıbben yönelmiştir. Bu konuda çabası devam ettiği sürece sinemada vampir karakterinin hangi kisve altında olursa olsun uzun süre daha yerini koruyacağı kuşku götürmez. Daha önemlisi, bu konuda sorularını yansıtacağı vazgeçilmez karakterdir vampir, adeta insanın tanrıya, evrene, ölüme, ruha, ölümötesine ve iktidar ilişkilerine ilişkin sorularının hep birlikte bedenlenmesidir.

Günümüzde, elbette roman, sinema, çizgi roman, bilgisayar oyunu, televizyon dizisi karşılıklı uyarlanıyor. Çizgi roman kahramanı sinemada ana karakter olabiliyor (*Blade*) ya da tele-

10. Sigmund Freund, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yay., 2004.

vizyon dizisinin çizgi romanı üretilebiliyor (*Buffy the Vampire Slayer*). Çizgi romanın farklı kahramanları zaman zaman bir araya getirme adabı uyarınca televizyon dizilerinde de giderek vampir, kurt adam ve cadıları bir arada, aynı kasabanın sakinleri olarak karşımıza çıkıyor, edebiyat uyarlaması olan *Vampire Diaries*'te olduğu gibi. HBO yapımı olan *True Blood* vampirler, şekil değiştirenler, kurt adamla, periler, büyücüler, medyumlar ve insanlarla dolu bir kasabada yaşananları gündelik yaşamın hızına uygun şekilde anlatarak ortalığı kasıp kavururken Tim Burton ünlü dizi *Dark Shadows*'un sinema versiyonunun yönetmenliğini yaptı. 1966-1971 arasında yayınlanan ve 1991'de bir sezonu yeniden çekilerek NBC'de yayınlanan, roman, çizgi roman ve film alanında da boy göstermiş olan dizide vampir, kurt adam, hortlak, paralel evren gibi her türden unsur yer alır. 2012 yapımı Tim Burton'ın yönetmenliğini yaptığı aynı adlı filmde tabii ki Johnny Depp ve Helena Bonham Carter rol alıyor ve onur konuğu olarak da Christopher Lee.

Tüm bu her türden varlığın iç içe geçtiği korku, fantastik ağırlıklı olarak çekilen film bolluğunda Shunji Iwai'nin intihara meyilli kızları ayartarak kanlarını içen ve katatonik annesiyle yaşayan Simon'ı ve kanlarını vermeye gönüllü kızlarla buluşmasının Simon üzerindeki etkisini anlattığı *Vampire* adlı filmini heyecanla beklediğimi söylemek, her şeyden önce seyirci olarak bir zorunluluk.

Bu kadar geniş bir yelpazede kendisine yer bulan vampirin sanatsal alanda varlığını borçlu olduğu edebi eserlere biraz daha yakından bakmakta fayda olduğunu düşünüyorum.

Vampirin Edebiyatından Birkaç Örnek

Kurmaca yazında vampir, 19. yüzyılda halk bilimin modern bir disiplin olarak gelişmesiyle ciddi bir paya sahip olur. Yazında vampiri tanımlayan genellikle bilimsel düşünceye sahip karakterler olmuştur, Vampirlerin saldırabileceği küçük topluluklar, halk inancını ve kültürünü bilen, bununla yoğrulmuş genç erkekler gibi artık klişeleşmiş unsurları içeren ortalama örnekler-

de bu kişiler halkta yerleşik batıl inancı dayanak alarak sorunu çözmeye çalışır. Geleneksel bilgiye ne kadar haiz olunursa vampirle savaşta o kadar başarılı olunur, bu önemli bir kuraldır. Bu tür bilgi kurtarıcıdır, başka bir aracıya ihtiyaç duyulmamaktadır. Daha merkezi figürlerse dönemin bilimsel yeniliklerine, tıptaki güncel yaklaşımlara sırtını yaslar, en bilinen örneği, elbette, Van Helsing'dir. Vampir edebiyatının pek çok açıdan esnek olmasına karşın ancak bazı spesifik bilgilerin hatırlanması ve buna uygun davranılmasıyla çözüme gidilmesi söz konusudur. Bu spesifik bilgiye örnek olarak vampirin davet edilmediği bir yere giremememesi, sarımsaktan kaçınması, uyumak için kendi toprağına ihtiyaç duyması gösterilebilir.

Son dönem vampir yazınında bu tür bilgiyi boşa çıkaracak niteliktedir vampir, artık gün ışığında dolaşabilmektedir, haç onu korkutmamaktadır... Artık kurmaca, bu tarz bilgiyi ancak bir referans noktası olarak kullanmaktadır. Okurun bu bilgiye aşinalığını kendi yararına kullanmaktadır, hatta bu durumun yararını ve etkisini abartarak, parodileştirerek, uyarlayarak. Bu tür filmlerde belki en belirgin örnek, slasher türündeki devam fimleri de çekilmiş olan *Scream*'dir (Wes Craven, 1996), filmde kasabadaki cinayet olayları üzerine sokağa çıkma yasağı ilan edilir. Bir grup genç, bir evde toplanmış eğlenmektedir, evin önünde canlı yayın aracı vardır ve muhabir eve gizlice bir kamera yerleştirmiştir. Görüntünün yayın aracına ulaşması birkaç saniyelik bir gecikmeyledir ve bu durum kilit noktadır. Evde gençlerden biri slasher türünün özelliklerini sayarken aynı zamanda söyledikleri ev içinde gerçekleşmektedir; ancak evdeki tehlikeye müdahale edebilecek olan yayın aracındakilerin bunu görmesi gecikmelidir.

Vampir edebiyatında yukarıda bahsi geçen bilim insanı ve onun sorunun çözümü için kullandığı yöntemler ve vampiri tanımlayan kişi olması için Bram Stoker'ın *Dracula*'sındaki Abraham Van Helsing net bir örnektir. Aşağıda, karşılarına alacakları düşmanlarını vampirle savaşacak olan küçük topluluğa tanıtan konuşmasından bir pasaj yer almaktadır:

"Vampir denilen varlıklar vardır, bazılarımız onların var olduklarına dair kanıtlara sahip. (...) Nosferatu, bir kez soktuktan sonra can veren arı gibi ölmez. Daha da güçlenir ve daha güçlü olduğundan, kötülük yapmak için daha fazla kuvveti olur. Aramızdaki bu vampir yirmi adam gücündedir, bir ölümlüden çok daha kurnazdır; çünkü kurnazlığı yüzyıllar içinde gelişmiştir, ölüçağırıcılık gücünden yardım alır, bu, etimolojisinin ima ettiği gibi, ölüler aracılığıyla kehanet demektir ve yaklaşabildiği tüm ölüler emri altındadır, zalimdir, zalimden de fazladır, duyarsız bir şeytandır, içindeki yürek, yürek değildir- belirli sınırlar içinde, nerede, ne zaman isterse, dilediği şekilde görünebilir, kendi menzili dahilinde bunu yapabilir, hava koşullarına: fırtına, sis, gökgürültüsü, daha aşağı yaratıkların hepsine hükmedebilir: sıçan, baykuş ve yarasa- pervane, tilki ve kurt; büyüyebilir, küçülebilir, zaman zaman yok olabilir ve bilinmez olur."[11]

Bu kısa tanıtımın ardından vampirin güçlerini ve zayıflıklarını tanımlarVan Helsing:

"Şimdi, bize karşı olan genel güçlerin bizi nasıl kısıtladığını ve bireysel olanların nasıl kısıtlamadığını görelim. Genel olarak vampirlerin sınırlarını ve özelde, bu vampirin sınırlarını düşünelim.
Kullanabileceğimiz tüm bilgiler gelenekler ve batıl inançlardan ibaret. (...) Bir yıl önce, bilimsel, şüpheci, gerçekçi 19. yüzyılımızın ortasında, kim bunu bir olasılık olarak kabul ederdi? (...) Vampir yaşamaya devam ediyor ve salt zamanın geçmesiyle ölemez, canlıların kanıyla beslenebildiği sürece gelişir. Dahası, aramızdan bazıları gençleşebildiğini, yaşamsal becerilerinin gayret kazandığını gördü. Besini bol olduğunda, kendilerini tazeleyebilirlermiş gibi görünüyor. Ama besin olmadan gelişemez, o başkaları gibi yemek yemez. (...) gölgesi yoktur, aynada yansıma oluşturmaz. (...) kendisini kurda dönüştürebiliyor, (...) yarasa olabiliyor. Kendi yarattığı sis içinde gelebiliyor. (...) Ayın ışınlarıyla, toz halinde gelebiliyor. (...)
Yolunu bir kez bulunca, her yerden çıkabiliyor ve her yere girebiliyor, ne kadar sıkı sıkı bağlanmış, hatta ateşle birleştirilmiş olsa bile -siz lehimleme diyorsunuz. Karanlıkta görebiliyor sola yaslı yarısı ışıktan yoksun bir dünyada hiç de azımsanacak bir güç değil bu. Ah, ama bitirmeme izin verin. Bütün bu şeyleri yapabiliyor; ama özgür değil.

11. A.g.e., Bram Stoker, s. 266, 267

(...) İlk kez geldiği hiçbir yere, ev halkından biri davet etmedikçe giremez; ama sonradan dilediği gibi gelip gidebilir. Günün gelişiyle tüm güçleri, tüm diğer kötü şeylerin güçleri gibi, sona erer. Ancak belirli zamanlarda, sınırlı özgürlüğe sahip olur. Eğer hedeflediği yerde değilse, kendisini ancak tam öğle vaktinde, tam gündoğumunda ve tam günbatımında değiştirebilir. Bunlar anlatıldı ve kayıtlarımızda çıkarım yoluyla kanıtımız var. Böylece, sınırları dahilinde dilediğini yapabilir, toprak evinde, tabut evinde, cehennem evinde, kutsal olmayan yerde, Whitby intiharının mezarına gittiğini gördüğümüz zamanki gibi ama başka zamanlarda yalnızca zamanı geldiğinde kendini değiştirebilir. Aynı zamanda, akarsuyu yalnızca durgun yerinde ya da gelgitin yükselme döneminde geçebildiği söylenir. Sonra onu güçsüz bırakacak kadar etkileyen şeyler var, hepimizin bildiği sarımsak gibi ve bu haç gibi, karar verirken bile bu haç aramızda, bunların karşısında bir hiçtir. Kutsal şeylerin huzurunda saygıyla uzaklaşır ve sessizleşir. Arayışımız sırasında ihtiyaç duymamız ihtimaline karşı size anlatacağım başka şeyler de var. Tabutunun üzerine konan bir yabani gül dalı, tabutundan çıkmamasını sağlar, tabuta atılan kutsal mermi, onu gerçek anlamıyla öldürür ve çakılacak kazığa gelince, onun getirdiği huzuru zaten biliyoruz ya da kafasını kesmenin ona vereceği huzuru. Gözlerinizle gördünüz.

Böylece, bu eskiden insan olan adamın kaldığı yeri öğrendiğimiz zaman, eğer bildiklerimize sadık kalırsak, onu tabutuna hapsedebilir ve yok edebiliriz."[12]

Halk kültüründeki vampir tanımı, vampirin edebiyata, çizgi romana, sinemaya taşınmasıyla değişiklikler gösterdi. Kurmaca, istediği gibi şekilllendirmiştir vampir karakterini. Sıklıkla rastlanılan özelliklerinin arasına gözyaşı yerine ağladıklarında gözlerinden kan akması, şık tabutlarda uyumaları, kurbanlarını etki altına alarak, bir tür büyüyle kendilerine çekmeleri, gözlerine baktığınız anda hipnotik etkisi altına girmeniz, dönüştürdüğü kişinin çocuğu gibi, şeytanın sahip olduğu ordusu gibi kendine bağlı olduğu, erotizm ve şıklık, bununla birlikte folklorik olan vampirde hemen hiç görülmeyen bir nitelik olan dışarlıklı olmak, bunun getirisi olarak da ideolojik temelde öteki kimliği girmiştir.

12. A.g.e., s. 268-270.

İlk eserlere bakıldığında da aslında vampirin kurmacadaki ilerleyişinin büyük serbesti içinde gerçekleştiği görülür. Mezarından çıkan korkunç yaratık Lord Ruthven'le farklı bir kimliğe bürünmüştür bile. Bu alanda çok verimli olan öykü türündeki örneklerden bahsetmek yerinde olur, bugünün vampirinin varlığını borçlu olduğu kaynak olması kadar geçirdiği evrimi görmemize de elverir. Bu doğrultuda örnek teşkil etmesi amacıyla yer verilen öyküler hem erken döneme tarihlenir hem de bahsedilenlerin yanı sıra vampir karakterinin görsel-işitsel alana taşınmasında kaynak olan belirli eserlerle ya eşzamanlıdır ya da onların öncelleridir.

Heinrich August Ossenfelder'in *Der Vampir* (1748), Gottfried August Bürger'in *Lenore* (1774), Byron'ın *The Giaour, A Fragment of a Turkish Tale* (1813), Samuel Taylor Coleridge'in *Christabel* (1816) ve Keats'in *Lamiae* (1820) şiirleri vampir konusu geçtiğinde anılmadan edilemeyen örnekler.

Heinrich August Ossenfelder'in yazdığı *Der Vampir* (1748), bir erkeğin annesinin öğretilerinden çıkmayan ve bu nedenle aşkına karşılık vermeyen genç kızdan onu ölümün eşiğine getirene dek kanını içerek adeta intikam almayı hayal edişinin şiiridir. Son üç dizesinde, son anda kıza kendi öğretisiyle karşılaştırdığında bir anne ne öğretebilir ki, diye soracağı yazılıdır. Gerek kelime seçimleri gerek içerik son derece soğuktur ve aşkın saplantılı yönüne işaret eder. Genellikle vampirin Hıristiyan inancına karşı tehdit olarak görüldüğü ilk örneklerden sayıldığı için önemlidir.

Oryantalist unsurların yoğun kullanıldığı, hatta öykü karakterinin Türkçe "Suleiman, ver bana su" dediği Lord Byron'ın *Fragment of a Novel* (1816) adlı kısa öyküsünde, Polidori'yle bağlantısı göz önüne alınmalıdır, Augustus Darvell, öleceği yere çıktığı yolculukta, ölmeden hemen önce dirilmek amacıyla yol arkadaşına gerekli talimatları verir.

E. T. A. Hoffman, *Aurelia* (1820) adlı öyküsünde satanik ilişkilere yaptığı göndermelerle birlikte kontese canlıların kanıyla beslenmeyi değil ölü etini layık gördüyse de öykünün girişinde, okuyacağımız öykünün anlatıcısının da dahil olduğu birkaç kişi

tarafından vampirlik ve bu konuda yazılan eserler üzerine yapılan sohbeti aktarır. Bu sohbette Michael Ranft'ın 1728 tarihli kitabı *De Masticatione Mortuorum in Tumilis Liber*'den alıntıyla Macaristan'ın folklorik vampiri anlatılır, Heinrich von Kleist bu konuya girdiği için populist davranmakla eleştirilir ve böylece vampir edebiyatında *Aurelia* da anılır.

Alexis Tolstoy'un kaleme aldığı *The Family of the Vourdalak* (Vurdalaklar Ailesi, 1843) isimli öyküsü, Slav vampir salgınına bir örnek teşkil eder. Hikâyede yine bir şatoda misafir edilip hikâyeler anlatılır ve vampir hikâyesi de şatoda kalan yaşlıca bir Marki'nin anısı olarak ve aralarda Balkan vampir inanışlarına dair bilgilendirmelerini de ihmal etmeksizin kendi ağzından aktarılır. Ailenin büyükbabası Gorcha, eve bir vourdalak olarak dönerek tüm ailesini vampire dönüştürür ve bu şekilde salgın bir hastalık gibi yayılan vampirlik sonucu kasaba bir süre sonra adeta hayalet bir kasabaya dönüşür. Gorcha, ayrılmadan önce ailesini on günden geç dönerse olacaklar konusunda uyarmış ve o durumda kalbine bir kazık saplamalarını ister. Hikâye, yerel inanışı aktarması bakımından önemlidir.

Guy de Maupassant tarafından kaleme alınmış olan *The Horla*'da (1887) insan zihni, algısı ve iradesi, hipnoz temasına da yer verilerek sorgulanırken algının kapılarını araladığımızda normal koşullarda duyularımızın elvermediği varlıkları algılayabileceğimiz ya da bunların hepsinin zannımız olduğu ikilemi öyküye zemin teşkil eder, en azından hikâyenin sonu okura bunu söyler. Horla adlı varlığı ilkin uykusunda hisseden kahraman, zamanla onun fiziksel nesnelerle temasını hatta su ve süt içtiğini fark ettiğinde onu yakalayabileceğini düşünür. Sonunda kurtulabilmek için Horla'yı tuzağa düşürüp evini yakar. Horla, hikâyenin kahramanının yaşam gücünü, soluğunu içine çeker gibi emen ve zamanla zihnini ele geçiren, iradesini yok eden bir varlıktır.

Jan Neruda, adeta vampirin medyum ya da garip bir lanet taşıyan olarak yorumlandığı *The Vampire* (1884) isimli kısa bir öykü yazar. Öyküde, Polonyalı bir çift, kızları ve damatları, anlatıcının kendisi ve İstanbul'da aralarına katılan bir Yunan genç

ressam adaya giderler. Polonyalı kız oldukça solgun görünmektedir, aile, doktorun tavsiyesi üzerine kızlarının sağlığı için yaz aylarını geçirmek üzere buraya gelmiştir. Güzel manzaranın keyfini çıkarırlar, Yunan genç resim çizer. Hava kararınca otele dönerler, verandada otururlarken tartışma sesleri duyup bakarlar, tartışanların Yunan genciyle otel işletmecisi olduğunu görürler. Polonyalı yeni damat, otelciye onun kim olduğunu sorar. Ekip, Yunan ressamın ismini bilmediklerini, kendisine Vampir dediklerini öğrenir. Vampir, ölecek kişinin resmini önceden çizmektedir ve o zamana kadar da hiç yanılmamıştır. Ne var ki tartışma sırasında çizdikleri etrafa dağılmıştır... Çizdiğinin Polonyalı kızın portresi olması, vampirin bir medyum gibi otel işletmecisini uyarmaya çalıştığını gösterir.

Hume Nisbet, *The Vampire Maid* (1900) adlı öyküsünde, kırsalda evlerinde kaldığı kıza âşık olan genç adam hikâyesini anlatır. Gördüğü an evin kızına âşık olan genç, geceleri rahat uyuyamaz ve sabahları çok halsiz uyanır. Genç adam günden güne zayıf düşerken geldiğinde son derece solgun olan ve rahatsız olduğu açıklanan Ariadne'nin kanlı canlı hale geldiğini fark eder. Kendisine her gece bırakılan gece içkisini içmediği bir gece Ariadne'yi kanını emerken gören genç kaçar.

Samuel Taylor Coleridge, iki bölümden oluşan *Christabel* (1. Böl. 1797, 2. Böl. 1800) adlı şiiri bitirememiştir. Bu şiirin korku türündeki öykü yazarlarını etkilediği söylenir. *Christabel*, vampir edebiyatında özellikle Le Fanu'nun *Carmilla*'sıyla (1872) yan yana yer alır. Şiirde Christabel, kendisini kaçıran düşman beş erkeğin elinden kurtulmuş olan Geraldine'i kendi evine sağ salim ulaşması için babası Sir Leoline'in evine götürür. Christabel son derece inançlı ve masum bir kızdır, ailesine bağlıdır. Evin eşiğinde Geraldine acı içinde olduğu yere yığılır, Christabel onu içeri taşır. İçeri adım atar atmaz acısı geçmiş gibi ayaktadır. Klasikleşmiş olan vampirin eşikten girememesi şiirde bu şekilde işlenmiştir. Christabel'in doğumu sırasında ölmüş olan annesi, şimdi kızının koruyucu ruhu olarak yakınlarındadır; ama bu, Geraldine'in zamanıdır ve bunu da

açıkça söyler. Geraldine gece çok daha zinde ve güçlü görünür. Kollarında tuttuğu trans halinde uyuyan ve şiirde bebeğe benzetilen Christabel, vampirin büyüsünün altındadır. Vampir kadınla yılan arasında benzerlik kurulur, giderek güçsüz düşen Christabel babasından Geraldine'i göndermesini istese de büyü nedeniyle sebebini anlatamaz; vampir, bakışlarıyla karşısındakini hipnotik bir hale sokar. *Carmilla*'da da *Christabel*'de de zor durumdaki vampir misafir edilir, her ikisinde de arkadaş olan iki kız vardır ve anne figürü yoktur, lezbiyenliğe gönderme vardır, vampir karşısındakini telepatik olarak etkiler, Geraldine yılanla, Carmilla kediyle ilişkilendirilmiştir... Yılan benzetmesi hikâyedeki Hıristiyan öğeler göz önüne alındığında gerekçesini bulmuş oluyor. Vampirlik bakımından aralarındaki en önemli fark, Geraldine'in psişik vampir türünden olmasıdır oysa Carmilla, Laura'nın kanını emecektir. Le Fanu'nun *Carmilla*'sının Coleridge'in *Christabel*'ine saygı duruşu niteliğinde olduğu görüşü pek de uzak bir ihtimal gibi gözükmüyor.

The Room in the Tower (E. F. Benson, 1912) adlı öyküde 16 yaşında başlayıp yıllarca tekrarlanan rüyasındaki eve gerçek hayatta misafir giden kahramanımıza aynen rüyasında olduğu gibi kuledeki oda verilir. Burada Mrs. Stone'un resmi asılıdır. Resimdeki kadının şeytani bakışlarından rahatsız olur, tablo çok ağır olduğundan üç kişi ancak indirebilir duvardan. Üçünün de eli kanar; fakat üçünde de kesik yoktur. Gece uyandığında odasında başka birinin varlığını hisseder, tablo gerisin geri duvardaki yerini almıştır. Yatağının ayak ucunda bir figür eğilerek ona bakmaktadır; bu, tablodaki kişidir. Bu dünyadan olmayan biri. Rüyalarından tanıdığı ses, kendisini uzun zamandır beklediğini söyler, bu gece kendisinin ziyafet çekeceğini ama yakında bunu birlikte yapacaklarını da söyledikten sonra boynuna yönelir. Zorla sıyrılıp odadan kaçar. Alt kattaki odasından gürültüyü duyan John Clinton bakmaya gelmiştir ve sonradan omzunda sanki biri tutmuş gibi kanlı bir el izi olduğunu fark ederler. İntihar etmiş olan Julia Stone, sekiz yıl önce West Fawley'in kilise mezarlığına gömülür; ama toprak onu kabul etmez. Üç

denemeden sonra kadını kilisenin kutsal sınırları dışında olan bir yere, kaldığı eve ait olan bahçeye, köpeğin sürekli korkarak ve nefretle havladığı yere gömmüşlerdir. Kuledeki odaysa, intihar ettiği yerdir. Bundan sonra kadının mezarı açılır, tabut kan içindedir. Halk kültürünün izleğinde yazılmış bir kısa öykü.

Nikolai Gogol'ün, ilk kez 1835 yılında yayınlanmış olan *The Viy* adlı öyküsünde sadece vampir geçmez, pek çok şeytani varlık, yaşayan ölü, gnome, Hıristiyan unsurlar ve büyü, vampirle iç içe anılır, aynı dünyanın varlıkları olarak. Vampir aynı zamanda cadıdır, biçim değiştirebilir ve kuyruğu olduğuna inanılır. Öyküde köpek kılığında görünüp bir anda insana dönüşebilir ya da yaşlı bir kadın gibi görünebilir. Öldükten sonra da faaliyetlerine devam eder. İnsanların kanını emer ve değişik bir özellik göstererek süpürgesine binen bir cadı gibi insanların omzuna sıçrayarak onları ata binermiş gibi sürer. Öyküde üç öğrenciden biri olan Thomas, gecelemek için kaldıkları evde yaşlı bir cadı tarafından alıkonulur, iradesi dışında sırtında cadıyla uzaklara koşar; ama sonunda onu fena halde döverek kurtulur. Bir süre sonra zengin bir albayın kızının yürüyüşten evine perişan halde döndüğü haberi gelir, ölmek üzeredir. Son isteğiyse, ölümünden sonra Thomas Brutus'ün üç gün naaşının yanında dua etmesidir. Albay adamlarını göndererek Thomas'ı aldırtır. Geceleri kiliseye cadı vampirin cesediyle birlikte kilitlenen Thomas, kendini çembere alarak dualar eder; ama kızın da bu duaları kıracak büyülü sözleri vardır. Üçüncü gece cehennemin varlıkları doldurur kiliseyi. Cadı vampir dahil hiçbiri Thomas'ı göremez; ama gnome görür. Sonunda Thomas ölür. Fakat horozun ilk ötüşünü duymamış olan cehennem kaçkınları geri dönmekte gecikmişlerdir ve oldukları yerde asılı kalırlar. Kapıya pencereye hücum ederler; ama kiliseden çıkamazlar. Öykü, kollarını öne doğru uzatarak yürüyen, göremedikleri için kurbanını bu şekilde yakalamaya çalışan yaşayan ölüler; kapısı penceresi kapalı kilisede çıkan rüzgâr, aziz ikonalarının duvarlardan düşmesi, biçim değiştirme, vampirin gözünden gözyaşı yerine kan akması, vampirin ve kilisenin, daha genel bir deyişle kutsal olanın,

kutsal alanın vampiri ve diğer kötücül varlıkları engellememesi, bunların horoz ötüşüyle haber verilen güneşin doğuşunda geri dönme zorunlulukları, iki tarafın kendi büyülü sözlerinin çarpışması, tabutundan doğrulan ölü vampirin ten renginin değişimi ve bir yandan da dehşet uyandıran güzelliği ve dışarıdan görülmez halde olan terk edilmiş kilise, köpeklerin ve kurtların uluması, ölümden sonra alınacak intikam gibi daha sonra sinemada klişe olarak göreceğimiz unsurları içerir. *The Viy*, 1967 yılında aynı isimle Konstantin Yerşov ve Georgi Kropaçyov yönetmenliğinde sinemaya uyarlanmıştır.

Bizde de vampir kitapları, öykü derlemeleri yayınlanıyor elbette. Vampire Diaries, Anne Rice'ın vampirleri gibi kimileri batının ve sinemaya ya da dizilere uyarlanmasıyla popülerleşirken Carmilla, Dracula'nın Konuğu (Bram Stoker), sinemaya da uyarlanmış olan Drakula İstanbul'da (AliRıza Seyfi), Dehşet Gecesi (Kerime Nadir), sinemaya uyarlamaları yapılan Gecenin Konukları (I am Legend, Richard Matheson) gibi kitaplarsa yazarlarının ve sinemaya uyarlanmış olmalarının çekiciliğine karşın sadece vampir edebiyatına tutkunların okudukları kitaplar olmaya devam ediyor.

Sinemada Temel Teşkil Eden Edebi Eserler

Varney the Vampire

Varney the Vampire; or The Feast of Blood, Viktorya çağı okurları arasında son derece popüler olmuş bir *penny dreadful*dur.[13]

13. Penny dreadful: Bir peni karşılığı alından ve genellikle polisiye, korku dizileri gibi türlerde, kötü kaliteli kâğıda basılan ucuz roman. Bunlara Penny Blood ya da Penny Dreadful denmiştir. (Çevrimiçi: http://www.urban75.org/london/penny-dreadful.html, 20.08.2008) İlk Penny dergisi William Strange tarafından 1832 yılında yayınlanmıştır: The Penny Story-Teller. İçlerinde en popüler ve uzun soluklu olanı, Thomas Prest'in *Sweeney Todd*'udur. *Sweeney Todd* ilk kez The String of Pearls: A Romance'da 1846 yılında yer almıştır. Müsveddelerinin ortaya çıkmasıyla James Malcolm Rymer'ın yaratımı olduğu netlik kazanan *Varney the Vampire: or the Feast of Blood*'un ayrı bir yeri vardır. (David Carroll, Pockets of Poison: Penny Bloods and the Demon Barber, Tabula Rasa, C. 7, 1995 (Çevrimiçi) http://www.tabula-rasa.info/DarkA.g.e.s/PennyBloods.html, 20.08.2008) 19. yüzyıl *Varney the Vampire*'ın bir peniye dört bölümü alınmış, hikâyenin üç bölümü ilkinin yanında bedavaya gelmiştir. Günümüzde *Sweeney Todd*'un popüler sinema oyuncularının rol aldığı sinema uyarlamaları halen yapılırken Varney karakteri unutulmaya yüz tutmuştur.

Varney the Vampire'ın yazarının kim olduğu uzun zaman tartışmalı kalmış bir konudur. Thomas Preskett Prest'in yazdığı varsayılmış, Rymer'ın müsveddelerinin bulunmasıyla ona atfedilmiştir. Ancak uzun soluklu bir dizi olan Varney'in içerdiği tutarsızlıklara dayanılarak bazı bölümlerinin farklı kişilerce yazılmış olduğu iddiası da mantıklıdır. Çalışan kesimin takip ettiği penny dreadful basımlarından olan Varney, onlara cazip gelen bir konu olarak mülkiyet konusundan bahsetmiştir. Vampir, peşine düştüğü kişinin ruhunu değil maddi varlığını istemektedir. Sorunları genellikle dünyevi olan Varney karakteri bu bakımdan derinlikli çizilmemiştir. Ancak ilginç bir şekilde sonlanmıştır. Yaşamın bıktırıcı bir hal almasıyla kendini öldürme denemelerinde bulunur, çeşitli başarısız girişimlerden sonra Vezüv yanardağı kraterine atlayarak ölmeyi başarması, Etna kraterine atladığı ileri sürülen Empedocles'i hatırlatır.

Polidori: *The Vampyre*

Kurmacada vampir edebiyatının gelişmesi 19. yüzyılı bulmuştur. Önce şiire giren kurgusal vampir karakteri ancak John William Polidori (1795-1821) ile bir bakıma gecikmiş olarak hikâye ve roman türünde yer almaya başlamıştır.

Polidori, İtalyan asıllı bir İskoç'tur. Edinbugh Üniversitesi'nde tıp okumuştur. Küçük yaşlardan itibaren edebiyata merak salmıştır. Lord Byron, 1816 yılında hakkında çıkan dedikodular[14] üzerine yurtdışına çıkmış, Cenova'daki Villa Diodati'ye gitmiştir. Bu süreçte Polidori Byron'a doktoru olarak üç buçuk ay süreyle eşlik etmiştir. Bundan sonra doktorluk yapmış ancak büyük talihsizlikle tüm hastaları ölmüştür. Bunun üzerine hukuk alanında çalışmak üzere doktorluğu bırakmıştır. *The Vampyre*'den sonra yazdıkları tutulmamıştır. 1821 yılında kumarda kendisi-

14. Lord Grey de Ruthyn (Ruthin) bir dönem Lord Byron'la komşu olmuştur ve Byron'ın ilk erkek sevgilisidir. 1803-1804 yıllarına denk gelir bu ilişki. Byron daha sonra ondan olumsuz bahsetmiştir. 1816 yılında yayınlanan *Glenarvon* adlı romanda yazarı Byron'a çok benzeyen bir karaktere Clarence de Ruthven (Lord Glenarvon) adını vermiştir. Bu romanın yazarı olan Lady Caroline Lamb, Byron'ın intikam almak isteyen sevgilisidir. Polidori, Byron'ı anlattığı varsayılan Ruthven ismini tercih ederken Glenarvon romanına göndermede bulunmuştur ancak bu ismin seçilme nedenini bilmediği öne sürülmektedir.

ni aşan miktarda borçlanmış ve zehir içerek intihar etmiştir.[15] Burada Byron, Percy Bysshe Shelley ve Frankenstein'ın (1818) yazarı olan Mary Wollstonecraft Godwin (Shelly) ve onun kız kardeşi bir araya gelmiştir, birbirlerini edebi yaratıcılık ve üretim anlamında destekleyen bir ekip olarak. *The Vampyre*'ın, önce Lord Byron'ın eseri olarak, ilki 1819 yılında The New Monthly Magazine'de olmak üzere çeşitli baskıları yayınlanmıştır. Ancak daha sonra Polidori hikâyenin kendisine ait olduğunu kanıtlamak için önceki edisyonlarını ortaya çıkarmıştır. Kitap olarak da 1819 yılında basılmış ve öncelikle Fransızca ve Almanca olmak üzere birçok dile çevrilmiştir.[16] Oysa daha sonra Byron'ın yukarıda anılan kısa öyküsü biraz da konunun sonlanması amacıyla basılmış ve hikâyenin yalnızca girişinin yazılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşın bu hikâye de kendisinden büyük bir aristokrat olan Darvell'le seyahate çıkan bir gencin dilinden anlatılmıştır. Benzerlikler hemen fark edilmektedir, Byron'ın hikâyesindeki yaşlı aristokrat ve genç; Lord Ruthven ve Aubrey; Lord Byron ve Polidori ve hepsinde birlikte çıkılan bir seyahat.

Polidori'nin yazısı Cenova'dan yazılan bir mektubun özeti olarak, 1816 yılında kendisinin Cenova'daki villasındaki ünlü toplantıdan bahseder. Polidori, Lord Byron, Mary W. Godwin (Shelly), Percy Bysshe Shelly'in bir araya geldiği toplantı. Orada bulunan bir grubun Phantasmagoriana adlı, hayalet hikâyeleri derlemesi olan bir Alman yapıtını inceledikten sonra birbirlerine hayalet hikâyeleri anlatmaya başladıklarını anlatırlar Polidori'ye. Gece, orada bulunanların doğaüstü unsurlar içeren birer hikâye yazması önerisi ve önerinin kabulüyle sona ermiştir. Bundan sonra vampir inancı hakkında bilgi içeren, vampir edebiyatından örnekler -hatta Lord Byron'ın *The Giaour*'una da yer vermiştir- verdiği bir önsöz vardır. Ardından kendi yazdığı hikâye yer alır: *The Vampyre*. *The Vampyre*, roman kadar uzun olmadığı ve farklı ve önemli bir örnek olduğu için aşağıda özet olarak anlatılmıştır.

15. Richard Davenport-Hines, *Gotik*, s. 287-292.
16. Basil Copper, *The Vampire: in Legend, Fact and Art*, Corgi Books, London, 1975.

Hikâyedeki vampirin adı Lord Ruthven'dir. Lord Ruthven'e çıktığı seyahatte eşlik eden, yola çıkmadan hemen önce kendisiyle tanışmış olan, henüz çocukken ebeveynini kaybetmiş, bir kız kardeşi ve yüklü bir mirası olan Aubrey'dir. Aubrey, Lord Ruthven'in karakterini gizemli bulmaktadır. Roma'ya gittiklerinde aldığı bir mektupta vasileri de arkadaşından derhal ayrılması için onu uyarır ve ısrarla karşı konulmaz bir baştan çıkarma gücü olduğu için ahlaksız alışkanlıklarının toplum için çok daha tehlikeli olduğundan onun korkunç bir şekilde tehlikeli bir karakterinin olduğunu söylemektedirler. Bunun üzerine Aubrey, Lord Ruthven'den ayrılıp Atina'ya gider ve orada âşık olacağı Ianthe'yle tanışır. Ianthe doğaüstü öyküler anlatır Aubrey'e, genellikle de arkadaşları arasında yıllarını geçiren ve süreyi uzatmak için de tatlı bir kızdan beslenen bir yaşayan vampirin hikâyesini. Bu canavarın geleneksel görünüşünü detaylı olarak anlatır, bu betimleme oldukça kesin şekilde Lord Ruthven'i tarif eder.

Aubrey bir gezintiye çıkacak olduğunda gideceği yeri öğrenenler gün bittikten sonra, yol üzerindeki ormandan kimsenin sağ çıkamayacağını söyleyerek gece vakti dönmemesi için yalvarırlar. Burası vampirlerin gece orjilerinde toplandıkları yerdir. Aubrey akşam olmadan döneceğine söz vererek yola çıkar ama zamanın nasıl geçtiğini anlayamaz ve gece olur... Üstelik fırtına çıkar ve şiddetli bir yağmur başlar. Atı ürkerek yoldan çıkar. Gökgürültüsünün bir an için kesilmesiyle ortaya çıkan sessizlikte bir kadının çığlıklarını duyar. Oradaki kulübenin kapısını açıp içeri girdiğinde kapkaranlıktır ortam, seslere yönelir ve insanüstü gücü olan biri Aubrey'in üstüne çöküp boğazına sarılır ki aydınlıktan, günışığının içeri girdiği boşluktan gelen çok sayıda meşalenin parıltısı onu kaçırtır, avını bırakarak ormanda yok olur. Gelenler, Aubrey'in isteği üzerine çığlıklarını duyduğu kadını aramaya başlarlar. Yüzünde ve dudaklarında renk kalmamıştır, boynu ve göğsü kan içindedir; boğazında damarı delen dişlerin izleri vardır. İçeridekiler bunları görünce "vampir!" diye bağrışırken Aubrey kulübede bulunan kendine özgü

hançere bakmaktadır... Ianthe'nin bu korkunç ölümü üzerine Aubrey yatağa düşer, eski yoldaşını sevdiği kızı öldürmekle suçlamakta ya da onun canını bağışlaması için yalvarmaktadır sayıklamalarında. Lord Ruthven ise Atina'ya gelmiş, Aubrey'in içinde bulunduğu durumu öğrenmiş ve yanında kalmaya başlayarak onun bakımını üstlenmiştir. Aubrey ilk önce dehşete düştüyse de Lord Ruthven çabalarıyla varlığını kabul ettirir. Aubrey, acısından kaçmak için Yunanistan'ın henüz görmedikleri yerlerine gitmeyi teklif eder Ruthven'e.

Yola çıkarlar ama dar bir geçitte saldırıya uğrarlar, Lord Ruthven yaralanır ve ölür. Ölmeden önce Aubrey'e ölümü önemsemediğini ama Aubrey'in onurunu kurtarabileceğini söyler ve ne olursa olsun, ne görürse görsün kendisi hakkında bildiği hiçbir şeyi, suçlarını ve ölümünü bir yıl ve bir gün süreyle kimseye söylemeyeceğine dair söz vermesini ister. Aubrey söz verir. Ertesi gün ceset bıraktığı yerde değildir. Oradaki adamlardan, ölümünden sonra çıkan ayın ışığının üstüne düşeceği bir yere taşınması yönünde efendilerine verdikleri söz doğrultusunda onun cesedini yakındaki bir dağın zirvesine taşıdıklarını öğrenir. Sözü edilen yere Lord Ruthven'i gömmek amacıyla gittiğinde de cesedi bulamaz. Bu arada, Lord Ruthven'in eşyaları arasında kulübedekiyle aynı olan bir hançer bulur, kan lekeleri bile durmaktadır. Roma'da daha evvel Lord Ruthven'in ahlaksızlığından kurtarmak için girişimde bulunmuş olduğu kızın ortadan kaybolduğunu öğrenir ve bu kızın da Ianthe'yi öldüren kişinin kurbanı olmasından endişe eder. Sonunda İngiltere'ye, evine, kız kardeşinin yanına döner.

Ne var ki orada Lord Ruthven karşısına çıkarak "yeminini hatırla" uyarısında bulunur. Bu şoktan sonra Aubrey kendini iyice bırakır ve en sonunda evde düzenli bakımı için yatılı bir doktor işe alınır. Bir yıla yakın bir zaman evde geçer. Bundan sonraysa yeni bir kâbus başlayacaktır. Tam bir yılın dolduğu gün konuşmalara kulak misafiri olarak kız kardeşinin sonraki gün evleneceğini öğrenir. Evleneceği kişinin Marsden ailesinden olan Earl isimli biri olduğunu öğrenerek rahatlarsa

da kardeşini kutlarken göğsündeki madalyonu fark eder ve açtığında içinde Lord Ruthven'in resmini görür. Aniden sinirlenerek madalyonu ayağıyla ezer ve kardeşine bu canavarla evlenmemesi için yalvarmaya başlar. Seslere evdekiler gelir ve Aubrey'in hastalığının nüksettiğini düşünerek onu kontrol altına alırlar. Onlara da yalvarır, düğünün sadece bir gün geciktirilmesi için. Oysa Lord Ruthven, ağabeyinin hastalığına karşın evlilik için acele etmesini sonunda önemli bir elçilik elde ettiğini ve yola çıkmadan önceki gün evlenmek istediğini söyleyerek ikna eder kız kardeşini. Aubrey de kız kardeşine evliliğini birkaç saat ertelemesi için mektup yazar ama mektubu doktora verilir, kardeşine değil. Ertesi gün hazırlıkların yoğunluğunun yarattığı firsatla odasından çıkmayı başarır ve herkesin toplandığı daireye gider ama kendisini ilk karşılayan Lord Ruthven olur. Kolundan sıkıca tutarak odadan çıkarır ve sözünü hatırlatır, o gün kendisiyle evlenmezse kardeşinin namusuna leke sürüleceğini söyler ki o sırada Aubrey'i aramaya gelmişlerdir zaten. Damarı çatlamış halde yatağına götürülür. Bu durumdan kız kardeşine bahsedilmez ve evlilik gerçekleşir, gelinle damat Londra'dan ayrılır. Kan kaybından zayıf düşmüş halde kardeşinin yardımcılarını çağırır. Saat gece yarısını vurduğunda Aubrey ölür. Kardeşini kurtarmak için de geç kalınmıştır, vampir açlığını Aubrey'in kardeşiyle doyurmuştur. Lord Ruthven ise ortadan kaybolmuştur.[17]

Polidori'nin hikâyesi vampir hikâyeleri ve romanları için bir örnek *model olmuştur.* Fransız oyun yazarı Charles Nodier tarafından Paris'te sahneye uyarlanmıştır. Prömiyerini 1820'de yapmış olan bu oyun büyük başarı yakalamış, Theatre de la Porte Saint-Martin'de kapalı gişe oynanmıştır. Tiyatro sahnesi için canavar vampir güçlü ve yeni bir kahramandır. Hikâyenin nekrofili imaları ve cinsellik içermesi de izleyiciye cazip gelmiştir. Oyun, 1823'te aynı tiyatroda ve hemen hemen aynı kadroyla tekrar sahnelenmiş ve yine bütün koltuklar dolmuştur.

17. John Polidori, The Vampyre: A Tale (çevrimiçi) http:// etext.library.adelaide.edu.au/p/polidori/john/vampyre/vampyre.zip

Fransa'da olduğu kadar başka yerlerde de tiyatrolarda benzerleri vampir piyesleri mantıksız bir orana varıncaya dek, sahnelenmiştir. O kadar ki bunlardan bazıları Polidori'den iyice sapmış olan müzikli farslardır. 1820 yılında Londra'daki English Opera House'da Charles Nodier'in oyunundan operaya uyarlanan bir versiyonu sahnelenerek büyük başarı elde etmiştir.[18] Uyarlama ve esinlenmelerin devam etmesi, Polidori'nin hikâyesinin edebiyatta kalıcı bir yeri olduğunu ortaya koyar.

Genellikle Lord Ruthven-Aubrey ikilisi ile Lord Byron-Polidori arasında paralellik kurulmuştur, toplumsal hiyerarşiye dayandırılarak. Edebiyat eseri temel alındığında ise bundan daha önde olması gereken unsurlar hemen dikkat çekmektedir. Polidori'nin hikâyesinde öne çıkan farklılık hikâyenin sonunda toplumun kabul gören nitelikteki, onaylanan ve rol modeli oluşturması istenen kahraman ya da dayanışma içindeki grup tarafından vampirin öldürülmemiş olmasıdır. Hikâyenin sonunda toplumda itibar gören, yüklü bir serveti olan genç yaştaki Aubrey ve kız kardeşi ölmüştür, vampirse gezgin yaşamına devam etmektedir.

Joseph Sheridan Le Fanu: *Carmilla*

Joseph Thomas Sheridan Le Fanu (1814-1873), 1814'te Dublin'de doğmuştur. Gazetecilik için avukatlığı bırakmış olan Le Fanu okült hikâyeler, özellikle de hayalet öyküleri yazmıştır. 1844 yılında Susan Benett'le evlenir. 1858 yılında eşinin ölümü üzerine inzivaya çekilerek kendini yazmaya verir. Bu süreçte Swedenborg'a ilgi duymuş, yazılarını incelemiş ve onun bu dünyadaki ölümün, ruhun başka bir dünyada özgürce varolmasına yol açtığı düşüncesini benimsemiştir. Özellikle hayalet öyküleriyle tanınan yazar, öykülerini derlediği *In a Glass Darkly* (1923) adlı kitabıyla ünlenmiştir.

Le Fanu, İrlandalı protestan bir ailedendir, babası din adamıdır. Trinity Kolej'de okuduğunu da eklemek gereklidir, uzun süreli olacak biçimde ünlenen yazarların, Bram Stoker da dahil,

18. A.g.e., Basil Copper, s. 62,63.

çıktığı bir okul olduğu için. Le Fanu 1860'lı yıllarda *Dublin University Magazine* adlı, İrlanda protestanlığı taraflı bir yayının sahibi olmuş ve bu yayının editörlüğünü yapmıştır. İrlandalıların mülkiyet hakları konusunda sorunlar yaşadıkları, asalet ünvanlarını kaybettikleri bir dönemde[19] yaşamış ve yazmıştır Le Fanu. Hikâyelerinde, İrlanda söz konusu olursa romanlarının satmayacağı yönündeki uyarı üzerine İrlanda yerine Avusturya-Macaristan, kuzey İngiltere gibi yerlere uyarlanmıştır.[20]

Bunlar *Carmilla* için de geçerlidir. Ücra bir yerde yaşayan asil bir aile, soyu silinmiş Karnsteinların terk edilmiş haldeki mülkleri, İngiltere'ye hiç gitmemiş kahramanın bu ücra yerde babası tarafından korunan İngiliz adetlerinden bahsetmesi, kendi soyunun da anne tarafından Karnsteinlara dayandığını söylemesi, Le Fanu'nun yaşantısındaki sıkıntıların edebi yansımalarıdır. Hatta doğrudan ifade etmiştir de romanda General Karnsteinların uzun zamandır boş ve harap halde olan mülklerine, "Karnstein Harabeleri'ne" gitmek istediğini söylediğinde Laura'nın babası, "Yoksa onların ünvanını ve topraklarını mı satın almak istiyorsun" diye espri yapar.

Laura'nın ailesinden ve yaşadıkları yerden bahsetmesiyle başlayan roman, altı yaşındayken yaşadığı garip bir olayı ayrıntılı anlatması ve daha sonra da bekledikleri misafir General

19. İrlandalılar, İngiltere'nin kendilerini sömürgeleştirmelerine karşı sürekli olarak tepki vermiştir. Mücadelelerinde toprak mülkiyeti her zaman en önemli konu olmuştur. Katoliklerle göçmen Protestanlar arasındaki toprak sebepli çatışmalar üzerine 17. yüzyıl başında İngiltere büyük bir ordu gücüyle İrlandalıların topraklarına el koymuştur. Daha sonra da toprak reformları, kurulan birlikler üzerinden toprak mülkiyeti konusundaki çatışmalar süregitmiştir. İrlanda İngiltere'nin ilk sömürgesi olmuş, yönetme planlarından olan birbirlerine karşı kışkırtma sonucu Katoliklerle Protestanlar arasında da şiddet olayları yaşanmıştır. Sonunda 1800 yılında Birlik Yasası çıkarılmış, 1801 yılında 'Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı' adı altında İrlanda İngiltere'ye katılmıştır. İrlanda kendi içinde din üzerinden ayrımcılık yaşasa da İngitere'den bağımsız olmak için girişimlerde bulunmaktan vazgeçmemiştir. Ancak uygulanan toprak reformu, büyük kıtlık ve iç savaş gibi etkenlerle İrlandalılar büyük kayıplar vermişler ve çok sayıda İrlandalı dışarıya göçmüştür. 1845-50'lerde yaşanan büyük kıtlık da göçün bir başka önemli nedenini oluşturmuştur. Böylece Amerika'da İrlanda diasporası oluşmuş ve zamanla bağımsızlık için önem kazanmıştır. İrlanda, göçlerin ve din üzerinden iç ayrılıkların yaşandığı, toprağın tarım ülkesi olmasının da etkisiyle önemli olduğu, ama en önemlisi tarihi boyunca dil, din, gelenek üzerinde İngiltere'nin baskısının ağır şekilde hissedildiği ve İrlandalıların kültürlerini korumak için savaşım verdiği bir ülkedir.

20. A.g.e., Richard Davenspor Hines, s. 300-302.

Spielsdorf'un, birlikte geleceği yeğeni Bertha Rheinfieldt öldüğü için kendilerine bir süre misafir olamayacağını bildiren bir mektup göndermiş olması, aynı akşam yoldan geçen bir arabanın devrilmesi ve içindeki kadının kızını dönüp alacağı güne dek birine emanet etme isteği üzerine Laura'nın babası ve evdeki görevlilerle yaşadığı eve Carmilla'nın misafir gelmesiyle açılış yapar.

General Spielsdorf mektubu adeta uyarıcı niteliktedir.

> "(...) Her şeyi onu kaybettikten sonra anladım ama çok geç kalmıştım. Geleceğinden umutlu, hiçbir şeyden habersiz, büyük bir huzur içinde öldü yavrum. Sonsuz mutluluğumuzu çok gören düşmanımız sonunda emeline ulaşmış oldu. Konukseverliğimizden faydalanan o iblis her şeyi mahvetti. Ben de Bertha için sevimli, hayat dolu bir arkadaş buldum diye seviniyordum. Tanrım! Ne aptalmışım! Neyse ki yavrum çektiği acıların sebebi hakkında şüpheye kapılmadan ölüp gitti. Hastalığının nedenini bilmeden, buna sebep olanı lanetleyememeden öldü. Ama ben bundan sonraki günlerimi o canavarı izleyerek, hareketlerini gözleyerek geçireceğim. Haklı ve merhamet dolu niyetimi gerçekleştirebileceğim söylendi. Az da olsa yolumu aydınlatan bir ışık var. Kendimi beğenmişliğime, inançsızlığıma, inatçı körlüğüme lanet olsun. (...) Biraz iyileşeyim, sonunda Viyana'ya kadar gitmeme sebep olacağını bildiğim araştırmalarıma başlayacağım. Sonbaharda, yani iki ay kadar sonra, belki daha da erken olabilir, eğer hâlâ yaşıyorsam gelip sizi göreceğim, tabii izin verirseniz. O zaman size bu kâğıtta yazmaya elimin varmadığı her şeyi anlatacağım. Elveda. Benim için dua edin, sevgili dostum."[21]

Bu haberi babasından aldığı akşam yolun ilerisinde bir araba devrilir, arabadaki kadın yoluna devam etmek zorunda olduğunu söyleyince kızını kendisi dönene dek misafir etmeyi teklif ederler. Belki General Spielsdorf'un yeğeni Bertha için arkadaş olduğunu düşündüğü, konukseverliklerinden yararlanandığını söylediği misafire kapılarını açmış olabilecekleri fikri okurun aklına düşmektedir bir yandan mektup sayesinde. Yanı sıra, kazaya sebep olan da atların yol üstündeki taştan bir haçtan kor-

21. Sheridan Le Fanu, *Karanlıklar Prensesi Vampir Carmilla*, Çev. Deniz Akkuş, Beyaz Balina Yay., 2000.

karak yön değiştirmeleridir. Aracın içindeki kız için yazılanlar da destekleyici niteliktedir: "ilk bakışta bir ölüden farkı yoktu" gibi tanımlamalar, yanlarındaki uşakların "uğursuz suratlı" olmaları ve yanında olduğu kadının beti benzi atmış ama dinç biri olması, davranışlarının yakınında bulunanları etkileyivermesi gibi tanımlamalar yapılması bu kişilerin alışkın olunmayan tavırlarından bahsedilmesiyle romanın henüz başında okuyucu hazırlanır. Böylece Carmilla'yla tanışır okur, Laura'nın onunla tanışıklığı ise daha eskiye dayanır. Laura altı yaşındayken garip bir olay yaşamıştır. Bir gece çatı katındaki odasında yatarken yalnız olduğunu fark edip ağlamaya başlar. Ardından yatağının yanında diz çökmüş, ellerini yatak örtüsünün altına sokmuş çok güzel bir kadının kendisini seyrettiğini görür, ağlamayı bırakıp hayranlıkla kadına bakar. Kadın Laura'nın saçını okşar, yanına uzanır, ona sarılır ve Laura bu şekilde uyuyakalır. Çok zaman geçmeden boynunu iki iğne battığını hissederek tekrar ağlamaya başlar. Kadın da yatağın altına saklanır. Laura korkarak var gücüyle bağırır, ev halkı gelir. Laura olanları anlatınca pek inanmasalar da yatağın sıcaklığından orada birinin yattığını anlarlar, on dört yaşına kadar da bir gece bile yalnız bırakmazlar Laura'yı. İşte altı yaşındayken odasında bulunan kadın, evlerine misafir olan Carmilla'dan başkası değildir. Dahası, Carmilla Laura'dan önce davranıp karşılaştıklarında on iki yıl önce rüyasında Laura'yı gördüğünü söyler.

Tuhaflıklar bu kadarla kalmaz. Annesinin "köklü bir Macar ailesinden geldiğini" vurgular Laura. Laura da Carmilla da anne tarafından Karnstein ailesindendir. Çoğu, anne tarafından yadigar kalan aile resimleri onarılıp temizlenip geldiğinde içlerinden birinde "Mircalla, Kontes Karnstein" isminin ve 1698 tarihinin yazılı olduğu görülür. Resimdeki kadın Carmilla'nın aynısıdır.

Laura ile Carmilla arasında ilginç bir yakın ilişki başlar, bir yandan da köyde kısa sürede gerçekleşen ölümler başgösterir. Laura günden güne zayıflamaktadır. Laura'yı muayene eden, ısırıldığı yere de bakan doktor küçük ama çok önemli bir önlem

almaları gerektiğini bildirir: Laura'nın bir an bile yalnız bırakılmaması. Başka yerlerde de karşımıza çıkacak bir önlemdir bu. Durumu hakkında endişe eden Laura'ya babası erkenden gerekli önlemler alındığı takdirde kısa zamanda iyileşeceğini, iki üç günden fazla sürmeyeceğini söyler. Doktorun muayenesinden sonra Generalin oraya gitmek üzere olduğunu bildiren mektubu gecikmeli olarak ulaşır ellerine. Ardından da babası Karnstein'a gideceklerini, orada rahiple görüşeceğini söyler. Carmilla da uyandıktan sonra katılacaktır kendilerine. Yolda General de onlara katılır. Hafiften anlaşılmaktadır ki gerekli önlemleri erkenden alma niyetindedirler.

Generalin hikâyesi, Lauralarınkinin bir versiyonudur, bir baloda gelen bir haber üzerine acilen yola çıkmak zorunda olduğunu söyleyen gizemli kadına yanındaki kızının, bu kez ismi Mircalla'dır, yanlarında kalmasını teklif ederler ve evlerine misafir olan bu vampir Generalin genç yeğenine musallat olur. Yaşadıkları, Laura'nın yaşadıklarıyla benzerdir, uykusunda hissettiği ürpertiler, boğazında iki küçük delik, yatağının ayak ucunda dolaşan Mircalla'ya benzeyen bir kötücül varlığı görmesi... Yeğeni hastahaneye kaldırıldığında General de Mircalla'nın yeğeninin odasında belirip kanını emdiğini görür. Sonunda General şapelde inceleme yapmak ister, vampirin boynunu gövdesinden ayıracağını söyler ve hemen bunun üstüne orada gördükleri oduncuyla konuşurlar. Oduncu onlara köyün vampirler nedeniyle boşaltılmış olduğunu, köylülerin mezarlarına kadar izlediği vampirlerin başlarının kesilerek, kalplerine kazık çakılarak ya da yakılarak yok edildiğini ama vampirlik olaylarının yine de bitmediğini ve en sonunda yolu oraya düşen Moravyalı bu konularda oldukça bilgili bir adamın olayı sonlandırdığını anlatır. Bu adamın, vampiri yok etme hikâyesi folklorde türevleri olan bir söylence olduğu için kısaca aşağıda yer almaktadır:

> "Parlak bir ay ışığının olduğu bir gece gün batımından hemen sonra aşağıdaki kilise avlusunu olduğu gibi gören şatonun kulesine tırmandı; o pencereden bakınca her yer görülüyordu. Orada durup vampirin mezarından çıkmasını beklemeye başladı, sonunda vampir mezarından

çıktı, gömülürken üzerinde olan keten giysileri çıkarıp yere bıraktı ve lanetli hastalığı köydekilere bulaştırmak üzere yola koyuldu.
Bunları gören yabancı, kuleden aşağı indi, vampirin keten giysilerini alıp kulenin tepesine tırmandı ve tekrar beklemeye başladı. Vampir geri dönüp de giysilerini bulamayınca kulenin tepesinde gördüğü Moravyalıya dönerek korkunç çığlıklar atmaya başladı. Moravyalı ise yanıt olarak giysileri geri istiyorsa kuleye çıkıp alması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine vampir müthiş bir hiddetle kuleye tırmanmaya başladı; mazgalların hizasına gelmesiyle birlikte Moravyalı bir tek kılıç darbesiyle onun kafasını ortadan ikiye ayırdı ve bedenini kilisenin avlusuna fırlattı, sonra kendisi de aşağı inip vampirin kafasını gövdesinden ayırdı. Ertesi sabah cesedi köylülere götürüp yakmalarını söyledi.
Moravyalı soylu, Karnstein Kontesi Mircalla'nın mezarının kaldırılması için köylülerden emir almıştı, bu görevi başarıyla yerine getirdi, öyle ki bir süre sonra bu olayları herkes unutmuş gitmişti." [22]

Anlaşılacağı gibi bu Moravyalı aslında vampirliğin kökünü kazımış değildir bölgede. Karnsteinların mülkünde aralarında Generalin tanıdığı bir baronun katılımı ve yardımıyla Kontes Mircalla Karenstein'ın gerçek mezarını bulurlar. Bu baronun dedesi, zamanında âşık olduğu kadının vampir olduğunu fark ederek panikle mezarını ve cesedini başka bir yere naklettirmiş gibi yapmış ancak yaşlılığında bundan pişmanlık duyarak yaptığını itiraf edip barona mezarın yerini bulabilmesi için gerekli ayrıntıları vermiştir. Elbette bu kadın, Mircalla'dır. Gece gerekli hazırlıkları yaparak Karnstein Şapeli'ne giderler ve Mircalla'nın mezarını açarlar. Ölümünün üzerinden yüz elli yıl geçmiştir, gözleri açık yatmaktadır, bedeninde ölüme ilişkin hiçbir belirti yoktur, kalbi atmaktadır, hafif bir şekilde nefes almaktadır, tabut yarım metreye yakın derinlikte kanla doludur, Mircalla kanın içinde yatmaktadır. Önce kalbine kazık saplarlar ve Mircalla çığlık atar, sonra da başını gövdesinden ayırırlar, Mircalla'nın boynundan kan fışkırmaktadır. Daha sonra gövdeyi ve başı odun yığınının üstüne yerleştirip yakarlar, küllerini de nehre atarlar.

22. A.g.e., s. 118, 119.

Hikâyede vampirle kurbanının arasındaki ilişki aşk, tutku zemininde ilerler ve erotizm baskın unsurdur. Eşcinselliğin söz konusu olması ve vampirin kurban olarak genç kızları seçmesi Erzsébet Bathory'nin hemen hatırlanmasına yol açmaktadır. Kaldı ki ilerleyen yıllarda Erzsébet Bathory de Carmilla da sinema alanı için yararlanılan kaynaklar olacaktır.

Le Fanu'nun hikâyesi, vampirin beslenmek için doğrudan kanını emdiği sıradan kurbanları dışında vampirleştirmek istediği, tutkuyla arzuladığı kişi arasındaki ilişkiyi tanıtmıştır okura. Ara sıra Laura'ya söyledikleri ve davranışları bir vampirin nasıl davrandığını ya da hissettiğini ortaya koyar. Henüz evlerindeki misafirliğinin başında, Laura'nın anlatımıyla:

> "Güzel kollarını boynuma dolayıp beni kendisine doğru çekiyor, yanağını yanağıma dayayarak kulağıma fısıldıyordu: " (...) Ne yapayım ki kuvvet ve zayıflığın karşı konulmaz kanunlarına boyun eğmek zorundayım. Eğer istemeden kalbini kırıyorsam bil ki mutlaka seninkiyle birlikte benim de kalbim kanamaktadır. Bana gösterdiğin sıcaklığa karşı sana böyle davranmak bana büyük utanç veriyor, yakında öleceksin, tatlı bir ölümle, benim için öleceksin; elimde değil, sana doğru çekildiğimi hissediyorum, ileride sen de başkalarınca çekildiğini hissedeceksin ve aşk denen o zalim duyguyu tadacaksın; o yüzden bir süre ben ve benim hakkımdaki diğer şeylerle ilgili bir şey öğrenmek isteme; ama bütün sevginle bana güvenmeye devam et."[23]

Laura, yani vampirin hedefi olan kişi açısından da bu durum Laura'nın sözleriyle:

> "Farkında bile değildim, bir ölümlünün yakalanabileceği en garip hastalığın pençesine düştüğümün. Bu hastalığın ilk belirtilerinin derin bir hayranlık ve büyülenme olduğunu nereden bilebilirdim. Bu büyülenme zamanla ilerliyor ve en uç noktasına vardığı zaman bütün hayatımızı mahvedip bitiriyordu." [24]

Vampirin karşısındaki kişileri etkisi altına aldığı, kimi zaman hipnotik bir etki yaratabildiği bilgisinin yanı sıra romanda son

23. A.g.e., s. 44,45.
24. A.g.e., s. 77.

derece erotik unsurlar yer almaktadır. Laura'nın uyurken gördüğü rüyaları ve hissettiklerini betimlediği pasaj bu anlamda nettir ve şöyle bitirir sözlerini:

> "Bazen de yumuşacık dudakların beni öptüğünü hissediyordum, uzun ve sevgi dolu öpücükler yavaş yavaş boynuma doğru iniyor, okşamalar o noktada sabitleşip kalıyordu. Kalbim daha hızlı atmaya başlıyor, nefes alışım sıklaşıyor, arkasından da boğulurcasına bir ağlama peydahlanıyor, çırpınmaya başlıyor ve en sonunda kendimi kaybedip baygın düşüyordum" [25]

Burada cinsel ilişkinin ikamesi boyundan kan emilmesidir ve kısa süreli etkisi orgazm ya da benzeri bir durumken uzun süreli etkisi ölüm ya da varlık kipinin değişimi olmaktadır, geleneksel kabulle olması gerekli görülen üreme değil. Bu noktada vampir ve kurbanı arasında aşk ve ölüm ilişkisi vardır. Nitekim sonunda vampir kurbanını kendinden biri yapmaktadır.

Romanın hemen başında babasının İngiliz olduğu, Avusturya ordusundan emekli olunca feodalite döneminden kalma küçük bir şato satın aldığını belirtir Laura. Hemen ardından da annesinin olmadığını söyler. Carmilla'nın kendisi zaten Mircalla Karnstein'dır, Laura ve Generalin eşi anne tarafından Karnstein ailesindendir, Laura'nın annesi ve Generalin eşi ölmüştür. Anne yokluğunun Laura üzerindeki etkisi, biraz Le Fanu'nun yazdığı türün baskın olduğunu hissettiren bir anlatımla görülmektedir. Laura rüyasında hem sevgi dolu hem de dehşet verici bir sesin "Annen seni katile karşı dikkatli olman için uyarıyor" dediğini duyar. Odası birden aydınlanır ve Carmilla'nın üzerinde kana bulanmış beyaz geceliğiyle yatağının ayak ucunda durduğunu görür. Uyandığında rüyanın etkisiyle ilk aklına gelen, Carmilla'nın öldürüldüğüdür. Kendini aşkla seven ve yaşamını soğuran kadın, Carmilla ve anne yan yanadır burada ve Carmilla aynı zamanda anne soyundandır. Aynı soydan olan kadınların hikâyedeki görünümleri, yani hem vampir hem de asıl vampirin seçtiği kişiler olmaları, aynı kandan olanı vampir türüne katma-

25. A.g.e., s. 77,78.

sı olarak da görülebilir daha folklor yanlısı bir bakışla. Tıpkı ölen kişinin yanına çekmek istediklerinin öncelikli olarak eşi ve ailesi olduğu inancında görüldüğü gibi. Bu düşünce en eski zamanlardan itibaren insanoğlunun kafasında yer etmiş ve batıl uygulamalara yol açmıştır. Aynı zamanda da bu türden yazında kendi kadınlığını yaşamak için aşılması gereken anne figürünün yokluğunda vampir canavar ve âşık olduğu kadar annenin ikamesi olarak da görülmektedir.

Carmilla'da, gerek folklorik söylencelerde gerek bu türün yapıtlarında karşılaşılan belirgin unsurlar hemen göze çarpmaktadır. Örneğin Laura'yı muayene eden, ısırıldığı yere de bakan doktor küçük ama çok önemli bir önlem almaları gerektiğini bildirir. Vampir salgını, folklordeki söylentinin kurmaca yazındaki bir örneği olarak geçer. Romanda köylüler salgın hastalığa "ölüm yorgunluğu" adını vermiştir. Yorgunluğa tutulan kişiler üç günde ölüp gitmektedir. Vampirin kendisi için eş olarak seçtiği hariç, yani Laura. Uyku üzerinde önemle durulmuştur. Ancak *Carmilla*'da söz konusu olan, uykuyla ölümün kardeşliği, vampirin gündüz uykusu ve bu uykudaki algı durumundan ziyade canlıların uykuyla ilişkisidir. Uykunun, insanın tehlikelere açık olduğu bir eylemsizlik durumudur ve uyandığı zamanlar bile gerek vampirin etkisi altında olmasıyla gerek bir anda uykudan sıyrılıp uyanık hale geçememesiyle Carmilla'nın Laura üzerinde etkili olduğu zamanlardır. Yanı sıra uykuyla bağlantılı olarak rüyalar da adeta ilkel kabilelerdeki kadar inançla yer almıştır hikâyede. Kaldı ki bunların geçtiği yerlerde uyuyan kişi uykusunda hissettiklerini aslında vampirin etkinliğini algılaması sonucu yaşar. Vampir kan emme eylemini de kurbanı uykudayken gerçekleştirir.

Vampir hikâyelerinde sık rastlanılan bir durum burada da vardır, vampirliğin belirli hayvanlarla ilişkilendirilmesi. Genellikle kurt ve yarasa göze çarparken kertenkele, böcekler ya da insanların pis bulduğu hayvanlar ya da gece etkinlik gösteren hayvanlardır vampirle ilişkilendirilen. *Carmilla*'da kedi olarak görünür vampir. Bir gece odası çok karanlıktır, yatağın ayak

ucunda bir şeyin varlığını hisseder Laura, boyu bir metreyi bulan mavi gözlü bir kedidir bu, kedi yatağa çıkar ve Laura göğsüne iğnelerin battığını hisseder, korkuyla uyanır ve gerçekte odasında yanan mumun ışığında yatağının ayak ucunda bir kadın silüeti görür, kadın sakince odadan çıkar. Vampirin uykudayken musallat olduğu bir kez daha görülmektedir. Bu anlatıda da ince, uzun, sivri diler gibi geleneksel bazı özellikleri vardır vampirin. Genellikle boğazından ısırır kurbanını, dudaklarının değdiği yerde de bir iz oluşur. Çok güçlüdür, Carmilla/Mircalla son derece narin görünümüne karşın bir insanın olabileceğinden çok daha güçlüdür. Bunların yanı sıra vampir çok hızlıdır, insanın algılayamayacağı bir hızla hareket eder, bir anda ortadan yok olabilir. Ayın insanlar üzerindeki etkisi laf arasında da olsa geçer.

Hıristiyanlığın etkisi vampire ilişkin söylencelere ve kurmaca yapıtlara yoğun olarak girmiştir. İnsanların vampire karşı silah olarak ellerinde bulunan, çoğunlukla inanç temelli nesnelerdir. Kutsal su, dualar, haç gibi. *Carmilla*'da da Hıristiyan etkiler bulunur. Örneğin vampiri taşıyan atlar haçtan ürkerek yoldan çıkar. Cenaze ilahileri söyleyen topluluk uzaktan geçerken son derece etkilenir vampir, titremeye başlar ve "Oradalar! İlahiler söyleyerek beni boğmak isteyen adamlar buraya geliyor!" der. Gerçi vampirin bu sözleri dini ilahinin üzerindeki etkisinden çok, geçmişte öldürülmesinin hatırası sonucu oluşan hafif bir histeri krizi niteliğindedir.

Genel kanıdan ayrılan önemli bir niteliği vardır vampirin *Carmilla*'da: Gündüz hapis değildir, gece eylemlerinden ötürü geç kalkar sadece. Carmilla genellikle öğlen saatinde çıkar odasından.

Hikâyede Mircalla öldürüldükten sonra vampirliğe ilişkin genelgeçer bilgi, yine Laura tarafından verilir: Vampirler sanıldığı gibi solgun benizli değildir, mezarında yatarken olsun insan içine çıktıklarında olsun sağlıklı görünürler, güçlü elleri vardır, mezarlarından nasıl çıktıkları ve mezarlarının çevresinde hiçbir iz bırakmadan nasıl geri döndükleri bir sırdır, bu yaşantıyı sür-

dürebilmek için kana ihtiyaç duyarlar ve insanlardan beslenirler, kurbanlarının bazılarına karşı tutku hissedebilirler, sıradan kurbanlarından sadece beslenirler. İntihar eden kişi vampire dönüşür ve onun musallat olduğu kişiler de öldüklerinde vampir olurlar. Vampir salgını hiçbir vampirlik olayının görülmediği yerlerde böyle başlar. Hikâyeye göre işte vampirlik böyle yayılır.

Bram Stoker

Abraham Stoker 1847 yılında Dublin'de doğmuştur. Babası Reverend Stoker bir rahiptir. Çocukluk yılları hastalıklı geçmiştir. Bram Stoker, zayıf yapılıdır ve doktorlar çeşitli durumlarda erişkinliğe varması konusunda endişelerini dile getirmişlerse de güçlü kuvvetli bir İrlandalı olmuştur aksine.

"*Bebekliğim zarfında sıklıkla ölümün eşiğine geldiğimi anladım ve buna alıştım.*" sözleri Bram Stoker'a aittir, çocukluk yıllarını "*Aşağı yukarı yedi yaşıma kadar dimdik ayakta durmak nedir bilmiyordum.*" diyerek tanımlamış, uzun hastalık yıllarının daha sonraki düşüncelerinde ve yaşam tarzında etkili olduğunu belirtmiştir. Çocukluk yıllarında zayıf bünyeli olan Bram Stoker, güçlü kuvvetli bir genç olmuş, 20 yaşında Dublin Üniversitesi'nde atletizm şampiyonluğu kazanmıştır. Uzun yıllar devlet memuru olarak çalışmış, bunun yanı sıra çeşitli işleri de hobi olarak yürütmüştür. Örneğin gazetecilik yapmış, kısa hikâyeler yazmıştır. Kolej yıllarında Tarih Topluluğu'na katılmış ve ödüller, sertifikalar almıştır tarih, kompozisyon, hitabet alanında. Felsefe Topluluğu'nun başkanlığını yapmıştır, soyut matematik alanında ödül almış, üniversitenin futbol takımında yıllarca oynamıştır.[26] Tarih ve Felsefe Toplulukları'nın o dönemde dikkate değer oluşumlar olduğunu ve uzun süre işlevlerini koruduğunu da belirtmek gereklidir.

Personal Reminiscences of Henry Irving'de Henry Irving'e aktör olarak hayranlığını anlatır, arkaşı olarak ondan tutkuyla

26. Bram Stoker, Personal Reminiscences of Henry Irving, C. I, Macmillan & CO Ltd, London, 1906. (çevrimiçi) http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=olbp40587

bahsetmiş, birbirlerini tam olarak anladıklarını yazmıştır. Aralarındaki ilişki pek çok kişi tarafından söz konusu edilmektedir günümüzde de. Lyceum Tiyatrosu'nu işletmeciliğini alan Heny Irving'in memurluğu bırakarak bu işte kendisine katılması isteği üzerine 1878 yılında Londra'ya taşınmıştır. Bram Stoker, oyunculuğuna hayranlığını dile getirdiği Henry Irving'in ölümüne dek tiyatroda, turnelerde Irving'le yirmi yedi yıl geçirmiştir.[27]

Edebiyat ve tiyatro dünyasıyla iç içedir. Kısa hikâyeleri ve romanları yayınlanmıştır. 1897'de yayınlanan *Dracula*'yla Stoker uluslararası bir üne kavuşmuştur. Henry Irving'in kariyeri sonlandıktan sonra Bram Stoker daha önceden bazı hikâyeleri ve 1897'de *Dracula* adlı romanının basılmasıyla başlamış olan edebiyat çalışmalarını sürdürmeye yönelmiştir. 1906'da *Personal Reminiscences of Henry Irving*, 1910'da *Famous Imposters* yayınlanmıştır. Başka bazı hikâyeler yazdıysa da *Dracula*'yla kazandığı başarıyı yakalayamamıştır.

Ölmeden önce üç kısa macabre öykü dizisini yayına hazırlamaktadır, ne var ki ömrü bunların yayınlandığını görmeye yetmemiştir. Bunlardan *Dracula's Guest* isimli olanı oğluna ithaf etmiştir.[28] Bram Stoker, 1912 yılında nefrit ve frengiden ölmüştür.

Bram Stoker'ın Walt Whitman, Oscar Wilde ve Henry Irving'le ilişkisi yaşamında takındığı tutum ve eserinin satıralarını anlamlandırma açısından açıklayıcıdır. Talia Schaffer, *A Wilde desire took me": the homoerotic history of Dracula*[29] başlıklı yazısında Bram Stoker'ın yaşamında önemli olmuş ve korku alanında kaleme aldığı eserlerinin dilindeki kelime tercihleri, karakterlerin içinde bulundukları koşulların betimlemeleriyle arka planında ipuçlarının görülebildiği ilişkiler ve zamanın gerekleri ile duyguları, inandıkları arasındaki dengeyi nasıl kurmaya çalıştığı ya da hangi zeminde baskıladıklarının edebi alanda izinin sürülebileceğini görebileceğimiz kapsamda ortaya koymuştur bu ilişkilerin tarihini.

27. A.g.e.
28. A.g.e., Basil Copper, s. 77,78.
29. (çevrimiçi) muse.jhu.edu/journals/elh/v061/61.2schaffer.html

1875 yılında Oscar Wilde yirmi yaşındadır ve on yedisindeki Florence Balcombe'ye âşık olur. Florence da Oscar Wilde'ın kendisine âşık olduğu kadar ona âşıktır. Ne var ki üç yıl sonra, Oxford'daki çalışmalarını tamamladığında evlenmek niyetinde olduğu Florence'ın Abraham Stoker'la evleneceği haberini duyar. Stoker ve Wilde hem Dublin'de hem Londra'da aynı sosyal ortamlarda bulunmuşlardır. Her ikisi de Trinity Koleji'nde okumuştur. Bram Stoker ve kardeşleri Wilde'ların İrlanda'daki evine sıklıkla ziyarete gitmektedirler, Bram Stoker özellikle Oscar Wilde'ın annesiyle, Lady Esperanza'yla samimidir. Trinity Kolej'deki yıllarında Stoker yılbaşını Wilde'ın ailesiyle kutlamaktadır, Oscar Wilde Stoker'lara yazdığı kitapları göndermekte, Lyceum Tiyatrosu'ndaki kutlamalara, yemeklere katılmaktadır, Stoker'lara yemeğe gitmektedir, Bram Stoker Oscar Wilde'ın eve geldiği zamanlar onlara gitmekte, oyunlarının galalarına katılmaktadır. Yirmi yıldan uzun bir geçmişleri vardır. Oscar Wilde Oxford'dayken Bram Stoker Dublin'de Florence Balcombe'den birkaç blok ileride ikamet etmektedir. Stoker devlet memurluğunu bırakarak tiyatro işletmeye başlamıştır bu dönemde. 1878 yılı Aralık ayında Stoker ve Florence evlenirler, 1879 yılında oğlu Noel dünyaya gelir.

1885 yılında kabul edilen bir yasayla eşcinsellik yasadışı kabul edilmiş, Labouchere düzenlemesi ise daha da katı olup erkekler arasındaki ahlaka aykırı davranışları yasaklamıştır. Oscar Wilde[30] 1895'te eşcinsellikle suçlanarak iki yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Wilde'ın davası gazetelerin de katkısıyla, kamunun ilgi odağı olmuştur.

30.1854 'te doğan Oscar Wilde da İrlandalıdır. 1884'te Constance Lloyd'la evlenmiş, iki çocuk sahibi olmuştur. Günümüzde de ününü koruyan ve sanatçılara esin kaynağı olmaya devam eden, sinemaya uyarlanan *Dorian Gray'in Portresi*, zamanında tepki çekmiş ve davasında bir kanıt gibi gösterilmiştir eser. 1895'te kendisinden onbeş yaş küçük olan 'Bosie' Lord Alfred Douglas'la (Queensberry Markisinin oğludur) birbirlerine âşık olarak dört yıl sürecek ve babasının Wilde'a dava açmasıyla sonlanacak bir birlikteliğe başlarlar. Oğluyla olan ilişkisini onaylamayan Marki, Oscar Wilde'a hakaret ederek hakkında karalama kampanyası başlatmış, Wilde da ona iftira davası açmış, sonunda Oscar Wilde suçlu bulunmuş ve iki yıl ceza almıştır. Daha sonra da Avrupa'ya geçmiştir. Stoker için, Renfield'ın hastahane duvarları arasına kapalı kalmış ve dış dünyayla ve hatta henüz onu anlayamadıkları için doktoruyla, hastahanedekilerle bile iletişimi kesilmiş halinin Oscar Wilde'ı temsil ettiği pek sık ileri sürülmüştür.

Tam da bu noktada Bram Stoker'ın tutumu, daha sonra kendisinin homoerotizmle tanımlanmasına neden olmuştur. Bram Stoker, Oscar Wilde'ın adını, otobiyografisi dahil, yazdığı her şeyden derhal silmiştir. Çevrelerindeki kişiler Oscar Wilde'ı savunurken Stoker sessiz kalmayı tercih etmiştir. Hapisten sonra Oscar Wilde Fransa'ya geçmiş, takma isimle yazarak çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunmuştur. O kadar zaman sessiz kalan Stoker'ın 1900'de Fransa'ya giderek Wilde'a para götürdüğü sanılmaktadır.[31] Oldukça mahrem bir geçmişlerinin olması olasıdır, Stoker'ın Whitman'ın öncü kişiliğine duyduğu hayranlık göz önüne alındığında Wilde'ın inandığı konulardaki sakınmasız tutumuna karşı ne hissettiği, aynı sosyal durumda olmaları ve ailevi yakınlıkları da düşünüldüğünde, kendi soylu havası, ulusal kimlik konusuna bakışında ortayolu bulmacı tavrıyla da birleştiğinde anlaşılır olmaktadır, tüm bunların yazılarında nasıl görülebileceği de.

1884 yılında Stoker ve Irving, Walt Whitman'la bir araya gelmiştir. Stoker, Whitman hayranlarındandır ve 1876 yılında Dublin'deki Fortnightly Club'da onu beğenmeyen ve dalga geçenleri karşısına alarak Whitman'ı savunmuştur. Aynı gece Whitman'a kişisel bir mektup yazmış ve gönderirken bundan dört yıl önce, 1872'de yazmış olduğunu da içine koymuştur. 1872 tarihli olanı Waly Whitman'ın *Leaves of Grass*'ını okuduktan sonra yazmış ve şiirlerinde yarattığı doğru, mükemmel demokrasiyi kurarken kullanıdığı dille ilgili olarak, üzerinde bırakmış olduğu etkiyi "*beni çevremdeki dünyadan alıp ideal ülkeye götürdü*" diyerek tanımlamıştır. Stoker, "*muhafazakâr bir ülkede bir muhafazakâr olarak büyütüldüğünü*", "*çok sayıda tanıdık*" ama "*beş-altı arkadaş*" sahibi olduğunu da yazmıştır, çevresindeki poltikacı, mühendis, işadamlarından duygusal bağ kurabildiği, olayları kendisi gibi algılayan pek kimse yoktur ve ona kendi deyişiyle, "yoldaş" diyerek seslenir. Joann P. Krieg, Stoker'ın

31. Diana Kindron, "Stoker's Use of Homoerotik Behaviour in Dracula to Relieve Feelings of Guilt Over Oscar Wilde"
(çevrimiçi) http://www.associatedcontent.com/article/183637/stokers_use_of_homoerotic_behavior.html?cat=38

daha sonra tiyatro dünyasına girdiğinde önce Walt Whitman'da aradığı baba modelini Henry Irving'de bulduğunu, 1872 tarihli mektubundaki "*Siz doğru bir adamsınız, benim olmak istediğim gibi ve size bir kardeş, usta için öğrencisi olmayı dilerim.*" sözlerine de dayanarak, erkek bir rol modelinin Stoker için o dönemde ciddi bir gereksinim olduğunu belirtmiştir. Bram Stoker'ın ağzı sıkılığı yetişkinliğinde de hiç azalmamıştır, *Personal Reminiscenses of Henry Irving*'de, yazdıktan dört yıl sonra gönderdiği bu ilk mektuptan hiç bahsetmemiştir.[32] Stoker'ın benzer konulardaki bu ağzı sıkılığı genellikle eğilimlerini bastırdığı yönünde yorumlanmıştır.

Stoker, Henry Irving'le çalıştığı dönemde adeta hayatını ona adamıştır, sürekli olarak onunla birlikte yolculuk etmiştir. Henry Irving'in tiyatrosundaki kadınlar ondan "Mama Stoker" diye bahsetmeye başlamıştır, özellikle sürekli olarak turne ya da iş görüşmeleri nedeniyle evde bulunmamasına dayandırılarak genellikle eşiyle arasının cinsellik alanında pek sıcak olmadığı, hatta oğullarının doğumundan sonra eşiyle cinsel bir yaşantıları olmadığı ileri sürülmektedir. Bunda ismi eşcinselliğe referans olarak kullanılagelen Walt Whitman'a hayranlığı da bir neden olarak ileri sürülmüştür.[33] Stoker'ın torunlarından olan Daniel Farson, 1975 yılında basılan Bram Stoker biyografisinde Florence Balcombe'un oğlunun doğumundan sonra eşiyle cinselliği sonlandırdığını ve eşini fahişelerle ilişki kurmaya ittiğini, *Dracula*'nın Bram Stoker'ın bastırılmış cinselliğinin bilinçsiz yansıması olduğunu yazmıştır.[34] Bu noktada sözü Scognamillo'ya bırakıyorum:

> "Dönemin en ünlü tiyatro sanatçılarından birinin gölgesinde yaşayan Stoker, sanki kendisini Kont Dracula'nın kölesi haline gelen Renfield'le özdeşleştiriyor. Bununla da yetinmeyip kendini bir de

32. Joann s. Krieg, Walt Whitman & the Irish, University of Iowa Press, 2000
(çevrimiçi) http://www.whitmanarchive.org/criticism/current/anc.00160.html
33. Tanya Olson, " "I Would Be Master Still": *Dracula* as the Aftermath of the Wilde Trials and Irish Land League Policies"
(çevrimiçi) http://www.thirdspace.ca/journal/article/view/olson/66
34. A.g.e., Giovanni Scognamillo, s. 94.

vampir avcısı Van Helsing gibi görüyor, hatta bu kahramanına kendi adını (Abrahanı) bile uygun görüyor. Daha da ileri giderek, çizdiği Dracula tipinin, Henry Irving'in sahnede yorumladığı Mefistofeles'ı çağrıştırdığı da söylenebilir."[35]

Stoker'ın kendini yakın hissettiği Whitman'ın derdini açıkça ortaya koymasına hayranlık duyduğu anlaşılmaktadır. Ancak hangi konuda nasıl bir tavır almış olduğu bugün kesin olarak ileri sürülemez. Eşcinselliğe eğilim duyması başka, demokrasi talebi içinde cinsel tercih konusunun da olması başka, kişisel ilişkilerinde ne hissedip nasıl davrandığı, yaşadıklarını ifşa edip etmediği konusu başkadır. Bu dönem eşcinselliğin ne olduğu üzerine tartışmalar ve savlar yapılmakta, üçüncü cinsiyet, sapkınlık, iki cinsiyet arasında bir konum öngörülmektedir eşcinsellik için, Stoker'ın eğilimi var idiyse de aktif eşcinsel bir yaşantısı olmadığı sıklıkla ileri sürülmüştür. Buna ülkedeki katolik-protestan ikiliğini de eklemek gerekir. Bunlar üzerine tek kelime bile edebilmek için İrlanda tarihini ve Stoker'ın bu konudaki tutumunu bilmek gereklidir. 1880'li ve 1890'lı yıllarda İrlanda'nın özerkliği, bunun nasıl gerçekleştirilebileceği ve toprak mülkiyeti ülkenin temel sorunudur. Dracula'nın ötekiliğini, doğudan gelerek vampirliği yayma riskine karşı birleşen grubu İrlanda'yı odağın dışına sürerek düşünmek büyük bir hatadır. Romanın sadece kişisel yaşantılar ve ilgiler doğrultusunda değil, altı yıl ön hazırlığı yapılan detaylı çalışmanın yazar üzerinde dışarıdan etki eden durumların da belirleyici olabilecek şekilde yazıldığı da varsayılabilmektedir pek ala, çok da olasıdır.

Bram Stoker'ın, Dracula ismini verdiyse de Kont'un kimliğini, kişilik yapısını kurarken olsun vampirin niteliklerini belirlerken olsun Erzsébet Bathory'den çok yararlanmış olduğu tartışma götürmez. Stoker'ın Erzsébet Bathory'den başka da etkilenmiş olduğu kişiler vardır, Elizabeth Siddall hikâyesi gibi. Ünlü bir İngiliz şair olan Dante Gabriel Rossetti'nin eşi olan Elizabeth Siddall, Şubat 1861'de intihar ederek ölmüştür. Cesedi öyle canlı gibi görünmektedir ki eşi gerçekten öldüğüne inanmakta zor-

35. A.g.e., 94, 95.

lanarak ölümünden üç gün sonra gerçekleştirilecek defin işleminden önce son bir kez kontrol edilmesini istemiştir. Ölü eşine adanmış küçük bir şiir kitabını tabuta, yüzüne yakın yerleştirmiştir. 1869 Ekim'inde Rossetti'nin akıl sağlığından endişe eden arkadaşları mezarlığa giderek bu şiir kitabını oradan almak istemişlerdir. Bu arkadaş grubunun içinde olan ve Bram Stoker'ın da yakın arkadaşı olan Hall Caine, mezarı açtıklarında açık havada yaktıkları ateşin aydınlığıyla gördüğü kadının yaşarken olduğundan çok daha güzel olduğunu söylemiştir. Orada bulunanlardan Charles August Howell da "ışıltılı kızıl saçı o kadar uzamıştı ki tabutu kaplamıştı ve yaşarken olduğundan çok daha canlı ve güzel görünüyordu" diyerek tanımlamıştır. 1890'ların sonunda Stoker roman üzerine ön çalışma yapar, düşünürken Hall Caine'le hem Londra'da hem de turnedeyken New York'ta sık sık bir araya gelmiştir. *Dracula*'da Lucy'nin tabutunun açılması ve ölü Lucy'nin görünümünün tarifi[36], Elizabeth Siddall olayına oldukça benzemektedir. Raymon T. McNally, bunu yazmakla kalmamış, *Dracula*'nın ithaf edildiği Hommy Beg'in ("To My Dear Friend Hommy-Beg") Hall Caine olduğunu da açıklamıştır. Hommy-Beg, Hall Caine'in doğduğu yerde, ki tam ismi Hall Thomas Caine'dir, "Küçük Tommy" demektir ve büyükannesi ve yakın arkadaşları Hall Caine'e böyle hitap etmektedirler.[37] Şüphesiz üzerinde yıllarca çalışılmış böyle bir eserin ithaf edildiği kişinin yazara ilham veren ve yazma sürecinde yanında olan biri olması şaşırtıcı değildir. Vampir gibi konuyu barındırdığında eserin halk kültüründen beslenmiş olmasından daha doğal bir şey olamaz, kaldı ki biçim değiştirme ve kurt adamla ilişkili unsurlar hemen göze çarparken bilim ve gelenek ikiliği sunulmasında söz Abraham Van Helsing'e bırakılarak geleneksel bilgi ve yöntemlerin işlevi korunmuştur.

Son söz olarak, Stoker'ın *Dracula*'sına bir tür özeleştiri niteliği yüklendiğinde, romanı okurken alttan alta sürekli olarak varlığını duyuran noktaya varılabilmektedir: "*Hiç kuşku yok ki özeleştiri*

36. A.g.e., Bram Stoker, s. 240.

37. Raymond T. McNally, *Dracula Was a Woman: in search of the blood Countess of Transylvania*, Hamlyn Paperbacks, London, 1985.

ötekinin eleştirisini reddetmekten başka bir şey değildir, yetersizlik hakkını kendine saklayarak kendine yetmenin bir biçimidir"[38]

Dracula, vampir edebiyatına hizmet ettiği gibi, sayısız filme uyarlanmıştır. Ülkemizde de Alirıza Seyfi, İncil ve haçın yerini Kuran'ın alması gibi değişikliklerle, romanın özüne ve ruhuna sadık kalmayı başararak, yapısal özelliklerini de koruyarak *Dracula İstanbul'da* adlı kitabında *Dracula*'yı uyarlamıştır. Romanın önsözünde Giovanni Scognamillo'dan 1930'lu yılların başında yazılmış olan bu romanın o zaman iki baskı yaptığını ve *Kazıklı Voyvoda* adıyla yayınlanmış olduğunu öğrenmekteyiz. Alirıza Seyfi, romanın kişilerini Türk yapmış, haçın yerine Kuran'ı koymuştur, Dracula ise tarihi kişiliği baskın olarak sabit kalmıştır. Bu kez Jonathan Harker yerine Azmi Bey Karpatlara yolculuk yapar. Yapı olarak Stoker'a sadık kalmıştır, Doktor Resuhi Bey, Doktor Afif, Şadan, Güzin Hanım, Azmi Bey arasındaki yazışmalar ve bu kişilerin hatıra defterlerine yazdıklarıyla ilerlemektedir roman. Belirtmek gerekir ki Bram Stoker'ın eserinin özünü 170 sayfalık bir uyarlamada yansıtmıştır yazar.[39] Sinema alanındaysa doğrudan romanın sinemaya uyarlanmasının yanı sıra çok sayıda filmde de esinlenilmiş ya da karakterlerinden yararlanmak gibi yollara başvurularak kaynak alınmıştır.

Anne Rice

Tam ismi Howard Allen O'Brien olan Anne Rice, 1941 yılında New Orleans, Louisiana'da doğmuştur. New Orleans'ta oldukça zengin bir semtin yakınında büyümüş, gösterişli evlerin bulunduğu varlıklı bir bölgenin yakınında olmaktan ötürü toplumsal statüsünü ve dışarlıklı oluşunu hissetmenin daha sonra işini ve yaşantısını etkilediğini söylemiştir. Dört kız kardeşin ikincisi olan Anne Rice on dört yaşındayken, annesi alkolizm kaynaklı bir nedenden ölmüştür. 1961 yılında Stan Rice'la evlenmiş, Michele ismini verdikleri bir kızları olmuştur. Michele 1972 yılında, beşinci yaşgününden kısa bir süre önce, lösemiden

38. Maurice Blanchot, *İtiraf Edilemeyen Cemaat*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 1997.
39. Alirıza Seyfi, *Dracula İstanbul*'da, Kamer Yay., 1997.

ölmüştür. *Interview with the Vampire* adlı romanındaki vampire dönüştürülen ve hep olduğu yaşta, biçimde kalmaya yazgılanan Claduia'nın yaşı ve görünüşü açısından Michele'e benzediği, Anne Rice üzerine yazılan makalelerde ileri sürülmüştür. 1978 yılında oğulları Christopher'ın doğumu, çiftin alkolü bırakmasını sağlamıştır. 2002 yılında Stan Rice kanserden, beyin tümörü teşhisi konduktan dört buçuk ay sonra ölmüştür.

Çocukluğunda katolik kilisesine düzenli olarak gitmiş olan Anne Rice gençliğinde dini, bir sistem olarak reddetmiş, daha sonra ateist sularda gezinmiş, 1998 yılında katolik kilisesine dönmüş, 2002 yılından itibaren yazılarında İsa'ya odaklanmıştır.[40] Anne Rice tarafından yazılan başlıca kitaplar, *The Feast of All Saints* (1979), *Cry to Heaven* (1982), A. N. Roquelaure adıyla Beauty üçlemesi olarak geçen *The Claiming of Sleeping Beauty* (1983), *Beauty's Punishment* (1984), *Beauty's Release* (1985); Anne Rampling adıyla *Exit to Eden* (1985), *Belinda* (1986); yine roman olan *The Mummy: or Ramses the Damned* (1989), *Servant of the Bones* (1996), *Violin* (1997) bir üçleme olan *Mayfair Witches* serisi: *The Witching Hour* (1990), *Lasher* (1993), *Taltos* (1994) ve Vampire Chronicles'ı oluşturan *Interview with the Vampire* (1976), *The Vampire Lestat* (1985), *The Queen of the Damned* (1988), *The Tale of the Body Thief* (1992), *Memnoch the Devil* (1995), *The Vampire Armand* (1998), *Merrick* (2000), *Blood and Gold* (2001), *Blackwood Farm* (2002), *Blood Canticle* (2003), *Pandora* (1998), *Vittorio the Vampire* (1999); son olarak İsa üzerine olan kitapları *Out of Egypt* (2005), *The Road to Cana* (2008)... Pornografik romanlardan vampirlerin dünyasına, oradan İsa'ya giden bir yolda temel arayışının, hatta sorularının değişmediğini belirtmek gereklidir. Elbette sıklıkla seyahat etmiş olması, çalışmaları için yaptığı derinlikli araştırmalar, büyüdüğü çevre ve yaşam alanı -ki Anne Rice emlak konusuna özellikle eğilmiştir-Rice'ın yazılarında etkili ve belirgin olarak izi sürülebilir unsurlardır. Bununla birlikte yukarıda özet

40. (çevrimiçi) http://www.annerice.com/Chamber-Biography.html
(çevrimiçi) www.enotes.com/contemporary-literary-criticism/rice-anne

şekilde yer alan bilgiden bile eserlerine ve yaşantısına paralel olarak bakıldığında hayatında yer almış olan doğum ve ölüm olaylarının, Rice'ın bağlantılı temalara bakış açısını etkilemiş olabileceği görülmektedir. Vampirden İsa'ya geçişiyle ilgili olarak bazı röportajlarından alıntılar aşağıda yer almaktadır:

> "Temel olarak, Vampire Chronicles'ın tamamını bir arayış olarak görüyorum, Tanrıyı arayış, ışığı. Vampir, benim için, ateist bir dünyada kaybedilmiş inanç, kaybedilmiş inayet umudundan çekilen acının bir metaforuydu. Vampirlerin insanların kuvvetli bir eğretilemesi olduğunu düşünüyorum, özellikle de gençlerin; çünkü (benim yazılarımda, ne olursa olsun) yaşamın dışına itilmeyi reddederek daima bir başkaldırı içinde olmuş, umutsuzca bir sevgiden diğerine, resim aracılığıyla, müzik aracılığıyla bir kurtuluş bulmayı aramaktadırlar. Daha önceki tüm çalışmalarım bu temalarla birbirlerine bağlıdır."[41]

14 Mart 2008 tarihli *Christ the Lord: The Road to Cana* kitabı üzerine yapılan bir röportajda, vampir romanı yazmak gibi bir planı olup olmadığı sorusunu şöyle yanıtlamıştır: "Geri döneceğimi düşünmüyorum. Kurtarıcı bir kitap yazma fikri üzerinde düşünüyorum -Lestat'in kefaretinin ödendiği, kurtarıldığı- ama o dünyaya girmek istemiyorum. İşimin Tanrı için olmasını istiyorum dediğimde gerçekten bunu kastediyorum."[42] Yine *Christ the Lord: The Road to Cana* kitabı yayınlandıktan sonra yapılan bir röportajda vampiri "*Benim için, doğaüstü karakterler yaşam ve gerçeklik üzerine konuşmak için bir yoldu, vampirler kayıp ruhun mükemmel bir eğretilemesidir*" diyerek tanımlayan Rice, Vampire Chronicles (Vampir Günceleri) serisi için başka bir kitap yazıp yazmayacağı sorusuna şu cevabı vermiştir.

> "İsa üzerine ilk kitabımı yayınladığımda, bir daha asla bu karakterlerle ilgili bir şey yazmayacağımı söyledim. Ama yazmak istediğim bir kitap daha var. Vampir Lestat'le ilgili olacak. Fakat Lestat'in Tanrının varlığıyla ilgili bir mücadeleye giriştiği, kurtuluş çerçevesinde yazıla-

41. Fr. Dwight Longenecker, *Interview with an Ex-Vampire Novelist*, 30 Haziran, 2008 (çevrimiçi) http:// www.firstthings.com/onthesquare/?p=1137
42. Jennifer Garza, Drained by vampire tales, writer Anne Rice turns to Christ (çevrimiçi) http:/www.sacbee.com/107/story/78505.html

cak bir kitap. Bunu sözümü ihlal etmek olarak görmüyorum çünkü vampirleri eski tarzımda yazmayacağım."[43]

Aynı röportajda "kendisini neyin korkuttuğu" sorusuna verdiği yanıt, okurları için bildiktir, kendisi kadar vampir kahramanlarının da sorunları olan konulardır: "Yaşamın bir anlamı olup olmadığı ya da Tanrının gerçekten bizimle olup olmadığı gibi sorular dışında belirli bir şeyin beni korkuttuğunu söyleyemem. En kötü korkum dünyanın anlamsız olduğu ve yanılmış, aldatılmış olduğum, kaybettiğim kişileri bir daha hiç göremeyecek olmak, küçük bir çocukken ölen kızımı ve 2002'de ölen eşimi."[44] Benzer kaygıları vampirlerin ağzından dile getirmiş olması pek de şaşırtıcı değildir.Varlığı hakkında kaygı duyduğu öte dünyaya Lestat'i göndermiştir.

Anne Rice, vampirlere ilişkin bir evren yaratmıştır, bedenleri serttir, zaman daha da sertleştirir ve pürüzsüzdür, dudakları neredeyse renksizdir, tırnakları şeffaf, kristal gibi parlaktır, toplum içinde is sürmek gibi yöntemlere başvururlar. Onun vampirlerinin insani kaygıları vardır. Belirgin özellikleri olarak kiliseye girip haçtan ürkmedikleri söylenebilir. İnsanüstü güçleri ve yetenekleri vardır, zamanla daha da güçlenirler, yetenekleri gelişir, neredeyse tanrısallaşırlar. Sıradan vampirlerin gördüğü zararları görmez hale gelirler. Çok hızlıdırlar, insan gözünün algılayamayacağı hızda hareket edebilirler. Düşünce okuyabilirler; ancak birbirlerinin kanını içenler artık birbirlerinin düşüncelerini okuyamazlar ve kadim olanlar zihinlerini kapattıklarında onlara ulaşılamaz. Kalıntılarının yok edilmesi, ateş ve güneş yok edebilir vampiri, bunların dışında hızlı bir şekilde kendini yenileme yeteneğiyle ölümsüzdür. Ne var ki yüzyıllar içinde buna tahammül edemeyenlerin sayısı da az değildir.[45] Kişisel ahlak

43. 10 Questions for Anne Rice
(çevrimiçi) http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1720092-1,00.html
http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1720092-2,00.html
44.A.g.e.
45. Anne Rice, *Vampirle Konuşma*, Çev. Roza Hakmen, Remzi Kitabevi, 1991. [Vampir Armand'ın sözleriyle: "Kaç vampirin sonsuzluğa tahammülü var sanıyorsun? (...) Oysa aslında vampirin kendisi dışında her şey değişir; vampir dışındaki her şey sürekli çürümeye ve bozulmaya açıktır. Kısa bir süre sonra, esnekliği olmayan bir zihin için, çoğu kez en esnek

da ciddi bir problemdir, varoluşsal sorunlar yaşarlar, hatta sadece her şeyin başlangıcına ve bir anlamı olup olmadığına dair sorular, vampirler tarafından sorulmaktadır. Vampir bu dünyada yaşamakta olan bir varlık türüdür ve tarihi de dünya tarihi içinde yer alır, fantastik bir evrende değil. Bulut Armağanı'yla istediği yere göz açıp kapayıncaya kadar gider, Zihin Armağanı'yla mesafe gibi unsurlar önemini yitirerek iletişim kurar, nesneleri hareket ettirir, böylece bedenen yapamadığını zihniyle yapabilir, bununla birlikte kendi zihinlerini başkalarına kapatabilirler, Büyü Armağanı'yla istedikleri kişiyi etkiler, yönlendirir, kendilerine çekebilirler; Ateş Armağanı'yla ateşi kontrol ederek kendinden oluşturduğu ateşle yakabilir, kendilerini farklı bir iç güçle savunabilirler ve bu güçle karşısındakine yaptığı baskı öldürücü olabilir: "Göğsümdeki ateş gerçekten de o kadar sıcaktı ki öleceğimi sandım; ama tüm bedenimi sertleştirip tüm gücümle kendi *Ateş Armağanımı* Eudoxia'ya savurdum"[46]

Vampir, dönüştüreceği kişinin kanını emdikten sonra kendi kanını verir. Bundan sonra insan olarak ölen, vampir olarak doğar; duyularının yeni limitleri çarpıcıdır, yeni yetenekleri ve ölümsüzlüğüyle doğar. Lestat, Louis'yi dönüştürürken onun kanını içtikten sonra kendi kanını ona verir. Bundan sonradır ki Louis insan olarak ölüp vampir dünyasına doğacaktır:

> "Vücudum henüz tamamen dönüşmemişti, seslere ve görüntülere biraz alışmıştım ki ağrımaya başladı. Bütün insani sıvılarım dışarı atılıyordu. İnsan olarak ölmekteydim; ama vampir olarak capacanlıydım; uykudan uyanan duyularımla vücudumun ölüşüne nezaret etmek zorundaydım, başta biraz rahatsızlıkla, sonunda korkuyla. (...) Beni sakinleştirip, geceyi seyrettiğim, hissettiğim hayranlıkla ölümümü de seyredebileceğimi söyleyebilirdi. Ama yapmadı." [47]

---

zihin için bile, bu ölümsüzlük, tamamen anlaşılmaz, değersiz şekil ve kişilerden oluşan bir timarhanede hapis cezası haline gelir. Vampir bir akşam uyanır ve belki yıllardır korktuğu şeyle karşılaşır; ne pahasına olursa olsun yaşamak istemediğini fark eder. (...) Ve vampir ölmeye gider. Artıklarını kimse bulamayacaktır. Kimse nereye gittiğini bilmeyecektir.(...) Yok oluverecektir."]

46. Anne Rice, *Kan ve Altın: Vampir Günlükleri*, Çev. Fulya Yavuz, Klan Yay., 2004.

47. A.g.e., Anne Rice, s. 30-32.

Pandora, kutsal anneden, Akasha'dan kan içerek dönüşür, dönüşümünde insani olan vücudundan atılır, insan olarak ölür: *"insan sıvısından acı bir sel fışkırdı rahmimden, arkasından da ağzımdan."*[48] Bu, tam olarak birinci bölümde gördüğümüz gibi insani yanın tanrısal olanla değiştirilmesine denk düşmektedir, burada tanrısal yerine, bedensel ve zihinsel üstünlüklerinden ötürü, insanüstü olanla, vampir olanla demek yeterlidir, içerik ve anlam sabittir.

Kanlarının ölümlü insanlar için sağaltıcı gücü vardır. Cinsel haz, tamamen kan emmektir, cinsel birleşmeye gereksinim hissedilmez. Cinsellikle ilişkili bir eylem, en çok, duygusal bir anda yapılan sembolik bir hareket niteliğindedir. Anne Rice'ın vampir evreninde insanlığın temel soruları kadar ilksel içdürtüleri de vampire uyarlanmıştır. *"Deliklerden kanı emerek içiyordum, bebekliğimden beri ilk defa gıdayı emmenin kendine özgü zevkini, bedenle zihnin tek bir hayati kaynakta odaklanmasını tadıyordum."*[49] Sıvı değişimi, anne karnında kanla beslenen bebek, anneden emilen sütle beslenmek, kendi bedensel öğelerimize Freudyen bir bakış... Daha pek çok şeyi bir anda çağrıştıran bir cümle. İnsanlığın ilkel inançları da bazen olduğu şekliyle korunmuştur: *"Ölüm anında bırakmazsan kendisiyle birlikte seni de ölüme çeker."*[50]Vampir, kurbanının kanını son damlasına dek içmemelidir, yoksa ölen, vampiri de ölüme çeker. Ölen birinin, hatta yeni ölünün yanındakileri, yakınlarını kendisiyle birlikte ölüme sürüklemesi insanlığın eski korkularındandır.

Akasha, kraliçe, anne, "kutsal pınar" olarak tanımlanmaktadır. Kanının içilmesine izin verdiği kişi, kendi seçtiğidir ve yetenekleri ve gücü çok artar. "Kalbinin kanına yön verdiğini duyuyordum, kulaklarımda yankılanan sağır edici bir güç. Kan değildi bu. Nektardı. Bu, bir canlının arzulayabileceği her şeydi."[51] Gerçekten de Akasha'nın kanı, ölümsüzlük pınarıdır,

48. Anne Rice, *Pandora*, Çev. İlkin İnanç, Martı Yay., 2007.
49. A.g.e., Anne Rice, s. 30
50. A.g.e., Anne Rice, s. 41.
51. A.g.e., Anne Rice, s. 274.

ab-ı hayattır... Kan, vampir söz konusu olduğunda, yaşam ilkesidir, hatta fazlasıdır. Aynı ilke, Akasha için de geçerlidir, "ilk" olduğu söylenen Akasha'nın özüyle ilgili olarak:

> "Kraliçe'nin uzun siyah saçını yakalayıp başını camdan duvara hızla çarparak duvarı yıkan ve başını bedenden ayıran oydu. Tüm vampirlerin *Kutsal Özü*nü, başı kesilen Kraliçe'den özümsemek için dizlerinin üzerine çöken o ve kız kardeşi oldu.
> O *Kutsal Öz*ün -o ölümcül kökenin- yürekten mi beyinden mi özümsendiğini bilmiyorum. Tek bildiğim, dilsiz Mekare'nin *Kutsal Öz*ün yeni barınağı olmasıydı." [52]

İlkellerde görülen dışsal ruh inancını anımsatmaktadır, özün herhangi bir yerde barınması ve bu yolla güvende tutulması.

Bunlarla birlikte vampir olmayı farklı bir şekilde de tanımlamıştır Anne Rice,

Lestat'ın ilk dönüştürdüğü kişi olan annesi Gabrielle, tamamen doğaya döner bir zaman, ormanlık bölgelere gider, insanın olmadığı, uygarlıktan uzak olan ve uyumak için sadece toprağa girer buralarda. Gabrielle, elbette, kaosa dönmek gerektiğini savunmaktadır.

Vampirler Sinemada

Sinema tarihi boyunca çekilen vampir filmlerinin eksiksiz bir kaydını tutmak mümkün gözükmemektedir. Her ülkede, her dönemde ilgi çekici bulunmuştur vampir karakteri, düşük bütçelerle çekilen vampir filmleri, olasılıkla gişe başarısı amaçlayan yüksek bütçeli filmlerden kat be kat fazladır. Daha yaygın görülen, *Dracula*'nın isminin ve özellikle mekân olarak şatosunun kullanıldığı filmlerdir. Bram Stoker etkisi tartışmasız pek çok vampir filminde görülmektedir. Doğrudan romanından yapılan uyarlamalar kadar romanın karakterlerinden yararlanılarak yazılan hikâyeler, çekilen filmler de sayıca az değildir. Dracula, kendisi hiç gözükmese bile ismen geçmektedir kimi vampir filmlerinde, hepsinin atası olarak.

52. A.g.e., Anne Rice, s. 509.

Dracula, Vlad Tepeş'le ilgisi olmayan bir şekilde, Bram Stoker'ın romanında çizdiği karakter olarak yer almıştır sinema tarihinde. Hatta aralarındaki tek bağ, üyesi olduğu tarikatın ismi denebilir. Transilvanya, Karpatlardaki şatosu da geçmektedir sıklıkla, görsel açıdan son derece çarpıcı olduğu kadar vampiri öteki olarak sunmanın kolay çözümü olduğu için de. Anaakım sinemada en çok uyarlanan ya da esinlenilen yapıtlar, Bram Stoker'ın *Dracula*'sı, Le Fanu'nun *Carmilla*'sı ve kendisinden etkilenilen kurmaca karakter Bram Stoker'ın Kont Dracula'sı ve tarihi kişilik de Erzsébet Bathory'dir.

Vampir, ideolojik sorunların anlatımında bir metafor olarak kullanılmıştır çoğunlukla, ister erotizm ister korku kisvesi altında olsun. Aristokratların ya da kapitalizmin eleştirisi, vampir üzerinden yapılmıştır. Bununla birlikte, özellikle gişe başarısı amaçlı bir erotizm kullanılmasının ve fantastik unsurlar içermesinin de etkisiyle olsa gerek, vampir filmlerinde cadı filmlerindeki gibi tarihsel olaylar yansıtılmamıştır. Vampir filmleri daha çok kurmaca eserlerin uyarlamaları ya da esinlenilen karakterleri üzerinden yazılan hikâyelere, senaryolara dayanmaktadır. Aynı zamanda halk kültüründe yer alan vampir perdeye taşınacak özellikler sergilememektedir pek de. Halk kültüründeki vampirin genç kadınları hipnotize etme yeteneği yoktur, temiz, bakımlı ve cazip, alımlı değildir, mezarından çıkmış bir ölüdür, korkulan bir yaratıktır. Cadı filmleriyse belki vampir filmlerinde bunlarda olduğundan çok yer alması gereken salgınlara da değinir, cadı avını, kilisenin tutumunu, engizisyon mahkemelerini, cadılara yapılan kalben suçsuzluğunu anlamak amaçlı işkenceleri, resmi bir uygulama olan sorgu sırasındaki işkenceleri, toplumsal ikiyüzlülüğü ve siyasal eleştiriyi, toplumsal histeriyi, günah keçisi kavramını ele alır. Cadı filmlerindeki işkence, arınma sağlamaz; tarihi gerçekleri insanoğlunun yüzüne çarpar. Bunlar yaşandı, der. İnsanoğlunun doğası böyledir işte, kendi rahatı için bir başkasının günah keçisi ilan edilmesine göz yumar, göz göre göre ve diri diri yakarak öldürdük masumları, der.

Vampirin, yarasaya ya da kurda dönüşmesi, hızlı hareket ederek bir anda belirip bir anda kaybolması, uzayan dişler, deriyi delen dişler, rengi değişen gözler, aynaya yansımayan görüntü, hatta havada uçabilme, odaya sis gibi dolmak, hayvanlara hükmetmek, günışığıyla yanan beden ve kan emmenin görüntüsü gibi zengin bir görselliği vardır.

Kimi filmlerde ölümsüzlük yazgısıdır vampirin, Anne Rice uyarlamalarında olduğu gibi, kimilerinde ölümsüzlüğün, ölümü aşmanın peşine düşen bilim insanı ya da doktorlar vardır *Zinda Laash* (aka *Dracula Pakistan'da*) ya da bir vampir filmi olmadığını belirterek, *Misterios de Ultratumba* (aka *The Black Pit of Dr. M*) filmlerinde olduğu gibi. Simyacılara benzer şekilde biraz kimya biraz okült karışık olarak...

Vampir, üzerinden farklı eğretilemelerin yapılabilmesine izin veren bir karakterdir. Sinemada ideolojik bir metafor olarak kullanıldığına sıklıkla rastlanmaktadır. İnsanın eleştiremediği, tepkisini gösteremediği kişi ve yönetim araçları yerine şeytani bir gece *varlığı olan vampirin* kalbine kazık saplaması daha kolaydır. Siyasal sinema yapılamadığı zamanlarda korku sinemasından yararlanılarak söylenmek isteyen sözün söylenmesi dünyanın her yerinde başvurulan bir yöntemdir. Yaşayanların kanıyla beslenen vampir bu amaçla kullanılan ideal bir korku karakteri olmuştur. Aynı zamanda günah keçisi işlevindedir ve üzerinden ötekileştirilen kimliklerin yansıtıldığı karakterdir vampir.

Öncüler, Farklılık Yaratanlar ve Popüler Uyarlamalar

Elbette ilk akla gelen, Murnau'nun *Nosferatu*'su (1922), Tod Browning'in *Dracula*'sı (1931), Carl Theodor Dreyer'in *Vampyr*'i (1932) olmaktadır. Rahatlıkla, anaakım sinemada çekilmiş hiçbir filmde vampirin Murnau'nun *Nosferatu*'sundaki Kont Orlock'a yaklaşamadığı söylenebilir. Bram Stoker ve J. Sheridan Le Fanu kendilerinden en çok sinema filmi uyarlaması yapılan yazarlar olurken, filmlerin de yeniden çevrimleri yapılmıştır. Murnau'nun *Nosferatu*'sunun daha sonra Werner

Herzog tarafından çekilmesi gibi. Özellikle vampirin halk kültüründe algılandığı biçimde gösterildiği *Nosferatu*, vampirin kan emmekte yararlandığı uzun dişlerinin ilk kez gösterildiği *Dracula İstanbul'da* filmlerini de baştan anmak gereklidir.

Yeni bir yaklaşım çabasına giren, ölüm konusunu farklı bir dille anlatan, vampirin alışıldık kalıplarının dışına çıkan, atmosfer araştırmasına girişen filmler de vardır elbette. Bilim ve teknolojiden yararlanılması anlatım dili de önemlidir bu çabalarda. Burada sinema tarihinde vampir karakterine bakışını ortaya koyarken sinema tarihinde farklılık yaratmasıyla hatırlanan filmleri ve kalıplardan sapan, vampirliği farklı tanımlayan film örneklerini ele alıyorum. Sayısız filmin içinden görsel sunumdaki zenginliğine, uyarlamasının başarısına ya da gişe başarısına değil vampir filmlerine getirdiği yeniliğe, vampiri nasıl sunduğuna bakılarak seçilmiştir incelenen filmler, özetle, araştırma konusu gözetilerek.

Örneğin popüler uyarlamaların en ünlüsü Bram Stoker'ın *Dracula* adlı romanından Francis Ford Coppola'nın uyarladığı filmdir. Ancak öncelikle bu filmin bir korku filmi ya da gotik bir atmosferi olan bir dram değil, erotik bir romans niteliğinde olduğu belirtilmelidir. Gary Oldman Dracula rolünde son derece başarılıdır. Stoker'ın romanındaki homoerotik unsurlar net olarak gösterilmektedir, Lucy'nin çevresindeki erkekler ya da Dracula'nın şatosundaki Harker ile Londra'daki Harker farkıyla, bu farkın İngiltere'deki mazbut aile erkeklerinin çapkınlık yapmak için Avrupa'nın doğusuna yolculuk yapmalarının Harker'ın Transilvanya'ya gitmesi paralelliğiyle. Bir cümleyle de olsa belirtilmesi gerekir ki Coppola bir kez daha görsel bir şölen sunarken tarihi çarpıtmaktan geri durmamıştır, Kont Dracula'nın nasıl vampir olduğunu Hıristiyanlık propagandası yaparak sunması, filmin başında Avrupa üzerine düşen Osmanlı gölgesinin sembolik bir dille anlatılması gibi. Yukarıda anlatılmış olan Vlad Tepeş'in yaşamına bakıldığında Osmanlı'ya karşı tüm Avrupa'nın onu ne kadar yalnız bıraktığı görülecektir.

Önce, sabah horozunun ötüşüyle, vampirin kendi toprağında uyumak zorunda olmasının vurgulanmasıyla, dünyadaki tek başınalığının net olarak sunulmasıyla, cazibeli bir adamdan çok gerçekten korkulan bir canavara yakın oluşuyla ve en çok da anlatım diliyle korku sineması tarihindeki yerini çoktan almış olan *Nosferatu* filmi ele alınacaktır. Rahatlıkla, anaakım sinemada çekilmiş hiçbir filmde vampirin Murnau'nun *Nosferatu*'sundaki Kont Orlock'a yaklaşamadığı söylenebilir. Vampir filmlerine bakıldığında, genellikle romanlardan, filmlerden uyarlamalar yapıldığı, esinlenildiği sıklıkla görülmektedir. Örneğin Murnau'nun Bram Stoker'ın *Dracula* romanından uyarlayarak 1922 yılında çektiği *Nosferatu* filmini Werner Herzog 1979'da kendi yorumuyla, orjinalinden çok farklı anlatım diliyle *Nosferatu: Phantom der Nacht* adıyla çekmiştir. Filmin son derece stilize bir görselliğinin olduğunu da belirtmek gereklidir. Herzog imzası kendini her karesinde göstermektedir; vampiri oynayan Klaus Kinski'nin ve Lucy Harker'ı oynayan Isabelle Adjani'nin katkısı da önemlidir. Murnau'ya göre Hıristiyan unsurlar Herzog'un filminde ağırlıklıdır. Ayrıca, Kont Dracula'nın, Lucy'nin odasına girdiğinde yaptıkları konuşma ölüm ve sevgi üzerinedir, Dracula ölümsüzlüğün acımasız bir olgu olduğundan, sevgisizliğin en büyük acı olduğundan söz eder ve Lucy Jonathan'a verdiği sevginin birazını olsun Dracula'ya vermeyi reddeder. Lucy'nin gönüllü olarak Dracula'nın evine giderek tabutunun içindeki toprağı komünyon ekmeğiyle kutsadıktan sonra kent meydanına çıkınca karşılaşılan durum, evrensel bir anlatım diliyle çekilmiştir, özelinde ideolojik bakımdan Almanya tarihinin göz önünde tutularak izlenmekte ve aynı zamanda Avrupa'da ciddi hasar yaratmış salgın hastalıklar ve savaşlar hatırlanmaktadır. Daha önce meydana taşınan tabutların arasında dolanarak bütün bunların nedenini bildiğini haykıran Lucy, şimdi çaresiz halkın içinde düştüğü halin karşısında, adeta yaşanan ölümlerin ardından toplu bir mania yaşanmakta olan durumun karşısında söylemlere ve önyargılara kapılmadan görebilen bireyi temsil etmektedir. Boccacio'nun veba salgınında günlük hayatı tasviri adeta filmi anlatır:

"Böylesine büyük bir tehlikeye karşı koyabilmek için, düzenli yaşamak, her türlü aşırılıktan kaçınmak gerektiğini öne sürenler oluyordu. Bunlar bir araya gelip, başkalarıyla ilişkilerini kesiyorlardı. (...) Kimileri ise tam tersini yapıyordu bunların. Kendilerini içkiye, eğlenceye vermenin, şarkı söyleyip sokaklarda avarelik etmenin, canlarının istediği her şeyi yapmanın, olup bitenleri alaya almanın böyle bir yıkıma karşı en iyi çare olduğuna inanıyorlardı. (...) Evlerin çoğu sahipsizdi; buralara yerleşen yabancılar eve sahip çıkıyor, onlar da ellerinden geldiğince hastalıktan kaçınıyorlardı. Kenti saran bunca acı, bunca sıkıntı karşısında Tanrı'nın yasalarının da insanların koydukları yasaların da geçerliği kalmamıştı. Yasaları koyanlar, uygulayanlar, tıpkı öteki insanlar gibi ölmüşler, hastalığın pençesine düşmüşler ya da yardımcısız kaldıkları için çalışamaz duruma gelmişlerdi. Bu nedenle herkes her aklına geleni yapabiliyordu."[53]

Sonunda Lucy Harker'ın kendini feda etmesiyle, Dracula günün ilk ışıklarına yakalanarak ölür. Van Helsing tamamen sonlandırmak amacıyla kalbine kazık çakar ve Jonathan Kont'u, Van Helsing'in öldürdüğünü söyler. Bunun üzerine van Helsing'in tutuklanmasını isterlerse de kentte artık polis mevcut değildir, hapiste tutulmasını sağlayacak görevliler yoktur, onu götürebilecekleri bir devlet kurumu yoktur ve Jonathan Harker vampire dönüşmüştür. İronik olduğu kadar söylemek istediğini açıkça ortaya koyan bir son. Carl Theodor Dreyer'in Vampyr'i (1932) tamamında uzanın fantastik bir atmosferle bezenmiş olması izleyiciyi her an her şeyin mümkün olacağı sezgisiyle dikkatle izlemeye sevk ediyor. Dreyer bu filminde yönetmenin bireysel yaklaşımını filmin yapımında belirleyici unsur olarak ortaya koyuyor ve maddi sebeplerin bir uyarlamada da olsa bunu zedeleyemeyeceğini gösteriyor. Avrupa sanat sineması, sürrealizm, dada, avantgard ve Alman dışavurumcu sineması kavramlarıyla anılan film elbette dışavurumcu sinema unsurlarını kullanıyor; ama esas olarak, kendi dilini oluşturmakta anılan akımlardan, yaklaşımlardan yararlanıyor. Örneğin bir sahnede Allan Gray doktoru takip ederken bir banka çöker kalır ve bedeni üç farklı hale ayrılır. Biri bankta kalan bedendir,

53. A.g.e., Boccacio, s. 28,29.

diğeri yarı saydam ve hareketli olandır.Yarı saydam beden araştırmasına devam eder ve bir tabutta yatan üçüncü bedenle, ceset bedenle karşılaşır ve ışık geçirgen olmayan, normal görünümlü tek bedendir bu. Daha sonra görürüz ki tabut banktaki bedenin yanından geçerken Allan Gray tümlenir ve üç bedenin bilinci tek bilinçtir, bedeni ayrıştığında yaptıklarının bilgisine haizdir Allan Gray. Bu arada, tabutta yatan cesedin üzerine kapatılan üst kapakta, cesedin yüzüne denk gelen yerde cam bir pencere vardır. Örneğin vampiri bu pencereden bakarken görürüz ki mezarında kazık çakılarak yok edilir. Kapağın kapatılması, yolda taşınması süresinde Gray'in tabuttaki görüntüsü ve ceset bedenin bakış açısından verilmiştir görüntü. Oldukça ilginç bir anlatım, aynı zamanda ceset bedenin tam olarak ölmüş olmadığını da verir böylece Dreyer. Nitekim banktaki bedenin yanından tabutu taşıyan dört kişi geçer, onların görüntüsü silinirken banktaki bedenin görüntüsü somutlaşır ve Allan Gray banktan kalkar... Müziğin ve ışığın etkili kullanımının başa baş gittiği, sessiz sinemadan sesliye geçiş döneminde çekilmiş, vampirliğe yaklaşımından çok atmosferini kurarken belirlenen estetikten, rüya benzeri ya da sürrealist sahnelerden, biçimden ve sanatsal duruşundan söz etmek gerektiğinden başlı başına ele alınmayı gerektiren bir film.

Nosferatu: Eine Symphonie des Grauens (Friedrich Wilhelm Murnau, 1922) Bram Stoker'ın eşi telif haklarında konusunu gündeme getirmiş, mahkeme *Nosferatu*'nun tüm kopyalarının yok edilmesi kararını vermiştir. Filmin önceki hali bugün sahip olduğumuzdan daha kısadır, bugünkünün ise Murnau'nun orijinal filmi olmadığı bilinmekle birlikte oldukça başarılı bir şekilde tamamlandığı, onarıldığı orjinalinin doksan üç dakika olduğunu belirten kaynaklara dayanarak orjinal filme yakın olduğu söylenebilir. Murnau, Stoker'a telif ödememek için, oldukça değişiklik yapmıştır, yani Henrik Galeen'in uyarlaması gerçekten serbest bir uyarlamadır.Van Helsing, Profesör Bulwer olmuş, çevresindeki erkek topluluğu ve Lucy dışarıda bırakılmış, Mina Ellen, Jonathan Hutter, Dracula Orlock olmuştur.

Değişiklikler sadece ismen değil, filmde temsil ettikleri ve doğaları bakımından da yapılmıştır.

Gerçekte Kont Orlock'la ilişkili olan emlakçı Knock'un yanında çalışan Hutter, ev almak isteyen Kont'un yanına Transilvanya'ya gider. Filmde kötülüğü imleyen her şey doğrudan verilmektedir. Örneğin Knock, sembolik işaretlerin de içinde kullanılmış olduğu garip bir dilde yazılı mektubu okuyabilir, kötücül karakteri makyaj ve oyunculukla derhal anlaşılır, Hutter'a çok para kazanabileceğini söylerken bu işin ona çaba, ter ve belki biraz kana mal olacağını da söyler, filmin başlarında sabah aceleyle işine giden Hutter'a o kadar acele etmemesi, kimsenin kaderinin önüne geçemeyeceği uyarısı da Hutter'ın tehlikede olduğuna doğrudan dikkat çekmektedir. Hutter, Transilvanya'da ısırılsa da Orlock'un asıl hedefi Ellen'dır. Hemen ertesi gece Wisborg'a gitmek üzere yola çıkar Orlock. Gemideki herkes ölmüş olarak, kendi tabutunu kolunun altında taşıyarak Hutter ile Ellen'ın evinin karşısındaki izbe eve gider. Orlock'un hayvani doğasını ilk andan itibaren hisseden, ne olup bittiğinden sezgisel olarak haberdar olan ve kısmen de etkisi altına giren, Ellen'dır. Hutter'ın yola çıkarken Ellen'ı emanet ettiği arkadaşları onu gece yarısı uyurgezer olarak balkon korkuluklarında yürürken bulurlar, Orlock'u taşıyan gemi yaklaştığında heyecanlanarak ona gitmesi gerektiğini söyler, geceleri rüyalarında görerek çekimine kapılır ve gitmeye çabalar. Knock, Renfield'ı da ikame eder, hastahanede sinek avlar, "kan hayattır" diyerek. Hutter Transilvanya'ya gittiğinde yolda mola vermiş ve kaldığı handaki odasında nosferatu hakkında bilgi veren bir kitap bularak okumuş, dönüşte de kitabı yanında getirmiştir. Ellen bu kitaptan bilgilenerek nosferatuyu önlemek için ne yapmak gerektiğini öğrenir, bir kadının onu gündoğumuna dek oyalaması, gönüllü olarak kanını vermesi gerekmektedir. Kararını çoktan vermiş olan Ellen bunu yapar ve horoz ötüşünde nosferatu, Orlock, Ellen'ın kanını emerken doğan güneşin ışınlarıyla yok olur.

Alman dışavurum sineması açısından bakıldığında, akımın yönetmenlerinin her şeyin kontrollerinde olması isteğiyle stüd-

yo çekimlerini tercih ettikleri bir dönemde Murnau dış mekân çekimlerine oldukça fazla yer vermiştir. Film episodiktir; ancak anlatıcının ağzından olan ara yazılar ve bilgilendirici materyaller ile olay örgüsünün belirgin düğümleri yeterince açıktır ve episoda ya da noktalama işaretine gerek duyulmaksızın belirleyicidir.Akımın stile düşkünlüğü belki en net Orlock'ta ifadesini bulmaktadır, aynı tespit makyajın kullanımı için de geçerlidir. Filmin atmosferi, kurduğu içeriğe koşuttur ve bunun filme önemli katkısı vardır. Anlatım dilinde çekildiği tarih için yenilikçi davranmıştır Murnau.

Öncelikle, Londra'da değil, Almanya'da, Wisborg'da geçer ve 1838 yılına tarihlenir. Konuşmalar ara yazıyla verilmiştir, ayrıca romanda olduğu gibi gazete haberleri, gemiyle taşımacılıkla ilgili fatura, salgınla ilgili gazete haberi gibi belgeler görsel olarak izleyiciyi bilgilendirmek için kullanılır ve bunlardan başka kimliği açıklanmayan bir anlatıcı vardır, hikâyeyi anlatan ve bilgi veren ara yazılar bu kişinin ağzındandır, Hutter'ın özel hayatını paylaştığı biri bilgisi verildiği için filmde buna uyan tek kişi olan Ellen'ı kardeşiyle kendisine emanet ettiği arkadaşı olabilir. Ancak önemli değildir film için kimliği. Nosferatu ve Kara Ölüm arasında ilişki kurması önemlidir.

Ölüme, vampire ilişkin bilgiler doğrudan yer almaktadır filmde. Henüz filmin başında Hutter bahçeden topladığı çiçekleri Ellen'a verdiğinde, "Bu güzel çiçekleri niçin öldürdün?" sorusuyla karşılaşılır. Hutter hızlı adımlarla işine giderken yolda bir adamın "Bu kadar acele etme genç dostum. Kimse kaderin önüne geçemez." sözleri, açık bir uyarıdır. Knock'un Orlock'un emlak işini Hutter'a verirken emek, ter ve biraz kan karşılığı çok para kazanabileceğini söylemesi, Transilvanya'da köylülerin gece yola çıkmaması yönünde uyararak kurt adamın ormanda dolandığını söylemeleri, bunun üstüne odasına gittiğinde bulduğu kitabın adı "Vampirler, korkunç hayaletler, büyü ve yedi ölümcül günah hakkında" olması da doğrudan bilgilendiricidir. Romanda Borgo Geçidi olarak belirlenen, bu filmde bir köprüyle ayrılan ve Hutter'ın vampirin Karpatlardaki şatosuna

yöneldiği noktaya kadar filmde ağırlıklı olarak ağaçlarla çiçeklerle bezeli, aydınlık dış çekimler ağırlıktadır. Ellen'ı bahçede ya da evinin çiçekler yerleştirdiği penceresinde kediyle oynarken görürüz. Ayrım noktası, ağaçların bittiği çorak bir yerdir, şatoya giden yolu belirleyen doğanın canlılığının son bulmasıdır. Bu noktadan sonra ağaçların sıklığı, geceyle de birleşerek, kasvetli görünmektedir, şen değil. Orlock arabayla gelip Hutter'ı alır. Gelişi ve Hutter bindikten sonra şatoya gidişlerinin görüntüsü hızlandırılmıştır ve müzik de katkıda bulunmaktadır bu koşturmacaya. Kurulan ilk bağlantı, önüne geçemeyeceği kaderine doğru gidiyor olduğudur. Orlock, Ellen'ın fotoğrafını gördüğünde eşinin güzel bir boynu olduğunu söyler Hutter'a. İşaret edilen, elbette güzellik değil. Hutter'ın Orlock'un şatosuna gitmesinden itibaren film çoğunlukla iç mekânlarda geçer. Dış mekânlardaki çekimler genellikle uğursuzluk bildiren görselliktedir, kapıların işaretlenmesi, sokakta sıra sıra taşınan tabutlar, vampirin tabutuyla şehre girmesi, içindekilerin vampirin saldırısıyla ölmüş olduğu gemi, şatosunun avlusunda Hutter'ı karşılayan Orlock önde Hutter arkada yürüyerek karanlığa girdikleri planda olduğu gibi. Artık aydınlık, çiçekler, güneş yoktur; yaşama değil ölüme, ölüm tehlikesine yönelmişlik vardır görüntülerde.

Halk inanışına da yer verilmiştir filmde, Hutter'ın Kont Orlock'un şatosuna gideceğini öğrenen köylüler korkarlar ve en azından tehlikeli olan gece vakti yola çıkmasını önlemek isterler; söyledikleri, ormanda kurt adamların dolaştığıdır. Kurt adam ve vampir, bu uyarıyla ve kurt ulumasını duyunca köylülerin endişeyle ıstavroz çıkarmalarıyla verilmiştir. Hemen ardından görülen bir diğer sahnede Hutter'ın odasında çekilendir, odada bulduğu kitabın adı "Vampirler, korkunç hortlaklar, büyü ve yedi ölümcül günah üzerine"dir, vampir hakkında bilgi veren bir görsel materyal olarak kullanılmıştır. Burada vampirin, nosferatunun, insan kanıyla beslenerek yaşadığı yazılıdır ve Belial'in tohumundan ortaya çıktığı bilgisi verilir. Eski yöntem bu kez bir filmde karşımıza çıkmaktadır, doğrudan Tevrat'ın

yolu izlenerek kendinden önceki tanrıları şeytani addeden yeni inanç sistemi kitapta yer alır. Yoksa film vampirle savaşta Hıristiyan inancına dayanan bir anlayışta değildir, aksine tüm bunlardan bağlaşık olarak insana dayanan bir çözüm sunar. Bunun yanı sıra, Abraham van Helsing'in yerini alan Profesör Bulwer, Paracelsus yanlısı biri olarak sunulmuştur. Bunlar filmi zenginleştiren önemli detaylardır.

Vampir saldırısı sonuçlarının salgın olarak geçtiği filmde salgının kökeninin bilinmediği geçerken çıkış yeri olarak Transilvanya, Karadeniz civarı verilir, önlem olarak Çanakkale Boğazı'nın gemilere kapatıldığı ve gençlerin özellikle tehdit altında olduğu bilgisi de verilir. Tek bir görsel materyalle, bir gazete haberiyle çeşitli sınırlar çizilmekte, ideolojik bir uyarı yapılmakta ve olay örgüsüne hizmet edilmektedir. Orlock, salgının nedeni, kendisinin içinde yattığı tabutu salla taşıtarak gelir. Açıktır ki Osmanlı tehdidi, yerleştiği topraklara kültürünü de taşıması, doğudan aldığı göçle hak kültüründe değişiklikler olan Balkanlar ve bundan korunması gereken gençler...Vampirin Avrupa'ya ayak basması kültür tarihine uygun ve açık olarak görülür. Gerçekliğe dayanan bir yaklaşım da vardır, kara ölüm olarak adlandırılan veba salgını benzeri felaketlerin yaşandığı dönemde bunların faturasının vampire çıkarılmış olması gibi. Büyücülükle suçlananların yakılmış olması gibi. Salgının yarattığı panik net olarak gösterilmiştir filmde, kim sağlıklı kim hasta korkusu şehri ele geçirmiştir; evlerin kapıları işaretlenmekte, sokaklarda sıra sıra tabutlar taşınmaktadır. Bunlar gerçek yaşamda da veba salgınında yaşanmıştır: "Yukarıda sözünü ettiğim cesetler, günün hemen her saatinde kiliselere taşınıyor, geleneklere uyup her ölüye ayrı bir yer verilecek olursa, mezar sıkıntısı çıkıyordu ortaya. Mezarlar dolduğu için, kiliselerin yanındaki mezarlıklarda derin çukurlar kazılıyor, yüzlerce ölü bir araya gömülüyordu. Ölüler, gemi ambarındaki mallar gibi kat kat istif ediliyor, sonra biraz toprak atılarak çukurun üstü örtülüyordu."[54]

54. A.g.e., Boccacio, s. 33.

Ve bir suçlu, günah keçisi ilan edilir Knock. Günah keçisi olgusunu çarpıcı bir anlatımla vermiştir Murnau. Sokakta tabutların taşındığı, evlerin kapılarının işaretlendiği çekimlerden ve müziğin kentin kasvetli havasına ve Elllen'ın kendini feda etme kararına uygun olan ağırlığından sonra karşımızda terörize olmuş halkın hiddetini yansıtan kovalama sahnesidir. Knock'un peşine düşen ve elinden kaçıran halkın tarladaki korkuluktan hırsını çıkardığı bu kovalamaca sahnesinde gerilim son derece yüksektir. Murnau, film boyunca buna benzer şekilde, sembolik değeri olan çekimlerin yan anlamını açıkça ortaya koymuştur. Sonraki plandaysa penceresinin önünde hareketsiz durarak Ellen'a bakan Orlock'u görürüz. Yeni bir gerilime hazırlanır izler.

Bir başka inançlar üstü olgu yer almaktadır bu noktada: feda. Gönüllü kurban. Vampirin kötülüklerine son vermenin tek bir yolu vardır, masum bir kadının gönüllü olarak kanını içmesine izin vererek oyalamasıyla vampirin horoz ötüşüne, güneş ışıklarına yakalanmasını sağlaması.

Vampirin, duygusal Hutter karşısında insanın doğrudan içgüdüsel itkisiyle davranan yönünün temsili net olarak verilmiştir. Buna ek olarak, Profesör Bulwer, öğrencilerine verdiği derste doğanın bir varlığın doğasının bir başkası için ölümcül olduğunu etobur bitkiler üzerinden de. Etobur bir bitki, üzerine konan sineği içine alarak kapanırken Knock odada sinekleri avlamaya çalışmaktadır ve bir sonraki sahnede Profesör bir başka örneği anlatır, aynı davranışı gösteren saydam bir polipi gösterir, buradan kesmeyle saydam örümcek ağının ortasındaki örümceğe göz koymuş Knock'a geçilir ve Bulwer'ın "neredeyse" sözü bir vampir olan Knock gösterilerek tamamlanmış olur: Öğrenciler, "dehşet içinde doğanın gizemli yollarını gözlemlerler".

Görüldüğü gibi, araştırmanın ilk bölümünde yer alan temaların bu filmde çarpıcı bir anlatımla verilmesi söz konusudur. Ölüm, ölümsüzlük, ölüm korkusu, ölümün salgın olarak kitlesel korkuya yol açması, kurban, günah keçisi... Son olarak, filmde

yer alan, daha sonra kalıplaşmış bazı unsurlar vardır. Vampirin gömüldüğü toprakta uyumak zorunda olması, horoz ötüşünün gündoğumunu simgelemesi, davet edilmedikçe Ellen'ın evine girmemesi çok filmde sonra yer almıştır. Ancak kendi tabutunu taşıyan bir yaratık ya da amacını, eğilimini gizleyemeyen, doğası uyarınca davranmak zorunda olan vampire, karakteri süslemeksizin sık yer verildiği söylenemez.

Bir başka açıdan öncü niteliğinde olan bir film, Tony Scott'ın yönetmenliğini yaptığı Hunger'dır. Vampirliği olası bir bilimsel çare arayışıyla birlikte sunması bakımından önemlidir.

Vampirliğe genetik bir bozukluk, bir hastalık olarak yaklaşan filmler çekilmiştir. Bir tedavi aranırken bireyin psikolojisine ve toplumsal varoluşa ya da ailenin kutsallığına atıfla sistemi onaylayan bir işlevi de görebiliyoruz, nadir de olsa. Bu filmlerde vampirlikle savaşmak için inanç nesnelerinin yerini genellikle tıbbi denemeler almıştır.

Bunlardan biri, korku filmi severlerce sinema tarihine taşınmış filmlerden olan *Near Dark* filmidir. Filmin başında hayvanların vampirlerden hoşlanmadığı ve kaçtığı, vampirlerin normal bir insandan güçlü olduğu ve güneşten zarar gördükleri verilir, günışığına yakalanmamaları gerektiği, aynı zamanda sıradan insana göre kuralları katı bir yaşam sürme zorunlulukları, en normal gündelik yaşam pratiklerinden kendilerini sakınmak zorunda olduklarıyla birlikte verilmiştir. Ve filmin başında, Caleb ısırılır, hiçbir bilgi verilmeden, hoşlandığı kızla, Mae'yle yakınlaştığında. Başına ne geldiğini bilmeden sabah doğan güneş ışıklarıyla adeta tüterek ve zorlukla ilerleyerek evine varmaya çalışırken vampirlerin aracına atılır yaka paça. Zira sabaha karşı ısırılmıştır ve dönüşümü başlamıştır. Isırılan kişinin vampire dönüşme kriteri, ısırıldığında kan çıkmamasıdır. Mae birini ısırdığını söylemiş ve vampir ailesi de onu yanına almıştır, dönüştüğü için kendileriyle götürürler. Dönüştürücüsü, yeni vampiri eğitir, ona yeni yaşamının kurallarını, nasıl başa çıkacağını öğretir. Dönüştürücü, vampire çevirdiğini, avlanamadığında kendi kanıyla beslemesiyle de anne, var eden olarak yansır. Homer,

Mae'yi dönüştürmüştür; şimdi Mae, Caleb için izin ister. Bir hafta tanınır.

Farklı olanın toplumsal yaşamda dışlanışı kadar, hatta daha fazla, kişisel ahlak önem kazanmıştır. Vampirin birinin kanıyla beslenmeyi içgüdü değil cinayet olarak görmesi gibi. Bundan başka, bir arada bulunarak varlıklarını sürdürebilmektedirler. Uygar dünyada vampir, doğanın karşısındaki insan gibi çaresiz kalabildiği zor koşullardadır. Aile, daha geniş olarak da kabile, cemaat değil; fakat bir topluluk oluşturmak, bu bakışla ortaya konmuştur filmde.

Vampirler tabutlarında uyumazlar, mezarlıklara, şatolara gizlenmezler; ancak güneş ışığından korunmak için araçlarının camlarını ışık geçirmeyen bir materyalle kaplarlar, kaldıkları yerlerde de benzer önlemler alırlar. Günceldir ve şehir hayatına taşınmıştır konu.

Ailesi, babası ve kız kardeşi aramayı bırakmaz ve sonunda Caleb'i eve götürürler, babası kan verir. Önce bedeni normal bir insan ısısına gelir, zamanla güneş de incitmez. Mae de aileye katılır, ahlaki bir seçim yaparak. Aile ise bilimsel, tıbbi bir yöntemle değil, kan vermekle aslında zamanla, bekleyerek, sabırla sevmekle kazanır çocuklarını. Ya da toplumsal sistemin dışındaki bireyleri denebilir, Mae'nin de katılımıyla. Böylece vampirlik metaforik durumunu bu filmde de kazanırken çaresi olmayan bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Sonunda vampir, o zamana kadar kötü olarak sunulan vampir, sevdiğinin, bağlandığının, insanî olanın peşinden koşarken yanmayı göze alan çaresizlikte verilmiştir.

Toplumsal yapının temel çekirdeği olan ailenin yüceltidiği ve uzlaşma hedefli filmler elbette sayıca birkaçtan fazladır. Bu bağlamda, daha güncel bir film olduğu için bir başka örnek olarak yapım tarihi 2006 olan *The Hamiltons* (Mitchell Altieri, Phil Flores) filminden de kısaca bahsedilecektir. "8 Films to Die For" projesi kapsamında çekilmiş olan *The Hamiltons* filminde kendi doğası, daha doğrusu doğasının gerekleriyle çatışan Francis aynı zamanda anne babasının ölmüş olmasının dile ge-

tirilmesine neden olan karakterdir, vampirliği toplumdan farklı olmalarına neden olan bir hastalık olarak tanımlar. Filmde en çok hissedilen, aidiyet gereksinimidir. Vampir yapılmamışlardır, doğuştan böyledirler, gün ışığıyla ilgili bir problemleri yoktur, şeytanla anlaşma filan da yapmamışlardır. Kardeşlerden ikisi, ikiz olanlar kurbanlarıyla küçük oyunlar oynamaktan keyif alırlar, biri eşcinselliğini tam olarak kabullenememiştir, diğeri varoluşsal problemler ve beslenmek için öldürmekle ilgili ahlaki sorunlar yaşamaktadır, kilit altında tutmaktadırlar ki belki film sözünü en net Lenny'nin durumu üzerinden söylemektedir. Lenny henüz çocuktur ve sadece içdürtülerine göre davranmaktadır, öğrenene dek daha önce kendilerinin de yaptığı gibi. Birini öldürdüğünde, sonuçlarını düşünmeden açlığını bastırmak isteğiyle beslenmektedir. Kendini kontrol edebilen istisnai kişiler olan ebeveynleri ise ölmüştür. Vampir oluşları kadar beslenmek için öldürmek zorunda olmalarından ötürü sürekli taşınmak zorunda kalmaları da toplumsal yaşamda sürerliği olan ilişkiler kurmalarını engellemektedir. Aynı aileden olmaktan çok aynı türden olmaktan ötürü birbirlerine muhtaç olmalarının altı çizilmiştir filmde; ancak filmin sonunda bu durum değişir. Uzlaşma sağlanır, kardeşler birlik olur, Francis taze kanla beslenmesi gerektiğini kabullenir, daha önce yaptıklarının dışına çıkarak Lenny'i kafeste göndermezler yeni taşınacakları eve, yanlarına alırlar. Ve bir kez daha vampirin hastalıkla doğmuş insan olarak tanımlanması ve bundan ötürü ötekiliklerinin vurgulanmasıyla son bulur film. Hastalıkla doğmak, istenilen her yoruma açık bırakılarak.

The Hunger (Tony Scott, 1983), başka romanları da sinemaya uyarlanmış olan Whitley Strieber'in aynı adlı romanından Tony Scott'ın ilk sinema filmi yönetmenliğini yaptığı, Catherine Deneauve, David Bowie ve Susan Sarandon'ın rol aldığı bir film. *The Hunger*, Whitley Strieber'in 1982'de yazdığı ikinci romanıdır, daha sonra *The Hunger*'ı takip eden *The Last Vampire* ve *Lilith's Dream* adlı kitaplarında Miriam Blaylock'ın ve vampirlerin tarihinin izini sürmüştür.

Anaakım sinemada vampir mitolojisine farklı bir bakış atan, Dracula'nın ve gelenekselleşmiş vampir niteliklerinin dışına taşan öğeler içeren bir film olmasıyla önemlidir. Görselliğiyle kült olmuş bir film olduğu için de önemlidir. Bu görselliği oluşturan, kamera kullanımının, çekimlerin yapıldığı, stüdyo olarak kullanılmış olan mekânın yani Blaylock'ların yaşadığı evin, özenle seçilmiş kostümlerin, makyajın kullanımının başarısıdır. Korku filmi niteliği taşımadığını da belirtmek gerekir, çekimler, görselliği, müziğin kullanımı... Mekân, dekorlar, flashback planları, kostümler ve müzik yoluyla kurgulanan gotik bir atmosfer ön planda değilse de sessizce varlığını sürdürür filmde. Sanatsal anlamdan çok, vampirliğe yaklaşımı ve elbette oyuncuları açısından önemli olduğunu düşündüğüm bir filmdir.

The Hunger, insanoğlunun kan, uyku ve ömür süresi arasında ilişki olabileceğinin altını çizmekte, biyolojik saatin yavaşlatılabileceğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda vampirleşmenin insanın damarlarına giren vampir kanının baskın gelmesiyle gerçekleştiğini, vampirin kanının insanınkine çok benzediğini ancak hastalıklara karşı çok daha dirençli olduğunu da söyler film. Vampirin özelliklerini belirler.

Özet olarak konusu şöyle: Mısır kökenli bir ana vampir olan Miriam ve eşi John Blaylock, New York'ta birlikte çağdaş bir yaşam sürerler. Miriam piyano, John çello çalar; haftada üç gün keman çalan Alice'e müzik dersi verirler... Ne var ki Miriam eşine sonsuza dek birlikte ve ebediyen genç bir yaşam vaat etmiştir. Bir dakika bile yaşlanmayacağını söylemiştir, onu vampire dönüştürürken. Film paralel kurgulanmış sahnelerle başlar ve izleyiciye temayı bu şekilde baştan verir. Yaklaşık 300 yıl sonra John aniden başlayan ve bir iki günde sonlanan hızlı yaşlanma sürecine girer. Uzun ömürlülük üzerine araştırma yapan bir klinikte çalışan Saralı Roberts, Miriam'ın sonraki eşi olması için seçtiği insandır.

18. yüzyıldan bir vampirdir John, ne var ki insandan vampire dönüşenlerin kaçınılmaz sonu onun da başına gelmektedir; son derece hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır. Bir gün içinde

tüm bu zamanı yaşamış gibi yaşlanır. Diğer yandaysa Park West Kliniği'nde kan, uyku ve yaşlanma üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Çalışmaların nihai amacı, biyolojik saate müdahale ederek süreci yavaşlatmak, uzun ömürlülük, hatta ölümsüzlüğü sağlamaktır. Kanın uykunun süresi ve derinliğini etkilemesi ve uykunun uzun ömürlülükle ilişkisi araştırılmaktadır. Bu kapsamda bir maymunun biyolojik saati hızlandırılmıştır ve uykusuzluk, yüksek ateş, yüksek kan basıncı, agresyon gibi belirtilerle yaşamının sonlandığı süreç başlamıştır. Maymun bir gece eşine saldırıp yer, ertesi gün çok hızlı bir şekilde yaşam belirtileri kaybolmaya başlar, dakikada beş yıl yaşlanmaktadır, kan hücreleri oksijen alma yeteneğini yitirir; ölür, etleri çürür, kemikleri ufalanır. Benzer şekilde John Blaylock hiç uyuyamaz, saçları dökülür, kırışıklıklar oluşur ve derinleşir yüzünde, ellerinde yaşlılık lekeleri oluşur, bir çare umarak gittiği Park West Kliniği'nde kendisine inanmayarak bekleme odasında bırakan Sarah Roberts'ı beklerken otuz yaşından en az seksen yaşındaki bir insanın görünümüne geçer, iskeleti bükülür, elleri titrer, gücü yetmez olur hiçbir şeye. Eve döndüğünde, müzik dersi verdikleri Alice'e saldırıp kanını içer, geceyse sesi bile zor çıkmaktadır artık... Park West Kliniği'nde çalışan Sarah Roberts'ın, bu konuda yazdığı kitabı "Uyku ve Uzun Ömürlülük"ün tanıtımı için katıldığı televizyon programında progeria hastalığı (metabolizmanın hızı nedeniyle erken yaşlanma hastalığı) üzerinden "yaşlanmaya benzer erken dejenerasyonun" etkisini ve bu hastalığa yakalanan kişilerin ortalama yaşam süresinin 16 yıl olduğunu anlatmasından hareketle ömür süresini etkileyen unsurlara dikkat çekerek bilimsel bir yaklaşım da sergiler.

Daha sonra Miriam'ı evinde ziyaret ettiğinde sevişmeleri esnasında Miriam Sarah'ın kolunda kan emer ve Sarah da onun kanını emer... Ardından Sarah fenalaşır ve çalıştığı klinikte kan testi yaparlar, kanında yabancı birinin kanı vardır. İki kan birbirine üstün gelme savaşımındadır, kanlar ayrıştırılarak incelenir. İnsana ait olmayan ama insan kanına çok benzeyen, insana göre hastalıklara karşı daha dirençli olan yabancı kanın hangi türe ait olduğu

bilinemez. Elbette baskın olan, vampirin kanıdır. *The Hunger* bu şekilde vampire dönüşme sürecini açıklama çabasına girer.

Filmde inanç sistemleriyle bağlantı arka plandadır. İnanç sistemleriyle, elbette Hıristiyanlık kastedilmektedir, ilişki kurulan yer Sarah'ın vampirleşmeye karşı olan tutumundadır. Sarah Roberts'ın vampirliğe geçişi üzerinden, demonik olana izin vermek ve insanın özgür iradesinin olup olmadığı tartışmasına işaret edilmektedir, demonik etki altındayken bile. Tartışmanın ucu elbette şeytanın tanrı karşısında bağımsız bir ilke olup olmadığı sorusuna varır. Sarah, kendisini müstakbel eşi olarak seçtiği andan itibaren bilinçsiz olarak Miriam'ın etkisine girmiştir. Fenalaşıp kan testi yaptırdıktan sonra evine giderek kendisine ne yaptığını sorar. Aldığı yanıt üzerine başına gelen şeyi kabul etmek yerine reddederek oradan ayrılır. Açlığa dayanamayarak geri döner, nöbet geçirmekteyken Miriam beslenmesi için genç bir adam getirir, boğazını keserek hazırlar adamı. Ancak Sarah reddeder. Ardından nöbet gelir. Bu arada, sevgilisi meraklanarak onu aramak için gelmiştir ve Miriam Sarah'ın açlığa dayanamayacağını bilerek, büyük zevkle Sarah'ın olduğu odaya yönlendirir adamı. Kan ihtiyacı baskın gelir, filmin başında üzerinde araştırma yaptığı maymun gibi sevgilisini öldürür Sarah, ondan beslenir. Ne var ki vampirliği kabul etmiş değildir. Aşağı iner, Miriam'la öpüşürken kendi boğazını keser boynundaki ankh kolyesiyle. Vampirliği reddetmiştir. Filmin son sahnesini görene dek izleyici, insan olarak öldüğünü düşünebilir Sarah'ın.

Filmin öncü niteliği, vampire biçtiği nitelikler ve yaşam tarzındadır. Vampir, toplumsal yaşamda yer alır. Yeniyetme bir kıza müzik dersi veren vampir çifti, beslenmek için avlanmaya gece kulübüne gider. Evlerinde bir krematoryum olması New York'ta yaşamalarını şüphesiz kolaylaştırmaktadır. Böylece yaşadıkları yerin bir sınırla, şehirdeki konumuyla, büyük bir bahçe içinde ulaşılması zor olmasıyla, güvenlik önlemleriyle izole bir mekân olması gerekmemektedir. Gün ışığından etkilenmez, insanlar gibi gündüz dolaşırlar. Hatta dirençli bir yapıları vardır, yirmi dört saatte altı saat uyurlar. Yedi günde bir beslenirler. Aç-

lığın insan için öncelliği, beslenme gereksiniminin en önemli ihtiyaç olduğu, kişinin irade ve isteğine baskın çıkmasıyla vurgulanmıştır filmde. *The Hunger*, vampiri alışıldık görünümünün dışına çıkaran ve vampirliğe ilişkin başka kurallar koyan bir filmdir.

Vampir telepatik iletişim kurabilir ve istediği kişiyi etkisi altına alabilir. Kimi filmlerde gördüğümüz hipnotik bir etki değildir bu, uyugezer ya da hafif bir esrime halinde görülmez vampirin etkisi altındaki kişi. İnsanın algısıyla oynayabilir vampir. Etkileyici bir örneği, Miriam'ın John'u çatı katında tabuta yerleştirdiği gece yas giysilerine bürünmüş piyano çalarken Sarah'ın uykusunda bu dokunaklı müzikten etkilenmesi ve uyandığında içine girdiği duygudan hiç sıyrılmamasıdır, uykusunda akan gözyaşını siler, yana dönerek yatar, Miriam'ın içine girdiği duygu halinin Sarah'ta nasıl sirayet ettiği izleyiciye tam olarak aktarılmıştır. Miriam Sarah'a şöyle açıklar bunu: "Artık benim bir parçamsın. (...) Bir zaman sonra eskiden kim olduğunu unutacaksın. Ve beni, benim seni sevdiğim gibi sevmeye başlayacaksın. Ebediyen."

Ne var ki dönüştürdüğü kişiye sonsuz yaşam ve ebedi gençlik, o andan sonra bir dakika bile yaşlanmayacağı vaadi tam olarak gerçek değildir. Fazladan yaşanan birkaç yüzyılın bir bedeli vardır, oldukça ağır bir bedeli. İnanç ya da ahlaki sorun bu noktada bir kez daha kendini göstermektedir. İnsandan dönüşen kişiler üç yüz yıl kadar yaşadıktan sonra aniden yaşlanmaya başlar, ebedi gençlik büyük bir yalandır. Korkunç bir yazgı bekler vampire dönüşeni. John bir günde bu hızlı yaşlanma sürecini yaşamıştır, filmde üzerinde deney yapılan maymun yoluyla bunun nasıl gerçekleştiğini bilir izleyici. Gece olduğunda ikibüklüm, çatallı sesi zor duyulan John Miriam'dan kendisini öldürmesini ister. Oysa bu mümkün değildir. Vampire dönüşen ölemez, onun yazgısında ölüm yoktur ve Miriam bu konuda çaresizdir. Evlerinin çatı katı Miriam'ın eski eşlerinin yattığı tabutlarla doludur. Çürümüş, çaresiz bir halde sonsuz karanlıkta ve algıları açık halde öylece yatmaktadırlar yan yana, üstüste konmuş tabutlarda. John

"Öldür beni Miriam. Kurtar beni." dediğinde aldığı tek yanıt "Yapamam." olur. Miriam John'u kucaklar, asansörde korkunç sonunu söyler ona, "İnsanlar bir şekilde ölüyor. Onlarınki nihai bir son. Bizimki değil. Toprakta, çürüyen tahtada, sonsuz karanlıkta görecek, duyacak ve hissedeceğiz." diyerek çatı katına çıkarır, içine yerleştireceği tabut çoktan hazırdır. Gözleri açıktır, çenesi yaşlılıktan hafif hafif titremektedir ve tabutun kapağını kapatır. Sarah ankh kolyesini kendi boğazına sapladığında onu getirdiği yer de bu çatı katıdır. Ne var ki sonunda tabutlarda yatan eski eşleri ayaklanıp Miriam'a saldırır ve o merdiven boşluğundan düştükten sonra hızla unufak olurlar. Kurtuluşa erdiklerini düşünürüz. Ardından adeta Sarah'ı Miriam'ın yerine geçmiş, yaşadığı gökdelenin üst katındaki dairesine piyanoyu, çelloyu ve kemanı yerleştirmiş olarak ve Miriam'ın sesini de bodrum katındaki tabuttan Sarah'a seslenirken duyarız.

Vampiri, neliği unutulmuş bir arkhe niteliğinde önümüze koyan, *The Hunger* filmidir. Dönüştürdüğü kişiler yüzlerce yıl yaşadıktan sonra biyolojik saatlerinin hızlanmasıyla bir anda yaşlanıp kendilerine ayrılmış çatı katında sıra sıra tabutların içinde bir kurtuluş umudu olmaksızın zamanın karanlığına terk edilmişlerdir Miriam tarafından. Miriam, yaşam verdiği tüm çocukları art arda ölen bir anne çaresizliğiyle insanların tıp alanındaki ilerlemelerinden medet ummaktadır. Sonunda, tanrıların birleşip annelerini öldürmesi, insanların tanrıyı öldürmesi gibi başına üşüşülecektir Miriam'ın...

Neyse ki Whitley Strieber *The Last Vampire* ve *Lilith's Dream* kitaplarında Miriam'ın izini sürmüş, vampirin kökenine inmiş, insanlarla ilişkisini farklı bir şekilde ele almıştır. Vampirlerin sadece kendi türüyle çiftleşerek üreyebileceği, bu amaçla yola çıkan Miriam'ın Asya'daki vampirlerin yok olduğunu öğrenmesi ya da CIA tarafından tutulan vampir avcıları gibi konular işin içine girecektir, Miriam'ın kökenine ilişkin bilgi ve hayatının gidişatı... Whitley Strieber, Michael McCarty'yle gerçekleştirdiği röportajda, Miriam'ın kökenini, aslında vampirliğin kökenini Mısır'a dayandırmış olmasını şöyle açıklamıştır:

"Mısır'ı seçtim çünkü vampirliğe ilişkin bir duygu barındırıyor. Mısır uygarlığının varolduğu ve tükenmesinin üstünden çok zaman geçmiş olmasında zamanın enginliğine ilişkin bir şey var. Anıtlarının büyüklüğü. Çok uzun zamandır bizimle olan ve yok olmak için fazla olan bir gariplik. Neredeyse ölmediğine ama kendini bir tür uyku halindeki bir varlığa çevirdiğine dair bir his var, öyle ki bir tarz vampir-zamanında. (...) Batıda dua eden, duasını bitirirken "Amen" der- bu, ismi tamamlamayla ilişkili olan bir Mısır tanrısıdır. Yani hâlâ onların tanrılarına dua ediyoruz. (...) Mısır ve bu inanılmaz uygarlık hakkında düşündüğünüzde, Mısır'ın tutarlı bir kültür olarak yok oluşu kabaca 1800 yıldır. O kadar Helenleştirilmiş ve Hıristiyanlaştırılmıştır ki artık fark edilmez olmuştur. Yine de Mısır uygarlığı 1800 yıldan çok daha uzun sürmüştür. (...) Amerika 200 yaşındadır- bu engin Mısır tarihi için bir virgül, bir noktalı virgüldür."[55]

The Hunger, Tony Scott'ın ilk uzun metraj sinema filmidir. Tony Scott, Nicolas Roeg'den[56] etkilendiğini söylüyor filmin DVD formatında yer alan söyleşisinde. Özellikle *Performance* filminden. *Performance*, Roeg'in ilk filmi. *The Hunger* da Tony Scott'ın. Ne var ki *Performance* bugün de ayrıcalıklı yerini korumaktadır, en azından benim ve benim gibi Roeg sevenlerin gözünde. *The Hunger*, "klip gibi" bir görselliği olduğu için de eleştirilmiştir. Filmde ağırlıklı olarak kullanılan ters ışık ve manzara fotoğrafı gibi kadrajların bu eleştirilerde katkısı olduğu açık. Ne var ki daha önemli olan unsur kullanılan paralel kurgulardır ve müziğin bazı sahnelerdeki kullanımıdır ki müziğin genel olarak filme büyük katkısı olduğunu belirtmek gereklidir. Kastedilen, filmde izleyici algısına yönelik oluşturulmuş kodlamaların naif kalması, filme olumsuz katkısının yüzeysellik yönünde olması. Elbette David Bowie'nin oynadığı John Blaylock karakterine katkısı büyüktür. Susan Sarandon da vardır; ama

55. (çevrimiçi) http://www.scifi.com/sfw/issue312/interview.html ["Amen" sözüyle kastedilen Mısır tanrısı, Amon'dur.]

56. Nicolas Roeg'in yönetmenliğini yaptığı *Performance* filminde Mick Jagger rol almıştır. Roeg, *Walkabout* (1971), *Don't Look Now* (1973), *The Man Who Fell to Earth* (1976) (David Bowie rol almıştır) gibi önemli filmlere imza atmış önemli bir yönetmendir. *Don't Look Now*'da yarattığı atmosfer ve Venedik şehrini kullanımı etkileyicidir. Görüntü yönetmenliğiyle pek çok filme önemli katkıları olmuştur, *The Masque of Red Death* gibi. Son filmi *Puffball*'dur.

Catherine Deneauve'ün varlığı filmin kotarılmasında, sonraki yıllarda anılmasında başlıca unsurlardandır. Her ne kadar Tony Scott, roman uyarınca Miriam'ın on sekiz yaşında görünmesi gerektiğinden oyuncu seçiminden ötürü eleştirilse de Plastik makyaj son derece başarılı bir şekilde uygulanmıştır, özellikle Bowie'nin bir gün içinde hep genç kaldığı yaklaşık üç yüz yıllık hayatı bir günde üstüne geçirmesi gibidir. Bowie'nin, rolünün müzik kariyerindeki gidişatı kadar odaklandığı konularla da örtüşmesinin de katkısıyla belki, karakterle ne kadar uyuştuğunu betimlemeye ayrıca gerek yok.

Filmin başında, gittikleri gece kulübünde Bauhaus grubunun canlı performansı Miriam ve John'un o hafta kendilerinden beslenecekleri çifti seçerken arka planda ve biyolojik saati hızlandırılmış maymunun kriz anları görüntüleriyle paralel bir kurguyla yer almaktadır. Bauhaus ve David Bowie'nin yaptıkları müziğe uygun böyle bir filmde birlikte görüntülenmesi, izleyici açısından son derece keyifli. Kaldı ki söylenen parça da "Bela Lugosi's Dead"dir![57]

Perfect Creature (Glenn Strandring, 2004). Film gibi bütçenin problem olabildiği, yapımcıların işin içinde fazlasıyla oldukları ve zaman bakımından sınırlı bir durumda bir evren tasarımı uygulayabilmek, işin içinde bir hikâyenin olay örgüsünden ziyade mistik bir arkaplanı da olduğunda, bildik kahraman ya da süper kahraman, antikahraman tiplemelerinden özgün bir karakterizasyona gidildiğinde, hiç de kolay bir iş sayılmaz. Bu nedenle olsa gerek, *Perfect Creature* prologla başlar ve izleyiciyi bilgilendirilir.Yine bu nedenle, Yeni Zelanda yapımı olmasından kaynaklanmayan bir yeni bakış getirdiği için bu filmin burada ele alınması uygun görülmüştür. Aynı zamanda belirtilmelidir ki *Perfect Creature*'da genellikle bilimkurgu unsurları içeren filmlerde görülen distopik evren tasarımı vardır.

300 yıl önceden bahsedilir prologda, salgın hastalıklar 300 yıl tüm dünyayı etkilemiştir; vebadan beş milyon, zehirli çi-

57. Filmin gotik bir hava kazanmasına yardımcı unsurlardan sayılabilir Bauhaus grubunun yer alması.

çek hastalığından altmış milyon, mutasyon geçirmiş gripten iki yüz milyon kişi ölmüştür. Bu salgınlara sebep olan, simyacıların yaşamın şifresini keşfettiklerini düşünerek genetik biliminde deneysel çalışmalar yapmış olmalarıdır. Bunların etkisi aşının karaborsaya düştüğü, bazı konularda yasaların çok katı olduğu, halkın işsizlik ve fakirlik çektiği, görkemli binaların içleri dökük, sokakların pis, gökyüzünde zeplinlerin, sokaklarda 1900'lü yılların başlarındaki otomobillerin gezdiği distopik bir kent tasarımında görülmektedir filmde. Yine de izleyicinin gördüğü, şanslı kesimdir. Bu genetik denemeler sırasında bir virüs, genetik mutasyona yol açmış ve insandan daha üstün yeni bir ırk ortaya çıkmıştır. Onlara "Brothers" denmektedir, kanla beslenmektedirler, dinleri ve bilimleri Pasifik Kolonisi'ndeki Jamestown'ı, Avrupa'yı ve diğer kolonileri saran hastalıklara karşı korumuştur. İnsanları salgın hastalıklardan koruyan aşıları onlar bulmuştur, üç yüz yıldır insanlarla birlikte yaşamakta ve bu yollarla onlara hizmet etmektedirler. Bu nedenle halk onlara saygı duymaktadır. Bir kilise kurumu varsa da bu artık Brothers Cemaatinin işbaşında olduğu, halkın gönüllü olarak gidip onlar için kan verdiği kurumdur. Genetik üzerine çalışma yapmak çoktan yasaklanmışsa da Kraliçe ve hükümetin isteği ve işbirliğiyle Cemaat bu alanda çalışmalar yapmaktadır, halktan gizli olarak.

Yetmiş yıldır hiç Brothers doğmamıştır; bunlar insanlardan üremektedirler. Ne var ki bu genetik mutasyona bu kadar zamandır rastlanmadığı gibi hepsi erkektir. Bu konu üzerinde hükümetin isteğiyle Cemaatin başına geçmesi beklenilen Silus'un kardeşi Edgar, Brothers ırkının varlığına yol açan virüs üzerinde çalışmaktadır. Kısmen başarılı olmuştur. Bazı kadınlar Brothers bebeklere gebe kalmışlar ancak bir süre sonra virüs değişime uğramış ve kadınlar ölmüştür. Üstelik, Edgar da hastalık kapmıştır.

Edgar, kendisine bulaşan virüsle hastalığı kapmıştır ve üç yüz yıl sonra ilk kez insanları ısırarak kanlarını içen bir Brothers olarak ortaya çıkarak düzeni bozar. İşlediği üç cinayet örtbas

edildikten sonra Cemaat, aslında ağabeyi Silus, polis ve Kraliçe muhafızları onun yakalanmasıyla ilgilenirler. Yakalanırsa da kaçar ve insanlara kanından içirerek ve şehir sularına kanını akıtarak hastalığı tüm şehre bulaştırmaya başlar. Edgar'ın isteği, ağabeyi Silus'un kendisine katılması ve içinde bulunduğu politik yükselişten vazgeçip gerçek doğasını keşfetmesidir. Hastalığın yayılmasıyla hükümet, Cemaatin kutsal şehri Jamestown'ı karantinaya alır. Sıkıyönetim ilan edilir; civardaki tahliye tamamlanınca şehrin içindekilerle yakılması kararı alınır. Filmin sonu farklı biter, Edgar'ın çalışması işe yaramış ve ırkın ilk dişisi doğmuştur. Silus bu bebeği bu süreçte yakınlaştığı polis memuru Yüzbaşı Lilly'e teslim eder. Lilly kucağında bebekle, gripten kaybettiği kızının yerine yetiştireceği ve geleceği değiştirmesi umut edilen bir Brothers ırkı kızıyla kaçar.

Filmde bilimsel gelişmişlik düzeyiyle gündelik yaşamın detaylarının 19. yüzyılı göstermesi, gökdelenlerle ve muhteşem katedrallerle pislik ve yoksulluk içindeki sokaklar oldukça eklektik olmakla birlikte anlaşılmaz bir durumu işaret etmemektedir. İnsanlardan doğan Brothers ırkına sahip çıkan Cemaat, aynı zamanda kilisedir ve hem dini hem bilimsel bakımdan işleyen bir kurumdur, aslolansa politik ilişkileridir. Hükümet ve Cemaat/Kilise, halktan ve polisten ayrı çalışmalarını sürdüregelmişlerdir.

Filmde vampire bir geçmiş, bir başlangıç yaratılmıştır. Vampir için bir tarih yazılmıştır. Ve bu tarihte mezarından kalkan ölüler, kan emici yaşayan ölüler yoktur. Vampirlerin bir tür insan ırkı ama insandan üstün özelliklerde bir ırk olarak ortaya çıkması insan eliyle olmuştur. Eski bir tarihte simyacıların genetik bilimindeki deneysel çalışmalarıyla ortaya çıkan bir virüs vardır. Salgın hastalıklara yol açan bir virüs. Ortaya çıkan bir virüs, genetik değişime yol açmıştır. Bu genetik değişim, vampirleri var etmiştir. Bu yeni ırk ilk ortaya çıktığında insanlar onlara "nosferatu", "vampir" demiştir; onlardan korkmuş, canavar diyerek kendilerini de çocuklarını da yakmıştır. Bu mutasyonla ortaya çıkan ırkı, insanlığın evrim geçirmiş türü olarak görme-

mişlerdir. Ancak aradan geçen zamanda insanlığa hizmetleriyle saygı duyulan ve uzun yaşamlarından gelen deneyimle bir arada varolmayı sürdürebilen, bilimsel olarak en gelişmiş kurumsal yapılanmayı sağlamış ve politik gücü olan bir ırk olmuşlardır. Halk onlara güvenmektedir. Ne var ki geçmişte yaşadıklarını unutmamışlardır, insanların önyargılarının yeniden alevlenmesinden korkmaktadırlar. Edgar'ın kan içiciliğinin saklanması, bu nedenle zorunludur.

Vampirlere getirilen en büyük yenilik yaşayan ölüler olmamalarıdır. İki minik sivri dişle doğarlar. Duyu organları insana göre çok gelişmiştir. Uzun mesafelerden duyabilir, görebilirler... Doğaüstü yönleri olarak görülen biçim değiştirme ya da uçma, hava koşullarına hükmetme güçleri yoktur. Vampirin ısırdığı ve kanını emdiği bir insan vampire dönüşmez. Aksine, yaralanmış ya da bir hayvan tarafından ısırılmış gibi, önlem olarak antibiyotik alır. Bunların açıklanmasına gerek bile yoktur aslında, vampirlik genetik bir durumdur. Bununla birlikte vampirin kanının iyileştirici gücü vardır. Edgar tarafından kanı emilen Lilly'e Silus kendi kanından verir iyileşmesi için. Bunun dışında bazı ayinlerde kiliseye gidenlere Silus'un kanından verilmektedir, kanı imgelere neden olmaktadır ve insanların sağlıklarını kazanmalarını sağlamaktadır. Vampirlerin en önemli özellikleri, bu kadar uzun yaşamalarını sağlayan özellikleri, bedenlerinin bazı bakımlardan insan embriyosuna benzemesidir: Hücreler kendini hemen yenilemektedir. Aralarında genetik bağ olan vampirler, Silus ve kardeşi olan aynı anneden doğan Edgar arasında olduğu gibi, birbirlerini algılayabilmektedir.

Filmde vampirin doğasından çok, düzendeki konumuyla ilgilenilmiştir. Yukarıda söz edilenlerin dışında en önemli unsur olarak anne yokluğu görülmektedir. Cemaat/Kilise, bir vampir doğduğunda onu alarak sahiplenmekte ve insanlığa hizmet etmek üzere yetiştirmektedir. Irkları için aşk olmadığı düşüncesiyle yetiştirilmektedirler, onlar için tek amaç vardır, hizmet etmek.

Varlıklarının ilk zamanlarında canavar damgası yemiş, insanlar tarafından var edildikleri halde kendilerinden üstün ve

farklı oldukları için korku duyulmuş, yok edilmişlerdir. Ortak bir yaşam için uzun yaşamanın kazandırdığı sakinlik, öngörü ve bilgiyle davranmaktadırlar. Ne var ki bir gün Edgar, daha üstün olduklarını, gerçek doğasını keşfederek kan içmenin hazzını, aslında bunun içdürtüsel olduğunu ve bir çırpıda annesinden koparıldığını, hiçbirinin annesini tanımadığını, yalnızlık dolu bir yaşama mahkûm edildiklerini, insanalara hizmet için çalışmaya zorlandığını, sadece hizmet etmek için doğduğu bir hayatın aslında kişinin kendi hayatının elinden alınması demek olduğunu söylemiştir. Sorunu ortaya koymuştur. Ancak film bir dişinin doğumuyla biterek, bunun değişeceği sinyalini de verir. Bireylerinin hepsinin erkek olduğu bir ırk. Doğal yollardan üreyemeyen bir ırk. Düzeni son derece katı olan bir kurumun himayesinde ve güdümünde yetiştirilen ve yaşayan. Âşık olacağı, sevişeceği ya da anne diyebileceği bir kadından yoksun bırakılmış, farklı olmasından ötürü baskılanan ve kendi dürtülerini toplumsal saygınlıkla gidermeye çalışmak zorunda bırakılan bireylerden oluşan, düzenin baskınlığıyla toplumsal bir topluluk bile olamayan bir ırk. Son sözüyle film bir soru sormaktadır: "Bu ırkın ileride yapabileceklerini düşünebiliyor musunuz?" Sağduyu ve içdürtü çarpışmayacak mı bir gün sizce, sorusu, filmin olası olay örgüsünde yer alabilir elbette; ancak asıl soru yine de siyasal ve toplumsal düzen tarafından bastırılmışlık neye yol açar, sorusudur.

Türe Tutkun Düşük Bütçeli Filmler: Fantezinin Sınırlarında

Todorov, fantastiği kısaca şöyle tanımlar:

"Metnin anlattığı dünyada doğaüstü (ya da doğaüstü gibi duran) bir olay -bir eylem- meydana gelir; sırası geldiğinde bu olay örtük okuyucuda (ve genellikle öykünün kahramanında) bir tepki uyandıracaktır: İşte bu tepkiyi uyandıran metinlere "fantastik" diyoruz. (...) "Birincisi, fantastik okurda, başka edebi tür ya da biçimlerin uyandıramayacağı özel bir etki uyandırır -korku ya da dehşet ya da yalnızca merak. İkincisi, fantastik öykülemenin emrindedir, gerilimi canlı tu-

tar: Fantastik öğelerin varlığı olay örgüsünü özellikle sıkı tutmaya yarar. Son olarak, fantastiğin ilk bakışta totolojik görünen bir işlevi vardır: Fantastik bir evreni betimlemeye yarar ve bu evrenin dil dışında bir gerçekleşimi yoktur; betimleme ve betimlenenin birbirinden farklı bir yapısı yoktur." [58]

Fantastiğin metin kahramanını ve okur algısını belirsizlikte bırakan süreç ve olayların henüz açıklama kazanmamış durumuyla sınırlandıran Todorov, saf tekinsiz-tekinsiz; fantastik-olağanüstü; fantastik-saf olağanüstü sınıflandırmasını yapmıştır.[59] Fantastiğin evrilme kriterlerini de aşağıdaki şekilde belirlemiştir:

"Gördüğümüz gibi fantastik, bir kararsızlık süresi kadardır: algıladıkları şeyin, paylaşılan düşüncenin tanımladığı biçimiyle, "gerçeklik" olup olmadığına karar vermek zorunda kalan okuyucunun ve öykü kişisinin ortak kararsızlığı. (...) Gerçekliğin yasaları olduğu gibi duruyor ve anlatılan olayları açıklamaya yarıyorsa yapıt başka bir türe girer: tekinsiz türe. Ya da tersine okuyucu, olayı açıklamak için yeni doğa yasalarını kabul etmek durumundaysa olağanüstü türe girmiş oluruz. Fantastik böylece tehlikelerle dolu bir yaşam sürdürür ve her an elden avuçtan kaçabilir. Sanki bağımsız bir tür olmaktansa, bu iki türü birbirinden ayıran sınırda yer almaktadır. Doğaüstü edebiyatının en önemli dönemi olan Gotik roman bu görüşü doğrular gibidir."[60]

Tekinsiz fantastiği, doğaüstü görünen olayların sonunda mantıklı bir açıklamaya kavuştuğu anlatı olarak tanımlayan Todorov, fantastik olağanüstüyü de fantastik gibi görünmekle birlikte doğaüstünün kabullenilmesiyle sonlanan sınıf olarak belirlemiştir. Tekinsiz fantastik ve fantastik olağanüstü, fantastikte açıklanamaz olanın akıl çerçevesine yerleştirilememesi esası nedeniyle gerçek fantastiğe en yakın olandır.[61]

Doğaüstünün kabulüyle fantastiğin sonlandığı türü sinemada sıklıkla görmekteyiz, incelediğimiz temaları içeren

58. Tzvetan Todorov, *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, Çev. Nedret Öztokat, Metis Yay., 2004.
59. A.g.e., s. 50
60. A.g.e., s. 48
61. A.g.e., s. 50-57

filmler genellikle tekinsiz fantastik ve daha çok da fantastik olağanüstü sınıfına girmektedir. Fantastiğin, gotik romans etkisinin baskın olarak göründüğü, gerçeküstücü yönün çarpıcı ya da lirik bir anlatımla işlendiği bu filmler, genellikle düşük bütçeli olup böylece yapımda özgür olan filmlerdir. Fantastiğin sinemada altın yılları 1960 ve 1970'li yıllar Avrupası'nda yaşanmıştır.

> "Bu tuhaf fenomenin sinematografik kökleri Fransızların *fantastique* olarak adlandırdığı şeye dek uzanır. Eğer bir şey *fantastique* ise erotik, yoldan çıkmış ve inanılmaz olmalıdır. Doğrusal anlatı ve mantık kavramları *fantastique* bir filmde her zaman için göz ardı edilmiştir; görsel yönün ağır basması, aşırılığa kaçış ve mantıkdışı yaklaşımlar ise bu alan için imtiyazlı faktörlerdir. Eğer *fantastique* bir film herhangi bir yapıya sahip olacaksa, bu yapı çılgınca bir rüyanın yapısı olmalı; etkili, ürkütücü ve zaman zaman da anlaşılmaz imgelerle dolu bir rüyanın yapısı olmalıdır. Mantığın ve akılcılığın ortadan kaldırılışıyla birlikte bastırılmış olan şeyler de merkeze doğru kayacaktır, ki bir *fantastique* filmin içindeki diğer yol gösterici faktörün erotizme doğru meyletmek oluşu da hiç şaşırtıcı değildir." [62]

Sinemaya dönüldüğündeyse, 1960'lı, 1970'li yıllar sansürün hafiflemesiyle dehşet ve olağanın dışında hazlarla yüklü filmlerin yapıldığı garip bir dönemdir Avrupa sineması için. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde pornografideki sertleşmeyle başa çıkmakta zorlanacak olan bu sinemacılar, kimi zaman senaryoları sansür kuruluna takıldığı için film üretememiş, kimi zaman film yaparken özgür olmak için düşük bütçeli filmler yapmayı tercih etmiş, pek çoğu zaman zaman para kazanmak için takma isimlerle porno filmler çekmek zorunda kalmıştır. Bu filmlere bakıldığında fikirlerin ve anlatımın özgünlüğü, ele aldığı temalar, yönetmenin fantezi dünyasının renkliliğiyle çarpıcı kılınırken filmlerin beslendiği 1910, 1920'li yılların sineması da alttan alta kendini keyifle sezdirmektedir.

62. Cathall Tohill, *Pete Tombs, Avrupa Seks ve Korku Sineması: 1956-1984*, Çev. Nilgün Birgül, Kabalcı Yay., 2005.

"Bu erotik devrim, sürrealizm, romantizm ve dekadan geleneği gibi çok daha eski kültürel hareketlerin yanı sıra 20. yüzyılın ucuz romanlarından, dizi filmlerden, eski korku filmlerinden ve seksi çizgiromanlardan da etkilenmiştir. (...) ama işin asıl ilginç yanı, aynı kaynaktan beslenen farklı yönetmenlerin çalışmalarına kendi kişisel zevklerini de yansıtarak yeni bölgelere doğru yola çıkarken onlardan nasıl da bambaşka biçimlerde yararlandıklarını görmektir. (...) Onlar popüler edebiyat ve çizgiromanların dinamizmiyle gerçek sanatın sapkın romantizmini birleştirmiş garip melezlerdir."[63]

Bu araştırmada incelenen karakter olan vampirin, bir yönüyle de insanın evrendeki varlığına ilişkin soruları barındıran bir karakter olması, vampir filmlerinde konunun farklı biçimlerdeki yaklaşımlarla işlenmesini olanaklı kılmaktadır. Filmler, bilinçaltının yansımalarından çok, bu bakımdan ele alınmaktadır. Bu noktada söz bir kez daha Todorov'un:

"İşte fantastik edebiyatta olan da budur: Maddeyle ruh arasındaki sınır, örneğin mitik düşünce biçiminde olduğu gibi bilinmez değildir; bu sınırın varlığıdır ki sürekli çiğnenmesi için bir bahane oluşturur. (...) Cinsel taşkınlıklar şeytanın hesabına yazıldığında her tür sansürden kurtulunabilir. (...) Daha da ileri gidelim: Psikanaliz fantastik edebiyatın yerini aldı (ve böylece onu gereksiz kıldı). Bugün aşırıya varan cinsel isteklerden söz etmek için şeytana ya da ceset düşkünlüğünü anlatmak için vampirlere başvurmaya gerek yok: Psikanaliz ve dolaylı ya da dolaysız yoldan edebiyat, bunlardan esinlenir ve açıklıkla dile getirir. Fantastik yazının konuları son elli yılın psikoloji incelemelerine dönüşmüştür." [64]

Türe tutkun fantezi yüklü filmler dendiğinde akla ilk düşen, Jean Rollin, Roger Corman, Jesus Franco gibi imgelemini, konuyu biçimsel olarak çok farklı tarzlarda ele almak, romantik ya da sürrealist imgelere başvurmak, gotiği özgün bir şekilde yorumlamak yoluyla çarpıcı şekilde perdeye taşıyan yönetmenler oluyor.

63. A.g.e.
64. A.g.e., Tzvetan Todorov, s. 116-155.

The Brides of Dracula (Terence Fisher, 1960) filminde olaylar Transilvanya'da geçer, Bram Stoker'dan korunmuş karakter Dr. Van Helsing'dir, Dracula ölüdür; ancak kültü yaşamaktadır, "the cult of the undead".

Bir kız okulunda öğretmenlik yapmak üzere yola çıkan genç bir kız olan Marianne, yolda kalır ve Barones Meinster onu geceyi geçirmesi için yaşadığı şatoya davet eder. Yaşlı Baronesin şatoda yardımcısı Greta'yla yalnız olmadığını, akıl hastası olan oğlunu ayak bileğinden gümüş bir zincire bağlı olarak belirli bir bölümde tuttuğunu, herkesin onun öldüğünü sandığını öğrenir ve Baron Meinster'in kaçmasını sağlar. Ne var ki Baron bir vampirdir. O gece şatodan kaçan ve ormanda baygın düşen Marianne'i Dr. Van Helsing bulur ve sağ salim ders vereceği okula ulaştırır, şatoda başına gelen her şeyi, gördüğü her ayrıntıyı yazmasını isteyerek kasabaya döner.

Baron Meinster, küçüklüğünden beri bencil ve şımartılmış bir çocuktur. İstediğini yapması konusunda annesi ve Greta tarafından hep teşvik edilmiş, sonunda bir vampir olmasına yol açan garip oyunlarına izin verilmiştir küçükken. Vampire dönüştükten sonraysa annesi onu kapalı tutmuş, kanlarıyla besleneceği genç kızları kendisi bulup kandırarak getirmiştir. Serbest kaldığında ilk olarak annesinin kanını emmiş, Barones'i de bir vampire dönüştürmüştür.

Van Helsing, kasabanın rahibi tarafından davet edilmiştir. Bir köylü kız ormanda vampir tarafından ısırılmış olarak ölü bulunmuştur. Ne var ki rahip gelmeden kilise mezarlığına gömülmüştür. Gelenek dışıdır bu durum. Yine de bir yaşayan ölü olarak mezarından çıkmasını önleyerek ölü kızı huzura kavuşturmak mümkündür. Böylece kutsal toprakta yatabilecektir de. Bu, ailesi için önemlidir. Hıristiyanlıkla ilişkili halk inancı filmde sürekli olarak vurgulanmaktadır. İşte bu noktada Hammer fantezisi tüm çarpıcılığıyla sahne alır. Greta, kızın tabutunun gömüldüğü yere uzanmış ve onunla konuşmaktadır, mezardan çıkmasına yardımcı olmaktadır. "Uyan, efendin seni bekliyor. Karanlık, biliyorum. İt, güzelim birazdan burada olacaksın, it-

melisin canım..." gibi konuşmalarla yeni vampiri yönlendirerek mezarından çıkmasını sağlar, Van Helsing ise hayretle seyretmektedir. Greta, rahiple Van Helsing'i engellemeye çalışırken yaşayan ölüye dönüşmüş olan köylü kız bir vampir olarak çıkar mezarından ve kaçar. Buradan itibaren aksiyon sahneleri daha çoktur.

Van Helsing Meinsterlerin şatoruna gittiğinde Barones, elindeki haçla oğlunun üzerine ilerleyen doktoru teşvik eder. Barones, oğlunu elinden kaçıran Van Helsing'e adeta günah çıkararak oğlunun hikâyesini anlatır ve artık yaşamda da ölümde de kendileri için bir kurtuluş olmadığını söyler. Van Helsing "bir kurtuluş var" diyene dek Barones, her ne kadar doktor bildiğini belirttiyse de vampirliğini aşikâr etmemek için örtü ya da elini koyarak dişlerini gizleyerek konuşur. Bunu duyduğunda gizlemeyi bırakmış, umut ve sevecenlikle gülümsemiştir doktora. Kendisini kurtarması için yakarışına karşılık vererek onu öldürür Van Helsing. Gönüllü olarak uzanıp kalbine kazık çakılmasını bekleyen bir anne olarak ölmüştür.

Bu arada Baron Meinster, Marianne'a gitmiş ve okuldakilere yakında evleneceklerini açıklamıştır. Gina, onunla ben evlenmeliydim, diye düşündüğü anda bu bir davettir ve Baron yarasa görünümünde gelir, gerçek bedenine bürünüp Gina'yı ısırır. Bakışlarına yakalandığınızda hipnotize olur ve vampire doğru çekilirsiniz, o da derhal sivri dişlerini boynunuza geçiriverir, şeklindeki vampir tanımının görsel anlatımıdır tam olarak. Van Helsing, Marianne'ın da bulunduğu okula gider, ahıra konan tabutun başında Marianne beklemektedir, atlar huzursuzlanmaktadır, dışarı çıkan seyise kapının önünde bekleyen yarasa saldırmıştır ki Gina tabutundan kalkar. Gina'nın Marianne'a doğru yürürken yaptığı konuşma, kayda değer bir etki yaratmaktadır. Gina, vampir Baron'un yeni gelini rolünü burada tam anlamıyla sergilemektedir. Marianne'i Baron'un beklediği eski değirmene birlikte gitmeye ikna etmeye çalışırken Van Helsing içeri girer ve bayılan Marieanne'i tutarken yeni vampir Gina kaçar. Adres ise bellidir artık, tepedeki eski değirmen. Greta, ya-

nındaki hepsi de beyazlar giymiş vampir kızlara eski değirmene giden Van Helsing'i almalarını söyleyerek ortaya çıkar. Vampirin hizmetindeki insan olarak oldukça başarılı çizilmiştir. Çok geçmeden Baron da gelir ve Van Helsing yüzüne kutsal su atar. Değirmeni ateşe vererek avluya kaçan yüzü kutsal suyla deforme olmuş Baron, değirmenin, dolunayın ışığı sayesinde üzerine düşen bir haç biçimi şeklindeki gölgesi altında ölür.

1960 yapımı olan filmde özellikle yönetmen ve kameraman övgüye değer bir anlatımla bildik vampir hikâyesinden yeni bir iş çıkartmışlardır. Kamera hareketleri, kadrajlar ve ışık istenilen atmosferi yaratmakta son derece başarılıdır. Dekorlar ve ayrıntılar incelikle düşünülmüştür filmde, gerek iç gerek dış mekân çekimlerinde grotesk bir hava yaratılmasına katkıda bulunmuştur bunlar. Peter Cushing ise, Van Helsing karakterine yeni bir yaşam vermiştir adeta.

Senaryoyu yazmaya önce Jimmy Sangster başlamış; ancak sonra Peter Bryan ve Edward Percy devam etmiştir. Bazı kopuklukların olası sebebi budur. Marieanne'ın olasılıkla onu bırakıp giden arabacının indirmediği için hiç gözükmeyen, sonra kaybolduğu, şatoya geldiği görülmemişken şatoda kaldığı söylenen sonra ortaya çıkan bavulları gibi, yarasaya dönüşebilen vampirin ayak bileğinden zincirle bağlı kalmaktan kurtulmaması gibi bir mantık hatası göze çarpmaktadır. Ancak göz ardı edilmesi zor olan, filmin başında Marianne kasabaya ilerlerken arabanın yolu kapatan bir kütük nedeniyle durmak zorunda kaldığında kimseye görünmeden arabanın arkasına tutunarak kasabaya gelen keskin hatlı adamın filmde boy göstemiş olmasıdır. Bu adam arabacıya ödeme yapar, hiç konuşma geçmez aralarında, Marieanne'ı beklemesi gerekirken arabacı olabildiğince hızla uzaklaşır. Bu arada handa yemek ısmarlamakta olan Marianne'ın yalnız seyahat ediyor olmasının bile tehlikeli olduğunu hancı hemen belli eder ve kasabada kalmaması gerektiği konusunda ısrar eder. Kapı açılıp bu keskin hatları olan adam göründüğünde hanın yemek salonundaki herkes donakalır ve kaçışır. Adam sadece kapıyı açar, durur ve çıkar gider. Ancak

bu fazlasıyla yeterlidir, tehlike çanları çalmıştır kasabalılar için. Herkesin neler döndüğünü bildiği ve korktuğu tekinsiz ortam filmin en başında bu şekilde yaratılmıştır. Nitekim hemen ardından Barones Meinstein içeri girecek ve oğlunu beslemek üzere Marianne'i evine davet ederek alıp götürecektir. Ve bu kadar etkileyici bir giriş yapan filmde bahsi geçen adam bir daha görülmeyecektir!

Filmde yeni ya da değişik bazı yaklaşımlar görülmektedir. Değirmende Baron Meinster ile Van Helsing kavga eder. Bu sırada beyaz giysileri, beyaz yüzleriyle iki vampir kız onları izlemektedir keyifle. Baron, Van Helsing'i hafifçe ısırır. Filmde ilk kez bir erkeği ısırmıştır vampir; ancak dönüştürmek üzere değil. Homoerotik sayılmaz bu ısırış. Marianne'i alarak geri gelmek üzere değirmenden ayrıldığında Van Helsing kendine gelir. İlginç olan, kendini tedavi eder. Vampirin ısırdığı yeri kızgın demirle dağlar önce. Ardından kutsal su döker, kutsal suyla temizler demek, daha doğru olacaktır belki. Ve vampirin dişlerini geçirdiği boynu hiç ısırılmamış gibi olur, eski haline döner anında. Yanı sıra, vampirin bir gündüz korumasına ihtiyaç duyması söz konusudur. Yalnızca geceleri yaşayan bir varlık olarak gündüz savunmasızdır ve bir insanın korumasına muhtaçtır. Tabii bu kişi vampirin etkisi altındadır, onun hizmetçisidir. Filmde bu rolü Greta oynamaktadır. Çocukluğundan beri yanındadır, annesi değil o ilgilenmiştir evde bağlı tutulduğu dönemde; dönüştürdüğü kızların mezarlarından çıkmasına yardım eder, vampire saldıracak olanı engellemeye çalışır... Burada ilgi çekici bir nokta da vampirle annesinin ilişkisidir. Anne, oğlunun vampirliğe kadar varan garipliklerini teşvik eder ve dönüştüğünde onu evde kapalı tutar, beslenmesi için genç kızlar getirir eve. Serbest kaldığında ilk ısırdığı kişi, annesidir. Filmin devamından anlaşılmaktadır ki dönüşmesini sağlayarak vampir yaşamını birlikte sürdürmek için ısırmamıştır.

Filmin genelinde Hıristiyanlıkla ilişkili halk kültürünün baskın olduğu dikkat çekmektedir. Vampirlik, antik inançların süregelen devamı, Hıristiyanlığa karşı savaşan yaşayan ölü kültü

olarak tanımlanır. Çok tehlikeli olmasının nedeni olarak yayılması, vampirliğin bulaşıcı olması gösterilmiştir. Vampir tarafından ısırılan biri öldükten sonra bir vampir olarak dirilir. Yaşayan ölüdür vampir. Kanla beslenir. Haçtan ve sarımsaktan, sarımsak çiçeğinden korkar ya da tiksinir. Yarasaya dönüşür dilediğinde. Filmde Van Helsing'i durdurmak için, ısıracağı kişinin bulunduğu yere girebilmek için ya da saldırmak için sıklıkla yarasa formuna girmiş olarak görülür Baron. Sadece geceleri yaşar. Yansıması yoktur. Kutsal su, üzerinde etkilidir. Vampire dönüşen kişi kalbine kazık saplanarak ya da yakılarak öldürülebilir. Vampir tarafından ısırılmış biri kutsal toprağa gömülemez. Horoz ötüşünden önce tabutuna dönmek zorundadır vampir. Bakışlarıyla karşısındaki kişiyi hipnotize eder, asla vampirin gözlerine bakmamak gerekir. Görüldüğü gibi genel olarak Avrupa ülkelerinde yer aldığı şekliyle ve karşısında durmak için Hıristiyanlığın kutsal nesnelerine gereksinilerek tanımlanmıştır vampir. Ek olarak, vampirin sadece genç kızları seçme özelliği daha çok Erzsébet Bathory'le ilişkilidir.

Taste The Blood of Dracula (Peter Sasdy, 1970) filminin konusu özetle şöyledir: Filmin başında bir tüccar ormanda kendi boyundan büyük bir haçla sırtından kazıklanmış Dracula'yı görür; Dracula yok olurken geride bıraktığı madalyonu, yüzüğü, pelerini ve kurumuş toz halinde kanını alır. Ormanda çukurluk bir alanda sırtında kocaman bir haçla Dracula'yı oynayan Christopher Lee'nin gözlerinden akan kanlarla haykıran görüntüsü Hammer filmlerinin tarzını tam olarak yansıtmaktadır. Filmde toplumsal ikiyüzlülükten alınan intikam görünümündedir Dracula'nın kurbanlarının öldürülüşü. Ailesine karşı yobaz olan ancak kendisi zevk ve fuhuş alemlerinin sınırlarını zorlamaktan geri durmayan, toplum yaşamında saygın bir işadamı olan ve dini görevlerini yerine getiren biri olarak gözükmekten de geri kalmayan babayı, baskı altında tuttuğu kızına öldürtür Dracula. Filmin tümü için bu geçerlidir, vampir kurbanlarına elini bile sürmez. Durumdan sorumlu tutulanın gençler olmaması en az *Nightmare on Elm Street* filmlerindeki kadar yerli yerine oturan

bir tespittir, onları yetiştiren ve toplumsal ilişkileri riyakârlık üzerine kuran bireyler sorumlu tutulmaktadır, tanrıdan da şeytandan da yüz çeviren kişiler olarak. Dracula içinse kendi müridi olmuş, hipnotik etkisi altındaki kişilerin de bir önemi yoktur, o tanrının karşısındaki en büyük kötülüğün cisimleşmiş halidir ve ruhunu şeytana satıp Dracula'ya katılmak için düzenlenen şeytan ayini onun kalıtlarıyla düzenlenebilmektedir. Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi kitaplı inanç sistemlerindeki kutsal emanet, kutsal kabul edilen kişilerin kalıtlarına, mezarlarına verilen değere bir gönderme tabii ki net. Dracula'nın ardında bıraktığı kalıtlarda düzenlenen ayinle yeniden dirilmesi, kutsal emanetlere göndermedir. Filmin sonunda köşeye sıkışmış haldeyken şapeli kilise olarak görmesi, haçın kullanımı gibi Hıristiyanlıkla ilişkili unsurlar yer almaktadır, ön planda olmamakla birlikte. Terence Fisher filmlerinde haçın neredeyse vazgeçilmez bir unsur olduğunu belirtmek gerekir ayrıca. Dracula ise gerek müridi olan kişinin kadınlar tarafından karşı konulmaz çekicilikte bulunmasıyla gerek Dracula'nın çevresindeki hipnotize ettiği kadınlarla cinsel açıdan dayanılmaz bir efendi olarak şeytani bir cazibesinin olmasıyla öne çıkmaktadır. İsminin Dracula olduğunu düşünmezseniz vampir, kont olmasıyla güçlü biri ve şeytana denk görülen bir figürdür. Ner var ki görsel temsili hiç öyle değildir. Gerek genç Kont gerek Kont Dracula güçlü, seksi, aristokratik, köklü bir aileden gelen, cazip karakterlerdir.

Twins of Evil (Tudor Gates, 1971) filmi, Hammer yapımlarından beklenebileceği gibi Peter Cushing'in rol aldığı ve edebiyattan yararlanmış bir filmdir. Konusu, Karnsteinların şatosunun yer aldığı köyde geçer ve öncelikle, Kont Karnstein'ın yaptığı şeytani bir ayinde dirilen Mircalla, şeytanın isteğiyle Kont'u vampire dönüştürür. Kasabada şeytani güçlerden korkarak masum genç kızları cadı oldukları gerekçesiyle sıklıkla kazığa bağlayarak yakan bir din kardeşliği terör estirmektedir, ne var ki vampirler de gerçekten vardır. Vampirliğin kasabadaki kökeni olan İmparatorla bağından korku duydukları Kont Karnstein'a dokunmaya cesaret edemeyen bu grup, genç kızları

günah keçisi olarak yakmaya devam ederken grubun başı olan rahibin genç ve ikiz kız kardeş olan yeğenleri gelir. Klasik ikilikçi yaklaşım vardır elbette, biri masum diğeri kötülük dolu. Kaldı ki Karnstein'a kendi isteğiyle giden kötü kardeş olan Frida'yı Kont Karnstein dönüştürürken özlü bir de söz eder; insan vampire dönüşmekle kötü, şeytani işleri seçen biri olmamaktadır buna göre. Kişinin seçimleriyle ya da doğası itibariyle iyi ya da kötü olduğu verilmemekle birlikte cahilce inanmanın kötülüğe yol açtığından dem vurulmaktadır.

Bakışlarıyla hipnotize eden vampirin başka bir varlığa dönüşme, sis halinde istediği yere girebilme, uçma gibi güçleri yoktur. Aynada yansıması yoktur. Haçtan korkarlar ve bedenlerinde değdiği yeri yakarak iz bırakır haç. Ateşte yakıldığında sadece bedeni yok olur ve ek olarak, acı hissetmez ve başka bir bedende varlığını sürdürür. Öldürülmesinin tek yöntemi kalbine kazık saplamak ve başını gövdesinden ayırmaktır. Bu açıdan ilginç bir örnektir *Twins of Evil*, gündüz dışarı çıkar, insanlarla iletişim kurar vampir.Yaygın bir özellik olan gün ışığının vampiri yakması söz konusu değildir, ateşle de yok olmazlar.

Kont Karnstein, kasabalıların, dini cemaatin şeytani varlıklar konusundaki cehaletine güvenerek rahatça yaşantısını sürdürür. Kasabada kızlar için bir okul işleten Anton sayesinde o zamana dek yaptıkları yakma eyleminin vampirde işlemediğini ve vampirin nasıl öldürüleceğini öğrenirler.Yobaz dini cemaatlerin işleyişi ve nasıl galeyena geldikleri gösterilir filmde. Film kendi mantığı içinde yobazlığa karşıdır ve batılın karşısındaki, bilgiye dayanan eylemi onaylamaktadır.

Kasabada ölü bulunanlar vardır, ortadan kaybolan kişiler vardır ve cemaat tarafından kazığa bağlanarak yakılmak yoluyla öldürülenler vardır. Yakılanlar, diğer kayıplar için günah keçisi ilan edilenlerdir aslen.Vampir ısırarak masumları öldürürken rahip de yakarak öldürmektedir masumları. Filmden burada söz edilmesinin sebebi, uzun bir dönem geçerli olmuş büyücülük, cadıcılık, vampir ve tanrının karşısındaki şeytanın yanında yer aldığına inanılan kişiler ve bunların ruhları karşılığında çeşitli

güçlere sahip olmaları, ölümsüz olmaları, şeytanın dünyadaki eli olmaları gibi inançların yer almasıdır. Cadı, büyü, vampir üçlüsünü birlikte bir kasabada yaşananlar üzerinden görebilmekteyiz *Twins of Evil*'da. Yine halk kültürü ile fantezinin iç içe geçtiği bir Hammer yapımı.

La Maschera del Demonio (aka *The Mask of Satan*, Black Sunday, Mario Bava, 1960). Kimi zaman sınıflandırma yapmak çok kolay değildir. Mario Bava'nın yönetmenliğini yapmış olduğu *The Mask of Satan* filmi, burada farklı alt başlıklarda yer alabilecek niteliktedir. Farklı ülke sinemalarından örnekler başlığı altında ele alınabilir. Gogol'ün öyküsünden uyarlama olarak geçmesiyle birlikte, son derece serbest bir uyarlama olduğu hatta Bava'nın Gogol seven bir sinemacı olduğu söylenebilir. Roma'nın Cinecitta Stüdyolarında çekilmiş olmasıyla birlikte İtalyan yönetmen olarak sinema tarihine geçmiş Bava'nın filmidir. Bir Mario Bava filmidir *The Mask of Satan* her bakımdan. Öncüler, farklılık yaratanlar, popüler uyarlamalar başlığı altında ele alınabilir. Mario Bava'nın bu ilk filmi, öncü ve farklılık yaratan tanımlamasını taşımaktadır zaten. Görüntü yönetmenliğini kendisinin yaptığı bu filmle İtalyan korku sinemasına öncülük etmiş, kendisinden sonra gelecek Dario Argento gibi yönetmenleri etkilemiştir. Bu etkinin sebeplerine, karakterlere, yaratıcı fikirlere, görsel efektlere, yaratılan gotik atmosfere, tasarlanan mekânlara, ışığın kullanımına, filmde oluşturulan atmosfere bakıldığındaysa türe tutkun, incelikle tasarlanmış bir Bava filmidir *The Mask of Satan*. Riccardo Freda'nın da etkisiyle Galatea Stüdyosu Bava'ya istediği şekilde, hikâyeyi kendisi seçerek ilk filmini seçme fırsatı sunmuştur. Nikolai Gogol'ün *The Viy* (1831-1832) adlı hikâyesinden Mario Bava'nın sinemaya uyarlamış olduğu bir filmdir, aslında esinlendiği demek daha doğru olur. Ukrayna'da geçen hikâye, 1967 yılında Georgi Kropachyov ve Konstantin Yershov tarafından sinemaya uyarlanmıştır. Yukarıda *The Viy* hikâyesine yer verildi zaten. Filmde, bir manastırda öğrenim gören Khoma Brut, manastır tatil olduğunda çıktığı yolculuk sırasında arkadaşlarıyla evinde konakladıkları

ancak gece yanına gelerek kendisini ele geçiren cadıyı yaralar ve yaşlı cadı yaralandığında güzel bir genç kıza dönüşür. Kaçarak manastıra döndüğündeyse ağır yaralı olan genç bir kızın Khoma'nın başında üç gece kalarak dua etmesi isteği üzerine, istemese de bir kez daha cadı kadının yanına dönmüş olur, döndüğünde yaralı genç kız ölmüşse de. Geceleri hortlayan bu yaşayan ölü, ilk iki gece Khoma'ya ulaşamazsa da üçüncü gece vampirler, kurt adamlar gibi yaratıkları; ama hepsinden önemlisi bunlara ve bir bakışıyla insana da hükmeden Viy'i çağırır. Khoma ertesi gün ölü bulunur.

Filmin adından önce yer alan prologun görsel anlatımının belgesele yakışır nitelikte olduğu söylenebilir. Özellikle engizisyonun yöntemlerinin çeşitliliği ve yaratıcılığı bakımından, filmde kullanılan öldürme aleti, Şeytanın Maskesi bunu örnekler. 17. yüzyıl Moldovya'sında vampir adı altında toplanan kana susamış kişiler, şeytani eylemler gerçekleştirdiğine inanılan kendini şeytana adamış cadılar, engizisyonun soruşturması sonucu cezalandırılmaktadır, genellikle kazığa bağlanıp yakılmak yoluyla. Kardeşin kardeşi, babanın oğulu suçlamakta tereddüt etmediği bir dönemdir. Bu cezaların uygulamasına köylüler de izleyici olarak eşlik etmektedir. Önce, Prenses Asa'nın bedenine şeytanın sembolü dağlanır, ardından yüzüne iç tarafında çivilerin olduğu bir maske çakıldıktan sonra yakılmak üzereyken Asa lanetini söyler kendisini cezalandıran başsorgucuya: Kendisinden aldığı hayatı çocuklarının kanında sürdürecek bir ölümsüzdür o, ailenin sonraki bireyleri Asa'ya yaşam verecektir. Prenses Asa ve akrabası, bir ihtimal ağabeyi olan[65] Igor Yavutich öldürülür. Bu ilişki, Asa ve Igor Yavutich'in resimlerinin evdeki şöminenin iki yanında asılı olmasından ve ejder arması gibi sembolik işaretler yoluyla ortaya konmuştur.

200 yıl sonra, yoldan geçerken arabalarının arıza yapması sonucu aile şapelini keşfederek incelemeye girişen iki doktor, Tomas Kruvajan ve Adrej Gorobe, Asa'nın lahdini görürler.

65. Igor Yavutich'in Asa'nın kardeşi olduğu Tim Lucas'ın yorumu esas alınarak Gary Johnson tarafından belirtilmiştir. (www.imagesjournal.com/issue10/reviews/mariobava/blacksunday.htm)

Asa'nın maskesini çıkarır, yanı başına bırakılmış kutsal bir nesneyi alırlar. Ne var ki bu sırada Profesör Tomas Kruvajan'ın kesilen elinden damlayan kan, Asa'nın dirilmesine yarayacaktır. Bu arada, Kruvajan'ın dev bir yarasa saldırısına maruz kaldığını da eklemeliyiz. Şapelden çıkarlarken karşılaştıkları, Asa'nın hayata dönmesiyle artık yaşamı tehlike altına girmiş olan Vajda ailesinden Prenses Katia'dır.

200 yıl önce öldürülmüş olan Asa, 100 yıl sonra Aziz George Günü'nde 21 yaşında olan ve kendisi gibi görünen Prenses Marsha'yı öldürmüştür. Bunun üzerinden de 100 yıl geçmiştir, yine Aziz George Günü yaklaşmaktadır ve fiziksel olarak Asa'ya tıpatıp benzeyen ve üstelik de Asa'nın tablosundan garip bir biçimde etkilenen 21 yaşındaki kızı Katia için korkmaktadır babası Prens Vajda. Kaldı ki Prens Vajda korkularında haklı çıkar, Tomas Kruvajan aracılığıyla yaşama dönen Asa, Katia'nın bedenini ele geçirmek arzusundadır. Film, sonunda Asa'nın son anda amacına ulaşamadığı bu süreci gösterir. Asa dirilmiştir; ancak yerinden kalkamamaktadır. Öncelikle düşünce gücüyle mezarında yatan Igor Yavutich'in hortlamasını sağlar. Yavutich, önce Prens Vajda'ya gider, Prens kendisini haçla korur; ancak korkudan baygın düşer. Başarısız olan Yavutich, Tomas Kruvajan'ı şatodan Prens Vajda'nın hastalığı nedeniyle çağrıldığı yalanıyla kandırarak Asa'ya götürür. Buna uzaktan şahit olan küçük bir köylü kız, daha sonra şatodaki şöminenin yanında asılı resminden Kruvajan'ı alanın Yavutich olduğunu herkese söyleyerek olay örgüsüne katkıda bulunacaktır. Asa, Kruvajan'dan kendisini öpmesini ister, bu öpücük Kruvajan'ın dönüşümünü sağlayacaktır. Beylik bir söz de eder Asa: "İnsanlar için ölmüş olacaksın; fakat ölümde yaşayacaksın."

Katia ve Konstantine babaları için doktoru çağırttıklarında, artık dönüşmüş olan Kruvajan girer odaya. Zamanla saçları koyulaşmaya başlayan, haçtan çekinen, Asa'nın etkisinde olmasına karşın asistanını uyarmaya çalışan Kruvajan. Sabahında babaları ölmüş, Kruvajan ortadan kaybolmuştur. Adrej Gorobec, Kruvajan'ın gece şatoya çağrıldığını öğrenince şatoya gider.

Prens Vajda'nın boynundaki vampirin işareti sayılan küçük delikleri görür. Bu sırada köyde aynı şekilde ölmüş bulunan kişiler nedeniyle korku havası egemen olmaktadır. Şatoya bu nedenle gelen köylülerin içindeki küçük kız gece Kruvajan'ı alanın Yavutich olduğunu resimden teşhis eder. Köylüler, buldukları ölüyü rahibe teslim etmiştir, Adrej Gorobec rahibe gider ve olanları anlatır. Artık mücadele eden iyiler ekibi kurulmuş olur rahibin de katılımıyla.

Şatonun gizli geçitleri keşfedilir, Dr. Kruvajan'ın şeytanın emrine girmiş ruhu huzura kavuşturulur. Bundan sonraki ana amaçları cadı Asa'nın Katia'nın bedenini ele geçirmesini önlemektir. Filmin sonlarında olaylar hız kazanıp gerilim artarken, filmin geneline hâkim olan Bava'nın kullandığı çarpıcı görsellik ve fanteziye kayan aksiyonlar birbiri ardına izleyiciyi ekrana bağlarken yeni gore görüntüler de bunlara eşlik eder. Şatoda yalnız kalan korkmuş haldeki Katia, şöminenin karşısında üzeri açık tabutunda yatan babasının yanına yere oturup ağlamaya başlar. Ne var ki babası hortlayarak kızına artık kendi kanından olmadığını söyleyince Katia bayılır. Babası tabutundan çıkarak kendi kızının kanını içmek üzere üzerine eğildiği sırada Igor Yavutich çıkagelir ve Prens Vadja'yı şöminenin ateşi içine atar. Ateşin onun ölümünü sağlayacağı bilgisi filmin başında verilmiştir izleyiciye. Yavutich, halen baygın haldeki Katia'yı kucağına alarak Asa'ya götürür. Asa, sadece dokunarak Katia'yı ele geçirir. Bu temas sırasında Katia'nın çöktüğü, yaşlandığı gösterilerek yaşam enerjisinin Asa tarafından emildiği anlatılmaktadır ve filmin her karesinde olduğu gibi Bava'nın görüntü yönetmenliği kendini hissettirmektedir, sadece ışıkla bile ne yaptığını gösterir gibidir Bava. Eylem sona erdiğinde zaten Barbara Steele tarafından oynanan her iki kadın da aynı gözükmektedir yine. Bundan sonra Asa, bitkin, yarı baygın halde yatan Katia'ya kendisine adandığını, kendisi gibi hissettiğini çünkü sonunda kendisi olmaya yazgılı olduğunu içten içe hissettiğini, portresinin bu nedenle etkili olduğunu erkeğin sevgisinin onu kurtarabileceğini ama kendisinin baskın olduğunu söylediği

anda Katia'nın boynunda asılı haçı görür. Bu sırada diğer yanda Constantine ile Yavutich boğuşmaktadır. Adrej şapele gittiğinde Asa'nın yerinde lahdin üzerinde yatan Katia'dır. Son anda Adrej Katia'nın boynunda asılı haçı görünce yer değiştirdiklerini anlar. Asa'nın bakışıyla Adrej hipnotize olacakken rahip önde olmak üzere köylüler gelirler ve Adrej, cadı olanın hangisi olduğunu onlara söyler. Filmin başında yüzüne maske çakılan Asa yakılmak üzereyken çıkan şiddetli yağmur, köylülerin korkuyla kaçışmasına ve Asa'nın yakılamadan daha sonra aile şapeline taşınmak üzere kutsal olmayan toprağa gömülmesine yol açmıştır. Sonundaysa Asa direğe bağlanarak yakılır. Onun ölümüyle Katia'nın bedeni can bulur.

Bava'nın yönetmenliğini yaptığı bu ilk filmi, görsel açıdan halen başyapıt sayılabilecek niteliktedir, görüntü yönetmenliğini de Mario Bava'nın yapması her karede kendini belli etmektedir. Kamera ve ışığın kullanımı, ışık, mekân, kamera hareketi ve efektlerle yaratılan gotik atmosfer, şatoda yer alan gizli geçitler, daha sonra mantığı açıklanan garip olaylar, dönemi için çarpıcı gore görüntülerle İtalyan korku sineması için öncü nitelikteki bu film, bu çalışmanın ilgilendiği temalar bakımından da önemlidir.

Haç, ikona, kutsal yazı gibi Hıristiyan inancına ilişkin unsurlar şeytani olanla savaşmak için kullanılan yöntemler olarak yer almaktadır filmde. Haçın kullanımına bir örnek şudur: Rahip ve Adrej mezarlıkta, Igor'un hortladıktan sonra yüzünden çıkarıp attığı şeytanın maskesini bulur. Bozulmuş mezardaki tabutu açtıklarında Adrej'in önceki gece kendisini görüp konuştuğu Dr. Kruvajan'ın tabutta yattığını görürler. Rahip, şeytanın onu elegeçirdiğinin ispatı olarak haçını alnına koyar. Haçın teması bu ölüyü yakar. Huzura kavuşturmak içinse Asa'nın lahdinden aldıkları ikonun gösterdiği şekilde davranır, gözüne sivri bir nesne batırır. Bu ana kadar sessiz sedasız yatan Kruvajan'ın uzaklardan gelen çığlığının duyulmasıyla, ruhunun huzura kavuştuğu anlaşılır. Ateş ise, şeytanın emrine girenin kesin ölümünü sağlamaktadır.

Bunun dışında, özellikle prolog tarihe ve halk kültürüne ilişkin bilgi içermektedir. Engizisyonun uygulamaları, köylülerin eşlikçiliği, vampir adı altında sürdürülen bir gelenek olarak suçlanan köylüler, cadı avı... Halk kültüründen alınmış unsurlar hemen görülmektedir: kutsal olmayan, katillerin gömüldüğü yere gömülmesi cadılıkla suçlananların, vb. Görsel temsili hoş kılınmış olan bir başka nokta, hortlamasından, mezarından kalkarak insanlar arasına karışıp onlar için bir tehdit oluşturmasından korkulan kişileri mezarında tutma çabasıdır. Hemen her kültürde çeşitli yöntemlerle tehlikeli bulunan ölüler mezarlarında sabit tutulmaya çalışılmıştır. Aile şapeline taşınmış olan Asa'nın cesedi, taş lahdindedir. Yanına bırakılan kutsal yazılar ve ikona içeren bir eski kutsal nesne vardır. Lahdin, Asa'nın yüzünün olduğu yere denk gelecek şekilde üzerine cam konmuş bir açıklık bırakılmıştır. Bu açıklıktan görülebilen ve gölgesi cadının üzerine bu yolla vuran lahdin baş kısmında bulunan kocaman taştan yapılmış haç, Asa'nın yerinden kalkmasını önlemektedir. Tabii, lahit, Dreyer'in *Der Vampyr*'ine gönderme olarak da okunabilir...

The Mask of Satan, cadıcılıkla vampir inancını birleştirerek ele almış, prologda da o dönemde Moldovya'da şeytanla işbirliği yapan ve insana zarar verenlerin vampir genellemesiyle anıldığını belirtmiştir. Filmin genel yaklaşımında olduğu gibi karakterlerle ilgili olarak da Hıristiyan inancına ilişkin bir tutum takındığı söylenebilir. Şeytan film boyunca işbaşındadır. Asa'nın dönüştürdüğü Dr. Kruvajan için, bir yaşayan ölü olması merkeze alınarak, şeytanın ölülere musallat olduğu, Asa ve yandaşlarının şeytanın hizmetinde oldukları bilgisi verilmiştir. Vampir, cadı ve şeytan kötücül, yaşayanların kanına susamış -bir sahnede şatodaki iki köpeğin kanı içilerek ölüme bırakıldığı yer alır- varlıklar olarak yakın ilişki içinde görülür. Filmde vampire alışkın olduğumuz şekilde bir tanımlama getirilmemiştir. Dönüştürdüğü kişiye hükmettiği anlaşılmaktadır. Bakışlarıyla hipnotize etme gücü vardır, kendisi yaşama döndükten sonra çağrısıyla Yavutich'in mezarından kalkarak kendisine gelme-

sini sağlayabilir. Asa'nın kanla ilişkisi çok alışıldık değildir, Dr. Kruvajan'ın kesilen elinden damlayan kanla dirilir; ancak onu öperek dönüştürür ki bu öpüşte kimi filmlerde görüldüğü gibi yaşam gücünü emmek gibi bir özellik de yoktur. Katia'nın yaşam enerjisini ise kanını içerek değil sadece eliyle dokunarak, tensel temasla elegeçirir. Yine de vampirin kanla ilişkisi filmde gösterilmiştir. Bu ve dönüşüm, en net Prens Vadja üzerinden anlaşılmaktadır. Vampir saldırısıyla ölen Prens Vadja, şatosunda üzeri kapatılmamış halde tabutta yatar halde gösterildikten sonra hortlaması, kendi kızının kanını içmeye yeltenmesi açıkça gösterilmiştir. Vampirin bedeninin kendini yenileme gücü vardır. Doktor Kruvajan'ı dönüştükten sonra saç rengi koyulaşmış olarak görürüz, Yavutich ve Asa'nın yüzüne çakılmış maskenin ete batan çivilerinin yol açtığı deliklerden eser kalmaz... Asa, sıradışı niteliktedir alışıldık cadıya ve vampire göre. Vampire dönüşen kişinin bedeni bozulmaz. Diğerlerinin de Asa'nın da. Asa'yı, 200 yıldır bedeni çürümemiş, bozulmamış halde yatarken görürüz, yüzünden maske çıkarıldıktan sonra damlayan kanla göz çukurlarında gözlerinin yeniden oluştuğunu, maskenin çivilerinin olduğu yerlerdeki deliklerin kapandığını görürüz. Asa yaşama döndüğü halde yerinden kıpırdayamaz, güçsüz değildir, sanki sadece hareket edememektedir. Katia'nın ona getirilmesi ve Katia'nın yaşam gücünü elde etmesi gerekmektedir ayağa kalkması ve hareket edebilmesi için. Varlığına son vermenin kesin yöntemi ise ateşle yakılmasıdır. Aynı kandan olan iki kadının benzerliğinin edebî bir gönderme olduğu söylenebilirse de Bava'nın edebiyat ve sinemadan beslendiği görülen bir film olduğunu söylemek, daha doğrudur.

Et Mourir de Plaisir (aka Blood and Roses, Roger Vadim, 1960) Filmin hikâyesi, Sheridan Le Fanu'nun *Carmilla* adlı uzun öyküsünden yola çıkılarak yazılmıştır. Karakter korunmuştur, Karnstein ailesi, Carmilla, Millarca filmde arz-ı endam ederler. Filmde Karnstein ailesinin şatosu ve sırrı korunmuştur; ancak henüz filmin başında vampirliklerinin artık sır olmadığını öğreniriz. 1765 yılında köylüler Karnsteinların mezarlığı-

nı basarak önce hepsinin kalplerine kazık çakmış ve sonra da cesetlerini yakmışlardır. Filmin başlıca kişileri Carmilla, kuzeni Leopoldo, Leopoldo'nun nişanlısı Georgia, nişanlısının babası, evin çalışanlarından Giuseppe. Karnsteinların vampirliğiyle ilgili bilgiyi, o aileden olan Carmilla ve Leopoldo birlikte ve oldukça eğlenerek anlatırlar diğerlerine. 1765 yılındaki bu olayla ailedeki vampirliğe bir son verilmiştir.

Carmilla, birinin hâlâ yaşadığını söyler ve büyük boyutlardaki duvar resminin yanına gider; resim, üzerinde gelinliği ve elinde bir kırmızı gül olan Millarca Karnstein'a aittir ve Carmilla adeta onun canlı bir kopyasıdır. Carmilla, bu benzerlikle dinleyenler üzerinde istediği etkiyi yarattıktan sonra Millarca'nın hikâyesini anlatır: Millarca, kuzeni Ludwig'e derin bir aşkla bağlıdır ve onun kollarında ölür. Ludwig aşkının ebediliğine yemin eder. Köylüler mezarlığı bastıklarında ise Millarca'nın mezarının boş olduğu görülmüştür. Ludwig, gizlice bedeni kaçırmıştır. Ne var ki Ludwig ebedi aşk sözüne sadık kalmaz ve üç kez nişanlanır. Her seferinde düğünden hemen önce nişanlısı ölmüştür. Konu bu ipucu doğrultusunda ilerleyecektir, Carmilla ve Leopoldo'yla Mircalla ve Ludwig paralelliği kurulmuştur. Kaldı ki çok geçmeden Mircalla Carmilla'yı etkisi altına alır. Carmilla, manyetizma yoluyla iradesi dışında Leopoldo'nun verdiği partideki havai fişek gösterisi sırasında olan patlamalarla yolu açılan Mircalla'nın lahdinin bulunduğu yere gider ve oradan çıktığında Carmilla'nın bedeninde Mircalla'nın ruhu vardır. Vampirdir artık ve Leopoldo'nun nişanlısı Georgia'yı ısırır. Carmilla yüksekten bir kazığın üstüne düştüğünde kalbine kazık çakılmış gibi ölürken Mircalla'nın ruhu Georgia'yı ele geçirir. Filmin başında dışses olarak hikâyesini anlatmaya Paris-Roma arası bundan 500 yıl önce iki ay sürerdi, diyerek başlayan Mircalla; filmin sonunda, âşık olduğu kuzeniyle evlenmiş biri olarak ancak kuzen Leopoldo'nun hâlâ üç aydır evli olduğu kadını Georgia sandığını söyleyerek bitirir.

Filmdeki Carmilla-Mircalla karakterleri Joseph Sheridan Le Fanu'nun eserine sadık olarak çizilmektedir. Onun eserin-

den yola çıkılarak yazılan bir hikâye senaryolaştırılarak filme çekilmiş, olay örgüsünün gidişatını belirleyecek bazı unsurlara ustalıkla sadık kalınmış, bunlar alınarak izlediğimiz hikâyenin oluşturulmasında akıllıca kullanılmıştır. Duvardaki Mircalla Karnstein'ın Carmilla'yla tıpatıp aynı olan resmi filme sonraki olaylara açılım yapma şansı tanımış ya da Mircalla'nın köylülerin saldırısından nasıl kurtulduğunun hikâyesi yine Le Fanu'dan filme tam oturacak şekilde alınmıştır.

Et Mourir de Plaisir filminin hem öykülemeyi derli toplu bir şekilde, hiçbir nokta havada kalmadan kotardığını hem Le Fanu'nun hikâyesinden hangi unsurları alacağını incelikle seçerek bunun üzerine ölümsüz vampirin yaşantısından bir kesiti kurmayı ve bunu bütünlüklü bir hikâye olarak sunmayı başardığını belirtirken filmin sade şıklığını övmek bir zorunluluktur. Örneğin Mircalla bedenini ele geçirdikten sonra Carmilla'nın öleceği bilgisi çarpıcı bir görsel anlatımla verilmiştir. Üzerinde Mircalla'nın gelinliği vardır, Carmilla kimliğiyle zaman geçirmektedir; aynada üzerindeki beyaz giyside kan lekesi görür ve başka bir aynaya baktığında leke yayılmış, büyümüştür, odasına gider koşarak ve oradaki aynada giysinin belden yukarısı kırmızıdır. Bir süre sonra uyurken ısırdığı Georgia uykusunda "Mircalla ölecek, bunu biliyorum" der. Aslında ölecek olan Carmilla'dır. Carmilla yalnızca bir ara basamaktır, Mircalla'nın Ludwig'e olan tutkusuna eş bir şekilde Leopoldo'yu sevdiği için belki, belki kısmen de aynı kandan olduğu için basamak olarak kullanılabilecek niteliktedir. Mircalla onun sayesinde Georgia'nın bedenine yerleşerek Leopoldo/Ludwig'le olacaktır. Carmilla'nın varlığının nasıl seyreldiği ve yok olma yoluna girdiği adım adım verilmiştir filmde, özellikle Carmilla'nın bilgisi üzerinden. Örneğin, Mircalla'nın bilebileceği geçmiş tarihi bilirken evinde çalışanlara ait bilgileri unutmaya başlar. Hem zevkle izlenen bir uyarlamadır hem başlı başına bir hikâyesi olan ve atmosferi, oyunculuklar, kullanılan renkler, ışık, mekânlar, kamera hareketleriyle sade bir anlatım dili kullanan ve zamansız bir sinema yapıtıdır.

Vampirliğe ilişkin olarak filmin getirdiği belirlemeler çok sıradışı değildir. Carmilla zaten vampir kanındandır, ailesi vampirdir ve Mircalla'nın ona musallat olması ve onu etkisi altına alması şaşırtıcı değildir. Nitekim lahdini bulmasını sağlayarak bedenini ele geçirmesi çok sürmez. Sheridan Le Fanu'ya sadık kalınarak Carmilla'nın anında onu bitkinleştiren yorgunluklar yaşadığı görülür. Hayvanlar artık bir vampir ruhu taşıyan bu kişiden ürkerler, kendi atı bile. Uyumak için mezarına dönmesi gereklidir. Vampirler, kalplerine kazık saplayarak ve yakılarak öldürülebilir. Filmde vampirlikle ilişkili sözel olarak da bilgi verilmiştir, Giuseppe'nin ağzından. Buna göre vampirler gün ışığından nefret eder. Boyundaki damarı delecek şekilde ısırarak kurbanlarının kanını içerler. Her yerde yaşayabilirler, sadece geceleri mezarlarına dönmek zorundadırlar. Vampirleri öldürmenin yolu, kalplerine kazık çakmaktır. Vampirliğin en tehlikeli yönü, vampirin öldürdüğü kurbanının da vampire dönüşmesidir. Evdeki iki küçük kıza bu bilgileri veren Giuseppe, gece kızların boyunlarına kocaman birer de sarımsak çelengi takmalarını sağlar, vampirden korunma yöntemi olarak.

Et Mourir de Plaisir, gerek Le Fanu'dan uyarlanırken özün korunarak yazılmış şık hikâyesi gerek filmde Le Fanu'nun *Carmilla*'sını okumanın duygusunu filmde yaratılan atmosferde bulmakla son derece sade, aynı zamanda görselliğiyle masalsı bir filmdir.

Sheridan Le Fanu'nun eserinden Roger Corman gibi usta bir sinemacı, Le Fanu'nun gotik romantizmine sadık kalarak uyarlama yaparken *Vampires vs. Zombies* gibi filmlerde de Le Fanu'nun uzun hikâyesindeki karakterlerin isimlerinin ve kimi unsurların, yolda annesi olduğunu söyleyen bir kadının kızını emanet etmesi, salgın gibi, yüzeysel olarak alınmasıyla Carmilla'nın uyarlaması olduğu iddia edilmiştir. Bunlar, yönetmenin fantezisini yansıtma özgürlüğünden bahis açılacak filmler değildir; ne Michele Soavi'nin *Dellamore Dellamorte*'yi uyarlamasındaki ironik anlatımı sağlayan hayal gücü vardır ne de Jean Rollin'ın fantezi dünyasına ya da vampir filmlerinde

belirli nitelikteki kadın karakterleri kullanmaya düşkünlüğü gibi unsurlar.

Onna Kyuketsuki (Nobuo Nakagawa, 1959), Japon sinemasında Batı usulü ısırarak kan içen vampir için ilk örneklerden, kimi kaynaklardaysa ilk örnek olduğu belirtilen film,[66] görsel anlatımıyla değilse de film kahramanı vampirin özellikleriyle uzun dişleriyle ısırarak kan emmesi dışında Batı sinemasındaki yaygın vampir nitelemeleriyle çok da uyuşmamaktadır. Japonya'nın Terence Fisher'ı olarak tanınan Nobuo Nakagawa, *Onna Kyuketsuki* filminin anlatı yapısıyla, çizgisel ilerleyen olay örgüsünü pek terk etmeyen Terence Fisher'la farklılığını belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, net göndermeler de vardır filmde, gölgesi duvara vuran ileri doğru uzanmış ellerle Murnau'ya yapılan gönderme gibi...

Film, yirmi yıl önce kaybolmuş olan Miwako'nun katatonik ve hiç yaşlanmamış olarak evine dönmesi ve onun poz vermiş olduğu, ödül kazanan, müzeden çalınıp evlerine bırakılan bir tabloyu görünce bilincinin açılmasıyla Matsumara ailesinin ve Miwako'nun kayboluşunun hikâyesinin anlatılmasıyla evinden vampir tarafından kaçırılan Miwako'nun peşine düşülerek vampirin yok edilmesi olarak özetlenebilecek kısımdan oluşur. Miwako'nun kızının nişanlısının gazeteci olması, vampirin öldürdüğü otel çalışanının ölümünün gazeteciler tarafından haber olarak, polis tarafından cinayet davası olarak araştırılması, Miwako'nun resmedildiği tablonun müzeden çalınmasının soruşturulması, bir hırsızın çaldığı parayı saklamak isterken vampirin yeraltı şatosuna ve yanındaki ürkütücü kişilere rast gelerek kaçıp polise gitmesiyle peşine düşülmüş olan Miwako ve vampire polis, gazeteci, bilgiyi veren hırsız, Miwako'nun ailesi tarafından ulaşılması ve küçük rastlantılar, ipuçları gibi olaylarla polisiye unsurlar katılmıştır filme. Miwako'nun kayboluşuna kadar olan yaklaşık elli dakikada aile bireyleri ve vampirle tanışır izleyici, geriye dönüşlerle eşinin gözünden Miwako'nun kayboluşu ve Miwako'nun anlatımıyla ailesinin mezarını ziyarete

66. http://30.hkiff.org.hk/chi/info/images/sp_issue.pdf

gittiğinde vampirin etkisi altında eşinin yanından uzaklaşması ve vampir tarafından tutsak olarak yeraltındaki şatosunda tutulması, bu geri dönüşün içinde vampirin dış ses olarak anlatımıyla bir başka geriye dönüşe, vampirin hikâyesine geçildikten sonra Miwako'nun vampirin yanında geçen yirmi yılın ardından kaçmayı başararak evine dönmesinin anlatımıyla filmdeki şimdiki zamana dönülür. Bu geçişlerde özellikle anlatıcının değişmesi başarıyla ve dış ses kullanımının da yardımıyla gerçekleştirilmiştir. O ana kadar bilinci kapalı halde yatan Miwako, resmin eve bırakılmasıyla yatağından doğrularak resmin önüne gider ve resmi görüncü bayılır. Bunun ardından kızı Itsuko ve nişanlısı Tamio'yu da karşısına oturtarak hikâyeyi anlatmaya başlar Shigekatsu. Shigekatsu eşinin ailesinin mezarını ziyarete gittiklerinde Miwako'nun bir anda yok olduğunu anlatırken dış ses kullanımıyla geri dönüş yapılır ve anlattığı hikâyeye, onun kaldığı yerden Miwako devam eder, yine dışses kullanılmıştır, vampirin etkisi altında yürüdüğünü ve kendisini bir odada bulduğunu anlatır, odada yaşananları görürüz ve vampir, Miwako'dan sonsuza dek eşi olmayı kabul etmesini ister. Burada tekrar bir geri dönüş yer alır, nasıl vampire dönüştüğünün hikâyesini izleriz. Bunun ardından Miwako hikâyesine devam eder ve sonunda oradan kaçtığı sahne görülür; kaçtığını ve eve geldiğini söylerken filmde şimdiki zamana dönülmüştür; kızı, nişanlısı ve eşiyle oturma odasındadır. Bundan sonra Miwako'nun vampir tarafından kaçırılmasıyla devam eden filmde olay örgüsü çizgisel ilerler.

Shigekatsu, Shimabara ayaklanmasından bahseder ve Matsumuralar, Tokugawa'nın soyundandır. Eşi Miwako'nun damarlarında Shiro Amakusa kanı akmaktadır. Zaten her şey, yani eşinin kaybolması, aile mezarını ziyarete Kyushu'ya, Shimabara'ya gittiklerinde başlamıştır. Vampir Takenaka, Shiro Amakusa'nın kızı Prenses Katsu'yu sevmiştir ve Shogun ordusu içinde bulundukları Kisaragi Kalesi'ni kuşattığında birliktedirler. Prenses, "Ay yükseliyor. Kisaragi Kalesi'yle birlikte benim de sonuma katılıyor. Ay ne kadar nefret dolu, ne kadar zalim... Takenaka,

beni kılıcınla onurlandır." der ve Takenaka isteği üzerine onu öldürdükten sonra, Prensese olan aşkından, kanını içer. Fakat onun yaşam ilkesi olan kanını içtikten sonra artık sonsuza kadar yaşamak zorundadır, genç kızların kanıyla. Ölümsüzlük içinse Amakusa kanına ihtiyaç duymaktadır.

Sotoo Tachibana'nın eserinden sinemaya uyarlanan filmin konusu 1637 tarihli Shimabara İsyanlarını temel almaktadır. 1616'da başa gelen Shigemasa Matsukura katı bir yöneticidir, yedi yılda inşası tamamlanan yeni bir şato yaptırmıştır köylülere, son derece baskıcı davranmıştır ve Iemitsu Tokugawa shogun olduğunda şartlar iyice ağırlaşmıştır. Bölgede özellikle iki beylik baskındır, Shimabara bölgesini Matsukura Katsuie, Karatsu'yu Terasawa Katataka yönetmektedir.[67] 1637'ye gelindiğinde Shimabara sakinleri için ekonomik durum ve dini hayatları katlanılacak halde değildir, isyanı en çok tetikleyense kıtlık ve ağır vergilerdir. Shimabara İsyanları, 17 Aralık 1637'de patlak vermiştir, çoğunluğu Hıristiyan olan köylüler ve roninler[68] Matsukura Shigeharu yönetimine karşı ayaklanmıştır. Shimabara Yarımadası yakınlarındaki Amakusa Adaları da ayaklanmaya katılmıştır, ayaklanmanın liderliği henüz 16 yaşında olan ve "Shiro Tokisada" denilen Amakusa Shiro'ya verilmiştir. Amakusa Shiro, 30000-40000 civarında köylüyü birleştirmiş, bir din adamı rolü de oynamıştır. Shimabara ve Tomioka kalelerini/şatolarını ele geçirememişler, Shimabara Yarımadası'ndaki Hara'ya girmişler,[69] burayı savunanları öldürmüşlerdir. Hara ve çevresini shogun tarafından görevlendirilmiş samuraylara karşın dört ay süreyle kuşatan isyancılar zaten çetin olan kış şartlarında ciddi zarar vermişlerdir. 17000 erkeğin, 20000 kadının ve çocuğun öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Masuda Shiro'nun kafası halka gösterilmek üzere Nagasaki'ye götürülmüş,[70] Matsukura Katsuie'nin intihar etmesine izin verilmiştir. Shogunluğun yasaklamasıyla Hıristiyanlık yeraltına inmiş ve daha sonrasında

67. (Çevrimiçi) http://wapedia.mobi/en/Shimabara_Rebellion
68. Ronin: Efendisiz samuray.
69. Miyamoto Musashi de kuşatmaya katılan isyancılar arasındadır.
70. (Çevrimiçi) http://neohumanism.org/s/sh/shimabara_rebellion.html

ülke iyice dışarıya kapanma yoluna girmiştir.[71] İsyanın ardından Shimabara Yarımadası'nda nüfus o kadar azalmıştır ki pirinç ve diğer ekin tarlalarının bakımı için Japonya'nın başka bölgelerinden göçmenler getirilerek bölgeye yerleştirilmiş ve bölgenin yapısı kaotik bir hal almıştır.[72]

Filmde de vampirin kızına gönül verdiği ve Shimara İsyanlarının lideri, Shiro Amakusa'dır. Vampirin kendi gençliği ve ölümsüzlüğü için ihtiyaç duyduğu kan, Amakusa kanıdır, o soydan olan Miwako ve kızını istemektedir bu nedenle. Onların adı altında genç kızların kanını emmektedir, biraz esneklikle, o ruhu taşıyan gençlerin. Takenaka, shogun askerlerinin çözüm için olduğu kadar prenses için de geldiklerini söylerken arkalarındaki dekor, bir kaidenin üzerinde duran son derece büyük bir haçtır. Vampirin mekânı, şatosu yeraltındadır; dağlarda bir kayadaki aralıktan girilir, bilmeyen biri dışarıdan bakarak bulamaz burayı. Ve en sonunda tıpkı Hara kalesi gibi yerle bir olur içindekilerle birlikte. Amakusa kanını taşıyan Miwako'nun kızı Itsuko kurtulmuştur.

Onna Kyuketsuki'deki vampir, Batı anlayışındakine yakın çizilmiştir, pek çok noktada ayrılsa da. Öncelikle, Takenaka öldükten sonra dirilmemiştir, bir yaşayan ölü değildir. Biçim değiştirmez. Hatta insanüstü bir gücü bile yoktur; ancak filmin düşük bütçesi göz önünde bulundurulmalıdır bu noktada, plastik makyaj, görsel efektler için bütçe ayrılamadığı açık olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte önemli noktalarda farklı nitelikte bir vampir yaratılmıştır. Günışığından etkilenmemektedir, film boyu güneş gözlüğüyle boy göstermesine rağmen ışıktan rahatsız olduğuna dair hiçbir belirti de göstermez. Onna Kyuketsuki vampiri, dolunaydan etkilenmektedir, âşık olduğu, öldürdüğü, kanını içtiği prensesin ayın ölümüne katılmak için yükseldiğini söylemesinin etkisiyle olsa gerek! Dolunay ışığına maruz kaldığında şiddetli bir acıyla kıvranarak kısa sürede vampir görünü-

71. (Çevrimiçi)http://www.stolaf.edu/depts/asian-studies/projects/kakurekirishitan/shimabara.html

72. (Çevrimiçi) http://www.historyofwar.org/articles/wars_shimabara.html http://www.shimabarajou.jp/eng/rekishia.html

müne bürünür. Çaresizce önüne çıkan genç kızlara art arda saldırarak kanlarını içer. Öyle ki nerede olduğu, sokakta insanların bakışları önünde saldırması önemli değildir, önüne geçemediği bir durumdur bu. Dolunay zamanı ay ışığına yakalanmamak için sürekli tetikte yaşamaktadır. Filmde Takenaka'dan başka bir vampir ya da vampire dönüştürdüğü kimse yoktur. Miwako, sonunda yeraltında vampirle birlikte ölse bile Takenaka'nın yanında kaldığı sürede vampire dönüştürülmemiştir. Ancak yirmi yıl sonra evine döndüğünde kırk yaşında yerine yirmi yaşında görünür, hiç yaşlanmamıştır ve bunun açıklamasına yer verilmemiştir filmde. Vampirin nasıl öldürülebileceğine, doğasında dair de pek bilgi yoktur; ama yeraltındaki krallığı patlamalarla çöktüğünde öldüğü anlaşılmaktadır.

Olay örgüsünün içerdiği detaylar, yan öyküler nedeniyle anlatım dilinde kopukluklar var. Kimi sahneler oldukça ilginç, yönetmenin düş gücünü somut olarak sergiliyor. Miwako'yla eşi Shigekatsu Matsumura, Miwako'nun ıssız bir yerde bulunan aile mezarını ziyarete gittiklerinde, Shigekatsu yemek için balık tutarken Miwako da ateş yakar. Bu sırada kaynağını bilmediği bir çekime kapılarak uyurgezer gibi yürümeye başlar ve Takenaka'nın yanına varana değin bu şekilde yürür. Takenaka, dağ başında karşısında şövalesi, elinde paleti resim yapmaktadır ve bir gülün kokusuyla çağırmış, yanına gelmesini sağlamıştır Miwako'nun. Gülü alıp koklayan Miwako kendinden geçer, bayılır. Benzer bir durum mekânlarla ilgili olarak da vardır, Takenaka'nın yeraltındaki yerinin içinde bir de küçük bataklık vardır örneğin ve filmde gerilim unsuru yaratmak, aksiyona hizmet etmek amacıyla kullanıldıysa da başarılı bir tercih olmamıştır. İçinde boğulmak için vampirin adamlarından birinin adeta yürüyerek içine girmesi gerekmiştir bir aksiyon sahnesinde. Vampirin eşlikçileri, kürklü bir cüce, iri ve yarı çıplak bir kel adam ve beyaz uzun saçlı yaşlı bir kadındır. Bunların dışında elbette tamamen fantezi kapsamında algılanabilecek bazı unsurlar da vardır, örneğin vampir Takenaka silah olarak en çok elindeki kamçıyı kullanmaktadır. Vampirin elinde kamçıyla

ve pelerinini savurmakla mücadele etmektedir... Miwako gülü koklayıp bayıldıktan sonra siyaha düşülerek Takenaka'nın evinde yatakta gözlerini açmasına geçilmesi, noktalama işaretinin de dışına taşılarak bu sahnenin şimdiye kadar izlediğimizden farklı olduğunu vurgulayarak ayrılmasına hizmet etmektedir. Sonraki sahnede arkaplan yine siyahtır, aydınlatma vampirin elindeki şamdanla sağlanıp odada dekor olarak Miwako'nun yattığı yatak, bir paravan dışında bir şey yoktur. Vampir yatağın yanına gelir, başı dahil olmak üzere örtünün altında yatan Miwako'nun üzerinden örtüyü sıyırır ve elindeki uzun ayaklı şamdanın alt kısmıyla göğsüne ya da kalbine dokunur, iki eliyle kaldırdığı şamdanla aynı hareketi sertçe birkaç kez tekrarlar ve bu sırada Miwako hazla karışık çığlık atar, sonunda Takenaka'nın yanındaki üç kişinin imgesini siyah fonda havada asılı gördüğünde korkar ve Takenaka sonsuza dek eşi olmasını istediğini söyler Miwako'ya. İhanet ederse ne olacağını görmesi için işaret ettiği aynaya baktığında, içine hapsolmuş heykel kadar hareketsiz duran, heykele dönüşmüş beş genç kız görür. Vampirin altın haç göndermesi, Miwako'nun da onlarla aynı kaderi paylaşacağını göstermektedir, daha sonra modellik yaptığı tabloya sonradan altın bir haç çizildiğini gördüğünde büyük bir korkuya kapılmanın nedeni budur Miwako'nun.

Son derece düşük bir bütçeyle, hikâyesinin dayandığı tarihi olaya aynı zamanda filmin içinde yer verilmesiyle, diğer yandan da çözüm üretmek için de olsa anlatılan öyküyü karmaşıklaştıran unsurların katılmasıyla, son anda filme giren hırsızın polisleri vampirin mekânına götürerek sonra da sakladığı parayı çalmak için geri döndüğünde duvarın yıkılmasına neden olup vampirin ay ışığına maruz kalmasına yol açması gibi, filmde bazı sahnelerin anlatımı genelinden kopuk kalmış, mantık hatalarının yanı sıra vampirin ölümsüzlük kriterleri gibi bazı noktalar aydınlatılmadan havada asılı bırakılmıştır. Tüm bunlarla birlikte, vampir filmlerine dolunayda değişime uğrayan ve genç kız kanı içen, güneşten etkilenmeyen bir Japon vampiri kazandırmıştır film.

Teknoloji ve Aksiyonla Yoğrulmuş Kâr Amaçlı Filmler

Bu tür filmlerin ortak özelliği olarak genellikle yüksek yapım bütçelerinin olduğu, başrollerde zamanın popüler oyuncularına yer verildiği ve oyuncuların seksapelinden yararlandıkları, bu şekilde ve roman, çizgi roman, bilgisayar oyunu uyarlaması olanların ayrıca hazır bir izler kitlesine sahip olarak kâr amaçlı oldukları, sundukları görsellik ve aksiyonla izleyici için oyalayıcı nitelikte oldukları, senaryo yapılarının ve karakterizasyonlarının alışılanın dışına çıkmadığı görülmektedir.

Zamanın bilimsel ve teknolojik gelişmelerine göre film karakterleri, tiplemeleri de nitelik değiştirebilmektedirler. Vampirin kanla olan yaşamsal ilişkisi ise özellikle medikal alandaki ilerlemeler doğrultusunda filmlerin konusunda ya da vampirin ele alınışında öne çıkmaktadır.

Bu filmlerin vampirin doğasından kaynaklanan ontolojik sorunları değil güncel silahları, film yapımında büyük değişiklikler getiren üç boyutlu animasyon gibi teknikleri kullanmasıyla aksiyon sahneleriyle ve dekorlar gibi aksesuarlarla zengin bir görsellik içerdiğini söylemek gereklidir. Bir başka ortak özellik olarak da gişe yapan pek çok film gibi devam filmlerinin çekildiği söylenebilir.

Ne var ki çoğunlukla korku ve bilimkurgu türünün ayrıcalıklı özelliği olan uyarıcı niteliğin yerini tür filmlerinin genel özelliği olan uylaşımcı yapı almaktadır.

Blade (Stephen Norrington, 1998), Marvel çizgi romanlarından biri olan *Blade*'den uyarlama olan bu ilk filmin devam filmleri de çekilmiştir, *Blade II* (2002) ve *Blade Trinity* (2004); daha sonra da 2006 yılında dizisi çekilmiştir. Marvel çizgi romanlarının dünyaca tanınması, şüphesiz filmin yapımında önemli bir etken olmuştur. Marvel'in süper kahramanlarının pek çoğu sinema perdesine taşınmıştır; *Blade, Örümcek Adam, Fantastik Dörtlü, X Men, Daredevil, The Punisher, Hulk Marvel* uyarlamalarından bazılarılardır.

Blade, klişelerle yüklü bir filmdir. Gişe amaçlı bir yapım olduğu, üstüne de Marvel uyarlaması olduğu eklendiğinde bu du-

rum normal sayılmalı gibi bir genel kabul varsa da sinema sanatı açısından bakıldığında başlı başına bir sinema filmi olarak görmekten alıkoyacak şekilde bir çizgi roman uyarlaması olduğu kahramanın hareketlerinde ve diyaloglarında stilize olmaktan uzak bir çizgide göze batmakta, karakterizasyonun yüzeyselliği, sadece çizgi romandan alınıp filme yerleştirilmiş olmasıyla her an izleyicinin gözünün önünde durmaktadır. Bu duruma örnek oluşturan birkaç unsur aşağıda yer almaktadır.

İnsandan vampire dönüşenlerden olan, işlettiği gece kulüpleriyle vampirlerin normalden daha fazla dikkat çekmesine yol açan ve efsanelere meraklı olan Deacon Frost, doğuştan vampir olan konseye kafa tutar, vampirlerin dünyaya hükmetmesi gerektiğini, sakınarak yaşamalarının saçma olduğunu, insanların onların besini olduğunu söyler. Efsanelerin, tarihlerinin yazılı olduğu bir kutsal kitapları vardır vampirlerin: Erebos.[73] Kullanılan dilin çözülmesi zordur, ölü bir dildir. Kanla yazılmıştır.[74] Kan tanrısı La Magra'nın on iki seçkin kişinin kanıyla uyanacağı kehaneti yazılıdır kitapta. Bunun içinse Gündüz Gezen'in kanına ihtiyacı vardır. Gerek kitabın ismi gerek kullanılan alfabenin niteliği gerek kehanet ve kan tanrısı, kötücül bir gücün uyanması, uyanması için gerekli koşulların sağlanması ya da engellenmesi, hep bildik unsurlardır, hiçbir orijinal fikir barındırmamaktadır. Blade'in yoldaşı olan kişinin isminin Abraham Whistler olması, başka tarz bir filmde olsa ironik bir gülümsemeye yol açabilecek bir gönderme olabilecekken bu filmde sadece kalabalık durmasına yol açmıştır.

Vampire ilişkin genellemelerin bir kısmını almış, bir kısmını da bu filmin türüne uygun değil sloganıyla reddetmiştir. Ne var ki bir yandan da gün ışığından mahrum olmaları ve istedikleri

73. Erebos: Erebos ve Nyks, Khaos'tan doğmuştur. Erebos yeraltı karanlığıdır. Erebos ile Nyks'in birleşmesinden Aither ve Hemera doğmuştur. Roma Yunan'ın kültürünü kendine uyarladığında Erebus olarak son eki değiştirmiştir.

74. Abdul AlHazred'e atfedilen ve kanla yazıldığı varsayılan Al Azif/ Necronomicon adlı kitap, aslında sadece varlığına inanılan bir yapıt olup H. s. Lovecraft'ın yazısında geçmektedir. Lovecraft'ın belirli bir okur kitlesi için popülerlik kazanmasıyla Necronomicon'dan pek çok yerde bahsedilir olmuştur. Lovecraft yazılarında bir evren yaratmıştır, kentleri, kadim kentleri, tanrıları, kitapları, kadim metinleri ile. Necronomicon bunlardan biridir, günümüzde başlı başına popülerleşmiş olandır sadece.

kadar su içsinler susuzluklarını gideremeyecekleri gibi eski söylencelere ait unsurlar yer almaktadır bir yandan. Burada, filmin vampirleri nasıl nitelediğine geçilebilir. Haç ve kutsal su vampirlere karşı etkili değildir. Bunlar dine dayalı batıl inanç kapsamındakileri reddederken filmin başında ısırılan kadının hemotolog olması üzerinden kana ilişkin bilgilerin yer alması gibi unsurlarla da desteklenen şekilde teknolojik olanı ve bilime dayalı olanı kabul etmektedir. Vampirlerin çoğunun gümüşe alerjisi vardır. Sarımsak özü anafilaktik şoka neden olur. Başa ya da kalbe nişan alınmalıdır vampiri öldürmek için. Günışığı ve morötesi ışık etkilidir. Günışığından korunmak için güneş kremi sürerek ve kask takarak başları da dahil iyice örtünerek dışarı çıkabilirler. Aksi halde güneş ışığı vampirleri yakarak öldürmektedir. Gün doğmadan kaldıkları yere dönmeleri gerekmektedir.

Yatağın üstüne kapanan bir kapak yoluyla yatan kişinin tamamen içinde kalacağı şekilde tasarlanmış yataklarda uyurlar, tabutta değil.

Kan ihtiyaçları, kanlarındaki hemoglobinin yetersizliğine dayandırılmaktadır.

Yine tıbba dayandırılarak geliştirilen silah olarak kanın pıhtılaşmasını önleyici bir madde vampir kanıyla karıştığında şiddetlki bir patlamaya yol açmaktadır.

Çok hızlı hareket edebilmektedirler, mermiden kaçabilecek hızda.

Kendilerini yenileyebilmektedirler, kolları kesildiğinde yenisi oluşmaktadır örneğin.

Vampirler yaşlanmaktadır; ancak insanın yaşlanma hızına göre çok yavaş bir hızla.

Vampirlerin her şehirde bir kan bankası vardır.

Genel olarak vampirlerin özellikleri dışında, kitapta yazılı kehaneti gerçekleştirir Frost. 12 doğuştan vampirin ruhu ve Blade'in kanı birleştiğinde bunları kendinde toplayan kişi olarak Frost çok daha güçlenir. Kılıçla enlemesine ortadan ikiye kesildiğinde bile bedenini kısacık bir sürede eski haline dönecek şekilde yenileyebilmektedir artık. Yine de doktorun geliş-

tirmiş olduğu vampir kanıyla birleştiğinde patlamasına yol açacak ilaçla ölür sonunda.

Annesi bir vampir tarafından ısırıldıktan hemen sonra doğmuştur Blade. Anne kurtarılamamıştır. Ne var ki annesini ısıran vampir Deacon Frost, Blade'in doğduğu gece annesinin dönüşmesini sağlamıştır. İronik bir durumdur sonunda karşı karşıya kaldığı, annesi, Deacon Frost ve Blade bir aradadır, annesini insan olarak öldüren, vampire dönüştürüp eşi olarak yanında tutan düşmanı aynı zamanda kendisinin de böyle melez bir yapıda doğmasına sebep olan kişidir. Sonunda Blade annesini öldürür.

Kan ihtiyacı ergenlikte başlamıştır. Kan içmemek için bir serum kullanmaktadır; ancak zamanla serum etki etmemeye başlar. Güneşe, sarımsağa, gümüşe karşı dayanıklıdır. Güneş ona etki etmemektedir. "Gündüz gezen" demektedirler. Vampirlerin gücünü taşır, kolaylıkla iyileşir. Ancak yaşlanma hızı insanlarınkiyle aynıdır.

Son olarak, Blade'in vampirin doğasına ya da yazgısına bakan, olay örgüsünde vampirin yaşantısı odaklı dramatik çatışmaların incelikle örüldüğü bir film olmadığını, yüksek bütçeli bir aksiyon filmi olduğunu belirtmek gereklidir.

Vampires (John Carpenter, 1998). John Carpenter'ın vampirleri haçtan ya da sarımsaktan kaçmıyorlar. Kalplerine kazık çakılmasıyla ve özellikle de gün ışığında yanarak ölüyorlar. Efendileri öldürmek sıradan vampirlere göre daha zor, çok güçlüler; hrisiyanlıkta şeytanın bir ordusu olması, onların da yandaşları var. Ve belirli bir amacın peşindeler: Kara Haç'ı ele geçirmek. Tüm vampirlerin böylece özgür kılınması. Kara Haç, kutsal emanetlerdendir ve Breziers Haçı olarak bilinmektedir. Vampirlerin bulunduğu yerlere bakıldığında bu net olarak anlaşılmaktadır.

Vatikan'ın bu iş için ayırdığı fonla çalışan vampir avcıları var, yani ödemeler Vatikan'dan. Jack Crow'un ekibi ve Avrupa ekibi öldürülmüştür, ata vampirle karşılaşıp zarar görmeden ayakta kalan tek kişi Jack Crow'dur. Sonunda yanında vampir tarafından ısırılan ve birkaç gün içinde dönüşecek olan bir fa-

hişe, Katrina ve onun tarafından ısırılan arkadaşıyla ekibe yeni katılan rahip vardır.

Büyük vampir efendisi, 1311'de Prag'da doğmuş olan Jan Valek'tir. Bir rahiptir; ancak sonra kilisenin karşısına geçerek köylülere liderlik yapar ve bazı kasabaları ele geçirir. Yakalanıp öldürülür; ancak daha sonra geceleri dolaşırken görülür. Vampirlikle ilgili bilinen ilk örnektir. Ata vampir olduğu varsayılmaktadır yani. Burada köylülere önderlik eden yönüyle spesifik bir gönderme yapılırken geceleri dolaşırken görülmesinin bildirilmesi, mezarına bakılıp boş bulunması gibi unsurlar da folkloriktir. Bu, kilisenin sır olarak sakladığı versiyonu değildir hikâyenin. Asıl hikâye ise ilk vampiri katolik kilisesinin yaratmış olduğudur. Valek iblislerce ele geçirildikten sonra kilise boşaltılmıştır, Valek Fransa'da Berziers Kasabası'na götürülmüştür. Orada kadim ve yasak bir ayin düzenlenmiştir, bir tür şeytan çıkarma ayini. Uzun ve çok da vahşi bir ayindir. Ne var ki ayin yanlış yapılmıştır, beden yok edilirken ruhu esir kalmıştır. Bu ayinin sonunda Valek, ruhu ölü bir bedende olan bir yaratığa, bir vampire dönüşmüştür. Kara Haç, Berziers Haçı şeytan çıkarmada kullanılmış ve Roma'ya götürülmüştür. Haç daha sonra Amerika'da İspanyol misyonerlerce elden ele dolaştırılmış, yeri Vatikan'dan bile gizli tutulmuştur, yüzyıllardır. Vatikan'dan iki kişi, Kardinal Alba ve arşiv sorumlusu haçın yerini bilen tek kişi olan Peder Joseph Molina'yı bulup haçı geri almak için gelmişlerdir. Peder Joseph Molina'nın haçın yerini bildiğini bulan da Kardinal Alba'dır. Yaşı ilerleyince inancını sorguladığını, tanrı ya da cennetten hiç emin olmadığını ve ölüm korkusuna düştüğünü ve ölümsüzlüğü, vampirliği seçtiğini, şeytanla, Valek'le anlaştığını anlatarak son ayinde yerini alacaktır. Şeytan çıkarma işlemi tamamlanmadığı için Valek sadece geceleri serbesttir, haçı bulup ayini tamamladığında günışığında yürüyebilecektir. Ayinin orjinaliyle aynı olması gerekmektedir ve bunun için bir savaşçının, ki bu savaşçı Jack Crow'dur, kanı gereklidir, savaşçı yanan bir çarmıha gerilmelidir ve güneşin ilk ışıklarıyla önemli kısma geçilmelidir. Sonunda Valek güneş ışıklarıyla yanarak ölür.

Valek gibi kendince haklı bir amacı olan ve güçlü bir karakterin, 600 yıllık bir ata vampirin karşısına ondan iyi olabilecek; ancak ne istediğini bilen ve amacından sapmayan, amacından sapacak yönlerini göremeyeceğimiz şekilde tek yönlü çizilmiş ve bu yolda her şeyini ortaya koyan, silah ve hırsla donanmış, bir western kovboyunun karakterine bürünmüş kişi çıkabilir, Jack Crow. Bunun için sebep olarak da ailesinin vampirler tarafından öldürülmüş olması verilmiştir, babası vampire dönüştükten sonra, önce annesine saldırmış; sonra kahramanımızın peşine düşmüştür ve kendi babasını öldürmüş biridir Jack Crow. Kilise tarafından büyütülmüş ve bir vampir avcısı olarak yetiştirilmiştir. Bunların diyaloglarla anlatılarak geçilmesi filmin aksiyonu fazla ve oldukça eğlenceli olmasına elvermiştir. Rahiplerle beylik konuşmalar, Peder Adam Guiteau'nun arşiv sorumlusundan bir avcıya dönüşmesi, Avrupa vampir avcısı ekibinin vampirlerce öldürülmesinin terörist saldırı olarak basına açıklandığını kardinalden duymak, vampir avcısı ekibin alkole ve kadına düşkünlüğü, ata vampir Valek ve yandaşlarının trash kostümleri ve saçları gibi alışıldık unsurlarla birlikte elbette. Çizgi romana uyarlansa ne kadar başarılı olabileceği açıktır.

Film genel olarak biraz western havasında, biraz aksiyon, biraz kan, biraz kovalamacayla eğlencelidir, hikâye diyaloglarla film karakterlerine ve biz izleyicilere açıklanmaktadır. Kovalamaca kısmı da basit bir formülle çözülmüştür, vampir tarafından ısırılan kişi kısa süre içinde onun zihniyle bağlantıya geçmektedir. Yani Katrina, Valek'in gördüğünü görmektedir ve dönüşümü de zaman aldığı için bu bilgiyi avcı ekibe verir. Böylece Valek'in peşine düşebilirler. Bunların dışında, Hıristiyanlığın merkeze alındığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Vampirlere ve vampirleşmeye ilişkinse günışığına çıkamamaları esas alınmıştır, vampire dönüşme süresi üç-beş gündür ve bu süreçte yemek yiyemez dönüşen kişi, sonra da kanla beslenir. Vampirleşmenin en büyük belirtisi dişlerin değişimidir. Ata vampir, dönüşenler için hem yaratıcı baba hem de onların ordusunu oluşturdukları Şeytan kimliğindedir. Ancak vampirin

Şeytan'la özdeşliği doğru kurulmamıştır, hikâyenin merkezinde din olduğu için anılması gerekiyor gibidir şeytanın adı. İlgi çekici bir unsur da vampirler ışığın giremeyeceği binalarda ikamet ederler ve filmde Valek'i açık alanda toprakta uyurken görürüz. Sadece saklanmak için olmasa gerek. Gece olduğunda topraktan çıkan Valek, görsel olarak da şıktır.

Underworld (Len Wiseman, 2003). Vampir aileleri birbirlerinden kopuk yaşamakla birlikte üç ata vampir vardır: Marcus, Amelia ve Viktor. 14 yüzyıldır devam eden bir sistem kurmuşlardır, ikisi uyurken biri hükmeder ve sırayla birbirlerini kanlarıyla uyandırarak devam ederler. Viktor'un kızı Sonja, eskiden vampirlerin gündüz muhafızları, köleleri olan kurt adamlardan birine âşık olmuş, hamile kalmıştır. Viktor, kanların karışmasından korkarak kızını günışığına maruz bırakmak suretiyle öldürmüş, kurt adam Lucian'a ise ölümünü izletmiştir. Bunun üzerine Lucian kaçarak lycanların başına geçmiştir. Böylece aralarındaki savaş başlamıştır.

Viktor'un sağ kolu, iktidarda olanın ayrıcalıklı yaşadığına tanık, onların yalanlarını ört bas eden ve pisliğini toplayan Kraven, lycanlara yapılan bir saldırıdan sağ çıkan tek kişidir. Vampirlere Lucian'ı öldürdüğünü söylemiştir, kolundan Lucian'ın Viktor'a ait olduğunu gösteren damga olan deri parçasını kanıt getirerek. Gerçekte ise anlaşmışlardır, Lucian'ın varlığından kimsenin haberi olmayacaktır ve bir gün iktidarı Viktor'dan alacaklar, Kraven başa geçecek ve aralarında barış olacaktır. 600 yıl önce aralarındaki savaşta bir gece lycanların kökünü kazıyıp Lucien'ı öldürdüklerini zannetmektedir vampirler. Savaşçı bir grup da vardır, gününü gün eden aristokrat vampirlerin yanı sıra, şehri gözleyip lycanları tek tek avlamaktadırlar. Kraven bu gruptan birine, Selene'e âşıktır. Vampirlerde tam bir sınıfsal yapılanma ve aristokrat klanlar arasında politik ilişkiler söz konusudur. Lycanlarda ise bir toplum yaşantısını görmeyiz, adeta Lucian'ın ordusu gibidirler. Hepsi güçlü erkeklerden oluşur, yeraltının dehlizlerinde yaşarlar; film fazlaca zorlanarak kaba saba, cahil göstermeye çalışmıştır lycanları. Ama bunun zorunlu

bir mahrumiyetten kaynaklandığını da vererek. Kısacası, gerçek dünyada insanların kurduğu sistemden çok farklı değil.

Viktor, insan kanından haz aldığı, evlerini basarak aileleri yok ettiği, kanlarını emdiği bir gece, bir evde öldürdüğü kızına çok benzeyen bir kız görerek onun kanını içememiş, bunun yerine onu sahiplenmiş, vampire dönüştürmüştür. Bu, Selene'dir. Elbette kızı gibi büyüttüğü Selene'e ailesini öldürenin lycanlar olduğu ve kendisinin lycanları öldürüp onu kurtardığı yalanını söylemiştir.

Kraven'le yaptığı anlaşma bir yana, Lucian ilk gerçek ölümsüz insanın soyundan olan ve onun belirli bir genetik özelliğini taşıyan bir insan aramakta, Corvinus soyundan olanları bularak deney yaptırmaktadır. Ancak onun kanı vampir-lycan birleşmesine elverecektir. Sonunda hücrelerin birbirini yok etmediği, lycan-vampir birleşimine izin veren kanı taşıyan kişiye ulaşır; bu, Michael'dır. Kanların birleşmesi gerçekleştiğinde vampirden de lycan'dan da üstün biri doğmuş olacaktır, Lucian'ın nihai amacı budur.

Ancak Selene lycanların Michael'ın peşinde olduklarını fark eder ve uyandırılma sırası Marcus'ta olduğu halde Viktor'u uyandırır. Soykırım, arıkan taraftarı, bilgiye tekel koyan Viktor'un çözüm bulacağını sanarak. Amelia, üç ata vampirden biri, kanıyla Marcus'u uyandırmak için gelmek üzeredir. Hükmetme sırası Marcus'tadır. Ne var ki Amelia'nın trenini basarak onun da kanını alır lycanlar. Lucian Michael'ı ısırarak kanını alır, kan örneği elindedir artık, Michael da dolunaya iki gün kala ısırılmıştır. Michael'ı aramasının nedeni, onun kanı aracılığıyla kendisinin vampir kanını taşıyabilecek olmasıdır. İktidarı kendisi için istemektedir, Kraven'a söylediği gibi Viktor'un ölümünden sonra aralarında Kraven'ın vampirlerin başında olacağı toplulukla aralarında barış değil. Ancak henüz safkan vampir olan Amelia'nın kanını kendine enjekte edemeden gümüş nitrat kurşunla Kraven tarafından vurularak ölmek üzereyken Selene'e, yine Kraven tarafından gümüş nitratla vurulan Michael'ı ısırmasını söyler. Böylece Michael, Amelia ve Lucien'ın kan birleşimi değil

ve Lucian'a verilen bir başvampirin kanı değil, Selene'in ısırığı olmasıyla Michael'ın bedeninde Lucien ve Selene'in genetik özellikleri birleşmiş olur.

Küçük çatışmalar başarıyla kurulmuştur, Selene'nin ailesini yok edenin Viktor olduğu bilgisini Kraven'dan duyması gibi. İlk bakışta film iktidar ilişkilerine değinir gibi görünmektedir. Lucian'ın savaşın nasıl başladığını Michael'a anlatması çok ilgi çekicidir örneğin, bir zamanlar köle olduklarını söyler lycanların, vampirlerin günışığı muhafizları. Ve kaçtım, diğerlerini de aydınlattım diyerek devam etmez elbette. Sözel ve görsel olarak, "devamı gelecek" demektedir sonunda. Kaldı ki hemen ardından devam filmi, *Underworld Evolution* çekilmiş, bunu *Underworld: Rise of the Lycans* (2009) ve *Underworld: Awakening* (2012) izlemiştir. Beşinci bir filmin çekilmesi de muhtemel görünüyor, her ne kadar devam filmlerinin hemen her bakımdan gişe başarısı dışında bir amaç gütmediği açıksa da. Sonuçta *Underworld*, yüksek bütçeli bir aksiyon filmidir.

Aşk yok sayılmamıştır elbette, gerek yan karakterler gerek kahraman için. Hatta Hollywood'un ilk bakışta yakalanan kutsal aşk klişesi hiç oyalanmadan verilmiştir, Kate Beckinsale'in görsel cazibesinin de kullanılmasıyla. Selene ve Michael metro istasyonunda bakıştıklarında, Michael peşine düşüldüğünden bihaber olması, Selene'nin de onun peşine lycanların düştüğünü bilmemesiyle, Selene'nin lycanları gözlemekte olduğu için denk düştükleri gerçeğinin üstünü çizivermiştir. Aynı sahneden hem içerdiği aksiyonun şiddeti hem de Michael'in henüz olaylarda etkin olarak rol almazken, kahramanın aydınlanmadan önceki saf halinde kahraman ilan edilmesiyle, ki doğuştan özellikli olması da klasik kahramanın özelliklerine uymaktadır, yararlanılmıştır. Michael lycanlarla vampirler arasında çıkan çatışmada yaralanan bir kadına yardım etmek için kendini düşünmeden atıldığında, kahraman ilan edilmiştir, doktor kimliğinden yararlanılarak ve Selene'le karşılaşması da aynı sahnededir. Doğrudan bu iki karakter filmde başroldeki iyi kahramanlardır, denmiştir. Bu kahraman kimliği, soyundaki ilk ölümsüze dayandırıldığı

biyolojik bir açıklamayla pekiştirilecektir; neredeyse bir seçilmiş olarak ele alınacaktır Michael.

Zencilerin yan rollerde olduğuna adeta dikkat çeken film, bu tarihte ve bu dünyada geçer. Mekânlara baktığımızda vampirlerin yaşadığı malikanenin modern teknoloji ürünü olan güvenlik sistemleriyle donanmış olduğunu ancak aristokrasinin buram buram tüttüğünü de görmekteyiz, gayet ihtişamlı iç mekânlar kullanılmıştır. Dekor ve kostüm detaylarında yer yer gotik bir hava verebilecek unsurlar kullanılmakla birlikte bunların işlevi daha çok zamanla ve iktidarla ilişkilidir. Bu tarz filmlerde artık gelenekselleştiği üzere bu malikane çok büyük olan bahçesiyle sokaktan ayrılmıştır ve böylece gerekli izolasyonu ve güvenliği sağlanmıştır. Ancak şehir efsanesi niteliğinden, insanların dünyasıyla ilişkinin olabilecek en alt düzeyde tutulmasıyla çıkılmıştır, hikâye kurt adam-vampir hikâyesidir. Kurt adamlar, sunumlarına uygun olarak yeraltını mekân tutmuşlardır. Bunun dışında vampirlerin kurt adamları sorgulamak için kullandıkları bir bina ve metro ile Michael'ın çalıştığı hastane dikkat çeker. Son iki mekân, insanları da gördüğümüz mekânlardır. Hastaneye Michael'ı aramaya gelen lycanlar polis üniforması giymişlerdir ve polis arabası kullanmaktadırlar.

Filmde vampirlerin kurt adamların yapısal özelliklerine, aksiyonun sonucu olarak gerekmedikçe girilmemiştir. Göz renklerinin belirli durumlarda değişmesi gibi görsel zenginlik katan etkenler dışında doğalarına ilişkin detaylı bilgi yoktur filmde. Ancak aksiyona yönelik eylemler titizlikle hazırlanmış, örneğin Selene karakterinin ateş ederken gözlerini kırpmadığını gururla anlatmaktadır röportajlarında filmin yönetmenleri, yapımcıları. Bunu başarabildiği için diğer filmlerdeki gibi, örneğin Blade, güneş gözlüğünün ardına gizlenmediğini. Underworld filmlerinin hepsini göz önüne aldığımızda kendi dünyasını kurmakta başarılı olduğunu söyleyemeyiz, bir evren tasarımı sunmamakta, karakterler roman kişisinin derinliğine ulaşamamaktadır. Zaten yönetmen de (Len Wiseman) filmini, karakterlerini vampirlerin ve kurt adamların oluşturduğu bir aksiyon filmi olarak tanımlamaktadır.

Underworld filminde adeta vampir, kurt adam gibi varlıkların ne yapılarından ileri gelen zorunluluklara dayanan yazgıları, yaşadıkları dram olarak ele alınmaktadır ne siyasal ya da toplumsal eleştiri vardır, olay örgüsüne hizmet dışında bir işlevi olmayan, örneğin Selene'nin Viktor'un yalanını öğrenmesi gibi dramatik bir etkisi olmayan durumlar vardır sadece ne de güçleri ya da ölümsüzlüğe yakın olmalarıyla ilişkili felsefi bir bakış geliştirilmiştir. Kana duyulan açlık, haz gibi konulara ise değinilmemektedir bile...

Vampirler beslenme sorunlarını bilim ve gelişen teknoloji yoluyla çözmüş gözükmektedir, sahibi oldukları şirket Ziodex Endüstrisi önce sentetik plazma üretmiştir, şimdi kan klonlamaktadır. İnsan kanı içmemektedir vampirler, buna açlık duyup duymadıkları ise verilmemiştir, aslında üst düzey dışındakilerin, sokaklarda bulunmaması neredeyse olanaksız olan sıradan vampire ilişkin bir bilgi verilmediğinden, film konusu dışında kaldığından, vampirin doğasına ilişkin bilgi de eksik kalmaktadır.

Lycanların dolunayda uğradıkları dönüşümün onlar için önüne geçemedikleri bir yazgı olarak belirlenmesinden çok bedenlerini silah olarak kullanmalarıyla ilgilenmiştir film. Lycanların ayla ilişkisine dair bilgi sözel olarak, filmin başında Selene tarafından savaşın dışses kullanımıyla özetlenmesi ya da hikâyenin ilerlemesi için kötü bir çözüm olarak verilmiştir; Lucien'in, Sonja'nın günışığına maruz bırakıldığı yerde aynı gece, şans eseri zamanın halen açık kalmış olan tavandaki açıklıktan dolunaya denk geldiği gösterilerek dönüşmesi gibi. Ay artık çok daha etkilidir lycanlar üzerinde, dolunayda dönüşürler ve beslenirler. Isırdıkları kişi lycan'a dönüşür. Dönüşüm sırasında gördükleri vizyonlar, kendisini ısıranın anılarıdır. Gümüşe alerjikler, gümüş değişimlerini kısa süreli geciktirebilmektedir, organlara girdiyse ölümcüldür. Elbette mükemmel bir dengeleri vardır ve ne kadar yüksekten atlarlarsa atlasınlar dengelerini mükemmel koruyarak yere düştüklerinde zarar görmezler. Dönüştükten sonra düz duvarda, tavanda bile dört ayak koşabilirler. Filmin lycanların doğasına ilişkin en öne çıkardığı nokta, kurt

adama dönüşen bedenlerini kötü yazgı olarak görmek yerine silah olarak kullanmalarıdır. *Underworld*'da lycanlar dolunaya gereksinmeden, iradi olarak dönüşerek savaşmaktadırlar. Dönüşümün iradi olması, elbette öncelikle aksiyona hizmet etmektedir. Filmin konusu gereği, dönüştüklerinde bilinçlerini ve hafızalarını korumaktadırlar. Ancak bunun kurt adamlı bir korku filmi olmadığının altını çizmek gereklidir, bu özellikler bir kurt adam filmi için belirlenmiş değildir.

Vampirin özelliklerine gelindiğinde, öncelikle din unsurunun filme dahil edilmediğini belirtmek gereklidir. Filmde sarımsak, haç ya da kalbe saplanan kazıklar yoktur. Biçim değiştirme ya da uçma yetenekleri yoktur. Ölümsüzdür vampir, güneş ışığına çıkamaz, bedeni kendini yeniler. Isırma yoluyla vampire dönüşüm sağlanır. Vampirliğe ilişkin en can alıcı noktalar göz ardı edilmiştir. Genel tanımı itibarıyle vampir, kanı vampir tarafından emilen, vampirin kanını içen, insan olarak ölen, insani olan unsurların öldüğü ve vampir olarak yeniden doğan ya da mezarından vampir olarak hortlayan kişiye denmektedir. Gün ışığı dışında üzerlerinde etkili olan bir şey olup olmadığı, duyu organlarını nasıl kullandıkları, duyum eşiklerinin aralığı, telepati yeteneklerinin olup olmadığı, dönüştürdükleri kişiyle aralarında olmak üzere en azından... Vampirin ya da kurt adamın özelliklerinden dramatik etki yaratmak için yararlanılmamış olduğu, aslında aksiyon için bunların yeteneklerine ya da zaaflarına ihtiyaç duyulmadığı, bunların herhangi bir silah ya da dövüş tekniği, tekel konulan teknolojik bir araçla ikame edilir nitelikte olmasından ötürü, film karakterleri vampir ya da lycan değil de ölümlü insan olan bir film de olabilirmiş pekâlâ *Underworld*, hatta konusunun anahatları hiç değiştirilmeksizin. Kaldı ki filmde de karşılıklı çekişmeleri bu şekildedir. Teknolojiden yararlanarak birbirlerine karşı silah geliştirmektedir vampirler ve lycanlar. Lycanlar gün ışığını silah olarak kullanamaktadırlar, attıkları mermi, ultraviyole ışın içerir. Vampirlerse gümüş nitrat kurşunları silah olarak kullanmaktadır, gümüş sıvı halde kana karışır böylece, bedenden çıkarılamadığı için ölümcüldür.

Gerek beslenme gerek silahlar konusunda teknolojinin yardımına başvurulsun, filmde göze çarpan noktalar bilimsellik iddiasını hiç taşımaması gereken şekilde kurmacadır: Vampir ve lycan kanı birleştiğinde birbirini hücre bazında yok etmektedir. Bu nedenle hem vampir hem lycan tarafından ısırılan biri, baskın olana dönüşmez, ölür. Bir insanın bunlardan, birine dönüşmesi de güçtür; çünkü taşıdıkları virüsler insan için ölümcüldür. Filmin mantığına göre bakıldığında vampirin kendi kanını vererek değil sadece ısırarak dönüştürmesinden bahsedildiği anlaşılmaktadırr. Michael Corvin, ilk ölümsüz insanın genetik yapısını aynen taşıdığı için virüslere bağışık olduğu gibi kanı da vampir ve lycan birleşimini sağlayan ortam işlevindedir. Filmde lycan da vampir de ölümsüz olarak sunulmuştur, aşırı doz gümüş ve gün ışığına maruz kalmak dışında.

Bunu yanı sıra, vampirin ve lycan türlerinin atası ortaktır ve bu kişi bir insandır, ilk gerçek ölümsüz olan kişi, Alexander Corvinus'tur. Film bir köken miti kurma çabasına girmiştir ki bu hikâyenin tutarlılığı için zorunludur. Ayrıca bunu yaparken dini temellendirmelere de başvurmamıştır. Tarihte yer alan köklü bir ailenin ismini kullanarak, Corvinusların, ölümsüz karakterler için efsane nitelikli bir başlangıç oluşturmuştur. Buna göre, ilk gerçek ölümsüz insan, bir Macar lider olan Alexander Corvinus, 5. yüzyıl başlarında iktidarda olduğu sırada vebanın köyünü yok ettiğini görmüştür. Köyündeki herkes ölmüştür, vebadan kurtulan tek odur. Açıklanamayan bir şekilde bedeni vebayı kendi lehine kullanmış ve ilk ölümsüz olmuştur.

"Corvinus klanının oğulları
Biri bir yarasa tarafından ısırıldı,
Biri bir kurt.
Biri de ölümlü hayatın yollarında bir insan olarak yürüdü."

Bu dizeler, filmde gerçekliği olan bir söylence olarak geçmektedir. Dolayısıyla çocuklarından birinin değil de Alexander Corvinus'un genetik özelliklerini ve ölümsüzlüğüne neden olan mutasyonu taşıyan kişinin kanı, türlerin birleşmesine elvermektedir. Hatırlarsak, Vlad Tepeş, Mihály Szilágy'nin kızıy-

la evlenince armasına Corvinus ailesinin simgesi olan kara kuş eklenmiştir.

Son olarak, kanın nasıl kullanıldığı dikkate değerdir. Kan, yaşam ilkesinden çok genetik nitelikleri ileten bir faktör ve bilgi devamlılığı yoluyla iktidar paylaşımını sağlayan bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Vampirin kan emmesi, kurbanını ısırarak kan emmesi yoluyla sağlanan cinsel haz, kendi türüne dönüştürme gibi vampirliğe ilişkin klasik konularla söz edilmemektedir kandan filmde. Üç ata vampir sırayla hüküm sürmektedir, ikisi uyurken biri yüz yıl süreyle hükmeder ve sırayla devam eder bu düzen. Bunlar, birbirlerini kanla uyandırırlar, uyumakta olana kanını vererek. Kan, bedene yayılarak bedenin bekleme durumundan çıkmasını sağlar, kanla beslendikten sonra kısa sürede sağlıklı, dinç hale gelir ve güçlenir. Ata vampirler, anılarını, düşüncelerini, iktidarları süresince olanların detaylı kaydını tek bir vizyona sıkıştırarak kanıyla, kanıyla uyandırdığına devretmektedir. Bilgi devamlılığı sağlanmakta ve bilgi, üç ata vampirin tekelinde olmasıyla, hükmettiklerine kapalı olmasıyla iktidar sağlamaktadır.

Farklı Ülke Sinemalarından Örnekler

Ülke sineması dendiğinde, yapım koşulları, ülkenin tarihi, siyasal yapısı, orada geçerli olan inanç sistemleri gibi yerel unsurların göz önünde bulundurulması bir zorunluluktur. Ne var ki günümüzde vampir filmi söz konusu ise Bram Stoker'ın, Kont Dracula'nın, Sheridan Le Fanu'nun, Erszebet Bathory'nin ve vampirin basmakalıp özelliklerinde belirleyici olmakla ve kastedilen anlamın aktarılabileceği klişeleri yüklenmiş olmakla kendilerinden yaygın olarak yararlanılan kişiler haline geldiklerinin de hatırlatılması gereklidir. Bir de buna Hollywood ve Hıristiyanlık etkisi eklenmelidir.

Örneğin *Zinda Laash* (aka Dracula in Pakistan, Dracula Pakistan'da, Khwaja Sarfraz, 1967), filmi ölümsüzlüğün peşine düşen ve ab-ı hayatı, ölümsüzlük iksirini bulan bir bilim insanının bunu içtikten sonra ölüp vampir olarak dirilme-

si sonucu olan olayları anlatır. Bram Stoker uyarlaması olarak geçmesine karşın belirgin farklılıklar vardır. En hoş görüneni, halk kültürünün ölüyle ilgili düşüncelerine yakın olduğu için, vampire dönüşenlerin öncelikle en sevdiklerini dönüştürmek, kendilerine katmak istemeleridir ki bu tarz inanışların eskiliği ve farklı coğrafyalarda sıklıkla görüldükleri de belirtilmelidir. Buna vampirlerin ölümünün yakınlarının elinden olduğunu da eklemek gereklidir, okült konulara yönelmiş bir bilim insanının elinden değil. Bunun dışında belirtilmelidir ki *Zinda Laash*, yeni bir vampir karakteri yaratmamıştır. Öne çıkan yerel unsur ise Bollywood filmlerinden alışkın olduğumuz üzere, şarkı ve dansların yer almasıdır.

Yine de bu filmlerde yerel unsurlar yer almaktadır elbette. Çin filmlerinde ıslak pirinçle temasın vampirleşmeyi geciktirmesi gibi...

Valerie a týden divů (aka Valerie and Her Week of Wonders, Jaromil Jires, 1970). Öncelikle, bu filmin fantastiğin kaygan zeminini sonuna dek koruduğu ve hem film kahramanı hem de izleyici algısının fantastikte belirleyici kriterlerden olan kararsızlık durumunda kaldığı belirtilmelidir. Bununla birlikte, filme biraz daha yakından bakıldığında anlattığı konu, herkesin okuyabileceği olgular, eleştiriler ve eğretilemeler içerse de özelinde Çekoslavakya tarihini ilgilendirdiği için bu başlık altında ele alınmıştır.

1968 başında Parti Sekreteri olan Alexander Dubcek, bilim ve sanat alanında sansürün kalkmasını, yurttaşlara devlet yönetimini eleştirme hakkı tanınmasını isteyen bir dizi reform başlatmıştır. Prag Baharı, özgürleşme dönemi başlamış ve bunun sonucunda da nisan ayında hükümet değişmiştir.Yeni hükümet sosyal haklar, sanayide ilerlemeci bir program, parti içi yönetim konularında daha özgürlükçüdür. Derhal işinin bitirilmesi gerektiği düşünülmüş, 1968 Ağustos'unda Çekoslavakya, Varşova Paktı üyesi olan devletlerce işgal edilmiş, 5000 ila 7000 tank ülke sokaklarına girmiştir. İşgal zamanı Çekoslavakya'dan batı ülkelerine kaçanların sayısı 300.000'i bulmuştur, binlerce kişi

işinden atılmıştır, partiden atılan Dubcek 18 yıl boyunca bir kereste deposunda memur olarak çalışmıştır örneğin. İşsiz olmak da yasadışıdır, ülkenin entellektüelleri ve sanatçıları temizlikçi olarak çalışmış, kalorifer kazanı yakmış, sebze satmış ve benzer işleri yaparak çalışmışlardır, yurtdışına kaçmadıysalar. Dünyaya buradan ulaşan cılız ses, kalemi güçlü Milan Kundera olmuştur.

Hemen belirtmek gerekir ki yedi gün süren işgale Çekoslavak halkı, Praglılar güçlü bir direnç göstermişlerdir.

> "23 Ağustos Saat 17.30
> Çekoslavak Radyosu bu gece boyunca tutuklamalar olacağının beklendiğini bildirdi. Tüm ülkede oto yollarındaki yön işaretleriyle apartmanların ad plakalarının okunmaz hale getirilmesi, sokak işaretlerinin ve ev numaralarının kaldırılması yolunda bir çağrı yayınlandı. Bu çağrıya ateşli bir karşılık geldi. Prag sokakları adlarını kaybettiler. Prace" [75]

Çekoslovak Sineması'nda Yeni Dalga akımı, radikal ve keskin hatlı estetik anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Resmi kısıtlamalar, sansürler nedeniyle Milos Forman, Ivan Passer gibi Yeni Dalga yönetmenlerinin kimileri yurtdışına gitmiş, memleketlerinden gidemeyenlerse sessizliğe zorlanmışlardır. Çalışmaya devam eden az sayıdaki yönetmense ancak fantastiğe başvurarak dolaylı bir anlatıma yönelmişlerdir. 1970'lerde Çekoslovak filmleri Sovyet kontrollü katı sansür kurulunu geçebilmek için kâğıt üzerinde zararsız görünen kaçış fantezisi filmlerinin her biri, gösterime girdiğinde resmi siyaset için utanç kaynağı olmuştur.

Jaromil Jires Yeni Dalga'nın önemli yönetmenlerindendir. 1960'lı yıllarda çalıştığı projeler genellikle resmi onay alamamıştır, ilk filmi *Krik*'i (The Cry) 1963 yılında çekmiştir. Sürülmüş bir yazar olan Milan Kundera'nın romanından uyarladığı *Zert* (The Joke, 1968) ise yeni hükümet tarafından anında yasaklanmıştır.

Valerie a týden divů filmini Jaromil Jires, 1920'lerin Poetist akımının öncülerinden olan Vitezslav Nezval'in 1935 yı-

75.(çevrimiçi) http://www.solakkedi.com/solak%20kedi/sayi%20002/pragin%20yedi%20gunu%20-%20solak%20kedi.pdf

lında kaleme aldığı gerçeküstü bir peri masalı niteliğinde çok katmanlı anlam yapısı olan romanından uyarlamıştır. Hikâye 1900'ler civarında pastoral bir köyde geçer ve 13 yaşında bir kızı çevreleyen vampirler, büyücüler, rahipler, korku ve erotizm içeren sanrılar söz konusudur.[76] Genel tanımlama peri masalı olsa da bu masalın oldukça gotik bir havası olduğunun altı çizilmelidir.

Film de çok katmanlı anlam yapısını anlatım tarzıyla, karakterlerinin değişkenliğiyle, getirdiği eleştirileri dolaylı yollardan anlatımındaki geçişlilikle, renklere yüklenen sembolik anlamla ustaca kurmuştur. Bu film için genellikle getirilen, menstruasyonun başladığı 13 yaşındaki bir kızın cinsel uyanışıyla çevresinde gördüklerini yorumlayışı tanımlaması son derece yetersiz ve filmin kastettiği anlamı göz ardı eden, yüzeysel bir yaklaşımdır.

Jires bu filmde kendi sözleriyle, "*gerçeklik, düş, korku ve mizah arasındaki bağlantıları araştırmak*" istemiştir. Çek izleyiciler filmde erotizmin yanı sıra filmin olay örgüsüyle saldırgan bir ülke tarafından kendi uluslarının uğradığı kirletilme, saygısızlık ve suistimali algılayışları arasındaki ilişkiyi anlamıştır. "*Sovyet tankları Prag'a girdikten birkaç yıl sonra çekilmiş olan film, koruması gereken kişilerce saflığın bozulması, tecavüz ve ihanet görüntüleriyle doludur.*" [77]

Filmin sonuna dek Valerie'nin anne-babası ortada yoktur, hatta filmin başında öldükleri bilgisi verilir anneannesi tarafından. Annesinin 13 yaşında manastıra girdiğini ve bir piskoposla evlendiğini, şimdi ikisinin de cennette olduğunu anlatır. Filmin sonlarına doğruysa anneanne yalan söylediğini itiraf eder, aslında annesi genç bir oduncuya âşık olmuş, onunla birlikteliğinden bir oğlu ve bir kızı olmuştur. Anneanne kızını kovmuş ve ancak atların onu geri getireceği gün kabul edeceğini söylemiştir.

76. David Melville,The Eccentric Carnival: *Valerie and Her Week of Wonders* (çevrimiçi) http://www.sensesofcinema.com/contents/cteq/07/44/valerie-week-wonders.html

77. Andrew J Horton, "Karlovy Vary: Dreaming a Bad Reality: *Rychle pohyby oci* and the legacy of Jaromil Jires", Central Europa Review,Vol 1, No 9, 23 August 1999 (çevrimiçi) http://www.ce-review.org/99/9/kinoeye9_horton2.html

Kızını, Valerie'yi korumuştur; oğlunu, Orlick'i ise babası kaçırmıştır. Filmin sonunda döneceklerdir eve. "*Valerie'nin uzun süre ortada olmayan anne babası, filmin çekildiği zamanda süresi belirsiz olarak Çekoslovakya'dan sürülmüş olan tüm bir sanatçı, politikacı ve entellektüel kuşağı anımsatmaktadır- ülkenin gençliğini kargaşa ve ahlaksal felç durumunda bırakarak sürgüne giden.*"[78] Anne babanın dönüşüyle film kapanır, öne çıkansa kâbusların sonlanması değildir, karakterlerin sıfat değişimleri devam eder, filmin tüm karakterlerinin baştan beri doğanın içinde ve özgürce davranırken görülen halka katılmasıdır, doğanın içinde yaşanan toplumsal devinimi görürüz filmin sonunda, tüm güzelliği ve çarpıklığıyla.

Savaş sonrası dönemde Çekoslovakya önemli ölçüde sanayileşmiş, tarım ciddi anlamda azalmış ve bu durum elbette sosyal yapılanmayı ve yaşam tarzını değiştirmiştir. Bu konuyla bağlantılı olarak Tanya Krzywinska filmin cinsel ahlak bağlamında anti-Katolik bir tavır sergilediğini belirtmiştir:

> "Filmdeki pastoral sahneler biraz pitoresk bir cinsel masumiyet çağrışımıyla birlikte görülür. Bedeni doğayla ilişkilendiren ritm ve döngüye odaklanmasıyla paganizme sapma, kaybedilmiş tarım hayatı mitine ve romantizmine dönüş yer alır Valerie a týden divů filminde. Elbette bu durum sadece Çekoslovakya'da değil endüstrileşen dünyada yaşanan bir olgudur. Yerel, kendine özgü, halk kültürüne bağlı olan doğaya dönüş şeklindeki yaşam tarzının düşlenen gerçekliği, otantikliği için duyulan özlem, pek çok başka yerlerde üretilen diğer okült ve fantezi üzerine kurulu filmler ve popüler kültürün diğer türleri hakkında bilgi verir."[79]

Filmde sıradan halkı çamaşır yıkarken, yemek yerken, birbirleriyle şakalaşırken ve sevişirken hep açık havada ve doğanın içinde görmekteyiz. Göze çarpan başka bir şey de bu kişilerin

78. David Melville, The Eccentric Carnival: *Valerie and Her Week of Wonders* (çevrimiçi) http://www.sensesofcinema.com/contents/cteq/07/44/valerie-week-wonders.html

79. Tanya Krzywinska, "Transgression, transformation and titillation: Jaromil Jireš's *Valerie a týden divů* (*Valerie and Her Week of Wonders*, 1970)", Kinoeye, Vol 3, Issue 9, 15 Sept 2003 (çevrimiçi) http://www.kinoeye.org/03/09/krzywinska09.php

sürekli olarak beyaz giysiler içinde görülmesidir, beyaz rengin sembolik anlamıyla bu kadar kuvvetle vurgulandığı diğer yer zaten Valerie'nin odasıdır, zemin, duvarlar, yatak, eşyalar, perdeler, her şey beyazdır. Başka unsurlar da gösterge olarak kullanılmıştır, siyah file şal gibi.

Filmin kapanışında yine de kişilerin çeşitli niteliklere bürünmeleri yer alır, toplumsal ve yönetimsel işleyişin çarpıklığını öğrenmiş olan Valerie'nin, ki açık olarak bilgilendiği, bilgilendirildiği sahnelerde elma yerken görüzüz Valerie'yi, artık gözlerini kapatıp kendini bir aldatmacaya kaptırarak yaşaması söz konusu olamaz. Valerie ve onun kimliğinde tüm halk, özellikle genç kuşak olan biten tüm bu kargaşanın içinde yolunu çizmek durumundadır, gözlerini açık tutarak ve yanılgılara saplanmamak için gerçeği görmelerini sağlayacak bakış açısını koruyarak. Valerie, biraz da incilerin yardımıyla, bunu yapmıştır.

İkiyüzlü yapı ve katolizmin cinsellik konusundaki tavrıyla halkı nasıl etkilediği, yönlendirdiği Gracian kimliğinde (de) sergilenmiştir filmde. Canavar, Valerie'ye duvardaki delikten büyükannesi Elsa'nın hiç bilmediği yüzünü gösterir: Elsa rahip Gracian'a yalvarmaktadır ve Gracian onunla birlikte olmayı reddeder. Daha sonra Gracian açık havada yemek yerken Orlick'in aslında ağabeyi olduğu bilgisini verir, daha anlatacak şeyleri olduğunu da ekler. Nitekim akşam Valerie'nin odasına girer –büyükanne kaçarcasına evden çıkmıştır hemen önce– ve Valerie'ye tecavüz etmeye kalkışır. Sihirli inci, Valerie'nin adeta ölü gibi görünmesini sağlar. Gracian korkarak kaçar. Valerie ile Orlick onu kendini asmış olarak bulup evin bodrumuna taşırlar, vampirlerin uyudukları yere. Valerie bir zaman sonra onun uyanmasını sağlar. Gracian önce korkar, Valerie kendisinin de onun da ölü olmadığını, korkmamasını söyler. Gracian derhal oradan kaçarak sokaklarda çığırtkanlık yapmaya başlar. Halkı aralarında bir cadı olduğu, kendisini ayartmaya çalıştığını söyleyerek Valerie'nin yakılması için kışkırtmaya başlar. Nitekim sonunda cadı olduğu savıyla Valerie'nin yakılmasını sağlar, elbette inci kurtaracaktır onu. Gracian'ın küçük bir kıza saldırması ve

yaptığının ortaya çıkacağından korkmasıyla Avrupa ortaçağında sıklıkla görülen bir uygulama olan cadı olduğu suçlamasıyla yakılmaya teşviki, devletin yönetim aygıtlarından dinin, Katolikliğin cinsel ahlak alanındaki tavrının ve işleyişinin eleştirisi nettir.

Benzer şekilde yardım ettiğinin kendisine karşı dönmesi durumuyla, taze kan almasını sağlayarak canavarı ölmekten kurtardığında da karşı karşıya kalır Valerie, iyi niyetle ancak karşısındakinin kötülüğünü göz ardı ederek yaptığı eylemler durumu düzeltmez, karşısındakileri iyi ahlaklı bireylere dönüştürmez. Filmin açık bir uyarısıdır gençliğe. Filmde yaşamın içindeki cinselliğin ve mülkiyet, gençliğe ya da mülke sahip olma hırsının farkına varan bir genç kızın bunları toplumsal ilişkilerin işleyişini de daha önce görmediği bir gerçeklikte görerek konumlandırmasını subjektif bir açıdan izliyoruz. En önemlisi, Valerie edilgen olarak yer almıyor toplumsal sahnede, kendisine gösterilenler var, peşine düştükleri ya da kaçtıkları var ve tüm bunlarla birlikte kendi varlığını ve benliğini koruyarak, öğrenerek ve yeni sanrılar ya da bilgilerle birlikte konumlanarak etkin olarak yer alıyor. Valerie film boyunca bakan, inceleyen, öğrenen, bildiği kişilerin, yerlerin bilmediği yönlerini gören, doğrudan reddetmeyen ama inceleyen ve öğrendiğini yok saymadan yaşayan bir kız olarak çizilmiş, üzerine menstruasyon kanı damlayan papatyayı alıp odasına gider, yattığında papatya elindedir, "devlet düşkünler evi"ne canavarın pelerini içinde girerek orada Elsa'nın, büyükannesinin bir başka yüzünü gören, büyümekte olan bir kızdır. İncinin, kendini yanılgılar dünyasına kaptırmamasını sağlayan, toplumsal ikiyüzlülüğün tehlikelerinden koruyan yardımıyla ayakta kalarak macerasına devam eder, gözlerini açık tutarak.

Geçişli döngülerden oluştuğu söylenebilir filmin, bu döngülerde olay örgüsü bir yandan ilerlerken kimi karakterlerin kimlikleri değişmekte, kimileri aynı kimlikte farklı görünüme bürünmüş olarak belirmektedir. Büyükanne, kiliseye giden dindar kadındır, aynı zamanda ölü gibi beyaz yüzlüdür; büyükanne, sevgilisi Richard (canavar) kızının çocuklarının kendisinden

olduğunu söylediğinde kızını evden kovan ikiyüzlü acımasız annedir; büyükanne, kendisini iğfal edip giden Richard'ı bir kez daha olumlu karşılayan kadındır; uzak kuzen kimliğinde eve geri dönen ve yerli halkın kanını emen kadındır; büyükanne bu adama, Richard'a kendisini gençleştirmesi karşılığında evini (geri) veren kişidir, böylece Valerie'nin (gençliğin) hakkı olanı satmıştır; büyükanne Elsa, yeni gelin Hedvika'nın kanını emerek gençleşen vampirdir, Elsa, genç kalmak ve ölmemek için kurtuluş Valerie'nin kanında, Orlick'in kalbini ona nakletmeliyiz, diyen Richard'ı Valerie'nin ölümü pahasına Orlick'in kalbini kendisine nakletmeye ikna eden vampirdir... Gençlerin kanını emen, geleceklerini, miraslarını kendi faydası için satan, halkın ve gençlerin kanını emerek hayatta kalan, gençleşmeye çalışan vampirdir artık.

Filmde Valerie sırları öğrendikten sonra, evin bodrumundaki vampir yatağında, canavarın krallığında yapılan partide canavarın, vampirin, Richard'ın içkisine bir sihirli inci atar ve bunu içen canavar yok olur, yere düşen giysisinin altından çıkan canavarın bedeni değildir, daha önce başka hayvanları boğazlarken gördüğümüz sansar durmaktadır orada. Herkes kaçışır korkarak sansarı görünce.

Bundan sonra tam bir spiral olmasa da filmin yapısı, bir döngü başlar, filmin başındaki kahvaltı sahnesi tekrarlanmaktadır, büyükanne Orlick'i tanımaz, şehre gelen bir aktördür onun için. Valerie ise bu döngünün yanılsaması içinde değildir. Sonunda bir köylü bir tavuğu boğmak üzere olan sansarı vurur ve ileride tarlada koşmakta olan Richard yere düşer. Paralel şekilde, büyükanne de ölmek üzeredir. Ölüm yatağında Valerie'yi çağırarak yalanını itiraf eder ve anne babasının ölmediğini söyler. Ve atlar filmin başından beri kayıp olan anne babayı eve getirir. Bundan sonra kapanış sahnesi gelir. Bu kısa özetin sebebi, sansarın yapılan eylemin niteliğini, toplumsal bir olguyu sembolize ettiğini belirtmektir. Filmde Richard korkunç görünümlü canavardır, maskenin ardına gizlenerek gerçek yüzünü saklayandır. Elindeki maskeyi sıyırdığında canavar yüzlü ya da

genç ve yakışıklı olarak görünendir, polis memuru, baba, amca, sevgili, vaaz veren din adamıdır, kan içen vampirdir, sansardır. Tüm karakterlerin tekinsiz bir dönüşüm içinde olarak rol aldığı kapanış sahnesinde Richard, sansar da vardır. Elbette sansarın alegorik bir anlatım olması, farklı kimliklerde cisimleşebilecek bir olgu olarak sansarın giysilerin altında görüldüğü plan özellikle, akla hemen Lars Von Trier'nin, aynı anlamı ileten, aynı sembolik ve mizahi anlatımı için *Element of Crime* filmindeki "suç unsuru"nu akla getiriyor.

Filmdeki sembolizm ve eğretilemeler kimi zaman nettir, kimi yerlerdeyse Çekoslovakya tarihinin iyi bilinmediği durumda kolay anlaşılamayacak ama kastettiği genel anlamı verecek kadar muğlaktır. Örneğin büyükanne kızını kovduğunda, Valerie'yi korurken; Orlick, Richard tarafından kaçırılmıştır. Annesinin incili küpelerini alıp geri veren ve Valerie'yi bilgilendiren, koruyan, öğrenmesine yardım eden kişidir, ona, Valerie'yi koruyacak sihirli inciyi veren, hayatta kalmasına ve öğrenerek büyümesine, korkmadan öğrenmesine, korkuyla davranmamasına elveren incidir bu. Orlick'in Valerie için varlığı, işlevi ve doğunca Richard tarafından kaçırılması, Alexander Dubcek'in yönetime geldiğinde Çekoslovak halkı için güttüğü reformist tutumu ve Varşova Paktı üyeleri ülkeye girdiğinde Moskova'ya götürülmesini ve Valerie'yi koruyan inci gibi onun halka, gençliğe verdiği özgürleşme idealini hatırlatmaktadır. Valerie a týden divů, vampirin metafor olarak kullanımının düşsel bir görselliği ve gotik bir düşselliği olan, estetik bir ifadesidir.

Bunların dışında, vampirliğe ve yerel anlayışa ilişkin ayrıca bahsetmek gerekir filmden. Filmde Doğu Avrupa ülkelerinde bilinen vampiri tanımlayan bir kelime hemen dikkat çekmektedir: Canavarın yardımıyla büyükanne Elsa'nın kanını emdiği yeni gelin Hedvika, evlendiğinden beri bir uphirin büyüsü altında olduğunu söyler. Vampirlik ve büyü sadece burada ilişkili olarak geçmez. Richard, vampir, canavar, Orlick'e "cezadan kurtulamazsın, sana suyla işkence edeceğim" dediğinde biliriz ki cadıların kalben temiz olup olmadıklarının anlaşılması için

Avrupa'da uygulanan suya atma işleminden bahsedilmektedir. Kaldı ki Valerie cadılıkla suçlanmış ve odunların üstünde bağlanıp yakılmıştır. Çekoslovakya tarihi kadar Avrupa tarihi için de utanç kaynağı olan yaşanmışlıkları görüyoruz.

Mystics in Bali (H. Tjut Djalil, 1981). Üzerinde çalıştığı kitap için kara büyü üzerine araştırma yapmak amacıyla Bali'ye giden Catherine ve orada yapacağı araştırmada yardımcı olan Hendra yakınlaşırlar. Hendra ona en güçlü büyünün leak büyüsü olduğunu söyler ve Catherine bir leak ustasından ders almaya başlar. Geceleri ormana gidip büyücüyle buluştuğunda leak büyüsünü öğrenirken bir yandan kendi de bir leak büyücüsüne dönüşür ve bir yandan da leak ustasının kölesi haline gelir. Leakların karşısına çıkıp ustasını durdurmaya çalışacak olansa tanrı inancı tam olanlardır, onlara karşı gerekli mantraları öğrenmiş ve bu mantralarla meditasyon yapan Hendra'nın amcası ve ailenin büyükleri bu iyilerin tarafındadır.

Leak büyücüsü, istediği biçime girebilmektedir, bir hayvan, ağaç ya da başka bir insan... Kanla beslenir, yeni doğan bebek kanıyla. Ona karşı koyacak bir güç olmazsa amacına ulaşabilir, tüm dünyayı kendi kötücül gücü altına alabilir. Vampirlikle ilgili ve büyüyle ilgili ilginç bazı belirlemeler yer almaktadır filmde. Vampir, büyü gücüyle nesneleri yönlendirebilir, parmağının bir hareketiyle ağaçları yerinden söküp istediği yöne uçurabilir. İstediği her forma girebilir. Başka bir yaşam formu gibi düşünebilir.

Leak ustası Catherine'i büyüsü altına alabilir, birlikte biçim değiştirerek domuza, yılana dönüşürler. Catherine kendine geldiğinde hiçbir şey hatırlamadığı zamanlardır bunlar genellikle. Geceleri ormanda buluştuklarında ritüelleri öğretir ve Catherine kısa sürede Leak büyücüsü olur. Çok kısa bir zaman içinde birbirleriyle telepati yoluyla anlaşma düzeyine gelirler. Leak büyücüsü, kontrolü altına aldığı Catherine'i beslenmesini sağlayacak vampir olarak kullanmaktadır. Catherine, öğrendiklerinin karşılığını bu şekilde ödemektedir, istemli ya da istemsiz, bebek kanı içerek. Artık leak ustası, emirlerine uyacağı sahibesidir. Bil-

dik bir yöntemle gerçekleşmez leak büyücüsünün beslenmek için Catherine'i kullanması: Catherine'in başı, iç organlarla birlikte gövdesinden ayrılarak havalanır ve uçarak kanını emeceği bir bebek arar. İlkinde, uçarak girdiği evde bir kadın doğum yapmak üzeredir, baş kadının bacak arasına girerek bebeği emmeye başlar, kadının karnının indiği ve öldüğü görülür. Bebekle beslenen baş, açık pencereden uçarak çıkar gider. Usta böylece Catherine'i kullanarak beslenmeyi başarmıştır, Ona göre başını ödünç almaktadır sadece. Yenilenmek için, gençleşmek ve güçlenmek için taze kana ihtiyaç duymaktadır. Leak ustasının yenilenmesi için üç yaşamı alması gerekmektedir. Bundan sonra sonsuza kadar yaşayacaktır, sonsuza kadar genç kalacaktır. Başının ödünç alındığı zamanlarda Catherine bir tür trans halinde kalır, başı ve ona bağlı organları bedene boyundan girer ve kendine geldiğinde olanları hatırlamaz.

Çevrede "uçan baş" haberleri yayıldığında halk önlem alır, girebileceği evlerin kapıları kapalı tutulur, üzerinde kutsal sözler yazılı kâğıtlar asarlar. Vampiri önlemenin bir yöntemidir bu. Yanı sıra uçan baş bilinen bir şeydir, korkulur, evet ama halkın şaşkınlık duyduğu nokta, uçan başın saçının boyalı olmasıdır. Catherine rolünü batılı biri oynamaktadır.

Filmde görülen bir başka yöntemin o coğrafyada görülen bir inanç, halk kültürüne ilişkin bir bilgi mi yoksa filmin fantezisi mi olduğu bilinmemekle birlikte burada bahsetmek ilginç olacaktır. Amcasından el almış olan dindar bir adam olan Hendra'nın amcasının vampirlere, leak büyücülerine karşı uyguladığı yöntem şudur: Catherine'in başı gövdesinden ayrılmış, uçarak beslenmeye gitmişken geri döndüğünde bedene yerleşememesi amacıyla uzun kürdanlar batırır boynuna, böylece ne başa bağlı organlar ne de baş bedene girip bir bütün olamaz. Oldukça eğlenceli bazı görüntüler vardır, bu hale geldikten sonra kocaman uzun iki vampir dişi oluşmuştur ve baş bedenin etrafında dolanarak uzun kürdanları boyundan çıkarmaya çalışır ama dişler engel oluşturur, başaramaz ve uçarak uzaklaşır.

Bunların dışında, mezarında huzursuz olanın mezardan çıkacağına ilişkin genel kanı filmde de vardır. Catherine zaten ölmeden vampir olmuştur, bedeni gömüldüyse de başından ayrı olduğu için mezarından çıkması kaçınılmazdır ve baş da bedenle birleşmek için gelecektir. Amcası Hendra'ya üç gece hiç uyumadan mezarın başında nöbet tutulması gerektiğini anlatır, başla gövdenin birleşmesini önlemek için. Artık Catherine tamamen dönüşmüş olduğundan herkesi öldürebilecek bir canavardır, dört kişi dua ederek mezar başında bekler. Leak büyücüsü ve Catherine'in başı gelir, beden mezardan kalkar ve başla beden birleşir.

Tahmin edilebileceği gibi iyilerle kötülerin çarpışması yer alır bu noktada; ancak beklenmeyen bir gelişme olur ve Hendra'nın büyük amcası gelir, çok güçlüdür. Elbette leak büyücüsüyle Hendra'nın amcasının ya da büyük amcasının karşılaşması alelade yöntemlerle olmaz. Uçabilirler, havada durabilirler, biçim değiştirip elektrikle çarpabilirler...

Buna karşın leak ustasının, leak kraliçesinin ölümü son derece bilinen bir şekilde gerçekleşir: güneş doğar. Her vampiri yakan güneş ışığı, leak ustasını da yakar. Bu sahneden horoz ötüşünün de eksik olmadığı belirtilmelidir.

Batı sinemasının izleyiciyi çekmek için kullandığı yöntemlerden olan seksi, cazibesine karşı koymanın zor olduğu güçlü bir vampir değildir *Mystics in Bali*'de karşımıza çıkan. Son derece kısa boylu, yüzü ciddi biçimde deforme olmuş, çirkin saçlarının başının ön tarafında aşağılara kadar sarkarak yüzünü kapattığı, çok büyük ve pençe gibi ancak çok daha uzun kıvrık tırnaklarla biten ellerinin olduğu, keskin tiz çığlıklar atan ve cazip değil tiksindirici olan bir vampir var bu filmde. Ancak bebek kanıyla gençliğini geri kazanabilmektedir, o zaman da normal ama genç bir kadına dönüşür, bir aristokrata ya da cinsel arzu nesnesine değil.

Öncelikle, 1970'li yıllarda Endonezya hükümetinin yerli yapımları destekleme kararıyla birlikte Endonezya Sineması'nın altın yıllarını yaşadığı belirtilmeli. Çizgi roman uyarlamaları

sıklıkla yapılmıştır ve explotation tarzı filmler [istismar filmleri] yükselişe geçmiştir. Mistik savaşçılar, süper kahramanlar ön plandadır, plastik makyaj ve fantastik varlıklar için elindeki her malzemeyi değerlendiren kişiler önem kazanmış, adeta eline geçen her materyalden film için kullanılacak bir şey çıkararak içinde bulundukları şartlar için mucizeler yaratmışlardır. 1980'li yıllardaysa başka yerlerde olduğu gibi Endonezya'da da video furyası başgöstermiş ve dövüş sanatları, seks, gore, korku, büyü filmlerin merkezine yerleşmiştir. Geleneksel inanç ve korkuları, voodoo, kara büyü konularını işleyen filmler halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Filmin yönetmeninin açıklamasıyla: "*Diktatörlükle yönetilirken korku filmleri bir protesto yöntemiydi. Hükümeti eleştiremezdiniz böylece tüm nefretinizi iblise çevirirdiniz.*"

Mystics in Bali, yapımcının Balili bir genç olan Putra Mada'nın yazdığı *Leak Ngakak* adlı romanı şans eseri okuyup beğenmesi üzerine çekilmiştir. Dağıtımını Mondo Macabro'nun yaptığı filmin DVD ekstralarında filmin gerçek bir hikâye olduğu bilgisi verilmiş ve verdiği destek için Endonezya hükümetine teşekkür edilmiştir.

Mystics in Bali filminde Endonezya Sineması için farklı olan bir unsur vardır. Endonezya'da kötünün, demonik olanın, şeytanın karşısındaki iyiyi genellikle, ülkenin inancı nedeniyle Müslüman biri oynar, dindar Müslüman kötüyü yener. Oysa bu filmin konusu Bali'de geçmektedir ve ülkenin kalanından farklı olarak Bali halkı Budisttir ve inancına son derece bağlıdır. O kadar ki Balililerin rahatsız olmaması için film çekimleri Java'da yapılmıştır. *Mystics in Bali*'de vampirin, kara büyücünün, leakın karşısında Budist sutralar, öğretiler, meditasyon ustaları çıkmaktadır. Filmde Balililerin inancı, Budizmin ritüelleri yoğun olarak yer almıştır.

Leakların tanımına bakıldığında yerel halk kültürünün bazı noktalarda yaygın inanç sistemleriyle ne kadar yakınlaştığı görülmektedir. Leak olmak için büyülü sözler öğrenilir ve bunlar söylenerek meditasyon yapılır. Biçim değiştirmek önemli bir

konudur. Belirli yerler vardır biçim değiştirmek için, uygun yerler, mezarlıklar, kavşaklar, iki nehrin birleştiği yerler, insanların hiç ikamet etmemiş olduğu boş alanlar gibi. Kurt adam, sıklıkla uygulanan bir dönüşümdür. Sıradan leaklar daha çok kuşa, domuza, maymuna, yılana dönüşebilirken güçlü leakların her türlü doğaüstü gücü vardır. Leak olma yolunda adım adım ilerlenir ve aday çeşitli sınavlardan geçer, işkence görür: Korkunç varlıklar baltayla başını gövdesinden ayırır, devasa yılanlar bedenini sarmalar... Bu sınavlar sırasında leak adayı kıpırdamadan durmayı başarmalıdır. Açıktır ki dünyanın genelinde rastlanılan Şamanizmdeki sembolik ölüme eşdeğer sınavlardır bunlar. Tipik erginlenme ritüelleridir, adayın erginlenmesi için gerekli bilgileri, sırları edinmesi ve sınavlardan geçmesi, dayanıklılık kazanması unsurları açık olarak leak adayının da başından geçmektedir. Ayrıca filmin içinde geçen bir bilgi son derece dikkat çekicidir: "Ben" bedenden dışarı çıktığında bir yaşam sonlanmaktadır.

Dönüşümle ilgili bilgi kısmen de leaklarla savaşan büyücü hekimlerden, din adamlarından gelmiştir. Onlar da dönüşüm geçirir savaşabilmek için. Dönüşümün çok acı verici olduğunu bildirmişlerdir, daha tehlikeli yönü ise her bir dönüşüm eyleminin yaşam enerjisini tüketmesidir ve bu, ömrün kısalması demektir.

Bakjwi (akaThirst, Chan-wook Park, 2009), Chan-wook Park'ın yönetmenliğini yaptığı film, vampirlik üzerinden insaniyeti sorguluyor. Sang-Hyun adındaki rahip, ölümcül bir hastalığa aşı bulunması için gönüllü denek olur. Hastaların yüzde sekseninin misyonerlerden yani beyaz ve bekâr erkeklerden olması hem rahibin durumuna uygundur hem de hastalığı yenerse geçireceği değişime işaret eder.

"Tanrım, İsa Mesih adına dualarımı kabul et. Nasıl ki bir cüzzamlının etini çürütüp alıyorsan, benim de vücudumdaki her şeyi al. Uzuvları olmayan sakat biri gibi kalayım ki başıboş davranmayayım. Yanaklarımı koparıp al ki gözyaşım üzeriden süzülmesin. Dilimi ve dudaklarımı körelt ki onlarla günaha

girmeyeyim. Tırnaklarımı sök ki kem şeylere el sürmeyeyim. Omuzlarımı ve sırtımı öyle bük ki sırtımda hiçbir şey taşıyamayayım. Beyninde tümör olan biri gibi muhakeme yeteneğimi elimden al. Başkasının namusuna göz dikersem bedenimi parçala, beni onursuzlardan eyle ve utanç içinde yaşamamı sağla. Kimsenin bana dua etmesine müsaade etme. Sadece yüce İsa Mesih'in bana merhamet etmesine izin ver." sözleriyle ettiği dua, Sang-Hyun'un keşişlerinki gibi bir yaşam düsturu benimsediğini gösterir. 500 kişi arasından hayatta kalan tek kişi olduğundaysa kendisine mesih gibi davranılır. İnsanlar eskiden krallara ve azizlere, azizelere yaptıkları gibi kendisinden medet umar, iyileşmek için dokunmasını ve dua etmesini isterler. Sang-Hyun'un ise ölümcül virüsü yendikten sonra duyuları keskinleşir, kan arzusu duymaya başlar... Vampirleşirken içinde büyüdüğü dogmaları sorgulayarak kendi ahlaki duruşunu kurma sürecine girer. Bireysel ahlakın normlara değil koşullara bağlı olduğunu keşfeder. Film insanın, zorunlulukları, arzuları ve değerleri arasında kurduğu dengeyle kendi onurunu korumanın sınırlarını keşfedişin öyküsüdür.Ve kendi inandığı değerlerle yaşam koşulları çıkmaza girdiğinde Sang-Hyun kimsenin merhametine ihtiyaç duymadan ölümünü, Katolik inancına göre en büyük günah olan intihar yoluyla ölmeyi kendisi belirler. Onurlu bir vampir olarak bedenini güneşe maruz bırakır.

Bakjwi, iç ses kullanımı, seslerin sonraki sahneye sarkması, renk kullanımı, aydınlatma tercihleri, lokal aydınlatma, sembolik anlatıma da yer vermesi, Chan-wook Park'ın sinemasına özgü ritmi ve olay örgüsü gibi unsurlarla, yönetmenin filmografisinde aykırı durmayan bir film olarak yerini alıyor.

Låt den rätte komma in (aka Let the Right One In, Tomas Alfredson, 2008). John Ajvide Lindqvist'in romanından uyarlama olan *Låt den rätte komma in* görselliği, konuya yaklaşımı, ses tasarımı, oyuncu seçimi bakımından son derece başarılı bir film. Filmde dağılan, bireyci bir yaşama bürünen toplumun içinde çocukların hali anlatılıyor. Apartmanların pencerelerindeki yetişkinler dışarıda ne olduğuna inatla bakmıyorlar. Bu sı-

rada dışarıda ya bir cinayet işleniyor ya da Oskar ve Eli soğukta oturuyorlar.

Eli ve Håxan, Oskar'a komşu olurlar ve ikisi de on iki yaşında olan Eli ve Oskar arkadaş olur. Eli vampirdir ve Håxan ona bakmakta, beslenmesi için gerekeni yapmakta yetersiz yetişkin. Eli midesini guruldatan açlıktan kurtulmak için oturdukları yerden birilerinin kanını emmesi bir süre sonra oradan ayrılmasını gerektirecektir. Ama bu, çocukların tehlike teşkil ettiği türden bir korku filmi değil, çocuklar açısından içinde bulundukları durumu anlatan bir film, sosyal açıdan çok yalnız olan iki çocuğun arasında kurulan sevgi bağını anlatan bir film.

Her yerin karla kaplı olduğu soğuk kış mevsiminde genellikle boş olan sokaklarının olduğu bir yerde geçer film. Araç trafiğinin olduğu yol ve yaşadıkları blokların arasına ağaçlıklı bir alan bırakılarak mesafe konmuştur. Mekânların ıssızlığına koşut şekilde insanlar da yalnızdır. Issızlık, her anlamda filme hâkimdir.

Filmin geçtiği zaman olan 1980'lerin başında İsveç, ekonomik çöküşün eşiğindedir ve çalışanlar üzerindeki vergi yükü yüzde seksenlere varmıştır. Sovyetlere coğrafi olarak çok yakın olan bu bölgede soğuk savaş sonrası dönemin etkisi halen hissedilmektedir hem ABD hem de Sovyetler Birliği'nin Baltık Denizi'nde etkindir, hatta 1981'de bir Sovyet nükleer denizaltısı İsveç sularında karaya oturmuştur.[80] Sovyetlerin etkisi mekânlarda gözükür, çalışan kesimin yerleştiği apartman bloklarının pek de insancıl, sevimli, sosyalleşmeye elveren bir yapıda olmadığı açıktır. Hatta filmin başlarında yer alan bir sohbette Sovyetlerdeki gibi idam cezasına karşı olmaya yönlendirildikleri geçer, kültürel etkileşim konusu kısa ve öz olarak verilmiş olur. Bu sohbeti yapan üç beş komşu sadece birbirleriyle görüşür. Halkın fakirliği gerek görsel olarak gerek diyalogla verilmiştir. 2. Dünya Savaşı'na girmeyen ülkenin zengin olduğunu ve zengin kesim ya da orta sınıftan çalışan kesim için çeşitli kent

80. John Calhoun, *Childhood's End: Let the Right One In and Other Deaths of Innocence. Cineaste*, 2009.

ve banliyö tasarımlarının hayata geçirildiğini belirtir yönetmen, demir perdenin hemen gerisinde. Bununla birlikte o yıllarda ilanlar, reklamlar ve iletişim araçlarıyla kuşatılmamış olduklarını, doğanın sessizliğinin insana iyi geldiğini, sessizliğin, bu ülke insanı için bir iletişim biçimi olduğunu söyler. Roman için de geçerlidir bu.

Filmde mutlu tek bir kişi görünmez. Bir komşu çok sayıda kediyle birlikte yaşar ve bir sürü soru soracağından korkarak komşularından birinin çocuğunun, Eli tarafından öldürüldüğüne dair görgü tanıklığı yapmaz. Okuldaki çocuklar genel olarak birbirlerine dayılanır, zorbalık yaparlar. Oskar'ın da başına bela olan bir grup vardır ve bu grubun bireyleri de çarpık sosyal ilişkiler içindedirler ve psikolojileri sağlıklı değildir. Eli'nin sözünü dinleyip sürekli kendisine duygusal ve fiziksel şiddet uygulayan bu gruba ilk kez karşılık verdiğinde Oskar'ın ne kadar haz duyduğunu da görürüz, çocuğun sağır kalmasına rağmen pişmanlık hissetmez.

Oskar boşanmış anne babanın çocuğudur, annesi çalışır. Bu olayla ilgili okuldan arandığında Oskar'ın babasına yüklemek ister sorumluluğu, babası ise oğlu ziyaretine geldiğinde bile alkolü tercih eden biridir. Oskar evde de okulda da yalnızdır, tek arkadaşı Eli olur.

Filmi çocuklar açısından izlediğimizi şimdiden söylemek gerek. Eli kendini sakınmadan, dürüstlükle ilişki kurar Oskar'la. Oskar da okuldaki çocukların zorbalıklarını annesine değil Eli'ye anlatır. Gördüklerinden korkmaz. Vampir olduğunu öğrendiğinde kaçmaz, ölümler üzerine Eli'nin evine gelen bir komşu Eli'yi öldürmek üzereyken Eli'nin tarafında olur. Özgür iradesini kullanabilir.

Herkesin içinde en yalnız ve çaresiz olan Eli'dir. Filmdeki tüm karakterler sarışınken o esmerdir. Bir yoruma göre, göçmenliğe ilişkin bir göstergedir bu. Vampir olması, dışarlıklı olması, her yer için dışarıdan, öteki olması ama bunu asıl zorlaştıran çocuk yaşta bir vampir olmasıdır. Kendince çabalar hem de çok. Örneğin Oskar şekerleme aldığında doğasına aykırı ol-

masına karşın onu kırmamak için yer ve kusmaya başlar. Burada bile Eli'nin ne kadar zayıf, çaresiz olduğunu, ne hale getirildiğini görmek mümkün, nihayetinde iletişim kurmaya çabalayan on iki yaşında bir çocuktur. Evine davetsiz girse ne olacağını soran Oskar'a, içeri girerek ne olduğunu gösterir, bedeni her yerinden kanamaya başlamıştır. Oskar'a bir kız olmasaydı kendisinden yine de hoşlanıp hoşlanmayacağını sorar. Oskar içinse ne vampirliği ne de cinsiyeti önemlidir, aralarındaki paylaşım esastır. Nitekim üstünü değiştirirken Eli'nin genital organı olmadığını, sadece bir yara izi olduğunu görecektir. Daha sonra Oskar kendisinin insan öldürmediğini söylediğinde Eli "Ama yapabilseydin hoşuna giderdi. Ben mecbur olduğum için yapıyorum." diyecektir. Kaldı ki filme komşusunu öldüren çocuk için Lacke adlı adam, "O çocuğu lime lime doğramak istiyorum" demiş ve daha sonra gerçekten de Eli'nin evine girerek onu uykusunda öldürmeye kalkmıştır. Eli bundan sonra Oskar'a nasıl bu hale geldiğini gösterir. Oskar'ın gözlerine bakıp telepatik olarak kendi yaşadıklarını aktarırken Eli'nin yüzünün kısa bir an yaşlı birinin kırışıklıklarını taşımasından ve sahnenin atmosferinden bunların zorlu yaşam deneyimleri olduğunu da anlarız. Açıklama, uyarlandığı kitaptadır: 200 yıldır vampire olan Eli 12 yaşında kalmıştır. Feodal bir vampir lordu, sürekli ve rastgele olarak köylülerden serflerin çocuklarının kanını ve genital organlarını sadistçe yeme alışkanlığındadır. Bu adam Eli'yi vampire dönüştürdüğünde ilk işi genital organını kesmek ve akan kanı içmek olmuştur.[81] Filmde daha örtük anlatılan bir başka konu da Håxan ile Eli'nin ilişkisidir. Altı çizilen, karşılıklı bağımlılıklarının ya da faydalarının olduğu ve Håxan'ın Eli'ye bakmakta yetersiz kaldığıdır. Onun için kan sağlaması gerekirken üstüste çuvallar, hatta gazetelere, sonunda da yakalanarak hastaneye düşer. Håxan, pedofildir ve Eli de bunun karşılığında, kan ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra hatta daha elzem olarak, ev kiralamak gibi bir çocuğun halledemeyeceği her türden

81. Calhoun,A.g.e., s.31; Screening Romantic Myths of Childhood in Let the Right One Come In, http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2011/08/paraskevim-paper.pdf

iş için ondan yararlanır. Filmde Håxan'ı insan öldürmeye çalışırken görürüz daha çok, Eli'ninse midesi guruldar açlıktan. Sonunda hastanede solunum cihazını çıkarıp pencereye gelen Eli'ye boynunu uzatacaktır. Bir çocuğun ne çaresiz, yalnız bırakıldığı, toplum dışına itildiğinin resmidir Eli'nin görüntüsü, filmin genelinde. Filmin sonu yoruma açık bırakılmıştır, Oskar ve Eli trendedir, Oskar da tüm toplumsal bağlarını atmıştır.

Sonsöz

Korkunun canavarlarından biri olan vampir, insanın ilksel korkularını, arzularını ve kendini evrene fırlatılıp atılmış birey olarak sorgulamasını olduğu kadar toplumsal eleştiriyi, sistem eleştirisini doğası gereği üzerinde taşıyan trajik bir karakterdir. Kurmacanın bir karakteri olarak vampir, bir ölçüde ideolojik eleştiri içeren yapıtlarda aristokrasinin, kapitalizmin, iktidarın eleştirisinde metafor değerli kullanılmasının da etkisiyle, buna uygun tasvir edilmiştir genellikle. Hatta ince bir estetik beğenisi olan, şık, yaşadığı uzun zamanın etkisiyle bilgili, hatta öngörülü, erotik, entellektüel arzu nesnesi olarak sunulmuştur. Lord Ruthven'in de katkısıyla. Elbette bir ölçüde de gişe başarısının garantilenmesi amacıyla bu tarz bir görselliğin ter-

cih edilmesi sinemada genel bir durumdur. Halk kültüründeki vampire bakıldığındaysa değil arzu nesnesi olmak, kendisinden korku duyulan, kötülüğüyle nefret uyandıran, mezarında kefenini yiyen bir yaratık, canavardır. Kurmaca yazındaki vampir ile sinemadaki vampirin örtüşmesinin temel nedeni ise edebiyatın sinema için tükenmez bir esin kaynağı oluşturmasıdır. Özellikle iki eserin vampir karakteri ve bir de Erzsébet Bathory sinema alanındaki vampirin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır: Dracula (Bram nitelikleri Stoker) ve *Carmilla* (Joseph Sheridan Le Fanu). Öyle ki Bram Stoker'ın çizdiği vampir, klişe belirler olmuş, Le Fanu'nun *Carmilla*'sı ve Erzsébet Bathory'e atfedilen söylenceyle de psişik vampir ve kan banyosuyla gençliğin korunması sinema filmlerinde yerini almıştır. Elbette bu noktada, sebebin sinema ile edebiyatın ortak paydasının işlev olduğu belirtilmelidir. Bir de vampir kurmacasına temel teşkil eden edebi eserlerin yazarlarının yaşantılarında ölümün ya da ölüme yakın oluşun yaratılarına nasıl yansıdığına bakmak gerek. Burada öncelikli olan, bu içtenlikli yaklaşımın sinema filminde karakterizasyon, yaratılan atmosfer, ölüm ve ruha yaklaşım gibi unsurlarla nasıl kurgulandığı.

Vampir kurmacasına bakıldığında pek çok özelliğin yeni ölüden, ölünün yaşayanlara musallat olmasından, hortlayarak yaşayanlara zarar vermesinden duyulan korkuyla benzeştiği açıkça görülmektedir. Tarihte salgın hastalıklardan kaynaklanan ölümler, erken gömülme olaylarının sıklıkla yaşanması gibi etkenler vampir söylentilerini desteklemiştir. Örneğin tüberkülozun uzun süren ağrısız halsizlik, iştahsızlık gibi belirtileri ve ağızdan kan gelmesi nedeniyle bu hastalıktan ölenlerin vampir saldırısıyla ilişkilendirilmesi sıklıkla yaşanmıştır. Vampir saldırısının korkutucu özelliklerinden biri, bulaşıcı olmasıdır. Bu, tarihte hastalığın bulaşıcı olma gerçeğinden kaynaklanırken sanatsal yapıtlarda daha çok ideolojik bir metafor olarak kullanılmaktadır. Londra'ya Doğu Avrupa'dan gelerek kültürünü de beraberinde getiren ve toprak satın alma yoluyla bir istilacı olarak ya da salgın hastalık görünümünde yönetim ve düşkünlük eleştirisi olarak.

Sanatta kültürel kökenler kadar kolektif bilinçaltı da elbette klişelerin yaratılmasında ve yerleşmesinde önemlidir. İlkine örnek olarak, teologlar, eskiçağ tarihi ve kültürü üzerine çalışan düşünürler içinde, kültür tarihinin kökenlerini mitoloji ve inanç alanında Mısır'a dayandıranlar az değildir.[1] Sinemada da bu konuya göndermeler görebilmekteyiz, Örneğin Hunger filmindeki Miriam karakteri ya da *Queen of the Damned* filmindeki tüm vampirlerin annesi, kaynak, Akasha... Vampire atfedilen pek çok kalıplaşmış özelliğin yeni ölüye karşı geliştirilen tutumla benzerlik gösterdiği, hatta bundan kaynaklandığı açıkça görülüyor. Örneğin vampirin aynada görüntüsünün olmaması, ölüm, ruh ve görüntü, yansımayla ilgili eski korkularına dayanmaktadır insanoğlunun, James Frazer'ın farklı coğrafyalardan çok çeşitli örneklerde buluntulamış olduğu gibi. Yeni ölen birinin yaşayanları yanına çekeceği korkusu dünyanın pek çok bölgesinde görülmüş genel bir korkudur. Vampir filmine doğrudan yansımıştır da bu korku: *Queen of the Damned*'de, vampire dönüştürülen kişi eğitilirken açıkça kurbanının kanının son damlasını içmemek gerektiği, yoksa ölümün vampiri de çekeceği belirtilir. Bu korku nedeniyle insanoğlu kendini ölümden korumak için çeşitli önlemler almıştır. Ölümün kendine bulaşmaması için, yeni ölen kişinin yalnız kalmamak için yakınlarına ölümü bulaştırmasından, intikam almasından ve ölen kötü karakterli biriyse ölümünden sonra insanlara musallat olmasından korunmak için.

Bu önlemlerden kimileri vampirin kurgulanmasını doğrudan etkilemiştir. Evin kapısını çalan kişilerin bedeninde dirilmiş hortlaklar olmasından korkularak temkinli davranılması, ilk çağrıya yanıt verilmemesi gibi önlemler, vampirin davet edilmedikçe bir eve giremeyeceği, çağırdığı kişinin ismini bir kereden fazla söylemeyeceği ve bunların vampire karşı korunma yöntemi olarak kullanılması şeklinde filmlere yansımıştır. Vampirin etkisi altındaki kişinin alınan önlemleri savarak, başına

1. V. Bu konuda detaylı bir çalışma: Martin Bernal, *Kara Atena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985*, Çev. Özcan Buze, Kaynak Yay., İstanbul, 1998.

konulan bekçileri atlatarak vampirin ısırığını, kanını emeceği öpücüğünü beklemesi, vampirin içeri girebilmesi için kapıları pencereleri açması ya da bu kişi tarafından içeri alınmıyorsa yarasa biçimine girmiş vampirin kapalı pencerenin camına çarpıp durması fakat içeri girememesi şeklinde filmlerde görülmektedir bu kültürel inançlar. Bundan farklı olarak, eserinden çok sayıda uyarlama yapılan Bram Stoker'la birlikte, sis şeklinde bir yere sızması ve orada kendi görünümünde bedenlenmesi de yer alır. Ne var ki bu şekilde içeri girdiği mekanlarda kendisini tutkuyla bekleyen, çağıran biri yine de vardır, Mina ya da Renfield... *Horror of Dracula* filminde, daha önce ısırılmış olan Lucy gece vampirin öpücüğünü beklemektedir, odasının dışarıya açılan kapısını açar, boynundan haçı çıkarır, yatağına uzanır, geceliğinin boyun kısmının yeterli açıklıkta olduğundan emin olur ve vampirin ziyaretini beklemeye başlar... Isırılmış biri olarak Lucy, vampirin kapalı kapıdan giremeyeceğini bildiğinden kapısını açarak davet etmekte, izin vermektedir. Aynı zamanda, beklenen ölümcül vampir saldırısı değildir, vampirin etkisi altındaki insanın, vampirin cinselliği ikame eden kan emdiği öpücüğünü beklemesi gösterilmektedir. Burada, haçın amulet nitelikli kullanımı yer almaktadır. Sarımsak da bu niteliğiyle sıklıkla yer almıştır filmlerde, örneğin *Dracula Has Risen From the Grave* filminde, vampirin şatosundan çıkmasını önlemek amaçlı bir tılsım olarak şatonun devasa kapısına kocaman bir haç konur, okunan dualarla birlikte etkili olması beklenir. Yanı sıra *Horror of Dracula*'da haç, Lucy'nin alnında değdiği yeri yakarak iz bırakır. Bu, vampire dönüşümün belgelenmesine hizmet eder. Zamanında cadılar için gerçek yaşamda pek çok yöntem kullanılmıştır, cadılıklarının belgelenmesi için geçirildikleri benzer sınamalar vardır ve çeşitli izlerin, bedenlerindeki ben, doğum lekesi gibi unsurların cadılığın göstergesi kabul edildiği bir kültürün izlerini vampir filmlerinde sürmek zor değildir. Cadı ve vampirin aynı kişide gösterildiği ve kan emmek yerine yaşam ilkesini absorbe ederek yaşantısını sürdüren örnek olarak, The Mask of Satan filmi, değişik bir vampir örneği sunmaktadır.

Halk kültüründen sanatsal yapıtlara kaynaklık eden en net unsur, yeni ölünün mezarından kalkarak yaşayanları tehdit etmesini önlemek için alınan önlemlerde görülür. Geri dönmesinden korku duyulan ölünün yaşam alanından uzak bir yere, yol ayrımlarına gömülmesi tutumu, vampire dönüşeceği düşünülen ölünün yollardaki kavşaklara gömülmesi ve inanç sistemlerindeki gelişmelerin etkisiyle de zamanla kutsal alanlara gömülmemesi şeklinde edebiyat ve sinemada yer alır. Örneğin *The Brides of Dracula* filminde vampir tarafından ısırılarak ölen bir genç kızın kilise mezarlığına gömülmesi konusunun rahipte ve köylülerde yarattığı sorunu net olarak görmekteyiz. Vampir saldırısıyla ölen köylü kız kazık saplanarak ya da yakılarak öldürülebilir yalnızca, böylece vampir olarak yaşantısına izin verilmez. Bundan sonra cesedinin kutsal toprağa gömülmesi mümkün olacaktır, nitekim ruhunun da bundan sonra tanrıyla olacağı söylenir. Burada klasik İsevi selamet söylemi de vardır. bir yandan da. Kimi filmlerde vampir kalbine kazık saplanıp öldürüldükten, başı kesildikten sonra gerçek yüzüne, yaşlı ve çirkin yüzüne bürünürken daha sık olarak şeytani görünüşünden sıyrılarak huzur bulmuş bir ruhu gösterir biçimde güzel ve daha yumuşak hatlı bir görünüme bürünür. *Horror of Dracula* filminde kalbine kazık saplandıktan sonra Lucy'nin alenen güzelleştiği gibi, Francis Ford Coppola'nın çektiği *Bram Stoker's Dracula* filminin sonunda Dracula'nın genç ve henüz isyan etmediği zamanlardaki masum yüz ifadesine bürünmesi gibi.

Artık vampirle özdeşleşmiş olan kazık saplama eylemi bu noktada ilgi çekici bir örnektir. Yeni ölüye ve hortlak olduğu düşünülen ölülere karşı alınan önlemlerden sık görüleni, mezarından kalkmasını engellemek için başvurulanlardan uzuvlarının bağlanarak gömülmesi, hatta kemiklerinin kırılması, mezarın tabanına, toprağa sabitlemek için sırık, ince kazık benzeri nesneler kullanılmasıdır ki vampirin mezarında ya da tabutunda kalbine kazık saplanarak öldürülmesi hemen her sanatsal yapıtta görülmektedir. Burada eylemin görselliği de aynıdır. İnanç pratiklerinden hortlayan yeni ölünün mezarında tutulması

amacıyla inanç nesnelerinin kullanılması da aynı şekilde yansımıştır. Batıda tabuta ya da mezara konulan haç, kutsal su gibi şeyler kullanılırken uzakdoğu filmlerinde tabutun üzerine konulan, vampirin yüzünü örtecek şekilde yerleştirilen dua yazılı kâğıtlardır. Demir Çağında ölüyü bağlayarak gömmek, yüzükoyun gömmek, iskeletinin bazı parçalarını yerinden çıkartmak, cesedi kısmi yakmak, büyük taş kütlelerinin altına gömmek, belirli yerlere gömmek, cesede tahta kazıklar saplamak, mezara muska gibi nesneler koymak, Keltlerin ölüden korkarak aldıkları önlemlerdendir. Ludwig Pauli, Keltlere ilişkin bu bilginin dışında, sıradan bir mezarlıkta seksen dokuz iskeletten otuz ikisinde kafatasının bulunmadığını, diğerlerindeyse kafatasının mezarda olmakla birlikte gövdeden ayrılmış olduğunu da yazmıştır. İngiltere'de de kafatasının ayrı gömülmesi, başın üstüne ağır taşlar konması sık karşılaşılmış uygulamalardır.[2] Bunlar vampir saldırısıyla ölen kişinin vampir olarak dirileceği korkusuyla gerçekleştirilmesi basmakalıp uygulamalardır filmlerde. Vampiri kesin olarak öldüren yöntemlerdir.

Korku sinemasının pek çok canavar karakteri gece varlığıdır. Resimde, edebiyatta olduğu gibi. Bu durum son derece normal karşılanmıştır, eylemleri de kendileri de karanlıkla örtülüdür... Seri katil, kurt adam, zombi... Bunun genel bir durum olmasına karşın vampir, gece yaşamaya mahkumdur da. Çoğu filmde tercihten çok, yazgıdır; yeni varoluş koşulları bunu gerektirir. Güneş vampirin bedenini yakar. Işıkta gözleri kamaşır. Vampir, dönüşüm geçirmiş bir varlıktır ve fizyolojik özellikleri, gece yaşamaya uyumlanmıştır. Gece avlanan hayvanların karanlıkta daha iyi görmesi gibi. Elbette Bram Stoker'dan sonra uzunca bir süre genel kabul görmüş şekilde vampiri gündüzden mahrum eden filmlerin yanında istisnalar da vardır. Le Fanu'nun *Carmilla*'sından uyarlanan *Vampire Lovers* filminde, belirtilmelidir ki romana sadık kalınmış bir uyarlamadır, Carmillla gündüz normal yaşantısını sürdürebilirse de gün ışığından sakınmakta-

2. Paul Barber, *Vampires, Burial And Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, New Haven, London, 1988.

dır, güneş gözlerini acıtmaktadır. True Blood dizisinde peri kanı içen vampirler güneş ışığına dayanıklılık kazanır.

Vampire dönüşmüş biri, insani özelliklerini yitirmiş, başka yetenekler ve kısıtlarla donanmıştır. Vampir, yaşayan ölüdür, ölerek kendi bedeninde dirilmiş olandır. Kanı içilerek ölen ve genellikle vampir kanıyla dönüşüm geçirerek başka yasaları olan bir evrene doğmuş olandır. Yeni kurallarla yaşaması gereken, başkalarının kanıyla beslenen, ölümün kolay kolay dokunmayacağı. Sembolik ölüm, çeşitli kültürlerde uygulanan erginleme ritüelleri dahilinde yer alan bir yöntemdir. Bunda farklı bir toplumsal konumda ya da öldükten sonra yeni niteliklerle doğma düşüncesi vardır. Aynı zamanda gizem tapımlarında da yer alır. Erginlenen aday öldükten sonra, çoğu kez de ölümün bilgisiyle erginlenmiş biri olarak doğar. Şamanizmin temel esaslarındandır aynı zamanda, Şaman adayı ölür ve çoğunlukla bedeninde de kimi değişiklikler yapılır, kendi cesedini, iskeletini seyreder, kimi bölgelerde üç gün ölü yattığı kabul edilmiştir, sonra Şaman özelliklerini kazanmış olarak, doğaüstü güçlerle donanmış olarak dirilir. Sinema karakteri olan vampir de benzer şekilde ölür, dönüştürücüsü tarafından vampir olarak dirilmek üzere öldürülür. Vampir olarak gözlerini açtığında, doğaüstü güçleri vardır. Ölür ve başka bir evrene doğar, başka yasalar geçerlidir artık. Vampir, kendi özünden vererek onu kendinden yapmıştır, dönüştürmüştür. Kabile içi yamyamlıkta olduğu gibi, yaşam ilkesinin özümsenmesi ve kutsanması söz konusudur.

Çoğu dönüşüm hikayesi gibi acılı bir dönüşümdür vampirinki de. Pek çok kurmaca yapıtta, dönüşüm, bir parçası olduğu erginlenme deneyimine daha yakındır. Sembolik ölüm ve yeniden doğum, bu ritlerin temel unsurudur. Toplumsal statü değişiminde çocuk olarak ölmekle yetişkin olarak, yeni doğmuş bir yetişkin olarak yer alır birey. Şamanizmde sıradan insan değildir artık erginlenen, acılı bir ölümle öldürülmüş, kendi iskeletini seyretmiş, kimi zaman etleri usta Şamanlar tarafından yenmiş; ya da organları çıkarılmış, bedenine ölümsüzlükle ilişkili yeşim taşları, kristaller konmuş ve bir süre ölü yattıktan sonra yeniden

doğmuş biridir Şaman, öyle olduğuna inanılmıştır. Daha önce de görüldüğü gibi, kimi yerlerde bir hayvan anası vardır, onu besleyen, yeniden doğuma hazırlayan. Yeniden doğduktan sonra artık geçirdiği sembolik ölüm deneyiminden önceki kişi değildir. Ölmüş ve dirilmiştir, başka bir varlıktır, ölümün bilgisini edinmiş, kutsalın ve tekinsizin alanına girmiş, insanüstü yeteneklerle donanmış olarak dirilmiştir. Doğanın, hayvanların dilinden anlayan, ruhgüder, yeraltına ve göğe yolculuk yapabilen biridir. Gizem tapımlarında, İsis tapımında bahsi geçtiği gibi, ölümsüzlük vaadi görülmektedir. Tüm bunlardan sonra sinemanın vampir karakterine dönüldüğünde, erginlenen aday olarak ölüm deneyimini yaşaması gerekir önce. Erginleme törenlerinde sembolik olarak üstü örtülerek ölü gibi yatarken, Şamanizmde bir mağarada üç gün ölü yatarken vampir adayının da kanı içilir. Onu dönüştüren vampir, insan olarak ölümünden sonra kendi kanıyla yaşam verir, bir vampir olarak doğumunu sağlar. Vampir karakterindeki trajik unsurlardan biri de budur aslında. Cinsellik, kan emmekle ikame edilir; ancak üreyemezler, doğum yapmak yerine dönüştürmek söz konusudur. Ve sıklıkla tanrı, cennet, cehennem, şeytan hakkında bir insandan fazlasını bilmediklerini tekrarlarlar.

Kanı içildiğinde ve vampir kanıyla doğumundan önce, ölümlü bedeni, ölümlü yanı ölür vampir adayının. İlk çağrıştırdığı, Demeter'in bir ölümlü olan Demophon'u ateşle yıkayarak, ölümlü yanını yok etme ve onu ölümsüz kılma çabası gibi mitolojide pek çok örneği olan ateşle yıkama, ateşe gömme yoluyla ölümsüzlüğün sağlanmasıdır. Önce ölümlü olanın ölmesi ve bir ölümsüz olarak yeniden doğum, Dionysos söylencelerindeki gibi. Her ne kadar mitolojide masum bir insanı ölümsüzleştiren ateş ve yaşam veren güneş, vampir için ölümcülse de dönüşümle vampire olan tam olarak budur. Kanı içildiğinde ölümlü insan yanı, ölümlü bedeni ölür ve vampir kanıyla yeniden doğduğunda dönüşmüş bir varlıktır. Çoğu filmde yeni bir dünyaya doğan kişinin insan halinde farklı bir varlık olduğu dönüşümüyle birlikte gösterilir. Ten rengi, göz rengi, hareket

yeteneği gibi yönleri özellikle makyaj ve ışığın yardımıyla derhal görsel açıdan değişime uğradığını gösterir.

Yeni edindiği özelliklerinin arasında yarasa, kedi, kurt gibi bir hayvana dönüşme, uçma, sis şeklinde bir mekana dolarak bedenlenme, hipnotize etme, telepati genellikle vardır. Vampirin yarasaya dönüşmesi çoğu Hammer yapımı filmde ve çoğu Bram Stoker uyarlamasında görülmektedir. Hayvanla insanın her zaman yakın ilişkisi olmuştur, ister avcı kültüründe ister ilkellerin belirli bir hayvanla ortak ruhlarının olduğuna, ölen atalarının ruhunun bir hayvanda yaşadığına olan inançlarında, ister ölümden sonra ruhun bir hayvan biçiminde ölünün başında bekleyenlere göründüğüne inanılsın, ister ölenin ruhuna yönelik kötücül bir duruma yol açmamak için belirli hayvanlarla ölenin bedeni ayrı tutulsun. Vampirde de özellikle kurtlara hükmetme, yarasa, kedi gibi biçimlere girebilme söz konusu. Örneğin *The Return of the Vampire* filminde kurt adama benzer bir şekle dönüşmüş olan genç adamın vampirin hizmetkârına da dönüştürülmüş olduğu, efendisi vampirin kalbine kazık çakıldığında kendi görünümüne dönmesi ve insanın kendisini disipline etmesine koşut biçimde külli irade-cüzi irade konusu ve özgür iradeyle verilen kararın sorumluluğu söz konusudur. Sembolik ölüm ve yeniden doğum, *Interview with the Vampire* filminde değişik sahnelerde yer alır, Lestat'in Louis'i, ikisinin birlikte Claudia'yı dönüştürmelerinde ve daha sonra Madeleine'in bir vampir yapılmasında önce ölümleri gösterilir, ölümlü yanlarının ölümü. Canavar kimliği onun doğasından kaynaklanır ve nitelikleri insanüstüdür. Vampir, ölme deneyiminden sonra insan için tekinsiz bir varlıktır.

Interview with the Vampire filminin henüz başında röportaj yaptığı gazeteciye, kendisinin de etten ve kandan olduğunu ama insan olmadığını beyan eder vampir. Dönüşümle gerçekleştirilmiş olan, budur. Bundaki yaşam ilkesi, vampirlik için, kandır. Başka yerlerde daha önce de söz edildiği gibi sıklıkla kemik olarak görülmektedir yaşam ilkesi. Canın bulunduğu yer, yokluğuyla ölüme yol açan unsur. Örneğin Rusya'da da pek çok

yerde olduğu gibi vampire dönüşmüş ölüler ıssız, uzak yerlere götürülür; ancak toprağa gömülmek yerine suya konulmuşlardır.[3] Paul Barber bunun vampirin kuraklığa yol açtığı inancına dayandığını ve bunu önlemek amacıyla gerçekleştirildiğini ileri sürer. Ne var ki ölülerin gömülme biçimlerinde inanç kadar coğrafi koşullar gibi kimi zaman ritüellerin şekillendirilmesinde rol oynayan başka bazı temel etkenler vardır. Örneğin çorak topraklarda yaşayanlar, toprağın sertliğinden ötürü ölülerini gömmek konusunda güçlük yaşamışlar ve yağmur mevsimi belirleyici olmuştur, toprağın yumuşayarak kazılması ancak yağmurdan sonra gerçekleştirilebilmiştir. Bu zamana kadar başka yöntemlerle ölülerini saklamışlardır. Kimi zaman inanç da belirleyicidir: Ölülerin yüksek yerlere, ağaçların tepelerine konulması, toprağa gömmenin zorluğu kadar eski gök tanrı inancıyla da bağlantılıdır, insanın bu yöntemi seçmiş olma nedenine bakıldığında tanrıya yakın bir yer seçtiği ve ruhun yolculuğunun kolaylaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Cenazenin suya konulması, su kaynağının hemen yakınına gömülmesi, yeni ölünün mezarına su dökülmesi gibi davranış biçimindeki ortak payda, yaşam ilkesinin kemiklerde olduğu inancıyla ölünün etlerinin daha çabuk dağılıp çözülmesinin sağlanması ve kemiklerin, yeniden doğum umuduyla bağlantılı olarak saklanmasıdır. Gömü ritüellerindeki bu ve benzer şekilde anne karnında doğmayı bekleyen cenin duruşunda gömmek, ölünün yüzünün doğuya bakması, üzerine kanı temsil eden kırmızı boya serpilmiş kemik buluntularındaki yeniden doğum umudunu fantastik dünyada vampirle dışavurmuştur insanoğlu. Dönüşüm, vampire dönüşmesi, yani başka bir varlık kipine geçmesi yaşam ilkesinin kurbandan alınması esasına dayanır. Vampirse, dönüştürücüsünün kanıyla yeniden doğar. Yaşamsal öz, kandır.

Vampire dönüşmede ölümcül unsur olan kanın yaşam simgesi olması, kandan yaşam doğması insanlığın en eski inançlarındandır. İnsanın ya da evrenin tanrısal bir varlığın öldürül-

3. Paul Barber, *Vampires, Burial And Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, New Haven, London, 1988.

mesiyle, onun kanından doğduğuna inanılmış, tanrının ya da kurbanın bedeninden biten bitkilerle insan beslenmiş ve tanrıya kan kurbanı vermiştir. Kali ya da Ce acatl/Quetzalcoatl dendiğinde ilk akla gelen, bunlara verilen kurban ve kandır. *Captain Kronos* filminde görsel olarak vampir saldırısına uğrayan kurbanlar bir anda genç kızlıktan yaşlılığa geçmiş olarak gösterilirken vampirin pek çok türünün olduğu ve vampirin yaşam ilkesi olan kanı emebileceği gibi, yaşamın kendisini soğurduğu sözel olarak da ifade edilmiştir. Vampir de dönüştüreceği kişiyi kendi kanını vermekle kendinden biri yapar. Bu noktadan sonra dönüştürdüğü kişiyi, bir annenin çocuğuna karşı geliştirdiği sezgisel algısı gibi bir algıyla hissedecektir. *Underworld*'de Ziodex Endüstri adlı şirketleri önce sentetik plazma, daha sonra klonlanmış kan üretir. Ancak kanın önemi biraz daha farklı bir noktada gösterilir bu filmde. Üç ata vampirden ikisi uyurken biri hükmeder, birbirlerini uyandırırlar, kanlarıyla. Kanlarıyla, hükmettikleri dönemin bilgisini aktarırlar. Böylece kesintisiz bir tarih bilgisiyle iktidar devam ettirilirken, diğerlerinin tarihi araştırması yasaktır. Kurbanının kanıyla onun anılarını bilmek, hayatının bilgisini edinmek başka filmlerde de karşımıza çıkmaktadır. "Onların kanında bize onların hayatını, bilgilerini, karmaşasını aktaran hayat var" denir *Queen of the Damned* filminde, dönüştürdüğü Lestat'i dönüştüren Marius ne kadar zaman geçerse geçsin bir annenin bebeğini hissetmesi gibi hisseder onu, sonunda korumak için kendini tehlikeye de atar. Görsel olarak da vampir giderek hermafrodit tanrılar gibi görünmeye başlamıştır.

Vampirin yer aldığı hemen her yapıtta ortak olan bir nokta da kişinin vampire dönüştüğü yaşta kalmasıdır, vampir için zamanın biyolojik yaşına bir etkisi yoktur. *Interview with the Vampire*, John Carpenter'ın çektiği *Vampires* gibi filmlerde hiç büyüyemeyecek olan, vampire dönüştürüldüğü yaşta kalmış çocuklar görmekteyiz. Bu, araştırmak için sonsuz zamanı olan; fakat bu sonsuzlukta insandan fazla bir bilgi edinememiş olmanın acısını çeken vampirin yazgısını açık bir görsellikle vermektedir. Ken-

di zamanının sonuna ilerlediğini bilerek yaşayan insan, vampirine sonsuz zaman bahşederken onda bedenlendirdiği sorularını tekrarlamaktadır vampire baktıkça.

Kısa bir özetle tanrısal özellikleri olan bir canavar karakterdir vampir. Canavarlığı aynı zamanda kendisi için trajik unsuru barındıran doğasındandır. Başkalarının kanını içerek yaşantısını sürdürdüğü için ideolojik eleştiri amacıyla metaforik olarak kullanılmıştır. Kültür tarihindeki yaratıktan çok sanattan beslenmiştir sinemadaki vampir karakteri, etkileyici, bilgisiyle öngörülü ve görsel açıdan cazip oluşuyla arzu nesnesi haline getirilmiştir izleyici için. Yaygın olarak bilinen filmler içinde, Murnau'nun *Kont Orlock*'unu istisna olarak almalıyız elbette. Vampirin dünyasını da ortaya koyan filmler de yapılmıştır zamanla, bunlarda da öteki olmak ön plandadır.

Sanatsal yapıtlarda yeni ölüye karşı geliştirilen korkuyla, hortlamasından koktukları ölülere karşı girişilen uygulamalar klişeleşmiş eylemler olarak yerini almıştır. İnsanın ölümden duyduğu korku kadar ölüm ötesine ilişkin umutları ve tasarımları ve yeniden doğum umudu ile ölümsüzlük düşü vampirde somutlanmış gibidir. Vampir üreyemez, vampir dünyasına doğduktan, dönüştürüldükten sonraki haliyle insanüstü nitelikleri olur. Belki de süper kahramanın niteliklerinden daha fazlasını taşır vampir, vampirliğin bulaşıcı olması nedeniyle. Kan emmek vampirin hayatta kalmasını sağlarken özellikle görselliği cazip olduğu için çok kullanılan bir nitelik yüklemesiyle zamanla cinselliği de ikame etmiştir. Kan insanlık tarihinde her zaman yaşam ilkesi olarak görülegelmiş bu nedenle de ölümle ilişkisinde de yeri olmuştur insanın. Örneğin Homeros'ta bilinçsiz ölüler kan içtiğinde karşısındakini tanıyabilir ve bilgi verir.

Kan emmek yoluyla kurbanını kendinden birine dönüştürür; üreyemez, hermafrodit bir tanrı gibidir sinemanın vampiri. Kurbanını bu çözümsüzlüğün içine atarken onun yeni dünyasına uyumlanmasını sağlayan öğretmen, aşık ve ebeveyn oluşunu sıklıkla görmekteyiz. Sivri dişler, kazık saplamak kadar etkileyici ve klişe bir özellik de vampirin horoz ötüşüyle uyumak için

mezarına ya da tabutuna girmesidir. Uyku ve ölümün kardeş görülmesi çok eski bir düşüncedir ve vampirin mezarına, tabutuna dönüşünün ana rahmine dönme olduğu konusunda uzun zaman önce görüş birliği kurulmuştur. Sinemada mezarından kalkan vampir ya da içi kadife kaplı tabutuna girişi çarpıcı bir görsellik oluştururken uykuda geçirdiği uzun yıllar da ana rahmine dönme isteğini net olarak vermektedir. Bu durumdaki bir vampirin koşulları, algısı bir bebeğin annesinin karnındayken olduğuyla benzeşir. Kültür tarihinde dişi ve yaratıcı ilke olarak, anne olarak görülen toprağa dönüşün önemli bir yeri vardır. Vampir için sığındığı, uykusuna yattığı ana kucağı olan yer, mezar/annedir. İlginçtir ki bunu *True Blood* dizisinde, küçük bir detay olarak görüyoruz. Dizide vampir olan Bill, evine ulaşamadığında, fiziksel olarak hırpalanmış halde uyumak için toprağa giriyor. Birini dönüştürdüğünde onun kanını içtikten sonra toprağı kazarak açtığı çukura dönüştürdüğü kişiyle birlikte kendisi de giriyor. Sonraki gece, dönüştürülen kişi topraktan doğuyor. Tam olarak anne karnından dünyaya doğan bebek gibi doğuyor. Anne Rice evreninin etkileyici karakteri Gabrielle, doğaya, Gaia'ya dönmek, açık havada uyumak gerektiğini savunuyor. Dişi ilkeye tutunarak, toprakta uyuyarak Chaos'u bekliyor. Oysa vampirde, bencil insanın ölmekle vazgeçmek istemediği kişisel bilinç korunmaktadır, vampir, ölmekle benlik yitimine uğramamış bir yaşayan ölüdür, insanın cevabını bilemediği tüm sorularını giydirdiği.

Kaynakça

Kitaplar:

Apuleus Başkalaşımlar (Altın Eşek), Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.

Ashley, Leonard R. N., *The Complete Book of the Vampires,* Barricade Books, New York, 1998.

Barber, Paul, *Vampires, Burial and Death: Folklore and Reality,* Yale University Press, New Haven and London, 1988.

Baring-Gould Sabine, *The Book of Werewolves, Senate*, London, 1995.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi*, C. II, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2007.

Benedict, Ruth, *Kültür Kalıpları*, Çev. Nilgün Şarman, Payel Yay., İstanbul, 2003.
Beresford, Matthew, *From Demons to Dracula: The Creation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books. London. 2008.
Bernal, Martin, *Kara Atena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi?* 1785-1985, Çev. Özcan Buze, Kaynak Yay., İstanbul, 1998.
Blanchot, Maurice, *İtiraf Edilemeyen Cemaat*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1997.
Boccacio, Giovanni, *Decameron*, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2003.
Brandes, Stanley, *Skulls to the Living, Bread to the Dead: Celebrations of Death in Meixco and Beyond*, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.
Bryce, Trevor, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2003.
Burton, Dan ve Grandy, David, *Büyü, Gizem ve Bilim: Batı Uygarlığında Okült*, Çev. Yasemin Tokatlı, Varlık Yay., İstanbul, 2005.
Byrne, Joseph P., *The Black Death*, Greenwood Press, London, 2004.
Byrne, Joseph P., *Daily Life During the Black Death*, Greenwood Press, London, 2006.
Champdor, Albert, *Mısır'ın Ölüler Kitabı: British Museum'daki Ani, Hunefer, Anhai Papirüslerine Göre*, Çev. Suat Tansuğ, Ruh ve Madde Yay., İstanbul, 2006.
Campbell, Joseph, *Tanrının Maskeleri: İlkel Mitoloji*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.
Campbell, Joseph, *Tanrının Maskeleri: Doğu Mitolojisi*, Çev.Kudret Demiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
Copper, Basil, *The Vampire: in Legend, Fact and Art*, Corgi Books, London, 1975.
Crow, William Bernard, *Büyünün, Cadılığın, Okültizmin Tarihi*, Çev. Fulya Yavuz, Dharma Yay., İstanbul, 2006.

Curran, Bob, *Encyclopedia of the Undead: A Field Guide to the Creatures That Can Not Rest in Peace*, New Page Books, Franklin Lakes, NJ, 2006.

Çığ, Muazzez İlmiye, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, Kaynak Yay., İstanbul, 2005.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Davenport-Hines, Richard, *Gotik: Aşırılık, Dehşet, Kötülük ve Yıkımın Dört Yüz Yılı*, Çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.

Davison, Carol Margaret, *Introduction Bram Stoker's Dracula: Sucking Through the Century, 1897-1997*. Der.: Carol Margaret Davison. 1997. Dundurn Press. Toronto.

Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yay., İstanbul, 2005.

Dürüşken, Çiğdem, *Roma'nın Gizem Dinleri: Antikçağda Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

Eliade, Mircea, *Asya Simyası (Çin ve Hint Simyası): Simya Söylencesi*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Eliade, Mircea, *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Eliade, Mircea, *Demirciler ve Simyacılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, Couliano, Ioan, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yay., İstanbul, 1997.

Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, C: I, Çev. Ali Berktay, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev. Ümit Altuğ, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Eliade, Mircea, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Simavi Yay., İstanbul, 1993.

Eliade, Mircea, *Rites and Symbols of initiation: The mysteries of birth and rebirth*, Çev. Willard R. Trask, Harper Colophon Books, New York, 1975.

Erim, Müzehher, *Lâtin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Euripides, *Bakkhalar*, Çev. Güngör Dilmen, Mitos&Boyut Yay., İstanbul, 2001.

Florescu, Radu R.,

McNally, Raymond T., *Drakula ya da Kazıklı Voyvoda: Eflak Prensi III. Vlad Tepeş'in Yaşamı*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2000.

Frayling, Christopher, *Vampirizm*. Çev. Elif Ersavcı. Varlık Yay.. İstanbul. 2009.

Frazer, Sir James G., *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.

Freud, Sigmund, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yay., İstanbul, 2. basım, 2004.

Friedell, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Açа, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

Gaster, Theodor H., *Thespis: Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çev. Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2000.

Gelder, Ken, *Reading the Vampire, Routledge*, New York, 2006.

Heidel, Alexander, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, Çev. İsmet Birkan, Ayraç Yay., Ankara, 2000.

Herodotos, *Tarih* (*Historiai*), Çev. Furkan Akderin, haz.: Yiğit Değer Bengi, Alfa Yay., İstanbul, 2007.

Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, haz.: Celal Üster, Can Yay., İstanbul, 2005.

Homeros, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yay., İstanbul, 2002.

Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alaeddin Şener, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Hornung, Erik, *Kadim Mısır Ötedünya Kitapları: Özet Rehber*, Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.

İndirkaş, Zühre, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007.

Jackson, Danny P., *Gılgamış Destanı*, Çev. Ahmet Antmen, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.

Karauğuz, Güngör, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, 2001.

Kodera, Sergius, *Disreputable Bodies: Magic, Medicine, and Gender in Renaissance Natural Philosophy*, Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2010.

Konstantinos, *Vampires: The Occult Truth*, Llewellyn Publications, St. Paul, 2005.

Kramer, Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi: MÖ Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001.

Kramer, Samuel Noah, *Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Kramer, Samuel Noah, *Tarih Sümer'de Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Le Fanu, Joseph Sheridan, *Karanlıklar Prensesi Vampir Carmilla*, Çev. Deniz Akkuş, Beyaz Balina Yay., İstanbul, 2000.

Lévy-Bruhl, Lucien *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yay., Ankara, 2006.

Lévy-Bruhl, Lucien, *Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yay., Ankara, 2006.

Mackenzie, Donald A., *Çin ve Japon Mitolojisi*, Çev. Koray Akten, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

Malinowski, Bronislaw, *Büyü, Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yay., İstanbul, 1990.

Mauss, Marcel, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., Ankara, 2006.

McClelland, Bruce, *Slayers and Their Vampires: A Cultural History of Killing the Dead*, The University of Michigan Press, 2006.

McNally, Raymond T., *Dracula was a Woman: In search of the blood Countess of Transylvania*, Hamlyn Paperback, London, 1985.

Messadie, Gerald, *Şeytanın Genel Tarihi*, Çev. Işık Ergüden, Kabalcı Yay., İstanbul, 1999.

Metcalf, Peter ve Huntington, Richard, *Celebrations of death: The Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge University Press, NY, 1991.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Fîhi Mâ Fîh, Çev. Ahmed Avni Konuk, haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003

Naumann, Nelly, *Japon Mitolojisi*, Çev. Akın Kanat, İlya İzmir Yay., İzmir, 2005.

Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007.

Oldridge, Darren, *İnsanlığın Garip Tarihi*, Çev. Kerem Geçmen, Yerdeniz Yay., İstanbul, 2006.

Ökten, H. Kaan, *Muallakta Var Olmak: İnsanın Halleri Üzerine*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

Özkaracalar, Kaya, *Gotik*, L&M Yay., İstanbul, 2005.

Penrose, Valentine, *The Bloody Countess*, Çev. Alexander Trocchi, New English Libraray Books, London, 1972.

Perkowsky, Jan, *Vampires of the Slavs*, Slavica Publishers, Inc. Cambridge, 1976.

Plutark, *İsis ve Osiris*, Çev. Muammer Tuncer, Ruh ve Madde Yay., İstanbul, 2006.

Rice, Anne, *Pandora*, Çev. İlkin İnanç, Martı Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Rice, Anne, *Vampirle Konuşma*, Çev. Roza Hakmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Rice, Anne, *Kan ve Altın: Vampir Günlükleri*, Çev. Fulya Yavuz, Klan Yay., İstanbul, 2004.

Rice, Anne, *Vittorio: Bir Vampirin Hikâyesi*, Çev. İlkin İnanç, Martı Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Rosenberg, Donna, *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Çev. Koray Akten, Erdal Cengiz, Atıl U. Cüce, vd., İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

Roux, Jean-Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yay., İstanbul, 1999.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yay., İstanbul, 2002.

Scognamillo, Giovanni, *Canavarlar Yaratıklar Manyaklar: Fantastik Sinema ve Korku Sineması*, +1 Kitap, İstanbul, 2006.

Scognamillo, Giovanni, *Dehşetin Kapıları*, Kamer Yay., İstanbul, 1997.

Scognamillo, Giovanni, *Korkunun Sanatları: Korku ve Sanat*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.

Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

Seyfi, Alirıza, *Dracula İstanbul'da*, Kamer Yay., İstanbul, 1997

Shelley, Mary, W. *Frankenştayn*, Çev. Giovanni Scognamillo, Milliyet Yay., İstanbul.

Slavicek, Louise, *Chipley The Black Death*, Infobase Publishing, New York, 2008.

Stoker, Bram, *Dracula*, Çev. Niran Elçi, İthaki Yay., İstanbul, 2003.

Stoker, Bram, *Dracula*, Penguin Books, London, 1994.

Summers, Montaque, *The vampire in lore and legend*, Dover Publications, Mineola NY, 2001.

Summers, Montague, *The Vampire, Senate*, London, 1995.

Summers, Montaque, *The Vampire in Europe*, The Aquarian Press, Northamptonshire, 1980.

Thomson, George, *Tragedyanın Kökeni: Aiskhylos ve Atina*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., 2004.

Todorov, Tzvetan, *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, Çev. Nedret Öztokat, Metis Yay., İstanbul, 2004.

Tohill, Cathall ve Tombs, Pete, *Avrupa Seks ve Korku Sineması: 1956-1984*, Çev. Nilgün Birgül, Kabalcı Yay., İstanbul, 2005.

Tokarev, Sergei Aleksandrovich, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, Çev. Rauf Aksungur, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Twitchell, James B., *The Living Dead: A Study of the Vampire in Romantic Literature*, Duke University Press, USA, 1981.
Vergilius *Aeneas*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yay., İstanbul, 1995.
Zimmer, Heinrich *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, Çev. Gül Çağalı Güven, haz.: Joseph Campbell, Kabalcı Yay., İstanbul, 2004.
Zimmer, Heinrich, *Kral ve Hortlak: Ruhun Kötülüğü Mağlup Etmesine Dair Hikâyeler*, Çev. İlker M. İyidoğan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2004.
Babylonian Talmud
Bhagavadgita: Hinduların
Kutsal Kitabı Çev. Korhan Kaya, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2004.
The Zohar Michael Laitman, 2007, Laitman Kabbalah Publishers; http://www.sacred-texts.com.

Tevrat
Tibet'in Ölüler Kitabı. Çev. Selim Yeniçeri. Kozmik Kitaplar, İstanbul, 2004.
Homeros İlahileri Çev. Ayşen Eti Sina, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2008.

Ansiklopedi ve Sözlükler
Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
S.T. Joshi, Encyclopedia of the vampire: the living dead in myth, legend, and popular culture, Greenwood Press, California, Oxford, 2011.

Makaleler:
Barber, Paul, "Forensic Pathology and the European Vampire", The Vampire: A Casebook, ed. by: Alan Dundes, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, pp. 109-142.

Blomquist, Cord; Lehrer, Eli "Politically Determined Entertainment Ratings and How to Avoid Them" Issue Analysis, No.12. Competitive Enterprise Institute. Washington. 2007.

Bottero, Jean "Dünyanın en eski şöleni", Eski Yakındoğu: Sümer'den Kutsal Kitap'a, ed. by: Jean Bottero, trans. by: Adnan Kâhiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, pp. 85-99.

Calhoun, John. 2009. "Childhood's End: Let the Right One In and Other Deaths of Innocence" *Cineaste*, Winter 2009: 27-31.

Frye, Mitch "The Darker Cape: Dracula, Vampire and Superheroes in Comics" Dracula in Visual Media: Film, Television, Comic Book and Electronic Game Appearances 1921-2010. Ed. by John Edgar Browning, Caroline (Kay) Picart. McFarland&Company, Inc.North Carolina. 2011, pp. 239-243.

Oinas, Felix "East European Vampires", The Vampire: A Casebook, ed. by:Alan Dundes, The University ofVisconsin Press, London, 1998, pp. 51-52.

Oinas, Felix J. "Heretics as Vampires and Demons in Russia", The Slavic and East European Journal, C. 22, No. 4, (Winter, 1978), pp. 433-441.

Perkowski, Jan Louis "The Romanian Folcloric Vampire", The Vampire: A Case Book, ed. by: Alan Dundes, The University of Wisconsin Press, 1998, pp. 35-46.

Tiziani, Moreno "Vampires and vampirism: Pathological roots of a myth", Antrocom 5(2):133-137, 2009.

Elektronik Kaynaklar:

Bürger, Gottfried August "Lenore", Çev. Gabriel Charles Rossetti. http://www.rossettiarchive.org/docs/11844.harvardms.rad.html

Carroll, David "Pockets of Poison: Penny Bloods and the Demon Barber", Tabula Rasa, C. 7, 1995 (Çevrimiçi) http://www.tabularasa.info/DarkA.g.e.s/PennyBloods.html, 20.08.2008.

Coleridge, Samuel Taylor "Christabel", http://www.online-literature.com/coleridge/655/

Garza, Jennifer "Drained by vampire tales, writer Anne Rice turns to Christ" (Çevrimiçi) http:/www.sacbee.com/107/story/78505.html, 06.08.2008.

Introvigne, Massimo "Brainwashing the Working Class:Vampire Comics and Criticism from Dr. Occult to Buffy" Blood, Text, and Fears: Reading Around "Buffy the Vampire Slayer" Conference, University of East Anglia, Norwich, 19-20 October 2002. http://slayageonline.com/PDF/introvigne.pdf

Kindron, Diana "Stoker's Use of Homoerotik Behaviour in Dracula to Relieve Feelings of Guilt Over Oscar Wilde" (Çevrimiçi) http://www.associatedcontent.com/article/183637/stokers_use_of_homoerotic_behavior.html?cat=38, 1.07.2008

Krieg, Joann P. Walt Whitman & the Irish, University of Iowa Press, 2000 (Çevrimiçi) http://www.whitmanarchive.org/criticism/current/anc.00160.html, 30.06.2008

Longenecker, Fr. Dwight "Interview with an Ex-Vampire Novelist", 30.06. 2008 (Çevrimiçi) http://www.firstthings.com/onthesquare/?p=1137, 05.08.2008

Loomis, Grant, "Folklore of the Uncorrupted Body", The Journal of American Folklore, C. 48, No. 190, 1935 (Çevrimiçi) http://jstor.org, 03.03.2008

Olson, Tanya ""I Would Be Master Still": *Dracula* as the Aftermath of the Wilde Trials and Irish Land League Policies" (Çevrimiçi) http://www.thirdspace.ca/journal/article/view/olson/66, 30.06.2008

Page, Michael R. "Continual Food for Discovery and Wonder: Science and the nineteenth-Century British Imagination From Erasmus Darwin to H. G. Wells", Degree of Doctor of Philosophy, University of Nebraska, Lincoln, 2008 (Çevrimiçi) http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=englishdiss, 06.07.2008

Polidori, John The Vampyre: A Tale (Çevrimiçi) http://etext.library.adelaide.edu.au/p/polidori/john/vampyre/vampyre.zip, 25.04.2007, 02.07.2008

Rice, Anne The Vampire Lestat (Çevrimiçi) http://www.pdf-searcengine.com/vampire-lestat-pdf.html; http://www.mariusderomanus.net/files/thevampirelestat.pdf, 13.11.2006

Schaffer, Talia '"A Wilde Desire Took Me": The Homoerotic History of Dracula' (Çevrimiçi) muse.jhu.edu/journals/elh/v061/61.2schaffer.html, 30.06.2008

Stoker, Bram Personal Reminiscences of Henry Irving, C. I, Macmillan & CO Ltd, London, 1906 (Çevrimiçi) http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=olbp40587, 30.06.2008

Summers, Montague Montague Summer's Guide to Vampires (Çevrimiçi) http://www.unicorngarden.com/vampires.htm#vampires, 14.11.2006

SUMMERS, Montague The Vampire: His Kith and Kin, K. Paul Trench, Trubner, London, 1928, pp. 31,32 (Çevrimiçi) http://www.sacredtexts.com/goth/vkk/index.htm, 14.11.2006

Vermeir, Koen Vampires as Creatures of the Imagination: Theories of Body, Soul and Imagination in Early Modern Vampire Tracts (1659-1755) (Çevrimiçi)http://halshs.archivesouvertes.fr/docs/00/60/93/87/PDF/Vermeir__Vampires_as_creatures_of_the_imagination.pdf

http://www.hermetics.org

http://www.sacred-texts.com

http://livius.org

Screening Romantic Myths of Childhood in Let the Right One Come In, http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2011/08/paraskevimpaper.pdf (Çevrimiçi) http://www.annerice.com/Chamber-Biography.html, 05.08.2008 (Çevrimiçi) www.enotes.com/contemporary-literary-criticism/rice-anne, 05.08.2008

"10 Questions for Anne Rice" (Çevrimiçi) http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1720092-1,00.html

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1720092-2,00.html, 05.08.2008
(Çevrimiçi) http://www.annerice.com/Chamber-Biography.html, 05.08.2008
(Çevrimiçi) http://www.urban75.org/london/penny-dreadful.html, 20.08.2008

Filmler:[1]

Abraham Lincoln:Vampire Hunter,Timur Bekmambetov, 2012.
Alucarda, Juan L. Moctezuma, 1978
Bakjwi (akaThirst), Chan-wook Park, 2009.
Bandh Darwaza(aka The Closed Door), Shyam Ramsay, Tulsi Ramsay, 1990.
Countess Dracula, Peter Sassdy, 1971.
Blade, Stephen Norrington, 1998.
Captain Kronos:Vampire Hunter, Brian Clemens, 1974.
Dance of the Dead ("Masters of Horrors"),Tobe Hooper, 2005.
Daybreakers, Michael Spierig, Peter Spierig, 2009.
Decadent Evil, Charles Band, 2005.
Dellamorte Dellamore, Michele Soavi, 1994.
Der Fluch der schwarzen Schwestern (aka Vampire Ecstasy), Joseph W. Sarno, 1973.
Dnevnoy dozor (aka Daywatch, Night Watch 2), Timur Bekmambetov, 2006.
Dracula, Tod Browning, 1931.
Dracula (aka Bram Stoker's Dracula), Francis Ford Coppola, 1992.
Dracula Has Risen From The Grave, Freddie Francis, 1968.
Dracula İstanbul'da, Mehmet Muhtar, 1953.
Dracula: Pages From a Virgin's Diary, Guy Maddin, 2002.
El Ataúd del Vampiro (aka Vampire's Coffin), Fernando Mendez, 1958.

1. *Konu üzerine yazabilmek için yazıda adı geçenlerin dışında pek çok filmden yararlanıldığından bu liste, izlemesi yapılan filmlerin listesidir.*

Et Mourir de Plaisir (aka Blood and Roses), Roger Vadim, 1960.
Eternal, Federico Sanchez, Wilhelm Liebenberg, 2004.
Geung si sin sang (aka Mr. Vampire), Ricky Lau Koon-wai, 1985.
Fascination, Jean Rollin, 1979.
From Dusk Till Dawn, Robert Rodriguez, 1996.
Horror of Dracula, Terence Fisher, 1958.
I anı Legend, Francis Lawrence, 2007.
Interview with the Vampire, Neil Jordan, 1994.
Jesus Christ Vampire Hunter, Lee Demarbre, 2001.
La Fille de Dracula(aka Daughter of Dracula), Jesus Franco, 1972.
La Noche de Walpurgis (aka Werewolf Shadow, Blood Moon), Leon Klimovski, 1971.
La Vampire Nue (aka Das Lustschloss der Grausamen Vampire, The Naked Vampire), Jean Rollin, 1970.
Last Man on Earth, Sidney Salkow, 1964.
Låt den rätte komma in (aka Let the Right One In), Tomas Alfredson, 2008.
Lemora: a child's tale of supernatural, Richard Blackburn, 1973
Les deux orphelines vampires (aka Two Orphan Vampires), Jean Rollin, 1997.
Marebito, Takashi Shimizu, 2004.
Mark of the Vampire, Tod Browning, 1935.
Metamorphosis, Jeno Hodi, 2007.
Mystics in Bali, H. Tjut Djalil, 1981.
Nachts, Wenn Dracula Erwacht (aka Count Dracula), Jesus Franco, 1970.
Near Dark, Kathryn Bigelow, 1987.
Nightmare Castle, Allan Grunewald, 1966.
Nochnoy dozor (Night Watch), Timur Bekmambetov, 2004.
Nosferatu: Eine Symphonie des Grauens, Friedrich Wilhelm Murnau, 1922.
Nosferatu: Phantom der Nacht, Werner Herzog, 1979.
Onna Kyuketsuki, Nobuo Nakagawa, 1959.

Perfect Creature, Glenn Standring, 2006.
Prince of Darkness, John Carpenter, 1987.
Queen of the Damned, Michael Rymer, 2002.
Salem's Lot, Tobe Hooper, 1979.
Scars of Dracula, Roy Ward Baker, 1970.
Taste the Blood of Dracula, Peter Sasdy, 1970.
Misterios de ultratumba (aka The Black Pit of Dr. M), Fernando Mendez, 1959.
Terrore nello spazio (aka Planet of the Vampires), Mario Bava, 1965.
The Brain That Wouldn't Die, Joseph Green, 1962.
The Brides of Dracula, Terence Fisher, 1960.
The Fearless Vampire Killers, Roman Polanski, 1967.
The Hamiltons, The Butcher Brothers (Mitchell Altieri, Phil Flores), 2006.
The Hunger, Tony Scott, 1983.
The Legend of the 7 Golden Vampires, Roy Ward Baker, 1974.
The Lost Boys, Joel Schumacher, 1987.
The Mask of Satan (La Maschera del Demonio, aka Black Sunday), Mario Bava, 1960.
The Return of the Vampire, Lew Landers, 1944.
The Satanic Rites of Dracula, Alan Gibson, 1973.
The Vampire Lovers, Roy Ward Baker, 1970.
Tsui Hark's Vampire Hunters (aka The era of vampires), Ken Chang, 2002.
Twins of Evil, Tudor Gates, 1971.
Underworld, Len Wiseman, 2003.
Underworld Evolution, Len Wiseman, 2006.
Underworld: Tise of the Lycans, Patrick Tatopoulos, 2009.
Underworld: Awakening, Måns Mårlind, Björn Stein, 2012.
Valeria a tyden divu, Jaromil Jires, 1970.
Vampirella, Jim Wynorski, 1996.
Vampires, John Carpenter, 1998.
Vampyre, Carl Theodor Dreyer, 1932.

Vampyres (aka Daughters of Darkness, Daughters of Dracula), José Ramón Larraz, 1974.
Vampire's Kiss, Robert Bierman, 1989.
Vampires: The Turning, Marty Weiss, 2005.
Vampiros Lesbos, Jesus Franco, 1971.
Vampire Lovers, Roy Ward Baker, 1970.
Vampires vs. Zombies, Vince D'Amato, 2003.
Vlad, Michael D. Sellers, 2003.
Yûreiyashiki no kyôfu: Chi o suu ningyô(aka Vampire Doll), Michio Yamamoto, 1970.
Zinda Laash (aka Yaşayan Ölü, Dracula in Pakistan), Khwaja Sarfraz, 1967.
30 Days of Night, David Slade, 2007.

Animeler

Vanpaia Naito (aka Vampire Knight,), Sayama Kiyoko, 2008.
Kyuuketsuki Miyu (aka Vampire Princess Miyu) (OVA), Hirano Toshiki 1988-1989.
Kyuuketsuki Miyu, (Vampire Princess Miyu), Hirano Toshiki 1997-1998.
Blood the Last Vampire, Kitakubo Hiroyuki, Kise Kazuya, Takagi Shinji, 2000.
Kyuuketsuki Hantaa D (aka Vampire Hunter D), Ashida Toyoo, 2000.
Vampire Hunter D: Bloodlust, Kawajiri Yoshiaki, 2001.
Blood +, Fujisaku Jun'ichi, 2005-2006.

AYRINTI

Dizin

A
ab-ı hayat 58, 62, 75, 357, 422
Akhilleus 79, 170, 171
altjeringa 114
anito 50, 51
Anu 167, 168, 169
asura 77, 105, 277
asvamedha 157, 158

B
Baloma 190
Bathory, Erzsébet 9, 18, 278, 279, 296, 297, 301, 340, 349, 358, 390, 422, 442
Bava, Mario 393, 396, 397, 399
Bereket Kültü 127, 138, 141, 144
bilgi ağacı 59
Böbrek yağı 31
Bowie, David 371, 377, 378
Brahma 90, 218, 219
Buddha 59, 105, 177, 180
Burton, Tim 66, 68, 69, 319
büyücü hekim 31, 54
Byron, Lord 308, 309, 323, 329, 330, 334

C-Ç
Campbell, Joseph 22, 35, 36, 37, 48, 49, 53, 54, 72, 86, 98, 99, 100, 114, 118, 157, 158, 159, 160, 166, 223
Carter, Helena Bonham 319
Coleridge, Samuel Taylor 308, 323, 325, 326
Coppola, Francis Ford 360, 445
Corman, Roger 385, 402

D
Demeter 80, 81, 133, 147, 154, 164, 165, 166, 199, 209, 448
Democritos 154
Demophon 81, 164, 165, 448
Deneauve, Catherine 371, 378
Depp 319
derin depresyon
deva 77, 105
Dilmun 87, 88, 89
Dışsal Ruh 38
Dubcek, Alexander 423, 424, 430
Dumuzi 12, 131, 132, 133, 134, 141, 142, 143, 168, 196, 197, 198

E
Ea 33, 95, 96, 97, 132, 167, 168, 195
Eliade, Mircea 30, 37, 38, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 90, 91, 92, 94, 97, 100, 101, 112, 113, 121, 123, 125, 126, 139, 155, 156, 158, 164, 177, 184, 188, 208, 209, 210, 211, 216
Eliş, Enuma 33, 95, 96, 127, 129, 168

Empedocles 329
Enlil 88, 89, 140, 169, 192
Ereşkigal 131, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199
Erhat,Azra 64, 85, 102, 146, 147, 171
erotizm 259, 322, 340, 358, 425
Eski Ahit 101, 131, 144
Euripides 81

F
Fanu, Le 9, 310, 325, 326, 334, 335, 336, 340, 341, 358, 359, 399, 400, 401, 402, 422, 442, 446
felsefe taşı 65, 69
Forman, Milos 424
Freud, Sigmund 317, 318

G
Gaia 79, 209, 453
Gamos 138
Ganymedes 175
Geştinanna 132
Gılgamış 8, 13, 14, 83, 87, 89, 132, 141, 168, 169, 170, 174, 189, 193, 194, 195, 198, 199
Godwin, Mary W. 330
Gogol, Nikolai 327, 393

H
Hades 164, 199, 200, 201
Hançerlioğlu, Orhan 53, 54, 120, 121, 178, 179
Hanover Vampiri 254, 255
Haoma 77
harakiri 240
hayat ağacı 61, 62, 75
Hephaistos 171
Herodotos 154
Hippodameia 80, 160, 161
Homeros 85, 154, 165, 171, 199, 200, 201, 452
Hooke, Samuel Henry 12, 13, 133, 134
hortdan 226, 227
Horus 129, 130, 131, 151, 152, 153, 154, 202

I-İ
İnanna 14, 62, 131, 132, 133, 134, 141, 142, 143, 144, 192, 193, 194, 195, 196, 197
ioba 186
İsis 82, 98, 129, 130, 131, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 165, 166, 202, 448
İştar 132, 133, 141, 169
İzanagi 205, 206
İzanami 137, 205, 206, 207
Irving, Henry 310, 344, 345, 347, 348, 349

J
Jires, Jaromil 423, 424, 425

K
Kadmos 81
Kan 8, 29, 32, 58, 60, 96, 117, 221, 222, 228, 251, 303, 316,

333, 355, 356, 357, 374, 410, 411, 412, 422, 452
Kemik 29
Kenosis 127
Kingu 33, 96, 97
kispu 187
Kış Dansı 110
Klotho 80
Kronos 79, 199, 277, 451
Kropaçyov, Georgi 328
Kur 83, 193, 198
Kybele 91, 101, 102, 103, 144, 145, 146, 147

L
Lee, Christopher 11, 319, 390
Levy-Bruhl 20, 22, 239

M
Marduk 33, 95, 96, 129
Maupassant, Guy de 324
Mauss, Marcel 22, 23, 24, 186, 187
Menes 177
meriah 158
Milamala 184

N
Nanna 102, 198, 199
Neruda, Jan 324
Nezval, Vitezslav 424
Ninlil 192
Nisbet, Hume 325
Norrington, Stephen 409

●
Octavianus, Caesar 175, 176
Odysseus 199
Oldman, Gary 360
Osiris 82, 98, 129, 130, 131, 147, 150, 152, 153, 154, 165, 177, 202, 203

P
pasifik histerisi 24
Passer, Ivan 424
Pelops 80, 160, 161
Persephone 80, 133, 164, 194, 199, 200
Phytagoras 154
pikku 189
Plato 154
Plerosis 127
Plutarkhos 82, 147, 152, 153, 154, 166
Puruşamedha 158

R
Ra 97, 131, 176, 203, 204
Rice, Anne 9, 15, 310, 328, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 453
Roux, Jean-Paul 33, 37, 38, 41, 42, 43, 48, 49, 94, 173, 180

S-Ş
Şamanizm 8, 16, 54, 120, 121, 122, 123, 126, 179
Sarandon, Susan 371, 377
Sarfraz, Khwaja 422

Scognamillo, Giovanni 10, 306, 307, 310, 348, 351
Scott, Tony 4, 260, 369, 371, 377, 378
Seth 98, 130, 131, 153, 154, 202
Sin 192
Şiva 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223
Soma 74, 75, 76
Stoker, Bram 9, 12, 15, 18, 279, 296, 303, 310, 311, 320, 321, 328, 334, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 386, 422, 423, 442, 444, 445, 446, 449
süpe 227
sürnü 227

T
Tammuz 131, 132, 133, 134, 167, 168, 182
Tanrısal öz 94, 98, 99, 128, 134, 147
Telepinu 127, 135, 136
Tepeş, Vlad 9, 18, 278, 279, 280, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 296, 303, 358, 360, 421
Tevrat 13, 14, 15, 34, 51, 60, 134, 366
Thales 154
Thetis 79, 170, 171
Ti'âmat 33, 95, 96, 129, 193
Todorov, Tzvetan 382, 383, 385
Tolstoy, Alexis 310, 324
Toprak Ana 207, 216, 223

U-Ü
Uronos 79
Urshanabi 169, 170
Utnapishtim 169
Utu 132, 198
üzüt 227

V-W
vada 25
Vişnu 90, 178, 179, 218, 219, 220, 221
Walpole, Horace 306
Whitman, Walt 345, 347, 348, 349
Wilde, Oscar 345, 346, 347, 348
Wiseman, Len 415, 418

Y
yamyamlık 100, 109, 313, 447
Yang 58, 71
Yaşam ilkesi 7, 24, 29, 31, 32
yaşam suyu 58
Yeni Dalga 424
Yerşov, Konstantin 328
yeşim taşı 64, 65, 71, 73, 211
Yin 58, 70, 71

Z
Zeus 78, 79, 80, 81, 101, 102, 160, 164, 171, 175, 199, 200, 201, 277
Zimmer, Heinrich 93, 216, 217, 218, 219, 222

Günümüz sinemasında, edebiyatında, televizyon dizilerinde ve çizgi romanlarında hep başköşeye oturmuş, çarpıcı bir görsellikle sunulan ve çelişkili özellikleri bünyesinde barındıran vampir, popüler kültürde her geçen gün artan oranda bir arzu nesnesine dönüşüyor.

Bilincini, hafızasını, dolayısıyla insanlığını tamamen yitirmemiş bu şeytani gece yaratığı irade sahibi, acı çekebiliyor ve zamanla baş etmeye, ölümsüzlüğüne anlam bulmaya çalışıyor; tanrıyı arıyor ve varoluşunu sorguluyor. Yaşayan bir ölüdür o. Ölümsüzlüğüyle çaresiz, güçleriyle kudretlidir. Gecede yaşamaya mahkûmdur ve her gece yaratığı gibi hem korkuya hem de şehvete, arzuya ve heyecana davetiye çıkarır. Zaten vampirin bu kadar ilgi görmesinin nedeni de böylesine derin çelişkilerin yaratığı olmasından geliyor. Marx, kapitalist sistemde emekçinin sömürülmesini vampirin kan emmesi metaforuyla açıklayarak vampir imgesini olağanüstü zengin bir alana taşımıştır. Vampir gibi sermaye de yaşayan ölüdür, emekçilere geçirdiği dişleriyle artı-değeri emer damarlarından. Kanını emdiği kişi üzerinde hipnotik etki yapar vampir, tıpkı sermaye gibi.

Vampirin Kültür Tarihi, ölüm korkusu, ölüm ötesi, ruhun biricikliği, ölümsüzlük düşü gibi insanın en temel korkularını ve arzularını simgeleyen vampir karakterinin hangi kültür örüntüleriyle bugünkü kavranışına vardığını anlama çabasının ürünüdür. Aynı zamanda bir kültür tarihi olarak da okunabilecek bu kitap, dünyaya döndüğü andan itibaren vampirin kan izlerini takip ederek ona varlık kazandıran temel insani sorunlara eğiliyor.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-722-1
9 789755 397221